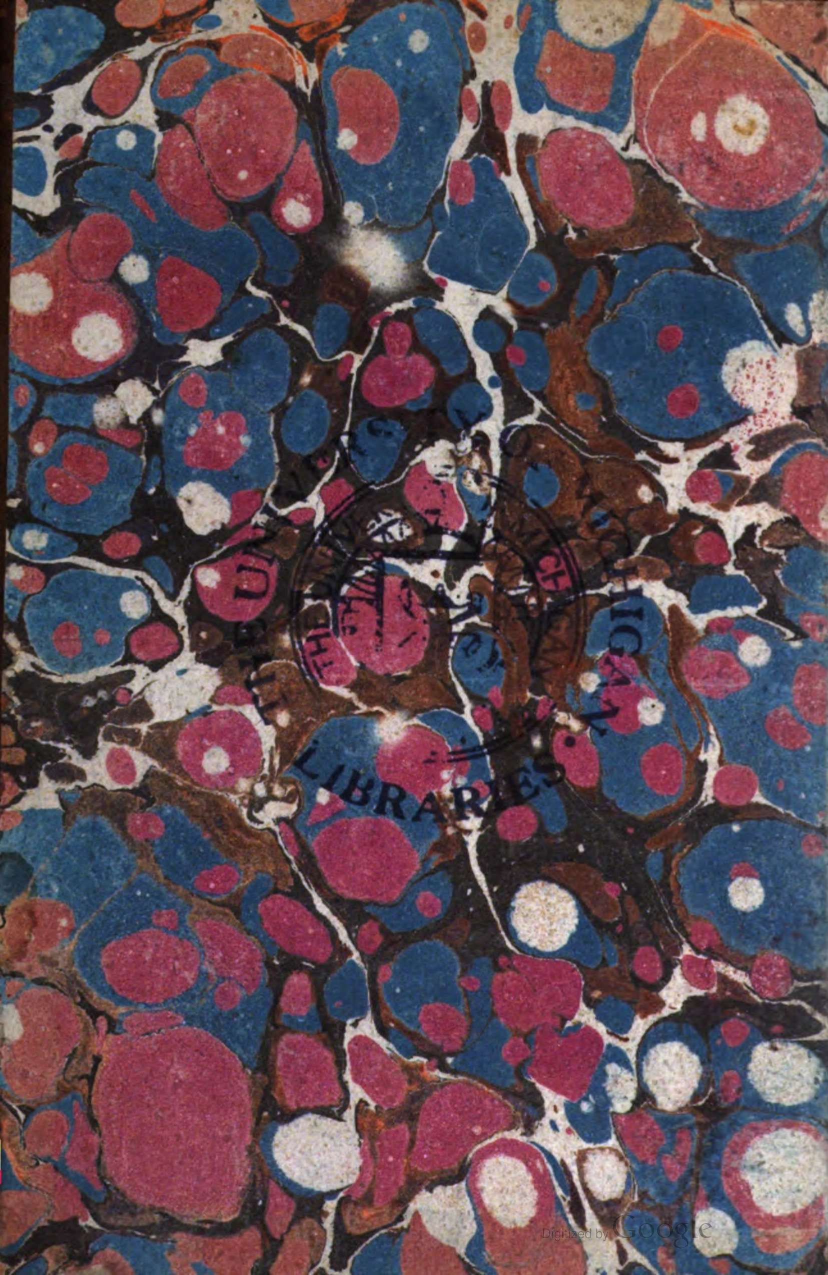
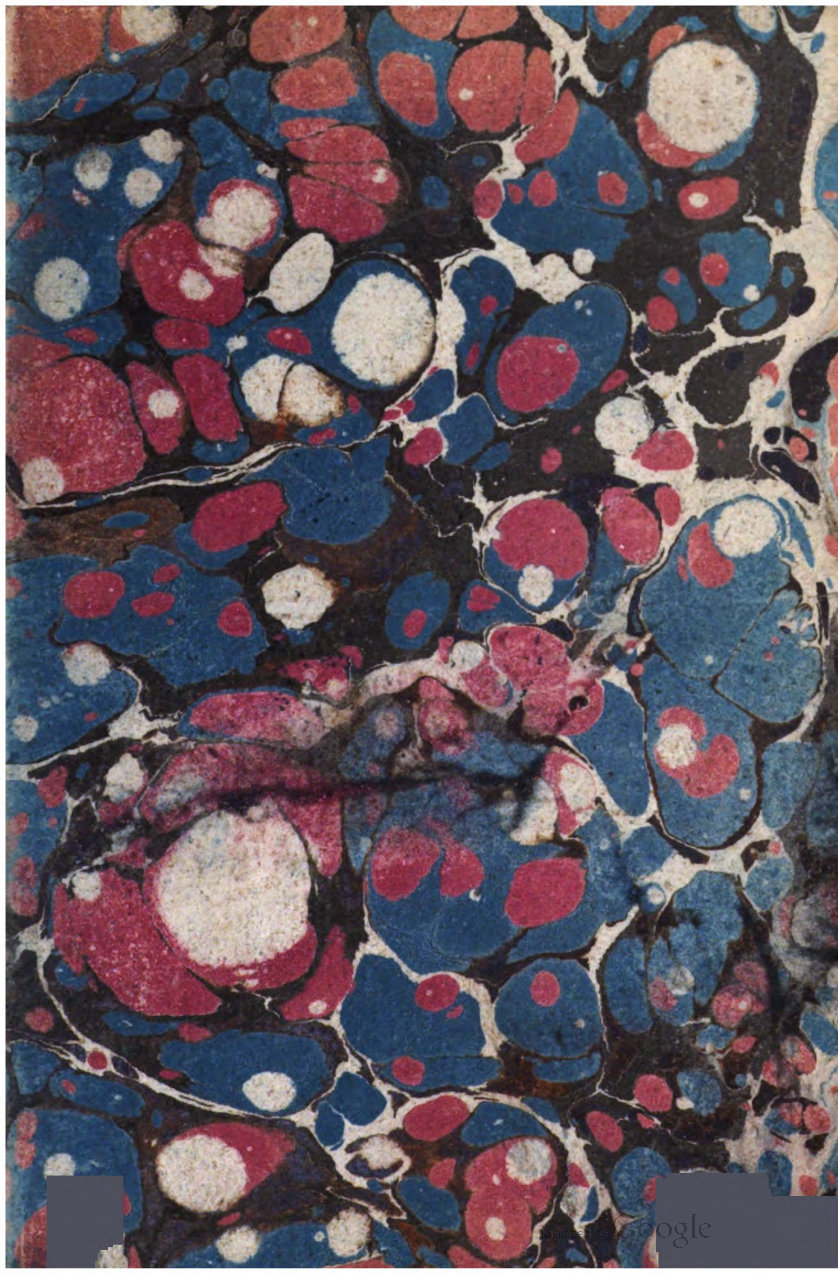

ԼՈՒՍԱՒՈՐ ՎԱՐՔ
ԵՒ ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ
ՍՐԲՈՑ

Որք կան 'ի Հին Տօնացուցի Եկեղեցւոյ Հայաստանեայց ։

Յօրինեալ վաւերական բանիւք ճառընտրաց Վարուց և այլոց աղբերաց, համառօտ ծանօթութեամբք ։

'Ի Հ. Մկրտիչ վարդապետէ Աւգերեան, յաշակերտութենէ մեծին Մխիթարայ Աբբայհօր ։

Հրամանաւ Տն. Տն. Ստեփաննոսի Ագոնց Աբբայի և Արքեպիսկոպոսի ։

[illegible] ծախուք Մանուկ Աղայի Կարինեցւոյ մահտեսի Աճատուրեան ։

ՀԱՏՈՐ Գ.

Միջոց Վարդավառի մինչև ց[illegible] ։

[illegible] մարգարէն, մինչև 'ի փոխումն [illegible] ։

1813. 'Ի ՎԵՆԵՏԻԿ. ՌՄԿԲ ։

'Ի Վանս Սրբոյն Ղազարու ։

Ոչ արասցէ տր ած իրս ինչ. եթէ ոչ յայտնեսցէ ծա
ռայից իւրոց մարգարէից:

ՎԱՐՔ ԵՒ ԿԱՏԱՐՈՒՄՆ

Սրբոյն Եսայեայ մարգարէի :

Հ. մայիսի. 12. կմ 19: Տր ԷԷԼ, և հին ճաշոցս, յուլիսի. 6: Յ. և Հ=Յ. մայիսի. 9: ժամագր. յն. մայ. 9. և յունվար. 25: Լ. յուլիսի. 6: Բոլլանդեանն աուլլեբրիոս. 'ի Է. հատ. յուլ. 6. էջ. 250: Սբն եղիփան. դորոթեոս. հերոնիմոս. և այլ հարք և մեկնիչք:

ՐՅԾԱԿԱՄԱՒԹՈՒՐՆ Եսայիաս՝ հռչակաւորն 'ի մարգարէս, և բարձրաբարբառ աւետարանիչ, էր յազգէն յուդայ՝ ծնեալ և սնեալ յեր՟մ, որդի ամովսայ. վ՟յ և ամովսածին կոչի. բայց ոչ որդի մարգարէին ամովսայ՝ որպէս ոմանց թուեցաւ, այլ ամովսայ թագաւորազնի՝ եղբօր, ոմ՟ կարծի՝ ամասիայ արքային յուդայ. որում և եսայիաս լինի հօրեղբօրորդի ոզիայ արքային հօրն եզեկիայ. յոր յաւելուն այլք՝ թէ եզեկիա փեսայացաւ եսայեայ, և ծնաւ զմանասէ 'ի դստերէն եսայեայ. որպ՟ս թէ մանասէ իցէ

թոռն

Թոռն եսայեայ ՚ի մօր կողմանէ ։ (1)

Սորդ՝ եկեաց եսայի ճը երկայն աւուրս, եւ որում մարգարէանայր յաւուրս չորից և հընդից թագաւորացն յուդայ, սկսեալ յաւուրցն ոզիայ՝ որ թագաւորեաց ամս ծբ. և յովաթամայ՝ որ թագաւորեաց ամս ժզ. և եզեկիայ՝ որ թագաւորեաց ամս. իթ. և եհաս մինչև յաւուրս մանասէի ։ Նաայիաս կոչի ածատես և ածախօս կամ ածաբան ՚ի տեսանօղս. վասն զի արժանաւորեցաւ մեծամեծ տեսլեանց և յայտնութեց բարձրելոյն. և եղև համարձակախօս և հզօր քարոզ ածեղէն պատգամաց՝ ահաւոր և պերճաբան վայելչութբ առաջի թագաւորաց և իշխանաց և ամ ժողովրդեան ։ Նա յայտնագոյնս և խորագոյնս գուշակեաց զխորհուրդս փրկական տնօրէնութե բանին ածյ. զի՛ կուսէն ծնունդն ասեմ էմմանուէլի, և զոր վս ծի զմահն անպարտական գառինն ածյ. զմերժումն հրէից, և զկոչումն հեթանոսաց, և զփառաւորութի սիոնի նորոյ. որպ և զմիւսանգամ գալուստ փրկչին, և զհաստատութին յաւիտենից, ոչ այնչափ իբրև աղօտ գուշակ, որչափ թէ իբրև աւետարանագիր նախաձայն ։

Փայլեաց և սքանչելահրաշ նշանագործութբք. զի ՚ի ձեռն եսայեայ և աղօթիւք նր դարձոյց ած զարեգակն յաւուրս հիւանդութե եզեկիայ արքայի, և բժշկեաց զթագաւորն. և դարձեալ ետ սատակել զբանակն ասորեստանեայց ՚ի ձեռն հրեշտակի ածյ ։ Միաբան աւանդութի է նախնեաց և այն,

թէ

թէ ըղխեցոյց և ջուր յաւազանն սելովմայ՝ որ թարգմանի առաքեալ, 'ի պաշարմանն եհմի յերեսաց ասորեստանեայց. յորմէ ըմպէր ժողովուրդն հրէից, ուր թշնամիք ոչ գտանէին անդ ջուր : (2)

Արդ՝ յորժամ եհաս եսայի 'ի խոր ծերութ̃, տեսեալ նր̃ զանհնարին չարիս կռապաշտութե̃ և արիւնհեղութե̃՝ զոր առնէր մանասէ արքայ յուդայ տղայ տիօք և չարասէր մտօք, համարձակ յանդիմանէր զանօրէնութիւն թագաւորին և զխորհրդականաց նր̃ : Իսկ մանասէ ոչինչ զանգիտեալ 'ի սպառնալեացն այ̃՝ որ 'ի բերանոյ մեծին եսայեայ, և ոչ յիշատակեալ զայնչափ երախտիս այ̃ մարգարէին, և ոչ ակնածեալ յարենակցութե̃ կի̃ 'ի պատուական ալեաց, հրաման ետ նորորինակ կտտանօք չարաչար սպանանել զայրն այ̃՝ կենդանւոյն սղոցելով զնա 'ի գլխոյն և 'ի վայր. զոր և արարին իսկ անօրէն սպասաւորք. քանզի սղոցեցին զնա իբրև զգերան յերկուս մասունս՝ մեծ սղոցաւ, որով հերձուն զբուն ծառոց. և այն՝ էր̃ գրելոյ բազմոց, փայտեայ սղոցաւ՝ թերևս առ առաւելագոյն կտտանս, զի դժուարաւ մեռանիցի :

Յայս միտս իմանան հարք և հին մեկնիչք զառաքելոյ ասելն, սղոցեցան, 'ի հաստատութ̃ վկայական կատարմանն եսայեայ. այլ̃ և առ ազգն եբրայական նոյն աւանդութի̃ է : (3)

Սոյն 'ի բազմաց, թէ 'ի մտանել ծ̃արեալ մարգարէին յայն տագնապ քստմնելի տան-

ջանաց՝ խնդրեաց ջուր 'ի դահճաց, օրհնակելով իմն զանցս քի փրկչին իւրոյ 'ի վերայ խաչին՝ 'ի բարբառել անդ, ծարաւի եմ։ Եւ երբև չետուն նմա արբուցմն՝ անողորմ դահիճքն, որ ինքնին երկնառաք ջրով զովացոյց ասեն զծարաւ սրբոյն. կմ թէ 'ի ձեռն սպասաւորութե հրեշտակաց առաքեաց նմ ջուր յաւազանէն սելովմայ բղխելոյ աղօթիւք նորա։

Եւ եղև յետ կատարման սբ մարգարէին՝ առեալ ոմանց յերկիւղածաց ժողովրդեան զպատուական մարմին նր՝ թաղեցին մերձ 'ի սելովամ յանցս ջրոց առ կաղնեաւ հռոգելոյ արտաքոյ դռբաւոնի. որպէս զի նոյն ջուր սքանչելի և ածառաք՝ որ բղխեաց 'ի ձեռն եսայեայ, յորմէ և աւազանն կոչեցաւ սիլոյէ կմ սելովամ, այս է առաքեալ, աղօթիւք նոյն սբ մարգարէին բղխեսցէ անպակաս, և լիցի ամ ժամանակին 'ի բժշկութի ամ ախտացելոց. որև կայր ցաւուրս փրկչին. և անդ լուաց զաչս իւր 'ի ծնէ կոյրն՝ բանիւան, զի տեսցէ. քանզի այն՝ որ կարօղ էր բանիւ և եթ ասել և բանալ զաչս կուրին, որ պատուասիրել կամեցեալ զծառայն իւր զեսայի՝ հաճեցաւ, զի աչք կուրին ծեփեալ կաւով՝ զոր զանգեաց 'ի թքոյ ածային բերանոյն, զկատարեալն առցէ զառողջութի յաւազանէն անտի սելովմայ, 'ի լուսաղբիւրն եսայեայ տալով զլոյս։

Իսկ մարմին սբ մարգարէին մնաց անդէն 'ի սելովամ հրէաստանի զամս բազումս մինչև

'ի

'ի հինգերորդ դար զկնի քսի ։ և յայնժամ յայտնեցաւ, և ածաւ 'ի քրիստոնէից 'ի պանիադ քաղաք՝ որ և կեսարիա փիլիպպեայ կմ պաղեստինոյ ։ Որ տեղեկացեալ կայսրն յունաց փոքրն Թէոդոս, կմ յաջորդ ինքնակալութեան նր մարկիանոս, ետ բերել 'ի Թագաւորեալ քաղաքն 'ի կոստանդինուպօլիս ։ և եդ զայն պատուով մեծ 'ի վլաչերնաս 'ի տաճար սրբոյն լաւրենտիոսի, շինեալ առ նմին առանձին վկայարան կմ մարգարէարան յանուն սրբոյն եսայեայ մարգարէի, ուր հանդիսապէս տօնախմբութիւն լինէր նր (4) ։ մինչև զկնի ժամանակաց յաւուրս վրդովմանց մեծի քաղաքին այնորիկ՝ գողացեալ ոմանց զսբ նշխարս եսայեայ՝ տարան սփռեցին յարևմուտս ։ ուր և ցարդ գտանին 'ի զանազան եկեղեցիս այլևայլ մասունք սբ ոսկերաց նորա ։ (5)

Այլ մանաւանդ՝ որ զմարգարէն ոյ չարաչար սպան, նորին սքանչելի տեսանողին աղօթիւք՝ ոչ արժան է հաւատալ, թէ անյիշաչարութբ բարիս մաղթեաց չարարարին իւրոյ, խրատեալ յայ՝ գայր 'ի դարձ անկարծելի, յօրինակ սմ ծանրաբեռն ապաշխարողաց ։ զի ոչ յայտ է 'ի պատմութեն, գերի վարեալ 'ի բաբելոն՝ 'ի կապանս անդ եկն 'ի զղջումն յոյժ, և արար զայն աղօթս կատարեալ ապաշխարողի, տր ամենակալ ։ և տր դարձոյց ընդ նա անդրէն յաթոռ իւր և 'ի թագաւորութիւն իւր ։

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ:

(1) [redacted]այրն Եսայեայ Ամովս՝ յեբրայական ընթերցուածի գրի սկզբնատառիւն ալէֆ, և ծադէ վերջնատառիւն․ իսկ անունն Ամովսայ մարգարէի գրի ային սկզբնաւորութբ, և սամէք յանգիւն: Այլ այսու նմին մի և նոյն անձն համարեցաւ 'ի կղեմայ աղեքսանդրացւոյ, յեպիփանէ, 'ի կեդրենոսէ, և յայլոց ոմանց․ ուր այլք 'ի հնոց և 'ի նորոց իրաւամբք զանազանեն․ զի Ամովս մարգարէն էր հովիւ․ իսկ հայրն Եսայեայ աւանդի լինել յեբրայեցւոց՝ եղբայր Ամասիայ արքայի: Իսկ թէ Եսայի էր նախանի կամ նախահաւ մանասէի, որ մանասէ էր թոռն Եսայեայ 'ի դստերէն՝ դարձեալ վկայէ հերոնիմոս լինել աւանդութի եբրայական․ նոյնպէս խօսի և խրիզորոս: Եւ զի որ գիրն յիշէ զանուն մօրն մանասէի, եփսիբա․ (դ․ թագ․ իա․ 1․) և ոչ յիշէ զանուն հօրն եփսիբայայ (որ զանուն Եսայեայ), զայս պատճառ տան հրեայք, թէ կամի գիրն յայտ առնել՝ եթէ անարժան էր մանասէ այնպիսի հաւրս:

(2) Ջուրն՝ որ 'ի սեղոված կմ 'ի սեղովէ կմ 'ի սիլովի, աղօթիւք Եսայեայ բղխեալ ասեն է եպիփանու և ընդ գործեսի բազում մատենագիրք և յայսմաւուրք զանազան ազգաց․ նոյնպէս է գործեսի գրեն բազումք և զերկնաւոր ջուրն 'ի զովացումն Եսայեայ՝ յառաջ է զաղօթելն, կմ 'ի ժամու սղոցմանն:

(3) Ստոյգ է առ ամենեսին՝ թէ պատճառ նահատակութե Եսայեայ էր համարձակ կշտամբելն նր զանօրէնութիւս մանասէի և իշխանաց նորա և ժողովրդեանն․ թող զի և անգստին կոչեալ էր նր զնմ իշխանս սոդոմացւոց և ժողովուրդ գոմորացւոց․ և բազմօք յայտնաբանեալ՝ թէ 'ի կուրանալ հրէից ունի ած կոչել փոխանակ նց զհեթանոսս: Յաւելուն ռաբբիք հրէից և զայն պատճառ դժուարահաւատալի, որ թէ չարախօսեալ իցեն նախնիք նորեանց զԵսայեայ՝ թէ հակառակ մովսեսի խօսեցաւ կմ գրեաց․ զի ուր ասացեալ էր ած առ մովսէս, թէ ոչ կարես տեսանել զերեսս իմ, զի ոչ տեսանէ մարդ զերեսս իմ և ապրի, Եսայի վկայեաց զանձնէ, թէ տեսի զտր նստեալ յաթոռ բարձրութե և վերա-

բացելոյ. Թող զի և զարդարոյն ասէ, զԹագաւորն փառաց տեսցեն աչք նորա:

Միաբանին հրեայք ը՟ մեզ յասել՝ Թէ Եսայի սղոցեցաւ, բայց հանդերձ պատճառութ՟ք այսպիսի հանգամանաց. ոչ Թէ 'ի փախչել մարգարէին 'ի ձեռաց մանասէի՝ ծառ մի եղևնափայտի պատառեալ ինքնին՝ 'ի ներքս ամփոփեալ իցէ զմարգարէն. և անդ 'ի մէջ ծառոյն հանդերձ ծառով սղոցեալ իցեն զնա դահիճք հրամանաւ մանասէի: Այլ Թողեալ զանստոյգ բանս՝ դիցուք 'ի ստուգութ՟ի սղոցման մարգարէին զվկայութիւ ոմանց 'ի նախնեաց: Ս՟ն յուստինոս վկայ և փիլիսոփայ 'ի տրամախօսութ՟ն իւրում ը՟ տրիփոնի հրէի՝ յետ 'ի մէջ ածելոյ զյայտնի վկայութի եսայեայ վ՟ս կրկնակի գալստեանն ք՟ի, ասէ, Թէ ոչ զայլս 'ի մարգարէից սպանէք, նոյնպէս և զեսայիաս * փայտեայ սղոցաւ սղոցեցէք ||: Նոյնօրինակ պարզապէս 'ի վ՟ր եսայեայ իմանան զբան առաքելոյն՝ ἐπρίσθησαν, հաստատելով Թէ եսայի սղոցմամբ կատարեցաւ, տերտուղիանոս, որոգինէս, գորոԹէոս, իսիդորոս, օգոստինոս, հերոնիմոս, ոսկեբերան, եպիփան, Թէոդորետոս, և այլք 'ի յոյն և 'ի լատին վ՟պաց, ո՟չ և հարք և վ՟պ.ք հայաստանեայց. մինչ զի և 'ի լուսանցս ձեռագիր օրինակաց՝ հանդէպ աստուածածոյ առաքելոյն, * ἐπρίσθησαν ||, գնի 'ի մէջ յայտնապէս, * Ἡσαΐας ||: Թող զձայնակցութի յայսմաւուրաց մերոց և այլոց ազգաց:

Բա՟ն ըսցի նոճապէլն տերտուղիանոսի 'ի Ժ՟Գ. Գիրս. ընդդէմ Մարկիոնի, զեսայեայ. * Զոր այն անմիտ ժողո-
„ վրդեան, անբիծ գտեալ՝ անպարտական. փայտիւ հեր-
„ ձեալ (սղոցանման), դառըն մահուամբ՝ զնա սպան ||:
Որ 'ի վ՟ր բերէ սոլերիոս բուլանդեան ը՟ աւափխոէի.
* Որ էր արդարև դառն և աչագին տանջանք, մանա-
„ ւանդ յայր ծերունի՝ ճ՟ի ամաց: Ուստի յայտ է, Թէ
„ եսայի մահուամբ իւրով՝ որ 'ի ձեռն փայտի, նախանը-
„ կար օրինակեաց զմահ ք՟ի 'ի խաչափայտին. որպէս և
„ կենօք իւրովք զկեանս ք՟ի, մանաւանդ Թէ և ան-
„ ուամբ իւրով զանուննն յ՟ի նկարագրեաց. քանզի ե-
„ սայիաս եբրայեցերէն Փրկութի լ՟ի, կմ՟ Փրկիչ տ՟ն,
„ կմ՟ Յիսուս Ա՟Ծ ||:

Գրէ և ս՟բն ամբրոսիոս 'ի ղ. Ե. * Ո՞յն իցէ 'ի գլուխն
„ վերաւորեալ: Սա ինքն է եսայի, զորոյ զկազմած
„ մարմնոյ կարող եղև դիւրաւ հերձուլ սղոցն, այլ ոչ
„ զհաւատոն ցածոյց, և ոչ զհաստատութիւն ոգւոյն
„ խը-

„ խղեաց, և ոչ զպնդութիւն սրտին երկփեղկեաց ||։
Պանծալի է և պերճախօսութի ազգին զեննոնի վկայի՝ եպսին
վերոնայու, յասել անդ զեսայեայ. * Եսայի յորժամ զքն
„ քարոզէր, կմ̅ այն ինչ զհանդերձելոյ դատաստանէ
„ ճառս 'ի մէջ ածնոյր ը̅դդէմ իւրեան ժողովրդեան,
„ ահագին գաղանութե̅ շարժեալ 'ի բարկութի բար_
„ բարոսամիտ խուժանն հայհոյչաց, 'ի գլխոյն 'ի վայր
„ հերձուին՝ անողորմ տանջանօք իբր յերկուս պատա_
„ ռեալ ծուէնս. ուր և 'ի գլխոյն ը̅ ականջս հրամայիւր
„ սղոցել մինչև ցծործրակն . . . Յորժամ 'ի գլուխն՝
„ ղընդունարանն ասեմ զգայութեց բոլորից՝ ճանա_
„ պարհ առնէր սղոցն, և ատեալ ատեալ կրճամամբ ա_
„ տամանց զակօսս պատառէր, սահեալ անցանէր՝ ուր
„ ինձ թուէի, խիղարն ատամնամուխ ը̅ շարս տատամանց
„ նր̅։ Եւ այն ինչ սղոցիչն փութով խիղախմանն 'ի սե_
„ նեակ անդր սրտին 'իխոր խաղացուցանէր զգործին,
„ անդէն և անդ յորդահոս բղխմամբ աղբերականց ը̅
„ արձակ երակս ծիրանաթիւր ծաւալեալ՝ անձրև յոր_
„ դէր քրքմառեալ . . . Բացան այնուհետև ներքին
„ փորոտեաց գեղեցկաշար թանգարանք ազնիւք՝ մաք_
„ րութեն քարոզի . . . Աւլ բելիար (մանասէ) որդին
„ եզեկիայ՝ այր արեանց և վատնիչ հայրենեաց, կա_
„ խարդասարաց առաջնորդ, 'ի մէջ լանջապանակաց
„ մաքրափայլ լանջաց յեակար հաւատոյն ժառանգութե
„ քաղաքական քարոզութե՝ զղ իճանն մատենից յուզէր ||։
Եւ հեղինակ անկատար գործոյ 'ի մտթ. ճառ խղ. ասէ
'ի բերանոյ տն առ եհմ. * Առաքեցի առ քեզ զեսայի,
„ և սղոցեցեր զնա. առաքեցի առ քեզ զերեմիա, և
„ քարկոծեցեր զնա. առաքեցի զեզեկիէլ, և ձգեալ
„ զնա ը̅ քարինս՝ ցնդեցեր զուղեղն նր̅ ||։ Յայտնի է
և աստուածածն հօգեկիր հռետորին մերոյ 'ի բանն. ծա.
* Որ զի թէ մանասէի փրկութին խոստովանելի է՝ ան_
„ տուստ վկայեալ յետ այնքաննեաց մեղանաց անբժըշ_
„ կականաց. որ արեամբն արդարոց ելից զնուիրեալն
„ մեծի թագաւորին հրաշանուն քաղաք հայրենի, ըստ
„ մարգարէագիր անսուտ պատմութեն։ Որ և զմեծն
„ իսկ տեսանողաց՝ բազմերախտիս ձեռնկալութե՝ խնա_
„ մոզորէնն պաշտպանութե՝ նախնակերտ յարկին տես_
„ չութե, մանկավարժ ինքեան և նախնի, մեքենայիւ
„ մահու սղոցեաց, 'իյերկուս մասունս խզեալ՝ դժն_
„ դակ տանջանօք մաշեաց իբր խորհրդով ապաստամբու_
„ թե՝ զյուսոյն փրկանակ կտրեալ . . . . և զաղօթկե_
„ րացն

,, րացն բազմութիւն սուսերաւ մահու խողխողեալ. ըն-
,, տանի գաւազան, մերձաւոր վտանիչ, հարազատ սա-
,, տակիչ, կցորդակից սպանող ||։

(4) Կեդրենոս գրէ յէջս 442. թէ * 'Ի լէ ամի (Թէո-
,, դոսի փոքու) 'ի պանեադայ բերեալ եղեն (նաւու 'ի
,, բիւզանդիա) նշխարք մարգարէին Եսայեայ, և համ-
,, գուցան 'ի տաճար սրբոյն Լաւրենտիոսի ||։ Իսկ Կոդի-
նոս գրէ յղ. ծագման կոստ. երես. 48. այսպէս. * Տաճարք
,, սրբոյն Եսայեայ և Լաւրենտիոսի շինեցան 'ի Մարկիա-
,, նոսէ կայսերէ և 'ի կնոջէ նորա պուլքերայ, յորոց 'ի ժա-
,, մանակս նոր մարմինն Եսայեայ մարգարէի բերեալ եղե-
,, յեճմէ ||։ Զոր այսպէս միաբանեն քննիչք. որպէս թէ
առ Թէոդոսիւ բերեալ իցեն նշխարքն, և առ Մարկիա-
նոսիւ շինեալ իցեն վկայարանքն ։

(5) Աստանօր ծանիր, զի որպէս եսանի յօրինակս ինչ
տօնացուցից. յառաջ քան զաւուրս շնորհալւոյն՝ որ ե-
ւօրեայ կարգեաց զպաշտամունս տօնի վարդավառին,
մինչդեռ միօրեայ էր տօն այլակերպութեն յաւուր կիւ-
րակէի եւեթ, անդ միջապէս 'ի շբթ կատարիւր տօն սրբոց
աբրահամու և խորենայ, և անաշխատ բժշկացն կոզ-
մայի և դամիանոսի. 'ի գշբի տօն կղտփրուզայ վկային,
որ է Ծծատուր. և ապա 'ի եշբի տօն Եսայեայ մարգա-
րէի ։ Այլ. քանզի այժմ գշբի և դշբի են տրունական,
վսյ և տօնք այդց վկայից փոխադրեցան 'ի միջոցն յիս-
նակաց՝ մօտ 'ի կատարած տօնացուցին. վսյ անդ մնայ
և մեզ գրել զնշ վերս ։

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սրբոյն Թադէոսի առաքելոյն, և Սանդխտոյ կուսին, և որոց ընդ նմա։

Դ. դեկտ. 23։ Տօնելի. դեկտ. 17. և 23։ Ճառընտ. Բ. ձճէ = ձշե. և ջհզ = ջհը։ և Ա. մճդ = մկէ։ Խորեն. Բ. 30. 31. և այլ պատմիչք հայոց, նա և Եւսեբ. պատմ. եկեղ. Ա. 13. և այլք 'ի ն. լա. և առաջ։ (1)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ

Հայր հոգևոր առաջին՝ սբ առաքեալն Թադէոս՝ էր մի յերանելեաց և 'ի գլխաւորաց 'ի մէջ եօթանասուն և երկու աշակերտացն քնի, երկուորեակ եղբայր համարեալ սրբոյն Թովմայի առաքելոյ՝ որ մին է յերկոտասանից (2)։ Սա եւս յետ համբառնալոյ փրկչին՝ յորժամ բաժանեցին առաքեալքն վիճակաւ զաշխ 'ի մէջ իւրեանց՝ գնալ և աշակերտել զամ հեթանոսս ընդ ամ բանի, գործակցաւ եօթանասուն և երկու աշակերտաց՝ որպէս թէ վեց վեց 'ի նոցանէ թևակից գոլով միոյ միոյ յառաքելոց, յիշեաց սբն Թովմաս զխոստումն յսի առ աբգար արշամեան արքայ հայոց՝ առաքել զոմն յաշակերտաց իւրոց առ նա

նա զկնի համբառնալոյ իւրոյ՝ առ 'ի լուսաւորել եւ բժշկել զնա ։ Սոյն եւ հաւանութեամբ սրբոյն պետրոսի եւ այլոց առաքելոց առաքեաց անյապաղ զեղբայր իւր զերանելին Թադէոս իբր առանձին առաքելութեամբ 'ի կողմանէ քրիստոսի առ աբգար ։

Արդ՝ եկաւորեալ սրբոյն Թադէի 'ի միջագետս ասորւոց եւ հայոց՝ քարոզէր եւ սերմանէր զբանն կենաց իբրեւ 'ի սեպհական վիճակի իւրում, եւ առնէր նշանս եւ սքանչելիս անուամբն յիսուսի ։ մինչեւ եկն եհաս յեդեսիա քաղաք, որ եւ ուռհայ՝ աթոռ Թագաւորութեան աբգարու հայոց արքայի, միանգամայն եւ իշխանի ազգին ասորւոց ։ զի 'ի ձեռս արշակունի Թագաւորաց մերոց էին 'ի ժամանակին համօրէն կողմանք միջագետաց ։ Եւ իջեւանս կալաւ Թադէոս զառաջինն 'ի տան տոբիայ կամ տուբիայ բագրատունւոյ՝ մեծի նախարարին հայոց, որ հայրենեօք 'ի հրէից անտի էր ։ եւ սկսաւ բժշկել անդ զբազումս 'ի պէսպէս ախտից եւ 'ի հիւանդութեանց, եւ լուսաւորեաց զնոսա երկնային լուսովն՝ 'ի ներգործութեամբ շնորհաց հոգւոյն սրբոյ ։ մինչեւ ինքնին հասցէ լուրն 'ի լսելիս Թագաւորին՝ ոյր վասն առաւելապէս առաքեալ էր ։ որպէս եւ եղեւ իսկ ։

Քանզի լուեալ արքայի զգործս Թադէոսի՝ իսկ եւ իսկ ծանեաւ, եթէ նա է առաքեալն քրիստոսի եւ 'ի քրիստոսէ առ ինքն ։ Նմին իրի մեծափափաք կարօտանօք եւ մեծարանօք հրաւիրեաց զնա յարքունիս ։ Եւ իբրեւ յանդիման եղեւ ար-

արքայի սր̃ն Թադէոս , տեսեալ աբգարու
տեսիլ սքանչելի 'ի դէմս սր̃ առաքելոյն՝ իբ֊
րև նշան երկնառաք հրեշտակի լուսափայ֊
լելոյ յա̃ծուստ , զահի հարեալ անկաւ 'ի վր̃
երեսաց իւրոց , և երկիր եպագ նմա ։ Իսկ
սր̃ն Թադէոս կանգնեաց զնա , և մատու֊
ցեալ եդ ձեռն 'ի վերայ նորա , և բժշկեաց
զնա բոլորովին 'ի բազմամեայ ցաւոց նորա .
և լուսաւորեաց զն̃մ զտուն նր̃ քն̃ական հա֊
ւատով ։ Բժշկեաց և զաբդիու որդի աբդեայ
'ի չար ցաւոց՝ զայլն երևելի 'ի դրան Թա֊
գաւորին . և օր ը̃ օրէ հրապարակաւ քարո֊
զեալ 'ի քաղաքին առաջի ա̃մ բազմութեան
զհաւատս քն̃ի ա̃յ՝ լուսաւորեաց զն̃ա մկրտու֊
թե̃ սր̃ աւազանին հանդերձ Թագաւորաւն .
մինչ զի ինքնին իսկ Թգ̃աւորն աբգար լինէր
այնուհետև քարոզ Ճանապարհին Ճշմար֊
տութե̃ , և յորդորիչ ա̃մցն յա̃մ բարիս ։

Ընդ յեդեսիա՝ ուր էր և անձեռագործ
դաստառակն քն̃ի առաքեալ վաղագոյն ըն֊
ծայ առ աբգար , հիմնարկեաց նախ սր̃ն Թա֊
դէոս , և այն՝ յառաջ քան զայլ առաքեալսն՝
շինել զեկեղեցի , ուր հանգոյց զայն սր̃
դաստառակ . այն տաճար է՝ որ յետոյ նուէի֊
րեցաւ յանուն սր̃ ա̃ծածնի . կարգեաց և
քահանայս և պաշտօնեայս . և ձեռնա֊
դրեաց եպ̃ս քաղաքին զադդէ կերպասա֊
գործն՝ զոր աշակերտեաց , ո̃պ ասի՝ 'ի տանէ
բագրատունեաց . և գրեալ կանոնս զգուշա֊
ւորս՝ ետ 'ի նա , և յանձնեաց 'ի նր̃ ձեռս
զհօտն ա̃յ ։ Ապա օրհնեալ սր̃յն Թադէի

զԹագաւորն եւ զհաւատացեալ ժողովուրդ-նորա, եւ Թողեալ անդ զոմանս յաշակերտաց իւրոց 'ի հոգեւոր վերակացուԹիւն նց, եւ 'ի գործակցուԹի ադդէի հայրապետի, ինքն եառ ԺԲ իւր զայլս յաշակերտաց, եւ դիմեաց 'ի ներքսակողմն Հայոց աշխարհին, ունելով եւ հրովարտակ յաբգարէ առ քեռորդին իւր սանատրուկ, որ նստէր յարտազ գաւառի 'ի շաւարշան քաղաք 'ի Թգրական հովանոցն՝ իբրեւ իշխան արքունի զօրաց, եւ փոխանորդ արքայի ։

Հասեալ անդր սրբ առաքելոյն՝ քարոզէր զբանն կենաց առ ամենեսին՝ նշանօք եւ զօրուԹբ սրբ հոգւոյն ․ մինչեւ հաւատալ բազմաց 'ի քսն, ընդ որս հաւատաց եւ ինքն սանատրուկ ․ այլ ոչ կատարեալ սրտիւ ․ քանզի երկեալ էր 'ի մտի Թագաւորել 'ի վր ազգին ․ եւ գիտէր՝ զի նախարարք դիցապաշտք չառնուն յանձն զհաւատացեալ Թագաւոր ․ սորին վասն չետ տեղի եւ սրբյն Թադէի կալ մնալ զբազում ժամանակս առ իւր ։

Յայնժամ եԹող անդ սրբ առաքեալն զմի յաշակերտաց իւրոյ՝ զաքարիա անուն, եւ ինքն եկեալ շրջէր յայլեւայլ կողմանս Հայոց մեծաց մինչեւ 'ի սահմանս աղուանից ․ եւ յամեալ ոչ սակաւ ժամանակս՝ եգիտ զրեԹէ զամենեսին ընկղմեալս 'ի խոր խաւար հեԹանոսուԹն, եւ յոյժ սակաւս՝ որք յօժարեցին ընդունել զլոյս ածգիտուԹե ․ բայց ուր եւ ետ նմա ած աշակերտս հաւատոց՝ ձեռնադրեաց 'ի նոցանէ քահանայս ․ զի արմա-

տացի քրիստոնէութին զօնէ 'ի ծածուկ ։ Գնաց սրբն Թադէոս և 'ի մաժակ զամրաց , որ և կեսարիա կապադովկացւոց . և աշակերտեալ անդ զոմանս՝ հաստատեաց եկեղեցի ուրոյն . և ձեռնադրեաց նոցա եպս զմի ոմն յաշակերտելոց՝ Թէոփիլոս անուն . որում յաջորդեցին և այլք զկնի առաքելական շաւղօք ։

Իսկ մինչդեռ սբ առաքեալն շրջէր 'ի քարոզութե , մեռաւ երջանիկ Թգւորն աբգար . և սանատրուկ Թագ կապեալ անձին՝ Թագաւորեաց 'ի մեծն հայս , և հաստատեցաւ անդրէն 'ի հեթանոսական կրօնս իւր . և զկնի սակաւուց 'ի մեռանիլ նաև անանուն որդւոյ աբգարու՝ տիրեաց և իշխանութե նորա . և եղև ահարկու ը̅դ ամենեցուն ։ Յայնմ ժամանակի 'ի գալ միւսանգամ սբյն Թադէի 'ի սահմանս միջագետաց՝ այց առնել զաշակերտելովքն , պատահեցան նմա զճանապարհայն արք հինգ պատուականք և Թագաւորազունք , որք գային 'ի հռովմայ դեսպանութբ առ նոր արքայ հայոց սանատրուկ . և անուն գլխաւորի նոցա խուիւսի , ը̅ ոսկի . սոքա իբրև լուան զքարոզութիւն սբյն Թադէի , և տեսին զնշանսն՝ զոր առնէր , հաւատացին 'ի քս . և մկրտեալ 'ի նմանէ՝ աշակերտեցան նմա . և երանելին ոսկի ձեռնադրեցաւ քահանայ ։ Շրջեալ սմ ըդ-ժամանակ ինչ ը̅ առաքելոյն 'ի քարոզութե՝ յետոյ առանձնացաւ 'ի միայնարան ճգնութե 'ի լեառն ծաղկեոյ մերձ յակունս եփրատայ .

ուր և նահատակեցան իսկ յետ բազում ժա-
մանակաց՝ 'ի պատճառս աշակերտելոյ նոցա
զուքխասանս :

Իսկ սբն Թադէոս դէմ եդեալ գնաց ան-
դրէն յարտաղ գաւառ՝ հաստատել զառա-
ջին աշակերտեալսն . և Թագաւորն սանա-
տրուկ լուռ լինէր 'ի ժամուն . քանզի տեսա-
նէր զնշանսն մեծամեծս՝ զորս առնէր երա-
նելի առաքեալն անդէն իսկ 'ի համբաւոյ
բանակսն , և բժշկէր զամ ախտս հիւանդու-
թեց . մինչև եկեալ և բազմաց յարքունա-
կան դրանէն՝ լսէին 'ի սբ առաքելոյն զքաղ-
ցրաբարբառ քարոզութի աւետարանին , և
սքանչանային ը զօրութիս՝ որք 'ի ձեռն նր
լինէին . քանզի տեսանէին՝ զի զբորոտս սըր-
բէր , զկաղս գնացուցանէր , զդևս հանէր ,
և զամ ցաւս անբուժելիս փարատէր ան-
ուամբն քի . վյ բազումք հաւատացին 'ի
քս , և յաւելան յառաջին հաւատացեալսն :
Լուաւ զայս ամ և դուստր Թագաւորին՝ կոյս
օրիորդ , որում անուն էր Սանդուխտ (այ սա-
նատրկոյ դուստր) , ծաղկահասակ և տղայ
տիօք , ը ոմանց իբրև ժ ամեայ , կմ ժեա-
մեայ (3) , այլ իմաստուն մտօք , վայելչադի-
տակ , և անհամեմատ գեղով երեսաց : Նորդ-
սա եկեալ 'ի գիշերի առ սբ առաքեալն՝ նըր-
տաւ առ ոտս նր , և լսէր ախորժ կամօք ըղ-
բան քարոզութե աւետարանին , և ուսանէր
մի առ մի զամենայն փրկական խորհուրդս ,
և քաղցրանայր 'ի հոգին . անկանէր առաջի
սբ ոտից Թադէի , և արտասուօք համբու-

րէր՝ կարդալով զնա իւր հոգւոյ հայր․ և ոչ թողոյր զնա զբազում աւուրս․ զի իսպառ վառեցաւ 'ի սրտէ, և միացաւ 'ի սէրն քնի։ Տեսեալ սբ առաքելոյն զջերմեռանդն գութ-սիրոյ նր առ քն՝ առեալ մկրտէր զնա յանուն հօր և որդւոյ և հոգւոյն սբյ․ և ահա նոյն ժամայն եղև նշան լուսեղէն յերկնից 'ի վր սբյ կուսին սանդխտոյ․ և 'ի միջոյ լուսոյն լսելի լինէր ձայն երկնաւոր զուարթնոց, որք ասէին․ զուարճացիր և ուրախ լեր դուստր գովելի և հարսն բարի երկնաւոր փեսային։ Մինչև տեսեալ բազմաց զլոյսն, և լուեալ զձայնն՝ նոյնժամայն հաւատացին 'ի քն։ Իսկ ոմանք 'ի քրմածողով դիցապաշ-տից ընթացեալ փաղփաղակի՝ պատմեցին զայս ամ խստերախ թագաւորին իւրեանց սա-նատրկոյ։ Յայնժամ չարագլխեալ անօրէն արքային՝ իսկ և իսկ հրաման տայր ունել և կապել զթագուհիս, և սրամահ առնել զհա-ւատացեալսն․ և զոմանս 'ի գլխաւորաց գան հարկանել և դնել 'ի դիպահոջ բանտի․ Ե որս և զսանդուխտ։

Եւ իբրև սուր 'ի վր եդեալ՝ սպանին զբա-զումս, անդէն եղև նշան յերկնից․ զի ծա-գեաց լոյս մեծ և ահաւոր 'ի վերայ սպանե-լոցն վն անուանն ան․ զոր տեսեալ այլոց՝ հաւատացին 'ի քն․ և անկաւ ահ 'ի վերայ անհաւատիցն․ և բազումք 'ի նոցանէ կու-րացան յահէ լուսոյ ճառագայթիցն․ և ոչ իշխեցին ձեռն արկանել 'ի սբ առաքեալն։ Յայնմ վայրի երևեալ նմա փրկիչն 'ի բար-

Ձանց՝ ասէ. պի՛նդ կաց Թադէոս, զի ես Յս քեզ եմ 'ի փրկել զքեզ: Եւ տեսեալ սբյն Թադէոսի զվշտպն իւր եւ զփրկիչն քն՝ լցաւ անպատում ուրախութբ. եւ անկեալ առաջի նորա հանդերձ արտասուօք ասէր. տէր իմ եւ ած՝ մի թողուր զիս միայն. զի ահա իբրեւ եկի 'ի բարբարոս ազգս 'ի դուռն Թագաւորիս՝ հրամանաւ եւ զօրութբ քով, որպէս եւ ասացերդ մեզ երանել եւ քարոզել զբանն կենաց, եւ սկսայ քարոզել զբանս սբ աւետարանին քո՝ զոր եդիր 'ի բերանի իմում, ոչ կամին լսել. զի եւ զորս հաւատացին 'ի քեզ տր՝ սրամահ կորուսին, եւ զոմանս զանիծ տանջեալ եդին 'ի բանտի. կամէին եւ յիս արկանել ձեռն, այլ յահէ փառաց քոց սասանեալ կորեան, եւ ոչ կարացին համդիպել ինձ:

Եւ ասէ տր. արի՛, եւ երեւեա՛ց դոցա, եւ համբերեա՛, զի բազում նեղութիւնք հասանեն քեզ. զի ոչ են ընդունելոց զքարոզութի աւետարանի իմոյ աստ, բայց միայն սակաւք 'ի բազմաց. եւ ես պահեցից զնս, եւ առից զնս առ իս. եւ որք կատարեցան վասն անուան իմոյ՝ տաց նց տեղի 'ի տան հօր իմոյ: Ասէ Թադէոս ցտր. տր եւ ես փութամ հասանել 'ի լոյս ածութեդ քո, եւ լինել երկնային սիրովն 'ի լուսեղէն փառաց քոց: Եւ ասէ տր. խնդա՛ եւ ուրախ լեր, զի կատարեցից զկամս հայցման քո: Եւ զայս ասացեալ՝ օրհնեաց զնա, եւ համբարձաւ:

Եւ 'ի գիշերին յայնմիկ գնաց ինքնակամ սբ

առաքեալն ուրախութ՟ մեծաւ 'ի բանտն արքունի, ուր պահէին զսբն սանդուխտ և զորս ը՟ նմա հաւատացեալս 'ի պատուհականացն. և ահա բացան դրունքն ինքնին, և եմուտ սբն Թադէոս 'ի ներքս՝ ասելով. խաղաղութի՟ ը՟ ձեզ սիրելիք իմ. զոր տեսեալ երանելի կապելոցն՝ զօրացան յանձինս իւրեանց: Դա մատուցեալ մեծին Թադէի առ կոյսն սանդուխտ՝ որ փոխանակ ոսկի կամարաց և զարդուց արկեալ էր զիւրև զշղթայս, համբուրեաց զկապանս նորա, և ասէ. երանի է քեզ դուստր երկնաւոր Թագաւորին: Իսկ սբն սանդուխտ համբուրեալ զոտս առաքելոյն՝ խնդրէր անդրէն լսել 'ի նմանէ փափաքանօք զբանս կենաց 'ի սփոփանս հոգւոյ իւրոյ, և առ անարատ պահել զանձն մինչև

իսպառ:

Եւ սբ առաքեալն բարեյորդոր բանս բարբառեալ ասէր. զօրացի՛ր և մարտի՛ր զբարւոք մարտն հաւատոց. դի՛ր 'ի սրտի քում զքս, և կարդա՛ բոլորով սրտիւ քով զնա. և հասցէ քեզ յօգնականութիւն, և զօրացուսցէ զքեզ. և յամօթ առնէ զհակառակորդս քո: Մի՛ քաղցրասցի քեզ սէր երկրային և անցաւոր, որ այսօր է՝ և վաղիւ կորնչի, և ոչ ևս երևի. այլ հաւատով և յուսով և սիրովն քսի ամրացո զքեզ. և ոչ մերձեսցի առ քեզ չարն. և ոչ կարիցեն հնարք չարին դրդուել զքեզ 'ի յուսոյն յաւիտենից և յանանց ուրախութեացն, յորս վայելեցուսցէ զքեզ ը՟ սբս և սիրելիս անուան իւրոյ՝ 'ի ձեռն կամաւորնա֊

հա

հաստատութե՟, զոր ընդունելոց եմ վ՟ն ան-
ուանն ք՟սի յ՟սի և ա՟յ :

Բ՟ստ սմին օրինակի սրտապնդեալ ս՟րբյն Թա-
դէի և զամենեսին, և հաստատեալ 'ի սէրն
ք՟սի՝ հրաման ետ լռութ՟ի յաղօթս կալ . և
ինքն տարածեալ զձեռս իւր յերկինս՝ ասէ .
Գոհանամ զքէն տ՟ր իմ և ա՟ծ յ՟ս ք՟ս՝ միածին
որդի ա՟յ, որ վ՟ս փրկութե՟ ազգի մարդկան
եկիր յերկիր . հայեաց այժմ յերկնից 'ի պատ-
րաստ բնակութե՟ քումմէ յաղախին քո սան-
դուխտ, որ ընծայեաց զողջոյն իւր քեզ .
որդ պահեա զսա տ՟ր իմ, և զօրացո յառա-
ջիկայ հանդէս մրցանացս հանդերձ ընկե-
րօքն . և ծագեա զլոյս ա՟ծութե՟ քո 'ի վերայ
սոցա, և արա յամօթ զխաւարակուլ թշնա-
մին . երևեցո զնշան զօրութե՟ քո 'ի վտան-
գեալս մարմնով . զի քո են, և 'ի քո ահեղ
անուն եղիցին զօրացեալք մինչև յաւիտեան .
վասն զի դու միայն ես ա՟ծ աստուծոց, և տ՟ր
տ՟րանց . և քեզ վայելէ փառք յ՟ամի :

Եւ 'ի կատարել աղօթից ս՟րբյն՝ յանկարծակի
եղև թնդիւն սաստկութեան, և վերացաւ
ձեղուն բանտին . և ծագեաց լոյս յերկնից
առաւել պայծառ քան զճառագայթս արե-
գական . և 'ի մէջ լուսոյն ձայն երկնաւոր
աւետեաց՝ որ ասէր առ նահատակսն . Բա-
ջալերեցարուք և պինդ կացէք, զի ես եկից
և առից զձեզ առ իս . և դու սանդուխտ՝ որ
եկիր զկնի իմ, և արհամարհեցեր զերկրա-
ւոր պատիւս, և կոչեցեր զիս հայր, տաց
քեզ զվերագոյն լոյսն, և առաւել պայծառ

քան զբազմաց ։

Նու'ի լսել սո̃ց կապելոյն զերկնաւոր զձայնն՝ լուծան կապանք նո̃ց, և ողջացան անդամք մարմնոց նո̃ց. և յարուցեալ փառաւորէին զքո̃ ա̃ծ, և ասէին միաբան. Տէ̃ր յո̃ քո̃ ա̃ծ մեր՝ գոհանամք զքոյոյ մարդասիրութեդ, որ եկիր յայց և 'ի խնդիր մեզ կորուսելոցս, և փրկեցեր զմեզ 'ի գերապաշտութեց, և ետուր մեզ յաղթող լինել 'ի վե̃ր աներևոյթ թշնամւոյն, և սփոփեցեր զմեզ քոյով այցելութ̃դ և այսպիսի սքանչելի երևմամբ. արդ՝ մեք զի՞նչ կարեմք մատուցանել քում ա̃ծութեդ, բայց զանձինս մեր մատուցուք 'ի հոտ անուշից հօրդ ։

Իսկ բանտապանացն տեսեալ զայն նշանս՝ ընթացան 'ի դուրս բանտին, և տեսին՝ զի դեռ բաց կային. և սո̃ առաքեալն յաղթօկայր 'ի մէջ կապելոց. վա̃յ զահի հարեալ դիմեցին'ի ներքս, և անկան առաջի սո̃յն թադէի դողալով և ասելով. և մեք հաւատամք յա̃ծն քո, զոր դու քարոզես սո̃դ ա̃յ. ընկա՛լ և խառնեա՛ զմեզ 'ի թիւ հաւատացելոցդ ։ Նու դարձեալ փարէին զոտիւք նո̃ր արտասուօք, աղաչէին և ասէին. թո՛ղ մեզ սո̃դ ա̃յ, զի ոչ 'ի կամաց, այլ ակամայ պահէաք զծառայսդ ա̃յ 'ի ծանր նեղութե վս̃ ահի անօրէն թագաւորին. և իբրև տեսաք զփառս բարձրելոյն՝ զոր դուն քարոզես, ծանեաք հաւաստեաւ՝ զի նա է արարիչ երկնի և երկրի. և մեք հաւատամք 'ի նա. ա̃ծ խորհրդովք, և խոստովանիմք զա̃ծութի նորա. և

ոչ

ոչ ոք կարէ այսուհետև մեկնել զմեզ 'ի նմանէ, ո՛չ կապանք և ո՛չ նեղութիւնք. արդ՝ արի՛ փութա՛ սրբդ տ̃յ. և խառնեա՛ զմեզ ընդ տամբ 'ի գունդդ քո̃ի. զուցէ մեռանիմք յահէ փառաց տ̃յն քո ։

Յայնժամ գիտաց սբ̃ առաքեալն, եթէ 'ի մէնէ տ̃յ եղև կոչումն նց̃. և քաջալերեալ զօրացոյց զն̃ս. մի՛ երկնչիք ասէ եղբա՛րք իմ, զի մարդասէր է տ̃րն մեր և ողորմած, և կամի զտանել զամենեսեան՝ որք կորուսեալ են 'ի մեղս, ա՛յլ և զուարդ էիք. արդ սիրեաց զձեզ վասն բազում ողորմութեան, և ազդեաց զլոյս ա̃ծութեան իւրոյ 'ի սիրտս ձեր. համպա պինդ կացէք և զօրացարո՛ւք 'ի հաւատսն քո̃ի տ̃յ, 'ի մոռացօնս արկեալ զձեր սնոտի և զդիւական մոլորութիւնդ.

Ապա ասէ ցն̃ս. արի՛ք աղօթեցէք. և ինքն հայեցեալ յերկինս՝ հառաչելով ասէր. Տէ՛ր ա̃ծն մերոյ յս̃ք քս̃ի, որով կամեցար և ծանուցար սոցա, և կոչեցեր առ քեզ. արդ պահեա՛ զսոսա սբ̃ անջով̃դ, և մի՛ տար խոտորել յաջ կամ յահեակ, և բնեռեա՛ զսոսա 'ի ջերմեռանդն գութ ա̃ծութեան քո. սրբեա՛ զսոսա երկնայինն ազատութեամբ̃դ. զի միաւորեալ բնեռեսցին 'ի սէր միածնի որդւոյ քո սիրելւոյ ։ Եւ կատարեալ զաղօթսն, առեալ 'ի նմին գիշերի մկրտեաց զն̃ս. որք էին թուով ոգիք երեսուն և երեք Ի̃ այր և Ի̃ կին՝ 'ի տանէ բանտապանացն ։

Իսկ սատանայ եղեալ 'ի կերպարանս առն սևոյ, և եկեալ 'ի բանտն՝ կայր 'ի հեռաստանէ,

նէ, և ձայն բարձեալ ասէր ցպահապանսն.
զի՞նչ պակաս էր ձեզ, զի թողէք զմեծ Ա̃ծն
արարողդ և զպահողդ, և զմայր Ա̃ծոյն
անահիտ զբարերարն հայոց ազգիս, և մոլորե-
ցայք զհետ առն միոյ հրէի՝ որ ուսոյց ձեզ
նոր ուսումն, և խաբէր զմիտս ձեր՝ կորոյս.
եկայք դարձարուք և պագէք երկիր անահ-
տայ, և ես աղաչեցից զա̃ծն ա̃մ՝ որ առնեն
ձեզ թողութի՛: Յայնժամ տեսեալ թադէոսի
զխորամանկութի՛ չարին՝ ասէ. ով բանսար-
կու չարեաց, լե՛ր յետս դարձեալ թշուառա-
կան: Եւ լռեալ սատանայի 'ի ներքուստ
զձայն սբ առաքելոյն՝ ասէր. զձայնդ քո
լսեմ, այլ գիտեմ ոչ, ո՞ւր ես: Ասէ սբ առա-
քեալն. և այլ մի՛ տեսցես զծառայս քի ա̃յ
ով աղտեղի և պիղծ՝ չար և անամօթ. մինչև
յե՞րբ ոչ ամաչես դու յա̃յ. երկի՛ր 'ի զօրու-
թե̃ ա̃ն, և երթ յետս չարագլուխ վիշապ:
Եւ ը̃ սաստել առաքելոյն՝ գտաւ դեւն զխո-
վին խաւարեալ՝ ո՛չ խանձող դժոխական, և
տանջիւր չարաչար 'ի հրեշտակաց սբց ակնե-
րև ամենեցուն. և տեսեալ նորահաւատիցն
զաններևլի տանջանս չարին՝ հաստատէին 'ի
հաւատոն քի: Իսկ սատանայ լայր դառնա-
գին, և ասէր. եղո՜ւկ եղէ ես, որ յաղթե-
ցայ 'ի խաչելոյն, և կորեայ. բայց գիտեմ՝
զի՛նչ արարից. մտից 'ի սիրտ իշխանացն, և
գրգռեցից զնո հանդերձ թագաւորաւն, զի
մահուամբ սրոյ կոտորեսցեն զձեզ առ հա-
սարակ: Ասէ անդրէն սբ առաքեալն. երթ
յետս սատանայ, սաստեսցէ 'ի քեզ տր: Եւ

նայն

նոյնժամայն անհետ լինէր չարն . և երթեալ դրդուէր զթագաւորն և զիշխանսն նորա ընդդէմ

սրբոյն :

Իբրև առաւօտ եղև, խորհուրդ արար թագաւորն վասն դստերն իւրոյ սանդխտոյ, թէ զի՞նչ պարտ իցէ առնել . վասն ապականման նորա ոչ կարէր տալ հրաման առ աղէտից գթոյ հայրութեան, զի յոյժ սիրէր . և 'ի յիշելն զնա լայր դառնապէս : Ապա յղեաց զոմն 'ի նախարարաց՝ երթալ հանել զսանդուխտ 'ի բանտէն, և ածել առաջի իւր . յղեաց և զայլս ընդ նմա վասն թադէոսի՝ յուզել այսր և անդր, և ձերբակալ առնել զնա իբրև մոլորեցուցիչ դստերն իւրոյ . զի ոչ գիտէր զինքնակամ երթ նորա 'ի բանտն :

Յորժամ եհաս իշխանն 'ի բանտն բազում ամբոխիւ, տեսեալ զդուռն բանտին 'ի բաց զարմացաւ . հայեցեալ տեսանէր 'ի ներքս բազմութիւն աւելի քան զոր կարծէրն, և լոյս սաստիկ շուրջ զնոքօք . և սուրբ առաքեալն յոտն կալով ուսուցանէր զբանն կենաց : Յայնժամ պակուցեալ իշխանին և որոց ընդ նմա յերեսաց ահաւոր լուսոյն՝ յերկիր կործանեցան առ դուրս արտաքոյ, և տագնապէին աներևոյթ տանջանօք, և լսէին ձայնս ահեղս : Իմացեալ սրբոյն թադէի զվտանգ նոցա՝ ել 'ի դուրս, և եգիտ զնոսա՝ զի անկեալ թաւալէին ընդ գետին . եդ ձեռն 'ի վերայ, և անուամբ քրիստոսի բժշկեաց զնոսա : Իսկ անդէն հաւատաց իշխանն, և յիսուն այր ընդ նմա . և էր այրն մեծ՝ հրամանատար ամենայն տանն արքունի, և երկրորդ

Մնայաբանութիւն սէրն
բորդ՝ տէրութեան հայոց :

Յայնժամ միւսանգամ երևեցաւ սատանայ իբրև վարանեալ ոք ի կորուստ անհնարին. և նստեալ արտաքոյ դրաց բանտին՝ խիղճս զծնկով արկեալ լայր դառնութ̃բ, և ասէր. զմեծ զէն զլխոյս իմոյ կորուսի : Եւ զի ոչ կարէր մտանել 'ի բանտն յահէ երկնաւոր զօրութե̃ն, փութով հասանէր յարքունիս՝ շարժել զթգ̃րն ը̃դէմ հաւատացելոցն : Ա̃յ և 'ի լսել արքայի զկիրսն՝ որ եղեն, զշարեցաւ յոյժ, և հրաման ետ սրով սպանանել զայնոսիկ՝ որք աշակերտեցան բանիցն Թադէոսի : Եւ կատարեցան յաւուր յայնմիկ ոգիք երկերիւր՝ արք և կանայք . և եղև 'ի տեղւոջն ձայն ահեղ և Թնդիւն երկնաւոր զօրացն, որք իջեալ ողջունէին զսր̃բ նահատակսն. յորոց երկիւղէ բազումք յանօրինացն կորեան :

Իբրև եղև գիշեր, կայր լոյսն երկնաւոր համատարած 'ի վ̃ր ն̃ց վկայիցն : Յայնժամ յղեաց ս̃ն սանդուխտ զոմանս 'ի հաւատարիմ պաշտօնէից իւրոց 'ի տուն իւր գաղտ 'ի հօրէն իւրմէ, և ետ բերել բարակ կտաւս. և առեալ ինքնին զմարմինս սր̃բ ընկերաց իւրոց՝ ամփոփէր զնոսա համբուրելով արտասուօք, և ասելով. երանի՛ է ձեզ եղբա՛րք իմ և քորք, որք արժանի եղէք երկնաւոր ուրախութե̃ցն . յիշեցէ՛ք և զիս զաղախինս ձեր : Եւ տարեալ Թաղէր զն̃ս 'ի ձեռն սպասաւորաց իւրոց մօտ յապարանս իւր . և տայր ըզգուշութի̃ զի մի՛ ոք գիտասցէ յարքունի տանէն . և ինքն փութով հասանէր 'ի բանտն :

Եւ

Այս գտեալ զնա առաքեալն յաղօթս՝ շուրջ պատեալ սքանչելի լուսով, դիմեաց ս՟ն սանդուխտ յոտս նորա, և համբուրէր զգարշապարս առնն ա՟յ . հեղոյր արտասուս բազում, և ասէր հառաչմամբ . տէր իմ և հայր, որ գտեր զիս զմոլորեալս, և ծանուցեր ինձ զերկնաւոր տ՟րն իմ զք՟ս զմիածին որդին ա՟յ, այժմ աղօթեա՛ վ՟ս իմ, և օրհնեա՛ զիս . զի և ես փութացեալ հասից ընկերացն իմոց՝ որք կատարեցան ՚ի ք՟ս, և եղէց արժանի տեսանել զտ՟րն ք՟ս՝ քև հանդերձ : Այլ տեսեալ նա առաքելոյն զարտասուս ս՟բյ կուսին սանդխտոյ, և զջերմեռանդն փափաք սիրոյ ն՟ր առ ք՟ս, ասէ . երանի՛ է քեզ դուստր երկնաւոր Թագաւորին . համբերեա՛ սակաւ ժամանակ, և առ ժամայն տեսանես զլոյսն ա՟մ արարածոց :

Այնպէս քաջալերէր և զմնացեալսն ՚ի հաւատացելոց՝ ասելով . պնդ կացէք, զի այժմ առնուք զլուսեղէն պսակն : Այլ ՚ի կատարել ն՟ր զբանսն՝ մատուցին առաջի հաց . և նա առեալ զհացն՝ օրհնեաց և ետ ս՟բյն սանդխտոյ և ընկերացն . Ճաշակեաց սակաւիկ մի և ինքն . և իբրև յարեան, օրհնեցին և գոհացան զս՟բ երրորդութենէն . և կնքեալ զանձինս նշանաւ ս՟բյ խաչին՝ ննջեցին : Իսկ առաքեալն Թադէոս կայր յաղօթս, և ասէր . տ՟ր ա՟ծ իմ՝ հայր տ՟ն մերոյ յ՟սի ք՟սի, չեմ բաւական գոհանալ զառատ ողորմութէ քումմէ, որ կոչեցեր զիս զանարժանս ՚ի կոչումն առաքելութե՟ն, և սրբեալ մաքրեցեր

և

Եւ տարաբերէր զիս տաժանք ոչ հոգւոյս . եւ ե-
տուր ինձ վիճակ զԾս զայս՝ քարոզել զանուն
մի աւետարանի քո . զի որ հաւատասցեն 'ի
ոչ աւհեղ անուանդ քո , կատարեսցին ընկալցիս
զնա 'ի հաս անուշից 'ի լոյս ածութեան քո ,
եւ խառնեսցես զնա 'ի հրեշտակերամ զդասս
վերին բանականացն : Ընկա՛լ եւ զմեզ . պատուա-
րաց 'ի հոտ անուշից տրութեանդ քո . պահեա՛
եւ զողջոյս զայս սանդուխտ , զի է ոչ կուսու-
թբ . եւ տուր համբերութիւն սմա՝ կատարել
քաջութբ զհանդէս մարտիրոսական ընթաց-
ցիցն , եւ առնուլ զանթառամ պսակն լուսոյ
'ի գլուխ իւր՝ փոխանակ անցաւոր եւ եղծա-
նելի պսակի 'ի տան հօր իւրոյ :

Եւ յաղօթել անդ սրբյն Թադէոսի՝ երեւեալ
անդրէն փրկիչն ասէ . խաղաղութի ը. ձեզ
սիրելիք իմ : Եւ տեսեալ առաքելոյն զՏր՝
անկաւ 'ի վր երեսաց իւրոց , եւ երկիրպագա-
նէր . եւ ասէ փրկիչն . Լուայ աղօթից քոց , եւ
զոր ինչ խնդրեցեր յինէն՝ ետու քեզ . եւ կա-
տարեսցիս մարտիրոսական հանդիսիւ՛ հան-
դերձ սանդխտով եւ այլ աշակերտելովքդ .
եւ ծագեցից զլոյս ածութե իմոյ 'ի վր ոսկե-
րաց ձերոց . եւ որք կատարեսցեն զյիշատակս
ձեր , եւ նուէրս նուիրեսցեն ուխտից վն անու-
ուան իմոյ , լուայց խնդրուածաց նց , եւ ա-
ռարից զնմ՝ առաւել վն քո :

Յայնժամ ասէ Թադէոս փրկիչն . Տր իմ եւ
Ած իմ՝ գիտեմ , զի սիրեցեր զիս , եւ ոչ թո-
ղեր զիս . մի թողուր աղաչեմ եւ զայնոսիկ՝
որ ինեւ հաւատացին 'ի յոր անուանդ քո . եւ պա-

հեա՛

հեալ զնա աղօթիւ քո յետ մահուան իւրոյ . և մեզ
անարժանս առնելով զմխիթարութ. քո զօրս , զոր չհաւա-
հեցեր ինձ մեր իմ . փարատեալ զխաւար կռա-
պաշտութեն ՚ի բարբարոս աշխարհս ահեղ լու-
սով մեծութեն. քո , և մեզ առնելով զօրացուց ա-
նօրէն գործոց իւրեանց . զի մոլորեցոյց զզօ-
րս բանսարկուն չար . որում զնա յաղթ. և
հալածական . և վրիժակեալ զբնակիչս Տիե-
զեզ ՚ի ժողովուրդ յաւիտենական՝ լինել ՚ի
հօտս երկնաւոր գաւթիդ . զի միաբան փա-
ռաւորեսցեն զքո մեծութին քո անուշահոտ
վարուք իւրեանց :

Այլ աւաղ մեր . լո՛ւայ և այժմ աղաչանաց քոց.
ոչ թողեր զհաւատացեալս ՚ի ձեռաց իմոց
մինչև ՚ի վախճանն տի , և ոչ զմխիթարկ բաժնի
քո . այլ փութով կատարեցեր զկամս քո , և
այց արարեր դոցա՝ ընտրել ինձ ժողովուրդ
սեպհական , և տաց զաւետիս իմ ՚ի միտս նց .
Հայեցայց ՚ի դոսա , և ողորմեցայց դոցա . և
դու խնդամ և ուրախ լեր : Այս զայս ասացեալ
օրհնեաց և վերացաւ :

Ապա մատուցեալ սբ առաքեալն՝ զարթոյց
զհաւատացեալսն և զաշակերտսն իւր և զա-
ղախինն քնի զանդուխտ , և պատմեալ նց
զտեսիլն և զխոստումն տն՝ զուա՛րթացոյց
զսիրտս նց . և ասէ , աղօթեցէք : Այս սկսա-
նեքն սաղմոսել . օրհնեցից զտր յամ ժամ .
որում ձայնակից լինէին առհասարակ . և
կատարեալ և այլ սաղմոսս բազում , փառա-
ւորեցին զտն ուրախութբ մեծաւ և քաղցր ար-
տասուօք : Այս երբև դադարեցին յաղօթից ,
դար-

դարձեալ ասէր՝ ցնոյն առաքեալսն . զինչ կա-
ցէք և համբերեցէք , զի այժմ առնուք ըզ-
պսակն լուսոյ 'ի գլուխս ձեր ։ Եւ հայեցեալ
'ի ս՟րբն սանդուխտն՝ ետես զերեսս ն՟ր առաքեա-
ռօք լի . և ասէ . մի՛ վհատասրտիր դուստր ,
և մի՛ երկնչիր . զի 'ի կարծիս եղև՝ թէ գու-
ցէ յերկիւղէն լայ։ Իսկ երանելին սանդուխտ
լի հոգւով և վառեալ սիրով փրկչին ետ պա-
տասխանի , և ասէ . տէ՛ր իմ և հայր հոգւոյ
իմոյ՝ ոչ եմ վհատասրտեալ , այլ՝ ցնծամ և ու-
րախ եմ . և փութամ ժամ 'ի ժամէ տեսա-
նել զք՟ն իմ . և երբ իցէ՝ զի գնամ առ նա ,
և լինիմ առաջի ն՟ր յամ ժամ . զի կարի անձ-
կացեալ եմ տեսանել զլոյսն երկնայինն ։ Յայն
ժամ ուրախ եղև յոյժ ս՟ր առաքեալն , և ա-
սէ ցնա . երանի քեզ քոյր իմ և դուստր , զի
այժմ հասանես՝ առ որ անձկացեալն ես . և
առնուս զպսակն լուսեղէն 'ի գլուխ քո , և
լինիս յանդիման առաջի ա՟յ երկնաւոր թա-
գաւորին . զի պարզերես և պանծալի լինիս ,
և դեր 'ի վերոյ գտանիս քան զբազումս վ՟ն
ջերմեռանդն գնացից քոց ։
Յետ այսորիկ իբրև առաւօտ եղև , եկին
հասին իշխանք և սպասաւորք թագաւորին
'ի դուռն բանտին . և հանեն արտաքս զս՟րբն
թադէոս և զայլ քրիստոնեայսն՝ որ 'ի բան-
տին , ածին կապանօք յապարանս թագաւո-
րին . ընդ որս և զկոյսն սանդուխտ արձակ ։
Եւ 'ի մտանել նոցա 'ի գաւիթն արքունի ,
ձայն եբարձ սրբուհին սանդուխտ , և աղա-
չէր լի համարձակութե՟ն իբրև յատենի արքայ-
Բ. ական

տեսան տանն իւրոյ խօսել . սկսաւ առ երանե-
լի նահատակակիցս իւր , և ասէ . եղբարք
իմ , այժմ կացէք և զօրացարուք 'ի քս . զի
ոչինչ են սպառնալիք երկրաւոր Թագաւո-
րացս . յայն միայն հայեցարուք , յոր հաւա-
տացիքն՝ յերկնաւորն . նմա տուք զմիտս և
զխորհուրդս ձեր , և նա տայ ձեզ զօրութիւն .
զի նա միայն է ած , և չիք այլ ոք . նա պա-
հեսցէ զձեզ 'ի սնոտի և 'ի խաբէական պատ-
րանացս ։

Նոյն մինչդեռ խօսէր ընդ նոսա , խնդրեաց 'ի ներքս
Թագաւորն զսուրբն սանդուխտ . և իբրև ե-
մուտ կոյսն , ասէ ցնա արքայ սանատրուկ .
մօտ եկ առ իս դստր իմ , և հօրս որդի
սանդուխտ , և համբուրեցից զքեզ . իսկ սբ
կոյսն ոչ հայեցաւ 'ի նա , և ոչ գնաց մօտ .
այլ կայր իբրև հեզիկ գառն առ 'ի դատիլ ։
Ասէ Թագաւորն . ուրացի՞ր զիս որդեակ , և
զմոլորեցուցիչն զայն սիրեցեր . ասեմ քեզ .
եթէ ոչ դառնաս 'ի յամառ մտաց քոց , երդ-
ուեալ յանձն իմ , չար մահուամբ կորուսից
զքեզ և զնա ։

Պատասխանի ետ սանդուխտ հոգելից բարբառով ,
և ասէ . զոր դու մոլորեցուցիչ կոչես , նա
եղև ինձ անմոլար առաջնորդ 'ի ճանապարհս
ճշմարտութե , և փոխեաց զիս 'ի խաւարէ 'ի
լոյս . և ծանոյց ինձ զտէրն իմ և զհայր՝ զա-
րարիչն երկնի և երկրի , և զորդին միածին ,
և զսբ հոգին՝ որ 'ի նոցունց . և արդ ես փու-
թամ առ տէրն իմ քս , որ տէրն է տերանց , և
Թգր Թգրաց , լոյս և կեանք ամ արարածոց ։

Թագաւորն ասէ . ո՞վ է նա՝ զոր կոչես ա՟ծ և Հայր ։ Սանդուխտ ասէ . Ա՟ծ նա է ա՟ծ , որ արար զա՟մ յոչնչէ , և հաստատեաց զա՟մ արարածս բանիւ՛ բերանոյ իւրոյ . այլ ձեր մոլորեալ են միտք , և խաւարեալ խորհուրդք , զի թողեալ զա՟ծ զհաստիչն ձեր՝ որ զձեզ յոչնչէ արար , պագանէք երկիր ուրուանկա-նաց կռոց մեռելոտեաց , որ ոչ տեսանեն և ոչ լսեն , յորս բնակեալ են նոքին իսկ դևք՝ որք խաւարեալ կուրացուցին զմիտս ձեր , և կորուսին զոգիս ձեր՝ առնելով զձեզ որդիս գեհեննին . ուր և ունիք երթալ 'ի խաւարին արտաքին գործակցաւն ձերով սատանայիւ , ուր լալ աչաց է և կրճել ատամանց ։

Յայնժամ սրտմտեալ թագաւորին՝ ետ առա-տակել զնա և գանել . և մոռացեալ զգութ հայրութեան՝ ասէ . կապեցէք զդա և քերե-ցէք երկաթով , և հրով այրեցէք զբերանս մարմնոյն ։ Իսկ մատուցեալ դահճապետն կապեաց զսուրբն սանդուխտ . և սկսան դա-հիճքն պատրաստել զգործիս տանջանաց ։

Յայնմ վայրի ընթացեալ ոմն 'ի հաւատացե-լոցն՝ պատմեաց սրբոյ առաքելոյն , զոր պահե-ին 'ի փոքր ձորակի՝ ոչինչ հեռի 'ի տեղւո-ջէն , եթէ զսանդուխտ կապեցին և կամին չարչարել ։ Իսկ ս՟ր առաքեալն յարտասուս եղեալ ասէր . տ՟ր իմ յ՟ս ք՟ս հայեաց յաղա-խին քո , և զօրացո զնա . և արա յամօթ զդ-չար թշնամին ճշմարտութե ։

Իսկ ս՟րբն սանդուխտ մինչդեռ կայր կապեալ , և ձեռն արկեալ կամէին քերել , գոչեաց

յեր

յերկինս արքայութ, և ասէ․ Տէր իմ յս քս փութա՛ հաս ինձ յօգնականութի, և ծանիր ցնս ամենեքին զամենազօր տրութիդ քո․ զի դու ես իմ հայր և արարիչ, ապաւէն և կեանք․ մի՛ թողուր զոկար ոչխարս հօտի քո ։ Եւ յաղաղակել անդ սբյ աղջկանն մե-ծաբարբառ, եղև յանկարծակի շարժումն, և ծագեաց լոյս յերկնից․ և եղև ձայն 'ի վերուստ՝ որ ասէր․ քաջալերեա՛ դուստր իմ, զի Է ընդ քեզ եմ 'ի փրկել զքեզ ։ Եւ նոյնժա-մայն լուծան խնքնին կապանքն նր, և 'ի լու-սոյ փայլատականցն շանթահարել կորեաւ զդահճապետն, և բազումք Ը նմա․ և պա-տեաց ահ զամենեսեան թագաւորան հան-դերձ, զի կարծէին առհասարակ 'ի կորուստ մատնիլ ։

Նոյնժամ արձակ գտեալ սբյն սանդխտոյ՝ եւ ազատութեն յասեանն անտի, և փութացեալ եհաս 'ի տեղին՝ ուր պահէին զտր առաքեալն․ և եկեալ փարէր զոտիւք նր, և ասէր․ տէր իմ և հայր հոգւոյ իմոյ՝ ահա զիս քո փութով արձակեաց 'ի կապանաց․ և յամօթ արար զսատանայ և զարբանեակս նր․ և յաղթու-ցեալ գոհացան միաբան զայ ։

Նոյնժամ վայրի գայր իշխանն այն հրամանաւ սանատրկոյ, և անկանէր առաջի նր առաքե-լոյն՝ ասելով․ Թագաւորն խնքնին յղեաց զիս առ քեզ, և ասէ․ մեղայ քեզ և այն քում․ թող մեզ, և աղօթեա՛, զի անցցէ բարկութի ահեղ սաստկութեա, զի կործանիմք իսպառ․ և զոր ինչ կամիս դու՝ առնեմք․ հրամայ-

եաց արքայ և զձեռն արձակել 'ի կապանաց : Յայնժամ յաղօթս եկաց արտասուօք Թադէոս , և ասէ . Հայր տն̃ մերոյ յն̃ի քն̃ի Հայեաց 'ի ժողովուրդս քո , և մի՛ առներ ա̃ծ դացա մեղանաց . Թո՛ղ դոցա տր̃ , զի ոչ գիտեն զի՛նչ գործեն : Եւ 'ի կատարել սոյն զաղօթս՝ լուծան սքանչելեօք կապանքն ամ̃ Հաւատացելոցն . և դադարեաց ձայն աՀեղ

շարժմանն :

Եւ իբրև զահի Հարաւ իշխանին է̃ իրան՝ որ եղեն , ասէ ցնա առաքեալն . մի՛ երկնչիր , երթ պատմեա՛ թագաւորին քում , զոր ինչ տեսերդ : Եւ նա երթեալ ասէ ցթագաւորն . տեսի զառաքեալն սրբայ՝ ոչ որպէս մարդ , այլ առաւել քան զմարդ . և լոյս շուրջ զնովաւ . և որպէս աղօթեաց՝ եանց ամ̃ ցասուցին յերկրէս : Իսկ թագաւորն գրգռեալ 'ի չարէն՝ ասէ . միթէ նա՞ անցոյց զբարկութիւնս . այլ արամագդ և անահիտ մեծ ա̃ծքն , որ են շինութի̃ աշխ̃ս և փառք թագաւորացս : Յայնժամ ելեալ իշխանին յերեսաց արքային իբրև զայրացեալ գնաց ինքն անդրէն առ սր̃ն Թադէոս , և Հաւատաց 'ի քն̃ , և մկրտեցաւ ամ̃ տամբ իւրով . և կոչեցաւ անուն նր̃ սամուէլ . փոքրեաց զՀերս իւր , և եղև աշակերտ նր̃

առաքելոյն :

Իբրև զայն լուաւ թագաւորն , ընկղմեցաւ 'ի խոր տրտմութի և 'ի դառնութի մաղձի . զի էր այրն երևելի , և մտօք խորՀրդական . և ոչ գտանէր նման նր̃ 'ի մէջ աշխ̃ս Հայոց : Ապա առ չժուժել տրտմութե̃ն՝ Հրաման

եա

եւ սանտարուկ վարել բեւեռս հրացեալս է
ուս նորա, (կմ է սուս, քն 'ի ներքանս ոտից
նր.) եւ այնպէս կատարեցաւ երանելին սա-
մուէլ 'ի քս : Նոյն նմին նահատակեցան եւ
քանի մի աշակերտք առաքելոյն՝ որք էին նմա
իսկ եկեղեցին, եւ որք յետն հայոց ընտրեալք
յաշակերտութի նր, յորոց միոյն անուննն էր
խորայէլ. քանզի եւ զսոսա չարչարեալ՝ զո-
մանց գլխաուսն ծնգաց հրացեալ երկաթով
ծակեցին, եւ զոմանս սրով սպանին. եւ կա-
տարեցան յաւուր յայնմիկ է ամ ութ նահա-
տակք. եւ եդեւ նշան լուսոյ 'ի վր նց, եւ ահ
սաստկութե 'ի վր անօրինացն :

Իսկ 'ի հասանել գիշերոյ՝ եկեալ ոմն առա-
քելոյն հանդերձ կուսիւն սանդխտով եւ այ-
լովք եւս ուխտընկալ հաւատացելովք, եառ
զմարմինս նահատակացն, եւ պատեաց պատ-
ուական հանդերձիւք՝ խնկովք եւ խնկօք,
զորս պատրաստեալ էին հաւատացեալ կա-
նայք եւ նաժիշտք սանդխտոյ. եւ եդ 'ի փոքր
ձորակին՝ ուր էին օթեվանք նց. եւ ետ զգու-
շութի, զի մի ոք յանհաւատից գիտասցէ :
Յայնժամ խնդակից եղեալ սանդխտոյ կու-
սին առէր ցառաքեալն քի. երանի է քեզ
Տէր իմ եւ հայր, զի զբազում արարեր ար-
ժանի քնական պսակին : Ասէ ցնա առա-
քեալ. երանի եւս քեզ է, որ արժանի եղեր
յղարկել զնն. խնդա եւ ուրախ լեր, զի եւ
դու փութով հասանես առ քս :

Իսկ որբուհին սանդղուխտ եւս քան զեւս բոր-
բոքեալ սիրով փրկչին՝ 'ի նոյն սէր վառէր եւ

զնմ̄ հաւատացեալսն զարս և զկանայս. քա-
ջալերէր և մխիթարէր զնս̄, յանձանձէր և
սփոփէր. կերակրէր զնս̄ հացիւ, և զգեստու-
ցանէր հանդերձիւ, և ոչինչ առնէր նմ̄ պա-
կաս. և առաքելաբար քարոզէր զբանն կե-
նաց. և դարձուցանէր զբազումս յանհաւա-
տից 'ի սբ̄ հաւատս՝ առնելով նշանս և ս-
քանչելիս անճառամբքն քի̄ ։

Յայնժամ հաւատաց և կին ումն ազնուա-
տոհմ և մեծատուն 'ի մերձաւորաց Թագա-
ւորին՝ զարմանդուխտ անուն, ամ̄ տամբք իւ-
րով. և առեալ սբ̄յ առաքելոյն մկրտեաց
զնս̄՝ ոգիս երկերիւր ։ Իսկ լուեալ Թագաւո-
րին՝ տայր հրաման զզարմանդուխտ միայն
սպանանել սրով. և իբրև կատարեցաւ երա-
նելի կինն, եղև 'ի վր̄ նր̄ նշանս. և բազումք
'ի տեսողացն հաւատացին ։

Իսկ սանատրուկ արքայ իբրև իմացաւ զայն
ամ̄, ոչ գիտէր՝ թէ զի՞նչ արասցէ. մինչև այր
իբրև զառիւծ 'ի վր̄ սբ̄յն սանդխտոյ, և ա-
սէր. Նա զամենեսեան առաւել մոլորեցու-
ցանէ. վա̄յ և ոչ ես խնայեալ 'ի դուստր իւր՝
հրաման տայր, զի 'ի վաղիւ անդր սրով սպանե-
ցի ։ Իսկ լուեալ սբ̄յն Թադէի զհրամանն անօ-
րէն Թագաւորին՝ աղօթէր առ քս̄ զամ̄ գիշե-
րերն վս̄ սբ̄յն սանդխտոյ ։ Իբրև եղև առա-
ւօտ, եկն անկաւ սանդուխտ առ ոտս առա-
քելոյն, համբուրէր և ասէր. Տէ՛ր իմ, խոր-
հէի 'ի սրտի իմում ընդ երեկս աւուրն, թէ
զի՞նչ արասցէ ինձ քո լոյսն իմ. և այժմ ինչ
եղէ 'ի քուն յայսմ գիշերի, լոյս սաստիկ ծա-
գեաց

դեաց 'ի վշտ իմ. և 'ի մէջ լուսոյն այր մի լու-
սազգեստ, զորոյ ոչ կարէի առնուլ զկատա-
րեալ նմանութիւն յառաւել լուսոյ ճառագայ-
թիցն. ձայնեաց զիս, և ասէ. սա՛նդուխտ
արի՛ փութա՛, և զգեցի՛ր զլոյս իմ: Իսկ ես
յարտասուս եղեալ ահիւ և խնդութեամբ՝
ասեմ. Տէր իմ չեմ արժանի. և սաստելով
զգեցոյց ինձ զլոյսն ոսկ̃ զվերարկու. եդ և
պսակ լուսեղէն 'ի գլուխ իմ, և զարդարեաց
զիս լուսեղէն զարդուք. և ես հիացեալ կայի:
Իսկ ասէ ցիս. ուրախ լեր սա՛նդուխտ, ո՛չ
թողից զքեզ. և յանկարծակի եղև թնդիւն
ահեղ, և զարթոյց զիս. և ես յարուցեալ փա-
ռաւորեցի զքն̃ ած̃, որ արժանի արար զիս
այսպիսի սքանչելի տեսլեան:

Զայս ա̃մ լուեալ՝ իմացաւ սրբն̃ Թադէոս,
թէ այսօր փոխի կոյսն յն̃է, և զգենու զփառս
լուսեղէն դասուց հրեշտակաց, և առնու
զպսակն նահատակութե̃ 'ի գլուխ իւր: Իսկ
յարտասուս եղեալ սր̃ առաքեալն՝ ասէ. երա-
նի՛ է քեզ սա՛նդուխտ, զի այն՝ որ երևեցաւ
քեզ, ինքն քն̃ է. մ̃զի ետես զջերմեռանդն
գութ սիրոյ քո առ ինքն, մ̃զի այնպիսի երևե-
ցաւ քեզ, զի առաւել հաստատեսցէ զքեզ
'ի լոյս ած̃ութե̃ իւրոյ. և լոյսն՝ զոր զգեցոյց
քեզ ոսկ̃ վերարկու, և պսակն լուսեղէն՝ զոր
եդ 'ի գլուխ քո, զայն յայտ առնէ, զի թող-
ցես զթանձրամած մարմին քո, և զգենուս
զլոյսն երկնաւոր, և արժանի լինիս առնուլ
'ի գլուխ քո զպսակն լուսոյ մարտիրոսական
յաղթութե̃. և զարդարեալ վերագոյն լու-

սով, և բնակեալ 'ի լոյս ա̃ծութեան՝ յա̃մ ժամ կաս յուրախութեան վերին լուսոյն ։ Եւ որ ա-ռացն քեզ, թէ խնդամ և ուրախ լեր՝ զի ոչ թո-ղից զքեզ ․ զի անմեկնելի է քս̃ 'ի սիրելեաց իւրոց, և ուրախ առնէ զամենեսեան՝ որ կան 'ի սէր ա̃ծութեան նորա ։

Եւ յորժամ լուաւ ս̃րն սանդուխտ զպատ-մութիւն սքանչելի տեսլեանն, զեղոյր սիրտ նորա 'ի խնդութենէն ․ և լցեալ քաղցր արտասուօք՝ անկանէր առաջի ոտից առաքե-լոյն ; և ասէր ․ Երանի է քեզ հայր իմ, որ ծնար զիս վերստին, և ուսուցեր ինձ զլոյսն կենդանի զքս̃ ․ զի դու եղեր ինձ Ճանապարհ կենդանի, և դեղ անմահութեան ․ արդ խնդ-րեմ 'ի քէն ․ զի փութով ժողովեսցէ զիս առ ինքն ։ Եւ ասէ ս̃րն առաքեալն ․ ահա փու-թով հասանես 'ի լոյսն կենդանի, առ որ անձկացեալն ես ։ Ասէ ս̃րն սանդուխտ ․ տէր իմ աղաչեմ զքեզ, մինչ փոխիմն՝ մնա̃ կայցես առ իս ․ զի ոչ կարեմ ժուժալ 'ի հեռաւոր սի-րոյ քո ։

Յայնժամ յարուցեալ կացին յաղօթս ․ և համ-բարձեալ Թադէի զձեռս իւր՝ ասէր ․ Յիշեա̃ զաղախնին քո տ̃ր, և տուր սմա համբերութիւն 'ի պատերազմիս այսօր, և արա յամօթ զթշ-նամին ․ զի ծանիցեն ա̃մ հաւատացեալք, թէ դու միայն ես ա̃ծ յերկինս 'ի վեր, և յերկիր 'ի խոնարհ ։ Եւ դարձեալ 'ի ս̃րն սանդուխտ՝ օրհնեաց զնա և ասէ ․ պինդ կաց, և զօրա-ցուսցէ զքեզ քս̃ ։ Եւ ահա յանկարծակի հա-սին բարբարոս իշխանքն զօրականօքն համ-դերձ

զերծ յօթնամեա նոցա. իսկ սէր առաքելական եղեալ զնայր Է մէջ նոց. և նոյ կալեալ զերանելի կոյսն՝ առանէին 'ի տեղի սպասմանն. բայց սէրն Թադէոս՝ որ ոչն երևեր անհաւատիցն, մօտակից եղեալ աստղիսայ՝ զնայր Է նմա, և քաղցրեալերէր զերանելին 'ի քո յա։ Այլ 'ի ճանապարհի դաւհամարեալն և որք ընդ նմա ահ արկանելով սպառնացին կուսին, և ասէին. փոխանակ զի Թադէր զնածոն, և արհամարհեցեր զմեծ Թագաւորն մեր զհայրն քո, և առ ոտն հարեալ զտիկնութի քո՝ զնացեր ծառայեցեր նոյն քրիստոնէից, և եղեր Թշնամանք հայոց ծիս, մինչ չարամահ սպանցուք զքեզ։ Իսկ սէրն սանդուխտ հայեցեալ յերկինս՝ աղաղակեր և ասեր. Տէր յո քո հան յօգնականութե 'ի պատերազմիս, և զօրացո զիս 'ի ժուժկալութե պնդութե՝ մեռանել վա անուանդ քո մեծի. և ընկալ և խառնեա զիս 'ի դասնդս ընց քոց, և 'ի Թիւս այնոցիկ՝ որք սիրեցին զքեզ, և համայ եղեն ածուեզ քում. որոց փառաւորեալ են մահք իւրեանց առաջի քոյոյ Տրութեդ։

Այս խորհրդ. մերձ եղեն 'ի տեղի կատարմանն. ասէ սէրն սանդուխտ ցզօրականս. համբերեցէք սակաւիկ մի, զի կացից յաղօթս առ Տրն իմ և Ած. և նք չիշխէին ասել ինչ Էղեմ։ Ոչ, յոյնժամ ամբարձեալ կուսին զաչս իւր յերկինս՝ ասէ արտասուաւ պաղատանօք. Տէր երկնաւոր տիրեալ որդւոյ քո յիսի քրիստոս մերոյ և փրկչի, հայեաց յերկնից 'ի սըրբութե քումմէ, և արա ըստ իս զգութ մար

դա

դատակք շնորհաց քոց, և ընկալ զաղաչանս քո յանուն որդւոյ քոյ սիրելւոյ ՚ի հաւ անմաչելոյ. և արա զիս արժանի երկնաւոր լուսոյ մեծու- թեն քո, վայելել յանվախճան և յաւիտենական բարիսն՝ զոր խոստացար սիրելեաց քոց :

Սրա հրաժարեալ ՚ի սէր աշխարհին՝ ընկալ- եալ զողորմութիւն ՚ի նմանէ. և զանարատութիւն մնացուցեալ ՚ի մարմնի [illegible] չարեաց. արդ ի՞նչ կատարեցէ՞ք զկամս հօրն ձերոյ սատանայի. և զայս առաջեալ՝ մատոյց երկրպագութիւնս կուսին և անապական որդւոյն քո ի լնութիւն կամաւորութեամբ զպատարագն ՚ի բերանն սրոյ : Իսկ այն ինչ ձգեալ զաւհանն զորուրն՝ կամէր սպանանել զամենիշխան, եհար զդահճա- պետն և սատակեաց զնա : Այն իրքն ան- սիրն բարբարոսացն, լցան յիմարութեամբ չարու- թեն ; և զայրացեալ կատաղեցան . մինչ ա- ռեալ զառուրան մարմին դիմեցին ՚ի վերայ կու- սին . այլ անօգուտ մնացին պատահեալքն՝ զմե- րեալս կատարելին :

Նաև աղախինն քո կոյս յաղօթս, և աղա- չէր՝ զի մի՛ զրկեսցի ՚ի նահատակութենէ, այս- պէս ասելով. Տէր իմ քո ընկալ զիս ՚ի յարկս յաւիտենից, զի ցանկամ և ուրախ եմ ընդ չար- չարանս և ընդ մահ՝ որ վա անուանդ քո. որ զօրացուցեր զիս յաղթել այնոցիկ՝ որ մար- տեան ընդ իս. զի քո է յաղթութեն. և քեզ վայելէ փառք յաւիտեանս, ամէն. Զայնժամ վայրի պատանին մին ՚ի զօրականացն անտի եհար սուսերաւ զկուրծս երանելի կուսին. և ել արիւն յորդ, և բաժանեցաւ հաւ անմահութեանն.

և

և անդէն աւանդեաց զոգին 'ի ք(րիստո)ս քաջին խոստովանութեամբ պանծալի վկայուհին սանդուխտ, որ և առաքելուհի և կուսանացն հայաստանեայց. զոր և արժան է նախավկայ անուանել 'ի մէջ ամենայն դասուց կուսանաց վկայելոց, անկ կոչել հասարակ կարծեաց սրբուհին Թեկղի աշակերտ առաքելոյն պօղոսի. բայց հաստատութ(եամ)բ երևի մերս սանդուխտ յառաջ քան զնա պատահեալ վկայութ(եամ)բ, և այն 'ի ծաղկահասակ մանկութեան։

Արդ ընդ կատարիլ նորին սանդխտոյ՝ ծագեաց յերկնից իբրև սիւն լուսոյ. և եղև շարժումն, և ձայն ահեղ երկնաւոր զօրաց՝ որք օրհնէին զա(ստուա)ծ. և եկաց սիւն լուսոյն 'ի վ(երայ) նր(ա) մարմնոյն զերիս տիւ և զերիս գիշերս. և հաւատացին յաւուրսն յայնոսիկ ոգիք իբրև երկու հազար՝ ընդ այր և ընդ կին. և ոչ մեկնեցան 'ի տեղւոջէն՝ ուր անկեալ կայր սրբուհին սանդուխտ։ Մինչև եկեալ նորա առաքելոյն Թադէոսի 'ի գիշերի՝ մխիթարեաց զնո(սա). և առեալ զմարմին նորին սանդխտոյ՝ ամփոփեաց 'ի նմին տեղւոջ, և արար աներևոյթ զհանգստարանն երանելւոյ տիկնոջն. զի մի՛ անյայտ տիրէ՛ արասցեն զայն անօրէնք. այլ ընդ ժամանակին Տ(է)ր կնքելոցն յայտնի արասցէ զայն հաւատացելոց իւրոց։

Իսկ յետ երից աւուրց կատարմանն սանդխտոյ կուսին, յորժամ կայր յաղօթս նոյն առաքեալն մեծ յառաւօտուն, երևեալ նմա փրկիչն՝ ասէ. խաղաղութիւն ընդ քեզ սիրելի՛ իմ. արի՛ փութա՛, զի այսօր հասանես 'ի հանդէս

մար-

մարտի. և համբերեա՛, զի բազում չարչա-
րանս ածեն ՚ի վերայ քո. այլ ես ոչ թողից
զքեզ. և օրհնեալ զնա՝ եղև աներևոյթ.
Յայնժամ լի եղև թադէոս ուրախութ̃բ, և
աղօթելով ասէր. Գոհանամ զքէն հայր տ̃ն
մերոյ յի̃ քի̃, որ ոչ թողեր զիս ՚ի ձեռանէ ՚ի
բարբարոս երկրիս, այլ առաւել գթացար
յիս. արդ ընկա՛լ զիս ՚ի հօտ անուշից ա̃ծու-
թեդ քո, և զօրացո՛ զիս ՚ի պատերազմիս.
յիշեա՛ տ̃ր զաղախինդ քո սանդուխտ՝ որ փո-
խեցաւ առ քեզ, և ընկա՛լ և խառնեա՛ և
զիս ՚ի դունդս. ս̃բց քոց՝ որ վ̃ս անուա՜ն քո
պատարագեցան, ընծայելով ՚ի լոյս ա̃ծութեդ
քո: Պահեա՛ և զհաւատացեալս՝ որ ՚ի քեզ
ապաւինեցան. լո՛ւր պաղատանաց նոցա և
հայցուա՜ծոց մարդասէր. և հեռացո՛ զչար
բանսարկուն ՚ի նոցանէ, և արա՛ յամօթ, զի
մի՛ իշխեսցէ մերձենալ ՚ի դունդն հաւատացե-
լոց քոց. և զիս զծառայս քո զօրացո՛ ՚ի սէր
պատուիրանի քո համբերականն ընթացիւք
մինչև իսպառ:

Եւ իբրև կատարեաց զաղօթսն, օրհնեաց
զհաւատացեալսն և ասէ. որդեակք որով-
հետև ետուք զանձինս ձեր ա̃յ, և գրեցայք
՚ի դունդն ք̃սի, պի՛նդ կացէք ՚ի հաւատս,
և զօրացուսցէ զձեզ ք̃ս ա̃ծ, և բազմացուս-
ցէ զձեզ. և արասցէ յամօթ զբանսարկուն
չարեաց՝ զմոլորեցուցիչն հեթանոսաց, և
արկցէ զնա կոխան առաջի ոտից ձերոց մին-
չև յաւիտեան: Եւ ես ահա փոխիմ առ տ̃րն
իմ ք̃ս. և աղաչեցից զնա, զի առաքեսցէ
զհրեշ-

զհրեշտակ զօրութ̅ն, և պահեսցէ զձեզ 'ի
չար լծոյ ծառայութ̅ն հեթանոսականն մո_
լորութ̅ենն, ուստի եառ զձեզ, և պարգևաց
'ի բաշխ լուսոյ ա̅ծութ̅ն իւրոյ՝ ժողովուրդ
սեպհականն. արդ նա́ է ձեր հայր՝ ա̅ր և թա_
գաւոր. նա պահեսցէ զձեզ, և ոչ թողցէ:
Իբրև լու́ան հաւատացեալքն, եթէ փու_
թով փոխի առ ք̅ս, ամենեքեան հարան յար_
տասուս. և անկեալ առաջի ս̅բյն՝ համբու_
րէին զոտս նորա, և ասէին. տէ́ր և կեցու_
ցիչ հոգւոց մերոց՝ աղօթեա́ վ̅ս մեր, և խնդ_
րեա́ 'ի ք̅սէ, զի ոչ թողցէ զմեզ 'ի ձեռանէ:
Եւ ս̅բ առաքեալն կարեկից լինելով արտա_
սուաց նոցա՝ ասէ. տ̅ր յ̅ս ք̅ս մի́ թողուր 'ի ձե_
ռանէ զսակաւ ժողովուրդս քո՝ որ փարին զքեզ.
այլ պահեա́ զսոսա աջով քով ս̅բվ: Ապա
հրաժարեալ յամենեցունց՝ արձակեաց յիւ_
րաքանչիւր տեղիս երկնաւոր օրհնութ̅բ:
Եւ իբրև գնացին հաւատացեալքն, եկին
հասին երկու իշխանք հրամանաւ թագաւո_
րին, և ամբոխ բազմութ̅ն ը̅ն նոսա. յուզէին
զա̅մ տեղիս՝ կարծելով թէ չկարեն դիւրաւ
գտանել զնա և 'ի ձեռս բերել՝ ո̅չ յերէկն
և յեռանդն: Եւ իմացեալ ս̅բ առաքելոյն՝
ինքնին եկաց առաջի, և ասէ. ահա ես եմ,
զոր խնդրէք. և նք̅ կալեալ զնա՝ ածին կա_
ցուցին առաջի թագաւորին սանատրկոյ:
Տեսեալ զնա թագաւորն՝ ասէ. դո́ւ ես թա_
դէոս. և ասէ. ես եմ: Եւ հայեցեալ ար_
քայի 'ի նա՝ ետես զերեսս նորա լուսապայ_
ծառ և ահեղ. երկեաւ, և ո́չ կարէր խօս_
տու_

ութեան խոստեալ է նմա , այլ առաւել զանձն առաւելով . զերարդ գաղտագոյն զմիտս չքնաղ կամութիւն զաւերն իմոյ , և գրաւեցեր զնա 'ի քեզ . և հեռացուցեր զնա 'ի հայրենի աթոռոյս իմոյ , 'ի ծիրանազգեստ և յանկեհուռ պատուոյս . և արարեր ուտելի ճաշոյն մերոց . և արարեր զնա որպէս զմի յաղքատաց . մինչև ցասումն սրտմտութեան իմոյ կորոյս զնա 'ի սուր

անողորմ ։

Այս պէսնի տէր առաքեալն , և ասէ . արդար առացեր մեր տէր կամօքն . արդարև ես գողացայ զնա 'ի դժնդակ տառապանաց և յանզնդանային պատուհասից չարաչարեալ և խաւարային գործոց չար պաշտամանցն ձերոց , որք ծանեալ քեզ էք անհաւատ կամօք զիմացն . և գրաւեցի զմիտս նորա 'ի քեզ , ծնանելով երկնաւոր ծննդեամբ տէր աւազանին , և ոչ ընծայելով ։ Այդ 'ի հեռացուցանելն իմ զնա 'ի քո հայրենի պղծութեանն՝ զգեցոյց նմա քո փառալուսաւորեղէնս զերկնաւոր ճառագայթն . և ուր կարծեցեր դու ապականել զնա , նա փոխեցաւ 'ի մահուանէ 'ի կեանս . և թեւադրեցաւ՝ ել 'ի լուսեղէն բանակսն . ընկալաւ զանթառամ պսակն , և միացեալ 'ի սէր ա̄ծութենն՝ խնդայ յամ ժամ 'ի մէջ արոմլեական զաստուցն , փառաւորելով զՏէր զերրորդութին . զի անդէն լոյսն անսպառ , և կեանքն յաւիտենականք ։ Իսկ դուք մոլորեալ մարք և խաւարեալ խորհրդովք՝ թողէք զարարիչն երկնի և երկրի , որ ետ ձեզ զկեանս և ընձայէ , և մեռելոտի կռոց եղէք երկրպագու .

մր

վասն զի մեղուցեալ զձեզ հայր սրբութ՝ անխ-
ծեալըն սատանայ , և եդարկ զձեզ 'ի կապանս
և յորոգայթ մահու՝ մտանել յանխափանելի
տանջանս ։

Յայնժամ աղաղակեալ Թագաւորն՝ ասէ . ոչ է պարտ առնել այսպիսի այլ և կեալ ։ Հրամայեմ եւս արդ , և առեալ սպարան կապանաց ընդ թագէս , և արգելին 'ի գլխովկ պարսպին՝ ուր էին մարդակեր գազանք . և 'ի հասանել արքային 'ի անտառն տապարականն՝ արձակեցին 'ի վ ԺԲ օրին անհունտ երկու . և եկեալ գազանքն անկանէին առ ոտս սաքերոյն , և լեզուին զհողաթափս ոտից նր , և ոտնաչին քծնելով . Իսկ 'ի կալ օրին յաղօթս՝ լուծան կապանք իւր . և յանհաւատկել նր յաղօթիւն՝ զնացին նոքա յիւրաքանչիւր տեղիս ։

Իսկ իբրև եսես անօրէն Թագաւորն զսքանչելիսն՝ որ եղեն , առաւել ևս զրգռեալ 'ի չարեն՝ հրամայեաց լուցանել հնոց հրոյ . և բորբոքեցին յոյժ . և արկին զնա առաքեալն կապանաւք 'ի ներքս . և նա աղօթէր և ասէր . Տր յս քս հաւ իմ յօգնական լեր ։ Իսկ եւ յանկարծակի հողմ ուժգին անձրևախառն . և առեալ զհրայն ողջոյն՝ եթարկ 'ի վ ԺԲ անօրինացն , և խանձողել ծախեաց զբազումս . և շատք ևս կորեան յահէ երկնաւոր ձայնին՝ որ որոտայր 'ի բարձանց ։ Իսկ Թագաւորն ամենաւորով փախստական անկաւ յապարանս իւր , և յերկիւղէն կայր 'ի տագնապ մահու . մտանէր և ոչ գտանէր ելս աւարակութ ։

Այլ

Այս որ առաքեալն էր եղեալ երկնաւոր ցօ-ղոյն՝ զուարթ և պայծառ երևէր որպէս զլոյս. և հաւատացելոյն յաւուր յայնմիկ ոգիք չորեք-հարիւր երեսուն և երեք (կմ քառասուն և երեք), որք աղաղակէին և ասէին. Մեծ է ածն քրիստոնէից, և անյաղթ՝ զօրութիւն նր. և առեալ մկրտեաց զնս Թադէոս 'ի նմին ժամու: Իբրև զայն լուաւ Թագաւորն, փու-թացաւ բառնալ զնա 'ի կենաց՝ հրամանս տու-եալ սպանանել զոսա: Նաև որ առաքեալն կանխեալ հաստատէր զհաւատացեալսն 'ի հաւատս կենսաբեր աւետարանին. և յարու-ցեալ աղօթէր այսպէս. Տէր յիս քն ած իմ, մի՛ թողուր զնոր ժողովուրդս քո. այլ զօրա-ցո՛ զսոսա 'ի սէր ածութեան քո. և զիս ընկալ Տէր 'ի հոտ անուշից:

Ապա օրհնեաց զհաւատացեալսն, և յանձն արար զնոսա քսի. և ասէ ցնս. արի՛ք ելէ՛ք 'ի բարձր տեղին՝ որ 'ի վերոյ քան զմեզ է, և հայեցեալ տեսէ՛ք զհանդէս մարտիրոսութեան իմոյ. և ես տուաւ ձեզ առաջնորդ զԶաքա-րիաս երիցուն քի, որ է իմ լծակից և պաշ-տօնեայ տն. Նա ուսուսցէ ձեզ զբանս որ աւետարանին, զոր ես 'ի բերան նր որ հո-գին. և հաստատեալ զձեզ 'ի հաւատս որ՝ փութով հասանէ առ իս մարտիրոսական հանդիսիւ. և զայս ասացեալ՝ արձակեաց զնս օրհնութեամբ յիւրմէ:

Եւ ահա եկեալ հասին բազում զօրականք իշխանօքն հանդերձ. և կալեալ զԹադէոս՝ հանին 'ի փոքր ձորակէն սակաւ մի 'ի բարձ-

 րա

բաւանդակ տեղի մի 'ի վիմամէջս ։ Իսկ տր առաքելոյն ստէպ աղօթէր և ասէր . տր ած հայր տն մերոյ յսի քսի՝ ընկալ զիս այժմ, և արա՛ զնշան ահեղ ածուեղ . զի գիտասցեն և ծանիցեն՝ թէ դու միայն ես ած ամ արարածոց . և արդ աղաչեմ զքեզ, մի՛ թողուր 'ի ձեռանէ զպիղծակս զայս . և մի՛ համբերեր սոցա զայս մեղս, զի ոչ գիտեն՝ զի՛նչ գործեն . փոխեա՛ զբարբարոս միտս սոցա, և արա՛ սոցա ճանաչել զքո ածութի՛դ՝ մարդասէր և քաղցր տր ։ Յետ այսորիկ տնագրեալ զինքն նշանաւ սբ խաչին՝ ասէ ցդահիճսն . զի՛նչ կամիք՝ արարէք ։ Եւ յարուցեալ դահիճն 'ի վր սբյն սրով եհար և սպան զգեմենասոս զեղբայր իւր, որ էր կարգեալ վերակացու 'ի վր ամ ճանապարհաց . և էր այր հաւատարիմ 'ի դրան արքունի, և մարդասէր բարուք ։ Այլ իբրև ետես առաքելոյն՝ եթէ մեռաւ այրն, տրտմեցաւ . զի էր դարմանիչ հաւատացելոց, և ամ օտարաց ընդունող ։ Յայնժամ եկեալ սբյն առ մեռեալն՝ հայեցաւ յերկինս, և ասէ . հա՛յր տն մերոյ յսի քսի հայեա՛ց յերկնից 'ի սբ աթոռոյ քումմէ, և կենդանացո՛ զմեռեալս զայս . զի գիտասցեն՝ եթէ դու միայն ես ած . և բուռն եհար զձեռանէ մեռելոյն, և ասէ . քե՛զ ասեմ, արի՛ կա՛ց յանուն յսի քսի որդւոյն այ ։ Եւ նոյնժամայն կանգնեցաւ, և յարեաւ զեմենոսս . և անկեալ առաջի ոտից սբյն՝ ասէ, հաւատամ յանուն քո, զի նա միայն է ած, և չի՛ք այլ ոք ։ Եւ զի թողաւ նշան վե-

բաց 'ի մէջ զեմենոսաց՝ գործեալ էր. այլ աւա-
քեալն ձեռն 'ի վերայ վիրացն, և բժշկեաց
զնա ։

Այս հաւատացին 'ի ժամուն յայնմիկ ամենե-
քեան հարիւր և քսան. և առաջնորդ նոր
հաւատացելոցն էր զեմենոս. առ որ ասէ
ոքն Թադէոս. ահա կենդանացոյց զքեզ քո
Տէրն մեր, և փրկեաց զքեզ 'ի հայրենի մո-
լորութեն, և արար զքեզ արժանի երկնային
լուսոյն. արդ զօրացիր և պինդ կաց 'ի հա-
ւատոն քում. և նա պահեսցէ զքեզ և զբնմ
հաւատացեալսն. և առեալ մկրտեաց ամենեցեն
զնոսա, և հաղորդեաց երկնային խորհրդո-
ոյն օրհնեաց զնա, և յանձն արար նմա հօտն.
և ասէ. երթայք խաղաղութեամբ, Տէր ընդ ձեզ.
Ապա ինքն ցանկ զծունր աղօթէր և ասէ. Տէր.
իմ յիս պահեա զնոսա. և յանձն արա զհոգիս.
և զիս ընկալ Տէր իմ։

Ապա և զինուորք Թագաւորին զինեալք՝ որ եղեն,
փութացոյց զդահիճսն առաքելոյն, զի փող-
փողակի սպանցեն զԹադէոս. և այնպէս կա-
տարեցաւ սրով 'ի նմին ժամու Տէր առաքեալն.
Այս թաղեցաւ 'ի տեղւոջ անդ հաւ անուանէ.
և եկն 'ի վերուստ ձայն աւետեաց առաքելութն,
և ծագեաց լոյս յերկնից 'ի մէջ անդ. և ե-
ղև շարժումն մեծ. և պատառեալ վիմին
յինքեն ընկալաւ զՏէր մարմին առաքելոյն զօ-
րութեն մեր. և անօրէնքն եղեն փախստա-
կանք։ Ասէ հաւատացեալքն՝ որք կային 'ի
հեռաստանէ, զուարթացեալ զօրհնութին 'ի
լուսոյ ճառագայթիցն. և տեսանէին յայտ-
նա

նմանապէս զորս Թաղէոս 'ի մէջ լուսոյն արփիա-
փայլ պայծառացեալ . աղաղակեցին զհետ-
նոր միաբան , և ասեն . ով առաքեալդ ա̃յ` հայր
մեր , յիշեա զմեզ , և մի մոռանար . զի կար-
ծեցին` եթէ մարմնովն իսկ համբարձաւ :

Ապա յարուցեալ իջին 'ի տեղի ապանմանն ,
և իմացան` եթէ որպէս արդ կատարեցաւ .
և լուեալ 'ի տեսողաց` եթէ զխաչն վիմին պա-
տառեալ` ընկալաւ զսբ̃ մարմինն . և յարտա-
սուս հարեալ լային . այլ մխիթարէին 'ի վր̃
սքանչելեացն եղելոց : Նաև եղեն հաւատա-
ցեալքն Ռ̃մ յաւուրսն յայնոսիկ 'ի ձեռն սրբ̃յն
Թաղէի և սանդխտոյ կուսին որք էին իբր երեք
կմ̃ չորս հազար . կմ̃ է ասելոյ Խոսրովարաց`
երեք հազար և չորս հարիւր և երեսուն և
երեք . որ է յայսմաւուրաց` երեք հազար և
չորս հարիւր քառասուն , է այր և է կին .
փառաւորելով զսբ̃ երրորդութիւնն 'ի բար-
ձունս :

Կատարեցաւ սբ̃ առաքելոյն Թաղէոս` ըստ
նշանակելոյ հին մկայաբանութեան , 'ի քաղոց
ամսոյ ծդ̃` յիններորդ ժամու . և սբ̃ն սան-
դուխտ վեց աւուրբք յառաջ ք̃ զնա` յեօթն
նորին ամսոյ . յամի տն̃ իբր 48 , կմ̃ 50 . յա-
րուամ ժամանակի քաղոցն անկանէր 'ի մարա-
ախս հռովմայեցւոց . այլ է հաշուէի յայսմա-
ւուրաց` որ հայի յաւուրս սբ̃ց Թարգմանչաց , վկայածի 'ի դեկտեմբեր :

ԳԻՒՏ ՆՇԽԱՐԱՑ

Սրբոյն Թադէոսի առաքելոյն, և Սանդխտոյ կուսին:

Հ. Հոկտ. 30. որ և Մարերի. ԻԳ: Նոյեմբ. Է. 31:

Յետ կատարմանն որք առաքելոյն մերոյ Թադէի ընդ կուսին սանդխտոյ՝ մնացին մարմինք նոցա 'ի Թագաւորի զամս բազումս. որպէս և հաւատք քրիստոնէութեան ծածկեալ մնաց, և որ քան զոր նուաղեցաւ յերեսաց կռապաշտ թագաւորաց մերոց արշակունեաց. մինչև խաւարով հայրն տրդատայ հնարեցաւ ընտաջինջ առնել զքրիստոնէութիւն յերկրէն հայոց՝ նահատակելով զբազումս: Այլ յետ լուսաւորելոյ առ տրդատաւ համօրէն հայաստանեայց 'ի ձեռն սրբոյն գրիգորի առաքելանման նահատակին, յաւուրս որդւոց և թոռանց նորա 'ի չորրորդ դարու, և կամ յաւուրս սրբոց թարգմանչաց 'ի հինգերորդ դարու՝ յայտնեցան նշխարք սրբոյն թադէոսի և սանդխտոյ. ընդ որում յիշատակէ և քերթողահայրն մովսէս 'ի պատմութեան իւրում. այլ ժողովագրոյն գրեալ մի ամն 'ի վկայից ճառընտրին. յորում էանց և 'ի կարգ յայսմաւուրաց. և ունի բան պատմութեան այսպէս.

Միայնակեաց ոմն ոք՝ կիրակոս անուն, աշակերտ սրբոյն դաւթի կոճաւորի՝ վաղ ու-

րեմն

ընծն հրաժարեալ յերկրաւոր զբաղմանց , բնակէր 'ի լերինն միում սանատրուկ կոչեցեալ մօտ 'ի տեղի կատարման Թադէոսի և Սանդխտոյ , այն է մօտ 'ի շաւարշան յարտազ գաւառի , փայլեալ ա̃ծահաճոյ վարուք և մեծաւ ճգնութ̃բ : Արդ յաւուր միում իբրև 'ի քուն եմուտ յետ աղօթից երանելին կիրակոս , յայտնեցաւ նմա տեսիլ հրաշալի . զոր և յարուցեալ պատմեաց այլոց 'ի կրօնաւորաց բանիւքս այսոքիւք :

Տեսանէի ասէ 'ի մէջ սանատրուկ դաշտի 'ի վ̃ր փոքր բլրոյ միոյ ծագեալ լոյս սքանչելի . և 'ի մէջ լուսոյն նստեալ էր 'ի վ̃ր ոսկի աթոռոյ այր մի լուսաւոր՝ անպատմելի գեղով . և կային շուրջ զաթոռովն այլ ես Ե այր . և ես կիրակոս հիացեալ և զարմացեալ էի : Նոյն յանկարծակի երևեցաւ 'ի մէջ բլրին աղջիկ մի թ̃զրաղն . և էր պայծառ ոսկ̃ զարեգակն 'ի հանդերձս յոսկեհուռան զարդարեալ , և պսակ հրաշագեղ 'ի գլուխ նր . և եկն եկաց առ լուսաւոր այրն՝ որ յոսկեղէն յաթոռն նստէր . և նա ասէր ցաղջիկն . ուրախ լեր նր կոյս հարսն ք̃սի : Նւ տեսի այր մի սքանչելի երևոյթ , որ նման էր վ̃դպին իմում զաւթի . և նա ասաց ցիս . մի երկնչիր , այլ զօրացիր 'ի ք̃ս յս . զի ես քեզ ծնող , և եցոյց քեզ զլոյս մաքրութեան իւրոյ . արդ ունկն դիր , և պատմեցից քեզ զսքանչելիսդ :

Լոյսդ՝ որ երևեցաւ քեզ , ճառագ̃ք հոգւոյն սբ̃յ է , որ 'ի վ̃ր արդարոց և սր̃ց ծագեալ՝ լուսաւորէ , և երևի արժանաւորացն , որպէս

և այժմ քեզ։ Մարդ՝ նա, որ նստեալ է յա-
թոռն ամենեցէն, տաճարեալն Թադէոս է. և
է այրքն լուսազգեացքն՝ նոքա աշակերտք նորա
են, և վկայք սբք. և այդ ջիրկն պայծառ՝ սրբոյն
ամենողուխտ է։ Այլ եւ ահիւ մեծաւ և զո-
ղութք ասացի. և ո՞չ իցեն ծ'ր իմ. և նա
ասաց. խնդրեանք իսկ ցուցանեն զխնդրեանս։
Այլ եւ ՚ի զարմանցմանէն զարթեայ, և որո-
նելով փառաւոր աւանէի զմ̃ծ մ̃ տեսլեանն
հրաշալի. և հայցէի աղօթիւք զատոյգն։
Այլ յետ երկուց աւուրց երևեցաւ անզգլէն
տաճարեալն նոյն կերպիւ. և իմ տեսեալ՝
յերկիր կործանեցայ. և բուռն հարեալ
կանգնեաց զիս, և ասաց. մի երկնչիր կի-
րակոս. մի՛ա զիր, և ցուցից զնշխարս մեր՝
որ հանգուցեալ են յայսմ վայրի։ Այլ եցոյց
ինձ արձան մի անտառ յարեւմտից կուսէ. և
ասաց, ա՛ստ զատանիցես։ Այլ եւ յերկիւղէն
զարթեայ. և ՚ի պահս աղօթութե կացի զա-
ւուրս Է. և ապա ՚ի յետին աւուր երեւմնոր-
եայ պահոցն առարի պատարագ, և հաղոր-
դեցայ սբ խորհրդոյն. և յարուցեալ անցի
յասացեալ տեղին՝ միայն, և զտի զարձանն.
և բրեցի առ նովաւ, և ոչինչ գտի. և ՚ի տրտ-
մութէն և յաշխատութենէն նիրհեցի։
Այլ դարձեալ տեսի զսբ տաճարեալն հան-
դերձ ընկերօքն՝ առաւել հրաշալի. և ասէ
ցիս. մի երկնչիր կիրակոս, յաջակողմն փո-
րեա, և գտցես։ Այլ զարթուցեալ փորեցի,
և գտի զնշխարս միոյ վկայի. և բուրեաց
հոտ անուշահոտութե. և եւ կարծեցի՝ թէ

սբ

սրբ առաքելոյն է. և գոհացայ զնմայ։ Այլ յայնժամ զփշերն երևեցաւ ինձ պատանի մի բարձրա-հասակ և գեղեցիկ տեսլեամբ և լուսափայլ դիմօք. և ասէ ցիս. կիմրակոս, զայդ՝ որ գտեր, խորայեկն է. և որ 'ի վերոյ գորա է, ես եմ զաքարիա. ողջ և գտանես գիր առ խաչաքանչիւր ումեմն. և արձանդ՝ որ ընդ-դէմ կայ, անդ գտանիցես զնոր առաքելոյն։ Այլ ինձ թուէր 'ի տեսլեանն, թէ պատա-նէր արձանն, և ծագէր լոյսն. և հիացեալ

զարթեայ 'ի տեսլենէն։

Այլ 'ի գալ գիշերին տեսի զնոյն սանդուխտ ծն̃ առաջին տեսլեանն, և առաւել ևս պայ-ծառ. և իմ զարհուրեալ անկայ յերկիր. և նա բուռն եհար և կանգնեցոյց զիս. և հրա-մայեաց ինձ 'ի տեսլեանն անդ՝ տապանս առ-բանել, և զնշխարսն 'ի վերայ ժողովել։ Այլ ես արարի զհրամայեալն ինձ. և յանկար-ծակի լուցանն նշխարացն իբրև զջահս. և իմ զահի հարեալ հիացայ. և նա ասէ. մի վա-խիր։ Այլ ես ասեմ, ահա այրի տապանս. և նա ասաց. ոչ այրէ, այլ որքէ և լուսաւո-րէ, և հաստատեսցես 'ի քո̃ շնորհս բժշկու-թեան ընծայէ։ Այլ մինչդեռ հայէի, և ահա կերպարանեցան խաչաքանչիւր անձինքն՝ ո-րոց էին զանեալ նշխարքն. և եղեն ողջ խաչա-քանչիւր կերպարան մարդոյ՝ լուսաւոր և զարմանալի. և ոչ̃ն սանդուխտ կայր առա-

ջի նոցա լուսաւոր տեսլեամբ։

Այլ առնէր մի ան̃ 'ի նոցանէ ցնա կոյսն սան-դուխտ. ուրախ լեր հարսն անարատ փե-

 սային

սայրին քնի, զի քեւ շնորհեցան ոսկերք մեր ՚ի մխիթարութիւն Հայոց. և արդ՝ առցես և բաշխեսցես ՚ի բժշկութիւն հիւանդաց. և յայտնի լիցի նահատակութիւն մեր, և տեղին՝ որ ՚ի հայր և յորդի և ՚ի հոգին սբ: Եւ սբ կոյսն սանդուխտ փառաւորէր զԱծ, և ասէր ցնա. ՚ի միւս առ՝ զոր տեսերդ և լուարդ. և դարձեալ ասէ ցնա. ես եմ ՚ի բլրին՝ ուր զառաջինն երևեցաւ քեզ տեսիլն: Եւ տարաւ զնա ՚ի բլուրն. և ցուցանէր նմա անդ եկեղեցի մի փոքրիկ՝ լի լուսով. իսկ վերին լայնն՝ ասէ, անպատումէ. ուր բնակութիւն սբցն է ՚ի հանդերձեալ կեանսն. արդ՝ զօրացի՛ր, և կատարեա՛ զհրամայեալսն քեզ:

Եւ ես զարթեայ, և փառաւորեցի զԱծ. և պահեցի զնդութ ՚ի նաւասարդի ամսոյ մինչև ՚ի սահմի ամիս: Եւ եկեալ չահէին եպսն բազմութիւն ուխտականացն, և խնդիր արարեալ սբ նշխարացն, և ոչ գտանէր: Եւ դարձեալ երևեցաւ նմա նոյն կերպարանօքն լուսաւոր սբ առաքեալն Թադէոս, և ասէ. այսօր գըտանէք զփափաքելին ձեր. և տարեալ զնա ՚ի տեղին՝ ցուցանէր, և տայր զգուշութիւն տեղեացն: Եւ յարուցեալ առնի ընդ իւ զՍամուէլ քահանայն. և հասեալ ՚ի նշանաւոր տեղին սբ հանգստարանին, աղօթիւք խընդրեցաք յԱյ՝ արժանի լինել գիւտի սբ նշխարացն:

Եւ յանկարծակի եղև ահեղ թնդիւն, և պատառեցաւ վէմն, և բուրեաց հոտ անոյշ, և ելից զվայրն ամ. և գտաք զնշխարսն յերա

րաքանչիւր հանգստարանի՝ ահաւոր եւ զզան-
չելի տեսլեամբ ։ Ռուզինն՝ սրբ. առաքեալն,
որ կայր 'ի մէջ պատառեալ վիմին՝ յարեւելից
կողմանէն ։ Այլ մօտ յառաքելոյն գտաք նշ-
խարս (սամուէլի, եւ իէլի), որոց նշանն
էր այս. միոյն Է ոտն հարեալ էր երկաթի
բեւեռ, եւ դեռեւս կայր 'ի նմա երկաթն. եւ
միւսոյն լիսեռունք ոտիցն էր ծակեալ. եւ մեր
ահիւ մեծաւ ժողովեալ զնշխարսն՝ փառա-
ւոր առնէաք զա͞ծ ։

Այլ յերրորդ աւուրն գնացաք 'ի հանգստա-
րանն սրբ. կուսին սանդխտոյ, եւ աղօթեցաք.
եւ եղեւ շամանդաղ՝ թանձրամած 'ի վերայ
բլրին՝ մինչեւ յերեք ժամ աւուրն. եւ ոչ կա-
րացաք տեսանել զինչ ։ Այլ յետ բազում ար-
տասուաց եւ աղօթից ապա ուրեմն կարացաք
տեսանել 'ի մէջ բլրին լոյս. եւ ահա 'ի մէջ
լուսոյն երեւեցան բազմութիւք լուսաւոր մարդ-
կանց, որք փայլէին ահաւոր տեսլեամբ ։ Այլ
ապա բացաւ տապանն սրբոյն, եւ բուրեաց հոտ
անոյշ. եւ փարատեցաւ շամանդաղն, եւ եղեւ
լոյս. եւ երեւեցան նշխարք սանդխտոյ. զոր
առեալ բերաք 'ի տեղին, ուր էր նշխարք սրբ.
առաքելոյն, եւ եդաք առ նմա ։ Այլ եղեւ 'ի
գիշերին յայնմիկ լոյս յերկնից պայծառ 'ի
վերայ նշխարաց սրբոցն. եւ ձայն օրհնութեան
լսէաք լինել՝ անդ 'ի սրբոցն, որք հրաշափառ ե-
ղանակաւ եւ քաղցր բարբառով օրհնէին զա͞ծ.
եւ զմիմեանս ողջագուրէին. եւ նշխարք ոս-
կերաց նոցա թռուցեալ առ միմեանս հանգ-
չէին ։ Այլ մեք զարհուրեալ կայաք. եւ տե-

սաք

տուք զնշխարս սրբոյն Սանդխտոյ, որ եղեալ էր 'ի մէջ նշխարաց առաքելոյն. և մեր երկիւղիւ մեծաւ մատուցեալ՝ զատանէաք 'ի միմեանց. զի թէ որ մերձեսցի, գիտասցէ զառաքելոյն նշխարս և զսանդխտոյն, փառաւորելով զԱծ ցնծութեամբ: Այլ կատարեցաք զժամ սբց հանգստարանին պատուեալ՝ շնորհօքն Այ.

Այլ եւ համբաւ սբցն և տարածեցաւ յաշխ Հայոց. որք եկեալ յամ կողմանց՝ գտանէին զառողջութիւն ամ ախտաժետաց իւրեանց: Այլ կին ոմն յարաշտանեաց 'ի ծնէ կոյր՝ եկեալ եգիտ զառողջութիւն և լուսաւորեցաւ. և պատմեաց զսքանչելի տեսիլն՝ որ ցուցանէին, և ասէր. տեսանէի ես 'ի տանն իմում 'ի տեսլեան գիշերոյ՝ աղջիկ մի գեղեցիկ տեսլեամբք, և ասէր ցիս. ես եմ Սանդուխտ. արի և եկ 'ի գաւառն Արտազ 'ի կայս հանգստեան մերոյ, և Այծ լուսաւորեսցէ զքեզ 'ի ձեռն սբ առաքելոյն Թադէոսի և նորին աշակերտացն. քանզի նոքա՝ և ես ը նոսա՝ դիցուք զձեռս մեր 'ի վերայ աչաց քոց և առողջասցիս: Այլ իմ եկեալ մեծաւ հաւատով. և ահա բացան աչք իմ շնորհօքն քսի և սրբոց նոցա: Այլ այլ եւս բազումք բժշկեցան. և փառաւոր առնէին զԱծ: (4)

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ։

(1) Մեծապէս մեծ է այս պարգեւ ազգի մերում՝ ունել յարգ զայսպիսի հին և ընտիր վկայաբանութիւն նախածնողին իւրոյ հօգևորի որ առաքելոյն Թադէոսի. զորմէ չունին այլք զբաւական տեղեկութի։ Եւ չեն ինչ զարմանք. քանզի անաշառ և անպատրուճակ խօսելով, զոր օրինակ խոսիր մեծ է՝ ընդ գիտել բարեկամաց զդրչեա հայր, թէ էր հայրապետ անուն աբգարեան, և է գիտել զաւակին զեւր ծնօղ՝ ը եամ հանգամանաց անձին և վարուց նր, և ը անմոռանալի երախտեացն նր առ որդին, այսպէս է խոսիր ը այլ ազգս և ը ազգ մեր՝ ի ձեռնարկել զսէն Թադէոս լինել հայր հոգևոր հայաստանեայցս։ Մին իրի այլք սկսեալ յեւսեբիոսէ կեսարացւոյ՝ հարևանցի և եթ յիշատակութե նշանակեն, թէ Թադէոս եկն յեդեսիա, և բժշկեաց և լուսաւորեաց զաբգար. և այն՝ առանց քաջ գիտելոյ, թէ ո էր աբգար. եւս առաւել՝ թէ զինչ այլ գործեաց Թադէոս, և որպէս կատարեցաւ։ Իսկ մեք գիտեմք և քարոզեմք աշխարհին զաբգար Թագաւոր մեր արշակունի՝ քաղաքաւ և ազգաւ աշակերտեալ նր առաքելոյն Թադէի, հանդերձ լիակատար պատմութե գործոց և նահատակուե առաքելոյն ի միջի մերում։ Մինչ զի իրաւամբք և առանց է բանս ինչ ածելոյ՝ աթոռ հայրապետութե հայոց ը առաջին հիմանն կոչի և է աթոռ սբյն Թադէոսի։

Ունել ունին և այլք զպատմութի զաղանեան Թադէի յեդեսիա և զքարոզութե նր, և յաշակերտաց նր համարին զնշխարս երկրին ասորւոց, կմ միջագետաց ասորւոց, բայց կարի թերակատար ամենայն՝ առանց գիտելոյ զօրինակ կատարման նր. թող զի չփութելով զանուն նր է ազգէի հայրապետին եդեսացւոց՝ զթադէոս կոչեն ազգէոս, և զադդէ՝ ադդէոս։ Իսկ թէ բովանդակ ամենայնութի հայոց ը առաջիկայս վկայաբանութն՝ է վաւերական եմ իրք ըստ ուղղապատում հնութե, վկայ քեզ երաշխաւորեսցէ սբն մովսէս խորենացի. որ ասէ այսպէս. Է. 31։

* Գտանի որ ինչ առ սոցա ժամանակաւ (ցը աբգարու
,, և սանատրկոյ՝) յառաջադրյն գրեալ յայլոց. գաղտնաս
,, առա

„ առաքելոյն 'ի հայս, և հաստատել ամենարկայ, և թա-
„ ղուլ զհաւատն յերկիւղէ նախարարացն հայոց. և կա-
„ տարումն առաքելոյն և որք Ը նմա՝ 'ի գաւառին շա-
„ ւարշան, որ այժմ կոչի արտազ. և պատմութիւն քա-
„ րին, և յերար գալ, և ընդունել զմարմին առաքելոյն.
„ և ածանել անտի աշակերտացն և թաղել 'ի գաւառին.
„ և մարտիրոսանալ թագաւորին զաւակին սանդխտոյ՝
„ հուպ 'ի Ճանապարհն. և առն ուրեմն յայտնել նշխա-
„ րաց երկոցունց, և փոխել յառաքպարին : Այս ամ՞
„ ոմն առացաք, այլոց (կամ յայլոց) պատմեալ յառաջա-
„ գոյն քան զմեզ, ոչինչ կարևորագոյն համարեցաք անձամբ
„ երկրորդել ||:

Այդ՝ ահա սոյն այս պատմութիւն է, որ Ճռնագոյն գրէ 'ի Ճառընտիրն մեր Բ. Ը. որոյ կարգեցաք և զվկայաբանութիւն. կայ և այլ օրինակ 'ի Ճ. Ե. ուրեք ուրեք փոքր ինչ համառօտեալ. որպէս և Հ. է քաղուած նոյն պատմութիւն. այլ ուրոյն ես ունի զպատմութիւն գիւտի նշխարացն Ը եգեղցս: Իսկ թէ մրջաք հնագոյն իցէ քան զնախընթացն՝ եթէ մկայաբանս, և եթէ գտիչն կամ գրիչն գիւտի նշխարաց, փափաքելի էր մեզ գիտել: Իցէ՞ թէ լինէր ինձ ոք և անմերձ թարգմանն մնացկաբեալ յիշատակարանին, զոր ընթեռնումք 'ի կատարած մկայաբանութեան. Ճ. Բ. Եբեռ. Ճյէ. օրինակ զայս. * Այս
„ եպիսկոպոսս անարժան ծառայ քրի՝ թարգմանեցի
„ զվկայութիւն սբ առաքելոյն թադէոսի, և զսրբոյ կու-
„ սին սանդխտոյ. և եսու ամ հայաստան Ծի. որք
„ ընթեռնուք և կատարէք պիշատակ երկոցունց ըստ-
„ բելոցն, արժանիս համարեսջիք յիշել զանարժանս 'ի
սբ աղօթս ձեր ||:

Ուր. եթէ զեպիսկոպոսն առանց յատուկ անուան՝ 'ի մէջ սբ լուսաւորչին մերոյ առցէ ոք, թերևս ոչ սխալէ. զի նմա առաւել 'ի դէպ գայ ասացուածդ, * եսու ամ հայաստան Ծի ||. որ և է առաջին կարգադիր հին առնից մերոց. բայց թէ՝ և զմի յորդւոց և 'ի թոռանցն, կամ յեպիսկոպոսաց եղելոց առ նոքօք խնդրեսցէս, առաւելն է պանծալի հնութիւն. առաւ եթէ 'ի ձեռս թարգմանչաց գիցէ ոք՝ եթէ յառաջ քան զգիւտ գրոյն, և եթէ զկնի, թէպէտև առաւելն լինի հնութիւն երևելի. բայց համաձայն մեկնութիւն առնի յայնժամ՝ առելն թարգմանեալ. զի կամ յայլ գրոյ 'ի հայ գիր, և կամ յայլ բարբառոյ 'ի հայ բարբառ. և զայսպիսի ոմն զնահրգ կամք իցեն խնամոց ընթերցանելեաց, Ըաձելի է մեզ:

Այդ

Այլա եթէ անկեալ իցէ 'ի մտաւոր յատուկ անուն եղանն, ժամանակին յայտնեացէ յայլ օրինակաց զայն անուն : Մարթ է ասել (այլ ոչ հաստատել), թէ եղան շահէն անուն՝ որ յիշի 'ի պատմութեան գիւտի նշխարաց. իցէ հետամուտ լեալ 'ի թարգմանել զվկայաբանութիւս. յոր յաւելեալ իցէ և կերպական փոփոխեալ զվերջին անձամբ կամ 'ի ձեռն այլոց զրոյց զպատմութիւն գիւտին : Եւ յայնժամ մնայ ասել ը գրեցելումն 'ի ճառն թ". տպագ. եր. Ե. 584. * Եթէ վերոյիշեալ շահէն եղան իցէ շահակ.
,, կամ զաւէն, որք նստան կթղկս յառաջ քան զսբն Սա-
,, հակ պարթև. և եթէ այս կերպակոս իցէ այն՝ որ եպս
,, եղև տայոց, և կոչեցաւ շահակ ը պատմելոյ բուզան-
,, դայ. Հ. 11. այս գիւտ նշխարաց լինի քանի մի ամաց
,, յառաջ քան զվախճանել սբյն սահակայ ||: Ցորոց յայտ է, թէ յետին վերիպակաւ զնի 'ի Հ. գիւտ նշխարացն լինել յաւուրս վահանայ մամիկոնեայ, և յովհաննու կթղկսի օձնեցւոյ. 'ի թուին հայոց ՃԿ. ուր թէև գիտուք, թէ փոխանակ մանդակունւոյ գրեալ իցէ օձնեցի. և ըստ նմին յարմարեալ թուականն, սակայն ոչ է ընդունելի. զի և 'ի Յմկէ զրուցեան խորենացւոյն՝ պայծառ է 'ի վերջ խաղալ յաւուրս սահակայ պարթևի կմ՚ նախորդացն նր : Իսկ թէ նաև արտաքոյ վկայաբանութեանս անգիր աւանդութիւն ունէր ՏՆ հայոց եկեղեցի զանեղւոյ կատարման և զատապանէ սբյն թադէոսի 'ի վաղուց հետէ, յայտ առնէ գործեալ սակլն խորենացւոյն. Բ. 71. * Առգ՚ 'ի
,, բնակելն անակայ 'ի գաւառին արտազու, պատահէ սո-
,, րա անդի օթարանին մօտ առ գիրս սբյ առաքելոյն,
,, այն թէ 'ի նեղութենէ որսկապանի խորանին. և անգ-
,, ստեն զայղութիւն մեր սբյ և մեծի մերոյ լուսաւորչին:
,, Այս և զնորին առաքելոյ շնորհս ընկալեալ, որ առ-
,, հանգստարանն նորին զլինելութիւն եառ. զնորին
,, ելից զհոգևոր մշակութեան պակասութի ||:

Ցայտ է աւանդութիւս հայր արդեօք և գրեալն 'ի Հ. (առեալ 'ի թղթոյ զաշանց.) թէ սբն թադէոս եկն առ սանատրուկ՝ * ունելով ը իւրեան զեկեղարգն եօթա-
,, մուս, սրով առնէր նշանս մեծամեծս, և փարատէր
,, զա՛մ ախտ շար հիւանդութեց ||:

(2) Որ լինելոյ սբյն թադէի մ յեօթանասնից, որէշ 'ի թադէոսէ ըերէոսէ յակոբայէ՝ որ մի է յերկոտասանից; անս լիագոյն 'ի տպագ. հայոց. Ե. 583: Այլ որ գրի 'ի Հ. գլուխ. 23. Որ մերոյն թադէի, թէ * էր նա գլուխ
,, հա՛ աշակերտացն քրի, որպէս և պետրոս ժամանեցն.
,, այլև

,, այլև էր նա յեօթն սարկաւագացն ընկերաց սրբոյ
,, ստեփաննոսի նախավկայի, զոր ձեռնադրեցին առա_
,, քեալք 'ի սպասաւորութիւն որբոց և այրեաց ||, մինչ այլ_
ազգ ազգաբանաց, եթէ ոչ ստացուք՝ թէ որովհետև
սրբն Թադէոս կոչիւր փիլիպոս, իբր երկոտասանեակ, համագոյն
եղբօր իւրոյ Թովմայի, ամենք համարեալ են զնա նոյն
լինել ընդ փիլիպպոսի՝ որ մի էր յեօթն սարկաւագաց. բայց
չէ մարթ ստուգել զանստոյգ զոյգ կարծիս:

Նոյնպէս և որ գրի անդ 'ի Հ. վասն սրբոյն Թադէի, թէ
* գրեաց կանոնս զգուշութեան (որոյ հետք կան ցարդ
եւ 'ի կանոնագիրս մեր զինի առաքելական կանոնաց),
,, և ետ յադդէ կերպարանագործն, որ էր մին 'յ հէ [illegible]
,, կերպարանացն [illegible] ||, է շփոթութիւն փոխանցեալ 'ի գրոցն
սուրբաց, առ որս Թադէոսն կոչի ադդէ, և ադդէն՝
ադէ. սակս թէ ոչ՝ 'ի նոյն իսկ 'ի Հ. փոքր մի 'ի վեր
աւելի գրեալ էր այսպէս. * և զադդէ կերպարանագործն՝
,, որ էր այր հրէայ (խմմ բագրատունիք.) աշակերտեալ
,, ձեռնադրեաց նշ էջս ||:

(3) Թէպէտև Ճառընտիրք ոչ նշանակեն զամս հաստա_
տեցին սանդխտոյ, բայց քանզի ասեն կոչեն, նախ իբր և
'ի Հ. գրի. * 'ի սկիզբն [illegible] ||. որ է հա_
ւանական. այլ դուցէ հաւանականագոյն ես է զնել
[illegible]. բայց մի [illegible]. զի դուցէ ոչ թողլոյր զնա
հայրն, այլ մուծանէր 'ի կարգ [illegible] նախ քան զհաստա_
տուլն 'ի [illegible]: Թողումք նշանակել և զայլ քանի մի թե_
թև [illegible] Հ. որք վերածելի են առ գրեալն
'ի մէջ [illegible] Ճառընտրաց:

(4) Մինչև ցարդ կան նշխարք սրբոյն Թադէոսի և սան_
դխտոյ կուսին յարտաքոյ գաւառի յաւանն մակուայ մօտ
'ի մակու, հանգուցեալ ընդ խորանաւ վանաց Թադէոսի
առաքելոյն. նոյնպէս և որ [illegible]
յեկեղեցւոջ անդ ուրոյն. յորմէ եհաս և մեզ ունել մաս_
նիկ ինչ [illegible] իբր 'ի չափ փոքրիկ կոճղոյ մի_
[illegible], սպիտակագոյն և մաքուր, փակեալ [illegible]
աւ 'ի մէջ [illegible] խաչի, յորոյ 'ի չորե_
սին կողմանս կան պատկերք չորից աւետարանչաց. որ
և այլ մասն կարի փոքրիկ յայլում փոքրիկ խաչի, առ [illegible]
[illegible] 'ի կարապետ [illegible]
թէփլիզու, որ թաղեցաւ 'ի վանս մեր: Իսկ գլուխ սրբոյն
Թադէի էր յէջմիածին մինչև ցառաջս մեր՝ արծաթա_
պատ: Յայտնի են զանազան եկեղեցիք շինեալք յայլև_
այլ տեղիս յանուն սրբոյն Թադէոսի, և սանդխտոյ կուսին

ԿԱՏԱՐՈՒՄՆ

Սրբոյն Շուշանայ՝ դստեր մեծին Վարդանայ ։

Յն. դեկտ. 25 . և Լատինք . 30 . Ըստ եկեղ. դեկտ. 29 . Կալենդ. Հայոց ։ (1)

ՇՈՒՇԱՆ ՊԱՅԾԱՌԱփայլ՝ որ և Վարդուհի կարմրերփեան , խոստովանող մեծ վկայուհին էր երիցագոյն դուստր քաջ նահատակին՝ մեծին Վարդանայ մեծի Մամիկոնէի՝ Հայոց սպարապետի , որդւոյ սահականուշայ դստեր մեծին Սահակայ պարթևի ։ Վասնզի երկու դստերք եղեն մեծին Վարդանայ 'ի դխտրիկ կամ 'ի դստրիկ անուն ծնանէր տիկնոջէն իւրմէ . կրտսերն վարդանոյշ կոչեցեալ՝ եղև կին երևելի և քաջարեպաշտ նախարարին Հայոց արշաւրի արշարունւոյ , յն կամսարականի . իսկ երիցն Վարդանուհի կամ վարդուհի , որ ըստ գփոխանեաց և 'ի պայծառ դեղոյն՝ Շուշան կամ շուշանիկ վերաձայնէր , տուաւ յամուսնութիւն մեծի բդեշխին վրաց վազգենայ , որ և արքայ մծխիթայ . և արդարև ըստ լոռահրդոյ կրկնակի կուշմանն ծաղկեցաւ երանելին իբրև զվարդ և զշուշան՝ վայելչագեղ և անուշահոտ վարուք

ար-

որութեան . զի էր զարդարեալ երկիւղածու-
թեամբ և պարկեշտութեամբ , և կատարեալ հաւա-
տով և սիրովն ք͞սի . կիրթ յանձնապաշտութեան ,
և փոյթ յամ գործս բարիս . այլ այր նորա
գտաւ փուշ խոցոտիչ , և արժանի անշէջ
հրոյ .

Քանզի յետ կատարման սրբոց վարդապետաց
նահատակութ͞ն , երթեալ փախչէնայ 'ի դուռն
արքային պարսից յազկերտի՝ ուրացաւ զք͞ս .
և թողեալ անդ պատանդս՝ դարձաւ յերկիր
իւր , զի անկասկած տիրեսցէ միաձնակի թա-
գաւորութեն իւրոյ : Յայնժամ սրբն շուշան
յանհնարին սուգ և 'ի կոծ սրտի փորձակեալ՝
ոչ կարէր ինչ մխիթարել զանձն իւր . խոր-
տեալ սկսաւ զայր իւր , և համարձակ կշտամ-
բել վ͞ս ուրացութեն . այլ զատեալ զնա իբրև
զսալ զարբենաց անսուտ , և ամէ՛ն անզեղջ 'ի
չարեաց , ոչ ևս կամէր հաղորդ լինել նմա՝
ո՛չ կերակրովք , և ո՛չ բնակակցութբ . զի
թերևս սթափեսցի և 'ի զգաստութի եկեսցէ :
Նաև այրն անօրէն առաւել փոյթ 'ի մտի դը-
նէր դարձուցանել և զկինն 'ի կրօնս անա͞ծ-
ութե , և նմանեցուցանել ինքեան . զի յան-
դիմանութի էր նմա ա͞ծպաշտութի շուշա-
նայ : Իսկ զի երանելի կինն քաջութբ զդէմ
կալաւ չար կամաց վազգենի , ընտրեալ զմահ
քան զհեռանալն 'ի ք͞սէ , վ͞սյ և նա հանա-
պազօր ո͞պ դահիճ կայր 'ի վ͞ր գլխոյ սրբուհ-
ւոյն . և բազում գանիւ և հարուածովք , և
անարգութբ , ևս և բանտիւ և կապանօք
անգամ՝ տառապեցուցանէր զնա զամս վեց .

Պ. մին-

մինչև որդեծնելից եղև մարմին երանելւոյն շուշանայ 'ի չարաչար կապանացն և յանխնայ հարուածոցն ։ Այլ նա գոհութե՛ տարեալ ամե՛ն համբերէր արիաբար ․ զի և ոչ երբէք բան տրտնջման ել 'ի բերանոյ նր ․ այլ զօր ամ փառս մատուցանէր այ ․ զի վն նր և եթ սի–
րոյ զայսպիսի կիրս կրէր ։

Նաև այլոյն անհաւատ և գազանամիտ 'ի տե–սանել անգթ զայնպիսի համբերութի շուշա–նայ՝ և ս քան զևս 'ի մոլեգնութիւն բերեալ լինէր ․ և ստէպ հայհոյէր զսբն վարդան ․ և կոչէր զվարդուհին շուշան նախատանօք դուստր աշխարհաւերի ։ Նաև յաւուր միում այնչափ գազանացաւ բռնաւորն վազգէն , զի յարձակեալ 'ի վ՛ր՝ առ 'ի մահ հարկանէր լախտով զսբն շուշանիկ , մինչև մեռցի ընդ
հարուածովք ։

Յայնժամ մեծ տագրն շուշանայ՝ որ և եղ–բայրն վազգենի ջոջիկ անուն , 'ի վերայ հա–սեալ՝ թափեաց զնա 'ի ձեռաց նորա , և տա–րեալ ընկեց զնա կիսամահ 'ի տեղի անքոյթ ։ Այլ այնպէս յեօթներորդ ամի տառապանաց վատանգեալ երանելւոյն 'ի վերջին հարուա–ծոց անտի՝ պատրաստեաց զանձն իւր արժա–նաւոր քրոնէութե սբ խորհրդոց յելս 'ի հովտէս տրտմութե ․ և զմիտսն առ ած ու–ղերձեալ՝ կարդաց յերկինս 'ի վեր , տր յս ընկա՛լ զհոգի աղախնոյ քո ․ և այնպէս բարի խոստովանութե՛ հանգեաւ 'ի քս սբն վար–դուհի շուշան , ընկալեալ զպսակին կատա–րեալ նահատակութեան զկնի երջանիկ հօր

իւրոյ Վարդանայ ։ Նա որ ժողովեալ բազում քահանայից և եպիսկոպոսաց՝ բարձին զնա և թաղեցին արժանաւոր պատուով անդէն յԱւանն վերոց՝ որք ոչ թողուին իւրեանց , յամի տն 458 ․ ՚ի հասակի իբր խն ամաց ։

Նայև մինչդեռ կենդանին էր սրբուհին Շուշան , ասեն եթէ յերեւաց սա տան իւրոյ ուրուցելոյ զօրանայ հեթանոսական անկարգութե ՚ի վերայ , և սա ասն հարկանեն զեկեղեցին և զնա սպառ , զուն գործէր զատանել հնարս , և հանել ՚ի Մծխիթայ յարքունական քաղաքէ անտի զնշանագործ որ խաչն Նունեայ կուսի՝ վերայ լուսաւորչի , և յղել ՚ի Հայս ՚ի բուն գաւառն իւր ՚ի Տարօն , ուր փայլէին բարեպաշտութ ընտանի ազգականք իւր Մամիկոնեանք ։

Իսկ յաղթեցաւ տծ զկամս սորին ․ քանզի եկն ՚ի այն աւուրս ՚ի Մծխիթա քաղաքէ արեգայ մի՝ Անդրէաս անուն , յերկրէն Տարոնոյ՝ ՚ի գաղարու վանաց , այն է որ աստաքեալ ջին մջայ ․ և էր Անդրէան այն յաշակերտաց մեծին տարհակայ՝ հաւուն Շուշանայ ։ Յղացեալ երանելին Շուշան օգնականութ տապերն իբոյ Ջոջկայ եւ զնա խաչն յԱնդրէաս արեգայն հանգերձ այլ և ոնդռոնչխարդը՝ տանել ՚ի վանս իւր ։ Նոյն իբրև յուղի անկեալ Անդրէի՝ եհաս ՚ի այլեր գաւառ , ոչ կարաց յառաջ խաղալ վս խռովութե ժամանակին և վրդովմանց Ճանապարհին ․ այլ անդէն եկաց և գաղարեաց ամս ինչ ՚ի խորշ մի լերինն արեբոյ ․ մինչև լռեալ դադարի կատարումն Շուշանայ ։

նայ ։ Ապա ազգ. արտաք անդրէաս առ գերեզմոր մամիկոնեան, որ էր երեւելի իշխան՝ Թոռն Հմայեկայ եղբօր մեծին վարդանայ . եւ նա եկեալ քաջ արամբք՝ առեալ տարաւ զնշ խաչն յամուրն կապուտուայ . եւ յայնմ հետէ խաչն այն նշանեայ կոչեցաւ 'ի մէջ [illegible] հա յոց՝ շուշանեայ խաչ ։ Որ եւ 'ի կապուտուայ փո խեցաւ զկնի 'ի վանս[illegible]՝ 'ի վանս ուրեք . ու րք եւ անուն տեղւոյն՝ խաչի վանք ձայնէր ։ Իսկ դիրն փոխադրեցաւ 'ի կարս . եւ հուսկ յետոյ 'ի Թոռնին հայոց . Չ. Խգ . յաւուրս Գրիգորի վկայասիրի եւ բարսղի կաթողիկոսի զօր ծանեցի նոր ընկեալ եղաւ յանի . մինչեւ զկնի ժամանակաց յառմանն անի քաղաքի խայտա ռակեալ աներեւութացաւ . տես Ճառընտիր գրեն յայսմաւուրք 'ի մարտի . 30 ։

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ․

(1) Որպէս 'ի ձեռագիր Ճառընտրի տօն սրբոյն Շուշա նայ կը սրբուհւոյն Շուշանկանն դստեր վարդանայ՝ 'ի քաղոց ամսոյ . ժէ . նոյնպէս զնի եւ 'ի Հ . այն է Ը ան շաբթ առաւօտուն 'ի գլխա . 25 . եւ զի 'ի ժամանակս Թարգ մանչաց այսպէս սկսնէր ամիս Ը ամսոյ, նոյն օր անխա խտ հաստատի լինել որ կատարման սրբուհւոյս . վասն զի իւր չորեքշաբթուրբաթ զկնի կարգէ՝ 'ի քաղոցի . խա . եւ 'ի գլխա . 29 ։ Տօնացոյցք՝ որք չեն ստոր զօրն նշանա կել, յայս միջոց կարգեալ են Ը սրբոյն սանդխտոյ վայել չապէս զտէրն շուշան զդստեր մեծին վարդանայ ։ Այլ է եւ արտաքոյ ասնացուցի շուշանի խոստովանող դստեր վահանայ կամսարականի . զորմէ տես 'ի պատմ. հյ. Բ. 382 ։ Գտանին եւ այլ վկայուհիք առ մեզ եւ առ այլս յեշատա տակեալք՝ շուշան, կը որ նոյն է՝ սուսաննա անուանեա լոյ 'ի Հ . փետր . 24 . եւ Ց . Լ . սեպտ . 20 . եւ զարձեալ Հ . յունիս . 7 . եւն ։

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սրբոյն Կիպրիանոսի եպիսկոպոսին, և Յուստիանեայ կուսին:

Հ. հոկտ. 3: Յ. հոկտ. 2: Լ. սեպտ. 26. և 14: Ճառընտ. Ի. չէէ. և ջէէ. նա և Կ. յէգ: Բոլլանդեանք 'ի Բ, և 'ի Է. հոկ. սեպտ: Այն Կիպրիանոս 'ի Գիրս իւր: Պոնտիոս սարկաւագ նորա 'ի Վարս նորա: Գրիգ. աստ. ճառ ծէ. ներբող նորա: Օգոստինոս 'ի ճառս նորա: Պրուդենտիոս 'ի պսակս իւր: Վիեն. տօնին. ճյէ: Սեմարիտ. առ ատրեա-ռի. ԺԵ:

Կիպրիանոս, որ եւ Կիւպրիանոս՝ սքն եպկս և վկայ քի, հանդիսացեալ 'ի սկզբանէ հեռի տօնախմբութն յամե-կեղեցիս քրիստոնէից, որչափ քաջածանօթ է ամենեցուն գրովք իւրովք, և պանծալի վկայաբանութբն, նոյնչափ և անյայտ ըստ ծագմանն. արդեօք ափրիկեցի՞ իցէ՝ ծնեալ և սնեալ 'ի կարքեդոն, որ և կարթագինէ, եթէ անտիոքացի. մինչև երկբանութն եղև առ յետին քննիչս, արդեօք մի՞ միայն իցէ երևելին Կիպրիանոս, որ ընդ ամենեցուն էր յառաջին հեթանոս, և ապա պարծանք եղև քրիս

քրիստոնէից , եթէ երկու՝ ժամանակակից իրերաց, և նմանօրինակ ընթացիւք. մին՝ հովիւ կարքեդոնացւոց , և միւսն անտիոքացւոց ։ Արդ՝ թէպէտև այժմու արևմտեայք լաւ վարկանին յերկուս զատանել , այլ արևելեայք 'ի սկզբանէ հետէ մի և նոյն ճանաչեն . զորմէ ճոխագոյն տացուք պատճառս իմաստնոց 'ի կարգի ծանօթութեանց , յայսմ վայրի հարկաւորեալք իբրև զմիոյ խօսել՝ ըստ վկայութեան մեծին Գրիգորի աստուածաբանի , և այլոց անհրաժեշտ վկայից , զհետ երթալով ճառընտրաց մերոց և յունաց , համդերձ դիւանական վկայաբանութեամբ աֆրիկեցւոց և հռովմայեցւոց ։

Արդ մեծն Կիպրիանոս՝ մականուանեալն Թասկիոս Կեկիլիոս , էր յերրորդ դարու , փիլիսոփայ հեթանոս , քաջ ճարտարախօս , մոգ ճարտար , և քուրմն կռոց , անդստին 'ի մանկութենէ նուիրեալ 'ի սպաս դից 'ի ծնողաց իւրոց՝ բնակելոց 'ի Կարքեդոն քաղաք աֆրիկեցւոց . շրջեալ յԱթէնս , յԵգիպտոս , յԱնտիոք ասորւոց , և 'ի մէջ քաղդէացւոց ։ Սա այնպէս էր հռչակաւոր 'ի դենի իւրում , ո՛չ թէ զանցանել զմոգպետօք և զամենայն կախարդօք , եւս և զՅանէսիւ և զՅամբրէսիւ . թող զմեծութիւն և զճոխութիւն ընչից և փառաց . մինչև չիշխել ումեք ասել ինչ ընդդէմ նորա ; կամ չարախօս լինել զնմանէ . քանզի ամենեքին ակնածէին 'ի շքոյ նորա , և 'ի պատիր գիտութենէ դիւական մոլորութենէ . որպէս և համարձակ հրամանս տայր դիւին կոչ-

մամբ կախարդանաց 'ի կատարել զամ կամս
իւր , և 'ի ձգել զբազմաց յաղգի ազգի սպա-
տուածս և 'ի կորստական գանակութիւնս ։

Այս էր 'ի քաղաքի անդ՝ յորում Կիպրիանոսն
բնակէր , աղջիկ մի կոյս՝ Յուստինէ կամ
Յուստինա անուն (որ թարգմանի արդար
որիորդ) , 'ի բարեպաշտօնից և 'ի ազնուականց ,
դուստր ազատաց և մեծատանց , գեղեցկու-
թիւ մարմնոյ հաշակեալ , և հոգւոյն առա-
քինութիւ զարդարեալ . որ և բնական հա-
ւատոց հասեալ 'ի ձեռն պրաւդայ սարկա-
ւագի՝ դարձուցեալ էր և զծնօղս իւր 'ի ուղ
հաւատս քրիստ . և էր անուն հօր նո՛ր եղեսիա-
նոս կին եղեսիոս քրմապետ , և մօրն կղեդո-
նիա . որք յորժամ մկրտեցան յառաջնորդէ
եղանէ , բաշխեցին զինչս իւրեանց կարօտե-
լոց , և առաքինութիւ քաղաքավարեցին . այլ
առաւել յուստինէ փայլէր մաքրական վա-
րուք և ջերմ սիրովն քրիստ՝ նուիրական կու-
սութիւ հանդերձ ։

Այս եղև 'ի կանխել յուստինեայ կուսին ի
մօր իւրում տանէս յեկեղեցի , տեսեալ զնա
այր մի երիտասարդ ագղաւիդոս անուն՝ գան-
կացաւ առնուլ զնա իւր 'ի կնութի . և շատ
ջանացեալ բազում պատրաստութեամբ և խոստ-
մամբ պարգևաց՝ ոչ կարաց հաւանեցուցա-
նել զնա . քանզի առեր յուստինէ , թէ ես
քրիստ եմ հարսնացեալ , և մարդոյ երկրա-
ւորի ոչ ցանկամ . լաւ է հաստատել զիս
քրիստ , քան յետոյ կալ յանխանէ արքայութե , և
առ ժամանակ մի վայելել 'ի մեղս . և եթէ
մեր

մարդոյ որ զինքն խոստովանեայ և հրաժարէ, ոչ միայն անպատուհաս, որչափ եւս առաւել որ զՔրիստոսի աւանդն ոչ պահէ, տայցէ վրէժս:

Իսկ յաւուր միում մինչդեռ երթայր կայսն ի̄ս սաւրութեն յեկեղեցին, սպասաւորաց նմա աղաղակողս 'ի ճանապարհին, և բուռն եհար զնմանէ. բայց նա քաջութեամբ 'ի բաց վանեալ յիւրմէ զանամօթութիւն, և ամօթալից յետս դարձոյց. և ինքն մտեալ յեկեղեցի՝ խնդրէր արտասուօք 'ի փրկչէն և յամենասուրբ կոյս Աստուածածնէն՝ օգնական և վերակացու լինել նմա, և անպարտ պահել 'ի փորձութենէ:

Յայնժամ զնոսա աղաղակողս առ կայսերանոս մեծամեծն կախարդքն, և մատոյց նմա երկուս տաղանդս ոսկւոյ և արծաթոյ, զի հնարեսցի լինել զկամս ցանկութեն իւրոյ. և Կիւրիանոս քանզի լուեալ էր զհամբաւ զեղոյն յուստախանեայ, նախ կամեցաւ անձամբ տեսանել զնա. և խորհէ ենեւս զնա ի̄է դաշակն լինելոյ երիտասարդին յեկեղեցւոյ, առաւել խոցեցաւ նետաւն ցանկութե Կիւրիանոս քան զաղաղակողս, և խորհեցաւ ինքեան առնել զնա 'ի կնութիւն. նախկին վարդավարդակի կախարդականաւք հրամանաւն եդ առաքանելեաց իւրոց դիւաց, զի երթիցեն խաբեսցեն զաղջիկն, և ընտանեցուցեն զնա 'ի
ցանկութիւն իւր:

Սայն իսկ չարն սերմանել կամէր աղտեղութիւն 'ի յստակ միտս կուսին, զզգաստն այն և անառատական հարսն Քրիստոսի զեղեցիկ զեկեղեցակարգութեն անցուցեալ Է ձաւփս ալեկոծ խորհրդոց՝ խաղաղ

խնդալ լինէր 'ի նաւահանգիստն քո․ աղա-ւէն յաւոյ և պարկեշտ ամբողջութե առնէր ան-ձին զկուսին փրկչական, և ապաստան լինէր 'ի գիրկս երկնից Թագաւորին մօր և կու-սի․ և յաղօթս և 'ի պահսութի տուէր զանձն՝ հաշէր պահօք զփափուկ մարմինն, որպ թէ մեռուցանել յառաջ քան զմահն․ և թա-ռամեցուցանէր զգեղն անձին գետնատա-րած անկողնովք․ և զինեալ հոգևոյն ոյ՝ շիջուցանէր զնետս չարին ։ Տեսեալ դիւին, թէ չկարէ զամագիւտ լինել 'ի նմա զաղանի հնարիւք, յերևս իսկ երևեցաւ նմա՝ յոր-ժամ կոյսն կայր յաղօթս յերրորդ ժամու գիշերոյն․ իսկ յուսակտանէ տրար զնշան սրբոյ խաչին ընդդէմ ցնորից չարին, և փչեաց ընդդէմ նորա․ յայնժամ ահիւ ամօթապարտեալ փա-խեաւ դևն․ և երթեալ պատմեաց կիպրիա-նոսի զամ․ ։

Զայրացեալ կիպրիանոս առաքեաց և այլ ևս դևս հզօրագոյնս՝ մի քան զմի չարագոյնս․ այլ սրբ կոյսն նոյնպէս և զնոյն հալածեաց զօրութ սրբոյ խաչին և անուանմամբն Քրիստոսի․ մինչև բա-զումս աշխատ եղեալ դիւաց, և ոչինչ կա-րացեալ առնանել նմա՝ զնայելն ամաչեցեալք, և իբրև խուիք յերեսաց հրոյ փախուցեալք ։ Զարմացաւ կիպրիանոս ընդ իրսն․ և խոշ-տանգեալ զդևս՝ հարցանէր զսաստկութի․ զի՞ այդչափ յամեցիք, և ունայն յետս դար-ձայք՝ առանց կատարելոյ զիմ կամս ։ Եւ նոքա ասացին յայտնապէս, թէ անհնար է հաւանեցուցանել զաղջիկն զայն․ զի նշան

խա-

խաչելոյն՝ զոր ունի տպեալ զէն անվանելի , ոչ միայն զմեզ հալածէ , այլ թէ և իշխանն մեր ինքնին զնայցէ առ նա անհրաւոյթ բա-նակաւն իւրով , ամօթով փախստական լիցի 'ի նմանէ դժոխային զնդաւն հանդերձ :

Զայն իբրև լուաւ Կիպրիանոս , անէծ զդ-ևսն , և ընտրեաց այլ չարագոյն դև մի հա-րիւրապետ դիւաց . զնա առաքեաց առ յաւ-տիանէ՝ պատուէր տուեալ զամ հնարս հայթ-հայթել առ որսալոյ զմիտս կուսին : Իսկ նորա եկեալ առ կոյսն՝ սպառնայր նմին ա-նելով . մի կարծեր զիս ոչ զայլ տկար դևսն , զի ես հարիւրապետ եմ դիւաց : Իսկ սրբու-հին սաստեաց նմա անուամբն Քի , և ան-յայտ արար . մինչև չիշխեաց չարն դառնալ առ Կիպրիանոս , այլ անզգնդալոյզ կորեաւ 'ի միջոյ :

Յայնժամ 'ի միտս եկեալ Կիպրիանոսի ի-մաստնոյ , և լուսաւորեալ առ յայն՝ 'ի բաց մերժեաց յիւրմէ զամ զդևսն , ասելով ցնս . զի՞ զմեզ ցայս վայր պատրէիք՝ պարծելով զօրագոյն լինել քան զՔս . զի եթէ լոկ ա-նուն նորա և նշան խաչի նորին յաղթէ ձեզ , ապա յայտ է՝ թէ տկարն 'ի հզօրէն յաղ-թահարի , որպէս և ճրագ յարեգակնէ , և առաւել խաւարն 'ի լուսոյ . և արդ առանց յերկուանալոյ նա զօրաւորագոյն է և ամե-նազօր որպէս զԱծ , ոչ. և սնոտի իսկ է բնու-թեն ով :

Զայս ասացեալ և 'ի բաց ընկեցեալ զար-ուեստ չարութեն՝ որ 'ի ձեռին , այնուհետև

ապա

տապա առ փրկչին ապաւինեցաւ. և զի Ճառ-
ճանէր զձայներս ՚ի քահանայից քերթողականաց,
ամփոփք ամենայնք ելին կերկերեալս, և եւանելեանս կը
առնմոլթեան, յարեցաւ ՚ի նա. և լռեալ ՚ի
նոյն զխորհրդոյն ՚ի Հաւատոյ՝ որ քան զօր
եւայր Հոգի նը ՚ի նոյն զատանալ ՚ի քեզ. Ոչ
ո՞ կարէ տառաւել, թէ յորմէ զմիածնին խաւա-
րայինն զհնացից անուանեալ զանձն ՚ի լոյս բե-
թանալ. սորին զեր և ՚ի յոյն աշխատան՝ որ երկե-
յեռայ տարիկաւարս կիրակամուտ, և զգեղոյ
զփառս նորա նոյնպես Հանդիսիւ, ասէ.
Ողբերեմ արտաքին պատուեալ զզգեստս կեր-
պարանս նախ քան զզատանալ նորա առ նա.
այլ ՚ի օրհնութեան զորդեկին ՚ի բաց երգեալ զպար-
տակունսն զերս՝ եւ զանձն բարեպաշտին յա-
թեղցուածն ամենայնին սատակց. բաշխեաց զինչս
իւր կարօտելոց. եթող զփառս և զմեծութիւն
իւր, և կրթեր զանձն ՚ի գործս խոնարհու-
թեան. և այնուհետև եռանդեան եցոյց ՚ի գործս
իւրում, մինչ զգեթէ կատարեալ լինել յանմ
բարեպաշտութիւն՝ մինչչև առնել նոյ զկատարե-
պաշտութիւն։ Այս մեծայն զատա՝ որ յայտնեն
կացոյց, թէ քանի՛ զօրացայն են կատարեալ
Հաւատք և փոյթ՝ քան զերկարութիւն ժամանա-
նակի, առ ՚ի լինել կատարեալ։ Վասնորոյ զքա-
ղաքավարութիւն նորին առաւելեաց, թէ ի՞ւ իսկ
Հանձոյ զատան այ, և փութայր զհետ եղթայ
նորա յանմ օրէնս. և զինչն քարոզեր և այլոց
առաւելեալքն յօրինակ առնել զայն երանե-
լին զկատարեալ ամենապաշտն. և զՀ հերանի-
մեռ՝ բազմամ շահ եղև նմա ՚ի զգոյց յանձնա
նու

նաւ մարգարէի մն դարձի յապաշխարութն . առյա թէ ոչ՝ ոնց ինքն կերպարանս դրէ, 'ի սկզբանն ալեկոծէր 'ի յուսահատութէ : Որք՝ յետ այրելոյ զնամ գիրս մոլորութեան և կախարդութն՝ տուեալ զանձն 'ի կարգ երախայութն՝ յերկար ապաշխարութեամբ և բազմապատիկ մրցանօք Ե ամ չարիս, ըն-կալաւ զՆն մկրտութն յեպիսկ տեղւոյն, և նորոգեցաւ 'ի նոր մարդ ըր ամյ : Այլ տեսեալ եկեղեցին զառաքինութեր փոյթ նր՝ կարգեաց զկիպրիանոս ընդ դասապանս եկեղեցւոյ . և ոնց լուեալ յումեմնէ՝ առէ նծապանն զգիրս, այր այնպիսի՝ ամենայն տաճարին լինէր . և 'ի զարձու նահատակէ զանձն կրթէր՝ յա-ճախագոյն աղօթիւք, զի խնամատարեսցէ զկատարհութին առ 'ի մաքրութ տապիելոց առ բարետառնոսնտին : Այլ յետ սակաւ ժամանակի անցելոյ՝ 'ի կարգ դպրաց և պաշտօնէից եկե-ղեցւոյ ելանէր, և 'ի հոգևոր կարդացմանս զինքն առաւել վարժէր . մինչև ընտրեալ 'ի կարգ սարկաւագութն՝ ուսուցանել սկսաւ զաստուածութն ոնց մեծամեծայն քարոզ քնի : Այս այն՝ որ յառաջին գլխոյ իւր առաքելէր զօր-ծի չարիմ 'ի հաւատարակած մնոտի պերձութն և 'ի պատարանս մոլորութէ, այժմ փոխ ննծա-յին յօրինէր զնոյն, և սուրբ հոգւոյն հա-տաւ, որ թափանցեալ 'ի սիրտ լսողաց՝ ձգէր զհաւատացեալս 'ի նորոգութն վարուց, և զանն հաստատ 'ի փարախն քնի . մինչ զի 'ի վախ-ճանիլ եպիսկոպոսին՝ միաբան հաւանութե ամենե-ցուն կոչէին յառաջնորդութի եկեղեցւոյ զնա

ինքն

Աշխատաւորութիւն սէջն
Լինքն զկիպրիանոս :

Այն իրի դրէ պոնտիոս, թէ յերկար լինի մի ևս մի նշանակել զնմ գովելի քաղաքավարուն կիպրիանոսի. չնա լիցի ասել 'ի յայտարարութիւն ամէն, զի այն ինչ նորոգ էր ընծայեալ քնի, և մատաղատունկ 'ի հաւատս, ածային ընտրութիւն և հաճութեամբ ամ ժողովրդեան ընտրեցաւ 'ի քահանայութիւն և յեպիսկոպոսութիւն. Թէպէտև նա հնարեցաւ խոյս տալ՝ անարժան զանձն խոստովանելով, այլ խոնարհութիւն նր արժանի արար զնա այնմ աստիճանի. քանզի ամ իրօք բռնացաւ ժողովուրդն, և կացոյց զնա եպս :

Ոչ գոյր չափ բարեպաշտութեան նր և ողորմածութեան. համարձակ էր 'ի յանդիմանել զանուղղայս, հեզ 'ի խրատել, քաղցր և հագեբուղէս 'ի վճռութեան, պատկառելի կերպարանօք, և գովելի բարուք : Յաւելուն վկայագիրք, թէ յորժամ նստաւ մեծն կիպրիանոս յաթոռ հայրապետական, ձեռնադրեաց զնոր կոյսն յուստինանէ 'ի սարկաւագուհի՝ կացուցանելով զնա մայր վանաց պարկեշտաժողով կուսից : Իսկ եղև 'ի ժամանակին յայնմիկ յարեաւ հալածումն յերեսաց դեկոսի կայսեր ընդդէմ քրիստոնէութեան ընդ ամ տեղիս. և հեթանոսք՝ որք խեռեալ էին ընդ դարձն կիպրիանոսի, խորհեցան ըմբռնել զնա և առաջի արկանել առիւծուց. յայնժամ երանելի հայրապետն 'ի սակաւելոյ եղբարց՝ և վն օգտի նց՝ զգուշացաւ անձին, և զօղեցաւ առ ժամանակ մի. որոյ վն ուխտ

եկե-

եկեղեցւոյն՝ որ 'ի հոռովմ, սկսաւ դանդա-
ղել զնմանէ՝ ոչ թէ անմտութենէ թողեալ իցէ
նորա զհօտ իւր յայնպիսում ժամանակի .
բայց կիպրիանոս ոչ դադարէր 'ի ձեռնտու
լինելոյ հաւատացելոց բանիւ և գրով :

Անկաւ յաւուրսն յայնոսիկ յափրիկէ և ահա
սրածութիւն (այն է ժանտախտ կմ մահտա-
րաժամ) . վասն եկեալ և ժողովեալ կիպրիա-
նոսի զժողովս 'ի հաւատացելոց՝ ազդու բա-
նիւք յորդորամիտս արար զնս ձեռն տալ և
դարմանս տանել վտանգելոցն , և զմեռեալս
հոգալ հիւանդաց և հոգեվարաց և վախճա-
նելոց :

Յետ ամաց Ը դադարել սրածութեանն ձեռն աւր-
կին կռապաշտք , և տարան զհայրապետն
յատեան դատաւորին՝ որ եկեալ էր 'ի կար-
քեդոն հրամանաւ դեկոսի , վասն քննելոյ
զքրիստոնեայս . և սկսաւ դատաւորն փոր-
ձել զնա ազգի ազգի հրապուրանօք և խոստ-
մամբք դառնալ յառաջին դենն իւր և 'ի
պատիւ : Պխի ետ կիպրիանոս . եթէ այլ
ոք էր՝ որ փորձէրն զիս , և ես անգէտ լինէի
խաբէութեան և մոլորութեան նց , թերևս յու-
սալի էր քեզ որսալ զիս . այլ վն զի նա է
փորձիչն բանսարկու՝ որ չարեացապարտն է
նմ մոլորութեանց , որոց ես ինքնին կանխաւ
քաջ գիտակ էի , և խորտակեցի զլուծ նց ,
անելորդ է այսու հետև փորձելդ ձեր զիս .
զի և չեն իսկ իրաւունք՝ զեղեալն 'ի մոլորու-
թէ 'ի նոյն խորխորատ ընկենուլ . և անհը-
նարին է այդմ լինել . և քեզ չէր պարտ խորհել
զայն :

զանհնարինս :

Դատաւորին ասէ · չարեաց պարտաւոր և արարիչ դու ես : Կիպրիանոս ասէ · չարեաց պարտաւոր սատանայ է, զոր դուքդ պաշտէք · որ նախանձեցաւ ընդ մարդոյս · վասն զի յԱմ արարածս միայն մարդն 'ի պատկեր Այ եղև · և 'ի պատուիրանազանցութիւն բանսարկուին ընդ մեզ՝ զՁեզ սատարեաց մեծ տառապեանց արարիչն · զի Ած նմա պատուիրանազանցութիւնք՝ յաղթօղք չարին եղևեալքն ; և բարիքն պատկերացին · յուսկ զօրագլուխ հաւատոց և գործոցն հանգիստ՝ նա լինքն քո է փրկիչն մեր և Տր : Դատաւորին ասէ · և զի՞նչ զմարդն քո լինի և զԱծ պաշտէք · Կիպրիանոս ասէ · վասն զի բանն Այ եղ մարդացեալ վասն մեր, որ և ընկալաւ չարչարանս վասն մեր · զի հաղորդս արասցէ զմեզ Աստուածեղէն փառաց իւրոց՝ 'ի լինել անդ կցորդ չարչարանաց նորա և մահու :

Սաստեաց դատաւորն և ասէ · ոչ առնուցես յանձն լսել լինել մեռանի բանիւքդ և կարկառանացդ · այլ տանիս յաղագս երեւոյ պատիր է քեզ զոհել Աստուծոյս · Կիպրիանոս ասէ · մի առնէր զկռուոց Ածս՝ մոլորեալ կռապաշտութիւ դիւաց : Հայնժամ հրամայեաց դատաւորն զնա հարկանել գեղձն, և արկանել 'ի բանտ : Սպա ետ ունել և զլուսաւորանէ կոյսն, զի 'ի պատճառս նր եղև դարձն Կիպրիանոսի · այլ և Ած ամենայն գիտէր · և նոյնօրինակ փորձեաւ և զնա՝ եւ պահել յանձանձի բանտի : Նա յետ աւուրց հրամայեաւ ածել զերկոսեանսն վառաշեաւ՝ ստացանայր նոցա,

կամ

կամմ զաստուածոյ 'ի պաշտօն կալոյ, եւ կիմ շնորհա-
շար մահուամբ մեռանել :

Այս երկու անարգելքն զատան էին՝ համաձայ-
նակ զնամանեալ զնոյն քեզ, հրամանաւ եւ զա-
տաւորին տանջել զնոս քերանօք. եւ ապա եհան
զնոս եւ 'ի տապակս երկաթի ջեռուցեալս
կայրել եւ Հարկանել : Այլ անմիտս պահեալ
զօրութեամբ նոյ՝ փառաւորէին զերկնից թա-
գաւորն. եւ յետ այսորիկ ընկալան զմահ զբեր-
կոսամանն յայլեւայլ ժամանակս : Այլ բաց
անանց՝ երկրորդեաման 'ի միասին առաջին արդ նա-
հատակեալ. այլ ոմն երեքն՝ յուսաւորէն ա-
ռանձինն կատարեցաւ 'ի Հալածանս դեկոսի
կամ յաջորդաց նորա. իսկ կիպրիանոս կերտաց
եւ այլ Հալածանս եւ տառապանս նախ դ գիւ-
տապարունն իւր արդ առ փանկրիանոսի. զոր
արժանի է ասրոյն պատմել ընդ բանն մկայարա-
նութեն նր, զոր եւ քաղեն պատմոյն, եւ օգտա-
ւէտ է :

Իւրեւ բարձաւ 'ի կենաց դեկոս անօրէնն Հա-
լածիչ քրիստոնէից՝ յաւուրս կաւանեցեալ
Հռովմայ Հայրապետի յամի տն 251, 'ի փո-
փոխիլ զաստուածոց՝ դիւրութին եղեւ առ ժա-
մանակ մի քրիստոնէից. Է որս եւ մեծն կիպ-
րիանոս եպս կարքեդոնի՝ աղատութ զանել,
ժողովեր եւ յանձանձեր զհօտ իւր. այլ յետ
քանի մի ամաց՝ յորս նստան այլեւայլ թա-
գաւորք 'ի Հռովմ միմեանց զկնի, յորժամ
թագաւորեաց վաղերիանոս կայսր՝ զահա-
կեց առնելով զգաղղիենոս զորդի իւր, նորո-
գեաց զՀալածանս դեկոսի. յորում կատա

րե-

ընթացաւ Սբ. ստեփաննոս հռովմայ հայրապետն՝ քհնյիւք և սարկաւագօք և ժողովրդովք. որք և զկնի սբն քահանայ՝ ընդ սարկաւագին

իւրում սբյն լաւրենտիոսի:

Սորա՝ յաւուրսն յայնոսիկ բազում տառապանս կրեաց և սբն կիպրիանոս հանդերձ ուխտիւն և ժողովրդեամբն դողեալ 'ի գետնափոր դարափոս և 'ի գամբարանս. և եղև 'ի չորրորդ հիւպատոսին վաղերիանոսի կայսեր՝ յերրորդ աւուր կաղանդից սեպտեմբերի, այն է յօգոստոսի. 30. յամի տն։ 257. (այն ամ է ծննդեան սբյն գրիգորի լուսաւորչին մերոյ), պատեռնոս անուն անթիհիւպատոս՝ եթ փոխանակ բդեշխի յափրիկէ, նստեալ յատեան խորհրդարանին կարքեդոնայ՝ ետ ածել առաջի իւր զկիպրիանոս եպս. խօսել սկսաւ, և ասէ ցնա. Դիւցազն ինքնակալքն վաղերիանոս և գաղիենոս առժամն հրամայեցին գրել առ իս հրովարտակ, յորում հրամայեն, թէ որոց ոչն պաշտեն զհռովմայեցւոց զկրօնս, պարտ է զգաստանալ և դառնալ. արդ յոյժ և խնդիր արարի զանուանէ քումմէ. տեսից՝ զի՞նչ դու տաս պատասխանի: Պատասխանի ետ սբն կիպրիանոս, և ասէ. Քրիստոնեայ եմ, և եպիսկոպոս. ոչ զայլ ած ճանաչեմ ամենեւին, բայց միայն զմի և զճշմարիտն ած, որ արար զերկինս և զերկիր, զծով, և զամ որ է 'ի նս։ Զսմին ած ծառայեմք մեք քրիստոնեայքս. առ սա աղօթեմք զցայգ և զցերեկ վս մեր և վասն ամ մրդկան, և վս կենացն նոցին ինքնակալացս.

Պատերնոս անթիհիպատն ասէ . արդ կամ ձեռն յայդ կամս: Կիպրիանոս ասէ . անհընարին է փոխել բարի կամաց՝ որ ճանաչէ զԱծ : Իշխանն ասէ . և արդ կարօղ ես ԺԲ հրամանի վաղերբիանոսն և գաղղիանոսն վտարանդի երթալ 'ի քաղաքն կուրտաբացւոց : Կիպրիանոս ասէ . երթամ : Յայնժամ ասէ ցնա պատերնոս . ոչ միայն մի երթայց , այլև մի երեցանց արժան համարեցան գրել առ իս . արդ կամիմ գիտել 'ի քէն , թէ ո՞յք իցեն երեցունք՝ որք կան 'ի քաղաքի աստ :

Պատասխանի ետ կիպրիանոս . յորժամ ձեր քաջ և օգտակար խորհրդով սահմանեցիք՝ չլինել ուրեք մնատնիչ . մի որոյ չկարեմ ես յայտնել և մատնել զնոսա . 'ի քաղաքս իւրեանց գտանին նք : Իշխանն ասէ . ես այժմ յայսմ տեղւոջ պահանջեմ զնս : Կիպրիանոս ասէ . իսկ որովհետև կարգ նոմոսաց ոչ թողացուցանէ՝ զի անձամբ զանձն մատնիցէ ոք , և քում իսկ կարծեաց դժպատեհ երևի բանդ , ոչ կարեն նոքա ինքնին անձնամատն լինել . այլ առ 'ի քէն յուղեսցես գտցին : Պատերնոս անթիհիպատն ասէ . այժ լինիցին գրոցին : Զայս ասացեալ՝ 'ի վՁ եամ . պատուիրեցին ևս ինքնակալք , զի մի 'ի տեղիս ուրեք ժողովք լինիցին , և մի 'ի դամբարանս մտանիցեն . արդ եթէ ոք զայդ կենցաղօգուտ հրաման ոչ պահէ , գլխապատիժ եղիցի : Իսկ նոցա ես պինի . արա որ ինչ քեզ հրամայեալ է . յայնժամ ել հրաման յիշխանէն տանել զնա 'ի տեղի աքսորանաց :

Բայց երանելի Հայրապետան և յարատաստաՀ-
մանութեն իւրում օգնականն լինէր Հաւատա-
ցելոց Թղթովք, և սպառազինէր զամենե-
սին 'ի Հանդէս խոստովանութեն և վկայական
մաՀուան. մինչև բազմաց աներկիւղ առա-
զանձինս 'ի մարտիրոսութիւն ։ Այլ յայսպի-
սի աւուրս Հրդեհի Հալածանաց յարուցեալ
էր բանսարկուին և զայլ պատերազմ 'ի մէջ
եկեղեցւոյ. յորմէ և կիպրիանոս ոչ սակաւ
ծփանս կրեաց նախ քան զաքսորանս և յաք-
սորանս անդ. զի որովՀետև բազումք 'ի Հա-
լածանս կամայ և ակամայ զոՀեալ էին կռոց,
խնդիր մեծ յարեաւ 'ի Հռովմ և 'ի սաՀմանս
նոր, թէ զինչ պարտ է առնել ընդ նոսա. քան-
զի ոմանք՝ ոչ նովատեանք կամ նաւատիա-
նոսք, Հերձուածս յարուցեալ՝ ասէին, թէ
չէ արժան ընդունել զնոս յեկեղեցի ոչ՝ իբրև
անկեալս յանթողլի յանցանս. իսկ այլք՝
որպէս փելիկեանք, ասողէին՝ թէ անխտիր
պարտ է ընդունել զամենեսին ։

Այլ սուրբն կիպրիանոս (որ ընդոտ նշանակէ
պոնտիոս, և մեկն յիշատակեն ճառընտիրք
մեր,) և զայն եւս պատերազմ լուծանէր ըստ
Հոգւոյն, ուսուցանելով զմիջինն գնալ ճա-
նապարՀ. ոչ անխտրաբար ընդունել զան-
կեալսն, և ոչ անգթութեամբ մերժել իսպառ.
և առ այս գլխաւորս զմէն Հաւատոյ յառաջ
մատուցանէր՝ Հիմն և կանոն եկեղեցւոյ, որ
և զփականս երկնից 'ի քեզ ընկալաւ, եթէ
զիարդ յետ երից ուրացութեն՝ 'ի ձեռն ե-
րեքս խոստովանութեն սիրել զքեզ՝ անդրէն յա-
ռաւ

ռազմին պատերին եղանէր , հրաման առեալ
արտածել զոչխարս քնի : Այսոյ ասէ , որք միան-
գամ չարեն պատրանօք՝ պատրեալ՝ իբրև
յակամայս և առ ահի տանջանաց անկան 'ի
թակարդ դիւին , զնա պսակս է կշիռ ապաշ-
խարութե արժանի առնել . իսկ որք ինքնա-
կամ մոլորութբ անդադարձ իցեն 'ի չարիս՝ թո-
ղուլ 'ի բաց իբրև անարժանս շնորհացն այ :
Նոյեն և այլ ազգի ազգի խնդիրս 'ի ժամա-
նակին յայնմիկ . և յամի բարուոք ընթանայր
Երանելոյն կիւրղիանոս՝ միաձայն ընդ այլ եպիս-
կոպոսունս և ընդ հայրապետս մեծին հռով-
մայ . բայց միայն գթէր , և ստորանայր 'ի
նոցանէ բանիւ և գրով , կրկին մկրտութե
կարօտ առնելով զմկրտեալսն 'ի հերձուա-
ծողաց , թէպէտ և ըստ կարգի ուղղափառաց
եղեալ իցէ մկրտութիւն առ 'ի նոցանէ . ըստ
նմին և յայլ ինչ ինչ սովորութիս հռովմայեց-
ւոց սրբոյն արկանէր՝ ձայնակցութբ փիր-
միլիանոսի եպիսկոպոսին կեսարու կապա-
դովկացւոց , ընդ որում ունէր թղթակցութի
ընտանի . նմին իրի և հռովմայեցիք պատ-
ճառս խնդրէին յընդդէմ հարկանել զափրի-
կեցիս . այլ ոչ յերկարեցան այսպիսի գժտու-
թիւք և երկպառակութիւք . և կիւրղիանոս
զիւր սխալանսն արեամբ նահատակութեն
սրբէր՝ ըստ օգոստինոսի . զի յետ տարւոյ միոյ
աքսորանաց դարձաւ յաթոռ իւր , և կատա-
րեցաւ ընդ օրինակիս ընդ այսմիկ :

Սա գրեալ պոնտիոսի սարկաւագի սմին
կիւրղիանոսի՝ սրբասատահմանեցաւ 'ի քաղաքե

բարեբարն քաղաքի · այլ տեղին աքսորանաց կուրուբայ՝ էր զուարճալի վայր (անդ յափրիկէ) · և թէպէտև անպիտան լինէր տեղին, (քանզի և յանտառս գարափոս կմ՚ ի վիրապ իսկ արգելեալ սեր,) պատճառական անուն ունի սատանայ, զի անդ եկաց կիպրիանոս · ուր և այց առնէին նմա բազումք, և ընդկէսք տեղւոյն բերէին նմ զամ պէտս: Ընդ նմա էր առ; և ես · քանզի և զիս 'ի մէջ ընտանի բարձակցաց արժանի համարեցաւ ունել ընտրել իբրև աքսորեալ կամաւոր · երանի թէ և նահատակութեան առնէր ընտրելակից: Յառաջնում աւուր՝ յորում եկեալք 'ի տեղւոջն աքսորանաց, պատմեաց մեզ տեսիլ՝ ցուցեալ նմ յայ, եթէ հանդերձեալ է նահատակիլ · և ինքն 'ի տեսլեանն անդ խորհրդէ 'ի տնէ՝ որ մի յապաղել զկատարումն: Նոյն՝ օրն նշանակ եղև տարւոյ · զի 'ի կատարել տարւոյն պսակեցաւ՝ յորում աւուր զտեսիլն ետես ամսու միով յառաջագոյն:

Իսկ եղև 'ի գալ ամին՝ 'ի փոխել իշխանութե սապատարար պատերինոսի, եկն 'ի տեղի նր փոխանակ բդեշխի 'ի կարքեդոն գաղերիոս մաքսիմոս անթիհիւպատոս · և յայնժամ հրամանս եղև կիպրիանոսի եկեալ դառնալ 'ի տեղի իւր · ուր լուեալ նորա զկատարումն քրիստոսի նչյ քահանայապետացն 'ի հռոմ, փափաքեալ ցանկայր և ինքն արժանի լինել այնմ երանելի վախճանի · և նստեալ 'ի պարտիզի իւրում՝ ուր ժողովեալ էին զնովաւ քահանայք և ժողովուրդք, խօսէր նց զբանս

նոյ,

նոյ , և յայտ առնէր զծարաւ սրտին առ նա-հատակութիւն ։ Յայնժամ սկսան յորդորել զնա բարեկամքն՝ թէ առաջին օրինակի թա-քուցանել զանձն , մինչև անցցէ մրրիկ հա-լածանաց , և ցուցանէին նմա տեղի թաքըս-տեան ։ Իսկ նա ոչ առնոյր յանձն , և քաջա-լերէր զնա եւս 'ի հանդէս վկայութեն . և ա-սէր . ընտրելի՛ էր ինձ , զի այժմ յայսմ ժա-մու 'ի խօսել իմում զայսոսիկ՝ եկեալ հատ-ցեն զգլուխ իմ ։

Այլ ահա 'ի միում յաւուրց յանկարծակի ե-կին 'ի տուն եպիսկոպոսին զօրականք հանդերձ զօ-րավարաւ , և միւս եւս իշխանաւ . և կիպրիա-նոս ընդ առաջ ել նց զուարթութբ . և առեալ տարաւ զնա զօրավարն կառօք այն օր 'ի տուն իւր արտաքոյ քաղաքին յաւանն սատուռնի , կամ կռոնաւ ։ Եւ եղև ընդ ամ կարքեդոն , եթէ ըմբռնեցաւ անդրէն կիպրիանոս Թաս-կիոս , և ընթացան զկնի նր բազմութիւնք քրիս-տոնէից և հեթանոսաց 'ի տեսանել զկատա-րածն ։ Այլ զօրավարն պատուական պահեաց զնա , զի երկնչէր 'ի ժողովրդենէն . և թոյլ ետ իւրոցն՝ յորոց մի էր և սարկաւագն պոն-տիոս , խօսակից լինել նմա և սեղանակից յայնմ գիշերի . իսկ ամբոխն կայր արտաքոյ և հսկէր , զի մի՛ առանց գիտելոյ իւրեանց սպանցեն զհայրապետն ։ Տեսեալ սրբոյն զհա-մախուռն բազմութիւն եղբարց՝ արանց և կա-նանց , պատուէրս ետ նց պահել զաղջկունս . քանզի ամենեքեան յաւանի անդ առ դրուրս օթևանի զօրավարին կային ։

'Ի վաղիւն անդր առեալ տարան զնոսա 'ի պալա-տօրն, այս է յապարանս անթիհիւպատոսին՝ որ 'ի կալուածն սեքստեան. և մինչդեռ նոքա տէր իշխանն 'ի սրահին սաւկիոլայ, կացուցին յատենի նորա զնա եպսն: Ասէ ցնա գաղերիոս մաքսիմոս փոխանակ բդեշխին. դու իցես Թասկիոս կիպրիանոս: Սրբն ասէ. ես եմ: Դարձեալ եհարց իշխանն. դու զքեզ իբրև պապայ ընծայեցուցեր սեղանակապտաց մարդ-կանց: Սրբն եւս վկայէ. այո՛ ես: Իշխանն ասէ. հրամայեցին քեզ սրբազան կայսեր-քն՝ զոհել: Կիպրիանոս ասէ. ոչ առնեմ: Կրկնեաց անդրէն իշխանն. քա՛ջ խորհեսջիր վս անձին քո: Կիպրիանոս եպսն եւս ասէ. արա՛ զոր քեզդ հրամայեցաւ. քանզի յայս-պիսի արդար բանի չի՛ք տեղի խորհելոյ:

Յայնժամ փոխանակ բդեշխին խօսեցեալ ը͞ն ատենակալս իւր՝ բարբառեցաւ անդէն առ նա զդատակնիք մահու այսպիսի բանիւք. 'Ի բազում ժամանակաց սեղանակապտաւ մը-տօք կեցեր, և զբազմուն մարդկան միաբանս եղելոց 'ի չարութիւն՝ առ քեզ կուտեցեր, և թշնամի զքեզ աստուծոցն հռովմայեցւոց և սրբա-զան օրինաց կացուցեր. և ոչ կարի զքեզ բա-րեպաշտ և դիւցազնական կայսերքն Վա-ղերիանոս և Գաղիենոս սեբաստոսք, և Վա-ղերիանոս պատուական կեսար՝ 'ի պաշտօն դիցն կարացին դարձուցանել: Իսկ արդ քան-զի զաւագ առաջնորդ և գլխաւոր մեծեղեռն վնասուց, լինիջիր դու ինքն 'ի խրատ այնոցիկ՝ զորս ապիրատութեամբ քով առ քեզ գումարե-ցեր.

ցէր. որեւամբ քով հաստատեցի կարգ օրէ-նացն ։ Զայս ասէր նա մի դենի հռովմայ-եցւոց. այլ որդեամբք Ճշմարտէր 'ի վերայ Ճշմարիտ օրինացն ։ Իսկ զայս ասացեալ իշ-խանին՝ ընթերցաւ զվՃիռն 'ի տախտակէ. Զթաւկիոս կիպրիանոս սրով սպանանել հանձոյ թուեցաւ ։ Իսկ սրբն 'ի մէջ եւած. փառք ա̃յ ։

Արդ և լուեալ ժողով հաւատացելոցն զդա-տակնիքն, աղաղակէր ամ̃ բազմութիւնն, և մեք ը̃ նմա գլխատեսցուք. այլ սպասաւորքն վարեցին զնա 'ի բաց. և առեալ տանէին զկիպ-րիանոս. և ամբոխ բազում գնաց զհետ նո-րա՝ խառն ը̃ բազմութե̃ զօրականաց և հա-րիւրապետաց և ազգապետաց. մինչև հասին 'ի տեղի կատարման յագարակն սեքստեայ, որ էր տեղի ծառախիտ և վայելուչ. և այն-չափ էր յաճախութի ամբոխին, մինչև առ-չքաւել տեղւոյն՝ բազումք 'ի վերայ ծառոց ելանէին 'ի տեսանել զնահատակութի առն մեծի ։

Յայնժամ ինքնին 'ի բաց եդեալ ս̃քյ եպսին յանձնէ զհանդերձս իւր՝ եդ ծունր յերկիր, և տարածեաց զանձն յաղօթս առաջի ա̃ն. մերկացաւ ապա և զպաձկոնն, և ետ ցսար-կաւագունս. և մնաց ինքն սոսկ կտաւովն. և սպասէր դահՃին ։ Իսկ իբրև եկն դահիՃն, հրամայեաց իւրոցն՝ տալ նմա քսան և հինգ ոսկի 'ի պարգևս. և 'ի դանդաղել նորա 'ի գործն՝ ինքնին կիպրիանոս խնդրեաց վարշա-մակս և ձեռնոցս յեղբարց, և իւրովի կա-

ղեաց զաչս իւր . և զի ոչ կարէր ինքնին կան-
գնել և զձեռս իւր , հրամանաւ ես և եկին կա-
պեցին յաւ լիանոս երէց և յաւ լիանոս կլոս-
ստրկաւարդն . յայնժամ մատեաւ զանձին ;
և եհաս զգլուխ նըյն :

Սոյպէս նահատակեցաւ Սբ. Հայրապետն կիպրիանոս յամի Տն 257 . 'ի ժԸ . կաղանդիցն հոկտեմբերի . ըստ 'ի 14 . աւուր սեպտեմբերի , յաւուրս վաղերիանոսի կայսեր .

* Սոյպէս կատարեալ նահատակութիւն կա-
,, տարեցաւ (ասէ պոնտիոս սարկաւագն սր-
,, կայ) , զի կիպրիանոս՝ այն , որ Տն մարտիրոսաց
,, օրինակ լեալ էր , նաև զքահանայական
,, պսակս յափրիկէ ինքն զառաջինն առինե-
,, բանգ յորինեացէ , քանզի և այնպիսի եղե-
,, ինքն նախ զկնի առաքելոց . զի յորմէ հե-
,, տէ 'ի թիւ արկանի կարգ եպիսկոպոսութեան կար-
,, քեդոնայ , ոչ երբէք այլ ոք՝ թէպէտև 'ի
,, զավելլի քահանայից՝ յիշատակի եկեալ 'ի
,, մարտիրոսութիւն ||:

Իսկ մարմին նըյ վկային՝ ըն աւանդելոյ հոգին վկայաբանին , առ ժամն եդաւ 'ի մօտաւոր վայրի՝ 'ի պատրել զաչս անհաւատին հեթանոսաց . այլ յետոյ բարձեալ անտի գիշերայն 'ի հաւատացելոց մոմեղինօք և լապտերօք՝ մեծաւ ուխտիւ և յաղթանակաւ ածաւ 'ի կայծակն մակրոպիոսի կանդիտիանոսի գածակայլին , որ է 'ի մասպալեան ճանապարհի՝ մօտ յաւազանս : Սյլ ոմանք գրեն՝ թէ 'ի միասին կատարեցաւ յայնժամ և նըյ կողմն յաւտոխանէ , Ը ոմս և թէոկղիտոս ամի վկայ , ասեն՝

առեն՝ թէ հաւատացեալքն ամփոփեցին զնա ՚ի ժամուն ՚ի տեղի մի թաքուն. և ապա հռովմայեցի նաւավար ոք էառ զմարմինս նորին, և զպատմութիւն կատարման նորա, և տարաւ ՚ի հռովմ քաղաք, և եդ ՚ի կէն մի մե-ծաղգի՝ որ կոչիւր մատրանս հռուփինա. և նա եդ պատուով յապարանս իւր: Սմլ ՚ի դադարիլ հալածանաց՝ շինեցաւ ՚ի տեղւոջ հեղման արեան նորին խորան՝ կոչեցեալ սե-ղան Կիպրիանոսի. որ և զկնի եղև տաճար՝ ուխտատեղի հաւատացելոց, պատուեալ յոյժ յափրիկեցւոց, ՈՐ որում զեղչեցին նկարա-գրէ օգոստինոս. շինեցաւ և միւս այլ եկե-ղեցի ՚ի վՂ գերեզմանին. երկոքին ևս ար-տաքոյ պարսպին կարքեդոնայ, ՈՐ կարթա-գինեայ:

Սոյզ՝ եթէ անստուստ, և եթէ ՚ի հռովմայ՝ յետ ժամկաց ուր բարձեալ պատուականն մար-մին նորին կիպրիանոսի, և տարեալ ՚ի գաղ-ղիա, նախ յարելատ քաղաք, և ապա ՚ի լուգ-դոն սեգուսիացւոց՝ յամի տն 800. կմ 807. յաւուրս թգրութեան մեծին կարոլոսի. ՈՐ ամանց և մասն ՚ի նշխարաց նՂ ընդ նշխարս կուանդելլոսի հռովմայ հայրապետին բերեալ եղաւ ՚ի վիճակն աւրելեան, ՚ի վանսն՝ որ կոչեցաւ կուանդելեան: Նաև ևս՝ թէ ՚ի գնալ գեռտրանոսցին վենետիկեան ընդ առ մեծն կարոլոս, ընկալան ՚ի նմանէ ՚ի պարգևս մասն ինչ ՚ի նշխարաց նորին կիպրիանոսի, և բերին ՚ի վենետիկ. ուր կանգնեցաւ ՚ի վե-նետիկեցւոց առանձին վիզայտրան նորին կիպ-

րիա

ընծայեալ 'ի հղ. ձեռն առաքելագործաց, որ կոչի մուսայ :

Պատմեալ պատմի, թէ միւս հայրապետս աթո- քայ կայսեր կոչեցեալ որդի լուսաւորչին փո- խանորդաց զԳլխաւորն Լուսաւորչին 'ի նոր մե- նաստան, զոր շինեաց առ կաթողիկոսարան պա- լատան նպաստ յամի. 876. կամ 877. և անդ տի ամփոփեցան զանազան նշխարք որք ոչ միայն յաւուր մահու, այլ և յաւերժ: Մինչ զի և մերս որ գրիգոր նարեկացի' 'ի խօսել 'ի ձառ խաչին փնչխարաց որց, որք կային 'ի վանս ապարանից յամի տն 983. ընծայեալ 'ի կատարանդինուպօլսոյ, է նոսին թուէ իբրև ականատես, և * Օ Լուսաւորչին կարկեղա ,, նախորդն' որ յառաջիկեալ, որ և երանեալ ,, եպիսկ և վկայի, և գլուխանանեալ կուսի ,, Հռիփսիմեայ' անապատի և մարտիրոսի ։ (1)

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ.

(1) 'Ի նարեկեան վկայութեան' որ 'ի վախճան պատմութեան, ակնյայտ արտայայտէ քննել զհարևորն և զմեծն 'ի խնդիրս վկայաբանից, մարթեաք մի նչէ երևելին կիրառութեան նմա և վկայ, եթէ երկու: Զի ոչ առանց' նարեկացին, ոչ զնշխարսն Լուսաւորչին և յառաջնորդաց միանգամայն յիշէ, նոյնպէս և զերկոսին նախատակակերս ենթադրէ. զՆշխարսն առեալ կարգեցմանցն, և գլուխանանէ կոյսն. Ը որում ընթեռնույր 'ի հին և 'ի հարազատ վկայաբանութեան Հայոց կմ յունաց զգոյշ Է մտադրութեան: Զնոյն ուանդեալ էր Խորենացին և գրիգոր Նարեկացին 'ի մէջ յունաց, և դասագրեալս 'ի մէջ լատինացւոց. մինչ զի Ը առաջնոց ձեռայր պատմագրա 'ի վեր բանին: Այլ ներողեան ոյնպէս այլազգիչեցառա.

նա յետին վկայաբանութիւն Կիպրիանոսի, մինչ առ անմիաբանութեն գրչաց՝ ձեւացան երկու վարք երկուց Կիպրիանոսաց. որք թէ մին իցէ Կարքեդոնացի եպս եւ վկայ առ Դեկոսիւ եւ Վաղերիանոսիւ, եւ միւսն Անտիոքացի եպս եւ վկայ՝ ի Յուստինեայ կուսիւ՝ ընդ նմին առ Դիոկղետիանոսիւ, եւ ընդ այլոց՝ առ Դեկոսիւ կամ Կղոդիոսիւ. եւ այն՝ դարձեալ խառն բանիւք. զի ոմանք յայտնապէս յերկուս որոշեցին. որք լաւինք ի Բարոնիոսի 'ի Հռոմէական մկ. սեպտ. 14. զԿարքեդոնացին դնելով. եւ 'ի սեպտ. 26. զԱնտիոքացին ի Յուստինեայ. իսկ 'ի մերս Ծ. Բ. Թէպէտ երկեին զատուցեալք երկու Կիպրիանոսք, յերկս. չիթ. եւ ՉԿԷ. բայց տակայն Յուստինէ կոյսն յերկոսին վարս եւս նշանակի՝ եթէ Կարքեդոնացւոյն, եւ եթէ Անտիոքացի կարծեցելոյն. որպէս թէ միանգամայն զանազանել եւ նոյնացուցանել զԿիպրիանոս՝ ընդ այլեւայլ աւանդից։ Իսկ Ց. հոկտ. 2. մի եւեթ Կիպրիանոս Հանդէպ ընդ Յուստինեայ, բայց չփոթ բանիւք, Անտիոքացի կոչելով եւ առ Դեկոսիւ դնելով. զնոյն է տօնել եւ 'ի Հ. հոկտ. 3։

Արդ՝ մեք ոչինչ զարմանամք, թէ հին աւանդ ըստորդութեան՝ առ յետին խառնակեալ իցէ անստուգութեամբ. այլ ի այն զմտաւարիմք զարմացմամբ, զի Բոլլանդեանք եւ այլ յետոյն քննիչք հակառակ մոլորութեան եւ նպաստակի իւրեանց՝ փոխանակ պահելոյ զՏիրոնն, եւ ներոգելոյ զնորին ը հնոյն, ուրեք պահել կամին զնորին իբրեւ սուրբ, եւ զՏիրոն հաւանարին անստոյգ. եւ իշխեն յայտնապէս ասել, թէ Ածաբանն եւ այլ նախնիք շփոթեցին զերկուս Կիպրիանոսս. եւ ոչ հաւանարձակին խոստովանել՝ թէ յետինք երկփեղկեցին զմի Կիպրիանոս. այլ մեք զհակառակն ունիմք ասել. ի՞ք որք մի Կիպրիանոս ասեմք, նոյնպէս եւ մի Յանուանեմք. եւ եթէ սխալեմք, պանծալի է մեզ ի Ածաբանին սխալել, որում ձայնակից են եւ մեր նախնիք, մանաւանդ պատուգենոսն ի Սղոստինոսի. առնեմ եւ ինքն իսկ Կիպրիանոս 'ի գիրս իւր. զոր ժամ է յառաջ բերել զվկայութիւն նոցա 'ի հաստատութիւն միակ վկայաբանութեան մերոյ բաղադրելոյ 'ի զանազան վկայաբանութեանց։

Գրիգոր Ածաբանն՝ յարժամ առանձնացեալ էր, եթէ առ սիրոյ հանդարտութեան, եւ եթէ մի զարմանս ասելլոյ ընդդատեալ իւրում, 'ի կողմն մի Նազիանզոյ՝ ուր 'ի ստորասս ասպատած ընթին բղխեցին Ջերմաջրութ. ընդ ժամուն առ օրին առաջնոյ զատանել. ասէ սոյն Կիպրիանոսի 'ի վկայաբանութենն՝ որ փոքր մի 'ի բացեայ էր 'ի

քա_

գաղղիացին. մինչ 'ի վաղուց անդր՝ ոչ միայն առաջնոյ զինի յիշատակի ունին եկեղեցւ անդր, խոստացաւ զայն պատմու-լի ձեռ., որ մանկագիր. * 'Ի կիպրիանոսի եղբս և 'ի վկայս „ յանդգաստանէ եկեղեցւ՝ յետ միոյ առաջնոյ յիշատակի ||. և սկսանի այսպէս. * Փողք քնչ և կիպրիանոս զերծու-„ ներ 'ի մէջնչ. մ' տուգանիս. և զուգ նորէնեն արդեօք ||: ապ 'ի կարգի բանիցն այսպէս նկարագրէ զվարս նր և

զնահատակութեանց նորա:

* Բայց զու քնձ ով կիպրիանոս, պատուականակցն „ և իւր և' անուն՝ առաքել բան զայլ վկայսն. զի մա-„ խանք և ոչ մի քնչ առ վկայիցն վկայի. քս առաքել „ պարծիմ առաքինութեամբ. . . . վասն զի և քանզի է „ արեւ յետ ամպոյ՝ սրով առ ժամանակ մի ծածկեցաւ. „ քաղաք և նոյն քնքն զարդուն զինի ձեռնայնոյ անդրա-„ թեանն. եղբայր ծովու ծիծաղելայ համգարատութէ „ այեացն, և ծով տարածեալ և է եղերան խաղացեալ „ կայ յետ ալեացն ամբոխից և բեկանելոյ զալեան. „ նոյնպէս և կիպրիանոս ով արդ. . . . Սա այն մեծն „ երբեմն կարգեալ առագաստ՝ անուն, բայց այժմ նի մեծ „ ձախութեն եկեղեցի, և զօրութիւն հայելի, և ազգա-„ ծախոծ. . . . (զկիպրիանոս բաղդատէ առատօք է ազգապի՝ որ եղև 'ի հալածչէ քարոզ բանին, և է մաս-թեանք մաղատարք աւետարանիչ եղելոյ. և յարէ). „ իսկ սա և երկայնագոյն բանիւք արձանացուցանէ զա-„ ռաջին իւր զչորսութեն. զի և զայս այլ պատգամաբերս-„ ցէ. խոստովանութէ, և բազմաց ձանապարհ լինիցի „ քաջութեն և յուսոյ՝ որք 'ի չարութեն զամենն: „ Եւ զինչ էր չարութեն. զխոյցեղ, մրցան, և մրսէ „ ոչ մեծութեն. Դրէնայն էր աղաստուոր, որ քնի ա-„ չակերտս յետոյ. և հալածիչ զասանայոյն՝ մեծ ձկնոր-„ սութէ նահատակս. բանիւ և գործով խրատեցուցա-„ նէր զնոր ձանապարհն՝ յաղագս յաջողութեան զօրութեն „ (զի զօրաւորութեն), զօրաւորս և զինի այսօրինակ եր-„ կայսմբք՝ քրիստոնէից. մրցան չար և կախարդութեն. „ յայտնապէս յաւելեալ . . . և անյաղթութեան մարտից (ևն.) . . . .

„ Եկն մեզ 'ի նոյն իւրն 'ի զլուխ բանս. և մի ոչ զատա-„ ղիւրն ատեանելով զկիպրիանոսի՝ հեշտութեցն յան-„ կառցի, այլ՝ վերջինոլ քս աղջախանհառցի: Այս ամն էր „ զերցեցհուծ հալածեալ (յաւատանն) . . . և հոգւոյն „ առաքինութէ պարծանի զարմացման. . . Այս ամն էր „ 'ի բարեպաշտից և 'ի զգաստից. յաւարումք կոյսք. և „ բերէ

„ բերկրեցարուք ընդ նմա . մանաւանդ եթէ և ոչք ընդ
„ անմաւանութիւն էք և ողջախոհութեան և սիրոյ ողջա_
„ խոհութեան . համարձակաց է երկնային զարդ պատ_
„ մութիւն : Եւ կոյսն էր գեղեցիկ առասնելով յոյժ .
„ երգեցէ զայսուիկ ընդ մեզ անձայնն գաւիթ . ամ փառաց
„ առնելով զաւետր Թագաւորի 'ի նորբութեան , հարսն քոյ
„ հարազատ , գեղեցկութեան չանեմարանեալ , պատուէր կեն_
„ դանի , նուէր անկողոպտելի , անզաստան ընծայեալ
„ նոյ անկոխ . պարարեալ փակեալ , աղբիւր կնքեալ , զի
„ երգեցէ ինձ և ասացման . միայն քոյ պահեալ :
„ Այսս յանկայր մեծն կիպրիանոս , ոչ գիտեմ ուստի՞ և
„ կա՞մ որպէս , անմենեին զզուշացելութեան և զգաստացելոյ .
„ վասն զի մերձենան ոչք զղջաւորելք և յանմերձենալ
„ լեան . . . . Զկոյսն ինքեան ատելով փափագողն' 'ի
„ քնէ ատեցաւ . և սկսաւ բաց չիջանէր , բայց մըշ_
„ մարտանն բորբոքէր : Զինչ դ , կա՞մ զի՞նչ օրինակաւ .
„ սատանայ ինձ պատմութիւն է հեշտալի . յաղթէ կոյսն ,
„ յաղթեալ լինի գեն . . . . և աստ զի՞նչ' անդէն
„ ցանկացողն և ողջախոհ խելագարին . խնդրէր ղջա_
„ րեացն լուծման . գտանէր . . . 'ի կուսին ապաւի_
„ նէր յամ . . . մերձենայր առ նա հողմին . . . 'ի ձեռն
„ 'էքն հաւատոյն փոփոխէր' զփափագումն : 'Ի յոլով
„ ժամանակս ոչ հաւատացեալ (ժողովուրդն և եւթն
„ զարմի կիպրիանոսի ,) և 'ի բաց առաջեալ . զի
„ թուէր թէպէտ անհաւատարմեալ իրք և պղծեցելեաց' կիպ_
„ րիանոս ընդ քրիստոնեայս Թուեալ երբեք , Թէպէտև
„ ամ մարգիկ (զարձցին) : Փոփոխեալ լինէր , և ցոյց
„ հաւատառն փոփոխմանն առաջի զնէր 'ի հրապարա_
„ կի զկախարդութեան գիրս . . . հրով ծախեր . . . 'ի
„ բաց կոյր 'ի գիծացն , ընտանեացն նոյ . . . ոչխար
„ անծոյին' անծոյնոյն լինէր հօտի . . . և աստ հովիւ ,
„ և հովուացն զօրաւորագոյն և ընտրելագոյն : Զի ոչ
„ 'ի կարգէ դռնապանացն գանձերէց նստէր միայն յեկեղեցւոջ ,
„ և ոչ 'ի նմանէ և նովաւ հաշակեալ մինչև ցայժմ 'ի յափ_
„ բիկեայ , այլև յամ արևմուտս դրեթէ և սորին յարևե_
„ լից , 'ի հարաւոյ , և 'ի հիւսիսոյ յանդուման , և յոր_
„ քանս նա եկն սքանչելեօքն :
„ Այսպէս կիպրիանոս մեր լինի . . . . վա՞ն զի գիտէի ,
„ հաւատառն է արկանել (նոյ) հիմն մեծամեծ իւրոյ
„ քմաստութեան զղջանձնութ , և հանկարծակի զհանկարծակին
„ շինել , զի և առաւել . . . սքանչելի լեցի . սքանչելա_
„ ցուք կին և պղոտբիկ կիպրիանոսի բարեացն , 'ի չափ

„ բա_

„ բարեհամբաւութեն կատարելագործք . . . Իւ զի որ
„ 'ի մեկնոցիս է՝ հասեալ 'ի բաց (՚ի զանց առնեմ յեւէլ
„ զայս 'ի գարձին), զընչեցն զարհամարհանս , զամբաս-
„ տաւանութեն զկործանումն , զմարմնոյն զդատապա-
„ րտութիւն . . . զդժանախմութիւս , զողջունեւս . յորս
„ թեպետև այնքան անապատութեամբ էր , յոյժ սաստ-
„ կութեամբ քան զնախահաւանմանեաւլուն զբրանայր . 'ի բանսն
„ զատատութիւն , որով զբարուն զամ խրատէր , և յանհան-
„ ճար աղանդացն մոլորէր , և զօրանցն վարս զարդա-
„ րէր . . . . զի զայսուիկ համառօտեցից յաղագս ան-
„ 'չափութե , յեկեղեցն վախճանի աւարտեցից զբանս :
„ Մոլէր հակառակ մեղ գեկնոս (այն է գեկոս-կայսր),
„ և զամ զօրինակ աւնչանացն խմանայր (՚ի զմատ ա-
„ ծէր) . . . . կամ զբրխատնեայս զամենեսեան , և կմ
„ զկերպըխանոս միայն ըմբռնել և մերձ կացուցանել . զի
„ որքան բարեպաշտութ և փառք վայելչացեալ զայրն
„ ճանաչէր . զնոյնքան և զպաղթութիւն՝ ինքեան երևե-
„ ցուցոյն սեսանէր և պայծառագոյն ՝ եթէ նմա յաղ-
„ թիցէ . և նախ միայնով քրիստոնէից ամենեցուն
„ յաղթող գտանել . և այնպէս նմին ինքեան խմաստա-
„ սիրութեն և բանիցն . զէ զօրն հատանել յառաջագոյն .
„ սպա անձայնս 'ի բաց առնել և անբանս զ'ի նմանէ
„ հաստատեալսն՝ քաջ զօրավարութեն կարծէր լինել
„ գործ . . . Իւ երբև զամ զմարտն և զփորձութիւն այ-
„ րաբար և առաքինապէս արարեալ մերձեցաւ՝ իբր վէմ
„ քինչ 'ի ծովեզերն զալեացն զ'ի վր ընթացսն , վախճան՝
„ (՚ի 'ի վախճանի) արտաքս քան զսահմանս հանել զնա
„ գտապատարանեալ (՚ի աքսորեալ) . . . . Իւ յաղագս
„ այնորիկ՝ մարմնովն հեռի էր ('ի հօտէն), բայց հոգ-
„ ւովն մերձ . և ընդ նախահասակեալսն նախահասանէր . և
„ ըեղունեալն օգնել ոչ ունէր , օգնէր գրովն . . . . և
„ այնպէս զինէր բանիւք առ հանդէսն . բազում նա-
„ հատակս գործէր . զոր վարձ առնուցու երբև զառաւ
„ և զպսակ (՚ի պատառեալիոց այլոց) : Վկայ .
„ 'ի վր ամենեցունց՝ զորս կանխաւն առաքեաց , լինի .
„ որով զլուխն հատեալ , և յոլովից առնչանացն զայն
„ 'ի վր գնէ աւարտ : Այսպէս քնի ընծայի . այսպէս
„ առ քն ամբարի . որ յոլով էր յամպարշտութեն , և
„ յոլովագոյն ևս 'ի բարեպաշտութեն , կերպըխանոս մեծ
„ և հալածիչ և պսակաւոր . . . . Մարմինն անյայտ
„ էր , և զանձն առ ումեմն առաքինոյ . . . և յորժամ
„ մէջ նորերը զամենեցուն բարին առանձինն առնել ու-

„ մեր

,, մեզ՝ մերայոցն տծ, և ոչ զհաստատակս առաջել՝ առ նա
,, ճշմարիտն, հրապարակաւոր առնէ զմարմինն յայտնու_
,, թիւ. և զհոգին՝ կեալ ուսեալն յարժանաւորաց, զի սրբեալ
,, ցեն և կանայք, որպէս զգեղ զատան ունելով յառաջեա_
,, գոյն, և ապաքինութեան պատուելութե յետ մեռանելոյն պյա_
,, քութեն. նոյնպէս և այժմ զեկեղեցեան՝ ամն եղայց,
,, և ամն եա զհաստատակեալ ազատան։ Աղաչեմ ńք քա_
,, ղաքացն կատարած . . . . . Աղաչեմ քեզ խնց բա_
,, նեցս պատուազդ. ով ամայթեն և քահանայական զլուխ.
,, ովս քեզ և բանեցգ պատիժ և նահատակութեդ. ով
,, առա ձիթենեաց ողբեմ պատկան. ով խնծորք դեղձիս_
,, կանք խաղալեք, ով խաթիթանական շուշ, ով ներկանակ
,, լախտ (կմ՝ ներխուք), որովք երբեմն պատերազմէին
,, ռակաւոր պատուանեցան, այլ՝ բան, որ քան զամ ընդա_
,, նեգոյն է բանեցն առաքելոց. եթէ և քո նախն
,, տակութեցն և բանից արժանաւորաց բանիս ընծայ ||։
Զինչ քան զայստուհե յայտնագոյն, զոր որպէս մեզ ըն_
թեռնուլ 'ի հայերէն հին թարգմանութէ (զոր աստր_
ծեմ ընծայել խորհեցայ՝. սակայ կերպաւորն բանից
ոճարանին), 'ի կարգե ճառից ոճար. գրեալ յերկիւ
'ի թուիս հյ. ռէա. ի յամի տն. 1223. նոյնպէս և այլ
ընթեռնուն յաւարէն և լատիներէն 'ի ժէ. ճառք. նո_
բին նազիանզացւոյն. ասա բան ոճարանին մի և նոյն
երեքեանն է՝ որ է կարգեգոնդ եղիս, և նահատակա_
կեց յաւաքանեայ կուռ։
Զնոյն հաստատէ և 'ի լատին՝ եւսեբիոս այլն ժամանակ
ոճարանէն, մեծանուն քերթողահայր քրիստոնէից արե_
մտեայց, աւրելոս պրուդենտիոս կղեմէս (կմ՝ բաւու_
ակէնցիուս զղէմէնս), ծնեալ 'ի սպանիա յամի տն. 348.
և հաւատարութե, իմաստասիրութե, և հռետորութե
փայլեալ 'ի համեմ յաւուրս մեծին թէոդոսի կայսեր,
և որդւոյ ńք անարիոսի։ Առք 'ի ասոյն՝ որ 'ի մէջ տեղն
կեսարիանոսի, այն է ծէ. յաղագս պսակաց. ընտիր քերթո_
ղուէ 'ի լատին բարբառ՝ այսպէս գրէ առաջ առ առաջ։
✱ Պոնտիկեան երկիր (այն է կապադովկ կմ՝ կապադովկ_
նէ յափրիկէ). . .
,, պատուաբերեաց զեկեղեցեան, զոսկեզօրաց մայրութե
,, և զվէմ.
,, է անպահական հայրենեացն՝ մեկայս, այլ ուրամ և բա_
,, րանումն՝ մեր.
,, արիւնն 'ի լերինս զագացի, այլ Է ամ ասեղիս լեզուն
,, ձոխանոյ.

,, առ

,, սա միայն է՝ որ յետ մահուան կայ մնայ, սա միայն ոչ
,, գիտէ մեռանել:
,, Ցորչափ Թագաւոր քո կալ աշխարհ մարդկան, և մնալ Ծեր,
,, յորչափ դիւցք ինչ գտանին, և Նր մատենագրութիւնք,
,, Հայոց ընթերցցի առ քնարս, Հայոց ուսցի, ոչ
,, կորուսանէ:
,, Հարկն այս. այն՝ որ խօսեցաւ ՚ի մարգարէս,
,, աղբերական վտակք աստուածախօսութեան Հայոց յերկնաւոր
,, տաղերգաց....
,, Աստուածային մատենից պահապանք աստուածացուցիչ
,, մեծահարուստ.
,, ընտրի այս Ներսէսին՝ ամենեցուն ուսուցիչ....
,, Մի միայն էր յերկրաւորաց գանձուածոց՝ նախագա-
,, հի արտօնութեամբ,
,, գանձուց խոնարհ զարդեկեղեցւոյ, և զորինչ որ հա-
,, մարել. (կամ ուղիղ [illegible], [illegible]
[illegible] համարել).
,, և բազում անգամ եւս զմտղական կախարդանս աշ-
,, նել է գերերգման. (կմ [illegible],
[illegible].)
,, որով զմնաւորական [illegible] [illegible] լուծցէ,
,, ՚ի բարբառել խօսեցելոյն (կմ հարմանցելոյն):
,, Զայլազանեաց աւադանց զմնլեգնութիւն սանձէ յառ-
,, կարծակի քո.
,, փարատէ և փառաւորէ ՚ի սրտէ, վանէ և զմոլութիւն.
,, ընաւ միրով ներով. այս հաւատալ, այս ամենել է
,, զօրծն:
,, Այսուհետև այլ կերպարան է՝ քան զոր երբեմն էր,
,, ձեռանդոյն և պայծառութեան ||:
Եւ այսպէս նկարագրէ զնախնին յայր այլ. զկենակեն
՚ի կերպենեաւ, և զնախանձն. և թէ մրցեւս յառաջոյ
հալածանացն վարդապետաց և զանգնեանց (որ ընդ մի
համար դրի է գեկական հալածանաց.) զօրացուցա-
նէ հալածեն զհօտն. եւ առէ եղեց ձեռ օրինակ ՚ի առա
զարհուն իմ մի քոյ. ընդդէմ, կայոյ չզթայիւք ՚ի փոխա
նակէ բազեղին, և առաջի յարաորս. փակէ և ՚ի խոր
փառաւորս անարգս. ուր յաղթելին առ Տր՝ առէ.
* Եւ այն եմ, որ Թուշիւք իմոց օծեալ, աղէտսս յառ-
,, ցանկց են շաղախեալ. զաւ բարեգ աղօթեալ
,, լուսացեր.
,, և արգ հրամայես քո լինել. լինիմ կերպարանօս այլ.
,, և

,, և նոր 'ի հնոյն . ոչ եւս յանցաւոր կամ ժամանակաւոր ,
,, այլ յաւիտենին ||:

Յաւելու , թէ մարտիրոսացան բազումք . յորոց զերեք հայրերս մեծագունեայն նահատակեալս յիշէ 'ի լրոյ . և թերես յատեան ածեալ լինի (ասէ) Թասկիոս Կիպրիա_ նոս , և 'ի մահ դատապարտի . և Ափրիկէ արտասուեալ ամփոփէ զմարմին նր . առ որ ասէ քերթօղն .
* Դադարեալ լալ զայսչափ բարին . ունի նա զերկնից
,, թէզրուլթիս .
,, և ոչ դադարէ թաչել զ երկիրս , և ոչ մեկնի 'ի սեն_
,, զերաց ասոի .
,, բարբառի , աերձարանէ , ծառէ , ռասուցանէ , հրա_
,, հանգէ , մարգարէանայ .
,, և ոչ լոկ զլեզւոյ ժողովուրդս հովուէ . Գաղանէ (բար_ բառ նորա)
,, մինչեւ յեւլս և 'ի մուտս արեւու . զզաղղիացիս դարմա_
,, նէ , զբրիտանացիս սնուցէ .
,, մերձակացու լինի հեսպերեայ . զգեստ ներմանէ 'ի ծագս
,, հերերեայ .
,, և պարզաբար' մեռեալ է երկրի , նոյն և մեռեալ 'ի բար_
,, ձունս .
,, առ կրթէ զմարդիկ , անուանս պարգեւս տայ բա_
,, րիս' բարեխօսն ||:

Տեսանես , զի և սա ուրեմն ՃՀաս յանձանձանեն զմի զե_ սէ կիպրիանոս կարգեգանայի' երբեմն կախարդ , որ կամեր որսալ զկոյսն (յուստինիանէ) , և ինքն եղև որսա_ ցեալ յուռկանն քնի :

Ո՛չ յայլ կերպարան կենդանագրէ և մեծն օգոստինոս ափրիկեցի զնոյն զայն կիպրիանոս զաւառակից իւր , և պարծանք ծխն իւրոյ . Ջղի նախ ՃՀանդրադէս գրէ 'ի Ժ. Գիրս ՃԷԳէմ երկոց թղթոց պետղաեանց' առ վանի_ կեոս . Գւ. 8. այսպէս . * Երիցս երանելին , և վկայա_
,, կան պսակաւ փառաւորեալն կիպրիանոս , ոչ միայն
,, ափրիկեցւոց և արեւմտեայց , այլև արեւելեան եկե_
,, ղեցեաց է քաջածանօթ , քարոզութիւն համբաւոյ , և
,, տարածութիւն գրուածոց նր հռչակաւորած Ջ ամ ան_
,, զիս ||:

Եւ դարձեալ ՃՀոխագոյն ներբողէ զայն կիպրիանոս ա_ ռանձինն 'ի հինգ ճառս . ՅԺ . ՅԺ . ՅԺԱ . ՅԺԲ . ՅԺԳ . ուր 'ի ՅԺ . քարոզէ զմեծայարգութիւն նր բղեշխութեան և վկայա_ բանութեն իւրոյ եկեղեցւոյ : 'Ի ՅԺ . հաւաքէ զանուն նր քարոզել Ջ Ծ , և զոմնախմբութիւն նր կատարեալ յամ եկեղեցիս

քրիստոնէից: Իսկ ՚ի յծ̄. ստորագրէ զառաջին և զվեր-
ջին վիճակ նր՝ այսպէս. * Կատարումն (ասէ) տօնախմբու-
„ թեան վկայից՝ պարտի լինել նախանձաւորութեամբ առա-
„ քինութեանցն. գերագոյն է զպատիւ վկայիցն հաւանել.
„ գործ է հաւատոց և համբերութե վկային լինել նմա-
„ նող: Այնպէս արտացուք զնոսն, զի միաւորութեամբ փառա-
„ ւորեցուք. այնպէս կատարեսցուք զնոսն, զի զնոցա
„ յաւելու մրցեցուք . . . Ցուցեալ են յաչս յայտնի
„ մոլորութիւնք և արհաւիրք. (լաւ. կառավէս, եւ տեսան-
„ չես.) երանելի վկայս իմաստութ̄՝ մոլորութեանց յաղթեաց,
„ համբերութբ̄՝ արհաւրաց: Մեծ էր՝ զոր արարին.
„ զատին զհետ երթալով առաւածու յաղթեաց. . . . .
„ Զանեղծս զայս՝ այսպէս ասէ, ուր անկեալ գնի մարմին
„ սրբոյն ունիս վկայի, զայսպիսի նր ամենայն ամեն գրաւել
„ ունէր, առ յիշէն՝ որք բազմաժամեայց են աւուրք,
„ ժամանակս և չար անուն կոչուեալ: Այլ յարմար
„ կամեցաւ նա՝ ՚ի ձեռն նր եղբօրս մերոյ եղբօրք ձե-
„ րոյ, յարմարէ հետևէ սկսան կատարել առա նր հեծեծանք,
„ ժամանակաւն այն առ Ծնդ մեր Էրխիմութ̄ կրեալ՝ աւ-
„ զի եւս առաւ արթնութե, և պատերազմեաց յերկրայ
„ իմաստութե . . . .
„ Ցանկութիւն՝ ոչինչ բարի կարէ ծնանել, ակրն՝ և ոչ
„ մի ինչ չար: Այլ սար, և զամէ (լաւն), և ոչ որ փո-
„ խի ('ի լաւ անդր), Քան լեցի. ոչ է Ջլմաքիս՝ զոր
„ առացից: Փոխեցան ձկնորսք. փոխեցան յերայ և բա-
„ զաւմք՝ ՚ի սինկղիտիկոս արանց. փոխեցաւ կիպրիանոս,
„ զորոյ այսօր զյիշատակն համախմբեալ տօնեմք: Ինքն
„ գրէ, ինքն վկայէ, թէ որպիսի կեանս ունէր երբեմն,
„ որչափ ապիրատս, որչափ անօրէնս, որչափ անար-
„ ժան և զարշ: Լռեաւ զանօրէնսն, (թէ փոքր հարաւ
„ ձեզ), և ընծայեաց զանձն ոչ մարթեալ, այլ՝ մասք.
„ ՚ի կոչուել. յարմարեաց զանձն՝ բարի նմանողի,
„ յարմարեաց նոր երգոյն. յարմարեաց, սիրեաց, հա-
„ նապազորդեաց, պատերազմեցաւ, յաղթեաց: Այլ
„ ասէք. ժամանակս չար է . . . բարուոք կացէք, և բա-
„ րի կենօք փոխեք զժամանակն. փոխեցէք զժամանակն,
„ և ոչ մնայ ձեզ առ ոչ քրթմնջանաց . . . ոչ ունիք մեղա-
„ դրաց ժամանակն. որք վատթարն՝ մարդիկ են, և յո-
„ րոց վատթարն՝ մարդիկ են ||:
Այնպէս և ՚ի չորրորդ ճառն, որ է յԾե. ասէ վս̄ սրբոյ
կիպրիանոսի. * ՚ի մեր պարծեցի անձն նորա . . . զի
„ առանց նր երբեմն իբրև մեռեալ, խաւարին, ազէտ,
„ և

„ և անդադար՝ ծախողը, մինչև էր հաստատացեալ 'ի քեզ ։
„ Զի զի՞նչ օգուտ էր նմա 'ի հեթանոսութեան սերման_
„ խօսութիւն, որով իբր մեծագին բաժանեալ ընկեր մե_
„ անգամայն զմեղս մահապարտս, և մարդասպանեալ զմահ_
„ սակս մոլորութիւն ։ իսկ յորժամ քաղցրութեան և մար_
„ դասիրութեան փրկչին մերոյ եղ յայտնեցաւ, որպէս
„ զնա՝ որ հաւատացն 'ի նա, յոռեկան ցանկութեանց, և
„ արար անդ 'ի պատիժ՝ պիտանի ու խաղաղ, յան
„ գործս բարութեան պատրաստեալ ։ Այլ մի եթէ նա
„ իբրև տագնապեալ լսելոյ զայրագնոյն ։ քանզի լինչ՝ եթէ
„ յետ Ճանաչելոյն զնա՝ ոչ իբրև նմ փառաւորեաց ։
„ այլ՝ Ճմերիշ հալլու ։ զառաջինն իւր ոչ ամբարշտա_
„ րեան կշտամբելով զոր փախուցին էր, այլ՝ բարեպաշտու_
„ թեան որոճելով զոր փախուցն էր . . . . (բերէ զբանս
Կիպրիանոսի առ բարեկամն իւր գոնատոս ։ և յաւել) ։
„ Տեսանեմք, թէ մրցեալք եղեն զԿիպրիանոս քո ։ տե_
„ սանեմք, թէ առ մրցեալ անձն մատեան՝ հարկանել
„ և բժշկել, այն՝ որ խոցէ և անդէ ։ զի ոչ վայրապար
„ առէ, ես սպանանեմ, և ես կեցուցանեմ ։ ես հարկա_
„ նեմ և ես բժշկեմ ։ և ոչ 'ի ձեռաց ասացաւ առ երե_
„ մեա՝ յօրինակ առաքելոյ . . . խոցել և յառանել և կո_
„ րուսանել և շինել և տնկել ։ Ահա զայսօրինակ մա_
„ տեան առ այդ հոգի՝ խոցեն և անկիւն ։ յառաջեաց
„ զհին Կիպրիանոսն, և հիմն եդեալ անդ զինքն՝ զնորն
„ Կիպրիանոս շինեաց յինքեան, և զՃշմարիտն Կիպրիա_
„ նոս արար յիւրում ։ Զի առ քո առն եկեղեցին ։ ող_
„ կոյլ Կիպրոսի եղբօրորդին իմ ։ արդ յորժամ անկե_
„ ցաւ նա 'ի քեզ քներան, յայնժամ Ճշմարտապէս եղե_
„ նա 'ի Կիպրոսէ Կիպրիանոս ։ զի հոս անդր եղև քեզ
է առ ամենքս . . . .
„ Փառք և գոհութիւն այնմ, որ զանձն ծառայիս իւրոյ
„ հաստատեաց արդարացուցեալ 'ի բաց կորզեաց յամ_
„ պարշտաց, և արար իւր տաճար պղոսմանն երկրպա_
„ գանեալ ։ զի նովին լուսաւ յիմարութիւն հեթանոսաց
„ մերկացեալ վկայութեանց, որով յառաջագոյն մերա_
„ կեալ և տապալեալ՝ զեղեցիկ երեկս իմաստից ։
„ և զի այնպիսի պատուէական սերմանութեան գործի,
„ որով կորստական մեծութեանց զինուց անարժան զորդւ
„ կազմէին, 'ի շինութիւն փոխեացի եկեղեցւոյ ։ այլ և ը
„ ամէնչ սորա՝ նորին 'ի վերայ կործանեցին . . . այնու_
„ հետև Կիպրիանոս ոչ ևս զառածեալ ծուխս ընդ_
„ մերանի ցնդեր, այլ՝ անկանելի լուսով շողշողեալ՝

 „ զը

„ զոգիս վառէր||. ԻՆ ։

Որպէս և 'ի հինգերորդ ճառն, որ է ճան յծին ասէ. * Ո՜վ
„ փառք իցէ կիպրիանոս՝ 'ի բոլոր սրտէ առ ած գոր-
„ ծեալ. եթէ ոչ նր՝ որում աղաչան. ած զօրութեց
„ գործոյ զմեզ. . . . Զէն զօրաւոր կազմէ ած Յբեմ.
„ Թշնամեաց զայնոսիկ, զորս բարեկամս իմքեան առնէ
„ ('ի Թշնամեաց) ։ Այդ՝ սուսեր մեծ այ՝ սիրտ երա-
„ նելւոյն կիպրիանոսի, փայլակնացեալ սիրով, սրեալ
„ ճշմարտութբ, յղկեալ և շողացուցեալ զօրութբ
„ պատերազմողին այ՝ քանի՛ քանի՛ պատերազմունս մը-
„ ղեաց||ԻՆ ։ Այս յայտ է, թէ որչափ գեղեցիկ փառա-
նէին բանք օգոստինոսի ՚ի բանից ածարանին և պաշտօ-
նակիցաց, նոյնչափ հաստատեսցէ առնէին զաւանդեալն
'ի մեզ զվարս միոյն կիպրիանոսի ։

Զնոյն յայտ առնէ և լաւութի պոնտիոսի սարկաւագի
սէյն՝ զաւաքին անարժան ընթացից կենաց նորա. քանզի
զի այսպէս յառաջաբանէ զվարուց նր. * Այդ ուստի
• սկիզբն բարելաւութեց նր արարից, եթէ ոչ 'ի սկզբնա-
• ւորութէ հաւատոցն և յերկնաւոր ծննդենէն. քն զի
• գործք առն այ ոչ պարտին այլուստ 'ի համար արկա-
• նիլ, բայց յորմէ հետէ ծնաւ այ. . . . Անդէն իսկ 'ի
• նախակիրթ հրահանգս հաւատոյ իւրոյ՝ ոչինչ այլ այն-
• պէս արժանաւոր այ համարեցաւ, քան զինք պահել
• զժուժկալութի (իմա զզգաստութե 'ի խնճոյութեց. զի
• ասէ 'ի լտ. գոնդինենցիամ). զի գիտէր, թէ յայն-
• ժամ մարթի յանկաւոր լինել սրտին և միտքն հասա-
• նելոյ առ կատարեալ ընդունակութի ճշմարտութե,
• եթէ (քաղ մեծ գիր) զցանկութի մարմնոյ՝ զօրաւոր
• և ամբողջ զօրութբ (կմ ստացբնութբ) որքանսերըն
• առ առն կոխեսցէ ։ Ո՜ր ուրուք լուեալ իցէ զայդ-
• պիսի սքանչելիս. չև էր երկրորդ ծնունդն՝ զնոր
• մարդն բովանդակ պայծառութբ ածային լուսոյն զար-
• դարեալ, անդէն և անդ զհին և զնախկին խաւար՝
• սոսկ պատրաստութի լուսոյն վանէր յաղթէր . . . .
• Ոչ ոք իսկոյն ՚ի սերմանելն՝ և հնձէ. ոչ ոք խաղող
• կթեաց 'ի նորատունկ ուռոց, և ոչ ոք 'ի մատաղա-
• տունկ ոստոց խնձոր խնդրեաց ||. ԻՆ ։ Իսկ 'ի նկա-
րագրել զառաքինութիւս կիպրիանոսի ը խոնարհութե,
ը պարկեշտութե, ԻՆ, այնչափ համաձայնութի է ընդ
բանս ածաբանին, մինչև 'ի դէպ է ասել՝ թէ 'ի նորա
ղինէ պոնտիոսի քաղեալ իցէ ինչ ինչ ածաբանն ։
Ժամ է լսել և զմին իսկ մեծին կիպրիանոսի կարգե-
գո.

գանացուցոյ, թէ որպէս կենդանագրէ զառաջին կեանս իւր՝ 'ի հաւատն. ու. առ Դոնատոս. * Եւ յորժամ 'ի խաւա_
« րի եւ 'ի կոյր գիշերի անկեալ դնէի, եւ յորժամ յան_
« հնարին անդունդս ծովածուփ Ձի վարանեալ եւ տա_
« րակուսեալ մոլորաշաւիղ ընթացիւք ուղեկոծ լինէի,
« անգէտ զիմոց կենաց, եւ օտար 'ի ճշմարտութէ եւ 'ի
« լուսոյ, զլինելին դժուարին եւ խիստ կարծէի՝ ըստ այնր
« ժամու վարուցս, զոր միանգամ ինձ 'ի փրկութիւն խոս_
« տանայր Աստուծոյն ներողութիւն. ոչ թէ զիմրդ մարթ
« իցէ ումեք վերստին ծնանիլ, եւ կա՞մ նորոգեալ 'ի նոր
« կեանս լուսացմամբ փրկական լոյս՝ 'ի բաց մերկանալ
« զայն. որ ինչ յառաջին էր, եւ անփոփոխ մնալով մարմ_
« նեղէն զանգուածոյն՝ փոխել զմարդն ոգւով եւ մտօք:
« Զիմրդ կարելի է՝ ասէի՝ գործ այնպիսի, զի յան_
« կարծակի յեղակարծուց 'ի բաց զիցի յանձնէ այն ինչ,
« որ կամ իբրեւ ընդ աբոյս տարրացեալ կայ 'ի կազմած
« բնաւորական նիւթոյն, եւ կամ ընդ երկար սովորութ զօ_
« րացաւ 'ի ծերութ հնութէ: Խորանիստ եւ հաստատա_
« մատ բնաւորեալ կան դոքա: Երբ ուսցի զպահեցո_
« ղութին՝ այն, որ մեծահաց ընթրեաց եւ առատ ազգի
« խորտկաց է սովորեալ. եւ որ պատուական հանդերձ
« ձիւք երեւելի՝ յոսկի եւ 'ի ծիրանի փայլեաց, Երբ զի_
« ջուսցէ զանձն առ ռամկական ձեւ պարզ: Իշխանական
« զաւագաղանօք եւ շքով դրդեալն՝ ռամկական ոչ եւ ան_
« շուք լինել ոչ ուժի:
« Պարտաւեալն շըշափանս պաշտօնէիցն դասուք. եւ պեր_
« ճացեալն խուռն բազմութ ուղեկեաց գնդի, 'ի պատիժ
« համարի զառանձինն լինել: Մշտատեւ եւ անհրա_
« ժեշտ հրապոյրք փափկութց՝ հարկեցուցանեն, զի որպ
« սովորութիւն իւր էր, զըզուեցէ գինարբուին, փքա_
« ցուսցէ ամբարտաւանութիւն, բարկութիւն բոցավառ
« բորբոքեսցէ, անյագ յափշտակութիւն անհանդիստ ա_
« րասցէ, անգթութիւն խթանեսցէ, ամբարհաւաճութիւն
« հաճեցուսցէ, վաւաշ ցանկութիւն զանհաճելի խորդա_
« ւանեսցէ: Զայս ամ ասէի ես ինձէն որպէսի՛ մտօս.
« զի ոչ ես ինքնին 'ի բազմապատիկ մոլորութիւն ան_
« ցելոց կենացս թանձրացապատեալ պաշարեալ կայի,
« յորոց ձերբազերծել զանձն իմ անհնար համարէի, նոյն_
« պէս տխրեալ յարելոց գիւրանաց լինէի. եւ անյոյս
« եղեալ 'ի լաւագունից՝ շարեացն իմոց ձեռն տայի եւ
« րեւ վաղնջուց ընդհանական եւ հարազատ ինձ եղելոց:
« Այլ իբրեւ այն ինչ օժանդակութ ծննդարարն լոյսն՝

 « ան_

„ անցեալ ժամանակաց աղտքն 'ի բաց սրբեցան, և 'ի
„ ներքս մաքրայարդար զեղու 'ի բարձանց լուսոյն զանա-
„ Թարար և յառաջակարգացեալս, և երկնաւոր հոգւոյն արբ-
„ մամբ՝ 'ի նոր մարդ զիս վերստանդծեաց երկրորդ-
„ ծնունդն, անդէն վաղվաղակի սկսան այնուհետև հրա-
„ շալեօք՝ առաքինութեանցն փախել 'ի սերմանութեն. փա-
„ կեալքն բանային, խաւարեալքն լուսանային. զի բարւո-
„ թե՝ որք յառաջն դժուարին կարծեցեալքն՝ ընծայէին.
„ և հնարաւոր թուէր 'ի գործել՝ որ երբեմն անհնա-
„ րին երևէր. այլ զի լինիցի 'ի միա ասնուլ, թէ երկ-
„ րաւորին էր գործ՝ առաւելին այն կետանք՝ մարմնաւորս
„ ծնեալքն; յանցաւորութիւն կեալ. և թէ՝ այ սկսա-
„ լինել, զոր արդ հոգին մեզ հոգևորեաց ||:

Արդ մ՚ որ շասեցէ յանպաշար մարզ ընթերցանելեաց. թէ մտարերան առն միայնոյ զմայ կերպարանակ՝ ինքն կերպարանօս, և ամուսնոյն զրեզոր, և պառագնախոս, և օգոստինոս, և պամախոս. յորոց միոյ ևեթ միայնութեն չամ էր Եգէմ ամ յետնոց: Խօսք այսուհետև պէտաէս պատմառանս կրկնեցելն քննիչք և ծանօթարարք. զի բոլորնդեանք, և առաջադրողք գործոց միոյ միոյ 'ի նախակարգեալ հարց. այլ թէ կերպարանօս ոչ այնչափ զանձնէ՝ որչափ զայլմէ խօսեցի. կամ թէ ամուսնոյն և այլք զգրեալսն զայլմէ կերպարանակ՝ սմին կերպարանակ յանդգնաս յարմարեցին. և այլ սխալ բանք: Եթէ չմարտանէրք եցեն քննիչսդ այդ, զայն՝ որ տարայդն է, այնմ կալցին. և աստ 'ի վ'ր այլոց անստոյգ բանից քննութե 'ի մէջ մատուցեն:

Ցայսպիսի անստոյգ իրաց սակս և (թէպէտև ոչ զմի վերն սուս համարելի), Նախ՝ զերբք առաջակարգութե և խոստովանութե ընծայեալ մեծին կերպարանոսի, որ զաւանի լատիներէն և յունարէն՝ 'ի կարգի անյայտ գրոց յիշատակեալ 'ի ժողովէն գելասեայ. այլ և հասանանք նի հայերէն յաղթանակերս կո' 'ի ժողովածու քարոզգիրս, և յաղօթամատեան զրոպանակս: Զոր չէն մեզ կամք ըստագել, այլ յանէտ սարազրել 'ի բաց, բայց ոչ այլ խոստասասյօգ. այլ կցկցեալ 'ի վ'ր հարազատ խոստովանութե կերպարանոսի. սասս թէ ոչ՝ յայտնի ցուցանեն և ամուսնոյն, թէ զայր այնպիսի գրուած կերպարանոսի. և օգոստինոս՝ բաց 'ի յատուկ ընծայեալ զբանս կերպարանոսի առ զանատոս՝ թուղթ և զայլ առանձին գրուած ոչ ընծայեցել բանիւն, * Ինքն գրէ, ինքն վկայէ, թէ որպիսի կեանս
„ ունէր երբեմն, որչափ ապիրատ, որչափ անմաքրեալ,

որ-

մերձաւոր անարժան և գարշ ||․ որ է ոչ թէ պարզաբա-
նութիւն այնր զրուցածոյ՝ որ յանուն կիպրիանոսի երբեմն
կախարդի։

Երկրորդ՝ երկրորդական վարք կիպրիանոսի հիմնեալ՝ ի վէպ նոյն անստոյգ զրոյց խոստովանութեան նր, և տարա- ծեալ 'ի մէջ յունաց և հայոց՝ զկնի աւուրց ամենայնի գրեցուրի․ այն է գործ եւդոկիայ թագուհւոյն (կնոջ թէոդոսի կրսերոյ փոքու)․ զոր ձախողակոյն քաղէ՝ սատնց է բանս ինչ ածելոյ, փոտ 'ի նախընթացը․ ճշդ․ ջնջի սակ․ կան երեք գիրք եւդոկիայ սատանաւոր 'ի գովեստ սէրն կիպրիանոսի եղեսի և վկայի․ ուր 'ի ա․ գիրս ձայնի ըղ- յուստինեանեայ կուսէ, թէ որպէս պատմեա եղէ դար- ձի կիպրիանոսի կախարդի․ արդ այս մասն պատմութ- արդարական՝ ը որում զգրեալսն յամենայնէ երկրորդէ եւդոկիա, թէպէտև յոլովնելով քերթողաբար։

* Իսկ երկրորդ գիրքն (ասէ փոտ) սկիզբն առնէ ան-
„ դարձին 'ի մտաւոր հասակէ կիպրիանոսի, թէ որպէս
„ ինքնին պատմէ զփոյթ իւր 'ի պաշտօն դից և դիւաց,
„ և զզանկութին և զխանս յուսուցմն արուեստի մոգութ․
„ և թէ զինչ ինչ ուսեալ իցէ ի ու արմատոց այլեայլ
„ բուսոց, և բարուց անասնոց, և անտաղ լեալ պէսպէս
„ երևութից դիւաց․․․․ Եւ յետ երեսներորդ ամ հասա-
„ կի իւրոյ հասեալ՝ գնաց առ քաղդէացիս․․․ և թէ՝
„ յորժամ յետս եկաց 'ի պաշտամանէ դիւաց, պատա-
„ նայք նմ չարն, և իբր անդրա 'ի կենաց առնէր զնա․․․
„ վասն արտասուօք զծնոտս թացեալ՝ յէշատակաւ ասէ
„ բազ գործոցն յուսահատ լինէր արգելոք 'ի փրկութ,
„ եթէ ոչ եւսեբիոս ոմն (որ Թարգմանի բարեպաշտ)
„ բարեպաշտութ և առաջնորդ ընտիր՝
„ բանիւք դր զրոյց և հոգևորական պատմութիւք փա-
„ րատեալ զմտատխուր անյուսութին՝ լուսաւորեալ էր
„ զնա պայծառ շտաւուիղք յուսոյ ||․ են։ Արդ այս մասն՝ է քաղուած անստոյգ զրոյց, որ կոչի խոստովա- նութիւն կիպրիանոսի․ բայց քանզի ունի հիմն և 'ի բաւն բանից մեծին կիպրիանոսի, ող և 'ի վկայութեց ամենա- նին և պատուզննտեաց են, ը այնմ մասին է ջուննել՝ ը որում միաձայնի է նա, և ոչ յայնս՝ յորս երևի խա- ստրել։

* Իսկ յերրորդ գիրսն (ասէ դարձեալ փոտ) բովանդա-
„ կի մարտիրոսութիւ եռանդելայն կիպրիանոսի և հրա-
„ շալեաց կուսին յուստինեայ, որք վկայեցին յաւուրս
„ իշխանութե հալածչեցն՝ Դիոկղետիանոսի և մաք-

„ ստեփանոսի (մինչ գրելոյ՝ գեկոսի և վաղերիանոսի)
„ երկոքին 'ի միասին հասեալ 'ի նահատակութիւն. կիպ-
„ րիանոս յանտիոքայ գալով (մինչ կոչելոյ՝ կիպրիա-
„ նոս Թասկիոս). զորոյ և յետ անթիմոսի զքահանայա-
„ պետական աթոռն հովուէեաց. իսկ յուստինանէ 'ի դա-
„ մասկոսէ (որ չփոխեալ է ընդ այլ քաղաքի). քանզի
„ անդր եկեալ յանտիոքայ՝ յայտնապէս քարոզեաց զՔս։
„ Եւ իբրև ըմբռնեցան, և ինչ ոչ չարչարեցան 'ի բանից
„ առն ամպարշտի, կիպրիանոս կախեալ 'ի բարձր կա-
„ խաղան՝ քերանիւ ճռանի 'ի կողսն, և յուստինանէ որ-
„ ջասալջեալ հարկանի. և ապա էառ բանտուորին զանդրդ-
„ ոճելի միոս նշ՝ 'ի բանտ արկանէ զնս ուրոյն ուրոյն։
„ Այս կոչեալ զնս, և բանիւք ոչինչ օգտեալ, եարկ
„ զվկայսն տն 'ի տապակ պղնձի, որ ձիւթով. ճարպով և
„ մոմով խառնեալ էր, և սաստիկ հրով բորբոքեալ։ Եւ
„ յորժամ նահատակքն քաջութբ համբերեցին այնմ տան-
„ ջանաց, մոռանալով թէ իբրև 'ի մէջ ցօղոյ ուրախութբ
„ օրհնէին զած՝ մն գեր 'ի վերոյ լինելոյ տանջանացն,
„ աթանասիոս անն Թշուառական՝ քուրմն դիւաց, և
„ երբեմն ընտանի ածայնոյն կիպրիանոսի և համախոհ
„ նորին, ասեալ թէ նա սրբ արութբ տանի տանջա-
„ նաց զատաւորին, կոյր մտք յանդգնեցաւ՝ զդեւ իւր
„ յօգնութիւն կարդալով՝ մտանել 'ի հուր անդր. և այն
„ ինչ փորձկացուցանել խորհէր զպանծալիսն՝ այլ թէ և
„ ինքն ունի ժուժել անվնաս, առաւել մեծացոյց զայն.
„ քանզի նոյնժամայն ծախեալ 'ի հրոյ՝ յաճիւն դար-
„ ձաւ։ Այս 'ի վերայ անկեալ դատաւորին՝ եդ 'ի
„ մտի առաքել զվկայսն առ դիոկղետիանոս, գրեալ և
„ զոր ինչ կրեցինն. և թէ զիարդ յաղթեցին նմ տան-
„ ջանաց։ Եւ նորա 'ի վր հասեալ իրացն 'ի նիկոմիդիա՝
„ հրամանեաց գլխատել զվկայսն մօտ 'ի մերձակայ գետն՝
„ գաղղոս կոչեցեալ. Է սրբ 'ի նմին պահու և Թէոկ-
„ տիստոս մարտիրոս երևեցաւ, նշանակ բարեպաշտու-
„ թեան ցուցեալ զողջունելն զվկայն տն։ Իսկ զնշխարս
„ սբցն նաւավարք ոմանք 'ի ժամուն եկեալք 'ի հռով-
„ մայ, որոց ծանօթ էր և Թէոկտիստոս վկայն, բար-
„ ձին գողա 'ի պահապանաց, և տարեալ տարան 'ի հռովմ
„ ուր և տաճար գեղեցկաշէն կանգնեցաւ նց՝ մերձ 'ի
„ հրապարակն կղոդիոսի, 'ի ձեռն հռովմէնայ բարե-
„ պաշտուհւոյ տիկնոջ, որոյ զարմն արենակից էր կղո-
„ դեայ (կայսեր). և այս են՝ որ ինչ յերրորդ գիրսն
„ դատանին ||։

Եւ

Իւր ասա այս գիրք Եւգոկեայ՝ յորում ասէ և համա-
ձայնութեն ընդ ամուսնոյն, և ընդ հարազատ միաբանութեն
մեծին Կեսարիանոսի, և բազում տարաձայնութիւն, 'ի
խառն և յանդորոյգ ասանգիլց զօգեալ. եղև քար գայ-
թակղումն յեռանց. զի թէպէտև մեռափոխեալ էս և ճա-
ռընտրէք մեր ըմնացան միաբանել զայսորիկ ընդ ամուսա-
նի և ընդ բնուն միաբանութեն, և ուղղագրեցին բազ-
մոք՝ զանուն կայսեր և քաղաքի են, բայց մեաց չփոխ
ատոյգն ընդ անտուգութեն. իսկ յետինք լատինացւոց՝
ատոյգ համարել և զանտոյգն կմ զատոյն, երկու կէս-
րիանոսս արուելեցին. մեք և զնախնի մատենագիրս բաժա-
գարանս՝ իշխեցին գատել ևրըև խառնակիչս երկուց կե-
սարիանոսաց 'ի մի. այլ մեք անգրէն միացուցանել հարկ
համարեցաք, ոչ կարի զատուցանել բանս 'ի մի բովան-
դակելով 'ի միաբանութենս միոյ և մեծի միայն՝ կե-
սարիանոսի եպիսի. որ հալածեցաւ առ գևկոսիւ, և գըլ-
խատեցաւ առ վալերիանոսիւ. ասէ և հերոնիմոս յիշէ 'ի
վարս պօղոսի անապատականի, և ս և 'ի Փ. Գլ. յոյժանու.

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սրբոց Եւստրատոսն և հինգ վկայիցն, որ 'ի Նիկոպօլիս քաղաքն Հայոց։

Հ. յուլիս 9. կամ 10. և կամ 12։ Յ. և Լ. յուլ. 10։ Բոլլանդեանք գրեն 'ի Դ. հատ. յուլ. եր. 35 = 47։ և այլք։ (1)

ՆԱՀԱՏԱԿՔ ԱՌԱՔԻՆԻՔ՝ Եւստրատոսն և երեք զօրականք յորս յաւելան 'ի ժամ կատարման և երկու պաշտապանք, և եղեն համախմբիւ քառասուն և հինգ վկայք, էին զինուորեալք 'ի կայսերական գունդն՝ որ կոչիւր Լեգէոն Հայոց, 'ի Նիկոպօլիս քաղաք՝ որ 'ի փոքրն Հայս, 'ի ժամանակս կայսերութեան Լիկիանոսի ամպարշտին. այն՝ որ օտարացեալ էր 'ի բարեկամութենէ Տրդատայ մեծի Հայոց արքայի. և 'ի հանել իւրում զհալածանս ընդդէմ հաւատացելոց՝ որք կային ընդ տէրութեամբ իւրով յարևելս, առանձինն թշնամութիւն ցուցանէր և ընդ Հայս վասն քրիստոնէութեան նոցա։ Արդ՝ անօրէնն Լիւսիաս կամ Լաւսիաս դուքս արևելից, այն՝ որ ետ նահատակել զքառասուն մանկունս 'ի ձեռն Ագրիկողայոսի դատաւորի 'ի սե-

սեբաստիա, և զայլ վկայս յամասիա և յայլ
նս քաղաքս, եկեալ և 'ի քաղաքն Նիկոպօ-
լիս՝ յայս արար արքունի հրովարտակաւ, զի
որ միանգամ քրիստոնեայ գտանիցին, կամ
դարձցին 'ի պաշտօն կռոց, և կամ տանջա-
նօք և մահուամբ 'ի միջոյ բարձցին ։

Յայս խնդիր արարեալ 'ի մէջ լեգէոնին հայ-
ոց՝ եգիտ այս Թուովք քառասուն և երեք,
որք աներկիւղ զանձինս քրիստոնեայս խոս-
տովանէին. և գլխաւորք 'ի նս՝ ղևոնդիոս,
սիսիանոս (կամ սիսինիոս), մաւրիկիոս
(կմ մօրիկ), դանիէլ, անտոնիոս, և անիկ-
տոս, որք պատճառականք յերևելի տանէ, և
տեղեակք գրոց ։ Իբրև յանդիման եղեն սք
առ հազարապետ յատեան դքսին, հայեցեալ լիւ-
սիայ Ը վայելչուչ գեղ հասակի և կերպարա-
նաց նոցա, եհարց զնս, և ասէ. ուստի՞ էք
դուք, և ո՞ ուսոյց ձեզ չպաշտել զդիսն մե-
րինս, և չզոհել նոցա ։

Յառաջ մատեաւ քաջն ղևոնդիոս. ետ պխնի
'ի դիմաց բոլորիցն, և ասէ. մեք ամենեքին՝
քրիստոնեայք եմք. և ցուցեալ մատամբ զա-
մենս 'ի գլխաւորացն՝ ասէ. ոմանք 'ի մէնջ
ընիկ 'ի քաղաքէ աստի եմք, և այլք 'ի մեր-
ձակայ սահմանաց քաղաքիս. այլ մեր ամե-
նեցուն հայրենիք երկնային՝ մի է. և հայր
մեր երկնաւոր՝ քս. և նա ինքն ուսոյց մեզ
չպաշտել զկուռսն համերս և կոյրս, և ոչ
երկիրպագանել ձեռագործաց մարդկան ։

Լիւսիաս ասէ. և ո՞վ է քնս. ո՞չ նա խաչեցաւ
և մեռաւ ։ Ղևոնդիոս ասէ. մի զմեռանիլն

միայն

միայն լսեր, այլ ՚ի մէտ առ, զի և յարեաւ, և կենդանի է յերկինս. քանզի եկն և մեռաւ վն մեր, և անդրէն յարեաւ ած որդի ած կենդանւոյ: Հեղձնել սկսաւ դուքսն, և ասէ. մինչ ցայս վայր ապրիմ, և կամ կենդանի: Ապա ետ ձայն Ղեւոնդիոս. ով Լուսիոս՝ ձեր ածքն մեռեալք՝ ոչ եւս կեան. իսկ ածն մեր և ած՝ որ աջով իւրով արար և պահէ զերկինս և զերկիր, զծով, և զամ մարդիկ, յանձն էառ մեռանիլ վն մեր, զի զմեզ ազատեցուսցէ ՚ի կռոցն պաշտելութենէ. որ և ուսոյցն մեզ մեռանիլ վն նորա. զի և մեք մեռանելով ընդ նմա՝ ընդ նմին և կենդանասցուք:

Դարձեալ ասէ Լուսիոս. ո՞չ ապաքէն երկոտասան ածք են երկնաւորք. և դու զո՞ այլ ասես ած՝ երկնի և երկրի և ծովու արարիչ: Ասէ Ղեւոնդիոս. իսկ արդ՝ ո՞յք այն ածք իցեն ձեր: Պատասխանի ասէ. արամազդ, և ապողոն, և ասկղեպիոս, այլովքն հանդերձ՝ զորս տիեզերք ամ պաշտեն: Ծիծաղեցաւ Ղեւոնդիոս, և ասէ. և մինչ ած իցէ արամազդ, որոյ յայտնի են գործք իւր անարժանք: Ծայրացաւ դատաւորն, և ասէ. ո՞հ, մինչև հայհոյիչ դու. ո՞չ գիտես զի նա է՝ որ կրէ զերկինս, և հայր է մարդկան և ածոց: Ետ պատասխանի Ղեւոնդիոս. եթէ ած իցէ արամազդ, ապաքէն և ամի կարող է, և ձերումդ ինչ վրէժխնդրութն կարօտի ո՞չ՝ ընդդէմ չպաշտողաց իւրոց. եթէ ած էր նա, պարտ էր նմա ամի արդար լինել և չարատեաց,

ա-

տանեցող և ոչ սիրող չնութեան, պոռնկութեան
և մծղնեութեան. պատերազմատեաց, և խաղ
ղաղասէր. քանզի հարկ է նմա նմին կատա-
րեալ լինել, ապենիազ, և անմեղմնչական.
զի թէ մեղուցեալ է անձն ձեր, որպ լսեմք,
ապա մեղաւոր է. և այլում պէտս ունի նմ
անմեղի՝ առ ՚ի սրբելոյ զնա ՚ի մեղաց.
Յայնժամ սատանեաց դուքան լի բարկութեամբ,
և ասէ. դու՞ զատար դատախազ անձոյն իրա-
ւանց՝ ո՛յ չարագլուխ. երդուեալ ՚ի կեանս
անձոյ և իմ, զի չարաչար կորուսից զձեզ:
Ասէ իմաստունն դեոնդիոս. մի զայրագնիր
ընդ ճշմարտութեան լուր. օրէնք երդան ՚ի վր ամ
մարդոյ բանական և բնաւորական՝ չմերձե-
նալ ՚ի կին օտար, ՚ի բաց կալ յաղգապղծու-
թէ, մի սիրել զկախի, և չառնել ումեք չար.
եթէ պահապանս նի կարդաս զդիս, պարտ
էր նց առաւել խաղաղասէր լինել և խաղա-
ղարար, և բարերար առ պաշտօնեայս. ա-
պա եթէ գլուխ անձոյն ձերոց զընդեմն գոր-
ծեաց օրինաց, ապա զմարդիկ յօրինազան-
ցութիւն կրթէ. և կմ թէ անձն ձեր օրինակ
չարութեան ա. ՚ի մարդկանէ առեալ՝ նման
նոցին գործէ. և եթէ օրինազանցքն ՚ի մարդ-
կանէ՝ պատժապարտ և մահապարտ իցեն,
որքա՞մ պատժոյ և մահու չիցեն պարտական
անձքն ձեր օրինազանցք. թո՛ղ զի յոլովք ՚ի
մարդկանէ պահեն զանձինս յայդպիսեաց
աստի պղծութեանց, և արդարք կոչին. յայտ
է ապա, եթէ պարկեշտ մարդիկն լաւ եւս
են քան զխառնագնաց դիս ձեր. և եթէ
սուտ

տուեալ ինչ խոստեցայ, ամուր միկայութիւն. այսպէս թէ ոչ՝ գիտէիր, զի գիրք ձեր չէին մեծք, այլ՝

դեւք չարագործք.

Հայրենատեանն սէրն զանձին զօրեղաց զօրէն դեմոն-դիոս, և ասէ. բարունք ասացեր հայր, և պատուաւորդեալ զօրացուցեր զմեզ առհասա-րակ. Իսկ դատաւորն սրտմտեալ՝ ասէ ցդեմոն-դիոս. ա՛յ չարադրուխ և անմիտ, ո՞չ ահա մեծն ձեր 'ի խաչ ել, իբրև չարագործ. և ո՞ յանձնց մերոց 'ի խաչ ելեալ իցէ: Մինոսի ետ սէրն դեմոնդիոս. արդարև խաչեցաւ մեծն մեր, որոյ մեք և պարծիմք իսկ 'ի խաչն նոր, որում ոչ կարեն դիմակաց լինել իշխք դիւցն ձեր. քանզի կամեցեալ Քնի ազատել զմարդիկ յանձնած մոլորութենէ անտի զօրացելոյ՝ կռապաշ-իշխանութեան ետ զանձն 'ի ձեռս հրէից, որք և նախանձայնեալ էր 'ի ձեռն ծառայից իւ-րոց մարգարէից, զի խաչիւ իւրով լուծցէ զնախամարդոյն պատուիրանազանցութիւն, և իջանելով 'ի սուրբն՝ ազատեսցէ զհոգիս, և յարուեն մեզ պարգեւեսցէ յարութիւ իւրով: Իսկ դիքն ձեր զի՞նչ. աւադիկ արամողդ-դելակալն առ անառակութեան կարապ ասէ լինել և ցուլ և սողուն. արդ՝ ո՞ր առաւել գովելի իցէ. մարդասիրել նոյ 'ի ձեռակերտ իւր, և զանկեալն 'ի մեղս յարուցանել՝ կա-մաւոր խոնարհութ՝ մեռանելով վասն որոյ և յառ-նելով անդրէն, եթէ յանառակութիւն և 'ի ցանկութիւն շաղել 'ի նմանութեան անբանից և սողնոց և թռչնոց. Թո՛ղ և զապաղան մեծն ձեր, շանթահարք մեռեալ՝ էն ձերոցդ վկայա-

սա-

տանութեանց. ո՞չ և Ասկղեպիոս և Հերակլէս նոյնօրինակ երկնառաք հրով ծախեցան. զի չէին ա̃ծք, այլ խաբեբայք:

Զայնժամ չհանդուրժեալ դատաւորին՝ ասէ ցիւրսն. հարկէք քարամբք զդոցա բերանս, ուսոյց եւ հայհոյութիւն ընդդէմ ա̃ծոցն: Եւ իբրև հարկանէին զնոսա, ասեն սուրբքն՝ ի նահատակաց ցքրմունսն. Հարկանելո՛ց է զքեզ ա̃ծ՝ պաշտօնեա՛յդ սատանայի. քանզի լուեալ զճշմարտութիւն՝ զսուտ առաջեալ ամ-բարշտութիւն: Եւ սրբոյն Եւանդիոս ասէ ցիւր-կերս իւր. Եղբարք մի՛ անիծանէք զինքեանս անիծեալս, այլ առաւել՝ օրհնեցէք. քանզի այսպէս գրեալ է. օրհնեցէք զհալածիչս ձեր, օրհնեցէք, և մի՛ անիծանէք: Զայս լուեալ դատաւորին՝ սկսաւ ողոքանօք խօ-սել, և ասէ. զի՞նչ է, երդուեալ իմ ի գլխս, զի թէ անսայք ինձ և զոհէք, զոր ինչ և կամիք՝ տաց ձեզ. քանզի ցայս վայր երկայ-նամիտ եղէ առ ձեզ, ակնունելով՝ եթէ ի զգաստութի փոխիցիք. ապա եթէ անսաստ զը-ատնիք ինքնակոլաց, և չանսայք յանձն զոհել դից յօշ յօշ կոտորեցից զձեզ, և տուեց ի կե-րակուր ագռաւուց և շանց. և ինչ ոչ օգտեսցէ ձեզ յամառութիդ՝ մանաւանդ թէ յիմարութիդ ձեր: Եւ պնդեալ սրբոյն անտանելիս, և ասէ. ո-րո՞ց ա̃ծոց հրամայես մեզ զոհել: Լուսիաս ասէ. զոհեցէք Արամազդայ և Ապողոնի: Իսկ սրբքն միաբան ծաղր արարին զդիսն. և սրբոյն Եւանդիոս ի վերայ եհան. քարբուռք կոչէք զա̃ծն ձեր Ապողոն, այն է կորստական. որ

և

և մեզ զանձն գիտաց պահել. այլ և զսուք խոկ
ընկիք խոստովան:

Զայնժամ շատագունեալ զդատաւորին՝ հրամանն ետ ցասմամբ մեծաւ՝ կապել փայտվազակի երկաթեօք զձեռս և զոտս նոցա, և ծանր ծանր շղթայիւք բանտարգել առնել զնոսա 'ի հարաւակողմեան աշտարակի քաղաքին, ընդ որ եկանէր աղբիւր՝ հոսեալ արտաքոյ քան զդուռն քաղաքին:

Պատուէր ետ դատաւորն և երկուց 'ի գլխաւորաց զօրականներն, որոց անուանք էին Մենիաս և բէլլիադէս (կամ Մենեաս և բելլերադէս), կալ 'ի վերակացութիւն պահպանութեան կապելոցն. տեսջիք ասէ՝ թէ որպէս պահիցէք զդոսա. երդնում յասկղեպիոս, զի թէ իրազեկ եղէց՝ եթէ հաց կամ ջուր տայ ոք նոցա, զնոցուն զպատիժս 'ի վերայ ձեր ածեմ, և հրով կորուսանեմ զձեզ նոքօք հանդերձ:

Իսկ և արգելեալն սրբոց կապանօք 'ի դղեկի անդ, սկսան ասել միաբան. օրհնեմք զքեզ Տէր՝ փառաց թագաւոր, որ յանձն առեր կալ առաջի պիղատոսի պոնտացւոյ առ 'ի դատել վն մեր մեղաց. դու ես ճշմարիտ կեանք՝ վասն մեր մեղաւորացս պատարագեալ հօր քում, ճշմարտին այ որդի ճշմարիտ և քահանայապետ. մի մերժեր զմեզ յողորմութենէ քումմէ, և մի յեղբայրութենէ սուրբ մերմէ. դու՝ որ միաւորեցեր զմեզ զամենեսին խոստովանութբ քով, և համաշունչս զմեզ արարեր, միացո և զկատարումն մեր. և մի թո-

Ի: ղու-

ղուցաւս բաժանիլ մեզ իւ՞իք յիրերաց. որպէս զի տեսեալ պաշտօնէիցն ամպարշտաւն զմեր գեղեցիկ յօժարութիւն զուարթութեան՝ 'ի նախանձ բերիցեն զԷ գործ մեր զովելի ։ Քանզի ահա յորդորելանս կամք խաւարի, 'ի քաղց և 'ի ծարաւ, և անձինք մեր հաշին 'ի կապանս. այլ դու տէր շնորհեա՛ մեզ համբերութիւն, և կատարեա՛ զընթացս մեր. զի մի՛ զոք օգտեսցէ 'ի մէնջ բանսարկուն ։

Եւ իբրև կատարեցին զաղօթսն ծնրադրութբ̃, ոչ կարէին յոտին կալ կանգուն՝ կքեալ 'ի շղթայից. այլ նստեալ սաղմոսէին ընդ մի բերան. Համբերելով համբերի տն̃, և նայեցաւ առ իս, և լուաւ աղօթից իմոց. եհան զիս 'ի գբոյ տառապանաց, 'ի կաւոյ և 'ի տղմոյ ։ Եւ կատարեալ զսաղմոսն՝ անկան 'ի վր̃ երեսաց իւրեանց երկրպագութբ̃. և դարձեալ յարուցեալ սաղմոսէին. և յերբորդումն նուագի աղօթից համբուրէին ըզշղթայս իրերաց, և գիրկս արկեալ միմեանց՝ ուրախութբ̃ գոհանային զա̃յ ։

Յայնմ վայրի խօսել սկսաւ երանելին զևոնդիոս բանս մխիթարութե̃ առ քաջ նիզակակիցս իւր, և ասէ. Եղբարք իմ պատուականք, և ազնիւ՛ ծառայք քմ̃ի, արութբ̃ քաջութե̃ տարցուք տմ̃ի. գիտակ իսկ էք յա̃ծայնս տառից՝ չափու համբերութեան յոբայ, և չէ՛ ինչ ծածկեալ 'ի ձէնջ կատարումն տն̃. յուշ լիցի ձեզ ա՛ռաքինիք, զի մկրտիչն յովհաննէս գլխատեցաւ. ստեփաննոս քարկոծեցաւ. առաքեալն պետրոս խաչեցաւ, և պօ-

զոս գլխատեցաւ. և Թովմաս նետահարե-
ցաւ. քանզի 'ի սոցա առ Մաքսիմիանոսիւ և
դեկիոսիւ և ադրիանոսիւ և այլ ևս ամպա-
րիշտ թագաւորօք՝ վկայեցին զպանծալի վը-
կայութիւն, և ընկալան զպսակս. որոց երա-
նի տամք առ հասարակ. ոչ և քաջ գիտեմք,
և լուեալ է ձեր մի ըստ միոջէ : Նաև զի՞ ասեմ
զարանց քաջաց նահատակելոց. ուր և կա-
նայք աստուածապաշտք՝ առնացի սիրտ զգեցեալք,
և զբնութեան տկարութեան մոռացեալք, ամ-
բարձուցին զանձինս 'ի յոյսն՝ որ 'ի քս, վն փա-
ռացն պատրաստելոց յերկինս. քանզի լուեան
ասացելումն 'ի տնէ յաւետարանին. որ խոս-
տովանեսցի զիս առաջի մարդկան, խոստո-
վանեցայց և ես զնմանէ առաջի Հօր իմոյ՝ որ
յերկինսն է. և որ ուրասցի զիս առաջի մարդ-
կան, ուրացեալ լիցի և նա առաջի հրեշտա-
կաց այ : Նաև սորա՝ եթէ կանայք բնութեամբ
տկարք առնապէս մարտեան, ո՞րչափ ևս ա-
ռաւել մեզ պարտ է այսպիսեացս և այսքա-
նեացս վկայս լինել քի : Լուեալ է ձեր վն
սրբուհւոյն եւփիմեայ, և կապիտոլինեայ,
և յուղիտայ, և այլոց ևս սբ կանանց, որոց
անուանք գրեալ են 'ի գիրս կենաց, եթէ
ո՞րպէս առաքինաբար Հանդիսացան 'ի մար-
տի, և յաղթեցին սատանայի :

Նաև յաւել պատմել նց նորին ղեւոնդիոս զսքան-
չելի նահատակութիւն սրբուհւոյն պատամի-
նայ. զոր լուայ աստ 'ի վրդպէն մերմէ եկե-
ղւոյ յեգիպտոսէ. որ և նա լուեալ էր 'ի նոյն
անտոնէ ձգնաւորէ. Իբր զի սա իւրքն պատա-
մի-

միւս աղախինն գոլով առն հեթանոսի յԱղեքսանդրիա քաղաքի յաւուրս Մաքսիմիանոսի կայսեր, իբրև յորդորեցաւ 'ի տեառնէ իւրմէ 'ի պղծութիւն, զայս տայր պատասխանի . աղախին եմ Քրիստոսի, ոչ կարեմ աղտեղել զանձն իմ ։ Իսկ տէրն նորա յետ բազում սպառնալեաց՝ ոչ կարացեալ հաւանեցուցանել զնա, մատնեաց 'ի ձեռս դատաւորի . զի կամ յանձն առցէ կատարել զկամս իւր, և կամ քրիստոնեայ անուամբ պատուհասեսցի ։ Եւ 'ի խրատել զնա դատաւորին՝ անսալ տեառն իւրում, ետ պատասխանի . մի լիցի երբէք դատաւոր այդպիսի, որ հրամանս տայցէ աղախնոյ՝ հպատակել ցանկութեան տեառն իւրոյ ։ Սպառնացաւ նմա դատաւորն՝ արկանել զնա 'ի կաթսայ եռացեալ ձիւթով, վասն քրիստոնեայ գոլոյն . Իսկ առաքինին աղախինն Քրիստոսի ասէ ցդատաւորն . վասն կենաց ինքնակալին՝ որ կարի պատուական է յաչս քո, աղաչեմ, մի տացես հրաման միանգամ և միանգամայն արկանել զիս 'ի կաթսայ, այլ առ սակաւ սակաւ 'ի ներքս զիս մուծանել 'ի դառն կտտանս ցաւոց . տես զի ծանիցես, թէ որչափ համբերութիւն պարգևէ ինձ Քրիստոս . և այսպիսի վկայութեամբ կատարեցաւ 'ի կաթսայի անդ աղախինն փրկչին .

Արդ տեսանե՞ք քա՛ջ նահատակակիցք իմ, զի կին միայնակ և աղախին և անարգան՝ այսպիսեաւ յամօթ արար համբերութեամբ զդահճաւորն ։ Իսկ մեզ զի՞նչ մնայ առնել . կա՞մ զիա՛րդ իցէ մեզ դանդաղելի առ 'ի չմեռանելոյ պա-

քեալ ազգաւ մ̃ն տ̃ն մերոյ յ̃ի ք̃ի. քանզի և յետ կատարման մերոյ շուրջ պատեցին հոգիք մեր 'ի հրեշտակական պարուց, և պսակք և պատիւք մեզ պարգևեցին յերկնից թագաւորութե. և նշխարք գլխովին ոսկերացս մերոց տարածեսցին ը̃ տիեզերս ա̃մ յաւրախութե հաւատացելոց և 'ի փառաւորութե

անուանն ա̃յ։

Օ՛ այսուհետև իբրև ասէր երանելին ղևոնդիոս, զուարթանային քաջքն առ հասարակ, և ասէին. տ̃ն կամք եղիցին. և խնդամիտ յօժարութ̃բ տանէին անհնարին նեղութե բանտին։ Ս՞ զի անքերելի էր տալ ժամանակին յամենայնն յուլիսի, և անձինք նոցա 'ի ծարաւոյ պապակէին. այլ ա̃ր այց արար նց. զի որովհետև արգելեալ չտալ նց ամենևին հաց կմ̃ ջուր, կին ոմն բարեպաշտօն՝ բաժանէ անուն՝ արկեալ զիւրև կրկնոց լայն, և աման ջրով 'ի ծոց իւր թագուցեալ՝ մտանէր 'ի բանտ 'ի տեսութե սակս, և գաղտ արբուցանէր նց։ Իսկ զժամս գիշերոյն անցուցանէին երանելիքն ուրախութ̃բ իբրև 'ի տուն̃ջեան. և երգս 'ի բերան առեալ 'ի սաղմոսաց՝ օրհնէին զա̃ծ. քանզի բազմաց 'ի նոցանէ անգստին 'ի մանկուէ ուսեալ էր զսաղմոսս. և կատարէին զաղօթս գիշերին՝ նստէին մեծաւ յուսով առ ա̃յ օգնականութե։

Իսկ ղատաւորն լիւսիաս վարանեալ 'ի խորհուրդս, թէ որով տանջանօք պատուհասեսցէ զկապեալսն՝ որոց ակն ոչ ունէր յաղթել, անքուն անցուցանէր զգիշերն զայն. և իբրև

'ի

'ի ներքս անկանէր Է այգն , եկն եկաց առա-
ջի նց սատանայ 'ի կերպարանս Ասկղեպիոսի
չ̃ոյն , և ասէ . քա՛ջ լեր Լիւսիաս , զի ես եմ
Ասկղեպիոս՝ յոր երդուեար յերէկն . արդ յա-
րուցեալ փութա՛ կորուսանել զարսդ զայդո-
սիկ . զի յետ միանգամ հայհոյելոյ և թշնա-
մանելոյ զմեզ՝ չեն արժանի ողորմութեանս մե-
րում . և արդ սատակեա՛ զն̃ս . քանզի գիտեմ
զխստապարանոցութի նց , զի ո՛չ զոհեն մեզ
և ո՛չ երկիր պագանեն . և շատ ևս հայհոյու-
թիւս բարբառին զինէն 'ի բանտի անդ . համ-
պա ջախեա՛ զոսկերս նց , և հրով այրեսջիր ,
և մո՛ւր ամալ 'ի գայլ գետ , և ցրուեալ և ան-
հետ առնել . զի գուցէ անկցին 'ի ձեռս քրիս-
տոնէից , և պատուեսցին 'ի նոցանէ ։

Ապա յարուցեալ դատաւորին Ը առաւօտն՝
փութով մեծաւ և ծփեալ խորհրդովք յերե-
տաց դիւական անրջոցն , արտաքոյ քան զքա-
ղաքն ելանէր բազմութ զօրականին . և նս-
տել 'ի բարձր տեղւոջ՝ հրաման տայր ածել
զկապեալսն առաջի իւր ։ Իբրև եկին յանդի-
ման եղեն սրբքն կապանօք , խօսել սկսաւ Լիւ-
սիաս , և ասէ . գիտէք՝ զի խնայեցի 'ի ձեզ
երէկ , զի մի՛ կորնչիցիք տանջանօք . և մինչև
ցորս ցայս ետու ձեզ կեալ , որպ զի այսօր զո-
հեսջիք դիցն , և լինիջիք բարեկամ ինքնա-
կալաց և մեր . և արդ 'ի զոհել անդ ձերում՝
տաց առն իւրաքանչիւր երկերիւր ոսկի , և
համդերձս և պարգևս թգրականս . և գիտեմ
իսկ , զի բազումք 'ի ձէնջ պատրաստ են 'ի
զոհել ։ Արդ եթէ լուէք ինձ , և զոհէք զցուլս

զորս հրաման ետուր առաքել բերել այսր, պատրաստեալ է ձեզ սեղան բարելից. ուր 'ի խնճոյս անդ ընկալջիք իւրաքանչիւր բազմապարգևս և զփառս պանծալիս. ապա եթէ չառնուք յանձն հնազանդ լինել, հարկ է զնորօրինակ տանջանաց բուռն հարկանել. բայց արդ ես ինքնին աղաչեմ զձեզ չարկել 'ի քաղցր լուսոյ, և չորոշիլ 'ի կանանց և յորդւոց և 'ի բարեկամաց. հապա մատերմուք յառաջ, զոհել և խունկ մատուցանել ում և

հաճոյ թուիցի՝ յանձնոց մերոց:

Յայնժամ սրբքն առ հասարակ իբրև 'ի միոջէ բերանոյ ասեն. Դոմետիա՛ն լինջիր դու և պարգևք քո ով բռնաւոր, տիրապէս կատաղեա՛լ իս անուա՛ն քո, (քանզի լիւսոս՝ կատաղութի է առ հելլենացիս.) որ հրամայես ապստամբ լինել մեզ յԱյ կենդանւոյ, և զոհել պիղծ և գարշելի դիւա՛ց. այլ մեր հանդերձ փառաւորութեա՛ն, և կերակուր և ըմպելի և գանձ, և հայր և բարեկամ և եղբայր՝ միայն մեր յՔս քս է, այն՝ որ կոչեաց զմեզ յերկնայինն կոչումն անմահական կենաց: Իսկ անօրէնն Լիւսիաս դառնացեալ հոգւով՝ դարձեալ 'ի միւրին երեսս քաղցրութի ցուցանէր. և ասէ. տակաւին ես խնայեմ 'ի ձեզ ով քաջք և յետ Թշնամանացդ. մի՛ զի արժան է համբերել

պակասութեց բարեկամաց:

Ապա թողեալ զայլսն՝ ասէ ցղևոնդիոս. եր-տանեմ զքեզ, զի քան զայլս տեղեկագոյն զտանելս զենից ազգաց՝ որք կիրթ 'ի մանկութէ. իսկ արդ՝ եթէ արամբացդ և աղաղակն և

աս

ատկզեալըս ոչ թուիցին քեզ ածք , զոհեա՛ պղ-
ծնծոնի , կամ արտեմեայ ։ Այս ասիցի քաջին
զևոնդ․ մոլիք՝ որ զդասս ածս կարգայք․ ուր
անմահ հոգիք մարդկան լաւ են քան զմե-
ռելոցն դիսդ․ զի թէ և յերկինս և յերկիր
ասէն լինել ազգք ածոց ձերոց , ապաքէն և
երկինք և երկիր են տարերք ապականացուք․
ապա և ծնունդք նց ըստ օրինակի ծնողացն և
ապականեսցին․ և արդ եթէ ապականացուք
են , զիա՞րդ ածք անուանին ։ Իսկ եթէ մարդ-
կան հոգիք ելեալք ՚ի մարմնոց՝ ցորչափ մնան
մարմնոյ իւրեանց , յածեղէն օթևանս դա-
դարեն անախտուն , զիա՞րդ ած համարես-
ցին ախտաւորք և ցանկասէրք , զոր խնդրեն՝
զոր առեալ մաքուր հոգիք ։ Ո՛րդ զայդ , զի
թէ ոք իշխէ ասել՝ ած եմ ես , բաց ՚ի միոյ
միայնոյ որ է մերմէ , թող արասցէ և նա զայս
ւ , և ապա ածական ասասցէ անուն․ ապա թէ
ոչ՝ Ես այս է գործած ամենարուեստ ճարտա-
րապետին և թագաւորին մերոյ յն քի ։
Բուր ինձ և զայն երկայնմտութն ձեր դատա-
ւոր․ քանզի ասացեր զինեն տեղեակ լինել
պաշտամանց ազգաց․ և ՚ի մէջ առ զոր ա-
սեմս ։ Որ օրինակ եթէ դու զանձն քո
կայսր անուանեսիր , ՚ի ցասումն ձգեսիր զինք-
նակալն , և պատժապարտ գտանեսիր , սոյնպէս
և զիք ձեր՝ որ են գևք , քանզի յանդգնեցին ածս
ասել զանձինս , մեծաց պատժոց են պարտա-
կան ։ Այլ դու տես ինձ զևս սքանչելիս․
զի՞ է՝ զի դուք վրէժխնդիրք ածոց ձերոց որ
քան զօրհնուածս․ և ըն հակառակն՝ մեք ծա-

ռայքս

ռայքս ձ՛ոյ վ՛ս ք՛ոյ չարչարեալք և մեռեալք՝. երթալով երթամք և անձեմք . (քանզի բարձեալ էին 'ի ժամանակին ն՛մ կռապաշտութեագաւորք հռովմայեցւոց յերեսաց մեծին կոստանդիանոսի , և մնացեալ էր լիկինոս ևեթ բռնաւորն հալածիչ) . այդ իսկ շատ էր քեզ ով բռնաւոր՝ հաւատարմացուցանել քեզ ,

եթէ սիրելի ծառայք ն՛յ եմք մեք :

Յայնժամ մռնչեաց լիւսիաս իբրև զառիւծ . ասէ . զոհեցէք դից , ապաթէ ոչ՝ երդուեմ յասկղեպիոս և յարեգակն , ոչ տամ ձեզ անսանել զվաղուի արևն : Իսկ քաջ նահատակքն ընդ քառասուն ևերեքին միաբան գոչեցին . մեք ն՛ն յոյր մատուցանեմք զբանաւոր պաշտօն և զպտուղ շրթանց մերոց . այնմ՝ որ զմեզ ողջ անարատ պահէ 'ի հանդերձեալ դատաստանաց , և զքեզ ով լիւսիաս հանդերձ ն՛ծովք քովք 'ի հուր դեհենին մատնէ

անշիջական :

Իսկ դատաւորն լցեալ սրտմտութ՛ե՝ հրաման ետ փաղփաղակի մերկացուցանել զքաջ նահատակսն առ հասարակ , և կախել զմի մի յերկայն փայտ (կամ 'ի ծառ) , և քերել զմարմինս նց երկաթի եղնգամբք և ձանկօք և սայրասուր խեցեօք . և քարոզն աղաղակէր , և ասէր . որք միանգամ ոչն զոհեն ն՛ծոց , այլ և իշխեն ևս անարգել զն՛ս , այսպէս չարչարեսցին : Իսկ նք վկայքն մինչդեռ 'ի քերանս կային , ասեն ցդատաւորն . ով բռնաւոր՝ եթէ ունիս զայլ ևս դժնդակ տանջանս , յառա՛ջ մատո . զի արհամարհ թուին

յաչս

յաղթ մեր այս տանջանք քերանաց ։ Այլ էր ժամ վեցերորդ , յորում արեգակն 'ի բարձանց ճառագայթէր ընդ մէջ երեսս երկրի , և ծոցքն զարեան վտակս հեղուլին և ներկանէին զերկիր ։ Տեսեալ դատաւորին' թէ ոչինչ օգտի , յանհնարս եմուտ ․ հրաման ետ իջուցանել զնոսա 'ի կախաղանաց , և տանել արկանել անդրէն 'ի բանտ , պատուէր տուեալ կրկին , զի մի՛ ոք գայցէ 'ի տեսանել զնոսա , կամ ջուր տալ նոցա ։

Իշխան մի էր 'ի Նիկոպօլիս իբրև քաղաքապետ' հերովդէս անուն' քրիստոնեայ , այլ կեղծաւորեալ զհեթանոսութիւն ․ առ որում ժամս կալեալ էր լիւսիաս դուքսն ։ Այլ էր հերովդի դպիր ոմն փիլիմոն (կամ փիլիոն) կոչեցեալ' նոյնպէս 'ի ծածուկ քրիստոնեայ , որոյ էր ընտանութիւն ընդ զևոնդիոսի գլխաւորի նոցին ․ զնա կոչեաց երանելին զևոնդ առանձինն , և ասէ ցնա ․ ով փիլիմոնէ' եթէ սիրես զիս իբրև քրիստոնեայ և իբրև եղբայր , երթ և ասա ցտէր քո հերովդէս , զի թէ ունի համարձակութիւն առաջի դքսին , տացէ նմա 'ի գլուխ հանել զպատուհասն իւր որ մեզ կարծեցոյ զմեզ 'ի կենաց 'ի վաղուեան աւուր ։ Զայս ասէր զևոնդիոս , քանզի երկնչէր' զի մի՛ արդեօք 'ի նոցին ոք առ երկիւղի երկար չարչարանաց պակասեսցի 'ի հաւատոց ․ և փիլիմոն երթեալ պատմեաց զամ յականջս իշխանին ։

Այլ էր դքսին կոչեալ զհերովդէս իշխանն 'ի միւսում աւուր 'ի ճաշ , և միայն գալստեան նոր ․

նոր. և նա պատճառէր ոչ երթալ. և 'ի հարցանել զպատճառսն՝ ասէ հեթովլդէս, քանզի տեսի երէկ զքերանս կողից պատաժուարացն, և զորովայնս նոցա թափեալս 'ի քերանաց, տաղտկացեալ, և ոչ տանի բնութիւն զկերակուր ինչ: Եհարց զնա լուսիաս, և ասէ. արդ զի՞նչ կամիս՝ զի արարից ընդ նոր: Եւ նա ասէ. ո՞չ ապաքէն որք հաւատան կան հրամանաց ինքնակալաց՝ արժանի են մահու. և ընդէ՞ր ոչ մեռանիցին արագավախճան: Յայնժամ դատաւորն խոստացաւ՝ 'ի վաղիւ անդր հրով կարճել զնա 'ի կենաց ըստ արքունի հրամանին:

Զայս իբրև լուաւ փիլոնոս, ընթացեալ պատմեաց սրբոյն 'ի բանտի. և նա ուրախացեալ յոյժ՝ զուարթագին փութով սպասէին ելից իրացն. և ամենեքեան փոխարէն բարեաց մաղթէին փիլոնոսի և տան նորա: Յայնմ վայրի եհաս ըստ սովորութեան բարեպաշտուհին բասիանէ՝ բերեալ ընդ իւր ջուր 'ի ծածուկ. և քանզի արգելլին զնա պահապանք դրանն, հարցանէին զնա սրբքն՝ եթէ ունիցի՞ ջուր, և նա վասն մերձակայիցն չիշխեաց ասել, թէ ունիմ: Յայնժամ սրբն զնշանդիրս խօսեցաւ առ բասիանէ հայերէն լեզուաւ վա չիմանալոյ բանտապանացն, (քանզի և կինն յազգէ հայոց էր, այլ և վկայքն, թէպէտև յունարէն քաջ գիտէին,) և ասէ. գիտեմ՝ զի տապացեալ կամք, և քաղցն սգիք մեր. և եթէ չիցէ քո բերեալ ջուր յայսմ անձկութեան, գիտեմ զի զոր բարերարեցերդ մեզ մինչև ցարդ,

իբրև

իսկ և յուշինչ համարեցի, ոչ թէ չիցէ ինչ արարեալ քո։ Օ՜ այս ասէր առ 'ի յորդորել զնա, զի բերցէ զջուրն 'ի մխիթարութիւն և 'ի քաջալերութիւն նահատակակցաց իւրոց։ Յայնժամ բանսխանէ ելեալ է զուան՝ եգիտ զփոքրիկ և զնեղ պատուհան բանտին, և ետ այն եա նոցա զջուրն՝ զոր բերեալ էր։ Իսկ սուրբն և զօրացան փոքր մի վկայքն, օրհնեցին միաբան զկինն, և աղօթեցին՝ զի որդիք նորա և որդիք որդւոց նր ժառանգք լինիցին սրբյ կարգի քահանայութե, 'ի հաստատութիւն այնպիսի ծառայութե նր։ Իսկ առագարև ընկալաւ երանելի կինն բազում առաւելութբ զառ 'ի քնէ խոստացեալ վարձս՝ որոց արբուցանէին բաժակ մի ջուր ցրտոյ յանուն աշակերտի նր. ուր սա արբոյց յանուն քի՝ կենդանի վկայից նոցա։

Իսկ երեկոյ լինէր, սկսան սաղմոսել սրբքն. Տէր լուր աղօթից իմոց, և աղաղակ իմ առ քեզ եկեսցէ. և որ 'ի կարգին։ Իսկ 'ի կատարել զսաղմոսերգութի՝ հայէին 'ի վերայ կապանաց իւրեանց, որ վն անուան քին, և քաջալերեալ զօրանային 'ի նմբ. և դարձեալ յաղօթս կացեալ՝ ասէին միաբան. Տէր յս՝ որ բանաս զցասս ամ ստեղծուածոյ. և ոչինչ ծածկի առ 'ի քէն, որ քննես զսիրտս և փորձես զերիկամունս. յայտնի է առաջի քո յօժարութիւն սրտի մերոյ առ քեզ. բժշկեա՛ զհոգիս մեր, զի զմարմինս մեր մատնեցաք վն քո. քաւեա՛ զմեր զանօրէնութիւնս յապականացու կենցաղումս։ Սակաւ է և թեթևս

Թուաբերոն՝ այն ամ, զոր կրեմքս, առ բազում սիրոյն՝ որ առ քեզ Տէր. քեզ անձնացեալ եմք, և 'ի քէն միայնոյ երկնչիմք: Նայեաց յերկնից, և զօրացո զմեզ. զի դու ես՝ որ մխիթարես զմեզ յամենայն նեղութիւնս մեր առ 'ի կարօղ լինելոյ համբերել սիրով: Մի՛ գըրացէ տեղի սատանայ 'ի մեզ. մի՛ որոշեր զմեզ յեղբայրակցութենէ աստի. զի մայր մեր ամենեցուն է հաւատքն՝ որ առ քեզ, և դու Տէր՝ հայր մեր. փառաւորեալ զանուն քո յանդամս քո. և Ընդունելի լիցուք որպ̃ զողջակէզս խոյոց և զուարակաց, և որպ̃ բիւրաւորս գառանց պարարտից. այնպէս եղիցի պատարագ մեր առաջի քո Տէր, և կատարեալ գտցի յաչս քո. որ օրհնեալ ես և փառաւորեալ յամենայն յաւիտեանս: Եւ ասացեալ ամենեցուն զամէնն՝ հսկէին զգիշերն ողջոյն անքուն յուրախութեան. քանզի լուեալ, եթէ փաղփին կատարելոց են. վ̃յ և զհասարակ գիշերաւ պաշտեցին զմեծ սաղմոսն, զԵրանեալ են ամբիծքն 'ի ճնպրհի, իբրև ցայգապաշտօն՝ 'ի խորհուրդ թաղմանն անձանց իւրեանց, որպէս 'ի վ̃ր կենդանութեան մեռելոց վասն Տ̃ն: Եւ իբրև կատարեցին զսաղմոսն, մինչդեռ յաղօթս կային լռելեայն, ահա հրեշտակ Տ̃ն եկն եկաց 'ի վերայ, և ելից լուսով ըղտուն բանտին. և ասէ ցն̃ս. ուրախ լերուք, զի մերձ է կատարումն ձեր, և հասեալ է զրաւ մարտի ձերոյ. և անուանք ձեր գրեցան 'ի գիրն կենդանեաց. քաջալերեցարուք, Տէր ԸՆ̃ ձեզ է: Եւ զայս իբրև ասաց

հրեշ-

հրեշտակն, մեկնեցաւ 'ի նոցանէ. իսկ սոքքն երկիր պագանէին նմ̃յ անպատմելի խնդութ̃բ. և փառս վերառաքէին անյագ փափագմամբ: Իսկ զօրականքն՝ որք պահէին զդուրս բանտին, Մենեաաս և Բելլերադէս, տեսին զլու-սոյն պայծառութի̃, և լսել լուան զձայն հրեշտակին, բայց զերեսս նորա ոչ տեսին: Ասէ Մենեաաս ցԲելլերադէս 'ի լեզու եգիպ-տացի (զի և ինքեանք եգիպտացիք էին յազ-գէ). տեսանե̃ս և լսե̃ս Բելլերադէ եղբայր, թէ ո̃րպիսում արքայի զինուորք են դոքա. ասեմ քեզ, զի ես անդստին բարեկամ դոցայ քրիստոնէից. զի ո̃չ խորհէին անիրաւել զոք, այլ անձանց զգուշացեալ՝ պահէին և աղօթէին առ ա̃ծն իւրեանց, առաւելապ̃ս ը̃ այգն առա-ւօտու. և յա̃մ ժամ երկիր պագանէին նմա. չառնէին ինչ անարդար կամ ապիրատ. հիւ-րասէրք էին. մի̃նչդ թէ զամենեսին սիրէին: Այս ո̃չ դու լաւ ես քան զիս գիտես, քանզի սքանչելագործ են բնակեալքն յանապատն եգիպտոսի: Այս զի՞է մեզ զանազանել, կամ յանհոգս կալ. այժմ է ժամանակ հանդիսի մարտին, և ցուցանելոյ զքաջութի̃ զինուո-րութե̃ մերոյ. ինձ բարւոք թուի մտանել ը̃ նս 'ի բանտն, և աղաչել զնոսա ը̃ուանել զիս 'ի թիւ համարոյ իւրեանց. իսկ քեզ

զի՞արդ թուի եղբայր:

Ասէ Բելլերադէս. եթէ դոքա չզանգիտեն 'ի մահուանէ, այլ վ̃ն ա̃յ իւրեանց մեռանին ուրախութ̃բ, և այնպիսի լոյս տեսանեն՝ որպի-սում և զմեզ արժանի արար՝ որ երևեցաւ

նմ̃յ,

նոյ, առ 'ի մեզ ոչ լինիցիմք և մեք հաղորդակից ուրախութեան նոցա. Այլ թէ բանադատեր ոք զդատաստանին մեռանելոյ մեր այն խորոյ աներևութից կամ պատրողին, և տարակուսեր զնոյ կարգաւորութեան. այլ նա կատարեալ է անձամբ զանձն 'ի սեր կենաց նոր, և զմեր թշուառն եհաս, և բաղում զնա գործեաց, և զարտ արդարս տարանանէ. զի՞ կայ մեր և նոր. ամենե երթիցուք

առ ծառայսն նոյ.

Յայս առաջեալ՝ ընթացան երկրպագեսմն 'ի Նորքոս 'ի բանսն, և անկեալ առաջի սորին՝ ասեն. Նեատք մեր և ծառայք քո, ընկալարուք աղաչեմք՝ և զմեզ 'ի թիւ ձեր. քանզի հաւատացաք մեք յանձն Աշխարհիս 'ի նոր մեր յոքն քո, որ սիրեացն զմեզ, և եցոյց մեզ զհամն դէս սորոյ խորոյ. աղօթս արարեք մեր մեր, զի մի խրոյ անապատն ժամանեալք՝ լինիցուք 'ի բաց արտաքսեալք: Յայնժամ սոքա մեծայքն գիրկս արկեալ համբուրեցին զնա ցնծութեամբ, և ասեն. Եղբարք մեր էք, և ծառայակիցք 'ի քո. քանզի Տէրն մեր մարդասէր է, և առատ, որ և զվերստաան ժամու մշակս ընկալաւ յայգի իւր. մի երկնչիք, զի Տէրն՝ յոր հաւատացիք, այն՝ որ մեզս երևեցաւ և խօսեցաւ ընդ մեզ, Նա լինիցի արժանի համարե-

ցաւ կոչել և զձեզ:

Նորա այգ եղև, և եհաս բանն առ դատաւորն լիւսիաս՝ եթէ պարհապականքն անտառասեցին, և եղեն ընդ կապեալս, բարբառեցաւ բարկութեամբ, և նորոգեաց զշփոթն իւր. Ջնջի մի առ մի կորեանն առէ, որք ոչ կարացին օգնել

անց

անձանց, այլ 'ի մարդկանէ հաւատահաւորին :
Այս ելեալ դառնութեամբ արտաքոյ քան ըզ-
քաղաքն՝ նստաւ 'ի տեղի ատենին, և հրա-
մանն ետ փութապէս ածել զկապեալսն զա-
ռաջնեան : Եւ յորժամ եկեալ դատաւորն 'ի
մէջ քաղաքին և երից նահատակաց և զեր-
կոսին պահապանս զմնեղաս և զանեւերպաղէս
խնքնակամ կալանաւորութեամբ կապեալս, ժող-
ովեցաւ և ամէն ցեղխանին ապաշխարանս. տեսա-
նէ՞ս մայպխանէ, զի և ցածուն առանցդ հեշ-
տալի եղև կրել զմահ. զի ահա զօրականք
սիրեցին զմահ քան զկեանս : Ապախանոս
ասէ. տէր, նորահնար տանջանաց պատու-
հասեա զնա : Դատաւորն ասէ. ոչ, երդ-
ուեալ 'ի դիս, ոչ տանջեմ զնա յերկար. զի
մի 'ի տանջանս անդ զղջանայցեն և խոստա-
վան լիցին զանձս և կեցցեն. այլ տամ վճիռ
հրամանի և վճռեմ, զի ընդ այլսն այրեսցին,
և որում ցանկացանն՝ հասանիցեն :
Այս արար լիութեամբ դատակնիք մահու ընդ
դէմ վկայիցն առ հասարակ օրինակ զայս.
Որքա՝ որք կանս առաջի դատողական բե-
մին՝ որք թուով քառասուն և հինգ, քրիս-
տոնէիցն մասունք պաշտամանց պաշտօնեայք,
քանզի դիմնկալ զատեն սգաստափառ խնքնա-
կալաց, և ոչ զոհեցին անձինս, նախ ծայրա-
տեսցին 'ի ձեռաց և յոտից սակրօք, և ապա
հրոյ ձարակ լիցին, և վարեսցին 'ի յորձանս
գայլ գետոյ 'ի կորուստ :
Ընդ նոր տեսանել զհանդէս բանաւոր ոչ-
խարացն քրի՝ մեռանելոց 'ի սուրբեր և յաղ-
թա

Ջանկեզ վր անուանն նորա . քանզի յարձա-
կեալ անողորմ դահճաց դայլաբար 'ի վերայ
քաջ նահապետաց՝ արագ արագ զմի մի 'ի նո-
ցանէ յերկիր դառնացուցանէին իբրև զգա-
ռինս անմեղս, և քանցէին զձեռս և զոտս
նոցա անխնայ՝ չարաչար խորտակմամբ ոսկե-
րացն . որով և յարիւն ապաժոյժ թաւալեալ
երանելեացն խմբից՝ կէսք 'ի նոցանէ անդէն
և անդ արձակէին զոգիս, և ոմանք յոգիս
ապաստան՝ դեռ 'ի շունչն կային :

Յորս և սբն անիկոոս՝ հայեցեալ 'ի դարշա-
պարս ոտից իւրոց, զի կրունկն խորտակեալ
ոսկրաւ՝ չէր 'ի բաց կտրեալ, այլ խեղաթիւր
ոլորեալ, ծիծաղեցաւ ընդ այնպիսի անցս ան-
դամոց իւրոց, և ձայնեալ ցմնացեալ ընկերս
իւր՝ ասէր . եկայք տեսէք եղբարք զման-
գաղն հասկաքեր . և նոքա ձայնակից լինէին
նմա ուրախութբ : Իսկ սբն սխրանօք 'ի ծայ-
րատիլ անդ մարմնոյն՝ տապացեալ 'ի սրտի
պապակէր 'ի ծարաւոյ անհնարին պապք-
մամբ, և գլորեալ 'ի մի կողմն 'ի վր քարին,
յորոյ վր անկեալ դնէր՝ ուշինչ բացագոյն
յայլոց սրբց, եբաց զբերան իւր, և գոչեաց
առ տր աղօթիւք՝ ասելով . Տէր մեծապար-
գև, որ զբազմութիւն ժողովրդեանն ծարա-
ւելոյ արբուցեր 'ի վիմէ . որ զծովն կարմիր
բաժանեցեր, զի ժողովուրդ քո ապրեսցի 'ի
ձեռաց թշնամեաց . որ զաւհանս երկնից
բացեր, և կոչեցեր զջուրս ծովու, և յորդե-
ցեր 'ի վերայ ամ երեսաց երկրի . որ ըղ-
ջուրսն յորդանանու օրհնեցեր սբ մկրտու-

Թէզ քով. որ ասացերդ՝ ես եմ ջուր կենդա-
նի. պատառեալ տ̄ր զվէմս զայս, և աղբե-
րացն 'ի սմանէ զջուր, և արբի ինձ ռակա-
մի. և սովին գիտացից՝ եթէ սիրես զմեզ,
և եթէ արժանի եմք կոչման քո տ̄ր. վ̄ն զի
տեսանես, զի շինուած մարմնոյ մերոյ քայ-
քայեցաւ, և եղաք չորացեալ ո̄պ խեցի ։
Մինչ դեռ նա զայս աղօթս մատուցանէր
'ի վ̄ր քարին, հնչեաց ահագին դղրդիւն 'ի
քարէ անտի՝ իբրև զկարկաջանս հոսանաց
ջուրց. պատառեցաւ վէմն, և բղխեաց ջուր
ականակիտ և քաղցր. որ և տեսանի առէ
հէն վկայարանն մինչև ցայսօր 'ի տեղւոջն
յայնմիկ ։ Յայնժամ Հայրն ս̄ն սխրանօք 'ի
ջրոյ անտի, զովացաւ և օրհնեաց զա̄ծ, և
ասէ. օրհնեմ զքեզ տ̄ր զլիացուցիչդ ունայ-
նացեալ անձին իմոյ. գովեմ զքեզ Թագա-
ւոր իմ, և փառաւորեմ զնախայաւիտեան
բանդ՝ զծնեալդ 'ի մարիամայ ա̄ծածնէն. զի
յագեցուցեր զիս 'ի բարութեանց քոց ո̄պ զմա-
նուկ մայրենի կաթամբ ։ Եւ արդ արժանի
արա զիս տ̄ր և զժողով եղբարց իմոց ս̄ց կա-
տարել շնորհօք քո և յուսով. և ո̄պ միացեալ
դասք հոգւով ը̄ն իրերաց՝ միասցուք և ոսկե-
րօք ։ Եւ կարօտելոցս օգնականութ̄ն քում
և աղաչողացս զքեզ մեօք՝ լո՛ւր տ̄ր վաղվա-
ղակի յա̄մ պէտս և 'ի կարիս. եթէ յաղքա-
տութ̄ն ոք իցէ, և եթէ յայրիութ̄ն, և յոր-
բութ̄ն. եթէ 'ի պանդխտութ̄ն, և եթէ 'ի
հիւանդութ̄ն հոգւոյ և մարմնոյ. եթէ 'ի
գերութ̄ն և 'ի թշուառութ̄ն, և եթէ 'ի դատն

ծառայութեան. եթէ՝ ի մարդկան և եթէ յանասնոց ցաւս ապականարարս. եթէ՝ ի ծաղու որք նաւակոծեալ իցէ, և եթէ յինչ և իցէ արկածս ըմբռնեալ, դու Տէր Թագաւոր՝ մերով պաղատանօք լուիցես նմա. զի ծանիցեն ամենայն բնակիչք երկրի, եթէ յոյժ սիրեցեր զմեզ, և լուար մեզ: Եւ ջուրս այս եղիցին 'ի փառաւորութիւն ամենայն ցաւոց. քանզի զոյգ ընդ հրամանի քում 'ի վեր յորդեաց, և հինն աքանչելիք վերստին ցուցաւ 'ի փառս հօր և որդւոյ և հոգւոյդ սրբոյ, և 'ի յիշատակ վկայիցդ քոց քառասուն և հնգից:

'Ի նմին պահու զբաղեալ էին դահիճքն 'ի բորբոքել զհուրն ըստ նմանութեան հնոցին բաբելոնի, և 'ի բառնալ տանել զվկայսն՝ արկանել 'ի հուր անդր. այլ իբրև հաշիւ առնէին համարոյ նոցա, միով պակաս գտանէին զթիւ նոցա. զի զԽոխանաս մոռացան, որ փոքր մի 'ի բացեայ էր անկեալ: Իսկ սուրբն Խոխանաս ձայնեաց մեծաբարբառ, և ասէ. Ձեզ ասեմ, ձեզ ասեմ, ահա եմ ես, ահա եմ: Յայնժամ ընթացեալ բարձին և զնա, և տարան 'ի խարոյկ անդր այլովքն հանդերձ: Իսկ սուրբքն յորժամ մտանէին 'ի հուրն, որք միանգամ կենդանի մնացեալ էին, ասացին համաշունչ. 'Ի ձեռս քո Տէր աւանդեմք զհոգիս մեր. և օրհնեալ Տէր, որ ոչ ետ զմեզ յորս ատամանց նոցա. և այնպէս սաղմոսելով արկան 'ի մէջ հրոյն, և օրհնելով զԱստուած՝ կատարեցան 'ի Քրիստոս քաջ և յաղթօղ նահատակքն Քրիստոսի՝ 'ի քաղաքն յաղթութեան 'ի Նիկոպոլիս քաղաքին հայոց, յամի

ամն

Ամն Երր. 319. 'ի յուլիսի. Ժ.

Եւ 'ի նմին իսկ աւուր կատարմանն նշ̃ հրա-մանն Եւտ լիւսիաս դուքսն ժողովել զոսկերս նշ̃, և արկանել 'ի գետն դայլ կոչեցեալ (որ և յունական ձայնիւ լիգօս ասի), վեց մղո-նաւ հեռի 'ի քաղաքէն, և ոչ կարի հեռի 'ի սեբաստիոյ: Իբրև ածին կուտեցին զպատ-ուական ոսկերս սրբ̃ց յափն գետոյն լցեալ 'ի պարկս, խնդրէին տեղի յարմար առ իսպառ հետախաղաղ ծածկելոյ սրբ̃ նշխարս. և քանզի խոր յորձանուտ էր առ կամրջաւ, անդ դատարկեցին զպարկս:

Այլ 'ի խնամոցն այ̃ անկորուստ պահեաց գետն զպատուական զայն նշխարս՝ 'ի մի վայր կուտակեալ զնմ̃ն. և 'ի մեկնիլ դահճացն 'ի տեղւոջէն, եկին արք երկիւղածք և ծա-ռայք այ̃ նմանօղք առաքինութե̃ նոցին, բե-րեալ զՏ̃ իւրեանս և արս հմուտս լուղորդու-թե̃. և այնպէս 'ի վեր հանեին ամբողջ զամ̃ ոսկերս. մինչև ընուլ գրոյն, թէ պահէ տէր զամ̃ ոսկերս նշ̃: Եւ բերեալ զնս̃ 'ի քաղաքն՝ պահեցին 'ի թաքստի. և յետ ոչ բազմաց եդին զնս̃ պատուով 'ի վկայարանի, զոր շի-նեցին յանուն սրբ̃ց. խ̃. վկայից. քանզի եղև խոր խաղաղութի̃ 'ի մարդասիրութենէն քի̃՝ 'ի զօրանալ անդ միահեծան ինքնակա-լութե̃ բարեպաշտ արքային կոստանդիանո-սի: Եւ եղեն երանելի վկայքս աշտարակք հաւատոյ անկործանելի, և աստեղք բանա-ւորք լուսաճառագօղք հաւատացելոց, ծաղիկք եկեղեցեաց, և վերակացուք քաղաքի իւ-

րեանց և համօրէն Ծի, բարերարք առ ամե-
նեսեան՝ որ կարդան զանուն նց 'ի քն յն 'ի
տր մեր ։

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ։

(1) Մերքան գովութիւ յիշատակեն զփառաւորեալ վկայքս՝ հանդերձ համառօտ պատմութ նոցին՝ յայսմաւուրք և ժամագիրքն ։ և լա. 'ի յուլիսի ։ 10 ։ արքայս և հին օրինակք ինչ Հ. է որ իջլի 'ի նմին աւուր գնեն ։ և այլ օրինակք 'ի յուլ. 9 ։ իսկ նոր օրինակք է ապ. 'ի 12 ։ յուլ ։ Սոյն են ձեռագրաց առի 'ի վերնագրի ։ * խնամարտիրոսաց, որ 'ի Նիկիոյպօլիս կատարեցան ||։ կմ են այլոց ։ * 'ի Նիկոպօլիս հայոց ||։ Եւ զի Նիկոպօլիսն Թարգմանի յաղթաքաղաք կմ քաղաք յաղթութե, որով անուամբ գտանին և այլ քաղաքք յայլ Ծս, առ այս ասէ ակնեսոս բոլլանդեան աստանօր ։ * Նիկոպօլիս հայոց (կմ
„ հայաստանեայց) յայլոց բազմաց համանուն քաղաքաց
„ որոշել յաւելուածով անուան Ծին, այն՝ որ շինեցաւ
„ 'ի մեծէն պոմպէոսէ վն անդանօր յաղթելոյն միհրդա-
„ տայ, ըստ պատմելոյ գիոնի կասսիոսի 'ի լէ գիրս
„ պատմ. հա. եղև ասպարէզ շահատակութե քաջանուն
„ խն վկայից, անվանելի ամրութե նց վկայ. և առա-
„ քան, և համբերութեամբ փառաց ։ քաղաք արդարև նշա-
„ նաւոր այսպիսի երեւելի յաղթանակաւ ։ ողջ և մեծահռ-
„ չակ քաղաքութե արժանի, զի 'ի ժամանակս վաղեմի
„ կայսեր անդրդուելի մնաց յերեսաց մրրկածին ծփա-
„ նացն արիանոսաց ։ ողջ լինել նշանակէ սէն բարսեղ 'ի
„ յաւելուածս Թղթոց, ըստ նշանակելոյ բարոնիոսի 'ի
„ ծանօթութիւս առաջիկայ աւուրս ||։

Շնորհ ունիմք ակնեսոսի՝ ոչ միայն վն այսպէս դրուատելոյ զքաղաք հայոց, և զվկայքս՝ զորս և ինքն ծանաչէ հայազգիս լինել և 'ի դենգէ հայոց, այլ տաւանել և վն տպագրելոյ զյունարէն հին օրինակ վկայաբանութե նց զգտեալն 'ի գրատան վատիկանու ։ ձափէան ։ 866 ։ էջէս ։ 340 ։ զոր և ինքն Թարգմանէ 'ի լատին, հանդերձ քանի մի առօլիւք ծանօթութեց ։ Այլ ոչ գիտեմք, եթէ նոքին են վկայքն զոն ինքն զանազանակ աշխատութե նորին

այն

պլինիոսի 'ի յառաջաբանական ծանուցմունս իւր. ուր չգիտեմ որպիսի ոգւով զատաւոր նստի հարազատ վկայ-աբանութեան՝ կրկնելով անվայել պատճառանս. որ թէ զարդարեալ է բազմութիւն վկայութեանց 'ի սաղմոսս, և այլ ազգի ազգի զարդարանութիւն յօրինեալ է սմա 'ի ձև հոգևոր մեստրանի, կամ թէ մետափրաստեան ոճով է յարմարեալ։ Ո՛չ համի ընդ կոչելն սոյն զևանդիոսի վկայ բանից իւրոց զսէն անուն ճգնաւոր. զի սակաւ-ւոյն կենդանի էր նա. ո՛չ յառնէր՝ թէ սէն զևանդ այն-պիսի օրինակօք մարտիրոսաց քաջալերեալ իցէ զընկերս իւր. զի զայդ համարի յօդեալ 'ի վկայաբանէ. ևս առա-ւել զաղօթելն սոցա՝ մանաւանդ 'ի ժամ նահատակութե բարեմաղթելով վս հաւատացելոց՝ անվայել համարի նահատակաց. և այլ ևս աղայական անհաւանութիւնք։
Աւ որ չէ արժան սաւ պինի. զի ոչ ճանաչէ զպարզ-բնական և պատմական մարգարիտ արևելից, այլ կար-ծէ կեղծ և արուեստական մարգարիտ արևմտեան. կամի վաճառական լինել բանին տնյ և վարուց սոցա, ուր ոչ գիտէ գնոց գնել զբարի բարի վաճառս։ Բայց մեք անսանեմք ակն յայտնի, զի այս վկայաբանութիւն է (զոր գրեթէ բառ առ բառ թարգմանեցաք 'ի յունականէն) մի 'ի հարազատ հնուեց, անկեղծ յօրինուածով և վայե-լուչ հանգամանօք, քաղայարմար վիճակի և ազգի հայոց և այլոց արևելեան վկայից. թող զի և յարևմտեան վկայաբանութիւնս ևս ոչ պակասին նմանօրինակ պարա-գայք. բայց կարծեմ թէ պինիոս չէ դեգերեալ 'ի գիրս, այլ հարևանցի ակնարկեալ եթէ 'ի գրուածս այլոց, և եթէ 'ի գրեալն յիւրմէ. սպա թէ ոչ՝ զանխարդախ վկայաբանութեան հաստատեր, և զիւր անհաստատ բանս ուղղագրէր։
Այլա թէ ոչ՝ գիւրին է ընդհանրական եղերաց զովել զսէս և զվարս նց (ամենայն երանելեաց նոցա ցուցաւ 'ի վերոյ և ինքն պինիոս), և 'ի բուն պատմութիւն վարուց և օրի-նակաց նց յեանիլ յեասամիտ խորհրդով. կամ որ նոյն է, կամիլ՝ զի սէքն այսպէս և այնպէս լեալ իցեն, և ոչ որպ լեալ են իրօք. հաւատալ՝ թէ Եթ իցեն, և ոչ կամիլ հաւատալ՝ թէ որպէս եղեն սէք։ Եւ այս չևս լիցի առ-այսպիսի կրիտիս։

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սրբոյն Եւփիմեայ կուսին, և որոց ընդ նմա․ խթ, կամ ծն̃ վկայից ։

Հ․ սեպտ․ 15 ։ Տե̃ Էէլ․ սեպտ․ 16 ։ Յ․ ժամագր․ սեպտ․ 16․ և Բասիլ․ յուլ․ 11 ։ Լ․ սեպտ․ 16 ։ Պատրիար․ Ա․ ․ նճղ=նճե ։ Մեւտիր․ ատարիատ․ հար․ Է․ եր․ 280=285 ։ (1)

ԲԱՐԵՀԱՄԲԱՒՆ ԵՒ մեծահռչակն ըստ անուան իւրոյ՝ երջանիկն 'ի վկայուհիս տէր կոյսն Եւփիմիա (որ և Եւփիմէ, կամ Եփիմիա,) էր 'ի քաղկեդոն քաղաքէ՝ որ հանդէպ բիւզանդիոյ յասիակողման (ուստ կորէն՝ գաւառ քեօյ կոչեցեալ), յաւուրս հալածանաց դիոկղետիանոսի կռապաշտ արքային, դուստր քրիստոնեայ ծնողաց․ Հայր նորա կոչէր փիլոփրոնն՝ մի 'ի պատուաւորաց սինկղիտոսացն, և մայր նր̃ Թէոդոսիանէ (ըստ այլոց՝ Թէոդորոսիա, կամ Թէոդորա,) կին բարեպաշտ, որ բազում ողորմութիւնս առնէր 'ի ժողովրդեանն՝ ակն ունելով վարձուց երկնաւոր հատուցմանցն ։

Եւ եղև՝ զի հրամանաւ դիոկղետիանոսի եկն 'ի քաղաքն քաղկեդոնացւոց՝ պրիսկոս անուն

ոմն

ամն անթիւպատոս , այս է փոխանակ բդեշխի՝ ասիացւոց ․ զի զորս միանգամ գտցէ անդ ՚ի քրիստոնէից , չարաչար տանջանօք բարձցէ ՚ի միջոյ ․ քանզի և բազմուն յոյժ հաւատացելոց էր ՚ի քաղաքին յայնմիկ՝ բնակ , և եկ ժողովեալ յայլոց տեղեաց յերկրաց հալածանաց , առաւել ՚ի Նիկոմիդեայ՝ ուր էր հրդեհն հալածանաց ։ Սա եգիտ իշխանն պրիսկոս զոմն իւր բարեկամ՝ ՚ի հեթանոսաց բնակելոց ՚ի քաղկեդոն , որում անուն էր ապեղզիանոս՝ այր ժանտաբարոյ և ապարասան յոյժ , արուեստիւ սոփեստէս՝ որ է իմաստակ ճարտարաբան , և գլխաւոր ՚ի պաշտօնէայս կռոց իւր քուրմ արեսի չաստուածոյն ։

Սա անձամբ զանձն յառաջ մատուցեալ՝ ըղձըգուել սկսաւ զիշխանն պրիսկոս հակառակ քրիստոնէից ․ ասէ ․ յուշ լիցի քոյդ բարեյաջորդ իշխանութեանդ ով անթիհիւպատէ , զի մերձեալ են աւուրք տարեւոր ուրախութեան և զոհից մեծին արեսի ՚ի հոյակապ մեհենի նորա՝ որ ՚ի քաղաքիս ․ վասն որոյ և ամենեցուն մեզ պարտ է ըստ հրամանաց ինքնակալացն աւանդութեանց զոհ մատուցանել աստուածոցն , մանաւանդ մեծի աստուծոյն արեսի ։

Հաճոյ թուեցաւ բանս այս անթիւպատոսին՝ առ ՚ի կործանել սովին առթիւ զէթ զթուլամիտս ՚ի բարձրութէ հաւատոցն ․ Նմին իրի և տախտակ գրեալ՝ հրամայեր դնել ՚ի Նշանաւոր տեղւոջ ՚ի քաղաքամիջի անդ ․ և էր պատճէն բանիցն այսպիսի օրինակաւ ․ Արք սիրելիք՝ բնակիչք քաղաքիդ քաղկեդո-

նացուցն , գիտութի լիցի ձեզ ամենեցուն , զի ոչ զհրամանն ինքնակալ թագաւորաց մերոց բողոքեմք ձեզ ամենեցուն զայս ինչ . որպէս զի մաքրելով զանձինս ձեր աւուրս ութ՝ պատրաստ լինիջիք զոհս մատուցանել մեծի լծոյն արեսի . ապա եթէ գտցի ոք անհաւան մերոց օրինաց և առ այլ ինչ կրօնս փոխիցի , չարաչար պատուհասեն զայնպիսիսն՝ կորուցուք : Այս է նշանակ հրաւիրակի կոչմանն այսպիսի օրինակաւ . զի յորում ժամու փողն հնչէ , ամենեքեան միանգամայն համագումար 'ի տաճար լծոյն արեսի ժողովեսջիք յաժարութ. զոհ մատուցանել , և հաշտեցուցանել զանմահ դիսն :

'Ի լինել այսր հրամանի՝ անօրէնն ապերախանաս հանապազ հոգ 'ի մտի եդեալ հետամուտ լինէր քննել և գտանել յիւրաքանչիւր աւուր և 'ի ժամու , զի մարթասցի գտանել զոմանս անհաւանեալ աւանդութե թագաւորացն , և ոչ շուն զօղանջելով յարձակէր 'ի վր նց : Արդ 'ի հասանել կիտին եդելոյ գոչէր փողն ձայն ողբերգական 'ի լուր հաւատացելոց , և ձայն խնդութե կարծեցեալ մոլորելոցն զհետ սնոտի յուսոյ , հրաւիրելով զամ բնակիչս քաղաքին 'ի զոհ արեսի : Յայնժամ վայրի զօղեալ էին հաւատացեալքն 'ի թաքուն վայրս , ոչ և ոմանք ելեալ էին զանխուլ արտաքոյ քան զքաղաքն և ցրուեալ : Այլ խումբ մի 'ի նոցանէ կային 'ի փոքրիկ տնակ փակեալ և թաքուցեալ , հանապազորդելով յաղօթս և 'ի ժուժկալութի . Ը նոսա էր և Պե կոյսն եւ-

փի

փիմեա 'ի մշտամռութիւնս պաղատանս և 'ի հեծութիւնս առ ա՟ծ :

Իբրև իմացաւ զայն աւետաբերանս գործունեայ չարին , ասէ ցիշխանսն արքայս . անթիւպատէ՝ են արք ոմանք 'ի տանս սրբոյս թագուցեալք , որք ոչ հրամանաց թագաւորացն , և ոչ հրամանի քում կամին անսալ . և եթէ ներես դու իրացդ , բազումք 'ի բաց կան անուհետև 'ի զոհելոյ աստուծոցն , և յարին 'ի նոսա . և ընծայք և պաշտամունք մեր արհամարհանօք անարգելին : Զայս լուեալ անթիւպատոսին 'ի բանսարկուէ անտի՝ հրամայեաց երթալ ածել զօրականաց առաջի իւր զամ քրիստոնեայս , որ 'ի տանն անդ , զարս և զկանանայս : Եւ իբրև բերին զնոսա յատեանն իշխանին՝ ոգիս իբրև յիսուն , էր 'ի մէջ երանելեացն կոյսն եւփիմեա առաւել քան զամենեսին ուրախալից դիմօք և պարկեշտ վայելչութեամբ զարդարեալ :

Այսպէս խօսել սկսաւ անթիւպատոսն , և ասէ ցնոսա . յոյժ զարմացեալ եմ ՚ը իւրաքանչիւր ոք 'ի ձէնջ՝ տեսանելով զյօժարութիւն ընթացից ձերոց յայս հանդէս , և զգեղեցկութիւն հասակի մարմնոց ձերոց . վասն որոյ խրատ տամ հպատակ լինել հրամանաց կայսերականացն , և վայելել 'ի զոհս աստուծոցն . և ես ծանուցից զայս թագաւորին , և տացէ ձեզ պարգևս և պատիւս մեծամեծս . մինչև հասանել ամենայն և երևելի իշխանութեան , և այլոց գրիլ 'ի կարգս արքունի ազատաց :

Զայսպիսի լուեալ բազմութեան վկայիցն՝ միաբան

բան ծիծաղեցան ընդ տղայական բանսն. և եթէ զոյր 'ի նոսա որք տխուր դիմօք, ա-հաստարակ փոփոխեալ 'ի զուարթութիւն՝ լի եղեն ծիծաղին ուրախութեամբ. և զորս նախ-մէ 'ի միջի ունելով իւրև զպարս հրեշտա-կաց՝ համարձակութեամբ ետուն պատասխանի, և ա-սեն. Մ՛եք ով անթիպատէ զխնդրեալ եմք մերում թագաւորին քոյ, և զուն զոր-ծեմք՝ մինչև ցվախճան հաստատուն կալ 'ի հաւատս, զոր աւանդեաց մեզ. զի հանդի-պեսցուք անսուտ խոստմանցն նորին, որ ասէ. ծառայ բարի և հաւատարիմ, որ 'ի սակա-ւուդ հաւատարիմ եղեր, 'ի վերայ բազմաց կա-ցուցից զքեզ: Եւ դու անթիպատէ ոչ ես անտեղեակ, եթէ իւրաքանչիւր որք յայնցա-նէ՝ յորոց 'ի ձեռս հաւատան զիշխանութիւն ինչ, փոյթ տանին հաւատարիմ լինել առ պարգևատուն, զի եւս մեծագունի հանդի-պեսցին պատուոյ. արդ՝ եթէ առ ապակա-նացուս և յառժամեայս այս պահի, որչափ եւս առաւել մեզ արժան է փութալ ժառան-գել զկատարեալ զանապական և զմշտնջե-նաւոր փառսն: Արդ՝ զոր ինչ առնելոց ես՝ արա՛ վաղվաղակի. զի մեք պատրաստ եմք առ-նուլ տեսակ տանջանաց քոց մինչև ցմահ: Ընդ այս դժուարեալ դատաւորին, զի չու-նէր այլ ինչ լսել զայնպիսի պատասխանի համարձակ 'ի նոցին, 'ի միւս կողմն դարձոյց զերեսս իւր 'ի նոցանէ. և հրամայեաց դահճաց տանջել զնա չարաչար տանջանօք, որպէս և գիտեն. և ապա տանել արկանել 'ի բանտ: Իսկ նքա 'ի

՚ի տանջանսն գոհանայսին զնոյ , եւ քաջալե-
րէին զմիմեանս՝ առաւել զկրտսերագոյնս ,
հաստատելով ՚ի համբերութիւն նահատակու-
թեան . եւ առաւել եւս յորդորէին զերանելի
կոյսն Եւփիմիա ՚ի խոստացեալ բարութիւնս
քնի , հայելով ՚ի ծաղկահասակ տիս նորա ,
զի մի՛ արդեօք լքանիցի ինչ տկար բնութիւն :
Սալնա եւս քան զեւս ուրախ լինէր եւ ցնծայր
հոգւով քան զամենեսին՝ իբրեւ յաղնիւ՛ ընթ-
րիս հրաւիրեալ . եւ իմաստութեամբ լցեալ
յայտ առնէր նահատակակցաց իւրոց , եթէ
յօժար է ինքն իսկ լինել նախագրաւ ՚ի հան-
դէսն՝ մտանել յառաջագոյն լուսոյ անմահ
փեսային : Սոյն եղեւ յետ տանջելոյ զվկայսն
ազգի ազգի հարուածովք գանից եւ խոշտան-
գանաց՝ եդին զնոս ՚ի բանտի . ուր կացին մնա-
ցին ՚ի մեծ նեղութեան զաւուրս իննեւտասն՝
առաւել անսասանութեամբ , կերակրեալք
՚ի շնորհաց հոգւոյն սրբոյ , սփոփելով ընկեր
զընկեր մխիթարութեամբ տն՝ աղօթիւք հան-
դերձ :

Ապա յաւուրն քսաներորդի խորհուրդ արա-
րեալ Պրիսկոսի անթիպատի ը չարախոհին
Ապեղիանոսի՝ հրամայեաց անզգամն ՚ի հարց-
եւ ՚ի փորձ դատաստանի զնոսին կացուցանել .
եւ ել նստաւ իշխանն Պրիսկոս ՚ի վր բարձր
բեմբի . եւ երանելի վկայքն տն ածեալ լի-
նէին առաջի նր՝ ձեռս յետս կապեալք . եւ
պարանոցք նց պարաւանդեալ շղթայիւք .
Ը որս եւ սբն Եւփիմիա կոյս իբրեւ ՚ի զարդ-
հոգեւոր հարսանեաց զարդնեալ կապանօք եւ

շղթ-

շղթայիւք, որ փայլէր 'ի մէջ ս͞րցն ոչ ջահ լուսաւոր, և իբրև լուսին պայծառ 'ի մէջ աստեղաց:

Հարցանէր զնա անթիպատոսն, առաւել զկրտսերագոյնս 'ի նոցանէ, և ասէր. ասացէք ինձ ով պատանիք, որք զփորձ առիք ըղտանջանաց, թէ արդեօք դարձա՞յք 'ի յամառութէ ձերմէ՝ առ 'ի զոհս մատուցանել մեծի դ͞ցն արեսի, եթէ տակաւին 'ի նոյն միտս պնդեալ կայք: Սոքա եռուն պնենի միաբարբառ ի͞բ մի բերան՝ համարձակ նահատակազգեաց եւփիմեաւ, և ասեն. ով անթիպատէ մինչև ցե՞րբ յամառեալ կաս 'ի մոլորութեան, և ոչ ճանաչես զզօրութիւն ա͞յն մերոյ՝ որ արար զերկինս և զերկիր. մի՛ ձկտիր յանհնարինս, և մի՛ կարծեր փոխել զմեզ 'ի հաստատութէ մտաց մերոց՝ որ 'ի ք͞ս յ͞ս:

Յայնժամ պրիսկոս ասէ ցսպասաւորսն. հարէ՛ք զդոսա միաւանգամ չարաչար կոփանօք, և կարծր աղջառաճիլօք բախեցէ՛ք զերեսս ն͞ց. և առացէք հաւանել հրամանաց ինքնակալին, և զոհել ա͞ծոցն: Իսկ պաշտօնեայք բռնաւորին վաղվաղակի ածէին ըստ բանի ն͞ր. այլ 'ի կոփելն ն͞ց և 'ի հարկանելն զերեսս ս͞րցն՝ պայծառանային յոյժ դէմք երանելեացն. և արքանեակք չարին թուլացեալք և ակարացեալք 'ի տանջելն՝ նուաղէին, և իբրև մեռեալք յերկիր անկանէին: Իսկ սպեղիանոս՝ որ զսպառազինութիւն չարին զգեցեալ էր, կամելով ահ արկանել ս͞րցն՝ ասէ ցանթիպատոսն. պատուհաս եդել

դեալ 'ի վՀ սոցա՝ առաքեցուք առ Թագաւորն 'ի Նիկոմիդիա . և առ օրին սատակեսցէ զդոսա սրով և հրով . և հանձոյ թուեցաւ բանս այս անթիպատոսին և որոց ընդ նմա . այլ իշխանին եդեալ 'ի մտի յինքն կոչել զչքնաղն եւփիմիա՝ հրաման ետ 'ի վերին երեսս արկանել զամենեսին 'ի բանտ 'ի դղեակ բերդին , մինչև առաքեսցէ զնս առ Թագաւորն . որք էին թուով քառասուն և ինն , և հանդերձ սա կուսիւքն յիսուն ։

Եւ իբրև տեսանէին զնս յատեանն անտի , ընդհետ ընթացաւ ինքնին անթիպատոսն , և բուռն հարեալ զաղախնոյն քնի իբրև առաջակին ոմն դայլ յափշտակող՝ կամէր որոշել զնա 'ի գնդէ վկայիցն քնի , կարծեցեալ որսալ զնա որոգայնօք , և առնել որպէս զինքն գործարան չարին . և 'ի մերժել զնա կուսին՝ ետ դահճաց բռնութբ դարձուցանել զնա , և բերել յապարանս ։ Իսկ քնասէրն այն ոչ վկայուհին զաչս յերկինս համբարձեալ՝ ասէր . օգնեա ինձ քն որդի այ՝ մշտնջենաւորի հօր էակից , որ արարեր զերկինս և զերկիր և որ 'ի նս արարածք են . զի յոյս տուեալ իմ . մի՛ շիջցի ջահ կուսութեն իմոյ , և մի կորիցեն հաւատք յուսոյ իմոյ՝ որ 'ի քեզ . զոր անարատ պահեցի 'ի մանկութէ իմմէ ։

Եւ իշխանին լուեալ զայսոսիկ , և ոչ իշխէր հրապուրել զնա 'ի պղծութիւն կարծեցուցանէր յանդիմանն այլոց , ոչ թէ հնարի որսալ զնա 'ի ձեռս իւր . վն որոյ առէ ցկոյսն , պատ-

պատուհեալ զանձն քո, և մի՛ խնդրեր որպէս
զայլսն զմահ անձինդ. և զոր պատշաճ է
քեզ ա̅ծ ազդել զպատիւն՝ մի՛ կորուսաներ.
քանզի լուայ՝ եթէ 'ի պատուհականաց ան-
տի ես 'ի ծնողաց. զի թէպէտև անզգիտա-
ցար մինչև ցարդ, և խաւարեցար իբրև զկին,
յայսմհետէ զզջացեալ զոհեալ ա̅ծոցն:

Իսկ աղախինն քո̅ի ասէ ցնա. մեք ո՛չ տկա-
րութ̅ բնութե̅ մարմնոյ պատուհիլ փութամք,
այլ արիական ձգնութ̅ 'ի նահատակութե̅ս
ջանամք ընտիր և քաջ երևիլ. վ̅ս ո՛չ անզգի-
տութ̅ ինչ պատուիմ, այլ իբրև զիմաստուն
և զքաջ ախոյեան պատրաստ կամ առաջի
քո 'ի հանդէս հոգևորական մարտի՝ զօրու-
թ̅ ա̅ծն իմոյ. զի նովաւ յաղթեցից քեզ և
հօր քում սատանայի. և հանդիպեցայց ան-
սուտ խոստմանցն նոյ՝ որ առ հարս մեր:

Յայնժամ տեսեալ թանաւորին, եթէ 'ի
կնոջէ և յաղջկանէ յաղթահարեալ եղև,
փոխեաց զսէրն յատելութի̅, և բորբոքեալ
'ի ցասումն սրտմտութե̅՝ հրամայեաց դահ-
ճացն նորահնար գործարանս տանջանարա-
նաց կազմել անուաձև և սրալից, և զսր̅
վկայն 'ի մէջ երկուց անուոցն արկանել.
զի 'ի հոլովելն՝ վաղվաղակի փշրեսցէ ասէ զը-
գլխն: Իսկ երանելին եւփիմիա յորժամ հե-
զուսեալ լինէր 'ի վ̅ր անուոցն, արար յին-
քեան զկնիքն քնի. և աւաղելով զանւա-
ւորն՝ ասէր. ա̅վ ո՛րպէս նստեալ է պղծկոս
թշնամին ճշմարտութե̅ և մշակն անօրէնու-
թե̅՝ հնարաւորել զհրապոյրս չարին, չար-
ժել

ժէր ՚ի բանսարկուէն ընդէմ բարեպաշտացն՝ կարծելով կորուսանել զնս : Այլ մինչդեռ ՚ի տանջանսն էր՝ ասէ ցբռնաւորն . ով թշ-նամի քնի ճշմարտին այ, հաւատամ ինձ, զի ոչ մերձենայ յանդամս մարմնոյ իմոյ զար-ծարանք չարարուեստութեն քո . եւ ոչ զգա-ցի ամենեւին տանջանացս . զի օգնական ու-նիմ զքս, որ յոլով վաստակօք զնահատա-կութեան իմոյ զհամբերութիւն հաստատուն պահէ :

Այլ յաւել նոր զայս՝ պաշտօնեայք բռնաւո-րին շրջէին զանիւն, եւ ումն անդամք սրբոյ վկային քանցեալ մերկանային յոսկերացն ՚ի տաստկ եւ ՚ի չարաչար տանջանացն : Նոյն սրբուհին զուարթութեամբ աղօթս մատուցա-նէր՝ այսպէս ասելով . տ՛ր յս քս՝ որ ապա-ւէնդ ես ամենեցուն, որ կարգան առ քեզ, ընդ ճշմարտութե եւ տրգ ողորմութե . գու-թա՛ ցիս, որ ոչ արհամարհես զայնոսիկ՝ որք ՚ի նեղութե իւրեանց աղաղակեն առ քեզ, եւ ոչ մերձեսցին տանջանք ՚ի յարկս նոյ՝ որք ապաւէն ունին զբարձրեալդ, հայեաց յա-ղախինս քո, եւ ՚ի բաց յափշտակեա զիս ՚ի բարկատեաց բանսարկուին կորստենէ, եւ ՚ի սպառնալեաց անմաքուր եւ քսամարտ պղծա-կոսի :

Այլ ընդ ասել նորա զայսոսիկ, փաղփաղակէ իջեալ յերկնից հրեշտակ՝ եբեկ զգործարան անուոցն, տապալեցոյց զեւփիմէ, եւ զդա-հիճսն եղոյծ ՚ի զօրութէ . մինչդեռ յահէ երկ-նաւոր զուարթնոյն եղեն նոքա պարտա-

սեալք

ուէ՞ք և զուարճացէ՞ք զիմօք : Իսկ երանելի վկային եւ անարատ 'ի մեքենայիցն՝ երևելով առաջի բազմութեան զուարթ և պայծառաքան զառաջինն :

Զայն իբրև ետես անթիպատոսն , ասէ զայլբարդին . երդուեալ իմ 'ի փրկութի̄ն ածոցն և 'ի բախտ ինքնակալին , եթէ ոչ զոհեսցես մեծի այն արեւոյ , հրով վատնեցից զքեզ . զի ծանիցես , թէ ոչ օգնեսցէ քեզ ա̄ծն քո՝ զոր պաշտեսն : Երանուհին ասէ . հրո՞վ սպառնաս ինձ , այն՝ որ առ սակաւ ինչ վառեալ բորբոքի , և վաղվաղակի շիջանի . այլ ո՛չ եմ ես անարժանագոյն այդպէս , զի երկեայց 'ի սպառնալեաց քոց . այլ առ ոտն կոխեցից զդառնութի̄ն անա̄ծից . երդուեալ իմ 'ի ջանս նահատակութե̄ն ընկերաց իմոց բարեպաշտ վկայիցն քր̄ի , որ մինչև 'ի վախճան հաստատուն պահեցից զընթացս հաւատոց իմոց . զի է̄ քաջ նահատակակիցս իմ արժանաւոր դասուց անվախճան ուրախութեանցն , և է̄ նորին վայելեցից յանպատում կեանսն 'ի քն̄ յս̄ :

Զահի հարաւ անթիպատոսն է̄ ըզքանչելի համարձակութի̄ն կուսին . այլ յաղթեալ 'ի զազանութե̄է բարկու̄է , փութապէս հրամայեաց վառել հնոց հրոյ սաստկագին , և արկանել 'ի նա զն̄ա : Իսկ սպասաւորք բռնաւորին կատարէին զհրամայեալսն , մինչև յոյժ բարձրացեալ ցոլանայր բոցն : Իսկ երանելի կուսին կացեալ մերձ 'ի հնոցն զուարթ երեսօք և ժիր մարմնով ասէ . օրհ-

Թ . նեալ

նեամ՝ եւ Տր Այ , որ 'ի բարձունս բնակեալ ես , եւ զխոնարհս տեսանես ․ զոր փառաւորեն հրեշտակք , եւ Այ զօրութիւնք երկնից ․ առ քեզ կարդամ, օգնեա ինձ քով բարերարութբք , եւ կնքեա զանձն իմ զօրութբ Սբ Հոգւոյդ ․ եւ ցոյց չարախորհին եւ քննամեացն պրիսկոսի , եթէ դու ես Այ՝ որ առաքեցեր զհրեշտակն առ երիս մանկունսն 'ի բաբելոնի , եւ շիջուցեր զբոց հնոցին ․ եւ այժմ հայեաց յիս 'ի տառապեալս , եւ առաքեա զօգնութիւն քո , եւ փրկեա զիս 'ի բերանոյ մարդախանձ առիւծուն , եւ 'ի ձեռաց ոգեկորոյս որսողին , եւ 'ի պատրանաց անթիպատոսին ․ զի անուն քո ահաւոր եւ փառաւորեալ է յաւիտեան ։

Յայնժամ հրամայեաց բռնաւորն պաշտօնէից իւրոց գօտի ածել եւփիմեայ Ը մէջն ․ եւ ասէ ․ առէք արկէք զնա 'ի հնոց հրոյն ։ Յայնժամ վայրի երկուք ծմանք 'ի սպասաւորաց անտի տեսիլ տեսեալ ահաւոր շուրջ զկուսիւն՝ 'ի բաց կացին 'ի նմանէ սարսափմամբ ․ եւ ընթացան առ իշխանն՝ ցուցանել նմա , թէ չէ մարթ կատարել զհրամանն ․ քանզի մին 'ի նոցանէ՝ որում անուն էր սոսթենէս , եւ ունէր սուսեր Ը մէջ , եկն եկաց առաջի իշխանին , եւ ասէ ցնա ․ հրամայեա ինձ ով անթիպատէ որովս այսուհետեւ հարկանել զանձն իմ ․ քանզի անհնարին է ինձ մխել զձեռս իմ 'ի սբ վկայուհիդ յայդ ․ զի տեսանեմ դէմ յանդիման առաջի աչաց իմոց զարս պայծառազգեստս , որք սպառ ա-

ների կուսին :

Սոյնպէս և միւս այլ ապաստաւոր՝ ընկոտրիա-
նոս կից ընկոտոր անուն (որ է այլոց՝ մնգ-
դօն), որ անդաստին ծանօթ էր գիտութեան
ճշմարտութեան, լուծեալ զգօտին զինուորու-
թեան՝ առէ ցիշխանն . աղաչեմ զքեզ ով ան-
թիպատէ, ազատեա զիս յանձկութենէ յայս-
մանէ . զի ոչ կարեմ մտանել երբէք 'ի սբ̃
վկայս յայս . քանզի տեսի աչօք իմովք մերձ
առ նմա նորատեսիլ արս ամանս, որք ահա-
գին գիմօք խոժոռ հայէին 'ի մեզ, և 'ի
մեր վ̃է կամէին յարձակել զհուր հնոցին, ոչ
թողացուցեալ մերձիլ յերանելի կոյսն :

Իսկ այս որոտմնեալ անթիպատոսի, ոչ թէ
նորա անդաստին ապստամբ եղեն յորինաց
գիտցն, հրամանն եր զնել զնա 'ի դիպահոճ
իբրև 'ի բանտի . և հրամայեաց երկուց այլ
'ի զինուորաց, յորոց միոյն կոչէին կեսար կից
կայսր, և միւսն վարիոս, զի առեալ արկցեն
զեւփիմիա 'ի հուրն : Նոքա իբրև ընկեցին
զերանելի կոյսն 'ի հնոց անդր, պահեցին
զնա ա̃ծութեն պաշտօնեայքն՝ լուսազգած
հրեշտակքն խաղաղութեն, ցրելով զհուր
հնոցին . յորմէ՝ սատակեցան ապստաւորքն
կեսար և վարիոս՝ միմեանց զկնի :

Իսկ երանելի կոյսն կայր 'ի մէջ հնոցին իբ-
րև յարքունական ապարանս . և որպէս թէ
յանզիրմանն լինելով փորհքէին իւրոյ, և պար-
կեշտան գեղեցկութի տեսանելով զթագա-
ւորին երկնաւոր՝ տարածեաց զձեռս իւր, և
առէ . օրհնեալ ես տր̃ ա̃ծ հարցն մերոց, որ

ան-

անկշռաչափ մեծութեանդ քո ոչ անսանձ արարեր զազգախնին քո. որ վասն ճշմարտութեան տապառածեցեր զմեծ տիեզերս, եւ զհաւատս յարութեն ընծայեցեր յուսացելոց 'ի քեզ. դահուեցեր զիս եւ պահեցեր մինչեւ ցարդ 'ի հանդէպս նախահաւատեանս, զոր ինքնին ուղղեալ եւ կատարեալ զընթացս իմ ըստ կամաց քոց բարերարաց, որ մարդասէրդ ես եւ բարերար յամի. զքեզ օրհնեմ, եւ զքեզ գոհանամ յամ ժամ 'ի վէ մեծ պաղանչելեաց քոց. որ միայնդ ես պաշտելի եւ հզօր՝ տէր տէրանց եւ թագր թագաւորաց:

Տեսնել բաժանուորին զկարօտ ծառայից իւրոց եւ զարշանդամ մնալ կուսին 'ի մէջ հնոցին, կիմարեալ կայր ի միտս իւր վն իւրացն եղելոց: Այս իբրեւ շիջաւ հուրն ինքնին, եւ ել աղախինն քո անվնաս, մինչեւ եւ ոչ մազ մի 'ի նմանէ ծախեցաւ, հրամանն ետ անթիպատոսն տանել արկանել զնա անդրէն կապանօք 'ի բանտ: Այնդ զաւարթագին խնդութբ պատմէր Եւփիմէ սրբոց կապելոցն, զոր ինչ արար Տր նա ած, եւ քաջալերս տայր նց, եւ խնդրէր 'ի նոցանէ աղօթս առնել վն իւր. եւ նոցա լցեալ ուրախութբ՝ փառս տային այ, եւ խնդրէին 'ի նմանէ՝ տալ ինքեանց եւ կուսին զերջանիկ կատարումն հանդիսին 'ի փառս անուան իւրոյ սբյ: Այլ ինքն Եւփիմիա սկսաւ զայս աղօթս մատուցանել. Տէր յոյս քո արամ արժանի զաղախին քո եւ զնահատակակիցս իմ՝ պատարագ ընդունելի լինել քեզ Տր հարցն մերոց, որք

փափաքանօք խոստովանեցին զա̃ծու̃դ քո ։ Ապա 'ի վաղիւն անդր նստեալ իշխանին արքունոյն յատեանն՝ հրամայեաց նախ ածել զառաջեաւ զնոր վկայսն զոսեթենէս և զաեկտոր ․ և հարցանէր ցնա , զի՞ գործեցիք՝ զի չկամեցայք անսալ հրամանաց իմոց ․ մի՞ արդեօք և դուք երկուճացայք 'ի գենէս , և կ̃մ թէ մոլորեցայք զլխովին զհետ տխմարացն այնոցիկ՝ որ 'ի կապանս են ․ և արդ զոհեցէք ա̃ծոցն , զի գիտասցիք զսերտ հաւատարմութի̃ ձեր 'ի պաշտօն դիցն և 'ի ծառայութի̃ մեր ։ Նոքա ետուն պ̃նի , և ասեն ․ ով անթիպատէ արդարև մոլորեալ էաք պատրանօք խաւարասէր թշնամւոյն՝ զոր դու պաշտես , և կորուսեալ էաք 'ի վիհս անօրէնութեան դժոխային գործոց , կապեալք 'ի մնոտի կենցաղս ը̃ն ձերով ծառայութե̃ , և անոտի յուսով հեռացեալք 'ի յուսոյն յաւիտենից ․ այլ այժմ հաւատացեալ եմք յա̃ծ Ճշմարիտ , և հրաւիրեալ 'ի լոյս ա̃ծգիտութե̃ 'ի ձեռն նահատակացդ ս̃յ կուսին Եւփիմեայ ․ վ̃յ քաւ մեզ այսուհետև զոհել դից գարշելեաց , կ̃մ անսալ ա̃ծը̃դէմ հրամանաց քոց ։

Յայնժամ ցասուցեալ բռնաւորին՝ ետ հանել զնա 'ի գազանամարտ , զի գիշատեսցին 'ի գազանաց ․ և նոքա ուրախութե̃ յանձն առին զայն դժնդակ պատուհաս , զի փութով հասցեն երանելի կենաց գեղեցիկ նահատակութե̃ ։ Արդ յորժամ արձակեցին զգազանս սովեալս 'ի վ̃ն վկայիցն , նոքա սկսան

կալ

կարդաց առ տծ , եւ ասէ . գոհանամք զքեզ տր , զի արժանի արարեր զմեզ մատնիլ վս անուան քո սրբոյ 'ի ժանիս երեւելի գազանաց , զի զերծեալ լիցուք 'ի ժանեաց անօրինաց եւ աներեւոյթ ոսոխին . եւ արդ աղաչեմք զքեզ տր , տուր մեզ կատարել զընթացս մեր յայսմ ասպարիզի , եւ փրկեա զանձինս մեր 'ի հաղբից մարդասպանին . եւ տուր մեզ խաղաղութիւն գալ առ քեզ ։ Իսկ առժամայն ձայն եղեւ յերկնից . լուեալ զաղաչանս ձեր , եւ արարից զամ խնդրուածս ձեր ։

Յայնժամ վայրի եկեալ գազանաց՝ մեղմով խածանէին զնահատակսն , եւ ծծեալ զարիւնս նոցա՝ 'ի բաց գնային 'ի նոցանէ , թողեալ անվնաս զմարմինս նց . մինչեւ զարմանալ ամենեցուն՝ որոց կային 'ի տեսարանի , ըստ նոցա գործն . իսկ սրբցն յանձն արարեալ տն զանձինս՝ աւանդեցին զհոգիս իւրեանց ։ Իսկ տեսեալ անթիպատոսին զվախճանել սրբցն՝ յարեաւ եւ գնաց յապարանս իւր . իսկ զմարմինս սրբց բարձին արք երկիւղածք լռելեայն , եւ պատեալ սբ պատուականօք եւ օծեալ իւղովք անուշիւք՝ ամփոփեցին 'ի գերեզմանի ։

Դարձեալ 'ի վաղիւն ըստ այգանալ առաւօտուն եկն նստաւ անթիպատոսն յատեանն , եւ հրամայեաց բերել զառաջեաւ զեւփիմիա՝ տեսանել , թէ յոր խորհուրդս կայցէ ։ Իսկ իբրեւ գայր սբ կոյսն , քաղցր բարբառով նուագէր , եւ ասէր . երգեմ քեզ տր օրհնութի 'ի ճանապարհիս յայսմիկ . փառա-

ւորեմ զքեզ ա՛մ զօրութ՛ իմով . զքեզ ամեն միշտ օրհնեմ, և 'ի ձայն սաղմոսաց՝ բարձր աղաղակեմ՝ գովելով և փառաւորելով զանուն ս՛բ քո :

Նորև եւս զնա անթիւպատուան , ասէ . մինչև ցե՞րբ ոչ խնայես 'ի քեզ, և կորուսանես զանձն քո . Եկ առաջ բանից իմոց , և հաւանեցո՛ զմիտս քո զոհել ա՛ծոյն , զի հաշտեսցի՛ն ընդ քեզ , և բարի արասցեն քեզ . աղաւր ինձ , և խորհրդակից եղեց քեզ . դարձի՛ր 'ի միտս զգաստս , զի կենդանի մնայցես , և տիկնաց տիկին կոչեսցիս : Այսուժամ ծիծաղեցաւ սրբուհին , և 'ի կշտամբանս հրապուրանաց նորա ասէ . հաստատեալ եմ 'ի զգաստ միտս՝ զոր ունիմ 'ի ք՛ս . արդ թէ ոչ զի՞նչ խոնհմութիւն այլ , որպէս թողուլ զա՛ծ կենդանի , և քարանց և փայտից զոհել . մի թէ համարիցի՞ս , եթէ անմիտ և կորստական խորատուքս լսելով խելից և հմերց գիտնայլ պատկերաց զոհեցից , մի՛ մոլորեալ դու և 'ի բաց անկեալք 'ի ճշմարտութե՛ն ք՛ի , և ընկեալք ընդ որոգայթաւ դևին օձին . ընկերդ ատարատարասքին և ժառանգորդք անշէջ հրոյն . որ փութաս զքաղաքացուցանելոյ գս ճշմարտութե՛՝ առ ձեզ ձգել . սակայն ես ոչ հաւանեցայց մտաւ հրապուրանաց քոց , և ոչ երբէ զողաց խաբեցայց պատիր բանիւք քովք . այլ առ ոչինչ դրեցից զսպառնալիս քո և զգզուքանս . զի ունիմ զգեցեալ զսպառազինութի՛ հաւատոյն ք՛ի , որ անխափան զօրացուցանէ զիս :

Այսն

Յայնժամ հրամայեաց անթիւպատառն 'ի ծա_
ռայս գործակալաց իւրոց՝ մեքենաւոր գործա_
րան տանջանաց կազմել սմին , և հոլովելով
քերել 'ի թէատրոնն . և յեղակարծուց արկա_
նել զեւփիմիա 'ի թակարդ մեքենայիցն . զի
այնպէս ընկղմեալ էր նմանութեամբ վայրենի
վարագաց՝ մռռանիցի անդխոտանալով ։ Իս_
կարև կազմեցին զորոգայթ տանջանացն ,
եկն 'ի տեղւոջն ոչ վկայուհին պայծառ դի_
մօք , և համարձակ շրջէր անվնասելի ։ Իսկ
յորժամ գահիճքն կամեցին քարշել զկոյսն ,
և ձգել 'ի տեղւոջն՝ ուր լարեալ էր որոգայթ
տանջանարանաց , յափշտակեալ եղև նա 'ի
ձեռն հրեշտակաց , և եանց խաղաղութեամբ է
մեքենայսն . յորս անկեալ դահճացն՝ սա_
տակեցան ։ (2)

Յայնժամ վայրի բացեալ զբերան իւր երանե_
լին եւփիմիա՝ սկսաւ աղօթել , և ասել . Տէր
Տծ՝ որ առաքեցեր զմիածին որդիդ քո յերկ_
նից . որ եկն և մարմնացաւ 'ի սբ կուսէն մա_
րիամայ . և չարչարանօք խաչի իւրոյ եղոյծ
զերկուսեան մահու , և ընթադրեալ կոխեաց
զզօրութիւն բանսարկուին , և քակեաց ընդ_
խաչափայտին , և եբաց զդրունս երկնից .
Տէր՝ որ մերձ կացեր երկոցունց երանելի զնա_
ւնորաց այնոցիկ , որ վն անուան քո հեղին
զարիւնս իւրեանց , և հերքեցին զընդդիմա_
մարտ գազանս . որ հաստատեցեր 'ի ձեռն
սբց նահատակաց զհիմունս հաւատոյ . որ
միշտ օգնական եղեր ինձ յամ մրցմունս տան_
ջանաց . փրկեա՛ և այժմ զանձն իմ աղօթիւք

 սբցն

սգոցն այնոցիկ՝ որ 'ի բանտին են մշտ. անսուտ
խոստմանցն, զոր ակն ոչ ետես և ունկն ոչ
լուաւ. և ապահեա զաղախին քո. զի դու միայն
ես, որ փրկես և ապրեցուցանես զյուսա-
ցեալսն 'ի քեզ։

Այլ տեսեալ անթիպատոսին՝ թէ ոչինչ վնա-
սեցաւ կոյսն 'ի մեքենայիցն, սկսաւ լկնիլ
անզգրէն, և ողոքանօք խօսել ընդ նմա. ասէ.
Ամենայն իրօք իմաստուն գոլով քո, և ազգաւ ազ-
նուական և առաջին, զարմացեալ եմ յոյժ,
եթէ վասն է՞ր 'ի բանս եղեալ մոլորեցուցչաց՝
պատրեցար, և կորուսեր զամենայն ինչ քո. և տա-
կաւին կաս 'ի նմին յամառութեան՝ ոչ առնե-
լով զհաճոյս ինքնակալին. սակայն և այժմ
իբր զիմաստուն և զպարկեշտագեղ կին լուր
ինձ, և իբր հօր քում համարեա՛ և ներեա՛
զառ 'ի յինէն եղեալսն առ քեզ անարգանս
տանջանաց. և զոհեա՛ անմահ դիցն, զի մի՛
լիցիս 'ի նախատինս ազգին քո։

Իսկ սրբ. վկայն քրիստոսասէր մտօք զինեալ՝ յան-
դիմանեաց զանթիպատոսն, և ասէ. Ո՛վ նեն-
գաւոր թշնամի արդարութեան, որ աղուէսա-
բարոյ հնարիւք կամիս որսալ զիս. ո՛վ գժնէ-
համ բանիւքդ՝ որ քան զլեղի դառնագոյն, և
ք̄ զմոլախինդ սատակիչ. ո՛չ այնչափ անըզ-
գայ եմ, եթէ թողեալ զգանձն անապական
կենդանութեան՝ և երկիր պագանիցեմ բանսար-
կուին խաբէութեան։ Արդ մի՛ խաբիր անթի-
պատէ, եթէ հաւանեցուցես զիս բանիւք՝
զոհել անմաքուր դիւացն, և կործս անուա-
նել զնն. և զիա՞րդ անամօթեալ՝ միշտ կեն-
դան

դառնութեան նման առնես զոչ երբէք կենդա-
նացեալսն , և նոցա զոհս կատարել թելա-
դրես ։ Որդ՝ քաւ լիցի ինձ հաւանել անհամ
և կորստական բանից քոց . մեյ փութամ և
արամ վաղվաղակի՝ զոր ինչ և կամիս . քանզի
ես փութամ ձեռպիմ չարչարանօքդ որ ՚ի քէն՝
մտանել ՚ի յաւիտենական երկնային ժա-
ռանգութիւն , ուր է հայրն ամենեցուն և
հանդիսադիրն ած , որ պսակէ զամ ոքս իւր ,
և որդին միածին , և հոգին սբ պարգևա-
բաշխն նմ բարութե ։

Նյնուհետև իսպառ սրտմտեալ իշխանն՝
հրամայեաց չարաչար ձաղկել զնա արջա-
ռաջլօք . իսկ սրբուհին եւփիմէ ՚ի հարկանիլ
իւրում ասէր ցբռնաւորն . ոչ հալին յիս տան-
ջանքդ քո . լուծեալ ես և օտարացեալ ՚ի
բնութէդ . յաղթեալ և հերքեալ է զօրու-
թիւդ քո ։ Յայնժամ ապերախտս հանդերձ
անթիպատոսիւն մոլեէ ՚ի ցասումն՝ ետ բե-
րել սղոցս սայրատուրս , զի յերկուս բաժա-
նեսցեն զանձն կուսին ՚ի մամուլս հիւսանց .
և առ նմին տապակս երկաթիս պատրաստել ,
զի կիզցեն զնա ՚ի ջեռուցեալ տապակս , և
յածխիւ դարձուսցեն ։ Այլ իբրև պատրաս-
տեցին զահիճքն զամ ; ածին զվկայուհին , և
արկին զնա ՚ի մէջ մամլոց գործարանացն .
և ահա բեկեցան սղոցքն , և ոչ ներգործէին
՚ի նա . նոյնպս և եռանդն տապակաց շիջաւ .
քանզի հրեշտակք այ եկեալ մերձ կացին
կուսին , և անգործ արարին զամ հնարս ա-
նօրինաց ։

Տե-

Տեսանել տալ զխորանոսն և անեթիւպատոսի, եթէ զինադղեաց է միային քեզ անեղեւոյթ զօրու-թեամբ, մոգութեան անուանանելին զՀամբերութիւն նոր. արդ Հաւանութ խորհրդաբանելն Հրա-մայեցին, որ բաղմութիւք գաղանաց՝ արիւք և առիւծք 'ի միասին արձակեցին 'ի վերայ նոր։ Արդև մուծին ղաղախին քեզ 'ի թեատ-րոնն, տարածեալ նոր զձեռս իւր՝ յաղօթս եկաց, և ասէ. Յայտնի ես ամ՝ որոց կար-դանին առ քեզ. ընկալ զՀոգի իմ 'ի Հոտ ա-նուշից. որպէս ընկալար զՀօր մերոյ աբրաՀա-մու զընծայութիւնն պատարագն, այսինքն և զիմ տառապելոյս ընկալ զպատարագս Հոգւոյս և մարմնոյ, զկամաւոր և զգանձուոր զոՀս՝ զոր քեզ մատուցանեմ։ Յայնժամ արձակեցին զգաղանսն 'ի վր. և կոյսն նր կնքեաց զինքն նշանաւն քեզ, և կարդաց զանուն Տն։

Իսկ գաղանացն վաղս առեալ՝ գային մերձ 'ի վկային քեզ. ուր առիւքն Համբերութեամբ լիզուլին զզարշապարս նորա. նոյնպէս և ա-ռիւծքն ևս օրինակի նոյ Հեզութի ցուցանէին։ Որ տեսեալ զինուորաց՝ զայրացանէին. և Հրամանաւ իշխանին խոցոտէին սրով զանձն նր վկային. (զի թերևս զարիւն տեսեալ գաղանաց՝ գրգռեսցեն զնա փութով։) Նա զի տեսանէին կենդանի էր երանելին Թեկղի-մեա, և փափաքէր ընդունել զկատարումն, խնքնին սողքէր զգաղանսն առանց զանգի-տելոյ մերձենալ 'ի նա փախտանակ զինուո-րաց. զի վաղվաղակի բարձցեն զնա յՏէ առ-ուր չարէ, և մնցէ առ ամ՝ առ որ անձկա-ցեալն

ցեալն էր ։

Յովսէփամ ընթացաւ մատակ առիւծ մի (Ը այլոց՝ արջ մատակ), և Հիւրանոցամբքն մարդ-ուցեր զկողս նր՝ ոչինչ սասանիկս խոցոտելով զնա ։ Այլ նոյնժամայն ձայն եղև յերկնից, և ասէ . ՚ի վեր ընթացիր Նէսփորիա, և ընկալ զպարգևսն՝ զոր պատրաստեցեր քեզ քոյին ձգնութեամբ . զընթացսն կատարեցեր, և զհաւատան պահեցեր . մատիր ՚ի պսակն ։ Այլ ընդ լինել ձայնին՝ շարժումն մեծ եղև, մինչև սասանեալ դողդղեցաւ տեղին, և դողացին ամենեքեան, և զահի հարեալ ցրուեցան ՚ի թէատրոնէ ։ Իսկ նր կոյսն ասէ առ ած . հասո՛ Տր անօրինակն Ը օրտի իւրոյ չարի ; և ընդ աղախնոյ քո լե՛ր Տր իմ և ած . և զայս ասացեալ՝ աւանդեաց զոգին ։ Այլ զի մեկնեալ էին ՚ի տեղւոջէն իշխանն և սպասաւորք նր ահի՛ մեծաւ, եկեալ մայր կուսին թէոդոսիանէ և հայր նորա փիլոփրոնէ՝ որք էին ՚ի թագաւոր, առին զմարմին նր, և տարեալ եդին ՚ի նոր գերեզմանի, ՚ի տեղւոջն՝ որ միով ասպարիսաւ հեռի էր ՚ի քաղկեդոն քաղաքէ ։

Յետ այսորիկ խորհուրդ արարեալ անթիպատոսին վն երանելւոյն կապելոցն՝ որք դեռ ՚ի բանտին էին, առաքեաց զնս առ թագաւորն ՚ի Նիկոմիդիա . և անդ կատարեցան նր վկայքն քի, որք էին թուով քառասուն և հինգ . Ը որս եթէ թուեցես և զսոսթենէս և զվիկտոր, որք յառաջին նահատակեցան ՚ի քաղկեդոն, լինին յիսուն և մի . իսկ զկուսին և

և պսակ պարծանաց ամենեցուն նց՟՝ յիսնե-րորդ երկրորդ, որբուհին եւփիմիա. զորոյ և զարիւնն խնդրեաց ած՟ 'ի ձեռաց չարախո-հին պրիսկոսի անթիպատոսի, որ ընդ չարա-չար ախտիւք անկեալ՝ մեծապէս տանջանօք սատակեցաւ 'ի կենացս:

Իսկ օր կատարման երանելոյ կուսին եւփի-մեայ էր սեպտեմբերի ժզ. 'ի հիւպատոսին դիոկղետիանոսի քննամարտ կայսեր, և ա-թոռակցի նորա մաքսիմիանոսի հերքուղեայ կմ՟ հերակլեայ, յամի տն՟ իբր 303: Ը.ՅԼՎՄ երևելի սքանչելեաց ինչ եղելոց 'ի քաղկեդոն 'ի ձեռն ամենահամբաւ վկայուհւոյն եւփի-մեայ 'ի յուլիսի. ժա. ուրոյն յիշատակ նորա կարգեցաւ առ յոյնս յայնմ աւուր. և տօնմին նաև 'ի մեզ տօն նորա վերածեալ եղև յայս միջոց յուլիսի՝ ը՟ նախընթաց խե՟ վկայից, և ծն՟ վկայակցաց նց՟, և ը՟ քրիստինեայ կուսի: Ըստ յիշատակելոյ յայսմաւուրաց նոցին յօհան ոսկիաբան, այն է ոսկեբերանն, պատմեաց զորբուհի կոյսն եւփիմիա ներբողական ճառ-իւք. այլ իցէ՞ թէ 'ի ձեռս բերէաք ուստեք զօրինակ այնր ճառի, որ չերևի այժմ 'ի միջի:

Իսկ վասն հոյակապ տաճարին եւփիմեայ, և սքանչելեաց՝ որ անդ, այսպէս գրէ եւագրիոս երևելի պատմաբան. գիրք. Բ. գլ. 3. * Տա-ճար եւփիմեայ վկայուհւոյն (ասէ), որ 'ի քաղկեդոն բիւթանացւոց, կառուցեալ է 'ի տեղի զուարճալի և դարահայեաց... ուստի երբև 'ի դիտանոցէ աչս յածել՝ տեսանեն ըզ-

դաշտս

դաշտս եւ զհովիտս կանաչազգեաց եւ անկա-
զարդ . . . եւ ծովս պէսպէս եւ ծովափունս . . ։
Իսկ ինքն տաճարն հանդէպ կայ կոստանդնուպօլի-
կան քաղաքին , եւ տեսութիւնըն առաւել վա-
յելչանայ ։ եւ է երեքկարգեան մեծամեծ շին-
ուածովք ։ մին՝ անյարկ , արձակագաւիթ եւ
սիւնազարդ յա̅մ̅ կողմանց ։ երկրորդն յետ
նորա՝ երկայնութ̅բ̅ , լայնութ̅բ̅ , եւ սեամբք
գոգցես համանման , այլ յարկածածկոյթ
գմբեթաւ ։ յորոյ 'ի հիւսիսոյ արեւելից է
տաճարն բոլորշի կամարաձեւ քաջարուեստ ,
զոր պատեն սիւնք հաւասարք ը̅ւ̅ նիւթոյն եւ
ը̅ւ̅ մեծութե̅ ։ յորոց վ̅ր̅ է վերնատուն բարձր
ընդ նովին գմբեթաւ ։ ուստի լինի յաղօթս
կալ առ վկայուհին , եւ առաջիկայ լինել
պաշտամանց ։

Իսկ 'ի մէջ կամարին ը̅ւ̅ արեւելս է շիրիմ քա-
ջավկայելոյն ։ ուր եդեալ կան ամենասուրբ
նշխարք վկային 'ի տապանակ երկայնաձիր ,
զոր ոմանք մանդրա կոչեն (ի̅ը̅ երկայն) , ար-
ծաթաշէն գեղեցիկ ։ Իսկ որչափ ինչ 'ի սըր-
բուհւոյ անտի ընդ ժամանակս ժամանակս
հրաշագործեալ լինին , ա̅մ̅ քրիստոնէից քա-
ջայայտ է ։ քանզի բազում անգամ կամ որոց
ը̅ւ̅ ժամանակին դիտապետ եղելոց քաղաքին ,
եւ կի̅ն̅ այլոց ոմանց առաքինեաց եղելոց յուխտա-
նի , տեսլեամբ 'ի վ̅ր̅ կացեալ՝ հրաման տայ
հնձան հարկանել (կի̅ն̅ այգեկութս առնել)
'ի տաճարի իւրում (զոր բազումք բազմօրի-
նակ թարգմանեցին) ։ Որ 'իբրեւ յայտնի եղեւ
ն՝ թագաւորաց և՝ քահանայապետին եւ քա-

ղաւ

ղաբէին, ընթանան 'ի տաճարն. զի և զաւա-
զանեքն և՛երիցունք և իշխանք և այլ ամենայն
ամենայն կամէին հաղորդս լինել խորհր-
դոյն: Որք մինչդեռ հայէին ողբս առ հասա-
րակ, հայրապետն կոստանդնուպօլսոյ հանդ-
դերձ քահանայիւք իւրովք 'ի ներքս 'ի սեղա-
սրբութեան մտանէ, ուր սպասեալն 'ի մէնջ
ՆԸ. մարմինն եղեալ կայ. և է վանդակ (կա-
ճակ փոքրիկ) առ. տապանաւն ընդ. ահեկէ.
ուստի զերկաթի դաւադան հանդերձ սպա-
դաւ կարկառեն մինչև 'ի ճՁ նշխարսն. և յետ
շօշափելոյ սոտ անդ սպունգաւն՝ յորժամ 'ի
վեր ձգեն զդաւադանն, գտանեն զսպունգն
լի արեամբ թանձրամած. զոր յորժամ տե-
սանէ ժողովուրդն, իսկ և իսկ երկիր պագա-
նէ Այ գոհութի: Այս այնչափ է յորդութի
արեանն, զի եթէ բարեպաշտ թագաւորքն,
և եթէ ամ ժողովեալ երիցունք և համօրէն
բազմութի ժողովրդեան, առաստապես առ-
նուն անուշ. միանդամայն և սպունգն զշիթ-
նորա ՀԸ ամ ° առ հասարակ եալ՝ որք խնդ-
րեին. և հանապազ անսպառ պահի արիւնն
այն՝ ոչ ինչ այլայլանել: Այս այսուիկ
ամենակալեցուցանէս կատարելին՝ ոչ ըստ սահմա-
նեալ ինչ ժամանակի, այլ՝ ըստ առաջնորդին
լաւութե և ընտիր քաղաքավարութե. քան-
զի ասեն, թէ երբ առաջնորդն իցէ այր պար-
կեշտ և նշանաւոր առաքինութ., այդ նշան
լինի առաւել յաճախութե. իսկ յորժամ չէ-
ցէ այնպիսի, դու՛ն ուրեք կատարելին աճեալ
սքանչելիքս:

Յա.

Յաւելու Նիկեփորոս Կալլիստոս , թէ յետ ժամանակաց Մօրիկ կայսր 'ի կարծիս երկբայութեան փոխեցաւ վասն իրացս , մի արդեօք խարդախանք ինչ իցեն , եբարձ առ ժամանակ մի զարծաթի տապանակն եւ զվանդակ տապանին , եւ զբուն արկղ կուսին փակեալ կնքեաց արքունի մատանեաւ իւրով . եւ յետ աւուրց բազմաց ինքնին բացեալ զկնիքն՝ անձամբ փորձէ զնոյն նշան . եւ ահա որպէս յառաջին՝ դարձեալ բղխեաց յորդադոյն եւս արիւն 'ի մարմնոյ սրբոյ կուսին . զոր ժողովեցին ամա-
գաւ ըստ սովորութե .

Դարձեալ գրէ Եւագրիոս այսպէս . * ,,Այլ
,, ասացից ինչ մի , զոր ոչ ժամանակ եւ ոչ
,, աւուրք ինչ հատանէ . եւ ոչ խափէ զհաւա-
,, տացեալս եւ զանհաւատս , այլ՝ ամենեցուն
,, զուգապէս հանդիպի . յորժամ մերձենայ
,, որք 'ի տապան անդր՝ ուր են սրբ նշխարքն ,
,, հոտ անուշից հարկանէ նմա՝ զեր 'ի վեր
,, քան զսովորական բուրումն , որ առ մար-
,, դիկ . զի ոչ նման գտանի հոտոյ բուրելոց
,, 'ի դաշտաց , եւ ոչ յայլ անուշահոտ իրաց ,
,, եւ ոչ որպէս կազմէ արհեստ միւռոնագործ
,, խնկեփեցաց , այլ՝ օտար իմն եւ գերա-
,, հրաշ , ինքնին յանդիման կացուցանելով
,, զզօրութիւն նշխարացն ։

Թողլից եւ զայլ ազգի ազգի սքանչելիս , որք 'ի զանազան ժամանակս պատմին . յորոց սակի է եւ այն , զի 'ի դիմել երբեմն պարսից ասպն 'ի վ̃ քաղաքին քաղկեդոնի՝ կամեցան բարբարոսքն այրել եւ զնշխարս սրբուհւոյն
եւ.

եւփիմեայ . վէմ դիզեալ յարդ բազում 'ի
'ի վէմ և շուրջանակի, հուր մատուցին . այլ
յետ ծախելոյ յարդից՝ անապատ գտան նըշ-
խարք կուսին ։ (3)

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ·

(1) Ճառընտիրն մեր Ա. յորմէ առաւել առաջ զառաջինկայս ճառ պատմութեան, ունի 'ի խորագրի այսպէս. * Վկայաբանութիւն սրբոյ կուսին եփիմեայ, և որք ը՛ նմ կատարեցան 'ի քաղկեդոնի՝ քառասուն և իննուց վկայիցն քՍի ||. Ուր հայելով 'ի կարգ նոյն վկայաբանութեան՝ պարզ է յաւելուլ և զերկու զօրականս, որովք լինին յիսուն և մի վկայք . Թող զի խմ վկայքն թէպէտև էին 'ի քաղկեդոնէ, այլ ոչ կատարեցան 'ի քաղաքի անդ. զի առաքեցան առ Թագաւորն, որ էր յայնժամ 'ի Նիկոմիդիա ։ Զնոյն վկայաբանութիւն գտանեմք յարեւմտեան առ մետափրաստեսի . մինչ զի ուր ուրեք հնութիւն ճառընտրին մերոյ էր անվերծանելի կամ փոքր մի պակասաւոր առ փոխումն, դիւրին եղև մեզ կարկատել զայն միջոցս 'ի մետափրաստեսէ . Թող զնորա զոճն յայտնի, զոր ոչ պահեցաք . զի է ճոխաբան հասարակօրէն, թէպէտև վայելչապէս . և ջանայ 'ի դէպս վերծանողաց յաւելուլ զնախագրական կամ զվերագրական պատճառս և հետեւանս, զորս ունէր ինքնին առնել ընթերցողն ։ Թողեալ և զաւարտերութիւն ձեռագրաց բուն վկայաբանութեան . զի գուցէ ուրեք այլազգ ընթեռնոյր Թարգմանիչն մեր, և այլազգ մետափրաստես ։ Իսկ այլ ևս վկայագիրք և յայսմաւուրք են քաղուածք 'ի և նոյն վկայաբանութենէս ։ Անուն կուսին 'ի զանազան գիրս մեր անխտիր գրի եւփիմէ, եւփիմեա, եւփիմիա, կամ եփիմիա, եփիմէ . ևն . որ 'ի յոյնս է եւֆիմիա, և առ լատինս եւֆեմիա . Բ և անխտիր առնի 'ի մեզ եւփրատ կամ եփրատ, եւփրատէսնէ կամ եփրատինէ . ևն ։

(2) Տանջանքն սմ՝ որ առեալ եւփիմեայ . մօրինակ պատմին 'ի ճառընտրի և առ մետափր" և առ այլս . ոմն և ողատուն կուսին 'ի մեքենայէ անուոց ։ Այլ յայսմ վայրի՝ ուր անորոշ բանիւ նշանակէ ճառընտիրն զնո-

ժ րա-

բաժնեալ մեքենայ տանջանարանաց, կոչելով մեքենաւոր գործարան, Մետափրաստէս վերածէ յերկուս տեսակս տանջանաց. յորոց առաջինն էր առէ մեքենայ ինչ կազմեալ 'ի քարանց և յերկաթոյ. քանզի կախեալ էին քարինք մեծամեծք զանկեանց գործարանին. զորս իբրև քարշէին մեքենայիւք, ծանր երկաթ ինչ վեր 'ի վայր խաղայր ուժգնութբ հետ զհետէ՝ 'ի աղորել զմարմին կուսին. այլ որ պահեաց զնա, և գործարանն քայքայեցաւ: Երկրորդն էր ուղղոն մեծ 'ի անգղի առաջարկղին, յորում էին ծովային խեցի գազանք. յոր արկին զեւփիմիա, և եւ անձկաս: Երրորդն էր այն՝ (զոր Թուէի խնացուցանել Հառքաւիրն մեր), զի արկին 'ի փոս մի ապրաստար քարինս, շամփուրս, սղոցս, և ծածկեցին զայղն հողով. և յորժամ կամէին անցուցանել զնոյան է այն, զի խորեալ 'ի փոս անդր՝ ջարդեսցի յանդէաս. Նաեանց անձկաս է այն. և գահինքն անկան 'ի գուբն՝ զոր ինքեանք փորեցին, և կորեան չարաչար: Արդ Թեպետև կարեաց միաբանել զտոսին է գրելոցն 'ի Հառքիւրի, այլ պահելով զընթացս բանից որ՝ շատ համարեցաք ատաանօր նշանակել:

(3) Զարմանալեաց եմք է բաւակելեան յայսմաւուրս Յ. որ այլով մասամբ միշտ գովելի գտանի ԶԲ պատմական ժամանակիս. և սակայն ոչ գիտեմ որպիսի անզգուշութբ գրչաց՝ 'ի բաց անկեալ է յիշատակ և վարք եւփիմեայ կուսի 'ի սեպհական տեղւոջէն. զի ուր ամենեքին գնեն զաօն որ կԹ զկատարումն 'ի սեպտ. 16. անդ է տեսանել 'ի ժամագր. յն. և 'ի Լ. եւ և 'ի Ճ. (Թէպէտև գրեալ էր սոսա 'ի սեպտ. Ը. փոխանակ գրելոյ՝ ԺԶ.) անդ և 'ի Հ. ԺԶ. կԹ ԺԵ. սեպտ. անգ՝ Թ 'ի ՃՅՆ. բս. եդեալ կայ միայն 'ի յուլիսի. 11. առընթեր յիշատակի մարկիանոսի մարտիրոսի նիկոմիդացւոյ, * յիշատակ զքանչելեաց ամենահամբաւ վկայուհւոյն եւփիմեայ ||. և այն՝ զանցաներով զերեւելի զքանչելիս արեան սրբուհւոյն և զայլ ես հրաշս, ամփոփի առ սաստիկական պատմութի ինչ առօյգ կԹ անսասյգ՝ եդեալ յաւուրս չորրորդ ժողովոյն: Դատեմին և քանի մի համանուն կուսանք և որ կանայք՝ խոստովանողք կԹ վկայք եւփիմիա կոչեցեալք, 'ի զանազան ժամանակս. զորոց խօսին յոյն և լատին յայսմաւուրք և մատենագիրք. այլ առ մեզ մի միայն հռչակեալ որ կոյսն և վկայուհին եւփիմիա քաղկեդոնացի առնախմբի, զոր և ազգաւ հռովմայեցի լինել ցուցանէ Մետափրաստէս:

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սրբոյն Քրիստինեայ կուսին :

Հ. յուլիսի . 24 . ըստ Յոյն" . Հռմ 23 . ըստ Լատ :
Յ . և Լ . յուլ . 24 : Ծոմաբերոյ . Ր . ՁԼԵ=ՁԿԴ .
և Գ . . ՌՃԴ=ՌՃԶ : Թուականութեանն մերում 'ի Է .
հար . յուլ . եր . 495=534 . և այլ : (1)

ՔՐԻՍՏԻՆԷ ԿՈՅՍ, ՈՐ Թարգմանի օծեալ քրիստոնեայ, մեծ վկայուհին և ճշմարիտ աղախին և հարսն Քի, էր 'ի Տիւրոս քաղաքէ (2), դուստր ուրբանոսի կռապաշտ ստրատելատի՝ 'ի ժամանակս տրայիանոսի . և ինքն ուրբանոս էր մեծատուն յոյժ, և իշխան բազում գաւառաց, և դատաւոր 'ի քաղաքի իւրում . և կին նորին նիկի անուն կմ յանիկէ 'ի Թագաւորական ազգէ . և ունէին մօտ 'ի ծերութեան զսա միայն՝ որ քրիստինէն կոչեցաւ (3), զաւակ միամօր, վայելուչ և գեղեցիկ յոյժ . և յորժամ էր նա այն ինչ անցեալ զտասնամեանիւք, կամ ամաց երկոտասանից և ինն ամաց, բազումք ցանկային տեսանել զնա, և յոլովք մեծատանց որդիք փութային խօսել զնա 'ի հարսնութիւն : Զայն տեսեալ հօր նորա ուրբա-

բա

բանտին, որ մնալեալ էր 'ի պաշտօն սուրբ
նոցա, և խորհէր կարգել զմիամօր դուստր
իւր 'ի յաւերժական պաշտօն դէց Երբև քրի-
մուհի, արար աշխարհակ մի բարձր, և Եհան
անդր զդուստր իւր, և Երկոտասան աղջ-
կունս ը նմա՝ լինել նմա 'ի նաժիշտս. և
արար պատկերս ոսկեղէն և արծաթեղէն,
և Եդ զնա յաշտարակին, զի Երկիր պագցէ նմ
դուստրն իւր, և մի իջեալ ուսցի 'ի մարդ-
կանէ։ Նա 'ի թախանձել բազմաց զաւր-
բանոսս՝ 'ի հարսնացուցանել զդուստր իւր,
նա ոչ ը ումեք հաստատէր դաշինս, այլ
ասէր, բարւոք է նմա այնպէս կեալ, զի ա-
ռաւել սիրեսցեն զնա մարդքն. և լցի պաշտօ-
նատար նմ, և զոհս մատուցէ նմ։

Նոկ կոյսն քանզի իմաստուն էր մտօք, և
ուսեալ իսկ էր յառաջագոյն զգօնելի վարս
քրիստոնէից, և լուեալ եւս զքաջ նահատա-
կութիւն նց 'ի վն քնական հաւատոց, սորէր
մտայոյզ լինել. վն Ճշմարիտ և սուտ կրօնից
ազգաց, և փափաքէր ուսանել զՃշմարտու-
թիւն. Այս իբրև զարգացաւ և եւս յաշտա-
րակի անդ, փոխեցան միտք նր ըստ օրինա-
կիս ըստ այսմիկ։ Յաւուր միում իբրև յա-
րեաւ, և առեալ զբուրվառն 'ի ձեռն՝ կամէր
խունկ արկանել կռոցն, Եղև 'ի խղճմտանս.
քանզի շարժեաց ած զմիտս կուսին՝ Երկ-
նչանալ ը կռոցն անմռունչս. վնյ տարաւ
Եդ զկռոցն 'ի պատուհանին. և ինքն Ելեալ
նստէր և հայէր յԵրկինս ը արևելս. և սկ-
սանէր զզարդ Երկնից, և խորհէր՝ թէ ո՞
իցէ

լցէ արարիչ արեգական և լուսնի և աստե-ղաց ։ Սկսաւ յօգուտ հանել, և ասել. ո՛չ մատուցից խունկս կռոցն զեօթն օր. և դար-ձել զմտաւ ածէր զպարկեշտ կարգս քրիս-տոնէից, և զչարչարանս սրբոցն և զհամբերու-թիւն նոցա. և լուսաւորեալ 'ի միտսն՝ ասէր. Աստուած քրիստոնէից դու ես Աստուած իմ, որ արարիչդ ես երկնի և երկրի. յայտնեա՛ ինձ զանձն քո, զի մի՛ պաշտեցից զկուռս հօր իմոյ՝ զան-շունչ պատկերս. զայս ասէր, և բազում ար-տասուս հեղոյր ։

Յու երգև 'ի գիշերի միում երևեցաւ նմա փրր-կիչն՝ կարդաց զնա սովին անուամբ, Արիս-տիանէ, այս է քրիստոնեայ, քաջալերեա՛ց, զի ես ընդ քեզ եմ, և ոչ թողից զքեզ. և դու համբերութեամբ առաւելցես զօրի քո. յայտ ա-րարեալ՝ թէ կոչէ զնա քննական անուամբ 'ի քրիստոնէութիւն և 'ի հանդէս նահատակու-թեան ։ Յու լցեալ կուսին խնդութեամբ՝ ոչ դադա-րէր 'ի գոհանալոյ զնմանէ, որ երևեցաւն նմա ։

Ապա այդ երգև, նստաւ 'ի նոյն պատուհա-նի, և խորհէր կործանել զկուռս հօր իւ-րոյ. քանզի Ը ակամբ հայէր 'ի նոսա ։ Ասէն ցնա աղախնայքն իւր. տիկի՛ն մեր՝ քանզի՞ ա-ւուրք են, զի ոչ ընկալան աստուածքն խունկս և զոհս. դուցէ բարկանայցեն 'ի վերայ մեր, և կորնչիմք ։ Ասէ ցնա. զի՞նչ խօսիք դուք մո-լարք վասն կռոց անշնչից, որք ո՛չ չար ինչ կա-րեն առնել և ո՛չ բարի. յայսմհետէ չէ՛ ինչ ինձ փոյթ վասն նոցա, այլ մատուցից զոհս և զոր

պատապարագաւ մեծն իմոյ քեզ, որ արար զերկինս
և զերկիր, և որ 'ի նմա արարածք իցեն : Իսկ
նմ անկեալ յառաջ նր՝ ասեն . ո՛վ տիկին մեր,
ո՛վ . զիա՞րդ մոլորեցար, և զօտար մեծ պաշ-
տեա . եթէ լուէ հայր քո, ունի կորուսանել
զքեզ և զմեզ :

Այս մինչդեռ խօսէին նք, եկն եմուտ հայր
նր . և ետես ալ զդուստրն իւր՝ ուրախ եղև .
և մատուցեալ երկիր եպագ մեծացն իւրոց,
և զոհեաց նց . և ելեալ նստաւ : Յայնժամ
մատեան աղախնայքն և ասեն . տէր մեր,
ահաւասիկ ոչ սակաւ աւուրք են, զի դուս-
տրն քո ոչ զոհեաց, և ոչ խունկս մատոյց
մեծացն : Դարձաւ և ասէ ուրբանոս ցկոյսն .
տիկին իմ և դուստր՝ զի՞նչ ասեն զքէն :
Ասէ երանելին . մի կոչեր զիս դուստր քեզ,
այլ՝ ասա՛ զիս դուստր երկնաւորին այ :
Զայս բանս ոչ իմացաւ հայր նր . այլ համա-
րեցաւ, թէ վսն մեծացն իւրոց ասէ . վսն և
ուրախացեալ՝ շնքաւ 'ի տուն իւր : Իսկ կոյսն
գտեալ ժամ պարապոյ, և մտեալ 'ի տեղին՝
ուր էին կուռքն, կարդաց զանուանն այ . և
մերկեալ զկուռսն՝ ետ աղքատաց, թերևս
արկանելով ը պատուհանն 'ի վայր, կիսայ-
լով փշրտեալ ճանապարհաւ :

Յետ աւուրց եկն անդրէն հայր նր . և իբ-
րև ոչ եգիտ զչաստուածս իւր 'ի կայս իւրում, 'ի
վսն հաստեալ՝ թէ դուստրն իւր կորոյս զնս,
խռովեցաւ զայրացաւ, և հրամայեաց սպա-
սաւորաց հարկանել զերեսս նր տապականօք .
և ոչ այնու շատացեալ՝ մերկացոյց զնա, և

դաւաղանաւ անողորմ տանջեաց ։ Իսկ երա-նելի կոյսն կարդայր յերկինս, և ասէր. Տէ՛ր, որ ոչ թողեր զիս 'ի կուռս մոլորութեան, ողորմեա՛ ինձ, զի 'ի քեզ ապաւինեցաւ անձն իմ ։ Այլ 'ի նախատել Ուրբանոսի զդուստրն իւր և անկեալ 'ի մտաց և մոլորեալ, սկսաւ Քրիստինէ համարձակ կշտամբել զանօրէնութիւն դիցապաշտից, և ասէ ցհայր իւր. մի՛չ ամա-չես և ո՞չ 'ի միտ առնուս զանպիտանութիւն 'կռոցդ քոց, զի խնքեանց ո՛չ օգնեցին, և ո՛չ քեզ օգնել կարեն ։

Իսկ նա իբրև լուաւ զայս, եւ քան զեւս մո-լեգնեցաւ բարկութեամբ. եւ ածել անիւ եր-կաթի 'ի պարանոց ծանրակշռակ դստերն, և շղթայս 'ի ձեռս նր, և տանել 'ի բանտ. և խնքն եկեալ 'ի տուն իւր տրտմութեամբ մե-ծաւ վա աղջկանն, և վս կռոցն կորստեանն, անկաւ 'ի մահիճս իւր կիսամեռ ։ Հարցա-նէր կինն նր ցծառայսն. զի՞ է՝ զի տրտմեալ է տր ձեր. իսկ նոքա պատմեցին զամ ։ Յայնժամ պատառեաց մայրն քրիստինեայ զհանդերձս իւր, և մոխիր 'ի գլուխ՝ լալով և կոծելով ընթացաւ 'ի բանտն, և անկեալ 'ի գետնին՝ ասէր. ողորմեա՛ իմ դստրիկ միա-մօր՝ ողորմեա՛ թշուառացեալ մօր քո., և ըն-կալ զաղաչանս թախանձանաց իմոց. զի մե՛րձ եմ 'ի մահ վասն քո 'ի գութ աղեաց իմոց. յիշեա՛, զի ծնայ զքեզ՝ խնդրելով յածոցն շնորհել մեզ. և հանեալ զստինսն առաջի՝ ասէր. յիշեա՛ զկաթն և զստինսն՝ որով սնուցի զքեզ. մի՛ անարգեր զծնողս քո.

քո ։ զիա՞րդ մոլորեցար, և զայլ ած պաշտես՝ զոր մեք ոչ գիտեմք, և վշտացուցանես զիս և զՀայր քո, և զազգական ամենայն անարգեցեր ։ Մի՛ որդեակ՝ մի՛, աղաչեմ զքեզ, մի՛ անլուր լինիր ինձ ։

Յայնժամ ասէ աղախինն Քրի՝ քրիստոնէութեան կոչեցեալ 'ի Տնէ, ցմայր իւր ։ զիա՞րդ ասես զիս դուստր քեզ ։ զի ոչ ոք է յազգէ քումմէ կոչեցեալ քրիստոնէ, այն իսկ է քրիստոնեայ կամ քնեան (3) ։ Մեք գիտես, զի զորդւոյ զանուանն կրեմ, նա է իմ Հայր և մայր, և նմա նուիրեցի զիս ։ և նա վառեաց զիս 'ի զէն արդարութեան և յաղթութեան, զի յաղթեսցիս այնմ՝ որ զօրանայ 'ի ձեզ 'ի կամակարութեան իւր ։ և նովաւ խորտակեցի զկուռս ձեր՝ զոր պաշտէք յանմտութեան ձերում ։ և դուք եթէ կամիք կեալ, դարձարո՛ւք 'ի կռոց անտի, և ծանիցարո՛ւք զայն՝ որ եկն 'ի խնդիր մոլորեալ մարդկութեան ։ զարարիչն ասեմ ամենեցուն, որ է օրհնեալ յաւիտեանս ։

Իսկ լուեալ զայս ամենայն մօրն՝ յարուցեալ գնաց 'ի տուն իւր լի տրտմութեամբ ։ և պատմեաց առն իւրում զամենայն բանս դստերն ։ Ասէ ուրացանոս ։ լաւ է ինձ սպանանել զնա տանջանօք, քան եթէ 'ի պատճառս նորա նախատս լինիմ 'ի մարդկանէ ։ Իսկ հնչեաց 'ի քաղաքի բանս այս, եթէ դուստր մեծի իշխանին ուրացաւ և քրիստոնեայ եղև, և ոչ կարեն փոխել զմիտս նր ծնօղք նր ։ և ամենեքին միաբան տեսանել զկատարածն ։ Ապա Է այրքն եա ածել ուրացանս զքրիստոնէութե յատեան կա-

պանոց. և ամ̃ քաղաքն ժողովեցաւ նորին տե-
սանել զնա: Ասէ ցնա ուրբանոս. քրիստո-
նեայ լեր ինձ իբրև հօր քում, և զոհեա
աստուծոյն. ապա թէ ոչ՝ ոչ ես կոչեմ զքեզ
դաւստր, այլ ածեմ 'ի վ̃ր քո տանջանս մե-
ծամեծս: Ասէ երանելին. մեծ շնորհ տա-
նես ինձ, զի ոչ կոչես զիս դաւստր քեզ.
քանզի չէ արժան՝ թէ հայր կոչեսցի ինձ
անկեալն 'ի կուռս, որ ոչինչ իսկ են:

Յայնժամ բարկացեալ՝ հրամայեաց կրկին
գան հարկանել զնա սաստիկ. մինչև յագե-
ցան և յոգնեցան՝ որք հարկանէին զնա:
Իսկ սրբուհին զօրանայր 'ի շնորհաց հոգւոյն
ա̃յ, և գոհանայր զա̃ծ. խօսել սկսաւ ա-
ռիաբար, և ասէ. ուրբանէ հնացեալ աւուրբք,
այլ ո՛չ բարութեան, ո՛չ զգաս և ո՛չ 'ի միտ ա-
ռնուս զզօրութիւն ք̃ի զօրացուցչին իմոյ. ա-
հաւասիկ դահիճք քո լքան. արդ հրամայ-
եա՛ այլ արս զօրագոյնս գալ. զի այսպիսի
փորձիւ ծանիցես զզօրութիւն ա̃յն իմոյ ճըշ-
մարտի:

Ապա նա ցասուցեալ հրաման ետ կախել զնա
ը̃ս օրինակի նահատակաց, և երկաթի քեր-
չօք քերել. և այնպէս անողորմ քերէին զնա,
զի և յերկիր ընկենուին զպատառս մարմնոյ
նորա: Ապա իբրև իջուցին զնա 'ի գետին, ա-
ռեալ կուսին զմասն մի 'ի քերեալ մարմնոյ
իւրոյ արիւնաթաթաւ՝ ընկէց 'ի հայրն կոյս,
և ասէ. ցանկացար ուտել զմարմինս իմ.
ահա՛ զոր խնդրէիրդ: Ասէ անօրէնն ուրբա-
նոս. քեզ ասեմ, զոհեա՛ բարերար ա̃ծոյն, և
կեաց

կեանց . ապա թէ ոչ՝ ածեմ՝ ի վ̃ք քո այլ առա-
ւելագոյն տանջանս , զոր ոչ գիտես . և ոչ կա-
րէ փրկել զքեզ ա̃ծն՝ յոր յուսացար : Մինչ-
ետ՛ըք կային . ամ̃ք զա̃մ մարդ հեգ և ողորմե-
լի , ո՞չ գիտես՝ զի որդին Ա̃յ լոյս եկն յա̃շ՝ ի լու-
սաւորել զխաւարեալս , և ազատել զազգս
մարդկան յա̃մ չարէ . և այժմ կարող է այն՝
որ լուսաւոր արար զիս , կեցուցանել հոգ-
ւով և մարմնով ը̃ն մեծի անուան իւրոյ . զի
յաղթեցից սատանայի՝ որ քև մարտնչի ը̃կ իս :
Յայնժամ առաւել զազանացեալ ուրբանո-
սի՝ հրամայեաց բերել անիւ մեքենաւորս ,
կամ անիւ մի ժանեաւոր , և ետ կապել զնա
ը̃ն անուոյն , և արկանել ՛ի ներքոյ հուր . և
ձէթ և ծծումբ սրսկէին ՛ի վ̃ք հրոյն , ո̃ր զի
արագ խանձողեսցի , միանգամայն և ՛ի շրջել
անուոյն՝ առհասարակ ջախջախէին ոսկերք
նորա : Յայնժամ երանելին համբարձ զաչս
յերկինս , և ասէ . աղաչեմ զքեզ տ̃ր իմ յ̃ս
ք̃ս , մ̃ք անտես առներ զիս . ձգեա զհզօր
ձեռն քո , և շիջո զհուրս զայս՝ ՛ի պարծանս
հաւատացելոց և ՛ի յամօթ անհաւատից : Եւ
զայս իբրև ասաց , ցօլանայր հուրն , և զաւ-
զուտն յանհաւատիցն այրեալ սատակէր . իսկ
ս̃բ վկայուհին ՛ի վերայ անուոյն երևէր իբ-
րև ՛ի պահոյս հանգուցեալ զուարթութ̃բ .
իբրև տեսին հաւատացեալքն , տային օրհ-
նութ̃ի ա̃յ :

Ապա հրամայեաց բանաւորն իջուցանել զնա
յանուոյն , և ասէ ցնա . ասա ինձ , ո՞վ ու-
սոյց քեզ զկախարդութիւն զայդ . ապա թէ
ոչ՝

ոչ՝ մի՛ կարծեր ապրել ՚ի ձեռաց նոցա · զի այլ եւս զատան նեղութիւն կատարածին տառապեցեալ զքեզ, եւ առաջ զկրեսցես անարգանաց մահուն առ ՚ի քէն՝ օտարացելոյդ ՚ի սիրոյ նոյն ։ Ո՛վ երանելին · առաջի քեզ, թէ հայր իմ քեզ է, որ ուսոյց ինձ զճշմարտութիւն · նա է Ճանապարհ մոլորելոց, եւ անդորրիչ նեղելոց · որ տայ համբերութիւն տանջեցելոց վասն անուանն իւրոյ · եւ նա ուսոյց ինձ արհամարհել զկուռս · այլ դու մեռցիս ՚ի մեռեալ կուռս քո, եւ ոչ զերծցիս ՚ի հանդերձեալ դատաստանէն, որ ոչ ծանեար զճշմարտութիւն՝ անեղի՛դ ա̄յ ։

Յայնժամ եւս սաստեաց զնա մերկանալ ՚ի բանտն, եւ թողուլ անսուաղ · իսկ սուրբն յարուցեալ կայր յաղօթս, եւ ասէր · գոհանամ զքէն տ̄ր յս̄ ք̄ս որ արժանի արարեր զիս չարչարել վասն անուանդ քո ահաւորի ։ Ապա ՚ի գիշերին յայնմիկ երեւեալ հրեշտակն ա̄ն՝ ողջացոյց զամենայն վէրս մարմնոյ նորա, եւ կերակրեաց զնա · եւ նա գոհանայր զա̄ծ ։ Այլ ահա հասին առ նա ՚ի մէջ գիշերին արք հինգ առաքեալք ՚ի հօրէ նորա · եւ հանեալ եղին զնա ՚ի նաւ մի · եւ տարեալ ՚ի մէջ ծովուն, կապեցին քար զպարանոցէ նորա, եւ ընկեցին ՚ի ծով ։ Այլ վաղվաղակի ընկալաւ զնա հրեշտակն ա̄ն, եւ եհան զնա ՚ի ցամաքն · եւ ասէ երանելի կոյսն · օրհնեա՛լ ես ամենակալդ ա̄ծ, որ ոչ երբէք հեռանաս յերկիւղածաց քոց ։

Յաւելուն առաւօտ բարկութեամբ ՚ի վկայարարաց, թէ յաւելլ բերկրանօք անել առ փրկիչն ·

առդ

արդ. հրամայեաց նմա յաւուր յայսմիկ՝ յորում
ելի 'ի ջրոյ, վերստին ծնանելով. որ արգելցայց
յամենայն աղտեղութենէ հոգւոյ և մարմնոյ: Յայսմ
ժամ եկին առնել լուսաւոր 'ի վերայ նորա յերկ
ծնելոյն. Նախ եղև առ նա, և ասէ. Մի երկն-
չիր քրիստոնեայ, որ ես Է. ընդ քեզ եմ 'ի պահել
զքեզ, մինչև կատարեսցես զընթացս քո:
Այս եղ հրեշտակին նմա 'ի դիմաց քոց, (զոր ա-
մենայն մարդոյ եղ հրեշտակ տուեալ,) և միջնորդէ
զկոյսն՝ ամուսնացեալ զքրիստոնէութեան քրիստոնէ-
նէ, այս է քրիստոնէից:

Զայս նոյն տեսեալ և լուսոյն ծառայքն, և ե-
կեալ պատմեցին հօրն: Նոյն նա առաքեաց ա-
ծել զնա. և խօսել եկին, ասէ ցնա. չարաչար
և զծուռ պատասխանի, զի զո՞ր խոստովանեցեր ըն-
ջուր ծնելոյն, ասա ինձ: Յայնժամ սուրբ-
հին յանդիմանեալ զկռապաշտութիւն նորա՝
ասէ. Քարաստեղծ և կուրացեալ 'ի սիրոյն
քո, ո՞չ տեսանես՝ զի զօրութիւն այլ է որ առնէ
զսքանչելիս. արդ դիմեսցես, զի ես առաջի զեր-
ծնիցն քո, և վերստին ծնեալ 'ի աւազանին Հաւ-
րենն իմոյ յոյժ քեզ, և դու մի կարես առնել
'ի բարկութենէ նորա. զի մի ծանեաւ զԱստուած ար-
արիչ սաստանայն: Այս նորա ժամանա-
կեալ և զաւանդեցեալ՝ հրամայեաց առնել Է.
երեկս զերանելին 'ի բանտ, եդեալ 'ի մէջ
'ի փողոցն տապանաւորել զնա առնել. և 'ի նոյն
գիշերին առաքեալ 'ի հրեշտակաց ուրախութեամբ
եհան զդաւանեցեալ հոգին:

Յետ աւուրց երկոց փախստեան նոյն այլ դատաւո-
րուն՝ որում անուն էր գիտոս. և նա ևս փոյթ
էր

նր յաղթանակութեն դիւին. և լուեալ վասն նոցին քրիստոնինեայ, (զի գրեալ իսկ էին զնշան անուան նր,) հրամայեաց քերել զառաջեաւ. խօսել սկսաւ ԶԷ նմա, և ասէ. ով ջի՛կ դու՝ ազատ ես, և տուն քո թագաւորական, և բազում չարչարանս կրեալ ես, ոչ տուայ 'ի սպասաւորացս. արդ՝ դարձ առ Աստուծոյ, որ տիրէն ամ երկրի, և կեցցես. ապա եթէ ոչ լսես ինձ, երդուեալ յԱստուծոյ, ծանր և դառն պատուհասեմ քեզ տանջանս. և ոչ փրկէ զքեզ Աստուծն քո 'ի ձեռաց իմոց։ Պետրոսի ետ նորա համարձակ, և ասէ. անօրէն և անասնական բանիւք քո զքեզ միխիթարես. իսկ զաղախին քո ոչ կարես զարհուրեցուցանել ոչ դու և ոչ թագաւորն քո. ես ոչ թողից զՏէր Աստուծ իմ, որ յամ ժամ մերձ է առ ծառայս իւր, և պահէ զնս. և զհակառակորդն յամօթ առնէ։ Հրամայեաց դատաւորն հարկանել զնա բր-րով։ Նա ասէ նորա. ո՞չ ամօթ իցէ քեզ այդ ո՛ դատաւոր. ո՞ւր են սպառնալիք քո. մեծամեծս խոստացար, և փոքր տանջանս արկանես զինև. եթէ ունիս այլ մեծագոյնս, ածցես 'ի վերայ իմ. զի որքան առաւելուն չարչարանքն, այնքան առաւելուն պսակքն. քանզի հաւատամ 'ի Քս փրկիչն իմ, զի և զքեզ յամօթ առնէ ոչ զգործակիցն քո զսուրբա-նոս։ Դատաւորն ասէ. ներեմ քեզ, և յանձն առնում զատացեալդ, և իբրև զդուստր իմոյ ընդունիմ զանարգանս քո՝ տղորմելով տղայութեն քում. միայն դարձ առ Աստուծոյ, որ տիրէն ամ երկրի։

Նա

Այս պիտանի կոյսն Հակառակ ողոքանաց չա-
րին, և ասէ. յիրաւի՛ կոչիս՝ ով լսեմ, գիտս,
զի զկուրաց կուրից՝ խլից անձանչից ստացեալ զա-
նուն՛, մոլեալ ես զկնի նց : Արամանեալ զա-
տաւորին՝ ես բերել սալս երկաթիս, որպէս
կասկարայ, և ջեռուցանել սաստիկ, և դնել
'ի ներքոյ ոտից նր. և արարին այնպէս սպա-
սաւորքն : Իսկ սրբն Քրիստինէ հայեցաւ յեր-
կինս, և ասէ. օրհնեմ զքեզ տր, և փառա-
ւորեմ զանուն քո ած իմ, որ արժանի արա-
րեր զիս դարձեալ չարչարել վս անուան քո :
Բայց քանզի հուրն ոչ մերձենայր 'ի նա զօ-
րութբն քո, ասէ դատաւորն հայհոյիչ. տե-
սանեմ, զի հուրն ոչ մերձենայ 'ի քեզ. վս
զի ածքն ոչ կամին զմահ քո : Սաստեաց նմա
սրբուհին, և ասէ. անօրէն և ամպարիշտ
որդի սատանայի, որ զզօրութիւն քո պիղծ
կռոցդ համարիս. բայց տացես փութով բղ-
վրէժ, և երթիցես՝ ուր գործակիցն քո սա-
տանաս :

Այլ բռնաւորն բարկացեալ ասէ. կակղագոյն
բանիւք զքեզ համարձակագոյն արարեր. յայն-
ժամ հրամայեաց հարկանել զնա սաստիկ.
և ապա եա զերծուլ զգլուխ նր, և շրջեցու-
ցանել ընդ քաղաքն մերկ : Իսկ սրբն ասէր յըն-
թանալ իւրում. գոհանամ զքէն տր իմ յս,
զի արժանի արարեր զիս աւուրս այսմիկ՝ ձա-
նաչել յամենեցուն, փոխանակ այնր՝ որով
փակեալ կայի յաշտարակի անտես 'ի մարդ-
կանէ. ով զի ամենեքեան գիտասցեն՝ թէ
քն եմ ես. քանզի անեալ եղէ բոլորեցուն վս
ահա

ահաւոր անուանն քո Տէր ։

Յետ այսորիկ եդեալ զնա բռնաւորին 'ի բանտ զայն գիշեր, հրամայեաց ԺԵ այրս առնուլ ածել զնա բանէ 'ի տաճարն աստղոցն ։ Իսկ նորա բերելն, ասէ ցնա . քրիստոնեայ զոհեա՛ աստուածոցն, որ բազում անգամ ներեաց քեզ 'ի թշնամանել քո զնա ։ Իսկ կոյսն տարածեաց զձեռս իւր յերկինս, և ասէ . Տր̃ Ած̃ զօրութեանց և արարիչ ամ̃ արարածոց, լո՛ւր աղաչանաց աղախնոյ քո, և հրամայեա՛ խորտակել կռոցս զօրութ̃ անուանդ քո . զի ամենեքեան ծանիցեն զքեզ միայն Ճշմարիտ Ած̃ ։ Իսկ ընդ ասել նորա զայս՝ վաղվաղակի անկան կուռքն և փշրեցան, և եղեն իբրև զփոշի ։ Իսկ տեսեալ բազմութ̃ն զարմանչելիսն զայս՝ հաւատացին յա̃ծն քրիստոնէից որպէս իբրև երեք հազարք . և ամենեքեան փառաւորս առնէին զՏր̃ ։ Ահի հարաւ դատաւորն . և առ սաստիկ ամօթոյ և երկիւղի բեկաւ սիրտ նորա, և յանկարծամահ լեալ կործանէր ։

Իսկ զկնուորդն պահեցին զկոյսն 'ի բանտի, մինչև եկն այլ դատաւոր՝ յուլիանոս անուն . և իբրև զգացուցին նմա վս̃ քրիստոնէից և վս̃ ամ̃ անցից անցելոց ընդ նա, ետ բերել զնա զառաջեաւ, և ասէ ցնա . բազում գործս գործեալ է քո կախարդութ̃բ սատանայի այլոց . այլ ընդ ինձ ոչ կարես յաղթել . և արդ ասեմ քեզ, մատո՛ զոհեա՛ վաղվաղակի ած̃ոց, և զերծի՛ր յառաջիկայ տանջանաց ։ Սրբուհին եւս քրիստոնեայ է . արա՛ զոր կամիս . և զու եւս առեալ ցնա

ցես զզօրութիւն ոգւոյ իմոյ։ Այլ յետ բազում հարցափորձի մրմնջեաց դատաւորն իբրեւ զզու-գան՝ եւս փակել զհնոցն մեծ, եւ փակել զնա 'ի ներքս. եւ թողուլ այնպէս, մինչեւ ծա-խեսցի։

Այլ եղեւ յետ ժամուց (այլք ասեն, յետ ա-ւուրց) լուեալ լինէր 'ի ներքուստ ձայն մեծ օրհնութեան. քանզի շիջաւ հուրն զօրութեամբ քնոյ, եւ կային օրհնէր զնա հանդերձ հրեշ-տակօք. եւ լուեալ պահապանացն՝ երկեան յոյժ, եւ եկեալ պատմեցին դատաւորին, եթէ հնչմունք եւ ձայնք լսելիք 'ի հնոցէն։ Այլ նա հրամայեաց բանալ եւ հանել զնա, եթէ կենդանի իցէ. եւ ել քրիստոնեայ ար-տաքս իբրեւ 'ի բաղանեաց՝ քրտնեալ, եւ պայ-ծառ երեսօք՝ իբրեւ զաստղ 'ի բազում լուսաւո-րեալ։ Զայնժամ ասէ ցնա դատաւորն. զի՞նչ քնութիւն կախարդեցեր կախարդութեամբ քով. արդ ասա ինձ զհնարս մոգութեան քո. ապա թէ ոչ՝ և այլ տանջանաց մատնեմ զքեզ-քեզ, զոր ոչն կարես կախարդել։

Ասէ նոյն. բարւոք կոչեցեր է անուն քո յու-լիանոս, այս է գայլ. զի զայնպէս եւ բարք քո. բայց զիս ոչ զարհուրեցուցանես. զի ոչ թողու քս հովուեալսն զօժարսն իւր 'ի ձեռս ապականիչ գայլոյ։ Զայնժամ կոչեաց դա-տաւորն թովիչս, զի արձակեսցեն իծս 'ի վե՜ րայ սրբուհւոյն. եւ ցկոյսն ասէ. զի՞նչ խնչ կա-խարդեցեր, մինչեւ եւ զգազանսդ զայդ զօրէնս կարօ՞ղ ես կախարդել։ Քրիստինէ ասէ. հա-ւատամ 'ի փրկիչն իմ յս, որ յամ ժամ օգ-նեաց

նեաց լինէ, զի եւ այժմ 'ի սողնոց այսոց փրկե-կեսցէ ։ Այլ յորժամ արկանին զաղաղունան, ՚նէ զեռայլին առ ոտս կուսին ։ Նարկացաւ դա-տաւորն, եւ ասէ ցԹովմէս · Թովմա՛ զզա-ղանաց, զի տագանեցեն զկախարդդ զայդ · եւ նա Թովմէր՝ մրագէս եւ գիտէր · եւ յանկարծակի յարձակեցան օձքն 'ի վերայ Թովմէսին, եւ սպա-նին զնա ։

Իսկ երանելին կոյսն ասէր · գոհանամ զքէն Տէր Աստուած իմ յո՜ քեզ, զի արժանի արարեր զիս եւ 'ի սողնոցս յայտնեաց ճանաչել, եթէ քո՛ աղախին եմ ։ Ապա ասէ · ձե՛զ ասեմ ամողունք յանուն յոր քեզի, երթայք 'ի տեղիս ձեր · եւ մի՛ ումեք մեղանչէք ։ Այլ իսկքն մատուցեալ առ մեռեալն՝ յաղօթս եկաց այսպէս · Տէ՛ր Տն մերոյ յի քի, որ առաքեցեր զմիածին որ-դին քո 'ի փրկութիւն ազգի մարդկան · որ ե-կեալ մարմնացաւ 'ի սրբոյ կուսէն, եւ բժշկեաց զամ ախտ հոգւոց եւ մարմնոց · եւ այժմ Տէր Աստուած լո՛ւր աղախնոյ քո, եւ յարո՛ զմեռեալս զայս · ոչ զի փառաւորեսցի անուն քո Տէր ա-ռաջի ժողովրդեանս այսմիկ ։ Այլ բուռն հա-րեալ զԹովմէսէն՝ ասէ · յանուն յի քի արի կանգ-նեաց ո՛յր դու · եւ անդէն վաղվաղակի յա-րեաւ մեռեալն · եւ անկեալ յոտս քրիստո-նեայ՝ հաւատայր եւ օրհնէր զԱծ ։

Ապա դատաւորն կուրացեալ մտօք ասէր-ցքրիստոնէն · յայտ արարեր Է ամ երկիր զկա-խարդութիւն քո անանմանն · շա՛տ է արդ, դատ-ձի՛ր առ Աստուծոյ, որ այսչափ ներեցին քեզ ։ Ասէ Տէրն · ով անմիտ, սիրտ ծառեալ, եւ միտք

խաւարեալ , ո՞չ իմանաս զմեծամեծս մեր , որ բաւական են զքարեղէնս կակղել . իսկ դու ոչ 'ի միոյ առնուս զզօրութի մեր , այլ դիւ՛աց հա-մարիս ։

Յայնժամ հրամայեաց բանաւորին՝ հաստա-տել զաւանս նորա . և իբրև հաստատն երկաքեն աստիճանք երանելլի կուսին , ընդ արեան կաթն բղխեաց ։ Նա և որբուհին . գոհանամ զքեն երկնաւո՛ր Թագաւոր , որ արժանի արարեր զիս՝ այսպիսի չարչարանօք չարչարիլ վն ան-ուանդ քում սրբոյ փառաւորելոյ ։ Մուծեալ զաւ-ատաւորին զբանս նց՝ առէ . յայսմհետէ ոչինչ օգուտ 'ի քոյոց աղօթից , եթէ ոչ զոհես մծոցն . զայս ասացեալ՝ հրամանն ետ տանել զնա 'ի բանտ ։ Այլ երեթայինն զհետ նորա կա-նայք տեսանել զերանելին . կէսք սքանչա-նային ընդ համբերութի նորա , և կէսք կա-րեկից լինէին նմա . իսկ նա շնորհալից բա-նիւք յայտ առնէր նց զուրախութի սրտի իւ-րոյ 'ի չարչարանսն՝ որ վասն քրի . մինչև բա-զումք 'ի տեսողաց և 'ի լսողաց հաւատացին 'ի քր , արք և կանայք . յորոց եօթն տիկնայք ասին լինել 'ի պատուականաց ։

Տեսեալ բանաւորին՝ եթէ բազումք պակա-սին 'ի դենէն մր քրիստոնեայ , փութացաւ կարճել զնա 'ի կենաց . ետ ածել զնա առա-ջի իւր 'ի վաղիւ՛ անդր , և առէ . չարիմա՛ց և չարամահ , և մն անարգանաց արժանի . այժմ մերձեալ է ժամ հատանել զքեզ 'ի կե-նաց . դա՛րձ առ մծամ , զի մի կորիցես , այլ ընկալցիս և բազում պարգևս ։

Քրիստոսինէ ասէ . պարգեւեսցէ քո Տէր քեզ լցեալ 'ի կորուստ որդւոյդ կորստեան , զի ոչ գոյ քեզ փրկութիւն յերեսաց բարկութեան արդար դատաւորին : Նա եւ դատաւորն ցդահճին . հատէք փագփաղակի զլեզու դորա , եւ հատին առժամայն . այլ կոյսն ոչ սկսաւ առաջի ատենեցուն պայծառ ձայնիւ օրհնել զնա , եւ ասել . Տէր իմ Աստուած , յո՛ քո՝ երկնաւոր Թագաւոր , որ ոչ հեռանաս 'ի սիրելեաց քոց . որ պահեցեր ցարդ զաղախին քո քոյով մարդասիրութեամբ . եւ արդ աղաչեմ զքեզ Տէր , մի անտես առներ զիս , այլ ընկալ զհոգի իմ 'ի կամաւորաս անուանեալ քում 'ի յարկաց յաւիտենից : Զայն եղեւ յերկնից , եւ ասէ . Քրիստոսինէ եկ եւ հանգիր յանապական ուրախութիւն , զոր կազմեցեր քոյին աշխատութեամբ , եւ վաստակօք ցաւոցդ՝ զոր համբերեցեր . զի մոռացցիս զտանջանս մարմնոյդ՝ 'ի լոյսն անստուեր ընդ նահատակակիցս քո :

Յայնժամ վայրի հրամանաւ ետ բռնաւորին խոցել զնա եւ սպանանել . եւ մատուցեալ տիգաւորք երկու՝ անդէն խոցեցին զկուսանն (4) . եւ այնպէս աւանդեաց զհոգին բարի խոստովանութեամբ 'ի քո՝ բազմահանդէս նահատակին եւ կոյս ակայուհին ուխտին Քրիստոսին , որ եւ Քրիստոնեայ , յամսեանն յուլիսի՝ որ օր ժը էր ամսոյն , յամի Տն իբր 110 . կմ ըս ոմանց՝ եւ եւս զկնի :

Իսկ վն պատուական մարմնոյն՝ կն որ աւանդեն , թէ թաղեցաւ յաշտարակին իւր . գուցէ

ցէ մայր նմ Հռոմայ տաճարեալ իցէ այնպէս
տանել, կամ ոչ տալ 'ի ձեռընտուրս ինչ, այն
յաղագս նորա հաւատացեալ 'ի ձեռն սրբոյն
քրիստոնէից եղ զնա անդ. և են որ ասեն՝
թէ այլուր ամփոփեցաւ 'ի հաւատացելոց:
Նայց յետ դարուց անցելոց՝ դողացեալ զնա
երկու ուխտաւորաց, ոչ կարծի, բերին յու-
րևելից յարևմուտս. ուր և ցարդ գտանին
նշխարք նորա յայլևայլ տեղիս. Թող զի զամ-
բողջ մարմինն առ իւրեանս ունել համա-
րին բնակիչք քաղաքի քաղաքի. ոչ վերնա-
կեցիք, փլանդրացիք, և այլն. յայտ է թէ
նոյնացուցանելով զզանազան սրբս համանու-
նս (5): Նոյն յամ տեղիս տօնէ սրբոյն քրիս-
տոնէ կոյս այցելութի իւրոց ջերմեռանդից՝
զօրաւոր բարեխօսութ իւրով առաջի քո.
Նմա փառք յաւիտեանս. ամէն:

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ:

(1) Պարծեցաք ձեռընտուին մեր Ա. որ զառաջինկայս վկայաբանութիւն քրիստոնէից հրաշալի՝ վայելչապէս բաւանդակէ ը գրելոցս. ուր թէպէտև ոչ ինչ 'ի վեր քան զբնութիւն, այլ ոչ արտաքոյ օրինաց ամենայնոյ պաճէլեաց: Գիտեմք, զի զնոյնս աւանդեն և այլք առ հատորակ, բայց հանդերձ պատմառաստութ տեսլեամբ բանից և համեմատեաց 'ի զանազան օրինակարաց. որք տովոր են յայտապէս ը զարձակել զգիրս, և ոչ գիտեն՝ թէ փոխանակ զարդարելոյ զբնագիր ապականեցուցանեն, և տառեերանս 'ի մէջ ածեն աչաց ընթերցող. և խմասաանց անդամ աւելեն ասեն՝ չկրթել զանտարզս ը տառեզս. և զտառեզս եւ ը անտառեզս դասել:

Այս ծանիր, զի կայ և այլ օրինակ մեկնաբանութեան 'ի Տառընս. Գ. ուր է զի լոկ տարբերութիւք գրչութեան երկուն, է՛ զի և տարբերութիւք թարգմանութե, և ոչ ինչ են համաձայնք առ ելն համ ունելով, կարէ 'ի ձեռ- նագրոյն օրինակաց յունաց թարգմանեալք. որք երկուն և կամ չերկուն այժմ 'ի մէջ է։ Իսկ բոլորանգեանց զհին թարգմանութիւն սոյն մեկնաբանութեան 'ի լատին բար- բառ՝ գտեալ 'ի հին ձեռագիր մատեանս, բաղդատեալ այլևայլ օրինակաց. յորս է որ միաբանին Է Ճ. Ա. և է որ առաւելապէս Է Ճ. Գ. և երբեմն ևս Է բարձ- կագրոյն քան զնոյն, այլ որ և անդէտ յաւելուածովք փարգեալ. որք զգուշալի եղեն մեզ. զի միտս բաւական է մեզ և հանճարական։ Այլ այնինչ բոլորանգեանն չթո- թի յերկուց լատին օրինակագրաց. Է միաբանութիւն նշ 'ի գոյացական պատմութե՛ զարմանայ. այլ յաւելորդա- բանութեանց ոմանց ոմանց 'ի գրչաց գայթակղեալ՝ ակնա- նի Է անպիտանան և զպիտանիս արհամարհել Է համառ- ձակախօսն բարբառողայ մէջի իւրոյ։ Թողեալ զբազ- մապատիկ չափաւորութիւնս նը՝ մի եսէթ օրինակ յառաջ մատուցից. առաջէն սովորական օրինակքն զնեն՝ թէ քրիստոնեայ 'ի գնել իւրում յաշտարակի՝ էր իբր Ժ, կամ ԺԱ, և կամ ԺԲ ամաց. և զի չէ՛ յայտ՝ թէ որչափ եկաց նա անդ, ենթադրէ այնինչ՝ թէ 'ի մատաղ հասակէ անդ լեալ իցէ և զարդ նը և նախատակութ. վայ ակնա- նի եղերել զպատմութիւն, թէ զիարդ մանուկ մետա- սանամեայ այնչափ չարչարանս կրեալ իցէ, և այնպէս անհնարինական առաջի երից դատաւորաց, և այնպիսի աղօթս արարեալ։ Արդ զինչ առ այս տացուք այնինչ. չորգործք. եթէ հնգետասանամեայն, կամ եօթնեւտասան- ամեայն կարիցէ առնել զայգապիսիս, ուր քրիստոնեայ զայնչափ ամս. զի տանին ընթացք վարուց նը. ամ նա տատասցուք, և ոչ քառասնամեայն բաւական էր առ այլ դուսիկ առանց գերբնական ձրից. և զի բովանդակ զարդ է մկայութի քրիստոնեայ եղև գերբնապէս, զմ զհետ այնգի այնինչ բնութե։

Գինմին սկզբնէ անպէտ բնազննութե 'ի գերբնականս յառաջ գայ և չհաւանիլն այնինչ Է անգիտելի եղա- նակ մկրտութե քրիստոնեայ. զորոյ զանց առնէ մերս Ճ. Ա. եթէ չիցէ անկեալ մի և երկու տող բանից. ուր Ճ. Գ. և Հ. որ զհետ երթայ այնմ, ընդ և ամ լատին օրինակք՝ գնեն, թէ 'ի հրեշտակէ կամ 'ի քնէ մկր- տեցաւ. Ը որոյ և ոչն անուան փլորենտացի առէ իրա- ւամբք.

ւանելոյ. * Մերառութիւն նորա՝ զարմանալի, այլ ոչ եթէ
,, անհաւատալի, կամ առ այս անկարելի. որ յոյժ է կա-
,, րօղ, որպէս և 'ի վեր քան զօրէնս հասարակաց արդարա-
,, ցուցանել զմարդիկ ||: Բայց իմաստութիւն պիտի է և
Է այս անծախուելի առած նա վճարին զծնեամնակ լինի.
Ը այդմ առէ պարտ էր և զայն անատոյգ բանս Էուանել,
զի կարելի են առ յոյժ. * և ոչ էր այնուհետև պիտոյ
,, ընտրութիւն տանել Է ճշմարիտս և Է սուտս, Է հա-
,, րազատ և Է անհարազատ բանս. և սակայն յայս և
,, 'ի նոյն հայի յառէտ մերս աշխատութիւն 'ի նոյն յայս
,, գործ ||:

Բարւոք է. կոչէիր 'ի բանսդ. ընտրեալ ինձ զճշմարիտն 'ի սուտս, զի առելոց, և զհարազատն յանհարազատէն, զի գիտասցես. քանզի և մերս աշխատութիւն յայս և 'ի նոյն երկրի 'ի բովանդակ յայս գործ: Այլ ես տեսանեմ, զի ոչ ընտրութիւն տանէ պիտոյ. այլ Է սուտն և զճշմարիտն ծիսոէ վա գեբբնականնութիւն, և Է անհարազատն զհարազատն ստարացուցանէ առ գծուծութիւն; չասացից՝ թէ առ անընտրողութիւն. այս թէ ոչ յայտնի են ընտրութիւնք օրինակի յօրինակէ յառաջիկայս, որպէս դիւրաւ որոշի գոյն 'ի գունոյ. զր,

Ընտրելի են օրինակք միաբանեալք Է ձառընտրի մերում, իբրև հնագոյնք 'ի յն. և 'ի լտ. և խառնելք յաւելուածք յետին օրինակաց արեւմտեայց: Նախ՝ ուր հինք տոսկատես սահն, թէ էջ ամպ լուսաւոր, և հրեշտակն կամ քն միրոնաց զքրիստոնէ, Նորք ոմանք (ըստ արում գնի յանհեղինակ ծանրգութեն ինչ նէապօլսոյ) գրեն. * Քն միրոնաց զնա ('ի մէջ լծի) այսպէս ասե-
,, լով. միրոնեմ զքեզ յած հայր իմ, և 'ի յիս յն քն յոր-
,, դի նր, և 'ի հոգին որ ||. որ է չէինք ողայական: Երկրորդ՝ ուր հինք ասեն կանխաւ անորոշակի, թէ քրիստոնէ յաշտարակի մեջերաց զկուռս, և բաշխեաց աղքատաց զոսկին և զարծաթն, Նոր օրինակք ինչ 'ի լտ. եդեալ են, կախեցաւ կոյսն Է պարիսպն պարանաւ կամ երիզաւ, և իջեալ բաշխեաց աղքատաց, և ել անդրէն 'ի վեր. որ է անհեթեթ մտածութի. որպէս թէ չունէր կոյսն զդ 'իւր հաստատուն և սրտակից յաշտարակի, զոր ենթադրէ մկայարանն, և ոչ բացայայտէ: Երրորդ՝ ուր հինքն պատմեն զանդանս հրացեալ սալի կամ կասկարայի, Նախասացեալ հեղինակն անշուք ծանրգութե գրէ ծիծաղական ձեւով այսպէս. * հրամայեն եա գատաւորն
,, կազմել օրաց աղնձի, և արկանել 'ի նա ձէթ և ձիւթ

,, և աւարին, և ՚ի ներքոյ ջեռուցանել սառուցիկ. և առ-
,, կեն զկոյսն զինուորք ՚ի մէջ նը. և շուրջ ՚ի նոցանէ
,, շարժելեին զօրոցն ||. որ է աղայարանութիւն, ապ թէ
և կոյսն իցէ յետին աղայ կը երեխայ: Ակզբնմեք իմն և զայլ անհարազատ կզկցուածս յետնոց՝ մի քան զմի աւելի կը պակաս. այլ մեք ազատ եմք յայսպիսի անպիտան բանից. յաւէտ ըստ ընտրելագոյն և պանծալի օրինակին մերոյ. այլ թէ կայցէ ինչ արժանի քննութ., առաջացուք ՚ի կարգիս:

(2) Ծաղկնաւորք մեր ոչ յիշեն զանուն քաղաքի. այլ ասեն՝ * յԾ ուրեմն ||. միայն գնեն զորոշ անուն Թագաւորի. զի թէ էր ՚ի ժամանակս արքայիանոսի կայսեր. իսկ ՚ի լատին օրինակս հինս պակասի անուն Թագաւորի, նմին իրի յետինք ըստ կամի եդեալ են՝ ադրիանոս. կը սեւերոս, և կը դիոկղետիանոս. բայց անուն քաղաքի՝ թէպէտև պակասի յՀարձակ վկայաբանութիս, այլ գտանի ՚ի Հ. և ՚ի Ց. և ՚ի Լ. ըստ հերանեման օրինակի. փոքր կոչեցեալ. որով նշանակի հասարակօրէն տիւրոս փիւնիկեցւոց, որ և ծուր. և սակայն արեւմտեայք ոմանք իմացան զտիւրոսն իտալական. և ըստ այսմ գրէ ՚ի նոր օրինակս, Լ. * տիւրոս առ վուլսին լճին յիտալիա ||. կը * տիւրոս՝ որ ՚ի տոսկիա (զի յերկրին թոսկանոյ) առ վուլսին լճին ||, որ ռամկօրէն կոչի լիճ պոլսենոյ: Եւ այս մեզ հաւանական երեւէր, ըստ որում և անուն հօրն քրիստինեայ է ձայն լատինական. զի ուրբանոսն է առաջինն. զի քաղաքացի կը քաղաքավար թարգմանեալ. և եթէ ինքն և եթէ յաջորդք նը երեւին զատաւորք կարգեալք ՚ի հռովմայեցւոց: Օգնէ և անուն մօրն յիշեալ ՚ի Ծ. Գ. նիկէ (որ է յունարէն յաղթութիւն), ՚ի թագաւորական զարմէ ըստ Ծ. Ա. որ ՚ի լատին օրինակս ինչ գրի ՚ի զարմէ ինքնակալաց, և յայլս՝ ՚ի զարմէ անիկեանց կը յանիկեանց. ուր ասէ ալինիոս. * Զէ
,, ինչ անառակ ընծայել սոյն զծագումն յանիկեանց զար-
,, մէ. քանզի են որ ասեն, թէ անտի իջեալ իցէ սըն
,, բեներիկտոս, և կայսերական տունն աւստրիական
,, հանդերձ այժմու ինքնակալաւ, և հանդերձ թագա-
,, ւորօք սպանիացւոց. որպէս նշանակեցաք ՚ի մարտի.
,, 21 ||. և ն:

Բայց քանզի առաւել հաւաստի է՝ թէ ՚ի յունաց ՚ի լատինս փոխանցեալ եղև սոյն սըյն քրիստինեայ, և պատմութիւն յարեւելից յարեւմուտս եհաս, և է հակառակն յերկրայս է անուն քաղաքին տիւրոսի յիտալիա, նմին

իրի

իբր համառօտականագոյն է ասել՝ թէ քրիստոնէք երարե-ելեան, այլ մի փոխադրումն նշխարաց նոցա յարեւմուտս՝ կարծեցաւ 'ի յետնոց ուսեալեան. մինչև ասել և պնդել ոք. * Խոստովանիմ, թէ կարի յոյժ հակառակամարտ է ,, եւ իմն, թէ ոգևորեցին քրիստոնէք յարեւելս նախահաստ ,, կեալ իցէ ||:

(3) Յայտնի է 'ի բովանդակ գնթացից վկայաբանութեան, թէ անուանս քրիստոնէ 'ի ծննդեան կուսին էր եդեալ. այլ 'ի կոչել զնա փրկչին 'ի հաւատս՝ քրիստոնեանն, զի քրիստոնեայ՝ եղև և անուանեցաւ։ Իսկ մի որ ասիցէ, թէ զխորս կասկածանս ծնողքն եդին նմա անուան նշանակիչ քրիստոնէութեան. զի այլ է քրիստոնէ, ելեալ 'ի բառէս յունական՝ Քրեստոսէ, որ նշանակէ՝ պիտանի, (որպէս և յունարէն՝ է պէտք), և այլ է քրիստոնեայ՝ ծագեալ 'ի նոյնէս յունական՝ Քրիստոսէ, որ նշանակէ օծեալ. այն է Քս:

(4) Որպէս զնոյն սահմանս քրիստոնէից Ջհանրապետս մեծանոկ յիշատակեն հին և նոր վկայաբանք մեր ազգաց՝ 'ի պարագայս ինչ եւեթ բացատրութեան տարբերեալք, այսպէս և զխառնարանեան խմացես. զի որ գնի 'ի ձեռն ընտիրս մեր և յայլ մատեանս ինչ, 'ի ահբղաւորաց խոսցել, 'ի լատին օրինակս ինչ ասէ՝ նեստորեանցն. յարմէ և նոյն 'ի ձեռն նկարեն ամենայն զքրիստոնէս. իսկ 'ի յայն օրինակս ինչ եդեալ է՝ գլխաւորն, համեմատ ասել 'ի վանաձանի արեամբ նահատակեալ:

(5) Բազմապատիկ խնդիրք են առ արեւմտեայս վասն մարմնոյ կամ նշխարաց սրբոյն քրիստոնէից կուսի. ոմանք համարին փոխադրել (ասացի և իցէ) 'ի վեննետիկ հին, 'ի վանս կուսանաց եպիսկոպոսին գոռճելլի կղզւոյն՝ որ կոչի Սբ մարկոս անկեանեան, և անտի 'ի վանս սրբոյն անտոնի՝ որ 'ի նոյն կղզւոջ էր կուսաստան բենեդիկտեանց. այլք՝ թէ բերաւ 'ի սեպինոն սամնիտացւոց ընդ թրուեթչ նեապոլսայ, և անտի 'ի պանորմոն՝ որ և բալերմօ՝ սիկիլեացւոց. այլք թէ մնաց յերկրին Թոսկանայ. այլք թէ 'ի Թոսկանեան երկրէ կամ 'ի տուսբոնէ իտալիոյ փոխադրեցաւ 'ի բերուրապիա ապուեսայ՝ որ է 'ի բռդցիա փլանդրացւոց. այլք թէ յափրիկէ 'ի թեբեսեան կողմնիս. եւն:

Այլ գրեթէ ամենայն մերայ անտառոյք. զի ոչ և յիշէին նշխարք քրիստոնէից՝ անմարթ է որոշել, որդեսք երեւելոյն քրիստոնէից կուսի իցեն, եթէ այլոյ համանուն սրբոյ. մանաւանդ մերոսեալ անուամբ վերաձայնելոյ. զի

անուանուն նշխարաց եւ մարթին ընծայիլ արտաքոյ վե-
րագիր անուանք նշանականք, եթէ քրիստոնէն (ցր ար-
տանի), և եթէ քրիստոսեանն (ցր քրիստոսինեայ):
Զայսոսիկ յերկար հետախուզելով գիտնոց, և ոչինչ
մարթացեալ վճիռ հաստատել, բարւոք 'ի վեր բերէ ըն-
կալեալ զայս բան. Թող առէ ամենեքին հաւատով բա-
րեխօս կալցին զերեւելին քրիստոնէն, թէպէտեւ առ բա-
րեանս չիցէ նոյնն, այլ՝ այլ ոք. զի առէ մեծն գրիգոր
'ի տարաժամանօս. ճ. յաղագս սրբց. * անգ. մեծ եւ նշանա
ւ, առնեն. ուր ոչ անձամբ անկեալ գնին || : Ցայս հայի
և ասածն առաքելական. հետեւոր սէն զօրաւոր լինի.
տանեալ 'ի միրուննական բանէն ; * մարգարէ յեւրում
ս դաւառի պատիւ ոչ ունի ||, այնչափ՝ որչափ առ հե-
ռաւորս :

Կային երբեմն սորա նշխարք քրիստոնեայ յարեւելս, ուր
յիշի 'ի տխմարկոնն սբյն սարայ. գոյր և տաճար քրիս-
տոնեայ կուսի 'ի կոստանդնուպօլիս. որպես և վկայա-
րանք պէսպէս 'ի հռոմ և յայլ քաղաքս իտալիոյ. կայ
տաեն (առէ պլինիոս) եկեղեցի և առ վուլսին լճին թոս-
կանայ. և անդ 'ի տաճարի սբյն քրիստոնեայ համարի
թէ ոմանց լեալ աքանչելիքն այն քահանայագործեալ որ
նշխարի, յորմէ բղխեաց արիւն փրկչական՝ յամի տն
1264. յորմէ շարժեալ սահմանեաց ուրբանոս դ. հռով-
մայ հայրապետ զաւանձին տօն խորհրդոյ մարմնոյ և
արեանն տն :

Այն քրիստոնէն է բարեխօս տմ ցաւոց՝ մեծի և փոքու.
ղորոյ և զգաւնչելիս բաղմաց նշանակէն յիշատակագիրք.
զի են փարատումն ժանտախտի, աղատութի 'ի տմէ.
բժշկութին գիճահարաց, առողջութի պէսպէս հիւան-
դութեց, տռուեալպէս մանկանց. զի ոչ էր բաղմա-
շարշար, նոյնպէս և բաղմահրաշ նշանագործ՝ զօրութբ
ամենաղօր փրկչին :

ՎԱՐՔ ՍՐԲՈՑ

Նախահարց.

Սուրքն առաջինիք՝ որ 'ի մեզ անխտիր կո-չակոչին Նախահարք, կամ Նահապետք, եւս և Նախապետք, և Հայրապետք, միով հեղլենական ձայնիւ Պատրիարքի՝ (այ պատրիարգք) անուանակոչեցալք, Ածհաճոյապէս 'ի մէջ բերեն զընտրեալսն Ած 'ի հին օրէնս՝ նախ քան զգալուստ Մարգարէից, և Ած նմին Ածհաճոյք տօնիւ յիշատակին 'ի նորս եկեղեցի՝ սկսեալ 'ի նախաստեղծէն Ադամայ. Են որ յանուանէ նշանակեալք 'ի սունացոյցս և 'ի յայսմաւուրս՝ Ած ազգս ազգս, առաւել կամ նուազ, և են որ առանց անուան 'ի նոյն երամս արդարոց վերածեալք (1). Այսպիսի օրինակ ունիմք 'ի նոյն Պօղոսէ, որ զհաւատով արդարացեալս 'ի Հնումն գեղեցիկ քաղուածով դրուանէ. և 'ի կատարածի՝ հանրական ձեւով նշանակէ, թէ. չէ՛ր բաւական ժամանակս պատմելոյ վն միոյ միոյ 'ի նոցանէ, որք հաւատով պարտեցին զթագաւորութիւնս, և որ 'ի կարգին. ուր 'ի նախահարց սկզբնաւորեալ՝ 'ի մարգարէս զճառն կնքէ.

Արդ քանզի փառք և պատմութիւն սոցա առհասարակ՝ 'ի սբ գիրս եկեղ. գտանի, և որ ինչ

խնչ տրտմալից հրէական ամանօք լցեն՝ կամ են կեղակարծելիք, և կէս հերքելիք, աւե-լորդ համարեցաք զարտաքսեն զայն աւանդս ափոփեալս 'ի տեղիս տեղիս յայսմաւուրաց յառաջ բերել. այլ կարի կարևոր՝ զմտա-ծանել տալ զանսուտ բանս Ճառօրէն խոր-հրդածութեան ըստ շաւղաց "ոչ" վարդապետաց՝ մեկին պարզաբանութեամբ ներդաշնաւորել 'ի պէտս մանկանց եկեղեցւոյ, ըստ առաջիկայ օրինակիս.

ՅԻՇԱՏԱԿ

Ադամայ, Աբէլի, Սեթայ, Ենովսայ, և Ենովքայ:

Ծն. հատր. 14. ընդ որս" : Ճաշոց. առաջ. Ծ : Յհ. ժամանակ. գլուխ. 4. և գլուխ. 19 : Յուլիանոս յաւ-ելուածս. 'ի գլուխ. 4 : Ներսէս՝ ընդ այլ [illegible] :

ԱՌԱՋԻՆՆ ՆԱԽԱ-հայր, հասարակաց ամենեցուն մեր հայր, և արմատ մարդկու-թեան՝ մարդն առաջին՝ եղև նա-խաստեղծն Ադամ (որ է մարդ), բուռն բա-նական կենդանւոյ, նախկին ձեռագործ և գեղեցիկ դաստակերտ ամենարուեստ արար-չապետին և մարդասիրին այ, 'ի հողոյ ա-ռեալ, և աննիւթական հոգւով յօրինէր ստեղ-ծեալ՝

ծնեալ՝ իմացական մտօք և անձնիշխան կամօք ըստ պատկերի և ըստ նմանութեան արարչին . և այս՝ 'ի վեցերորդ աւուր լինելութեան աշխարհի ,
այն է յառաջնում ուրբաթ աւուր :

Այս ո՞ կարէ ձայնել զանզուգական ձիրս և զփառս հոգւոյ և մարմնոյ, որովք ճոխացաւ երանեալն ադամ առաջնաստեղծ . որոյ նմանն ոչ եղև և ոչ լինիցի երբէք յորդիս նորա, բաց 'ի նորին ադամայ նորոգողէ հնոյն : Նմանանադոյն էր քան զամենայն, և գեղեցիկ քան զարեգակն . կատարեալ մտօք, և կարգաւորեալ կամօք և ամենայն մասամբք հոգւոյն, և կարողութեամբ ներքին և արտաքին զգայութեանց . և ըստ մարմնոյ հասակի 'ի չափ կատարելութեան, այր երեսնամեայ՝ առոյգ կազմութեամբ, և նազելի վայելչութեամբ, ժիր և զօրեղ, և բարետեսիլ ամենայն անդամօք, պարծանք բնութեան համօրէն : Իսկ հարստութեամբ և իշխանութեամբ՝ մի միայն, տէր կարգեալ ամենայն արարածոց եղելոց 'ի վայր քան զնա բնութեամբ, թագաւոր տիեզերական, և ինքնակալ վեհափառ, որ ոչ ցուցաւ 'ի դարս . հայր աշխարհի, և իշխան աշխարհի :

Այս աթոռ թագաւորութեան նորա յարևելս՝ 'ի հայաստան երկրի, յոծակերտ 'ի դրախտին եդեմական, որ և պարտէզ փափկութեան, գործել զնա և պահել՝ անխափանակ զբօսանօք, և յարդել զտաղանդ պատուիրանին, առ արժանի լինել՝ երբ և հաճոյ իցէ կամացն աստուծոյ վերափոխել զնա կենդանւոյն 'ի դրախտն երկնաւոր՝ յանձնառ երկնից արքայութեան . զի 'ի փոքուն հաւատարիմ գտեալ՝

և

և 'ի մեծէն Հաւատարիմ ցուցեալ լինի ։ Մա-
այս՝ ստեղծեալ էր սմա 'ի Հինգ աւուրս առա-
ջինս արարչութե տիեզերաց՝ զերկինս և եր-
կրի զարդս ամ, զի երկինք Թագաւոր, և երկ-
նից ժառանգաւոր արարացէ զմարդն ։ և վասն
նորա եմոյծ զնա յարքայութեանն՝ զոր պատրաս-
տեաց նմա, 'ի դրախտն Եդեմ, որ սքանչե-
լին էր ամ տիեզերականն վայելչութե, Հրա-
մանն առեալ նմա վայելել յամ բարիս ան-
նախանձ բարերարութե իւրոյ, և տիրել և
իշխել ամ երկրի, ծովու և ցամաքի, և ամ
արարածոց՝ որ 'ի նոսա, ձկանց և թռչնոց և
չորքոտանեաց և Համօրէն կենդանեաց ։
Այս 'ի նշանակ կացուցանել լոյս զնա գլուխ և
տէր կենդանեաց ամի, եհան տէր ած առաջի
ադամայ զամ զգազանս ազգս անասնոց,
գազանաց և թռչնոց. զի ծանիցէ զՀպատակս
իւր, և կոչեսցէ նց անուանս իմաստութ իւ-
րով ըստ Հանգամանաց բարուց և գործոց նց ։
Այս զի ոչ գտաւ յամն կենդանեաց օգնական
ազգատոհմ նմանն նմա, ած առեալ մարդ միայն՝
բանաւոր, խոկ այլք 'ի կենդանեաց՝ անբան
և անխօսուն, եհարկ ած թմբրութիւն 'ի վերայ
ադամայ, և 'ի կողից նորա ստեղծեալ նմին
կողակից զնախամայրն մեր Եւայ, եւ նմա
'ի կնութիւն իւրն Հարսն մաքուր և անարատ՝
պատուական և ամենագեղ, այնպիսում արժա-
նի զուգեցաւ սխրալի փեսայի, լինել նմա օգնա-
կան և գործակից 'ի ծնունդս և 'ի սնունդս մար-
դկանց մարդկութե, ընկեր սիրոյ և համալծակից
յամ 'ի գործս բարիս ։ Զոր իւրն եդեալ ա-
դամ

զատմ խոսկացքս նմանն նոր , սիրելւոյ զնա է անձին . զի նման զնմանն սիրէ բնաւորութեամբ . և եդ նմա և առնուն իւրև նմանակցի իւրում , բայց կարգաւ և իրաւամբք աստիճանաւորութեան ; 'ի նշանակել` եթէ յառնէ իւրմէ առաւ . մնայր է իւրև զինքն , այլ չէ այլ . նմին իրի ոչ ասեն լինել հայր` սկզբնապատճառ զաւակի , այլ` մայր պատճառակից . միանգամայն լուել լեային միջագայութեամբ աննարհելով զխորհուրդ պատակի , և զմիաւորութիւն հարցոն եկեղեցւոյ է հոգևոր փեսայն իւրում քնի , որոյ օրինակ էր ադամ :

Այս էին ադամ և կինն իւր ծնողահայրապետեալ պատրգևոք նա հոգւոյն` իւրև հրեշտակք 'ի մարմնի , ամենայներձք և ամենապատուք . և կայինն զանարծանցեն անստուերականն խոնարհութեամբ յերջանկանւէր զբասխարի անդ փափկութեան 'ի մեծձանկի անմեղութեան , անախտ և անցաւ կենօք , և աղատ յամ հոգւոց և 'ի տառապանաց հոգւոյ և մարմնոյ :

Այլ աւաղ անբերելի աղետիցս , զոր ոչ հանդուրժեն տանել լեզուք . զի որ այսչափ և այսպիսի բարեմանութեան մեծանկեալ էին նորխոստեղծք , չարահօք 'ի փառս անմահութեան կարգեալք էին հոգւոյ և էին մարմնոյ , անդէն և անդ` և թերևս առ օրին 'ի նմին աւուր ուրբաթու ( առ աւանելն` յետ միոյ եօթնեակի ,) անձամբ զանձինս յերանեալ 'ի յետին թշուառութիւն ձգեցին` պատրանօք չարուն բանսարկուին , որ սպայր և մախայր ընդ մարդն , զի մի եկեղ 'ի բարձրութիւն երկնից

'ի

'ի լինել զանեղծ անսկզբելոց հրեշտակաց , այլ
մինչև 'ի դժոխս իջցէ Ը խոր :

Դժուարքն են այսուհետև պատմութիւնս , և զառն քան զլեղի՝ ճաշակ ծառոյն գիտութեան բարւոյ և չարի . վա՜յ և ոչ յօժարի բանս ընդ-մէջն մի առ մի անցանել : Ո՜վ կայր նախամօրն և այր՝ և ունկնդրութեն խորամանկ օձին թունաւորի , զոր գիտէր ոչ յանձնել բարբառիլ՝ զի անխօս անասուն էր , այլ 'ի թելադրութէ օդոյն չարութեան . զիա՞րդ էր և նախահօրն իմաստնոյ լսող լինել ձայնի կնոջ . նա օձի , և սա օձախաբի դիւրալուր գտան . որով և սուտնգանող եղեն քաղցր պատուիրանի արարչին իւրեանց՝ 'ի հանդէս հնազանդութեան , չաւատել միայն 'ի միոյ և եթ ծառոյ : Աւերան , որով դառնացան . 'ի խնդրել զերկրորդն՝ զնախնին կորուսին , յառաւելուն ձըկտիլ՝ յետս Ը կրունկն զարկան զգետնի . Ճաշակեցին յարգելեալ ծառոյն գիտութեան , բայց ոչ առին զհամ բարւոյն , այլ միայն զչարին . քանզի իսկ և իսկ ծանեան զչարութիւն անչարքն և անմեղքն , և գիտացին՝ եթէ մերկ էին , ոչ լոկ 'ի մարմնոյ ծածկութից՝ զոր դիւրելին էր և տերևովք թզենւոյ պատրուակել , այլ 'որ մեծն է՝ և արեան արտաւօք ողբալի , 'ի լուսեղէն պատմուճանէ հոգւոյն , իմա՛ յանմեղութէ և յանմահութենէ . որում ոչն ունէին հնար հայթհայթել :

Այլ ամենազօրով արարիչն և մարդասէր տէրն՝ թէպէտև դատաստանաւ զարժանա-
հաս

հաստ պատուհասն 'ի վերայ նախաստեղծից , նախ՝ ըստ յառաջագոյն պայմանի զմահու մեռանիլն և զհողադարձիլն հողոյն , և երկրորդ՝ առն զանէծս ժառանգել , և քրտամբք երեսաց՝ տրտմութեամբ հանդերձ զհացն ուտել , և կնոջն՝ հեծութեամբ և տրտմութեամբ ծնանել որդիս՝ ընդ տիրութեամբ առնն , քան ընկերութեամբ , բայց և հայրաբար զթափիրեալ 'ի վերայ հեդութեան նոցա , որով պատրեցան քան թէ պարտեցան՝ ադխտութեամբ , և պարտեցան քան թէ պատրեցան՝ տկարութեամբ բնութեանս 'ի խորամանկ և յօձակուլ օձէն 'ի սատանայէ , եւ նոցա յոյս թողութեան և ազատութեան , զգեցուցանելով նոցա պատմուճան մաշկեղէն սգաւորակ՝ 'ի նշանակ ապաշխարութեան , և քաջալերս տալով նախամօրն՝ զի զօրասցի 'ի ձեռն զաւակի իւրոյ կոխել զգլուխ օձին , անփոխանելի պահելով զգարշապարս իւր ․ զոր և տիրանմս կատարեաց դուստր իմաստուն մօրն Եւայի՝ կոյսն անշաղախ՝ անարատն Մարիամ աստուածածին , որ ծնաւ զի զփրկիչն զի և զջախջախիչ գլխոյ մահաթոյն օձին ․ և եբարձ զանէծս նախամօրն , և եղև մայր փրկութեան և կենդանութեան մահացելոցն մերոց ․ յորոյ օրինակ յաւել Ադամ կոչել Եւայի անուն երկրորդ կենանա ․ այս է կին , ծնօղ ամենայն բանականն կենդանեաց ։

Արդ Քրի անարժան դստան նախաստեղծքն բնակութեան անմահական վիճակի , և մահառիթ պտղով զրկեցան 'ի ծառոյն կենաց , եհան արձակեաց զնոսա Տէր Աստուած 'ի դրախտէն

փափ

փափկութեան ; և ընտանեցոյց արտասուօք 'ի քաղ-
ցեայ՝ յանդիմանն դրախտին, արգելեալ ըն-
մուտանեօք իբր հրեղէն ցանկով 'ի ձեռն բո-
ցեղէն սրոյ զօրաց հրեղինաց, զի անմերձե-
նալի լինիցի ճանապարհ ծառոյն կենաց. և
մի մնասցէ այնուհետև ադամայ և եւայի
յոյս դառնալոյ զդեղ անմահութեան յերկրա-
ւոր անկոյ, այլ՝ յոյժ ապաւինեալ ապաշխա-
րութեամբ՝ խնդրեսցեն զդեղ անմահացուցիչ
հոգւոց. զի ծառն կենաց օրինակէր զտիրա-
մայրն զմայրն կենաց, միանգամայն և ըզ-
փայտն կենաց զՔի խաչն կենարարին ։
Իսկ ահա այսպիսի ակնկալութեան յուսոյ փըր-
կութեան և փրկչի, զոր ակնկեաց մեծ 'ի սիրտ
անկելոյ մարդոյն, կարօտացեալ կեալ ադամ
և եւայ զամ աւուրս երկարատև կենաց իւ-
րեանց. ապա թէ ոչ՝ յանհնարին տրտմութե̃
իսկոյն մեռանէին, կա՛մ առ անյուսութե̃ զիւ-
րովի երթային, և կամ 'ի ապաննութե̃ իւ-
րեանց մտաբերէին. ուր 'ի միտ ածէին՝ թէ յո՞ր
բարձրութենէ յո՞ր խոր դահավէժ տարերին
զանձինս. այլ մե̃ծ տրտմութեանն ապաշխա-
րութեան մխիթարէր զնո̃ 'ի յետին թախծութե̃
անդ. և դառն արտօսր ձնշեալ ընդ յանցա-
նաց՝ քաղցրանայր նց̃ յուսովն թողութեան 'ի
մարդասիրութենէ բարձրելոյն, որ միշտ ար-
դահատէր զնո̃ ։ Գիտէին, զի անձամբ չէին
բաւական դարմանն տանել անբուժելի վի-
րաց իւրեանց. բայց ոչ անգիտանային, ե-
թէ ամենաբաւականն կարող է և կամեցող՝
ողորմութե̃ դեղ ամենահնար 'ի մէջ ածել.

ցաւոց իւրեանց . վ՜ոյ յո՜ւմ սրտէ առ նա դի֊
մէին մշտամնաունչ հեծութիւն , և 'ի խնամս
տեսչութեն նո՜ր ապաստան եղեալ՝ որդիական
քան ծառայական երկիւղիւ՛ պաշտէին զնա
զա՜մ աւուրս , հաստատուն հաւատովք հանդ
դերձ և աներկբայ յուսով և ջերմին սիրով ,
և ա՜մ առաքինափայլ վարուք յօրինակ ա՜մ
ծննդոց իւրեանց : Մինչև 'ի դէպ է ասել ,
եթէ այն առաջինն էր՝ զոր ծանուցն մե֊
ղանն , և նոյն այն յետին . զի առեալ զդառն
ճաշակ մահաբեր մեղաց՝ ոչ ես այնուհետև
մեղանն մեղս մահուչափ . զի յա՜մի իբրև 'ի
չարաթոյն օձէն՝ յորմէ միանգամ խաբե֊
ցան , 'ի բաց փախչէին յա՜մ երևութէ մե֊
ղաց . 'ի պատերազմ էր փոխեալ յայնմ հետե֊
տէ կեանք մարդոյ , և փորձութիւն՝ վարք նո՜
'ի վերայ երկրի . և արդարև նախամարտիկ
յաղթօղք՝ յետ առաջնոյ պարտութեն , ձա֊
նաչին ադամ և եւայ նախաստեղծք՝ արդա֊
րացեալք յետ մեղաց շնորհօք հանդերձելոյ
նորոյն ադամայն , որ եկն առաւել վ՜ն փրր֊
կութեն ադամայ : (2)

Այլ եղև յետ ելանելոյ նախահօր և նա֊
խամօր 'ի դրախտէն , յերկրորդ ամի անդ՝ ը՜ս
կարծեաց ոմանց , կմ ը՜ս այլոց՝ յերեսներորդ
ամի [illegible] , 'յղացաւ եւայ յադամայ , և ծնաւ
զանդրանիկ իւր որդի , որում անուն եդ կայ֊
ին կմ կայէն , ա՜յ ստացուած . զի ասէ՝ ստա֊
ցայ մարդ ա՜յ . զի թերևս կարծէր , եթէ
նա լինիցի զաւակ գովելի 'ի կոխել զգլուխ
օձին , կամ պատճառ դարձի 'ի դրախտն .

այլ վրէպ գտաւ 'ի յուսոյ անտի ։ Մերոյ երբե-
ծնաւ զորդի երկրորդ , կոչեաց զանուն նորա
Հաբէլ կամ Աբէլ , որ է՝ աւաղ ։ և յե-
տոյ երկոցուն յայտնի եղև , եթէ զառաջին զա-
ւակին գարշապարս եհատ հին վիշապն չար
և մահացոյց հոգւով , և զերկրորդին անմերձ
եղելոյ 'ի թունից նորա զմահ ժամանակեան
նախ ունէին աւանդել ծնօղքն ։

Այս ահա վիճակ աղխաւոր կենացս անցաւո-
րի յետ յանցաւորութե 'ի նախածնօղսն անդ-
րանիկ հանդիպանայր ։ երկուքն ծննդեան
պաշարեցին զեւայ 'ի տրտմութի մեծ՝ վասն
անձին իւրոյ և նմ զաւակաց իւրոց ։ այլ
յորժամ 'ի լոյս եհան զպտուղս որովայնի իւ-
րոյ , ոչ ևս յիշեաց զնեղութիւն առ խնդու-
թեանն ։ զի ծնաւ մարդ յԾ ։ Ոչ հետ զայս
աշխատութի 'ի սնունդ և 'ի դարմանս զա-
ւակաց՝ զոյգ է անփոփանաց մխիթարութե ։
և ադամ տեսանէր զան զեւայ հոգայր վասն
բարեկամանն զաւակաց ։ ուստի հօգ և տա-
ռամանութի ։ ուրախութի է հլութի բարի
զաւակի՝ որպէս աբէլի , և տրտմութի է սա-
հակութի չարին՝ որպէս կայենի ։ զի ընթացք
աբէլի՝ անմեղութե էր նման , և կայենին՝
հանգէտ անհնազանդութե ծնողացն առ այ ։
Իսրաէա և օրէնս կարգէր նց , այլ պահել
կմ՛ ոչ պահել 'ի կամս նց էր ապաստանս ։ ու-
սոյց նց նախատանտեցն , որպէս և այլոց ուսե-
րոց և զաւակաց իւրոց առհասարակ՝ նախ
քան զամ , զարարիչն այ ճանաչել , և պաշ-
տել զնա յամ պատկ սիրով անպարտ քաղա-
քա,

քաղաքորութի̄, միանգամայն և աշխատիլ 'ի գործս պիտանիս վասն կենաց պիտոյից · զի կարասցուք ասել օրհնեալք եք և մայր ձեր զանփառատակ և զանդորր կեանս երջանիկ դրախտին, և յայս անկաք երկիր անիծից փշաբեր:

Այս եղև անդրանիկն կայէն երկրագործ · իսկ հաբէլ կրտսերն՝ հովիւ խաշանց · և ը̄ որում տեսեալ էր նոցա 'ի ծնողն իւրեանց՝ պատուել զնր̄ ած̄ պատարագօք, մատուցանելով կա̄ զոհելով ինչ ինչ 'ի բերոյ երկրի և 'ի կենդանեաց՝ 'ի նշանակ խոստովանելոյ զնա տր̄ ամի, և նուիրելոյ զանձինս 'ի ծառայութի̄ նորա մինչև 'ի մահ, արարին և նք̄ այնպէս · այլ կարի աննմանս միմեանց: Քանզի կայէն եբեր 'ի պտղոյ երկրի պատարագ ած̄յ՝ իբրև հարկս հարկանելով, և պարտս առ հարկի հատուցանելով, վ̄զի և ոչ ընտրութի̄ արար զլաւագոյնսն բերել, և սրտի մտօք նուիրել, այլ անխորհրդաբար անպէտս ինչ և անպիտանս մատոյց · վ̄զի և սրտագէտն ած̄ ոչ նայեցաւ 'ի կայէն և 'ի զոհս նորա՝ երևելի ինչ նշանօք:

Իսկ աբէլ արդարն էառ ընտրանօք յանդրանկաց խաշանց իւրոց և 'ի պարարտաց նց̄, և մատոյց ած̄յ բոլորով սրտիւ, զոյգ ը̄ զոհիցն և զսիրտ իւր բոլորապատուղ նուէր ընծայելով ած̄, և զուարթամիտ յօժարութեամբ պատուաբերելով զինչս և զանձն իւր 'ի սպասու փառաց նորա: Այսմ իրի և ած̄ հայեցաւ և հաճեցաւ ը̄ հաբէլ և ը̄ պատա

րագս նորա. և ետ 'ի վերուստ յայտնի նշանակ ընդունելի լինելոյ ինքեան, եթէ երկնաւորք հրով ծախելով զողջակէզսն, և եթէ այլազգ ինչ յայտնանշան ցուցակութբ, իբր հաստատելով 'ի հոտ անուշից, և օրհնելով զնա և զպատարագ նորա:

Զայն իբրև ետես կայէն չար, զչարեցաւ դառն նախանձու և լցաւ դժոխային տրտմութբ. խոնարհեցան անկան երեսք իւր, և սկսաւ այնուհետև ը̃ ակամբ հայել յաբէլ, մի՛ արդեօք սիրելի գտեալ յաչս այ̃ և պատուականն քան զինքն՝ իշխան լիցի 'ի վր̃ իւր, և ինքն անարգեալ կարգեսցի 'ի ծառայութե կրտսեր եղբօրն: Բայց ա̃ծ յանդիմանեաց զանմտութի նր̃, և խրատեաց զնա՝ հանդերձ քաղցրալեր բանիւք. յայտ արար նմ̃, թէ չէ՛ բաւական ուղիղ ինչ բաժին հանել այ̃ 'ի պատարագ, այլ պարտ է և ուղիղ մտօք մատուցանել. և ընտրութի առնել բարւոյ 'ի չարէ, և լաւագունին 'ի լաւէ. արդ ասէ՝ թէպէտև մեղար դու և՛ անարժան զոհիւքդ և՛ անիրաւ մախանօքդ, այլ եւ՝ որ մարդասէր տրս̃ եմ, ներեմ քեզ զայս նուա՛գ. լո՛ւռ լեր, և մի՛ կասկածիր լինել ծառայ եղբօր քոյ. զի տակաւին կրտսեր եղբայր քո է նա, և հլու քեզ ոչ̃ երիցու:

Այլ ինչ շահեցաւ չարն 'ի կենսատուիթ խրատուէ անստի տն̃ այ̃ իւրոյ, այլ խրատեալ 'ի բանսարկու սատանայէ՝ որոյ նախանձու եմուտ մահ յԾ̃, եդ՝ 'ի մտի բառնալ զկեանս եղբօր իւրոյ գաղտ 'ի ծնողացն. վս̃ որոյ ասէ

ցնա

ցնա յաւուր մեռում. Եւ երթիցուք 'ի դաշտ , ոչ թէ զքօսանաց աղագաւ , կամ 'ի պէտս ինչ գործակցութե 'ի վաստակս : Այլ առ-գարըն ապէլ լռեալ նմա հեզութ . զի չէր գիտակ չարութե սրտի նր , այլ յանմի պատ-րաստ էր անսալ հրամանաց նր ոչ եղբօր երիցագունի՝ ըստ ածադիր կանոնի և հայրե-նի խրատու , զի փոքրն հպատակ լիցի մեծի , և կրսերն՝ աւագի յամ կարգի : Այլ իբրև չոքան 'ի դաշտ անդր , յարեաւ կայէն 'ի վր հաբէլի եղբօր իւրոյ , և սպան զնա , հեղլով զարիւն նր իւիք գործեաւ , եթէ գայլախա զիւ , եթէ քրով , և եթէ երկաթով . զի էր երկրագործ , և սկսեալ էին յայնժամ վա-րիլ քահիւ և փայտատով :

Այլ ո՞ բաւական իցէ պատմել զհեծութիւ սրտի և զհառաչանս անմեղին և արդարոյն հաբէլի 'ի պահու անդ աւանդման հոգւոյն առ բարձրեալն . Նայեաց տր (ասէ) , ակն ամենահայեաց՝ յանպարտականս իմ մահ . ընկալ զբանաւոր պատարագս քեզ 'ի հա-ձոյս . զի վն փառաց անուան քո 'ի սպանդ վարիմ ոչ զոչխար , և վն սիրոյ քոյ մեռա-նիմ վաղամեռիկ և բռնամահ չարչարանօք՝ 'ի հանդէս վկայութե քո , որով վկայեցեր 'ի վր պատարագացս քեզ հաճոյացելոց . և ը այս ուրախ եմ , զի և անձն իմ գլխովին քեզ պատարագի 'ի ժամուս . գոհանամ զքէն տր և օրհնեմ զքեզ , և 'ի ձեռս քո յանձն առնեմ զհոգի իմ ով երկնաւորդ հայր՝ ած մարդասէր , տր կենաց և մահու . որ կարող

եւ միւսանգամ նորոգել զնա 'ի կեանս ։

Այսպէս նահատակեցաւ առաքինի վկայն ճշմարիտ առաքինութեան եւ աստուածպաշտութեան արդարն Աբէլ, պարագլուխն արդարոց, եւ նախաշաւիղ մարտիրոսաց, կուսակրօն առաքինն՝ շուշանափայլ եւ վարդապատակ, նախավախճանն 'ի մեռեալս, եւ նախկինն յերախայրս հոգւոց արդարոց կատարելոց ։ որինակն ճշմարտութեան նախանկար 'ի ստուերին՝ անպարտական մահու գառինն Աստուծոյ պատարագելոյ 'ի վերայ խաչի հեղմամբ նորա արեան ։ որ եւ զօրութեամբ յիշատակեալ 'ի նորուն աստուածեղէն բերանոյ՝ որպէս անմոռանակոչութիւն ։

Իսկ անագորոյն գազանն մարդախանձ՝ եղբայրասպանն Կայէն, նախատիպ Յուդայի մատնչի՝ որդւոյն կորստեան, իբրեւ հարցանէր նմանէ, ո՞ւր է Հաբէլ եղբայր քո, զի թերեւս զղջասցի 'ի չարեացն՝ զոր գործեաց, լրբենի դիմօք յանդգնեցաւ տալ պատասխանի ։ չգիտեմ, միթէ պահապա՞ն իցեմ եղբօրն իմոյ ։ զնոյն եւ առ ծնօղսն ասէր չմնացականն ։ կամաւոր չարութեամբ անգիտացեալ, եթէ եղբայր եղբօր ձեռնտու եւ պահապան ունի լինել յամենայնի, եւ ոչ եթէ գազանաբար գիշատիչ ։ Թող զի եւ գազանք խորշին 'ի սպանանելոյ զհամանմանակս, ե՛ւ առաւել զհամածինն հարազատս ։ եւ ոչ զայն գէթ 'ի միտ եառ հէգն ; եթէ արդարոյն պահէր հատուցումն բազում յանանց կենդանութեան, եւ ինքեան մահու անմե-ռելի պատուհաս աստ եւ 'ի հանդերձելումն ։ Եւ այս էր՝ զոր ասէր ցնա Աստուած ։ զի՞նչ գործե-

ցեր

ցեր զայդ . գոչումն արեան եղբօր քոյ բողո-
քէ առ իս յերկրէ : Եւ գտեալ զնա անապա-
շաւ 'ի չարիս, 'ի վերայ եած արդարադատ տէրն .
անիծեալ լինիցիս դու 'ի վերայ երկրի, որ եբաց
զբերան իւր ընդունել զարիւն եղբօր քոյ 'ի
ձեռաց քոց . զի գործեսցես զերկիր, եւ ոչ
յաւելցէ տալ քեզ զզօրութիւն իւր . երերեալ
եւ տատանեալ եղիցիս 'ի վերայ երկրի : Եւ քանզի
զի անզեղջն կայէն յանյուսութիւն ըմբռնեալ՝
ոչ ակնկալաւ թողութեան, այլ՝ ցանկացաւ մա-
հու քան դողդոջուն կենաց, եդ տէր ած նշան
'ի կայէն, զի մի ոք հարցէ զնա . ապա թէ
ոչ՝ եօթնպատիկ պատժովք տուժեսցի : Եւ
այնպէս յերկարեաց նա 'ի ցաւոտ կեանս՝
զառհաւատչեայ անտի տանջանաց յանձին
բերելով զմահ աւուրս իւր . մինչեւ՝ անդ երեւի,
սպանաւ յանդգնոս 'ի ղամեքայ, որ վեցերորդ
էր 'ի ծննդոց նորա :

Այլ վաղագոյն սուգ անհնարին հասանէր
'ի վերայ նախահօր եւ նախամօր մեր վաղահաս
եւ բազում մահուան արդարոյն աբէլի . զի այն-
պէս բարձաւ ողջ զաւակն իւրեանց 'ի միջոյ,
յառաջեալ քան զմահ մարդ 'ի ճաշակել ըմբռ-
նութիւն մահու բաժակին, զոր նոքեանք
ունէին ըմպել . եւ որ չարն էր, զի ձեռաց չար
զաւակին կայենի՝ ընկալ սերնդովք իւրովք
զերկիր . ուր աբէլի կուսութեամբ նահատակե-
լոյ՝ եւ ոչ մի մնացորդ եղեւ 'ի վերայ երկրի : Բայց
ած մխիթարեաց զնախամարդն՝ տալով նոցա
որդի այլ արդար, յամի կենաց ադամայ եր-
կերիւր եւ երեսուն, կամ հարիւր եւ երեսուն .

զոր և անուանեաց ծնօղն՝ Սէթ. ասէ, զի յարոյց ինձ Ա՟ծ զաւակ այլ փոխանակ Հաբելի՝ զոր սպան Կային ։

Այս եղև սէթ ը՟ պատկերի և ը՟ կերպարանաց հանգունատիպ ադամայ հօր իւրոյ, և ը՟ արդարութե՟ և ը՟ անարատ քաղաքավարութե՟ համանման եղբօր իւրում աբէլի. ը՟ նմին և զաւակք սէթայ՝ զոր սիրեաց Ա՟ծ, եղեն ընտիրք և Ա՟ծապաշտք. նմին իրի և որդիք Ա՟յ կոչեցան. իսկ ծնունդք կայենի մարմնապաշտք և խառնակեցիկք՝ կոչեցան որդիք մարդկան. յորոց 'ի չար գնացից զգուշացուցանէր սէթ զզաւակս իւր ։

Որդ՝ անդրանիկն սէթայ անուանեալ Ենովս յառաջադէմ եղև 'ի լաւութեան քան զայլ եղբարս իւր. զորոյ զգովութիւն յայն քան բովանդակեն Ա՟ծային տառք. նա յուսացաւ կոչել զանուն Տ՟ն Ա՟յ ։ Իսկ կոչելդ կրկնակի իմանի՝ ը՟ քերթողահօրն մովսէսի. կամ անուանել Ա՟յ զմտաւացեալ, կամ յօգնականութի՟ կարդալ. յորոց զերկրորդն առաւել ընտրէ. զի քաջայոյս եղեալ ասէ ուղղութե՟ հանդերձ՝ 'ի մէջ որդւոց մարդկան ընկղմելոց 'ի տարակուսանս և յանյուսութի, եւս առաւել յինքնահաճոյ գործս, յԱ՟ծ ապաւինի ենովս, միանգամայն և կոչէ զնա աղօթիւք և պատարագօք Տ՟ր իւր և Ա՟ծ, և զնա միայն պաշտել ուսուցանէ իւրոցն բանիւ՛ և օրինակաւ, և ոչ ծառայել դիւի և մարմնոյ ։ Ուղղից զոր ընթեռնուն եբրայեցիք, սա վստահացաւ կոչել զանձն Ա՟ծ. որ է խա-

տոր-

տորնակի վերծանութեն . եթէ ոչ իմացուք ոճով ը՟ն ըաքունեաց, այս է՝ ա՟ծանման որ ե-րևեցաւ՝ ա՟ծահաճոյ քաղաքավարութ՟բ իւրով : Ի սո՟ սերնդոց եւ մեծ նահապետն Ենովք՝ հինգերորդ յԵնովսայ , և եօթներորդ յԱդա-մայ , գերազանցեալ զամենեքումբք՝ որ յա-ռաջ քան զնա և որ առ նովաւ եղեն արդարք . և հաճոյ եղև յայժ ա՟յ . մինչ զի կենդանւոյն փոխեաց զնա ա՟ծ կամ առ ժամն 'ի դրախտն ադամայ , և կամ 'ի նոյնպիսի վիճակ երջա-նիկ , անտես յաչաց մարդկան . և ո՛չ ուրեք գտանիւր : Սա ինքն սքանչելին Ենովք ճա-նաչի և առաջին մարգարէ՝ գրաւոր կ՟մ ան-գիր պատգամաւորութ՟բ դուշակելով զՀանդե-րձեալս , քանի՞ն՝ զոր 'ի բերանոյ նո՟ գրէ երանելի առաքեալն յուդա 'ի թուղթն կա-թուղիկեայց , իբրև քաջածանօթ ամենե-ցուն . * Ահաւասիկ եկն տ՟ր բիւրովք ս՟բ վք
,, հրեշտակօք՝ առնել դատաստան ը՟ն ա՟մի ,
,, և յանդիմանել զա՟մ ամբարիշտս վ՟ս գոր-
,, ծոց իւրեանց՝ զոր ամբարշտեցին , և վ՟ս
,, ա՟մ խիստ բանից՝ զոր խօսեցան զնմանէ
,, մեղաւորք և ամբարիշտք ‖: Արդ՝ ո՟պ զայս ստուգութ՟բ գիտեմք աւանդեալ որդւոց յոր-դիս՝ եթէ գրով և եթէ անգիր մինչև 'ի Նոյ , և 'ի Նոյէ մինչև 'ի Ք՟ս 'ի մէջ եբրայական ազ-գին , նոյնպէս կային և այլ աւանդք պէս-պէս յաղագս հետէ՝ 'ի կարգի ա՟ծպաշտու-թե՟ և կենցաղօգուտ գիտութե՟ և արուես-տից . յորմէ եւ և աւանդութ՟ին այն՝ եթէ ստոյգ և եթէ անստոյգ , ա՟ծ գիտէ , թէ ե-

նովք

Նովաւ դղրդեսցէ իցէ զամենայն իւր յերկնաւոր սխեմա,
և նոյն երաշխաւոր յանձնեալ եկեղեցւոյ 'ի
գիրս Նախնեաց . Ա . 2 . Կմ 3 . որ ասէ յա-
ղագս ստեղայ և ստեղեանցն այսպէս . * Սա
,, մեծեալ (Ը ձեռամբ Հօր իւրոյ ազգամեայ),
,, և հաստեալ 'ի չափ հաստատկի բնութեան բազ-
,, ւոյ , զօրացաւ 'ի կրթութիւն առաքինութեան .
,, և եղեալ քահանայ՝ նմանէին ելթող և զգա-
,, ստեղս իւր : Սորա առաքինութեանն բազի հան-
,, գիտացեալ , և 'ի նոյն երկիր բնակեալ՝ զե-
,, ղեցիկ քաղաքավարեցանն , աչ ուրուք 'ի նմա-
,, ցանէ 'ի դժուարեհա իւրոց բերեալ . և զի-
,, մաստութիւն զերկնաւորական և զգաստութ
,, երկինից հանճարեցին : Նա զի մի զիւրոց
,, իւրեանց 'ի մնացոյն ընկեցին առ մար-
,, դիկ , և մինչև 'ի ծանօթութիւն եկեալ՝ կոչե-
,, ցիցին , զիտելով լինել զառ 'ի յազգաման
,, կանխաձայնեալ կորուստ սակեզերաց , մի՝
,, զօրութիւն Հրոյ , և միւս կա՝ բանութիւն և
,, բազմութիւն Ջրոյ , սխեմա երկնաւ առաքելէ .
,, զմին յաղիւսոյ , և զմիւսն 'ի քարանց , յեր-
,, կուսին եւս դղրդեցին զորով զգիւսոս իւ-
,, րեանց . զի թէ աղիւսեայ սեանն զեղեալ լի-
,, նիցի ապականեալ 'ի Ջուրցն յորդութէ , քա-
,, րեղէնն մնացեալ՝ տացէ մարդկանն ուսու-
,, ցանել զգրեալսն , յայտ առնելով նոցա և ա-
,, ղիւսեայսն աւանդեցաւ 'ի նոցանէ . և կայ
,, մնայ մինչև ցարդ (քարեղէնն) յերկրին
,, սուրբայ (կամ Սորիադայ , և կամ Սառովսայ)] .
յոր կարծեն անկաներկել ստանալ զգրեանն 'ի
գիրս ... . Գ . 26 . * և ... զերծաւ 'ի սե-
,, րով-

„ լռութեան . . . մինչ առ դրօշելովքն , և զեր-
„ ծաւ անկաւ 'ի սրբութեան :

Սեզ՝ եթէ ընդ զորոց սեղ , և եթէ ընդ արարա-
նոց , ադամ նախահայր և որդիք նր առաքի-
նիք ցուցանի կեցին , պահեցին և աւանդե-
ցին յետնոց զկատարեալ օրէնս ածպաշտու-
թե և զկանոնս ուղղութե և իմաստութե ;
Այս եղև վախճան կենաց նախաստեղծին յա-
մի [illegible] և կենաց իւրոց 930 , թողեալ զ[illegible] իւր
բազմութիւն ծննդոց իւրոց , և սասականեալ 'ի
սուրբ երա մահու , մնալով ըն ղարս յոլովս ա-
ղատեցուցէ յուսոյ՝ զաւակեան ածորդիսն
'ի յերկնից . որ և ըստ միաբան աւանդութե
մնջոյց առի թաղեալ 'ի լեառն գողգոթայ :
Սեթ ապա եղև բազմօք որդւոց քաջ զաւա-
կի իւրոյ ըն միաբնոյ . ըն որում նախկ սուրբ եր ,
և քն Ածմարդկութե օրինակին ադամայ՝ ածի ,
բայց 'ի մեղաց . ըստ այնմ , Առաջին մարդն
յերկրէ հողեղէն , իսկ երկրորդն տր յերկ-
նից . և՝ որդ ադամեան անհնազանդն ծնանի ,
և մեռանի մեղօքն իւր ծնեալ , նոյնպէս և
քնի՝ անհնազանդն կենդանացան , ոչ միայն
մերձեցեալքն աւանդութեան յետ զաւակին
նր , այլև հաւատովք նորա մախձանեալքն
նախ քան զգալուստ նորա : Այս որ ադամ
եղև հիմն հնոյ [illegible] , և անդրանիկ հողեղէն
արարածոց , նոյն ադամ եղև հիմն նորոյ [illegible] .
և անդրանիկ նմ արարածոց՝ ըն միաբանու-
թե իւրև զլուխ և մարմնակցական առաջնա-
երկեալ [illegible] և [illegible] ; այն՝ որ ըն
ածութե արարչէն է նմի :

Այս

Այլ որ ստեղծն զադամ 'ի պատկեր իւր , եղև ը̃ պատկերի նորա , կերպարանօք իսկ առաւել նման նմին քան զա̃մ մարդ՝ գեղեցիկն տեսանելով ըստ սաղմոսին քան զա̃մ որդիս մարդկան . նմանեցաւ և ը̃ լրման հասակին երեսուն և երեք ամաց , ը̃ որում յայնպիսի հասակի հաստեցաւ ադամ : Ապ̃ և դրախտն ադամայ օրինակ էր եկեղեցւոյ ք̃ի ըստ թագուոր խորհրդոց , սկսեալ յականէ չորից գետոց ը̃ չորից աւետարանչաց , և 'ի ծառոյն կենաց՝ յօրինակէ կուսին և խաչին . և ք̃ս յուրբաթու ստեղծաւ և ել ադամ 'ի դրախտէն ը̃ երեկս , նոյնպէս և տ̃րն յուրբաթու ել 'ի խաչ , և ը̃ երեկս եմոյծ ը̃ իւր զաւազակն 'ի նոր դրախտ ա̃ծատեսութն : Այլ ք̃զի ճաշակմամբ պտղոյ անկաւ ադամ , տ̃րն ճաշակեաց զլեղի փոխանակ նորա , ո̃պ և քառասնօրեայ պահօք քաւեաց զնա . և դարձեալ ք̃զի կողին՝ որ եղև կողակից , վիրաւորեցաւ նախահայրն , նմին իրի և տ̃րն 'ի կողն կենարար ընկալաւ զխոցուածն գեղարդեան . և ք̃ս ել հուր մեղաց 'ի կողէն ադամայ 'ի տոչորել զբնութիս , ջուր ել 'ի կողէն ք̃ի 'ի շիջուցանել զնոյնս , և 'ի սրբել և 'ի նորոգել զմեզ . սոյնպէս և զայլ խորհուրդս իմասցիս 'ի բանից վ̃դպաց իմաստնոց :

Յաւել ինձ և զայն , զի յորմէ հետէ որդին ա̃յ եղև որդի ադամայ , ուստի և որդի մարդոյ զանձն անուանէր , ո̃պ ետ իշխանութի որդիս ա̃յ լինել՝ որոց հաւատացեն յանուն նորա , նոյնպէս և աւետարանն զադամ յորդի -

ղիսութիւն այ ՚ի վեր հանէ. ըստ այնմ, որ սե-թայն , որ ադամայն , որ այն : Նաև այն է ողբալի , զի յետ մահուն ադամայ և սեթայ` որդիք նոցա յորդիս այ համարեալք` հետզհե-տէ խառնակեցան ընդ որդիս մարդկան. և ապականեաց ամ մարմին զճանապարհ իւր. որով պէտք եղեն այ նորոգել զբն հեղեղաւ ջրոյց առ նոյիւ. զորմէ ժամ է ասել:

ՅԻՇԱՏԱԿ

Նոյի.

Հ. Յունիս. 17. կամ 18. և այլն:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՀԱՅՐ ԱՇԽԱՐ-հի զկնի ադամայ, տասներորդն ՚ի նմանէ, մեծ նահապետն նոյ` եղև այր կատարեալ և արդար յազգի անդ իւրում. զորոյ զկատարութիւն կան-խաւ գուշակելով և հայր նր ղամէք մաթու-սաղեան` անդստին ՚ի ծննդենէ խորհրդով անուն եդ նմա Նոյ. ասէ, սա հանգուսցէ զմեզ ՚ի գործոց մերոց, և ՚ի տրտմութենէց ձեռաց մերոց, և յերկրէ` զոր անէծ տր այ. յայտ արարեալ` թէ նոյիւ նորոգի բն, որ հնացեալն էր չարութբ և մերձ յապականու-թի: Զանդի որդիք մարդկան` ազգք կայե-նի չարի , յորոց բազումք եղեն արք հսկայք և

և անմահակերպ յանօրէնութե , առ փոքր փոքր մուծին զխառնակ վարս խուրեանց նաև յար- գիլեալ նոյ 'ի ծնունդս սեռեայ , տարազով զզը- տերս խուրեանց նոյ 'ի կենութե . յորոց ծնեան վիթխարիք հսկայք և արք զօրաւորք՝ անուա- նիք 'ի չարութե . և 'ի բազմանալ և 'ի սաստկել չարեաց ընդ ամ երեսս երկրի՝ նուաղեաց ած- պաշտութի , և տիրեաց մարմնապաշտութի և ամ ախտ չար . հեռացաւ 'ի նոցանէ հոգի այ , և սորջացաւ ած՝ զի արար զմարդն .

Յայսպիսի անօրէն ժամանակի իբրև վարդ 'ի մէջ փշոց ծաղկէր արդարն նոյ՝ հաճոյ յաչս այ . զի ոչ ոք էր նման նմա առաքինի և եր- կիւղած 'ի տնէ 'ի վերայ երկրի : Սա քանզի տեսանէր նոյ , եթէ 'ի պատճառս կանանց խառնակեցուցին մարդիկ զախտ խուրեանց 'ի տնէ , չէառ յանձն՝ զառաքինին մնանել 'ի կուսութի . մինչև լինել նմա ամաց իբր հինգ- հարիւրոց : Յայնժամ ած՝ որ կամէր նովաւ տարրե- ցուցանել զազգ , եհարկ 'ի խորհուրդ նորա ամուսնա- նալ օրինօք ը մի կնոջ 'ի զաւակաց ազգի իւրոյ ընտրելոյ , և ծնանել որդիս ժառանգս նմա . և ծնան նմա երեք որդիք արուք . յարեթ՝ անդրանիկն (ըստ կարծի) 'ի հինգհարիւրե- րորդ ամի կենաց նորա . և սեմ 'ի յաջորդ ա- մին . և յետ նր կրտսերն քամ :

Նայց քանզի ամենք յաւէտ քան զորդեծնու- թի՝ պայծառեաց ած նոյի , եթէ յետ հարիւր և քսան ամաց ջնջելոց եմ զմն հեղեղաւ ջրոց . և զերկ և զառա. քո աւերեցուցից , զի զամեն մարմին աւերեցից իմ . վասն հրամայեաց նմա շի- նել

նել տապան մեծ, այն է նաւ մեծաշէն և ըն-
դարձակ, որ բաւական լինէր տանել նոյն, և եր-
կուց երկուց յամենայն երևելի անասնոց և
զազանաց և թռչնոց, համօրէն պաշարօք։
Այս պատրաստութիւն այսուհետև յերկար՝ էր 'ի
նշանակութիւն Նոյ առ մարդիկ, զի թերևս ա-
պաշխարեսցեն. քանզի և արդարն Նոյ առ
մարդս և բանիւք խրատէր զարդարութիւն
քարոզէր, նախատեսն և չինութեամբ տապա-
նին հաշտեալ հարկանէր ընդ ամս՝ դառնալ 'ի
մեղաց առ Ած. զի մի մեղաց սոցա ապական-
նելոց է Ած զնոս ջրհեղեղաւ։

Այլ որդիքն մարդկան խառնակութեամբ ծըն-
ղեալք յամբարշտութիւն, Ճ ամս և գործա-
ւորքն իւրեանց՝ որք կապէին զտապանն, յաշխոյժ
զրէին զբանս արդարոյն. կերակուր ծաղր առ-
նէին, և կէին յանհոգս կեանս. ուտէին ըմպ-
էին, առնէին չինէին, գնէին վաճառէին,
կանայս առնէին և արանց լինէին. մինչև ե-
հաս օրն և ժամն, յորում տացն Ած Նոյ.
մտանել զնա և ամ տունն քո 'ի տապանն. զի
զքեզ տեսի արդար առաջի իմ յազգիդ յայդ-
միկ։ Այս ասաց Նոյ զՃամ՝ զոր մտանելով պատ-
ուիրեաց նմա Տր Ած. և եմուտ Նոյ, և երեք
որդիքն իւր՝ Սեմ, Քամ, Յաբեթ, և կին Նոյի,
և երեք կանայք որդւոց նորա Ը անձինք 'ի տապանն
անդր, ամ կենդանեօք համօրէն՝ որք յա-
ռաջինն մուծեալ էին զոյգ զոյգ, արու և
էգ. և փակեաց Տր Ած արտաքոյ զտապանն։
Այս եղև յետ եօթն աւուրց մտանելոյ Նոյի
և խառնիցն 'ի տապանն անդր, 'ի վեցհարիւրե-

րորդ

բորդ ամի կենացն Նոյի, եղև ջրհեղեղ զքառասուն տիւ և զքառասուն գիշեր 'ի վերայ երկրի, սահանապաս անձրևօք յերկնից, և աղբերահոս պատառոտածովք 'ի յերկրէ. մինչ չև սատակեցաւ ջուրն յոյժ յոյժ, և ծածկեաց զամ լերինս բարձունս որ 'ի ներքոյ երկնից. և տապանն վերացեալ յերկրէ՝ շրջէր 'ի վր ծովացեալ ջրոց։ Տեսիլ ահարկու և սքանչելի. համաշխարհական էր կորուստն, և աթիւ միայն ոգւոց 'ի տապանի եղելոց ապաստութի. կորուստ քստմնելի, և փրկութիւն հրաշալի։ Բանի՞ զեղջ եղև ասիցես արդեօք 'ի պահու անդ ջրահեղձոյց և անդնդատոյզ արկածիցս, որոց յանհոգս եղեն զառաջինն. և քանի՞ ապաշաւ անմխիթար, եթէ ո՞րպէս և կա՞մ զիա՞րդ անլուր գտաք մեծաքարոզ ձայնի ապաշխարութե. և արդ այս ամ եկն 'ի վր մեր։ Ընթանալ ընթանային 'ի վր տանեաց, և 'ի վերայ աշտարակաց բարձանց, և բարձրաբերձ լերանց. այլ ջուրն՝ որ էր յաճախման բարձրութե մինչև ցաւուրս հարիւր և յիսուն, ծածկեաց զամ բարձունս. և մեռաւ ամ մարմին շարժուն 'ի վերայ երկրի՝ 'ի մարդոյ մինչև յանասուն, և 'ի սողնոց մինչև 'ի թռչունս երկնից. և ջնջեցան յերկրէ։ Այլ մնաց միայն Նոյ և որ ը նմա էին 'ի տապանի անդ Նոյի, յօրինակ քի և եկեղեցւոյ նր, և կենարար փայտի խաչին, որով լինի մեզ փրկութի։

Յայնժամ Նոյ և որ ը նմա անձինք եօթն, տեսանելով զայս առ․ ինքեանս քաղցր մնա-

դատաւորութիւն, և զընդդէմ յանցաւորաց զվրէժ-
խնդրութիւն ահաւագին, ահիւ և խնդութեամբ փա-
ռաւոր առնելին զքեզ Տէր, և ոչ դադարեսցին և
ոչ յագեսցին 'ի գոհանալոյ զտիւ և զգիշեր վասն
այցելութեան շնորհացն քոյ, որ եղև առ նոսա
միայն. և մնասցեն 'ի տապանին անդ զատարի մի-
ամբողջ՝ յօրէ մտիցն մինչև ցօր ելիցն ։

Եւ յիշեաց Տէր զնոյ զաւրեկին իւր, և զօրս
ընդ նմա զարարածս իւր, և եած հողմ 'ի վերայ
երկրի, և դադարեաց յորդութիւն ջուրց. և
սկսաւ նուազել ջուրն յետ հարիւր և յիսուն
աւուր. և տակաւ զիջանէր և թողանայր յեր-
կրէ դրեթէ զնոյնչափ աւուրս ։ Եւ եկն և
նստաւ տապանն 'ի լերինս Արարադայ, այն
է այրարատ կողմանն լեառն անուանի՝ յերկրի
հայոց մեծաց ։ Եւ յորժամ երևեցան գլուխք
այլ և այլ լերանց, սպասեաց Նոյ աւուրս քա-
ռասուն, և ապա եբաց զպատուհան տապա-
նին, և արձակեաց զագռաւն, տեսանել եթէ
ցամաքեցաւ լիցէ ջուրն յերկրէ. և եւ ագռաւն
և անդրէն ոչ դարձաւ. յայտ է՝ զի շատացաւ
կալ 'ի վերայ ճախճախուտ լերանց, գտեալ իւր
կերակուր 'ի դիականց մարդոյ և անասնոյ՝
ամենայն թռչունն գիշակեր. այն է օրինակ ան-
ամենայն քրիստոնէի, որ ախորժէ թաթաւիլ 'ի մե-
ռեալ գործս կենցաղոյս, քան որպէս թէ
քաղաքավարիլ 'ի տանն քոյ ։

Արձակեաց Նոյ և զաղաւնին զկնի թռչունն
զհետ նորա. նայլ աղաւնին մաքուր չգտեալ
հանգիստ ոտից իւրոց 'ի տղմաշաղախ գոլոյ
երկրի՝ դարձաւ անդրէն 'ի տապանն անդր.

և ձգեաց նոյ զձեռն իւր, և ընկալաւ զնա անդրէն 'ի ներքս․ այսպէս և առաքինասէր անձինք անձնապահ լինին յերեսաց պղծելոց զնացեալ և 'ի մրրկածուփ զբօսանաց կենցաղոյս, և հնարին պատսպարել զանձինս 'ի նաւահանգիստն կենաց 'ի ձեռն քնի փրկչին իւրեանց :

Պատարագեալ նորին ասուրս եօթն՝ միւսանգամ առաքեաց զաղաւնին․ և դարձաւ աղաւնին ընդ երեկս․ և ունէր տերև ձիթենւոյ շիւղ 'ի բերանն իւրում․ և գիտաց նոյ՝ թէ ցածուցեալ են ջուրքն յերկրէ : Խորհուրդ գեղեցիկ՝ 'ի նշանակ հաշտութեան այ Է մարդկան աղաւնակերպ երևմամբ սբ հոգւոյն, հանդերձ միջնորդաւոր տերևով այս է անապականն յաղթութեամբ 'ի կռիւսն արքայութեան Քի փրկագործութեան քնի․ որ և յառաջնում արարչագործութեան հոգի այ շրջէր 'ի վր ջուրց 'ի կենդանածնել զարարածս : Նոյնպէս և բացումն պատուհանի նոյեան տապանին՝ 'ի խորհուրդ բացման կողից կենարարին, հանդերձ բազմապատիկ նշանակօք խորհրդաւոր թուոց քառասուն աւուրց, և եօթն եօթն աւուրց, որք և թուովք սբ և անուն կենդանեաց․ զորոց չէ տեղւոյս ասել :

Արդ իբրև միւսանգամ առաքեաց նոյ զաղաւնին զկնի աւուրց եօթանց, ոչ ևս յաւել դառնալ․ զի ցածուցեալ էր ջուրն․ և յայնժամ երաց նոյ զձեղուն տապանի․ և ետես՝ զի նուազեալ էր ջուրն յերեսաց երկրի․ և յետ քանի մի աւուրց խաղաղ ցամաքեցաւ :

Եւ

Այս աստ հրամանաւ ած̄ ել և նոյ և որք ընդ
նմա էին՝ 'ի տապանէն անդի. և է̄ կանխել խո-
րհրդոց 'ի հող հայաստան երկրի՝ երկիր պա-
շտեն նոյ անուանէ զոհութիւն. և շինեաց նոյ սե-
ղան ած̄յ, և մատոյց ողջակէզ յամ̄ անասնոց
սրբոց և 'ի թռչնոց սրբոց, յորոց եօթն եօթն ա-
ռեալ էր 'ի տապանին ըստ հրամանին ած̄յ. և
հաշտ արար արդարոյն ամ̄ տամբ իւրով զերկրա-
ծինս, մի և ոչ նոյնպիսի ապարադարութիւն զատել
զորդիս մրդկան՝ որ 'ի զաւակէն իւրմէ, այլ
ողորմութիւն խոստանալ և խնայել:

Այս հանձեցաւ ած̄ է̄ կամս արդարոյն, և հա-
ստատեցաւ յողջակէզն նոր 'ի հոտ անուշից. և
օրհնեաց զնոա և զորդիս նր̄, և հրամանս ետ
աճել և բազմանալ՝ է̄ օրհնութիւն զոր ետ եր-
բեմն ադամայ, նոր հայր նր̄ կացուցանելով
զնա հայրապետ ընտրեալ. և խոստացաւ ոչ եւս
ածնել զջրհեղեղ, և 'ի նշան հաշտութեանն
առհմանեաց զերկնային աղեղն 'ի ծիածանին
յերկինս, զոր աղեղն իւր անուանեաց, որ
է աղեղնմանէ. այլ զի է առանց նետի կայ-
ծակեանց՝ նշանակ է զխուժանն ած̄յ, առ զի ա-
նել մեզ 'ի դաւամարիլ ամպոց՝ է̄ ցասմանն և
զխնայութիւն, և զգեղեցիկ հանդարտութիւն
հայրականն խնամոց իւրոց:

Ընդ այր երանելի տան արդարոյն նոյի և
ընտանեաց նորա սիրելի եղելոց ած̄յ և ած̄ա
սիրաց. զի ոչ միայն ապրեցան 'ի սրբեղերա-
կան աւերածից, այլ և կարգեցան ծնօղք նո-
րոյ ... զի յայնմ օրէ և առ յապայ մինչև
ցայսօր ... մարդիկ եղեն և եղիցին, ամ-

բանիւք են նոյի և որդւոց նը ։ Եւ ևս առա-
ւել երանեմ զերանելին զնոյ, զի նախահայր
արժանացաւ լինել և որդւոյն նոյ եղելոյ որ-
դի մարդոյ 'ի զաւակէ նը օրհնելոյ, 'ի սե-
մայ 'ասեմ. յոր հայէր ասելն նոյի մարգա-
րէութիւն. օրհնեալ տր ած, ած սեմայ. զի
նա եղև սկզբնահայր երբայեցւոց, յորոց և
քս ըստ մարմնոյ, որ է ած 'ի վր ամի՝ օրհնեալ
յաւիտեանս ։ Որում մասնակից գուշակեաց
լինել և զյաբեթական տոհմ յասելն. ասէ.
ընդարձակեսցէ ած յաբեթի, և բնակեսցէ
'ի տունս սեմայ, թէ յեկեղեցի նյ. իսկ քամ,
յորմէ քանանն՝ կարգեցաւ ծառայ նոցա. զի
ոչ գիտաց պատուել զծնօղն, այլ՝ անար-
գեաց յերևան ածելով զհօրն պակասութիւն,
զոր ծածկեցին սեմ և յաբեթ. և կարի իսկ
քաջ, զի որք պատուեն զծնօղս, օրհնութե-
նց և նյ լինելին արժանի. ոյք և անարգութեն՝
անարգեսցին ։

'Ի վախճանի երանեմ և զհայրապետն Ծ, որ
եղև նաւահանգիստ մեծի նաւահապետին, և
տապանաձևական տմ տան նորա, կայարան Ծա-
կեցոյց տապանին, և նախկին իջևանն ելե-
լոցն 'ի տապանէ. յորմէ և մերձակայ բնա-
կարանն առաջին շինեալ 'ի նոյէ և յորդւոց
նորա կոչեցաւ Նախիջևան. որպէս և տեղի
առաջին այգւոյն տնկելոյ 'ի նոյէ անուանի
ակոռի, այս է արկուրի ։ Որ զօրաւոր զաւա-
դինին՝ խորհրդաբար, և արբեցուցիչ նահա-
պետին թախծելոյ է աւերած Ծի, 'ի նշա-
նակ փրկչին՝ որ ոչ արբեալ սիրով փրկութե-

Ծի

Ծի տարածեցաւ 'ի մէջ խաւչին ; և արբոյց ան-
եղերաց զանմահութիւն 'ի կողահոս աղբերէ
արեան և ջրոյ ։

Այս եկաց նոյ յետ ջրհեղեղին ամն երեք-
հարիւր և յիսուն . և եղեն ամ ամք կենաց
նորա ինն հարիւր և յիսուն . և ետեսնա զոր-
դիս որդւոց իւրոց 'ի բազում ազգս . և ետես
զհայաստանն և զայլ ևս ծն լցեալ բազմութ .
և բաժանեալ զծն 'ի վերայ երից որդւոց
իւրոց , ըն ասուրբք փոխեցաւ 'ի կենաց . և
թաղեցաւ յծին հայոց աշխնհ հեռի յայրա-
րատայ 'ի տապանատեղւոյն . անդ թաղեցաւ
և կին նորա , զոր ոմանք նոյեմզարա անուա-
նեն . և յանուն նորա ասեն կոչել մարանդ-
զատեղին , ուր թէ անդ է մայրն հասարակաց
զկնի եւայի նախամօր ։ (3)

ՅԻՇԱՏԱԿ

Մելքիսեդեկի ։

Հ . մարտ . 25 . և այլ ։

ՔԱՀԱՆԱՅ ԱՍԻԱՄԲ յիշատակեալ նախ զաւաշխին
յածաւշունչ գիրս , և այն՝ քա-
հանայ այն բարձրելոյ , մի մի-
այն է սա լինքն երանելի հայրապետս մել-
քիսեդեկ , բազմօք յառաջ քան զահարոն

զևտացի՝ յորմէ սկիզբն առնու քահանայութիւն ազգին եբրայեցւոց, և ժամանակակից արքահանայապետին եկեղեցւոյ եբրայեցւոց։ Զի Թէպէտև Ադամ նախահայրն և այլ նահապետքն և ատենաւորեալքն մինչև ցՆոյ և ցԱբրահամ, և այլոքն ևս, մատուցանէին զոհս և պատարագս Այ, այլ ոչ որք ՚ի նշէ քահանայական կոչեցան՝ բաց ՚ի Մելքիսեդեկէ, որ եղև օրինակ Ճշմարիտ քահանայապետին մերոյ Քի, և ՚ի ստուերագրին պատկերի եղև նմանեալ որդւոյ Այ խորհրդաբար։

Արդ ըստ պատմական մասին՝ այսչափ միայն գիտութի ընծայեն մեզ գիրք, Թէ Մելքիսեդեկ քահանայ Այ բարձրելոյ՝ էր արքայ Շաղիմայ, կամ Սաղիմայ. այն ինքն է՝ Երուսաղէմ, Երուսաղէմ կոչեցեալ զկնի. և եղև՝ յորժամ դարձաւ Աբրահամ ՚ի կոտորածէ Քոդողոգոմորայ, ել ընդ առաջ նորա արքայ Սոդոմացւոց. և Մելքիսեդեկ արքայ Շաղեմայ եհան հաց և գինի. քանզի քահանայ էր Այ բարձրելոյ. և օրհնեաց զԱբրամ, և ասէ. օրհնեալ է Աբրամ յԱյ բարձրելոյ, որ արար զերկինս և զերկիր. օրհնեալ Այ բարձրեալ, որ մատնեաց ՚ի ձեռս քո զթշնամիս քո. և Աբրամ ետ նմա տասանորդս յամենայնէն՝ զոր առեալն էր. Ուր խորհուրդք Քի մեծ առաքեալն իբրև ՚ի զարմացմանէ. տեսէք, որպիսի ոք էր սա, որում և Աբրահամ տասանորդս ետ յաւարէն անտի նահապետն. և ոչ միայն տասանորդեաց սա է Մելքիսեդեկ, այլ և զնա՝ որ զաւետիսն ընկա-

լեալ էր, օրհնեաց, իբրեւ երեւցաւ նորին քան զնա պատուեալ. զի տեսանէր զամ հակառակութիւն նուաճմամբ 'ի յաւէտ ամենայն օրհնեացի : Այս որ մեծն է, զի եւ ամենահայրն դաւիթ՝ զմրջմնջենաւոր քահանայութիւն քան երդմամբն ամ 'ի մելքիսեդեկին կարգ վերաբերէ, յաւերժ անուն. Այրդուճանն, եւ ոչ եւս զղջացի, թէ դու ես քահանայ յաւիտեան ըստ կարգին մելքիսեդեկի, եւ նոր ընդ այնմէ քանմէ : Եւ դ՝ յայսմ ամէ ուսիմք իմաստասիրել ըստ խորհրդաբանելոյ առաքելոյն., եթէ բազմօք օրինակ եղեւ քան մելքիսեդեկ :

Նախ՝ ըստ անուանն իւրոյ. զի մելքիսեդեկ թարգմանի թագաւոր արդարութեան. (քանզի զի մելքի է թագաւոր, եւ սեդեկ՝ արդար). եւ յայտ է թէ ամենայն թագաւոր արդարութեան է միայն յիսուս քրիստոս որ՝ թագաւոր փառաց, որ եղեւ մեզ յայտ արդարութիւն եւ սրբութիւն եւ փրկութիւն. այն՝ որ արդարութեան իւրով արդարացոյց զազգ մարդկան, եւ ընթացմամբն կենաց մերոց արդար իրաւամբք դատաւորապետ ասի :

Երկրորդ՝ ըստ անուանն քաղաքին, որ կոչիւր սաղէմ կամ ոսլիմ, որ խաղաղութիւն. վասն եւ սոսէն առքայ շաղեմայ՝ է ասել թագաւոր խաղաղութեան. որ է սեպհական կոչումն փրկչին մերոյ՝ իշխան խաղաղութեան վերաձայնելոյ յամենախնամէն. զի արար խաղաղութիւն յերկինս եւ յերկրի արեամբ խաչին իւրոյ :

Երրորդ՝ ըստ նշանակաց պատարագին. զի էր

Մելքիսեդեկի միանգամայն թագաւոր և քահանայ. և քան զծայրագոյնն ունէր զթագաւորութիւն և զքահանայութիւն միանգամայն, ժառանգ գտեալ թգ̃րուն դաւթի հօր իւրոյ ըստ մարմնոյ՝ անվախճան թգ̃րութբ̃ 'ի վ̃ր ամենեցուն, և կատարիչ խորհրդոյ քահանայութեան ստուերագրելոյ 'ի Մելքիսեդեկ: Չորրորդ ըստ նմանութեան նիւթոյ նուիրաց քահանայութեան կամ պաշտաման պատարագի. զի ոչ յիշէին զոհք և ողջակէզք անբանից 'ի քահանայութեան Մելքիսեդեկի (Թէպէտև առնէր որպ̃ զայլ նահապետս), այլ հանէր նշ̃ զհաց և զգինի խորհրդաբար. զորս մատոյց առ ըղեզք նախ այ̃ իբրև անարիւն պատարագ, զի քահանայ էր այ̃ բարձրելոյ. և ապա զնոյն նուիրական հացն և զգինին բաշխեաց աբրահամու և արանց նորա, զի հաղորդեցին ամենեքին և զօրացին. Քս̃ և քան ըզ-պատուական մարմին իւր և զարիւն նուիրեալ վ̃ն մեր 'ի պատարագ հօրն երկնաւորի՝ զնոյն կարգեաց ընդ տեսակաւ հացի և գինւոյ 'ի խորհուրդ սբ̃ և անարիւն պատարագի, և 'ի հաղորդութիւն անմահարար սեղանոյ:

Հինգերորդ՝ ըստ աստիճանի երիցութեան կամ կարգի քահանայութե՛՝ իբրև լաւագունի քան զղևտականն. քանզի Մելքիսեդեկ իբրև երիցագոյն և սրբագնագոյն քահանայապետ՝ օրհնեաց զարմատն ահարոնեան քահանայութեան զաբրահամ, և 'ի նմա զղևի և զղևտացիս, իբրև վերագոյն զստորինս, և լաւ՝ զնուաղն. և 'ի նշանակ այսմ՝ տասանոր-

դեաց

դեաց զաբրահամ, որով և զղևտացիս՝ ընդ առաջելոյ, որք առաք քահանայն զորս նա ընդ նովաւ: Այսոն իրի և քն քահանայապետն ճշմարիտ՝ ոչ կոչեցաւ քահանայ ընդ կարգին ահարոնի, այլ՝ մելքիսեդեկի. զի յայտնի լիցի գերադասոյն լինել քան զղևտական քահանայութիւն:

Վեցերորդ՝ ընդ միութե և ընդ մշտնջենաւորութե քահանայութեն. իբր զի՝ որպէս մելքիսեդեկ միակ յիշի պարզապէս քահանայ այ բարձրելոյ՝ առանց նախորդի և յաջորդի 'ի քահանայապետութե իւրում. նոյնպէս և քն է միակ և մշտնջենաւոր քահանայապետն ճշմարիտ. որ ոչ այլում քահանայի յաջորդեաց, և ոչ նմին այլ քահանայ մարթի յաջորդել. վս զի ընդ երդմամբն նոյ է քահանայ յաւիտեան, և կայ մնայ ինքն միայն կենդանի և մշտնջենաւոր քահանայապետ յաւիտենից. միայն փոխանորդս ունելով յերկրի զքահանայապետս և զքահանայս եկեղեցւոյ իւրոյ. որք ոչ զայլ պատարագ մատուցանեն, բայց զոր քն մատոյց, և մատուցանէ 'ի ձեռն նց, զանձն իւր ամեմ. զի ինքն տրն է միշտ կատարողապետ, այս է՝ գլխաւոր կատարիչն քահանայագործութե 'ի նր պատարագի, իսկ քահանայք քնի՝ պատարագիչք 'ի դիմաց նր. վսյ և ոչ ասի բան խորհրդոյն 'ի դէմս իւրեանց, այլ՝ քնի. այս է մարմին իմ, այս է արիւն իմ:

Եօթներորդ՝ ընդ գաղտնեաց ծագման, կմ ընդ անպատասում գոլոյ ծննդեանն. զի որպէս ոչ պատ-

պատմեցաւ ՚ի մնալոյն ազգատոհմ Մելքիսե-
դեկի, թէ ո՞ էր հայր և մայր նորա․ այսինքն
և տասնեւլ եւս մի քան ասէ եւսլն , զազգա-
տոհմ նորա մ՞ պատմեցաւ․ Այլ այս անհա-
մեմատ օրինակաւ և խորհին տեսութիւն բան
պօղոսի․ զի ուր ազգատոհմ Մելքիսեդեկին
ոչ պատմեցաւ գրաւորականս , անազգատոհմն
քան է անպատմելի խոկալես , զի անճառ է
ծնունդն , և աքանչելի է մարդկութիւն․
մինչ զի է ծնունդն է ՚ի յաւիտենից ծնունդ
հօր՝ անմայր , և է մարդկութիւն ՚ի ժամա-
նակի ծնունդ ծնանելոց կուսէ՝ անհայր․ Մինչ
զի Մելքիսեդեկն պիտանակարգաւ ասէ անհայր՝
անմայր , չհամարեցաւ յազգս , է որում ան-
զիտելի ՚ի պատմութեանց․ Թէպէտեւ խորք էր
յերկրէն քահանայութեանց որդի այս անյաւ հայր
և մօր․ բայց քան ասէ և է ճշմարտապէս ան-
հայր է մարդոյ , և անմայր է ծնունդ․ մինչ
և անմարթ է դնել ՚ի համար ասել մարդ-
կային ազգի , կամ համարել խառն ծն լալ․
այլ զաւանելի է՝ Այ և եմ , ծն և մարդ կա-
տարեալ , ճշմարիտ որդի Այ , նոյն և ճշմար-
տիտ որդի մարդոյ․ որ է անհաս անտրոհնութի
և խորհրդոյն խորհրդոց ։

Այլ ահա մի նոքա այսորիկ Մելքիսեդեկի քա-
հանայ բարձրելոյն՝ ասէ առաքեալքն նմա-
նեցեալ որդւոյն Այ , և օրինակ ճշմարտութեն
քան թագաւորին մերոյ և քահանայապետ-
ին յաւիտենից ․ Այլ այս ոչ փոքր յարգանք
ասէն․ զի թէ յետ խորհ անուանականիր յոյժ
գոլին , և խաղաքանչելի ոչ յարդարոյն տուա-
նեղ

նոց մանաւանդ լսութեան իմ՛իք իմ՛իք զօրհնեալ և զնմանութիւն քրիստոնէ յանձնեն նեղութեանց , ասէ ինքն մեր ըմբռնողեալ եօթներորդ նախահարք. բութիւն յանձնին ընդերեալ զօրհնեալ նմանութիւն որդւոյն նոյ մարդացելոյ ՚ի զաւակին առաքե. լոյ , եօթնապատիկ փառաց պատճառի շնորհ ձի . և այն՝ առ աբրահամու որդւոցն աբրա. համեան առ հայրն : (4)

ՅԻՇԱՏԱԿ

՚Նահապետացն՝ Աբրահամու, Իսահակայ, և Յակոբայ :

Հ . յունուար . 4 . և փետր . 29 . և այլն :

ՀԱՅՐՆ ՀԱՒԱՏՈՅ

Աբրահամ՝ մեծ նահապետն՝ էր որդի Թարայի քաղդէացւոյ յորդւոց Եբերայ , յորմէ Եբրա. յեցիք են Հրեայք , ՚ի սերնդոց Սեմայ . ծնաւ ՚ի նոյն ժամանակս (կամ երկրորդ անուանս) ՚ի Թուէլին ղկայենեան երկրորդ) , և յաղթանակ քաղաքաց (կամ քաղաք և մի) : Նա էր առաւելին անուան նոր աշխարհի , որ Թարայ. ծնանի հայր բարձր . և բնակէր ընդ Հօր իւրում յՈւր քաղդէացւոց , որ և երկիր ամուրհացւոց ; ՚ի քաղաքին կոչեցեալ՝ Ուր կարծի , ուր էր Հար :

՚Ի

Ի ժամանակին յայնմիկ Թէոդոտեւ դատաւորէն
'ի վ̃յ երկրի անձինք ա̃ծածանօթք և ա̃ծա-
պաշտք, բայց Թու՛ով․ զի Է̃ մեծ մասն նց̃ի,
մանաւանդ 'ի քաղդէաստան յերկիր մոգաց՝
տարածեալ էր անօրէն կռապաշտութի̃ և
հեթանոսական բազմա̃ծութի̃ առ Թագաւո-
րութ̃ Նինոսի երեւելւոյ արքային ասորես-
տանեայց․ ոչ̃ և Թարայ քաղդէացի 'ի նոյն
կռամոլ օրէնս էր սնեալ, և պաշտէր զձե-
ռագործս և զփ̃ծս օտարս ։

Իսկ որդի նո̃ր աբրահամ ընտրեալն յորովայնէ՝
իբրև եհաս յամս ընտրութեան բարւոյ և չա-
րի, ծանեաւ զճշմարիտն ա̃ծ բարձրեալ՝ արա-
րիչ երկնի և երկրի, և զնա միայն պաշտե-
լի, 'ի ներքուստ լուսաւորեալ 'ի հոգւոյն ա̃յ,
և արտաքուստ 'ի գործոցն ա̃յ, ստէպ հայե-
լով յերկինս՝ որք պատմեն զփառս ա̃յ․ իբրև
գործք մատանց ամենարուեստ ճարտարա-
պետի․ քանզի էր մանուկ մտավարժ և կիրթ
յաստեղաբաշխական գիտութի̃ս քաղդէաց-
ւոց ։ Եւ այնպէս յարարածոց զարարիչն ի-
մաստասիրեալ՝ ծանեաւ զա̃ծ, և փոյթ կա-
լաւ փառաւորել զնա որպէս զա̃ծ․ յարեցաւ
յա̃մ սրտէ 'ի սիրել և 'ի պաշտել զտ̃ր ա̃ծ իւր
սրբութ̃ և արդարութ̃, և ոչ դարձոյց ե-
րբէք զսիրտ իւր 'ի նմանէ զա̃մ աւուրս կե-
նաց իւրոց ։ Եւ գուցէ խնքն էր՝ որ շահեցաւ
զսիրտ հօր իւրոյ և այլոց եղբարց իւրոց և
ազգատոհմին, Թողուլ զպաշտօն սուտ կռոց,
և որոշել 'ի միջոյ դիցամոլ քաղդէացւոց, և
գնալ խնդրել այլուր տեղի՝ ուր կայցէ ճշմա-
րիտ

ընդ ա̃ծգիտութի :

Նոր եթէ սովին խորհրդով, և եթէ վասն այլ ինչ պատճառաց, այլ ա̃յ տեսչութե և առաջնորդութե բարձրելոյն՝ էառ Թարայ զաբրամ զորդի իւր, և զնաքովր զորդի իւր, և զղովտ զորդի առանայ որդւոյ իւրոյ վախճանելոյ, և զսարա զկնու իւր զկին աբրամու, և եհան զնա յՈւռէն քաղդեացւոց՝ երթալ յերկիրն քանանացւոց. և եկին մինչև ցխառան՝ որ 'ի միջագետս ասորւոց մօտ յեդեսիա. և բնակեցան անդ զամս բազումս. մինչև մեռաւ Թարայ 'ի խառան 'ի հասակի երկերիւր և հինգ ամաց. յորում ժամանակի աբրամ էր ամաց եօթանասուն և հնգից:

Յայնժամ կոչեաց ա̃ծ զաբրամ երևելի տեսլեամբ հրեշտակի կամ երկնաւոր ձայնիւ, գալ զկնի իւր յերկիր՝ զոր ցուցցէ նմա. Ել դու ասէ յերկրէ քումմէ, ոչ միայն յերկրէն քաղդեացւոց՝ զոր լքեր, այլև 'ի խառանէ՝ յոր սկսար առնել բնակութի. Ել և յազգէ քումմէ և 'ի տանէ հօր քո, զի մի՛ մնասցէ 'ի զաւակս քո հետք հեթանոսութե. Ել ասէ յերկիր՝ զոր ցուցից քեզ, և արարից զքեզ յազգ մեծ՝ բազմութի̃ զաւակաց, և ուղղութի̃ ա̃ծպաշտ կարգաց, ընտրելով ըզքեզ և զքոյսդ ինձ ժողովուրդ սեպհական. քանզի օրհնեցից զքեզ հոգևոր և մարմնաւոր օրհնութի̃, և մեծացուցից զանուն քո, և եղիցիս օրհնեալ. և ոչ այսչափ միայն, այլև օրհնեցից զօրհնիչս քո, և զանիծիչս քո անիծից. և օրհնեսցին 'ի քեզ ա̃մ ազգք երկրի.

Մեծ

Մեծ էին առաքեալքն՝ խոստովանողք մարտիրոսացն
մոն, և կարի մեծ հրաւէր կոչմանն՝ առ օտ-
արելին իւր առաքեալ. այլ մեծ են և շնորհքն նոր-
քին, որով առաքէ զնա իւր ծառայ բարի և
հաւատարիմ, որ 'ի բարեկամութեն անդր այ
'ի վեր ամենի զմարդ : Մանզի այնչափ էր այ-
նու հետև սէր և հնազանդութեն առաքելու-
ան մեծ՝ միաբանեալ հաւատով և աներկբայ յա-
ւով հանդերձ, մինչև պատրաստ լինել զոհ
և զզուենչ նուաճիլ նմա 'ի ծառայութե. վասն
ոչ այնչափ 'ի խոստովանելն յորդորմամբ լինել,
որչափ 'ի յօժարութե կամակատար լինելոյ
մեն իւրոյ վարդապետին, փութացաւ ևլ 'ի խոստո-
նել՝ երթալ ընդ կամս իւրեն մեն. ևլ՝ զի հրա-
մայեցաւ, այլ ոչ գիտէր՝ եթէ յո երթիցէ.
Ո՛ւր նման էր և առաքեալ կինն նորա՝ ամուլ բա-
մնայելոյ, այլ [illegible] բերել [illegible] հօր-
ւոյ, զարդարեալ երկիւղածութե և բարե-
պաշտութե. զնոսա և զորս որդի [illegible]
եղբարք առաքեալն է նմա, որ և նա էր երկիւ-
ղած 'ի մեծ և [illegible] անձամբ աղաչեաց : Մ[illegible]
նայեցալ եղբարցն առաքեալն ելեալ [illegible] 'ի խոս-
տանն [illegible] իւրով. մինչև այնու հետև կոչել
խոստովանու [illegible] նորա [illegible]. և [illegible]
անոր և սերեցաւ. և յորդւոց նորա ելին ա-
[illegible] :

Ա[illegible] և [illegible] առաքեալ յերկիրն [illegible], և
[illegible] այսր [illegible] [illegible], մինչև [illegible]՝
[illegible] հրամայեցէ [illegible], երևեցաւ նմա [illegible]
[illegible], և [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-
[illegible] [illegible] : Ո՛ւր [illegible] առաքեալ [illegible] [illegible]՝
որ

որ երեւեցան նմա · եւ զուարճացեալ զնմանէն միա-
մտութբ սրտի · ուր անհոգի էր, եւ ոչ գիտէր՝
որ զաւակ լիցի, որ ժառանգելոց լիցի զեր-
կիրն խոստացեալ յնմ · այլ մնայր երկայն-
մտութբ, զի յանձն կամքն Այ կատարեսցին
ըստ անսուտ խոստմանցն : Եկն 'ի բերել · եւ
եհար զխորան իւր 'ի լերին · եւ շինեաց սե-
ղան, եւ կոչեաց յանուն Տն : Նոյնպէս չուեաց,
եւ բնակեաց միանգամ յանապատի · եւ յերբեմն
առնէր աներեւոյթն՝ էջ յեգիպտոս բնակել անդ
պանդխտութբ · ուր եւ յայտնի եղեւ եգիպ-
տացւոց երկիւղածութիւն արդարոյն, եւ բարե-
պաշտութիւն սարայի · եւ յայտնեցաւ խնամքն
Այ 'ի վր նր՝ 'ի պատժել զփարաւոն արքայ
եւ զտուն նր · մինչեւ արձակել եգիպտացւոց
զնա ահիւ եւ պատուով մեծաւ :

Դարձաւ անդրէն աբրահամ իւրովքն հանդերձ
յանապատ · եւ զկնի եկն 'ի բնակել 'ի տեղի
սեղանոյն առաջնոյ, եւ կարդաց զանուն Տն
Այ : Եւ Ղովտ էր ընդ աբրահամ մեծացեալ յոյժ անաս-
նովք, արծաթով եւ ոսկւով, եւ զխնայր եղբօր
որդւոյ նր նոյնպէս ստացուածք բազում,
'ի լինել կռուոյ 'ի մէջ հովուաց խաշանց նց,
սատարելով խոնարհութբ սասաքի եղ աբրահամ
զղովտայ, զի թէ կամի մնալ նա 'ի տեղւոջն,
ինքն երթիցէ այլուր · ապա եթէ կամի մեկ-
նել, ինքն մեկնեսցի · եւ նա ընտրեաց մեկ-
նել եւ բնակել 'ի քաղաքն սոդոմ · իսկ աբրահամ
պանդխտութ. զիջուցեալ զանձն յԱյ՝ ոչ առաւ
երբէք հաստատուն բնակարան, այլ պան-
դխտութբ շրջէր յերկրին քանանացւոց :

Յետ

Յետ մեկնելոյն ղովտայ դարձեալ ասաց ած ցաբրահամ. Հայեաց աչօք քովք ընդ ամ կողմն. զի զամ երկիրդ՝ զոր տեսանես, քեզ տաց և զաւակի քում յաւիտեան. և արարից զզաւակ քո իբրև զաւազ երկրի բազմութբ. և արդ արի՛ շրջեաց ընդ երկիրդ յերկայնութն և 'ի լայնութի. զի քեզ տաց զդա: Այլ ուրախ եղև աբրամ ոչ այնչափ ընդ պարգևն այ, որչափ ընդ սէր պարգևողին. զի որպ հայր զորդի զգուշէր զնա ած. և աբրամ որդեգրական սիրով և հպատակութբ չու արար և եկն 'ի քեբրոն, և շինեաց սեղան անն այ առ կաղնեաւն մամբրէի ամորհացւոց:

Յայնժամ ժամանակի լուեալ աբրամու՝ եթէ հինգ թագաւորք առին և գերեցին զսոդոմ, և գերի վարեցաւ ղովտ, ժողովեաց զընդածինս իւր՝ որ զտանն թուով արք երեքհարիւր ութևտասն (խորհրդով է թուոյ այց հայրապետաց ժողովոյն նիկիոյ՝ ասեն վկայք), և պնդեցաւ զիշերի զկնի գերեվարաց. և աջով հզօրին այ զօրացեալ՝ եհար վանեաց զնս, և դարձոյց զամ աւար և զգերի սոդոմացւոց հանդերձ ղովտիւ. և էառ եւս աւար բազում: Յայնժամ ել է առաջի աբրամու մելքիսեդեկ արքայ շաղէմայ քհյ այ բարձրելոյ, և օրհնեաց զաբրամ, և եհան հաց և գինի աբրամու և ծառայից նորա. և աբրամ ետ նմ տասանորդս իբրև քահանայի այ յամ աւարէ թշնամեաց. իսկ զինչս սոդոմացւոց և զգերիս նոց դարձոյց 'ի նս: Եւ յաւել աբքայլին սոդոմացւոց, շատ է մեզ՝ զի գերե-

զայդ արարեր, տուր ցիս զմարդիկդ, և զա-
ւարդ քեզ առ. Եւ այնպիսի աբրամ մեծատունն հաւատով և անկարօտն մեծութեան Տր. Ձգեմ զձեռն իմ առ ած բարձրեալ՝ որ արար զերկինս և զերկիր, և յանուն նր երդուեալ՝ չառնուլ յանձն առնուլ ինչ յամէ որ ինչ քո իցէ, ոչ շաղամաթ մի՝ որ է թել ասղանւոյ, և ոչ խրաց մի կօշկաց. զի մի՛ ասիցես, թէ ես մեծացուցի զաբրամ. յայտ արարեալ՝ թէ ոչ մրդ, այլ՝ ած էր, որ մեծացուցանէր զնա ըստ խոստմանն. այսպէս էր յամի հաւատք և առաքինութի մեծի նահապետին :

Ապա վերստին երևեցաւ ած աբրամու՝ ի տեսլեան գիշերոյ, և ասէ ցնա. մի՛ երկնչիր աբրամ, ես վերակացու եղէց քեզ, և վարձք քո բազում եղիցին յոյժ. այս է՝ ես ինքնին եղէց վարձք քո, զի դու ես ազնիւ ծառայ իմ հաւատարիմ։ Տեսեալ աբրամու՝ եթէ այնչափ խանդաղատի զնովաւ ած, համարձակեցաւ և ինքն ասել. տ՛ր տ՛ր զի՞նչ տացես ինձ, զի ես կորնչիմ անորդի. գիտեմ, զի ճշմարիտ են խոստմունք քո, այլ որովհետև ոչ ետուր ինձ զաւակ, ժառանգ ուրեմն լինելով լինիցի իմ եղիազար դամասկացին որդի մասեկայ ընդոծնի իմոյ։ Իսկ վաղվաղակի ձայն տյ եղև առ նա, և ասէ. ոչ ժառանգեսցէ զքեզ դա, այլ՝ որ ելանէն ՚ի քէն, նա ժառանգեսցէ զքեզ. և եհան զնա ած արտաքս, և ասէ. հայեա՛ց ընդ երկինս, և թուեա՛ զաստեղս՝ եթէ կարող ինչ իցես թըւել զնս. և ահա այնպէս եղիցի զաւակ քո՝

անթուելի ՚ի բազմութենէ ։ Այլ հաւատոյ աբրահամու մերոյ, ասէ գիրն, և համարեցաւ նմա յարդարութիւն․ որ է ըստ առաքելոյն՝ գլուխ գովութեանց աբրահամու, որ թլփատեալ հայեր ՚ի ծերութիւն իւր և յամլութիւն սառայի, այլ յայսոր նմին վերայ՝ անյոյսն յուսով և աներկբայ մտօք հաւատայ խոստմանն նորա ։

Յաւելեալ ասէ ցնա այ․ ես եմ տէր այ քո, որ հանի զքեզ յՈւր քաղդէացւոց՝ տալ քեզ զերկիրդ զայդ ՚ի ժառանգութիւն որդւոց յոր-դիս ։ Այլ ՚ի խնդրել աբրահամու ՚ի տեառնէ յայտ-նել նմա, թէ որով օրինակաւ և ցորչափ ու-նի խնդրն և որդիք իւր ժառանգել զերկիրն քանանացւոց, եցոյց նմա այ ՚ի ձեռն սքան-չելեաց՝ որ եղեն ՚ի յօշոտումն կենդանեաց մատուցելոց ՚ի նմանէ՝ իջմամբ թռչնոց ՚ի վերայ, և փայլմամբ ճառագայթից հրոյ ընդ մէջ անդամոցն յօշելոց, թէ զի՞նչ ինչ անցք ան-ցանելոց էին նախ քան զառնել նոցա յերկիր օտար, զի յեգիպտական ծառայութեան․ և ապա վրէժխնդիր եղէց ասէ չարչարողաց զաւակի քո, և հանից զնոսա ՚ի ձեռաց նոցա․ և ածից յեր-կիրս յայս ամորհացւոց և քանանացւոց ։ Այլ եդ տէր ուխտ յաւուր յայնմիկ ընդ աբրահամու, և ասէ․ զաւակի քում տաց զերկիրդ զայդ յետ վախճանելոյ քո, ՚ի գետոյն եգիպտացւոց՝ ՚ի նեղոսէ մինչև ՚ի գետն մեծ եփրատ ։

Այլ եղև յետ գեգերելոյ աբրահամու պանդխտու-թեամբ զամս տասն յերկրին քանանացւոց՝ խորհուրդ ետ սարայ աբրահամու առնուլ իւր ՚ի կնութիւն զաղախին եգիպտացի զնաժիշտ իւր ․

զի

զի արարից ինձ ասէ որդի 'ի դմանէ : Եւ ունկնդիր եղև աբրամ ձայնի սարայի , զի թերևս նովին լցցի խոստումն այ̄ . և ծնաւ աբրամ զիսմայէլ յագարայ` յութսուն և վեց ամի հասակի իւրոյ : Եւ յորժամ եղև աբրամ ամաց իննսուն և իննից , երևեցաւ նմա ա̄ծ , և եդ նմա ուխտ` անուանել զնա հայր բազմութեան ազգաց . այլ և փոխեաց և զանուն նր̄ . ասէ . ոչ կոչեսցիս այսուհետև աբրամ , այլ` աբրահամ ( որ է հայր երամից , կմ̄ բազմութեան ) , զի հայր ազգաց բազմաց եդի ըզքեզ , և աճեցուցից զքեզ յոյժ , և թագաւորք 'ի քէն ելցեն . և հաստատեցից զուխտ իմ ը̄ն քեզ և ը̄ն զաւակս քո յուխտ յաւիտենական` լինել իմ ա̄ծ քեզ և զաւակի քում յետ քո . որով բանիւ կացուցաւ աբրահամ հայր հաւատոց ամ̄ հաւատացելոց . և նշանակ ետ նմա յայնժամ զուխտ թլփատութեան . զի հանդերձեալն զաւակ` լինիցի զաւակ ուխտի և հաւատոց :

Փոխեաց ա̄ծ և զանուն սարայի 'ի սառրա , յաւելլուածով տառի նշանակեալ զնա լինել մայր այնպիսւոյ զաւակի , յորում օրհնեսցին ազգք և ազինք . քանզի ասէ օրհնեցից և ըզսառրա զկին քո , և տաց քեզ 'ի նմանէ որդի . և օրհնեցից զզաւակն զայն , և թագաւորք ազգաց եղիցին 'ի նմանէ : Յայնժամ անկաւ աբրահամ 'ի վ̄ր երեսաց իւրոց , և ծիծաղեցաւ ը̄ն միտս . ոչ թէ ասելով 'ի սրտի . զուցէ կամի ա̄ծ մխիթարել զիս և զսառրա` փառս ոչ ունելոյ իմ զաւակ 'ի նմանէ . այլ եղև ինձ

յագարայ որդի, որ՝ ունի ժառանգել զիս ։ Այլ Տէր ասաց նմա. և զիսմայէլ օրհնեցից և աճեցուցից ըստ խնդրոյ քում, այլ ես յետ տարւոյ միոյ տաց քեզ որդի և 'ի սառրայէ՝ իսահակ անուն (որ թարգմանի ծիծաղ կամ խնդութիւն). և նա եղիցի զաւակ ուխտի իմոյ և աւետեաց. զոր և հաստատեաց տեսիլ երից հրեշտակաց, զորս յանդգէտս ընկալաւ աբրահամ. և յայնժամ առաւել յայտնու-թիւն տուան նմա և սառրայի աւետիք վասն ծննդեանն իսահակայ. և գիտաց աբրահամ, եթէ ինքնին Տէր ցուցաւ նմա 'ի դէմս միոյ 'ի հրեշտակաց. որ էր նշանակ բանին Այ որ հանդերձեալ էր երևիլ 'ի մարմնի 'ի զաւա-կէն աբրահամու ։

Յայնմ վայրի յայտնեաց նմա Տէր և զպատուհասն իւր 'ի կործանել զսոդոմ և զգոմոր. և ա-բրահամ միջնորդէր թախանձանօք, զի մի կո-րիցեն և արդարք ընդ մեղաւորս, և մանա-ւանդ տունն ղովտայ. զի կարծէր թէ գտանէ յիսուն կամ քառասուն, գէթ երեսուն կամ քսան, և առ յոյժ նուաղագոյնն՝ տասն ար-դարք գտանիցին 'ի քաղաքին. և իբրև իմա-ցաւ՝ եթէ ոչ գտանի և այնչափ, լռեաց ։ Նոյն երկոքին հրեշտակքն՝ որք գնացին 'ի կործանել զսոդոմ, ազատեցին զղովտ և ըն-տանիս նորա՝ առաւել 'ի շնորհս աբրահամու ։

Այլ եղև յետ պանդխտելոյ աբրահամու 'ի գերարա, ուր և վասն սառրայի կնոջ նորա պա-տուհասեաց Աստուած զաբիմելէք արքայ գերա-րացւոց, և աղօթիւք աբրահամու բժշկեաց զտուն

զատուն նր, 'ի կատարման սահմանին եղելոյ յնմ՝ 'ի հարիւրերորդ ամի աբրահամու ծնաւ 'ի սարրայէ խոստացեալ զաւակն աւետեաց իսահակ, որ և սահակ. զաւակ օրհնեալ, և արմատ օրհնութեան աւետեաց. զի էր կենդանագիր ածորդւոյն եղելոյ 'ի զաւակէ նր որդի մարդոյ, ոպ և աբրահամ հայրն հաւատոց եղև արժանի լինել պատկեր կամ օրինակ հօրն երկնաւորի ։

Սա ո՞ր բան բաւական իցէ պատմել զխնդութիւն աբրահամու 'ի ծննդեան իսահակայ, յորում տեսանէր ոչ միայն զլրումն ժամանակեան խոստմանց, այլ և զկատարումն խորհրդոցն այ մե խոստացեալ փրկչին քի 'ի զաւակէ իւրմէ ։ Մ՝ինչ զի ը վկայելոյ նորուն իսկ ածն՝ ցանկայր աբրահամ տեսանել զօրն քո. ոպ և ետես յօրինակին, և ուրախ եղև իսահակաւ, որ է ուրախութի և ծը անուանն ։ Նոտես և յետ աճելոյ զաւակին նաև զխորհուրդ պատարագելոյ զատկին այ 'ի զոհարան խաչի, յորժամ հրամայեցաւ նմա 'ի ածնէ զոհել զմիածին և զսիրելի զորդի իւր զիսահակ. և նա առանց ը բանս ինչ ածելոյ՝ փութացաւ զենուլ զորդին, յորոյ վերայ էին ամ խոստմունք այ. և 'ի հանդէս կատարեալ հնազանդութե՝ վկայեցաւ յայ զոր ճշմարիտ երկիւղած և ածաւէր. և կրկին կրկին ընկալաւ յայ զօրհնութի խնքն և զաւակ իւր օրհնեալ. որոյ փոխան հրամայեցաւ զոհել զխոյն կախեալ զծառոյն սաբեկայ. և 'ի վերայ նորա նահապետն, թէ

Ճշմարիտն խոստանայ քս 'ի զաւակէն Նորա ա-
նի պատարագիլ 'ի վերայ ծառոյ խաչին 'ի փրկութիւն տիեզերաց, 'ի լեառն գողգոթայ՝ որ այն իսկ է ասեն լեառն յերուսաղացւոց մի 'ի լերանցն ամորհացւոց, ուր եւ աբրահամ 'ի զոհել զիսահակ :

Որդ. որչափ մեծ էր աբրահամուն երկիւղածութիւն և առ ած հնազանդութիւն յայնժամ հանդիսի, նոյնչափ էր մեծ և իսահակայն. զի յետ ուսանելոյ՝ թէ հայր իւր կամի զինքն և կամի զենուլ 'ի պատարագ այ, իմացեալ զկամս այ՝ կամակից եղեւ ամ հլութեամբ. զի չէր իսկ մանուկ փոքր, այլ պատանի չափահաս աւելի քան հնգետասան ամաց, և իբր քսանամեայ. և ոչ միայն կարող էր ապրծանիլ 'ի ձեռաց ծերունի հօրն, այլև եթէ կամէր՝ բազում պատճառս ունէր ընդդէմ կալոյ. ոնկ թէ չիցէ բանն այն յայյ, զի ոչ ոք պարտական է հնազանդիլ ծնողին 'ի կամիլն սպանանել զինքն. և եթէ յայյ իցէ, թերեւս մթ իմանալի իցէ՝ ունէր ասել իսահակ. զի ինձ խոստացեալ է 'ի Տնէ աճել և բազմանալ 'ի զաւակս իմ: Նոյց և ոչ զմի յայսցանէ ասաց հօրն և հնազանդեցաւ իսահակ. զի էր համանման հօրն՝ երկիւղած և հնազանդ և լի հաւատովք. վյ և ած 'ի ձեռն հրեշտակին երկրորդելով զօրհնութիւն՝ զաբրահամ գովեաց իսահակաւ, և զիսահակ օրհնեաց աբրահամաւ :

Եւ եղեւ յետ մեռանելոյ սառայի, և թուալեալ յերկրին քանանացւոց, ետ ածել զա-
րա

բերեալ կին որդւոյ իւրում իսահակայ՝ ՚ի ձեռն եղիազարու հաւատարիմ հազարապետ-ին տան իւրոյ՝ ՚ի միջագետաց ասորւոց ՚ի խառանէ զռեբեկա կոյս գեղեցիկ, որ էր դուստր բաթուէլի որդւոյ նաքովրայ եղբօրն աբրահամու. և էր իսահակ ամաց քառասու-նից, յորժամ էառ զռեբեկա զդուստր հօր-եղբօրորդւոյ իւրոյ, զի զթոռն հօրեղբօր իւրոյ։

Առեալ էր և աբրահամու զայլ կին քետուռ-րա անուն. յորմէ և ծնան նմա որդիք վեց, եմրան, յեկտան, մադան, մադիան, յես-բոկ, և սովիէ. թող զիմանալ՝ որ յադա-րայ։ Այլ զի յայսմանէ լեցի՝ թէ իսահակ մի-այն է ընկիկ ժառանգ իւր., եւ աբրահամ պարգեւս որդւոց քետուրայ, և արձակեաց զնա յարևելս. յորոց ելին մադիանացիք, և պարթևք, և այլ եւս ազգք բազումք՝ ձոխա-ցեալք թիգրունք. ուստի և յիմանալէ իմանալե-լացիք, և ընտանիչք կեղարա, և այլք։ Իսկ ինքն աբրահամ՝ հայր ազգաց, բարեկամ այ, և պատկառելի ամ մարդկան, լցեալ զամս կենաց իւրոց հարիւր և եօթանասուն և հինգ՝ մեռաւ ՚ի բարւոք ծերութե. և թա-ղեցին զնա իսահակ և իսմայել որդիք նորա առընթեր սառրայի։

Եւ օրհնեաց ած զիսահակ. և կոչեաց զինքն ած աբրահամու և իսահակայ. և ետ նմա ձոխութն ե̃ մարմնոյ, եւս առաւել ե̃ հոգւոյ. զի էր ածահաճոյ և ածասէր անձին, և պատուական յաչս ամ մարդոց։ Եւ զի ամուլ էր

՚Ռեբեկա, աղաչեաց Իսահակ զՏր վս նորա. և յղացաւ Ռեբեկա մանկունս երկուորեակս, ՚և խաղացին մանկունքն յորովայնի նր, այլ թէ ելեալս զմիմեամբք առնելով կամէին ՚ի ծնունդ. և անդրանկանալ՝ վս լինելոյ ժառանգ մեծամեծ աւետեացն խոստացելոց հօրն իւրեանց Իսահակայ: Այլ ՚ի հարցանել Ռեբեկայ զԱծ՝ ասէ ցնա Տր. երկու ազգք են յարգանդի քում, և երկու ժողովուրդք յորովայնէ քումմէ զատցին, և ժողովուրդ զժողովրդեամբ ելեալ անցցէ, և երէցն կրտսերոյն ծառայեսցէ:

Այլ եղև ՚ի ժամանակի ծննդեանն՝ ել նախ անդրանիկն շառագոյն և թաւամորթ, զոր անուանեաց Եսաւ, իմ չափահաս. և ապա ել եղբայր նր՝ որ բուռն հարեալ էր զգարշապարաց Եսաւայ, որպէս թէ ունի զբռամբ ածել և նուաճել զնա ընդ իւրև. վյ կոչեաց զանուն նր Յակոբ, որ թարգմանի խաբող. զի գիտէր՝ թէ նա թէպէտև կրտսեր, ունի հնարիւք երիցանալ. այլ և եղև իսկ:

Որ ՚ի զարգանալ երկոցունց՝ յակոբ պատճառանօք հնարեցաւ գնել յեսաւայ զանդրանկութիւն, իրագէտ գոլով և ՚ի մօրէն՝ որ առաւել սիրէր զյակոբ, թէ մեծամեծ խոստմունք կան յայն անդրանկին. և եսաւ անմտութեամբ իւրով դիւրագին վաճառեաց ընդ միոյ շիկաթանի զանդրանկութիւն արհամարհանօք. որով կորոյս զառիթ մեծ, ՚ի նշանակ այնոցիկ՝ որք արհամարհեն զշնորհս Այ. և այնպէս յակոբ այր ընդառուն և խոնարհ եր-

Երթալով երթայր և յառաջէր իբրև սիրելի ա՟յ և մարդկան, քան զնոսա՝ որ եղև այր զօ-րաւոր և վայրագ և հմուտ որսոյ, բայց ինքն իսկ որսացեալ եղև գլխովին. և ոչ եգիտ շնորհս առաջի ա՟յ և մարդկան :

Նա մինչդեռ էր Իսահակ ա՟մ տասմբ իւրով առ ջրհորով երդմանն յերկրին քանանացւոց, եղև սով. վ՟ն խորհեցաւ իջանել յեգիպ-տոս. այլ սպասէր ակնարկութեան ա՟յ : Նա երևեցաւ նմա տ՟ր, և ասէ. մի իջաներ յե-գիպտոս, այլ պանդխտեայց յերկրիս յայս-միկ, և ես եղէց ը՟ քեզ, և օրհնեցից զքեզ, զի քեզ և զաւակի քում տաց զա՟մ երկիրս զայս, և հաստատեցից զերդումն՝ զոր երդ-ուայ աբրահամու հօր քում. և բազմացու-ցից զզաւակ քո իբրև զաստեղս երկնից. և օրհնեսցին 'ի զաւակի քում ա՟մ ազգք երկրի : Նա գնաց Իսահակ առ աբիմելէք արքայ փղշտացւոց առ բարեկամն հօր իւրոյ 'ի գե-րարա. և սերմանեաց սերմն յերկրին յայն-միկ, և եգիտ 'ի տարւոջն յայնմիկ հարիւրա-ւոր զգարին. զի օրհնեաց զնա տ՟ր. և բարձ-րացաւ այրն, և երթայր յառաջադէմ և մե-ծանայր, մինչև եղև մեծ յոյժ. վ՟ն 'ի նա-խանձիլ ը՟ նա փղշտացւոց՝ ասէ ցնա աբիմե-լէք. երթ գնա 'ի մէնջ, զի կարի զօրագոյն քան զմեզ եղեր :

Նա Իսահակ հեզութ՟բ մեկնեցաւ անտի. և կրեաց վիշտս և նեղութիւնս բազում 'ի յա-չաղկոտաց, ուր բիւր անգամ խցին զջր-հորս նորա՝ զորս տայր բանալ աստ և անդ. այլ

այլ նա յանձն անտրտունջ համբերութեամբ եր-
կայնամտեալ զօրացաւ · մինչև զարմացաւ ան-
դրէն ՚ի ջրհորն երդմանն · և երևեցաւ նմին տր,
և ասէ · Ես եմ ած հօր քոյ · մի երկնչիր , զի
ես ընդ քեզ եմ , և օրհնեցից զքեզ , և բազ-
մացուցից զզաւակ քո վն աբրահամու հօր
քո · և շինեաց անդ սեղան , և կարդաց զա-
նուն Տն : Ապա եկն աբիմելէք արքայ յառա-
նի , և աղաչեաց դնել ընդ իւր ուխտ խաղա-
ղութեան · զի դու ասէ օրհնեալ ՚ի տնէ ես :
Իսկ եղև՝ զի ծերացաւ իսահակ ՚ի պանծոգրը-
տութեան իւրում , մինչև վատեցին աչք նորա
՚ի տեսանելոյ · և չև էր գիտակ՝ թէ ո՞ւմ
յերկուց երկուորեակ որդւոցն հասանիցէ
խոստումն Տն · համարէր երիցուն անկ գոլ ·
վասն հրամայելոյ եսաւայ երթալ որսալ որս
և բերել · զի կերայց ասէ , և օրհնեսցէ ըզ-
քեզ անձն իմ , մինչչև մեռեալ իցեմ : Բայց
յակոբ խրատեալ ՚ի մօրէ իւրմէ , և հլուն
հպատակեալ բանից նր՝ կանխեաց մատոյց
կերակուր հօր իւրում · և Է ձևով անդրան-
կին՝ ընկալաւ իրաւամբք զկատարեալ օրհնու-
թին անդրանկութեան , զոր գնեալ էր յեղբա-
րէն : Նախահնարեալն լինէր ոչ օգտեաց եսաւայ
ապաշաւանն անապաշն · զի ոչ դարձոյց իրաւանց
յետոյ՝ զոր ետուն յանկարծ զօրհնութին , յանդ-
դէտս · քանզի գիտաց յելից իրացն , եթէ
այն էր կարգադրութին Տն · և արար զյա-
կոբ Տր եղբօր իւրում , և ժառանգ ամն խոստ-
մանցն Տն , և գլուխ կարգոյ ծառայ նր :
Այլ ոխս ՚ի մտի եդ եսաւ սպանանել զյա-
կոբ՝

կալ՝ յետ մահուն հօրն. իսկ յակոբ խրա-
տու մօրն, համեղերձ կրկին եւս օրհնու-
թեամբ հօր իւրոյ, մեկնեցաւ գնաց 'ի մի-
ջագետս առ լաբան քեռի իւր, մինչև անց-
ցէ ցասումն եղբօր իւրոյ: Այլ 'ի գնալ յակո-
բայ զճանապարհայն՝ յորժամ ննջեաց ուրեք
գիշերի, ետես զսքանչելին զայն աստիճան երկ-
նաչափ սանդղոց, ը̃ն որ ելանէին և իջանէին
հրեշտակք ա̃յ, և տ̃ր հաստատեալ կայր 'ի
գլուխ սանդղոցն. և ասէ. ես եմ տ̃ր ա̃ծ
աբրահամու հօր քոյ, և ա̃ծ իսահակայ. մի
երկնչիր, զի երկիրդ՝ յորում դուդ ննջեցեր,
քեզ տաց զդա և զաւակի քում. և եղիցի
զաւակ քո իբրև զաւազ երկրի, և ը̃տարածա-
կեսցի ընդ չորեսին կողմանս երկրի. և օրհ-
նեսցին 'ի քեզ և 'ի զաւակի քում ա̃մ ազգք
երկրի. և ես աւասիկ ը̃ն քեզ եմ՝ պահել ըզ-
քեզ յա̃մ ճանապարհս քո՝ ուր և գնասցես.
և դարձուցից զքեզ յերկիրս յայս. զի ոչ
թողից զքեզ, մինչև արարից զա̃մ ինչ՝ զոր
խօսեցայ առ ը̃ն քեզ:

Այլ զարթեաւ յակոբ ահիւ մեծաւ և խըն-
դութը̃. և ասէ. տ̃ր է 'ի տեղւոջս յայսմիկ,
և ես ոչ գիտէի. ահեղ իմն է տեղիս այս. և
ո՛չ է սա, եթէ ոչ տուն ա̃յ, և այս է դուռն
երկնից: Այլ յարուցեալ էառ զվէմն՝ զոր ե-
դեալ էր ը̃ն սնարս իւր, և կանգնեաց զնա
արձան, և եհարկ իւղ 'ի գլուխ նը̃, զի չունէր
ինչ այլ 'ի ձեռին 'ի պահուն մատուցանել ա̃յ
'ի պատարագ գոհութե̃. և կոչեաց զանուն
տեղւոյն այնորիկ բեթէլ, զ̃ տուն ա̃յ. և

ուխ

ուխտեաց ուխտ այ, զի 'ի յաջողել ճանա-
պարհի իւրոյ և դարձի անդրէն 'ի տուն հօր
իւրոյ՝ վէմն այն կանգնեալ եղիցի ինքեան
տեղի տաճար այ . և յամէ՝ զոր տացէ նմ ած,
տացէ տասանորդս քահանայից նորա :
Եւ յայնմ հետէ զուարթացեալ սրտին յա-
կոբայ 'ի տեսլենէն այ՝ հաստատեալ էր խոր-
հրդովք 'ի գլուխ սանդղոցն 'ի տր ած իւր,
և ինքն նմանեալ հրեշտակի՝ ակնունէր վերե-
լոց 'ի ժամանակին, յորում բացցի դուռն
երկնից 'ի ձեռն զաւակին խոստացելոյ . և
այնպէս թէպէտև յերկրի կայր, այլ քա-
ղաքավարութի նր յերկինս էր . և նայլն
ածային տեսլեամբ և խոստմամբք մխիթա-
րէր յամ տառապանս պանդխտութե իւրոյ :
Եւ յորմէ հետէ եմուտ յանկոյս 'ի խառան
'ի տուն լաբանայ ասորւոյ՝ եղբօր մօր իւրոյ,
ոչ եղև հանգիստ . այլ հանապազ 'ի ծա-
ռայութի և 'ի վաստակս էր, և զրկանս և
նեղութիս կրէր անընդհատ :
Եօթն ամ ծառայեաց լաբանու 'ի կարգի
հովուութե՝ առ առնուլ զռաքէլ դուստր նր .
և խաբեաց զնա լաբան՝ տալով զլիայ զոչ
գեղեցիկն, զի հարկեսցի ծառայել այլ եւս
եօթն ամ վասն ռաքելայ . և յանկարծ յանձն
էառ սիրով և հեզութբ, միայն թէ կանխա-
տացի նմա և ռաքէլ . զի այն էր նախկին խո-
ստացեալն իւր օրինօք : Եւ ծնեան յակոբայ 'ի
խառան մետասան որդիք յերկուց կանանցն,
և յերկոցունց նաժշտաց նր, 'ի միջոցի անդ՝
երկրորդ եօթանց ամաց ծառայութեն : Եւ
եղև

եղև 'ի չորեքտասաներորդ ամի գալստեանն յակոբայ 'ի խառան , յորժամ ծնաւ զյովսէփն գեղեցիկ՝ զաւակ առաջին 'ի հռաքէլայ ցայն վայր ամուլ մնացելոյ , կամեցաւ յակոբ դառնալ առ հայր իւր իսահակ . այլ 'ի նեղել զնա լաբանու վն վարձուց ծառայութե նր , որոշեաց յակոբ իւր խաշինս ըստ գունոց՝ 'ի խաշանց լաբանու , և յանձն էառ հովուել և զնորայն այլ ևս ժամանակս . զի տեսցի՝ թէ ո՞յր խաշինք բազմանան , և յայտնի լիցի՝ թէ արդար վաստակօք անկանին նմ այնչափ խաշինք . և եկաց ամս վեց յայսմ ևս ծառայութե , և բազմացան յոյժ խաշինք յակոբայ քան զլաբանու ։

Նաև իբրև լցան քսան ամք կալոյ նր 'ի միջագետս , յորոց զամս չորեքտասան ծառայեաց վն դստերաց լաբանու , և զամս վեց վն խաշանց նր , տեսեալ թէ ոչ թողու զնա աներ իւր բռնաւոր , էառ զընտանիս իւր և զամ ազխս , և գաղտ խուսեաց 'ի նմանէ . և 'ի պնդել լաբանու զհետ նորա՝ յանդիմանել յայ 'ի տեսլեան՝ հարկեցաւ մեղմով խօսել ը յակոբայ . և արձակեաց զնա խաղաղութ ։ Եւ յակոբ գնաց զճանապարհս իւր . և հայեցեալ ետես 'ի վր ճանապարհին զբանակ այ բանակեալ , և ընդ առաջ եղեն նմա հրեշտակք այ . որով յայտ արար նմա ած , թէ ինքն էր՝ որ պահեաց զնա և պահէ յամ ժամանակի . և զօրացաւ յակոբ , և գիտաց՝ եթէ փրկէ զնա տր և 'ի ձեռաց եսաւայ եղբօր իւրոյ , յորմէ կասկածէր ։

Այլ երբեւ առաքեաց զծառայս իւր 'ի հաշտե-
ցուցանել զերեսս եսաւայ պատարագօք եւ
խոնարհ պատուադամութբ` կոչելով զինքն
ծառայ նորա, մնջեաց յակոբ զայն գոչէր 'ի
հոգւոյ` կարդալով առ Ած. եւ ապա յարուցեալ
զիշերայն խաղացոյց զբանակն իւր յառաջ. եւ
ինքն մնաց զկնի առանձինն։ Այլ ահա մա-
տեաւ առ նա հրեշտակ 'ի դիմաց բանին Այ
'ի կերպարանս որդւոյ մարդոյ, եւ մարտեաւ
ընդ յակոբայ մինչեւ ցառաւօտ. եւ իբրեւ ետես
հրեշտակն` եթէ անյաղթելի կայ յակոբ,
բուռն եհար զամոլաձիգն զրստին նր եւ ըստ-
մացոյց. եւ ասէ ցնա, արձակեա՛ զիս, քանզի
այգ եղեւ. եւ նա ասէ, ո՛չ արձակեցից զքեզ,
եթէ ոչ օրհնեսցես զիս։ Այլ հրեշտակն 'ի
կողմանէ Այ ետ նմա օրհնութիւն նոր` փոխելով
զանուն նր 'ի խորհուրդ սքանչելի. յայնժամ`
հրեշտակ ասէ` ո՛չ կոչեսցեն զանուն քո Յակոբ,
այլ` Իսրայէլ եղիցի անուն քո. զի ժուժկա-
լեցեր ընդ Այ, եւ ընդ մարդկան զօրաւո՛ր լիջիր.
քանզի Իսրայէլ թարգմանի յաղթող Այ, այլ
հաստիկօրէն տեսողականի 'ի մեզ Ածատես,
կամ որ նոյն է` բնեանատես։ Յաւել եւ յակոբ
հարցանել զանուն երեւեցելոյն. եւ նա ասէ.
զի՞ հարցանես զանուն իմ. յայտ ա-
րարեալ` թէ Ած է անանուն եւ անսահմանելի.
այլ օրհնեաց զնա երկնաւոր օրհնութբ. եւ
եղեւ 'ի նմանէ աներեւոյթ. եւ յակոբ կոչեաց
զանուն տեղւոյն փանուէլ, որ է տեսիլ Այ, կամ
երեւումն Այ. զի տեսի ասէ զԱծ դէմ յանդի-
մանս, եւ ապրեցաւ անձն իմ. եւ այս նմ հայեր
'ի

՚ի խորհուրդ մարդանալոյն նոյ ՚ի զաւակէն
յակոբայ .

Այս երգէ յետ հանդիպելոյ եսաւայ , և հաշտ
ուելոյ զմիմեանս սիրով , քանզի խոնարհ
երկրպագութեամբ յաղթեաց նմա յակոբ , և չու
հեցաւ զսիրտ նր , եկեալ յակոբայ հանդէպ
քաղաքին սիկիմացւոց՝ գնեաց յեմովրայ ա-
մորհացւոյ զվիճակ անդոյն , ուր եհար զխո-
րան իւր , և շինեաց անդ սեղան . և կարդաց
զած իէլի . Յայնմ ժամանակի կոտորեցին
ղեւի և շմաւոն որդիք լիայ զսիկիմացիսն ՚ի
պատճառս դինայ քեռն իւրեանց , առեալ
զխառութեն և ընդդէմ կամաց հօրն իւրեանց .
Յետ այսորիկ հրաման ընկալեալ ՚ի տեառ-
նէն յակոբայ իջել կոչեցելոյ՝ ելանել ՚ի բե-
թէլ , և կացուցանել անդ սեղան այ , որպէս
զխոստացեալսն իւր յորժամ հեռաց հեթանոսական
իրաց՝ յորս սովորեալ էին յերկրին ասորւոց .
և եկեալ ՚ի բեթէլ՝ ուր նախ ետես զտեսիլ
սանդղոյն , կանգնեաց սեղան այ .

Այս ած երևեցաւ նմա անդ վերստին , և
օրհնեաց զնա ըստ առաջնոյ օրհնութեան , և
հաստատեաց զիէլ կոչումն անուան նորա .
և ասէ ցնա . ես եմ ած քո՝ ած բաւականն .
աճեաջի՛ր և բազմասջի՛ր , ազգք և ժողովք
ազգաց եղիցին ՚ի քէն , և թագաւորք ՚ի քէն
ելցեն .

Այս ՚ի չուելն ՚ի բեթելայ յեփրաթա , մե-
ռաւ հռաքէլ ՚ի ծնանել զբենիամին . և թա-
ղեցաւ ՚ի ճանապարհին եփրաթայ , այն է
բեթղեհեմ . վէմ և խորհրդապար մայր կոյ
ան-

անձամբ զմանկանցն ընթերցեալ կատարելոյ 'ի ծննդեանն քո ։ Յետ այսորիկ հասեալ իջելն 'ի քերթողն՝ եգիտ զհայր իւր զքահանայն կենդանի ։ և եկաց մեծ նահապետն քահանայ յայնմ հետէ այլ ևս ամս իբր հնգետասան ։ և լցեալ զաւուրս իւր՝ մեռաւ 'ի հասակի հարիւր և ութսուն ամաց ։ և թաղեցին զնա յակոբ և եսաւ որդիք իւր, որք յայնժամ անցեալ էին զհարիւրամենիւք ։

Սոյն այնուհետև զանեղի կալաւ յակոբ յերկրին քանանացւոց պանդխտութեամբ իբրև զհայրն իւր ։ մինչև փառն անցիցն յովսեփայ՝ որոյ վաճառումն յեղբարց իւրոց եղև յառաջ քան զմահ իսահակայ, յորժամ բարձրացոյց ած̅ զյովսէփ յեգիպտոս, 'ի հրաւիրմանէ նր̅ էջ յակոբ ամ̅ տամբ իւրով յեգիպտոս ։ և եկաց անդ ամս եօթնևտասն, և անդ վախճանեցաւ հարիւր քառասուն և եօթն ամաց ։ այլ նա̅ պատուիրելոյ իւրոյ երդմամբ՝ բերեալ եղև 'ի յովսեփայ փառօք յերկիրն քանանացւոց, և թաղեցաւ ընդ հարս իւր ։ զի յայտնի լինիցի՝ թէ այն երկիր է, զոր խոստացաւ տալ ած̅ 'ի ժամանակի իւրում որդւոցն իէլի, և մի բաժանեսցի 'ի հարց իւրոց յիսահակայ և յաբրահամէ ։

Սոյնպիսիք ամենք էին այս երեք անձինք՝ ածարեալ նահապետք, բարեկամք այ̅ բարձրելոյ, աբրահամ, իսահակ, և յակոբ, նախահարք որդւոյն այ̅, և հիմունք հին և նոր եկեղեցւոյ ։ որոց ոչ ամօթ համարեցաւ ած̅, այլ՝ պարծանք յաւերժական, կոչիլ նց̅ ած̅ ։

ես եմ ասելով սմա` ած աբրահամու, ած
իսահակայ, եւ ած յակոբայ, կամ որ նոյն է`
տր ած իէլի։ Սմ իմիք նմանեցուցանք զմն-
տեւալքս մէ` զզարդարեալն ածային եւ գեր-
մարդկային քաղաքավարութի, բայց երից
ածաբանական անուանեալ առաքինութեց.
աբրահամ` հաւատոյ պատկեր ճշմարիտ`
հայրն հաւատոց. իսահակ` յուսոյ տիպ գե-
ղեցիկ յնմանման. եւ յակոբ` սէր ույ բոլորո-
վին, ընդ ած միացեալ. քանզի ած սէր է։ Նոյ-
ահա այսպիսեաց ծնունդ առաքինութեց հա-
րազատ` գտաւ մի միայն յովսէփն ընտրեալ
յորդիս յակոբայ, բարեգործութեց ածի օրի-
նակ եւ գործօնեայ սքանչելի, հայրենակա-
նացն հետեւօղ առաքինութեց, եւ իւրք իւրք
գերազանցեալ զհարսն. զորոյ զպատմութին
ախորժելի սերտ 'ի բերան ունին ամենեքին.
այլ ինձ ախորժական` զի առաքինի քաղաքա-
վարութի նոր մի առ մի անցանել մեզ յօրինակ։

ՅԻՇԱՏԱԿ

Յովսեփայ Նահապետի։

Հ. փետր. 29. եւ մայիս։

ՍՐԲԱԶԵԱԼ ԱՅՐՆ ՅՈՎՍԷՓ` սիրեցեալ յաչս հօր իւրոյ իէլի վս լաւութեն առաւել քան զայլ մետասան որդիս իւր, անդստին 'ի մանկութէ լցեալ հոգւոյն ած` խելամուտ

եղև ամենայնին յայտնութեանց 'ի ձեռն երազաց. զի եօթնևտասան ամեայ էր՝ յորժամ ետես զե-րազն, զոր պատմեաց եղբարց իւրոց. որով գուշակեալ լինէր մերձին փառաւորութիւն նր, մինչև երկրպագութիւն առնուլ յնմ եղ-բարց իւրոց և 'ի ծնողէն։ Այլ քանզի պատրաստ էր նմ յօրինակ քնի՝ նախ չարչարիլ, և ապա մտանել 'ի փառսն յայն, վասն և 'ի նշանակ փրկչին վաճառեալ լինէր յեղբարցն՝ ըն խոր-հրդոյ յուդայի եղբօր իւրոյ, հլութ և հնա-զանդութ՝ 'ի կրել զնեղութիւս ամ. զի ամ նեղութիւն յառաջէ քան զհանգիստ, նոյն-պէս և նախանձն կից է ըն պատուոյ և փառոյ արժանաւորաց՝ 'ի նեղել զնա և 'ի հալածել. այլ այն իսկ է նշանակ և առիթ բարձրութե խոնարհաց և համբերողաց. որոց գլուխ ճա-նաչի 'ի հնումն կերպարանն յսի յովսէփ։ Ո՞վ վաճառեաց զյովսէփ, հարցանէր ոմն 'ի ոհյ. և ոչք լուծանին, ասեն. եղբարքն վա-ճառեցին. և նա ասէ, ոչ, այլ՝ հնազանդու-թիւն և խոնարհութիւն նր վաճառեաց զնա. զի անմռունչ եկաց իբրև զգառն առաջի կտրչի ըն նմանութե ամն. ապա թէ ոչ՝ եթէ բողոքեալ էր նր առ զնօղս, եթէ եղբարք իմ ասեն՝ ոչք զիս յանիրաւի վաճառեն, և կամ եթէ ասացեալ էր, զոյ իմ հայր կենդա-նի՝ այր մեծատունն և մեծանունն, չառանուլին յանձն զնել զնա իսմայելացիք (այն են մա-դիանացիք օտարեալք յիսմայելէ 'ի հօրեղբօ-րէն յակոբայ), այլ գուցէ դարձուցանէին ևս զնա ողջանդամ առ ինքն, և պատուէին մե-ծաւ

Ծամեծս տանութին 'ի նմանէ :

Վերկելն վաճառի յովսէփ յեգիպտոս ընդ զգե-րի 'ի տուն դահճապետին փարաւոնի ար-քայի եգիպտացւոց · ստարացեալն 'ի տանէ հօր իւրոյ՝ միայնացեալ նստի 'ի մէջ բարբա-րոսաց · բայց չէր միայն, զի ընդ էր Տէ նմա · յանձանձեալն 'ի ծնողաց՝ անմխիթար մնայ 'ի ձեռս օտարաց · այլ սիրտ նր̃ մխիթարեալ էր 'ի տր̃ ած̃ իւրն հօր իւրոյ · զաւակ սիրուն յաչս ծնողին՝ ծառայանայ ընդ օտարաւոյ վ̃ն սիրոյ ած̃ · ծաղկեայ պատմուճանաւ զար-դարեալն 'ի յակովբայ՝ զենջակ ստածեալ ծառայական ձեռով տապաս տանի ցածութբ̃ առն այլազգւոյ եգիպտացւոյ · ուր Տէ համ-բերութե վշտաց պանդխտութե փայլէին 'ի նմա ընդ առաքինութիւք, համդերձ ան-ձանձրոյթ աշխատասիրութբ̃ եւ հաւատար-մութբ̃ եւ պարկեշտութբ̃ · զի շնորհք ած̃ էին 'ի վերայ նորա :

Վասն որոյ իբրեւ գիտաց տէրն նր̃, թէ տր̃ է Տէ ընդ նմ̃, եւ զամ̃ զինչ եւ առնէր՝ տր̃ յաջողէր 'ի ձեռս նր̃, կացոյց զնա 'ի վր̃ ամ̃ տան իւրոյ · զոր եւ օրհնեաց տր̃ 'ի շնորհս յովսեփայ : Եւ էր յովսէփ ազնիւ երեսօք, եւ գեղեցիկ տեսլեամբ յոյժ · այլ առաւել ցուցաւ գեղեց-կութի հոգւոյն, եւ լուսափայլութի ներքին մարդոյն Է դէմ խաւարին խորհրդոց չարին : Քանզի տեսեալ բանսարկուին, եթէ նա-խանձ եղբարցն յովսեփու առ 'ի յիւրմէ թէ լադրեալ ինչ ոչ վնասեաց նմա, այլ առիթ-եղեւ վարձուց առաքինութե, ինքն զմահա-

զէն նախանձ իւր արկաւ զիւրեաւ՝ զնել զայթակղութի արդարոյն. 'ի ձեռս առնոյր զՀին զէնն իւր զկինն՝ դրդելով զկին ած յովսեփու ընդդէմ պատուանւոյն ։ Նայց 'ի դերև եղանէր պիղծն, և յամօթ լինէր հանդերձ գործակցաւն. ուր ողջախոհն յովսէփ՝ հայելի անարատ մաքրութե ոչ թողացոյց շնչով անգամ պղծախոհին աղարտել զսրբութի անձին իւրոյ. այլ զերեսս 'ի բաց դարձուցեալ՝ բացէ 'ի բաց հերքէր զանօրէն հրապոյրս տիկնոջն, և հաստատ սուսերբ բանին ած միջակտուր առնէր զօձն թունաւոր. զիարդ առնիցեմ աւէ զբանդ զայդ չար և զմեծ, և մեղանչիցեմ առաջի ած ։ Ուսցին առաքինիք զայս սուր երկսայրի շողացուցանել ընդդէմ փորձութեց չարին, և յաջ և յահեակ հասցեն փութապէս զամ փուտ շառաւիղս մեղաց. դիտելով զչարն ընդ ինքեան չառնել լի, և 'ի մեծ չարեն մեծապէս փախչել լի. արդ որ ինչ հակառակ է օրինացն ած՝ է մեծն 'ի չարիս, այն իսկ է մեղքն. որ յոր խորշս խաւարինս և գործիցի, առաջի ած գործի. և ոչինչ ծածկի յամենատես աչաց նորա ։

Յայնուհետև 'ի յետին ձիգն բերել սատանայի՝ 'ի փոխ էառ զձեռս կնոջն, և բուռն հարեալ զձորձոց արդարոյն՝ կարծէր կաշկանդել զնա անձողոպրելի 'ի թակարդս մեղաց ։ Իսկ նահատակն զի՞նչ. իբրև 'ի հրոյ 'ի բաց ստուցեալ՝ թողու զձորձս 'ի ձեռս բռնողին, և փախչի 'ի ձեռաց նր. զի մի հրա

դար

դարշուն կոոճեալ 'ի հանդերձս՝ շաղախեա-
ցէ զոգի նր՟ նր՟. ահա յաղթութի՟ն գեղեցիկ՝
փախչելով վանել, և մերկամարմին ըմբշա-
մարտութ՟բ՝ մնալ անըմբռնելի. որոյ յաղ-
թանակ 'ի տնէ՝ որ հանդիսադիրն է զօրա-
կանաց իւրոց, զգեցուցանել նմ՟ պատմու-
ճան շնորհաց, և պսակ դնել փառաց, և
տալ 'ի ձեռս զաւազան արքայութե՟ն ըս՟ յով-
սեփայ ։

Մ․ՅԼ այն՝ որ կամէր զսիրելին իւր ընդ նմ՟ հանդէս անցուցանել առաքինի ճգնութե՟ն, և բազմայաղթ մրցանօք բազմապսակ զարդարել, ոչ յայտնեաց առ օրին զանմեղուի՟ն յովսեփայ. այլ թոյլ ետ՝ զի ըս՟ չարախօսութե՟ն չար տիկնոջն իբրև մեզապարտ 'ի բանտ արկցի անպարտն ։ Նշանի՛ տամ յովսեփու բանտարգել եղելոյ յանիրաւի վասն ճանապարհին արդարութե՟ն ըս՟ նոր օրինացս շնորհի ըս՟ առաքելոց, քանիրաւամբք մերաբազմելոյ յերկրորդ զահ փարաւոնի. զի տուն բանտին եղև նմա դպրատուն առաքինուե՟ն, աթոռ քարոզուե՟ն ճշմարտութե՟ն, և վկայարան մարտիրոսութե՟ն. իսկ այլոց պատժաւորաց մէջ պտարան ուղղուե՟ն, և դաճիրայ պատգամաւորութե՟ն յանծակոյս կողմանէ. զի զոր ի՞նչ և հարցանէին՝ որք դայինն առ նա, իբրև 'ի բերանոյ նմյ լսէին զանվրէպ լուծումն տարակուսանաց ։ Մ՟ինչ զի և բանտապետն՝ որ տէրն էր յովսեփու, մոռացիւր ծառայանայր նմա սիրով, յանձնելով զամ՟ իշխանուե՟ն 'ի ձեռս նր՟. զի տէրն տիեզերաց էր ըս՟ նմա ։

Ոխորհուրդ երկուց աստղականց է այժմ եւ է ձախմէ նոր խաչելոց տեսանեմ եւ 'ի բանտ- արկեալս յավխեփու 'ի տակառապետն եւ 'ի մատակարարացն արքայլին եգիպտացւոց ․ յա- րոց մին էր բանակ արտաքարոյն՝ կենաց հասա- նելը, եւ միւսն՝ մահու, էր յայտնութեամբ ամենա- ցուցանել երազոցն ։ Այս ուր աշակերտեան ա- ւազակին աղաչելով զփրկիչն յիշել զինքն 'ի միւսանգամ գալստեանն արքայութեամբ իւրով առ որին մտից դրախտին ուղեկից լինել հրաւիրեցաւ, առտ յավէտ աղաչէ զտակա- ռապետն յիշել զինքն 'ի յաջող ելս ազատու- թեան իւրոյ, եւ ոչ հասանէ խնդրոյն, այլ 'ի մոռացօնս լինի առ մարդկան ․ զի խնքնին տէր յիշեաց զանիրելին իւր, եւ յիշեցուցէ 'ի զիպաղղագոյն պահու ․ ոչ զի փառօք լինիցի ելք նր 'ի բանտէ, եւ ոչ լուելեայն ․ որպէս եւ եղեւ իսկ յետ երկուց ամաց, յորժամ երազ- ցուցաւ փարաւոնի արքայի առ յայ ․ որոյ լուծումն ոչ էր տանելով ումեք 'ի մարդկանէ՝

բաց 'ի յավխեփայ ։

Այհատ այնուհետեւ ժամ, զի փառաւորեսցի որդին իէլի, եւ ինքն է նմա ․ զի գիտէ տէր զնմանապաշտս փրկել 'ի փորձութենէ, եւ զփա- ռաւորիչս իւր փառաւորել ․ փորձեաց զինք- նինն տէր զյավխեփ, ոպէս փորձի ոսկի 'ի բովս, 'ի հանդէս ամ փորձանաց ․ եւ եգիտ իւր ար- ժանի, եւ արժանաւոր փառաց արքունի ․ զի մի եւս է գործանաւ մնացէ ծրագն լուսա- ւոր, այլ 'ի վր աշտանակի եդեալ՝ լուսաւո- րեսցէ զամ տունն եգիպտացւոց կարծեցեալ

ի-

իմաստնոյ, և զաւանդ Հօր իւրոյ յանկարծակայ ։
Տէր ինձ և զառաքինման է ամյ վերելեցն փա-
ռաց 'ի փառս՝ Հաստատութեամբ ծառայութեան.
զի 'ի տան գաւՀնապետութեան գեղեցիկ ոնան-
տութեան՝ ծառայն եղև պատուակալեա. և 'ի
տան բանտին՝ բանտապետեալն եղև բանտա-
պետ. յետոյ ուրեմն 'ի Հասարակի երևման
ամաց պաշտօնեայ ընտրեցաւ 'ի դրան փարա-
ւոնի՝ պետ եղև եգիպտոսի, փրկիչ նոր, և
Հայր փարաւոնի. Թագաւորական եՀաս պատա-
ւոոյ, այլ տակաւին խոնարՀութիւն նորա խո-
րագոյն՝ 'ի ծայրագոյն բարձրութեան ։
Այլ ես է այս եմ զարմացեալ, զի յայնպի-
սի փառս Հասեալ յավանդութ յետին ամս կե-
ութեան երկրին եգիպտացւոց՝ տակաւին ժա-
մեր լինել, և ոչ տալ ծանօթս զանձնէ. տա-
կաւին երկայնամտեալ տառապութեան 'ի տանէ
Հօր իւրոյ՝ ոչ առաքէր աւետաւորս առ ծնօղն
ծերունի, զալ տեսանել զփառս իւր, և 'ի
միւս տանել զխորՀուրդ երազոյն՝ որ վասն
մարգարէական սասանէր սիրեցելոյ զաւա-
կին, եթէ զալուստ գայցեմք և երկիր պա-
գանիցեմք քեզ ։ Որդ Թէպէտև յակոբ մեծ
երրեաք ըՀեա ընԹացաւ փառաց, բայց յետի
փառաքն ըՀեա ընԹացեալ էր, և Հասին ։
Ոչ 'ի յաջորդել եօԹն ամաց առատիցն՝ իս-
քեանք եղբարք յակոբեան է բանի Հօր իւ-
րեանց Հարկեցան իջանել յեգիպտոս 'ի գը-
նել ցորեան 'ի յակոբեան. և այնպէս յան-
ծանօթս և յանկամայ կամս լցեալ զխորՀուրդն
նոյ՝ անկանելին առաջի յակոբեան և երկիրպագ

զանէին, և ծառայս անուանէին նց ոչ միայն զանձինս, այլ և զհայր իւրեանց զԻէլ: Տակաւին պնդէր զանձն յովսէփ փառաւորեալն յեղբարց իւրոց չյայտնել զանձն. զի մի՛ լիցի անձնացոյց, այլ եղբարքն ինքնին ծանիցեն զնա. Իսկ նք առ անակնկալ գիւտուածոյն՝ անկարացան ճանաչել զիւրեանց հարազատն. և այնպէս յովսէփ՝ որ ճանաչէր զոչ ճանաչօղս իւր, և սիրէր զոչ սիրօղսն, գորովէր և խորովէր յաղեկիզմանէ սիրոյն:

Այնուհետև 'ի հնարս մտանէր՝ խաղալ ընդ եղբարս իւր խաղ եղբայրական խրատու, որ կարօղն էր միանգամայն բանալ զաչս նց. մեծարէր զնս՝ առանց փոքրկացուցանելոյ զանձն յաչս նց, զի ծանիցեն՝ թէ ո՞վ էր ինքնին մեծացոյց զփոքրն յամենեսին. գգուէր իբրև սիրելիս, և ձգնէր զնոսա վերանալ 'ի միտս զգաստութե. զՇմաւոն առաւել 'ի նեղ արկանէր, զի զառաջնորդն եղբայրատեցութե՝ յեղբայրաճանաչութիւն նախ ձգեսցէ, և նովաւ զայլսն 'ի նոյն առաջնորդեսցէ: Իբրև ետես՝ եթէ առապատեալ են միտք նց, զբենիամին զկրտսերն իւր հարազատ տայր բերել պատճառանօք. զի թերևս անմնախանձն համամօրն՝ ծանիցէ զնախանձելին իւր եղբայր. և 'ի նը ևս անգիտանալ 'ի պաշարմանէ չար համբաւոյն՝ եթէ գազանակուր եղև եղբայր իւր երէց, արդ ինքնին յովսէփ տայր նց գիտել պարզապէս. զի մի յառաւել վարանմանց՝ աւելի ք զչափն նեղեսցին: Ասէ յովսէփ ցեղբարս իւր. Ես եմ յովսէփ.

ով

ոչ թէ տանել . ես եմ յովսէփն այն տառա-
պեալ, որ փոքրիկն էի 'ի մէջի ձերում, և
յաչս ձեր անպիտան . և արար զիս Տէր պի-
տանի, և այնպէս փառաւորեաց՝ ոնց տեսա-
նէք դ . այլ ես նոյն եմ, և ոչ փոխեցայ . զի
ոչ փքացայ փառօք և մեծութեամբ, այլ տակա-
ւին անպիտան եմ յաչս իմ: Ոայս և առա-
ւել քան զայն կարէր առնել յովսէփ . այլ
զգուշացաւ, զի մի յամօթ արասցէ զեղբարս
իւր, և մի կարի ձմլեցուսցէ զսիրտս նոցա .
միայն զիւրոյ սրտի զձմլումն 'ի վերայ էած .
ասէ . արդարև տակաւին կենդանի՞ է հայրն
իմ: Սակայն և ոչ այդմ բանի կարող եղեն
նոքա տալ պատասխանի . զի խռովեցան յերեսաց
նորա, և ալէկոծ ծփանօք խորհրդոց յա-
պուշ կրթեցան ը խորհուրդն ոյ :
Յայնժամ յովսէփ խանդաղատեալ զնոքօք՝
համարձակեցուցանէր մօտ մատչել առ նա
իբրև առ ընտանի հարազատ, և քաջալե-
րեալ սրտապնդէր սիրողապէս . ես եմ ասէ
յովսէփ եղբայրն ձեր, զոր դուք վաճառե-
ցիք յեգիպտոս . բայց մի խիստ տրտմիք, և մի
խիստ թուեսցի ձեզ, զի վաճառեցիք զիս
այսր . քանզի 'ի փրկութիւն առաքեաց զիս ած
առաջի ձեր՝ առ 'ի թողլոյ ձեզ զաւակ յեր-
կրի, և կերակրել զամենեսին . և արդ ո՛չ
եթէ դուք առաքեցիք զիս այսր, այլ՝ ած .
և արար զիս հայր փարաւոնի, և տէր ամ տան
նր և իշխան ամ երկրիս եգիպտացւոց : Արդ
փութացեալ ելէք առ հայրն իմ, և ասասջիք
ցնա, ո՛չ վն իմ խնչ պարծանաց, այլ յաւրա-
խու-

խաւթին պատի ծերութեանս առանց մեզ, թէպէտ այս-պէս ասէ որդին քո յովսէփ՝ որ Է մեռեալն էր համարեալ. արար զիս տէր՝ տէր տան եր-կրիս եգիպտացւոց. արդ եկ էջ առ իս, և մի հեղգար: Սոյնպէս հօրպայր յովսէփ վասն ծնողին. այլ առաւել հօրպայր մեր եղբարցն, զի մի յառաւել տրտմութիւն ընկղմեսցին յե-շատակաւ չարեացն՝ զոր ընդ նմա անցուցին. Նմին իրի դարձեալ պատուիրէր նոցա՝ ասելով. մի զայրանայցէք ինչ 'ի ճանապարհի:

Զուարճացաւ իէլ իջանել յեգիպտոս ըստ բանին նմա 'ի տեսլեանն՝ տէր տամբ իւրով. և ել յով-սէփ փառօք և կառօք ընդ առաջ հօր իւրոյ գքաղջաց քաղաքաւն. և անկեալ զպարանո-ցաւ՝ լացին լալիւն մեծ 'ի մեծէ ուրախութէ. և ասէ իէլ ցյովսէփ. մեռայց այսուհետև, որովհետև տեսի զերեսս քո, զի տակաւին կենդանի ես: Սա եւ յովսէփ, և պատմեաց փարաւոնի. և նա բնակեցուցանել զտուն հօր իւրոյ յերկիրն գեսեմ յերկիր բարի և խաշնադարման:

Իսկ եղև 'ի լրանալ աւուրց իէլի՝ յորժամ երդուաւ յովսէփ ըստ խնդրոյ նորա չթա-ղել զնա յեգիպտոս, այլ ընդ հարս իւր յերկիրն քանանացւոց՝ յերկիր աւետեացն մեզ, երկիրպագ իէլ 'ի վերայ գլխոյ գա-ւազանի իւրոյ, այս է առ ծերութեան՝ յեցեալ 'ի գաւազան՝ խոնարհեցոյց զգլուխ իւր մին-չև 'ի վերին ծայր գաւազանին, և այնպէս երկիր եպագ յովսեփայ՝ որ էր իբրև առաքին ծայր գաւազանի ծննդոց իւրոց:

Իս

Այս կատարեցաւ տեսիլն յայտնեցաւ, զի յետ աստուածահոյլ եղեալոց իւրոց նաւն արեգակ-նափայլ հայր նոր երկրին եպարդ Նոյա. որ էր նշան երկրի պատգամելոյ ի՟էլի փրկչին բողորից ծնելոյ ՚ի զաւակէ իւրմէ. զի յայտնեփ էր որդ-նակ յնոր փրկչի. վ՟ոյ և անուան կոչեցաւ նմա ՚ի փարաւոնէ փառամփթամփանէ, որ թարգ-մանի փրկիչ ՚ի. Այղև և օրինակ յայտնեփայ մ՟ծահայր անուանելոյ՝ որ ՚ի զաւակէն յու-դայ, յորմէ ազգէ ծագեաց տ՟րն մեր. զի և նահապետն յայտնեփ եղև դատաւորակ և հայրօրէն խնամածու այլ մ՟ծ եղբարցն, նոյն-պէս և հօրն իւրոյ ի՟էլի և յուդայի նախա-հարցն ք՟ո :

Նաև յակոբ՝ որ և ի՟էլ, այլ խնդքն ՚ի կրտսերու-թէ անդրանկացեալ, 'տեսանելով և զերա-ներն յորդւոց իւրոց վերապատուեալ զյով-սէփ յայլ և ՚ի մարդկանէ, յօրհնեքն իւրում զերկուս որդիսն յովսեփայ զմանասէ և զե-փրեմ՝ զծնեալսն յասանեթայ յեգիպտոս, զաջն իւր ձգեաց ՚ի վերայ կրտսերոյն, և զձախն ՚ի վերայ երիցուն, և ասէ. ՚ի ձեզ օրհնեսցի ի՟էլ, և ասասցեն՝ թէ արասցէ զքեզ ա՟ծ իբրև զեփրեմ և զմանասէ. և եդ զեփրեմ յառաջ քան զմանասէ :

Կոչեաց յակոբ և զերկոտասանեսին որդիս իւր, և մարգարէական հոգւով օրհնեաց զմի մի ՚ի նոցանէ՝ իւրաքանչիւր ը՟ս օրհնու-թեան իւրում. յորս պանծալի է քան զա՟մ՝ օրհ-նութիւնն յուդայ, լինել ք՟ո ՚ի զաւակէ նորա, յորում օրհնեցան ա՟մ ազգք. և յետ

նորա

նորա փափաքելի օրհնութե ժառանգ. զատաւ
յովսէփ՝ իբրև նախանձելի առաքինութբ ՚ի
մէջ ամ եղբարց իւրոց :

Իսկ եղև յետ վախճանի և թաղման իէլի,
երկեաւ եղբարցն յովսեփու՝ անկան յոտս նր,
և հնարեցան խնդրել թողութի ՚ի նմանէ
վն անցիցն անցելոց՝ ոչ թէ ՚ի բերանոյ հօր
իւրեանց : Իսկ ելաց յովսէփ հեզն և անյի-
շաչար՝ վն բանիցն, զոր խօսեցան ը նմա. և
յասել նց, ահաւասիկ մեք ծառայք քո եմք,
յարոյց զնս և քաջալերեաց. ասէ. մի եր-
կնչիք, քանզի և ես այ եմ, և ածսիրութբ
և եղբայրսիրութբ՝ ծառայակից ձեր եմ. դուք
խորհեցայք զինէն ՚ի չարութի, և ած խորհե-
ցաւ վն իմ ՚ի բարութի. և այն ևս ՚ի բարիս
ձեր և ամենեցուն. որպս և եղև իսկ յաւուր
յայսմիկ, զի կերակրեցի ժողովուրդ բզմ.
մի երկնչիք, ես կերակրեցից զձեզ և զտունս
ձեր. և այնպէս մխիթարեաց զնս, և սփո-
փեաց զսիրտս նց :

Յետ այսորիկ եկաց յովսէփ այլ ևս ամս բա-
զումս, և ծերացաւ. և ասէ ցորդիսն իէլի
ցեղբարս իւր և ցզաւակս նոցա. ես աւասիկ
մեռանիմ. այցելութբ այց արասցէ ձեզ ած,
և հանցէ զձեզ յերկրէս յայսմանէ յերկիրն՝
զոր երդուաւ ած տալ հարցն մերոց՝ աբրա-
համու, սահակայ և յակոբայ : Իսկ երդմնե-
ցոյց զնս, զի ՚ի ժամանակին՝ յորում հանցէ
ած զորդիսն իէլի յեգիպտոսէ, հանցեն և
զոսկերս նորա : Իսկ վախճանեցաւ յովսէփ
ամաց հարիւր և տասանց. և թաղեցին զնա

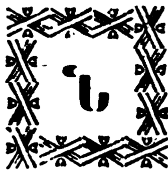
՚ի

՚ի տապանի յեգիպտոս . մինչև յետ ամաց բազմաց՝ յորժամ եհան Մովսէս զորդիսն Իէլի յեգիպտոսէ, եառ Ը̃ իւր և զոսկերսն յովսեփու. Զոր և թաղեցին յետոյ ՚ի սիկիմ, ՚ի բաժնի ագարակին՝ զոր ստացաւ յակոբ յեմովրայ ամորհացւոյ. քանզի և զսիկիմ ետ յակոբ յաւանդին ժառանգութիւն յովսեփու արտաքոյ եղբարց իւրոց ։ (6)

ՅԻՇԱՏԱԿ

Մովսէսի, Ահարոնի, և Եղիազարու ։

Ել. գլուխ. 18 ։ Յ. Ն. գլուխ. 4 ։ Րողլմնդրեանն [illegible] . ՚ի Ե̃ հատ. գլուխ. երես . 6 = 177 ։ Փիլոն ։ Յովսեպոս ։ Գիր. Նէոս . ՚ի Մովսէս ։ և այլք ՚ի Նախնեաց ։

ՆԱԽԱՄԱՐԳԱՐԷՆ Մովսէս՝ մ̃ծախօս և մ̃ծամեծս, գլուխ տեսանողաց՝ քանզի և զրով, և արդեամբք նշանագործութեանց, մ̃ծ փարաւոնի կարգեալ յԱ̃յ, ընտանի ծառայ և հաւատարիմ բարեկամ Ա̃յ՝ բերան ՚ի բերան խօսակցութեամբ, որոյ նմանն ոչ յարեաւ ՚ի մէջ Իէլի, էր որդի Ամրամայ որդւոյ Կահաթու որդւոյ Ղևեայ՝ որդւոյ երանատեսին Իէլի յակոբայ, եօթներորդ յաբրահամէ ։ Եւ էր երեց եղբայր Մովսէ-

սի

որ աՀարոն՝ գլուխ քահանայութեան ղեւտացւոց. եւ քոյր նոցա աւագ քան զերկոսին՝ Մարիամ. Երեքեան եւս ընտրեալք յԱստուծոյ, եւ կարգեալք՝ ի փրկութեան տոհմին յակոբայ պանդխտելոյ յաւուրց անտի յովսեփայ յեգիպտոս :

Քանզի ՚ի բազմամեայ որդւոցն իսրայէլի յերկրի անդ պանդխտութեան, նախանձեցան եգիպտացիք. եւ յաւուրս թագաւորին՝ որ ոչ ճանաչէր զյովսէփ, հնարեցան չարչարել զազգ նոցա ազգի ազգի տառապանօք. եւ զի ընդ յաճախել նեղութեանց՝ եւս քան զեւս աճէին ՚ի բազմութիւն, հրաման ետ փարաւոն արքայ անողորմ ընկեցիկ առնել ՚ի գետն նեղոս զնորածին արու մանկունս եբրայեցւոց : Յայնմ ժամանակի ծնաւ եւ կրտսերն յորդւոց ամրամայ, այն է կոչեցեալն յետոյ մովսէս. եւ անուն մօր նորա յովքաբեդ : Սա եւ իբրեւ ետեսին ծնօղքն նորա զմանուկն կայտառ իբրեւ հրեշտակ Աստուծոյ, թաքուցին զնա ՚ի տան ամիսս երիս. եւ իբրեւ ոչ եւս կարէին ծածկել, եդ մայրն զմանուկն ՚ի պրտուէայ տապանակի, եւ ընկեց ՚ի խաղ մի առ ափն գետոյն. եւ դիտէր քոյր նորա Մարիամ ՚ի հեռաստանէ : Այլ եղեւ խնամօքն Աստուծոյ, զի դուստրն փարաւոնի եկեալ զտապանակն՝ ետ ՚ի վեր առնուլ. եւ իբրեւ ետես զմանուկն՝ զի լայր, խանդաղատեցաւ ընդ նովաւ, եւ ասէ. ՚ի մանկանց եբրայեցւոց է սա : Յայնժամ մատեաւ Մարիամ առ նա իբրեւ յանդէտս, եւ ասէ. կամիս, զի կոչեցից քեզ կին մի դայեակ յեբրայեցւոց անտի, եւ սնուցանիցէ քեզ զմանուկդ,

նաւկն, քանզի եւտես զգեղութիւն նոր ի մէջ մանու-
կանն. եւ նա ասէ, Ելթ ։

Յայնժամ զինաց կոչեաց Մարիամ ուրախու-թիւն զմայր իւր. եւ դուստրն փարաւոնի՝ որ ոչն գիտէր, թէ մայր իցէ նա մանկանն, ա-սէ ցնա. առ զմանուկս, եւ սնո՛ ինձ զդա իւ-րեւ իմ որդեգիր. եւ ես տաց քեզ զվարձս քո ։ Եւ իբրեւ հաստատեցաւ մանուկն, եած զնա առ դուստրն փարաւոնի. եւ եղեւ նմ յորդե-գիրս. եւ անուանեաց զանուն նր Մովսէս, զի ի ջրոյ հանեալ. քանզի ի ջրոյ անուանի ա-սէ հանի զդա. իսկ անուն թլփատութեն նր ասի լինել նմ աւանդութեն իմիք յովակիմ. այլ եւ յետ ելիցն յԵգ կոչեցին զնա տաքքիք մելքի ։

Եւ զարգացաւ Մովսէս յարքունի դրան ի տան փարաւոնի, եւ վարժեցաւ ամ իմաստու-թեն եգիպտացւոցն. եւ էր զօրաւոր բա-նիւք եւ գործովք իւրովք ։ Եւ իբրեւ եղեւ քա-ռասնամեայ, մինչդեռ խորհէր հնարս այցե-լուե եղբարց իւրոց որդւոցն իէլի, ուր ի գե-րութե էին ի ձեռանէ եգիպտացւոց, ետես զմի եգիպտացի՝ որ զըկէր զայր եբրայեցի, տապան զզըկօղն, եւ թաղեաց աւ ենեղ ։ Ն վաղիւ անդր ետես եւ զերկուս յեբրայեց-ւոց՝ զի կռուէին ը միմեանս, վարեաց զնս ի խաղաղութի. ասէ. արք եղբարք էք՝ ընդէր զըկէք զմիմեանս. եւ ստեաց այնմ որ բռ-նանայր ի վր եղբօրն ։ Իսկ անիրաւն այն ասէ. ո՞ կացոյց զքեզ իշխան եւ դատաւոր ի վր մեր. միթէ սպանանել կամիցիս զիս, զոր օրի-

օրինակ երէկ սպաներ զեգիպտացին ։
Զահի հարաւ Մովսէս , և ասէ , զիա՞րդ
այդպէս յայտնի եղև բանս ․ զի ինքն կար-
ծէր՝ թէ ոչ ոք գիտէ , եթէ ո՞ է սպանօղն
եգիպտացւոյն ․ այլ յետոյ իմացաւ , զի հա-
սեալ է բանն մինչև յունկն փարաւոնի , և
խնդրէ սպանանել զինքն ։ Մոյ փախեաւ
գնաց Մովսէս յերկիրն Մադիամու ընդ Մադիա-
նացւոց , և բնակեցաւ անդ պանդխտութ ․
մինչև փեսայացաւ Ռագուէլի Յոթորայ
քրմի տեղւոյն՝ մին ծառայութեան , զոր արար
՚ի նպաստ դստերացն նր , որք արածէին զխա-
շինս հօրն իւրեանց ։ Եւ ծնաւ անդ երկուս
որդիս ․ յորոց զանդրանիկն կոչեաց Գեր-
սամ , ընդ պանդխտութ կամ օտար ․ զի պան-
դխտեալ եմ ասէ յօտար երկրի ․ և զերկրորդն
անուանեաց Եղիազար , ընդ ած իմ օգնական ․
զի ասէ , ած հօր իմոյ օգնեաց ինձ , և ապ-
րեցոյց զիս ՚ի ձեռաց փարաւոնի՝ միանգամ
և երկիցս ։ Եւ եկաց Մովսէս ՚ի պանդխտութե
անդ ամս քառասուն ՚ի գործ հովուութե ,
զի արածէր զխաշինս աներոյ իւրոյ ․ մինչև
մեռաւ արքայն եգիպտացւոց՝ որ խնդրէր
զանձն նր ․ և նստաւ այլ թագաւոր՝ նոյնպէս
փարաւոն կոչեցեալ առ եգիպտացիս ․ և նա
և՛ս չարաչար տառապեցուցանէր զեբրայե-
ցիս ․ մինչև աղաղակել որդւոցն իէլի հառա-
չալ առ ած ․ և ած լուաւ նոցա և յիշեաց
զուխտ իւր՝ որ ընդ հարս նց ․ և այց արար նց
՚ի ձեռն Մովսէսի՝ ընտրեալ զհովիւն ոչխա-
րաց ՚ի հովուել զժողովուրդ իւր զիէլ ։

Սա զի էր այրն մանկաս՝ այր ա՟ծ սրտին ի՟յ ,
հեզ քան զա՟մ մարդիկ՝ որ ’ի վերայ երկրի ,
միանգամայն և փառէր ’ի նախանձ փառացն
ա՟յ , ուստի և անձամբ , և եղբայրսն ան-
նման՝ մինչև գնել զանձն ’ի մ՟ժ եղբարց ·
անփառացաւ , և խոնարհ , և լի հաւատովք ·
և այս է սանէն տառքելոյն · հաւատովք
մովսէս իբրև անձնաց , ուրացաւ կոչել որդի
դստերն փարաւոնի · լաւ համարեցաւ չար-
չարիլ ընդ ժողովրդեանն ա՟յ՝ քան առ ժամա-
նակ մի վայելել ’ի մեղս · կարևոր համարե-
ցաւ զնախատինսն ք՟ի քան զմեծութի գան-
ձուցն եգիպտացւոց · զի հայեցեալ անն ու-
ներ վարձուցն հատուցմանն : Այլ եթէ ակիզբն
նր այսպէս , քանի՞ ևս ընթացք կենացն յետ
կոչելոյ զնա ա՟ն ’ի մարգարէութիւն , և տալոյ նմ
զառաջնորդութի տանն իւրոյ մեծամեծ նշա-
նօք և արուեստիւք յեգիպտոս և յանապա-
տի զամս քառասուն · զորս չէ՛ տեղւոյս մի
առ մի երկարօտել :

Զի՞նչ ա՟մ առաքինութեանց խոնարհութեան նր
յայտնի եղև բազմօք յընտրութեան անդ իւ-
րում , յորժամ հրաժարէր բազում պատճա-
ռանօք , նրբաձայն և ծանրալեզու զինքն
անուանել · և թէ՝ չեմ խօսօղ ես · աղաչեմ
տէր զ՟քեզ տր , առաքեա ’ի ձեռն զայլ ոք զօ-
րաւոր՝ զոր առաքիցես · մինչև բարկացաւ
տր սրտմտութբ , և բանադատեաց զնա ’ի
պաշտօն առաքելութեն և առաջնորդութեն ,
տալով նմա գործակից զահարոն զեղբայր
նր · և յայնժամ յանձն էառ մովսէս : Այլ

Մ․Կ․ R նր

Տէր՝ որ բարձր առնէ զխոնարհս , զկրտսերն
զՄովսէս բազմօք բարձրացոյց քան զաւագն
զԱհարոն . զի զՄովսէս արար բերան Այ՝ խօ-
սել ընդ Ահարոնի զպատգամս նորա , և զԱհա-
րոն՝ բերան Մովսէսի իբրև Թարգման՝ խօ-
սել ընդ ժողովրդեան . զՄովսէս անուանեաց
Ած փարաւոնի , իբր պատուիրող և հրամայող
նմա տիրաբար՝ զի արասցէ զկամսն նորա . և
զԱհարոն մարգարէ Մովսէսի նախասահմանադրա-
բելին , իբր պատգամաւորս 'ի բերանոյ նորա .
Վայ և Մովսէս և Ահարոն միաբանեալ կոչին
երկիցունք նորա , զի Թէպէտև Ահարոն միայն
քահանայացաւ , և քահանայապետ երև ,
այլ 'ի ձեռն Մովսէսի յաճախակոյս կազմանէ :
Իսկ հեզութեան Մովսէսի աքանչելի՝ յաւէտ առա-
քինութիւն նորա առաւել հանդիսանայր . զի
որչափ էինչ աշխատ եղև 'ի մէջ ժողովրդեանն
առաւել քան զհայր և զմայր , առաւել քան
զհովիւ և զդաստիարակ , և յայլոր անձն մէջ
քարկոծ և սպանանէին առնել զնա ապերախտա-
քն : Նա 'ի բարկութեան Այ ազատէր զնոս՝
զանձն 'ի մէջ մատուցանելով կորել զպատիժ-
նոց . և նոքա տրտնջէին զնմանէ և յաչաղէին
և յախտոտայլին . իսկ նա զի՞նչ . այլ եւ ոչ
եմ ասէ , զի ոչ եթէ զմէնջ է տրտունջդ ձեր ,
այլ՝ զԱյ : Մեծ եւ համբերութիւն և հեզու-
թիւն եցոյց առ Ահարոն և առ Մարիամ , յա-
նել նոց . միթէ ընդ Մովսէսի միայն խօսեցաւ
Տէր . ոչ ապաքէն և ընդ մեզ խօսեցաւ : Ոչինչ
եր նմա լսել զայս բամբասանս . այլ լռեաց
հեզութեամբ . և 'ի պատժել Այ զՄարիամ բա-
րե-

րատուՒ , յաղօթս եկաց մովսէս և բժշկեաց զնա ․ Թող զհաւատալին բարկութիւն՝ զոր առ- Թիւք իւրովք անցայց յաՀարոնէ 'ի ժամանակին , յորում անուաց նա ամբոխին , և արար զորթն պղնձի ։

Զարչարակից էր և աՀարոն յամ̃ ձգնութիւս եղբօր իւրոյ ․ զի Է նմա կրեաց զամ̃ վիշտս յեգիպտոս և յանապատի , և Ը նմա եբարձ զխստապարանոցութի ազգին իւրոյ ․ զի և զնա կամէին՝ երբեմն քարկոծել , երբեմն ընկենուլ 'ի քահանայապետութէ ․ այլ տր էր ընդ նմա , և բազում նշանօք արդարացոյց զնա , և յամօթ արար և սատակեաց զթշնամիս նր ․ և հաստատեաց զքահանայութի նր ուխտիւ , և յայտնի օրհնեցելովք գաւազանոյն ծաղկելոյ ։ Նոյնպէս և 'ի նշանագործութիւս ամ̃ էր գործակից մովսէսի աՀարոն ․ և բազում այն էր՝ զի ինքն անձնէր ըղնշանսն բանիւ մովսէսի ։

Եւ այլոց ասել զմեծամեծ խորհուրդս՝ որ յամ̃ գործս մովսէսի և աՀարոնի օրինակեալ լինէին՝ 'ի նշանակ տնօրէնութեանց փրկչին , և խորհրդոց նորս եկեղեցւոյ ․ որպ̃ գաւազանն մովսէսի՝ որ դարձաւ յօձ , և դարձեալ եղև գաւազան , որով գործեցան այնչափ նշանք յեգիպտոս , և նովին պատառեցաւ ծովն կարմիր՝ յօրինակ պատուականին և անենայաղթ խաչին քի ․ նոյնպէս և օձն պղնձի բարձրացեալ 'ի վը նշանակի՝ 'ի բժշկութի օձահարաց , յայտ առնէր զնն բարձրանալ 'ի խաչ վըՄ փրկութե հարուածեալոց 'ի հնոյ օձէն ․

օձէն . և սիւն ամպոյն 'ի տաճէ, և հրեղէնն լուսատու 'ի գիշերի, օրինակ կասի՝ Է տա-պանակին, և ընդ ոսկի սափորոյ . և մանա-նայն՝ օրինակ ս̅բ խորհրդոյ . և խորանն վը-կայութեան՝ յօրինակ եկեղեցւոյ . և զի ելքն յեգիպտոսէ՝ օրինակ էր ազատութեան մերոյ 'ի ծառայութենէ դիւին, և անապատն՝ ըն-թացք պանդխտութեան կենացս, նոյնպէս և երկիր աւետեաց՝ օրինակ երկնից արքայու-թեան ։ Օրէնք և տախտակք կտակարանաց՝ նախագիծ օրինակք աւետարանի նորոյ կը-տակիս . և զատիկն և զառն օրինական ա̅մ մասամբք՝ պատկեր չարչարանաց և խաչի անմեղ գառինն ա̅յ, որ եղև փրկիչ աշխարհի արեամբ նորոյ ուխտի, և զի̅է̅լն հին փո-խարկեաց 'ի նորս ի̅է̅լ, և զատուցեալն 'ի բայս ճշմարտեաց ։

Արդ՝ ա̅ծային մովսէս, որ այսմ ամ̅ի խոր-հրդազգած եղեալ յօրինակի անդ հան-դերձ ահարոնիւ փափաքէր և զերկիրն աւե-տեաց՝ յոր առաջնորդէր ժողովրդեան, ան-ձամբ տեսանել, արգելաւ 'ի մտանելոյ 'ի պատճառս գոյզն պակասութեան, որով միան-գամ պակասեցաւ փոքր մի 'ի հեզութենէ անտի իւրմէ . զի նեղեալ յերեսաց ապերախտ և ապառամ ազգին, ասէր 'ի հարկանել անդ զաւազանաւ զվէմն . լուարուք ինձ անհա-ւանք, միթէ 'ի վիմէ՞ս յայսմանէ հանիցեմք ջուր . վ̅ն և ոչ զօճարթ օրինէ եհար միան-գամ՝ ո̅պ յայլում նուագի, այլ երկիցս ան-գամ՝ իբրև թուլացեալ օրինէ առ. նեղութենէ ։

Ի

Դնայն կերպ ըմբռնեալ և ահարանի՝ ոչ հոգացաւ ցածուցանել զսիրտ մոլեկսի, և յորդորել՝ որք պարտական էր, զի հանդարտեալ մտօք կատարեսցէ զգործ տիրական հրամանի. վասն երկոքեանն իսկ արգելան մտանել ՚ի պարգևական երկիրն։ Այսպէս խրատէ Տր զսիրելիս իւր, և ոչ անպատիժ թողու զոք և է ներելի յանցանս նոցա. ուր զատելիս իւր թողացուցանէ բազում անգամ յառաջիս առանց երևելի պատժոյ. որ է խստագոյն քան զամ պատուհաս, պահիլ պատուհասի ՚ի հանդերձեալն։

Ահարոն ննջեաց ՚ի կամս այ ՚ի հովր լերինն. և քահանայացաւ Եղիազար որդի նր Է նր, այր ընտրեալ և հաճոյ առաջի այ և ամ ժողովրդեանն իբրև զահարոն, և թերևս առաւել ևս քան զնա. զի ոչինչ պակասութիւն նշանակէ գիրն. ոք և որդի Եղիազարու փենեհէս՝ որ զնր կնի յաջորդեաց ՚ի քահանայութն, և ևս զօվելի զտաւ նախընծայ առաքինութն իւրով ՚ի նախանձայուզութի փառացն այ, և ազգովքն ժառանգ եղև քահանայութե։ Նայց Եղիազար էր՝ որ Է յեսուեայ էանց Է յորդանան, և ժառանգեցոյց որդւոցն իէլի զերկիրն աւետեաց։

Իսկ մովսէս ծառայ այն յետ ելանելոյ ՚ի լեառն նաբաւ, և տեսանելոյ անտի զերկիրն աւետեաց, յորժամ բանակեալ էր իէլ մօտ ՚ի յորդանան յանդիման երիքովի, հրամանաւ այն վախճանեցաւ յերկրին մովաբու, և թաղեցաւ ՚ի գայլի մերձ ՚ի տունն փոգո-

բայ՝ առէ զիր․ և ոչ ոք գիտաց զգերեզմանն նորա մինչև ցայսօր․ զի մի պաշտեսցեն զնա իբրև զԱստուած որդիքն Իսրայէլի վասն մեծամեծ գործոցն, զոր արար Աստուած 'ի ձեռն նորա ։ Այս էր Մովսէս ամաց հարիւր և քսանից 'ի վախճանելն իւրում․ և ոչ վատեցին աչք նորա, և ոչ խորշոմեցան ծնօտք նորա․ Թողեց աւել զայլ ևս փառաւորութիւն նորա յաւուրս լինելոյ նորա օրէնսդիր, զի լուսաւորեալ էին երեսք նորա, և ճառագայթք հատանէին 'ի նմանէ․ Մինչև արկանել քօղ զերեսօք․ Թո՛ղ և զանթարգմանելի օրինակ աստուածութեան նորա 'ի ծակ վիմին․ ուր տեսանել նմա զյետոյսն Աստուծոյ նշանակէր զհանդերձեալ տեսութիւն, որով տեսես զփառս Քրիստոսի 'ի Թաբորական լերին հանդերձ Եղիայիւ․ ընդ և քառասնօրեայ պահելն երկոցունց հայէր 'ի պահս փրկչին տեառն մերոյ ։

Սա ինքն նախամարգարէն Մովսէս գրեաց նախ հոգւով Աստուծոյ զհնգամատեանն նախնիկին գիրս Աստուածաշունչ տառից․ Զի են գիրք արարածոց կամ Ծննդոց, Ելից, Ղևտացւոց, Թւոց, և Երկրորդ օրինաց․ Ուր կարծեն յոմանս և Փիլոն եբրայեցիք, թէ Մովսէս ինքնին գրոշմեալ իցէ և զվերջին բանսն զմահուանէ իւրմէ․ զի մի կարծեսցի 'ի յետնոց, եթէ ոչ մեռաւ․ բայց առաւել է ստուգութիւն, եթէ եկեղեցին Իսրայէլի՝ կամ յեսու և Եղիազար արձանագրեցին 'ի կատարած մատենին ըզպատմութիւն վախճանելոյն Մովսեսի առն Աստուծոյ, հանդերձ բանիւն՝ որ յաւիտենական յիշատակ

տանկաց է արժանի . ցր է . * Այլ ոչ եւս ե-
,, կաց մարգարէ յիէլի իբրև զմովսէս, այր՝
,, զոր ծանեաւ տր դէմ յանդիման, ամենայն
,, նշանօք և արուեստիւք, զոր առաքեաց
,, զնա առնել յերկրին եգիպտացւոց՝ 'ի փա-
,, րաւոն և 'ի ծառայս նորա և յամ երկիր
,, նորա զնշանս մեծամեծս, զձեռն հզօր և
,, զբազուկ բարձր՝ զոր արար մովսէս առա-
;,, ջի որդւոցն իսրայէլի || : (7)

Եւ կարգեցաւ 'ի մովսիսէ հրամանաւ տն յաջորդ իւր՝ պաշտօնեայ նր յեսու զօրավար, որ և առ մովսեսիւ էր հզօրացեալ ընդդէմ թշնամեաց մարտնչելով յանուն տն. յայսմ է 'ի պատերազմէն՝ որ ընդդէմ ամաղեկայ, ուր փրկական զօրութի խաչին քի 'ի վխնուամն դիրհին՝ կենդանի նկարագրեցաւ 'ի գործս մովսեսի և յեսուայ միանգամայն. զի մովսէս յաղօթս կայր 'ի լերին բազկատարած որպ 'ի խաչի. և լինէր՝ զի 'ի վաստակել ձեռացն մովսեսի և 'ի թուլանալ՝ զօրանայր ամաղէկ. և 'ի վեր համբառնալն՝ զօրանայր բանակ յեսուայ. վն ահարոն և ովր օգնէին ձեռաց մովսեսի, և քարինս 'ի ներքոյ եդեալ 'ի վեր ունէին զբազուկս նր. որով իսպառ զօրացաւ յեսու, և 'ի գլուխ տարաւ զյաղթութի. այլ զառանձին գործս յեսուայ զկնի մովսեսի մնայ մեզ ասել և կա :

ՅԻՇԱՏԱԿ

Յեսուայ :

Հ. Յ. Ա. սեպտ. 1 : Բոլլանդեանն ընծայեալ 'ի ա. հատ. սեպտ. եջ. 6=77. և այլ :

ՅԻՍՈՒՍ ՓՐԿԻՉՆ ՄԵՐ անուանակից և օրինակ՝ յեսու որդի նաւեայ էր 'ի ցեղէն եփրեմի որդւոյ յովսեփայ. և օրհնութիւնքն իւրն առ յովսէփ և առ եփրեմ՝ առաւել լրացեալ 'ի յեսու կատարեցան. մինչ զի և փառամիութեամբ անուանէ, իբր փրկիչն անուան յովսեփայ՝ առաւել պայծառացաւ 'ի յեսու : Զի յառաջին իսկ անուան էր նորա ովսէ կամ օսէա, որ թարգմանի աղբերացուցիչ կամ փրկիչ. իսկ 'ի մովսիսէ կոչեցաւ յաւելուածով միոյ յոդի, իբր եօղայի՝ յովսէ կամ յեսու, որ է փրկիչ տն, ամին նոյն ընդ անուանն յսի. զի եթէ յս և եթէ յեսու միօրինակ գրին առ եբրայեցիս տառիւք նոցա ישוע, և նոյնօրինակ հնչին իհուշա, կամ եհօշուա, կամ յեշուահ :

Նորա յառաջագոյն էր յեսու գլխաւոր պաշտօնեայ մովսեսի՝ իբրև ծառայութեան աշակերտ նորա և փոքրաւոր. եղանէր և մնայր յամ ժամ էր մովսեսի առաջի տն և առաջի ժողովրդ-

վերջեանն . եւ ՚ի մտանել մովսեսի ՚ի խորանն նոյ՝ ՚ի սպասու կայր նմ յեսու առ դրունս խորանին վկայութեան աղօթականացութն որպ սարկաւագ . եւ ՚ի պահելն մովսեսի զքառասուն օրն եւ զքառասուն գիշեր ծոմով պահեաց եւ յեսու ը նմա . զի ը նմա էր ՚ի մք լերինն . եւ լսէր ՚ի բացուստ զպատգամսն այ՝ զոր խօսեցաւ ը մովսեսի ։ Եւ էր յեսու կուսան եւ որք՝ պատկեր Ճշմարտին յսի . միանգամայն եւ զօրավար բանակի նորա ՚ի փրկութի տանն իէլի՝ յօրինակ փրկչին մերոյ եւ զօրագլխի հաւատոց ։

Սա եղեւ մին յերկոտասան ցեղապետաց կմ ՚ի նահապետաց , որք առաքեցան ՚ի մովսիսէ ըս բանի նորա՝ լրտեսել զերկիրն աւետեաց . եւ ՚ի տալ այլոց տասանց համբաւ չար զերկրէն , միայն քաջն յեսու նաւեան իշխան ցեղին եփրեմի , եւ համանման նորուն քաղեբ որդի յեփոնեայ իշխան ցեղին յուդայ՝ բերին համբաւ բարի ։ Եւ իբրեւ տեսին զտրտունջ ժողովրդեանն , որք վատասրտեալ կամէին կացուցանել իւրեանց գլուխ զօրավար , եւ դառնալ յեգիպտոս , երկոքին սոքա յեսու եւ քաղեբ պատառեցին զհանդերձս իւրեանց . եւ խօսեցան ընդ ամ ժողովրդեան որդւոցն իէլի , եւ ասեն . երկիրն՝ զոր մեք լրտեսեցաք , երկիր բարի է յոյժ . եթէ հաճեսցի միայն ը մեզ ած , եւ տարցի յերկիրն յայն , եւ տացէ զնա մեզ , երկիր է՝ որ բղխէ զկաթն եւ զմեղր . բայց ՚ի տնէ միայն ապստամբ մի լինիցիք , եւ ՚ի ժողովրդենէ երկրին մի երկն-

չիք

կնչիք · քանզի կերակուրք մեր են · զի մեկ-նեցաւ 'ի նոցանէ տր, և ընդ մեզ է տր · մի՛ զանգիտիցէք 'ի նոցանէ։

Իսկ ամբոխն անսաստեալ՝ ձայն ետուն մի-մեանց, և կամէին քարկոծել զյեսու և ըզ-քաղէբ քարամբք, եղեալ 'ի բանս տասանց բանսարկուաց։ Յայնժամ փառքն տն երևե-ցան ամպով և ահարկութբ 'ի վրն խորանին վկայութե յանդիման ամ որդւոցն իէլի · և մեռան արքն այնորիկ չարաբանք՝ չարաչար հարուածովք առաջի տն · և փառաւոր եղեն երկոքին ապրեալքն յեսու և քաղէբ · մինչ զի և սոքա երկոքեան միայն 'ի մէջոյ ել-լոցն յեգիպտոսէ չափահաս արք՝ արժանի եղեն մտանելոյ 'ի խոստացեալ երկիրն · ուր այլքն ամ անհամար բազմութբ մեռան 'ի ճա-նապարհ անապատին, և որդիք նց 'ի տեղի նց մտին յերկիրն աւետեաց · փոխանակ զի սաէին խոտապարանացքն, թէ տանի տր զմեզ 'ի կոտորել զուստերս և զդստերս մեր · և տր եմոյծ զզաւակսն, և ոչ զծնողսն։ Այլ իբրև մերձեցան աւուրք վախճանելոյ մովսեսի, ասէ մովսէս ցտր · տեսցէ տր ած հոգւոյ և ամ մարմնոյ՝ այր 'ի վերայ ժողո-վրդեանս այսորիկ, որ ելանիցէ առաջի սո-ցա, և որ հանիցէ և մուծանիցէ զսոսա · և մի՛ լինիցի ժողովուրդս տն իբրև զոչ-խար՝ որոց ոչ իցէ հովիւ։ Այլ խօսեցաւ տր ընդ մովսեսի և ասէ · առ դու քեզ զյեսու որդի նաւեայ՝ զայր, յորում գոյ հոգի, և դիցես զձեռն քո 'ի վր նորա · և կացուսցես

զնա

զնա յանդիման Եղիազարու քահանայի, և պատուիրեսցես վն նորա յանդիման նց. և տացես ՚ի փառաց քոց ՚ի վր նր. զի լուիցեն նմա որդիքն Իէլի. և կացցէ առաջի Եղիազարու քահանայի, և հարցցեն ՚ի նմանէ զիրաւունս յայտնութեանց առաջի տն. ըստ բանի բերանոյ նորա ելանիցեն, և ըստ բանի բերանոյ նորա մտանիցեն, ինքն և որդիքն Իէլի միաբան, և ամ ժողովուրդն: Եւ արար Մովսէս զնմն. և առյա տարաւ զյեսու առաջի խորանին վկայութե. և՚ի կալ նմա առ դրան՝ էջ Տր սեամբ ամպոյ, և յայտնեաց զփառս իւր ՚ի վկայութի ամ ժողովրդեանն, եթէ ինքն ընտրեաց զյեսու յետ Մովսէսի:

Եւ ասէ Մովսէս ծառայ տն զյեսու առաջի ամ Իէլի և Եղիազարու քհնյի. քաջ լեր և զօրացիր. քանզի դու մտանելոց ես առաջի երեսաց ժողովրդեանդ այդորիկ՝ յերկիրն, զոր երդուաւ Տր հարցն ձերոց տալ նոցա. և դու ժառանգեցուսցես զնա. և Տր՝ որ երթալոց է ընդ քեզ, ոչ թողցէ զքեզ, և ոչ ընդ վայր հարցէ. մի երկնչիր և մի զանգիտեր: Եւ եդ Մովսէս զձեռն իւր ՚ի վերայ նորա. և լցաւ յեսու հոգւով իմաստութե. և հնազանդեցան նմա որդիքն Իէլի:

Եւ այնուհետև յետ վախճանին Մովսէսի յեսու եղև յաջորդ նորա յառաջնորդութե ամն Իէլի՝ հանդերձ զօրավարութբն. և ասէ ցնա Տր. զօրացիր և քաջ լեր, զի որպէս էի ընդ Մովսէսի, նոյնպէս եղէց և ընդ քեզ. և ոչ թողից զքեզ, և ոչ անտես արարից զքեզ. և ոչ դք

կաց

կացցէ ընդդէմ ձեր զամ աւուրս կենաց քոց։ Նա յնուհետև 'ի հրամանէ նց պատուէրեաց յետոյ նմ ժողովրդեան պատրաստ լինել անցանել ընդ յորդանան գետ . և կանխաւ պատմեաց նոցա զսքանչելիսն՝ զոր առնելոց էր տր՝ ոչինչ ընդհատ 'ի սքանչելեաց անցից կարմիր ծովուն առ մովսեսիւ . սրբեցարուք ասէ առ վաղիւ , զի վաղիւ արասցէ ձեզ տր սքանչելիս ։

Եւ ահա 'ի վաղիւ անդր խաղացոյց յեսու զբանակն իէլի 'ի մօտս երկրին աւետեաց . և եղև 'ի մխիլ ոտից քահանայիցն բարձողաց զտապանակ ուխտի տն յեզր յորդանանու , պակասեցաւ ջուր գետոյն . և որ իջանէր 'ի վերուստ՝ եկաց իբրև զկարկառակոյտ մի . և էանց նմ ժողովուրդն ընդ յորդանան ցամաքեւ . և ընդ դնել քահանայից զոտս յեզր գետոյն յայնմ կողմանէ՝ անդրէն ակաւ ջուրն խաղալ ընդ ճանապարհ իւր ։ Բայց ընդ պատուէրին յեսուայ բարձին մի մի քար 'ի յորդանանէ երկոտասան նահապետք ցեղիցն իէլի . զորս կանգնեաց յեսու 'ի գաղգաղա . և ասէ ցժողովուրդն . յորժամ հարցանիցեն որդիքն ձեր առ վաղիւ , և ասասցեն՝ զի՞նչ են քարինքս այսոքիկ , պատմեսջիք որդւոց ձերոց , թէ ցամաքաւ էանց իէլ ընդ յորդանան , 'ի ցամաքեցուցանել տն այ մերոյ ըզջուրն յորդանանու յերեսաց նց մինչև անցին . ոպ արար տր ած մեր ընդ ծովն կարմիր , զոր ցամաքեցոյց տր ած մեր , մինչև անցաք . զի ծանիցեն ամ ազգք երկրի , թէ զօրութ

տն

Տն զօրաւոր է. և զի դուք պաշտիցէք զՏր Ած մեր զամ ժամանակս: Այլ այն նմ օրինակաւ անցանէր ՚ի ձեռն յեսուեայ: Է հիննիէլ՝ ՚ի նշանակ ճշմարտութեան յսի փրկչին մերոյ, որ մկրտութիւն ՚ի յորդանան առաջնորդեաց մեզ յերկիրն կենդանեաց. զի ոչ ոք մտցէ յերկինս առանց մկրտութե:

Եւ եղև մինչ էր յեսու յանդիմման երիքովի, ամբարձեալ զաչս իւր՝ ետես, զի կայր առաջի նր այր զօրաւոր իբրև զօրավար, և սուսեր մերկ ՚ի ձեռին նր. և մատուցեալ յեսուայ՝ ասէ ցնա արհաքար. մե՞ր ես, թէ ՚ի թշնամեաց մերոց. և նա ասէ. ես զօրավար եմ զօրու Տն, և այժմ եկի. այն իմքն էր միքայէլ հրեշտակապետ: Յայնժամ անկաւ յեսու ՚ի վր երեսաց իւրոց, և երկիր եպագ, և ասէ ցնա. տէ՛ր զի՞նչ հրամայես ծառայի քում: Եւ ասէ զօրավարն Տն ցյեսու. լո՛յծ զկօշիկս յոտից քոց, զի տեղիդ՝ յորում կաս՝ սբ է. և արար այնպէս, յոր և նման մովսեսի ՚ի տեսլեան՝ որ ՚ի մորենւոջ: Եւ հրեշտակն զօրացոյց զնա՝ ցուցանելով զինքն նիզակակից լինել նմա յամ պատերազմունս թշնամեաց Տն:

Յայնու հետև ևս քան զևս զօրացեալ յեսուայ զօրութբ Տն՝ կործանեաց զեօթնազգաբրիսպն զերիքով քաղաք սքանչելապէս, և վանեաց հետ զհետէ զամ թշնամիս զբնակիչս երկրին քանանացւոց զեօթն ազգս. կալաւ և սատակեաց զթագաւորս և զիշխանս երկրին, և տիրեաց քաղաքաց նց. և ել անուն նորա

Է

ընդ ն̃մ տեղիս. և առՀասարակ ասպատակէին 'ի
Նմանէ ազգք և ազինք իւրև 'ի զօրավարէ ն̃ն
զօրուէց: Մանաւանդ զի յայտնի եղև ն̃մ
երկրի աՀագին նշանն՝ որ եղև 'ի ձեռն յես-
ու՛այ 'ի ժամ պատերազմին Հանդէպ գաբա-
ւոնի, երբ Հրամանն ետ արեգական և լուսնի
կալ 'ի տեղիս իւրեանց, մինչև վանեսցէ ըղ-
թշնամիս ն̃ն: Նոյն կացին՝ ասէ գիրք, արե-
գակն և լուսինն 'ի կայս իւրեանց. ո՞չ ապա-
քէն գրեալ է այս 'ի գիրս ուղղութեան. և
եկաց արեգակն 'ի մէջ երկնից, և ո՛չ խաղաց
ընդ արևմուտս՝ մինչև ցկատարումն աւուր
միոյ. և ո՛չ եղև այսպիսի որ՝ ո՛չ յառաջ և ո՛չ
յետոյ, լսել ա̃յ ձայնի մարդոյ. զի տ̃ր պա-
տերազմեցաւ վասն ի̃է̃լի: Նոյն այս դրշ̃լ
յօրինակ ճշմարտին յեսու՛այ՝ յետ փրկչին. զի
յաղաղակել 'ի խաչին՝ սուգ զգեցան արա-
րածք ք̃ի չարչարանս և ք̃ի մահ արարչին մար-
դացելոյ, և արեգակն և լուսին խաւարեցան
միանգամայն, որ 'ի վեր է քան զատկայանաւ
ն̃ց 'ի տեղիսն: Ընդ յաղթեալ լինէր յետին
թշնամին մահ՝ մահուն անմահին. և թագա-
ւորէր կեանք և փրկութի̃:

Ընդ յետ վանելոյ յեսու՛այ զն̃մ թշնամիս
ն̃ն, զն̃մ երկիրն՝ զոր էառ, բաժանեաց վի-
ճակաւ իւրաքանչիւր ցեղից որդւոցն ի̃է̃լի,
և ժառանգեցոյց ն̃ց զխոստացեալն երկիր.
մ̃զ և յս̃ զերկինսն՝ զոր խոստացաւ սիրելեաց
իւրոց: Նոյն եղև իբրև ծերացաւ յեսու ծա-
ռայ ն̃ն, և մերձեցան աւուրք վախճանի նո-
րա, կոչեաց առաջի իւր զն̃մ որդիսն ի̃է̃լի և
զծե-

զծերակոյտս նց. եւ ասէ ցնս. Դուք ձեզէն
տեսիք զամ, զոր արար Տր Ած մեր ընդ ամ
ազգսն՝ զորս եբարձ յերեսաց ձերոց. եւ ոչ
ոք եկաց ընդդէմ ձեր մինչեւ ցայսօր. մի 'ի
ձէնջ հալածէր զհազարս, զի Տր Ած ինքնին
տայր պատերազմ վն ձեր, որպէս խոստացաւ ընդ
ձեզ։ Զգոյշ լինիջիք յոյժ անձանց ձերոց՝
սիրել զՏր Ած ձեր. եւ ես ահա երթամ այ-
սօր զճանապարհ, որպէս ամենեքին՝ որք են
յերկրի. եւ արդ երկերուք դուք 'ի Տնէ, եւ
պաշտեցէք զնա ուղղութբ եւ արդարութբ.
Ապա թէ՝ ոչ իցէ ձեզ հաճոյ պաշտել զՏր,
ընտրեցէք այսօր՝ թէ զո՞ պաշտիցէք. (քան-
զի սկսեալ էին հակամիտել զհետ կռոց).
այլ ես եւ տուն իմ պաշտեմք զՏր, զի սբ է։
Պատասխանի ետուն ժղվրդն, եւ ասեն. քա՛ւ լիցի
մեզ թողուլ զՏր Ած մեր, եւ պաշտել զածս
օտարս. զի Տր Ած մեր նա եհան զմեզ յե-
գիպտոսէ, եւ արար մեզ զնշանս մեծամեծս
զայնոսիկ. այլ եւ մեք պաշտեսցո՛ւք զՏր, զի
նա է Ած մեր։ Եւ ասէ Յեսու ցժղվրդն. ո՛չ
կարէք դուք պաշտել զՏր, զի սբ է. եւ նա
'ի տեսանել զխոտորութիւն ձեր 'ի նմանէ՝ ո՛չ
ներեսցէ չարեաց ձերոց, եւ սատակեսցէ զձեզ՝
փոխանակ բարեացն, զոր արար ձեզ։ Եւ
ասէ ժղվրդն ցՅեսու. ո՛չ այդպէս, այլ զՏր
պաշտեսցուք։

Յայնժամ ասէ ցնս Յեսու. ահա դուք ձեզէն
եղերուք վկայք անձանց ձերոց, զի ընտրե-
ցիք զՏր՝ պաշտել զնա։ Եւ ասեն. վկա՛յ
եմք։ Եւ ասէ. արդ 'ի բաց արարէք 'ի ձէնջ

իա

խափանս. զպաշտաման օտարոտի աստուածոց. և ուղ-
ղեցէք զսիրտս ձեր առ Տէր Աստուած Իսրայէլի: Եւ
ուխտեաց Յեսու ուխտ ընդ ժողովրդեանն յա-
ւուր յայնմիկ. և ետ նոցա օրէնս և դատաս-
տանս ՚ի Սելով. և գրեաց Յեսու զբանս զայ-
սոսիկ ՚ի գիրս օրինաց Աստուծոյ. և առեալ զվեցերորդ
մատեանն ՚ի կարգի Աստուածաշունչ գրոց՝ զկնի
հինգ գրոցն Մովսեսի: (Ծ)

Եւ եղև յետ այնորիկ մեռանել Յեսուայ որդւոյ Նաւեայ ծառայի Տեառն հարիւր և տասն ամաց. և թաղեցին զնա առ սահմանօք ժառանգութեան իւրոյ ՚ի Թամնաթսարա ՚ի լերինն Եփրեմայ հիւսիսոյ լերինն Գայասայ. և անդ եդին ընդ նմա՝ ուր թաղեցին զնա՝ առ ՚ի յիշատակէ զդանակսն քարեղէնս, որովք թլփատեաց զորդիսն Իսրայէլի ՚ի Գաղգաղա: Եւ պաշտեաց Իսրայէլ զՏէր զամենայն աւուրս Յեսուայ, և զամենայն աւուրս ծերոցն՝ որք ձգեցին զժամանակս ընդ Յեսուայ. որք և տեսին զամենայն գործսն Տեառն՝ զորս արար Իսրայէլի, ՚ի մանկութենէ ելեալք յԵգիպտոսէ: Եւ զկնի այնորիկ՝ էր զի ծառայէին հեթանոսական պաշտամանց, և էր՝ զի դառնային առ Տէր, երբ տեսանէին զանձինս մատնեալ ՚ի ձեռն ծառայութիւն հեթանոսաց. և Տէր խնայէր ՚ի ժողովուրդ իւր՝ յաղաղակել նոցա առ նա, և առաքէր առ նոսա մարգարէս՝ ՚ի կանանց անգամ, և փրկէր զնոսա ՚ի ձեռաց այլազգեաց ՚ի ձեռն դատաւորաց՝ զորս կացուցանէր ՚ի վերայ նոցա. յորոց միջի անուանիք եղեն զօրութեամբ և առաքինութեամբ ըստ հաւատոց՝ յիշատակեալքն ՚ի կարգս դա-

վութեան առաքելական բանից, բարակ, գե-դէոն, յեփթայէ, և սամփսոն. մինչև յա-րեաւ սամուէլ մարգարէ ած՝ օծ զՍաւուղ մով-սեսի և ահարոնի. ընդ, մովսէս և ահարոն երիցունք նր. սամուէլ է այնոսիկ՝ որ կար-դան զանուն նորա ։

ՅԻՇԱՏԱԿ

Սամուէլի մարգարէի ։

Հ. օգոստ. 20, կամ 21 ։ Յ. Լ. օգոստ. 20 ։
Ընթերցուածք. ի այլ ։

Ի ՎԵՐՋ ԵՒ Ի ՍՊԱՌ-առաջնորդութեան իւրոյ՝ ընդ դա-տաւորութեան և ընդ քահանայու-թեան 'ի հեղի քահանայապետ 'ի տանէ ահարոնի, և 'ի խոտորիլ անարժան որդւոց նորա 'ի սրբութենէ յանօրէնութիւն և 'ի զօշաքաղութիւն, ընտրեաց ած զսամուէլ 'ի դատաւոր, 'ի քահանայ, և 'ի մարգարէ, 'ի ցեղէն ղևեայ 'ի տանէն կահաթու, և ոչ ահարոնի, 'ի լեռնէն եփրեմի, որդի առն ածապաշտի եղկանայ արեմաթեմացւոյ, և մօր սքանչելւոյ աննայի, ուխտիւք խնդրեալ յայ և սքանչելեօք պարգևեալ զաւակ յա-մուլ արգանդէ. վսյ և անուն եդաւ նմա Սամուէլ, (որպէս թէ՝ խամ էլ), այ. է ածա

նուն, կամ անուն նորա յիշյ. զի ասէ ամենա-'ի ձեռն իմ զօրութենց խնդրեցի զսա. յորմէ առեալ թարգմանեն ոմանք՝ խնդրուած յիշ:

Արդ և հասուցաւ մանուկն սամուէլ 'ի սանե-նէ, տարաւ զնա մայր իւր, և մատոյց տն ընծա ուխտին 'ի ձեռն հեղեայ քահանայապետին՝ կալ 'ի տան տն զամ աւուրս. տամ զդա ասէ փոխ տն զամ աւուրս, որչափ և կեցցէ. և եթող զնա առաջի տն, և դարձաւ 'ի տուն իւր յարեմաթեմ. և տր հատոյց ամենայն փո-խանակ փոխոյն՝ զոր ետ տն. քանզի եղեն նմ այլ ևս երեք ուստերք և երեք դստերք. և այնպէս ամուլն ծնաւ եօթն՝ ըստ ջերմ աղօ-թից և հաւատոց նորուն ամենայն:

Եւ մանուկն սամուէլ կայր 'ի սպասու երե-սաց տն առաջի հեղեայ քահանային, և պաշ-տէր առաջի տն՝ արկեալ զիւրև եփուտ. և կրկնոց փոքրիկ առնէր նմա մայրն իւր, և տանէր նմա աւուրց յաւուրս յելանել ընդ-առն իւրում զոհել զզոհ աւուրցն: Եւ մե-ծացաւ մանուկն սամուէլ առաջի տն. իսկ հեղի ծերացեալ էր յոյժ. և որդիքն նորա ոփնի և փենեհէս երթալով երթային չա-րեաց 'ի չարիս 'ի դայթակղութի ամ ժողո-վրդեան. իսկ հայր նց մեղմով ևեթ և թու-լութբ խրատէր զնս, և ոչ ոպ պարտն էր: Եւ էր դադարեալ յաւուրսն յայնոսիկ տե-սիլ և մարգարէութի. վմյ ասէ գիր. բանն տն պատուական էր՝ այս է անգիւտ՝ յա-ւուրսն յայնոսիկ, և ոչ գոյր տեսիլ՝ որ զու-

ջա

ջանկէր ։ Մին որոյ և ոչ 'ի միտ եկաւ Սամուէլ զձայնն Տ՟ն, յորժամ 'ի ննջել նր՟ 'ի տան Տ՟ն 'ի սեղան՝ ուր էր տապանակն Տ՟ն, կոչեաց զնա Տ՟ր, և ասէ. Սամուէլ Սամուէլ ։ Համարեցաւ՝ թէ Հեղի ձայնէ զնա 'ի սենեկէ իւրմէ ։ Եւ յանկողնոյ՝ ընթացաւ առ նա, և ասէ. աստանիկ եմ, զի կոչեցեր զիս ։ Եւ Հեղի ասէ ցնա. ո՛չ կոչեցի զքեզ որդեակ իմ, դարձի՛ր անդրէն և ննջեա՛ ։ Այս եղև երկիցս անգամ ։ Եւ յերրորդ նուագի ընթանալոյ նր՟ միամիտ հնազանդութ՟բ առ Հեղի, յայնժամ իմացաւ Հեղի՝ թէ Տ՟ր կոչէ զմանուկն ։ Եւ ասէ ցնա. դարձի՛ր անդրէն և ննջեա՛ որդեակ ։ Եւ եղիցի՝ եթէ կոչեսցէ զքեզ, ասասցես. խօսեա՛ց Տ՟ր, զի լուիցէ ծառայ քո ։ Այս նա արար այնպէս. և եկն Տ՟ր եկաց 'ի վ՟ր, և յայտնեաց Սամուէլի, թէ ո՛րպս համպերձեալ է մերժել զտունն Հեղեայ վասն անօրէնութե՟ որդւոց նր՟ ։ Այլ իբրև եանց տեսիլն Տ՟յ, երկեաւ Սամուէլ պատմել Հեղեայ զիրսն. այլ 'ի ստիպել նորա յոյժ երդմամբ հանդերձ, պատմեաց զՏ՟ն զբանսն ։ Այս մեծացաւ Սամուէլ, և էր Տ՟ր ը՟ նմ՟ ։ Եւ ոչ անկաւ յամ՟ բանից նր՟ 'ի գետին ։ Եւ գիտաց ամ՟ իէլ, թէ հաւատարիմ է Սամուէլ 'ի մարգարէս Տ՟ն ։ Քանզի յաւել Տ՟ր այլ ևս սքանչելեօք յայտնել առաջի ժողովրդեան զճշմարտութ՟ի Սամուէլի ։

Այս եղև 'ի գերիլ տապանակին Տ՟ն յայլազգեաց, և յանկանիլ որդւոցն Հեղեայ 'ի պատերազմի, և 'ի մեռանիլ Հեղեայ, Սամուէլ

միայն էր՝ որ ելանէր և մտանէր առաջի նց
և ամ ժողովրդեանն։ Այլ իբրև դարձաւ տա-
պանակն նց 'ի կարիաթարիմ՝ վն հարուա-
ծոցն, որ եղև 'ի նոսա 'ի վր այլազգեաց,
խօսեցաւ սամուէլ ընդ ամ տանն իէլի, և
ասէ. եթէ յամ սրտէ ձերմէ դարձեալ էք
առ տր, 'ի բաց արարէք զածսն օտարոտիս
'ի միջոյ ձերմէ և զանտառսն. և պատրաս-
տեցէք զսիրտս ձեր առ տր, և ծառայեցէք
նմա միայնոյ, և փրկեսցէ զձեզ 'ի ձեռաց
այլազգեաց։

Յետ այսորիկ ժողովել սամուէլի զամ իէլ
'ի մասեփաթ՝ ետ նց պահել պահս, և ա-
նել արտասուօք, մեղաք առաջի տն. և խնդրէր
յաղօթս կայր վն նց։ Զայն իբրև գիտա-
ցին այլազգիքն, փութացան հասանել 'ի
վր նց յանկարծակի. և ժողովուրդն զահի
հարեալ՝ ասեն ցսամուէլ. մի դադարեր 'ի
գոչելոյ վն մեր առ տր ած քո, և փրկեսցէ
զմեզ 'ի ձեռաց այլազգեացն։ Այլ էառ սա-
մուէլ զգառն մի դիեցիկ, և եհան զնա յող-
ջակէզ տն հանդերձ ամ ժողովրդեամբքն. և
գոչեաց սամուէլ առ տր վն իէլի, և լուաւ
նմա տր. զի 'ի ժամ ողջակիզելին իբրև մեր-
ձեցան այլազգիքն 'ի պատերազմ, որոտաց
տր 'ի պարզոյ մեծաւ բարբառով. յորմէ խռո-
վեալ թշնամիքն՝ անկան առաջի իէլի 'ի մա-
սեփաթ, և որք մնացինն՝ 'ի փախուստ դար-
ձան։

Այլ կանգնեաց սամուէլ վէմ մի 'ի մէջ մա-
սեփաթայ և 'ի մէջ փաղեայ, և կոչեաց
զա

զանսուն նր աքենեզեր , յո վէմ օգնականի . զի յիշեցեն որդիքն իէլի , թէ մինչև ցայն վայր օգնեաց նմ տծ : Եւ կորացոյց տր զայլազգիս , և ոչ ևս յաւելին եկանել 'ի վր սահմանացն իէլի զմ աւուրս սամուէլի : Այլ եղև սամուէլ որդւոցն իէլի 'ի ժամանակին յայնմիկ իբրև մովսէս և ահարոն և յեսու միանգամայն , պատուիրէ 'ի ձեռաց ատարաց , և օրէնսդիր և դատաւոր , քահանայ և մարգարէ յամենայն կողմանէ , և դատեաց զիէլ զմ բարեկարգութբ զմ աւուրս կենաց իւրոց : Երթայր ամ յամէ անձամբ , և պատէր զհեռաւոր քաղաքօք և զբնակութբ որդւոցն իէլի՝ իբրև տիրապէս վերատեսուչ և այցելու հոգւոց և մարմնոց ժողովրդեանն այ . և ապա դարձ առնէր յարեմաթեմ 'ի տուն իւր . և անդ դատէր զիէլ . ուր և շինեաց սեղան տն :

Իսկ իբրև ծերացաւ , կացոյց զորդիս իւր զյովէլ և զաբիա դատաւորս իէլի . բայց նք ոչ գնացին զհանապարհ հօրն իւրեանց , այլ վարեցին զօշաքաղութբ , առնուին կաշառս և թիւրէին զիրաւունս . և չեղև նց իրաւուղղութե սքանչելի քաղաքավարութն ամամարձ հօրն իւրեանց : Զայն տեսեալ ժողովրդեանն՝ խոկ և խոկ անկանն 'ի տրտմութիւն . և եկեալ առ սամուէլ՝ տխրալէին զնա դնել նց թագաւոր զդք հանգոյն այլոց ազգաց . և չար թուեցաւ բանն առաջի սամուէլի . այլ տծ ասէ ցնա . արա՛ զկամս ժողովրդեանդ , զի փորձիւ՛ ուսցին՝ եթէ ո՛չ ուղիղ էր սիրտ

նոյ 'ի խնդրելն 'ի քէն թագաւոր. զի ոչ եթէ զքեզ անարգեցին, այլ զիս մերժեցին չթագաւորել 'ի վր նոցա. բայց դիր վկայութիւն կանոնաւ, թէ զի՞նչ ունին կրել 'ի թագաւորէ իւրեանց. և պատմեա՛ նոցա զիրաւունս թագաւորի՝ որ թագաւորեսցէ նոցա վր Տր:

Այս սամուէլ ծանոյց ժողովրդեանն զբանս Տն, և 'ի յանձն առնուլ նոցա կամակարութեն զնմ զժուժարութիւն՝ յայտնեաց զկամս նոցա առաջի Տն. և Տր հրամայեաց՝ զի դիցէ նոցա թագաւոր զայրն, զոր առաքեսցէ առ քեզ: Այս եղև յետ աւուրց ինչ առաքեաց Տծ առ սամուէլ զսաւուղ որդի կիսեայ 'ի ցերեկ ընդ խնամեալ՝ պատճառանօք որսնելոյ զկորուսեալ էշն հօր իւրոյ. քանզի 'ի գալ սաւուղայ հարցանել վն այնր բանի զտեսանողն, յայտնեաց Տծ սամուէլի՝ թէ ահա այս է այրն, զոր կացուսցես 'ի թգր իշխել: Այս արար սամուէլ հանդէս ժողովրդեանն, և կացոյց զսաւուղ թագաւոր օծեալ. և գրեալ 'ի մատենի զիրաւունս թագաւորին՝ եդ առաջի Տն: Այս ժողովեալ միաբանգամ զորդիսն իսրլի հանդերձ թագաւորաւն, ասէ ցնս. ահաւասիկ լուայ բանից ձերոց ըստ ամի, և թգրեցուցի ձեզ թգր, որ առաջնորդեսցէ ձեզ. և ես ծերացեալ եմ. արդ երթայց և նստայց 'ի տան իմում. բայց կամիմ, զի վկայեսջիք ձեզէն առաջի Տն, թէ մի՞թէ շրջեցայ առաջի ձեր 'ի մանկութենէ իմմէ. ահաւասիկ կամ ես, տո՛ւք զինէն պատասխանի առաջի Տն և առաջի օծելոյ նր. եթէ զրկեցի

ցի զոք, կամ առի ինչ զաւրուք, ասէք զինէն այժմիկ, և հատուցից ձեզ։ Եւ ասեն ցՍամուէլ. ոչ մեղար մեզ, և ոչ զրկեցեր զմեզ, և ոչ նեղեցեր զմեզ, և ոչ առեր ի ձեռաց ուրուք և ոչինչ. և երդուեան առաջի Տն և թագաւորին։

Զայնժամ ասէ Սամուէլ. և արդ կացէք յառաջ, և դատեցայց զձեզ առաջի Տն. և պատմեցից ձեզ զամ արդարութիւն՝ զոր արար Տէ ձեզ Տր, և զապերախտութիւն ձեր յամի Իէլի։ Եւ սկսեալ կարդալ յուշ արար նոցա, թէ որպէս ազատեաց զնս Ած հզօր ձեռամբ ի ձեռաց եգիպտացւոց ի ձեռն Մովսէսի և Ահարոնի, և զհարսն ժառանգեցոյց նոցա զերկիր օտարաց ի ձեռն Յեսուայ. և թէ ի մոռանալ նց զՏր՝ մատնեաց զնոսա ի ծառայութիւն այլազգեաց, և յաղաղակել ն առ Տր՝ առաքեաց առ նս ըդ-գեդէոն և զբարակ և զյեփթայէ և զսամփսոն, և ապրեցոյց ի ձեռաց թշնամեաց շուրջանակի. և բնակեցոյց վստահութեամբ ի խաղաղացեալ երկիրն։ Եւ արդ՝ ասէ, նոյնպէս կարող էր միշտ պահել և փրկել զձեզ Տր Ած մեր թագաւոր մեր. իսկ դուք անսաստեն խնդրեցէք ձեզ թագաւոր. և ահա ետ ձեզ Տր թագաւոր. համայն զգուշ լերուք և տեսէք, թէ որպէս գնայցէք առաջի Տն. ապա թէ ոչ՝ եղիցի ձեռն Տն ի վր ձեր և ի վր թագաւորին ձերոյ։

Եւ ի հաստատութիւն ասացելոցն Տն՝ յաւել ասել Սամուէլ. և արդ կացէք և տեսէք

զբանս զայս մեծ, զոր արասցէ տ՟ր առաջի աչաց ձերոց. ո՞չ ապաքէն հունձք ցորենոյ են այսօր, և խաղաղութ՟ի օդոց, և ո՛չ մի նշան ամպոց. և ահա կարդացից առ տ՟ր, և տացէ ձայնս և անձրևս. և գիտասջիք և տեսջիք, թէ մեծ է չարութ՟ի ձեր՝ զոր արարիք առաջի տ՟ն՝ խնդրել ձեզ թագաւոր։ Եւ կարդաց Սամուէլ առ տ՟ր, և ետ տ՟ր ձայնս և անձրևս յաւուր յայնմիկ. և երկեաւ ա՟մ ժողովուրդն յոյժ 'ի տ՟նէ և 'ի Սամուէլէ. և ասեն միաբան ցայրն ա՟յ. կա՛ց յաղօթս առ տ՟ր ա՟ծ քո վ՟ս ծառայից քոց, և մի՛ մեռցուք. զի յաւելաք յա՟մ մեղս մեր և 'ի չարիս, և խնդրեցաք մեզ թագաւոր։

Յայնժամ քաջալերեաց զնոսա Սամուէլ՝ ասելով. մի՛ երկնչիք, այլ խրատեցարո՛ւք յանձինս ձեր՝ չխոտորիլ յայսմ հետէ 'ի տ՟նէ, այլ ծառայել տ՟ն հանդերձ թագաւորաւն յա՟մ սրտէ ձերմէ. և մի՛ երթայցէք զհետ ոչնչից՝ կռոց սնոտեաց, որք զոչինչ վճարեն և ո՛չ փրկեն, քանզի չեն ա՟ծք. զի ոչ մերժեացէ տ՟ր զժողովուրդ իւր վ՟ս անուա՛ն իւրոյ մեծի. զի հեզութ՟ե եառ զձեզ տ՟ր իւր ժողովուրդ։ Եւ ինձ քա՛ւ լիցի մեղանչել տ՟ն, հեղգալ առ 'ի չյաճախելոյ աղօթս վասն ձեր. և ցուցից ձեզ զճանապարհն բարի և զուղիղ. բայց դուք երկերո՛ւք 'ի տ՟նէ, և ծառայեցէ՛ք նմա ճշմարտութ՟բ յա՟մ սրտէ ձերմէ. քանզի տեսիք զմեծամեծսն՝ զոր արար ա՟ծ մեզ։ Եւ եթէ խարդախութ՟բ խարդախիցէք, սատակիցիք և դուք և թ՟գաւորն ձեր։

Դ՛րդ՝ սաւուղ արքայ զատաւորեանն իբրև զամս երկուս թագէր ուղիղ վարել զթագաւորու-թիւն իւր 'ի վ՟ր որդւոցն իէլի առհասարակ. այլ յետ այնորիկ գնալով գնաց և փոխեաց զճանապարհս իւր. քանզի միանգամ և եր-կիցս յայտնապէս անհնազանդ եղև բանին Տ՟ն՝ զոր խօսեցաւ 'ի բերանոյ սամուէլի. մի՝ զի ոչ պայմանեաց զալստեանն սամուէլի ըստ աւուր ժամադրութեանն 'ի գաղգաղա, այլ ժամե-ցաւ և իշխեաց առանց նորա մատուցանել զոհս. որով զրկեցաւ 'ի մեծ աւթէ հաստատու-ռելոյ Տ՟ն զնա 'ի թագաւորութե՟ն որդւոց յոր-դիս։ Այս մինչ և ս՝ զի ոչ ընջեաց զամաղէկ իսպառ, այլ ապրեցոյց զագագ թագաւոր ամաղեկացւոց, և էառ յաւարի զընտիրս յոչխարաց նո՟ց՝ պատճառանօք մատուցանե-նելոյ զոհ Տ՟ն։ Այս վ՟ն խոստադրյնս կշտամբ-եաց զնա սամուէլ բանիւ Տ՟ն. և նա ոչ զղջացաւ ճշմարտութ՟բ, այլ 'ի վերին երեսս. և զի մի անարգեսցի յազգէն՝ խնդրէր 'ի սա-մուէլէ մեծարել զնա յառաջ ժողովրդեան. իսկ սամուէլ 'ի բաց եկաց 'ի նմանէ. և լը-ճեալ որ Ի՟ օրէ զանկարգ գնացս նո՟ա՝ սուգ-ունէր 'ի վ՟ր նո՟ա զա՟մ աւուրս։

Այս Տ՟ր պատժեաց զսաւուղ այսահարութ՟բ. և Հրամանաւ ետ սամուէլի օծանել զդաւիթ զկրտսերն յորդիս յեսսեայ բեթղեհեմաց-ւոյ յազգէ յուդայ 'ի թ՟ր 'ի վ՟ր ժ՟ղվրդեան իւրոյ, որպ՟ս Ի՟ պարծանս պատմի 'ի գիրս առաջինս թ՟գւորաց. որ ասի գրեալ 'ի նմին իսկ 'ի սա-մուէլէ։ Այս Հասեալ սամուէլի 'ի խոր ծե-

րու-

րութեն վախճանեցաւ 'ի վերջինս ամս սաւու-
ղայ. և ժողովեցան ամ̃ իէլ, և կոծեցան ըզ-
սամուէլ, և թաղեցին 'ի տան իւրում յա-
րեմաթեմ: Իսկ սաւուղ տագնապեալ յերե-
սաց այլազգեաց՝ 'ի միտ էառ, թէ քանզի կա-
րողութիւն ունի զսամուէլն. զի չէր ոք՝ որ
փրկէր զնա աղօթիւք, և կամ իւիք ձեռն-
տուութեամբ 'ի ձեռաց թշնամեաց. մինչև ըն-
թացաւ առ կին վհուկ, և դիւական հնա-
րիւք նորա խնդրէր 'ի սամուէլէ: Յայնժա-
ժամ 'ի թոյլտուութենէն այ̃ երևեցաւ սաւու-
ղայ պատրուական իմն 'ի նմանութիւն սամուէ-
լի, և յանդիմանեաց զնա վն̃ ապերախտու-
թե̃ն և անհնազանդութե̃ն նորա. և եցոյց՝ թէ
ունի անկանիլ 'ի վաղիւն անդր 'ի պատերազ-
մի. ոպ̃ և եղև. և եսանց թագաւորական թագա-
ւորութե̃ն նր̃ աղագօրինն 'ի ձեռս դաւթի՝ առն
ըստ սրտի այ̃ և սաղմոսասաց մարգարէի, որ
արժանացաւ լինել ա̃ծահայր, այս է նախա-
հայր ք̃սի այ̃ մերոյ թագաւորին յաւիտենից.
Նմա փառք յաւիտեանս. ամէն:

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ Բ.

(1) Նախահայրք առ հասարակ սկսեալ յադամայ ցսա-
մուէլ, որք և էին յայժմու աւետարանական օրինակս ասա-
ցուցի. նոյնպէս են և յետ հին օրինակս ասացուցի և
Ճաշոցի, միայն յօրինակի միում հին Ճաշոցի դնի վերջին
զսոսն ևեթ սկսեալ յաբրահամէ. և Է̃ հակառակն 'ի
նոր օրինակ մի լեհացւոց յաւելուածով դնի և անուանս
դեղենանց, յայտ է թէ հայելով 'ի լատինն՝ որք դնե-
դենն

գետն է յերամայ յեզեն 'ի սերայս . 1 : Յորմէ համարձակ կեալ եւ այլ գրել ընհացեալ՝ յաւելեալ է մանրամասն զանուանս սամփսոնի , բարակայ , գեդեոնի , յեփթայեայ . զորս պահէ եւ սեպ կոստանդնուպօլսոյ 'ի Թանին հյ. ԺԶկը . յայն Թերթս տպատառն , զի եւ տապելոյն զովուԹէ յիշատակէ յանուանէ զլորեալն դատաւորք է այլս յառաջին հարց : Բայց ընդ արժան յետոց իշխ իշխանութար . յաւելումս տանել 'ի կարգագրուԹեան անուանց , զորս նախնի հայրապետաց հեղինակք տօնացուցի ընտրանաւ կարգեցին , զերեւելի սուրբ նահապետս , եւ զայլս զօրուԹէ 'ի ներքս փակեցին՝ ընդհանուր կցուրդիւն , * եւ այլոց նախահարցն ||. որոց յիմանալ զհամօրէն երանս արդարոց՝ որ 'ի հին օրէնս , յարանց եւ 'ի կանանց :

Այլ անհամեմատ օրինակաւ անբերելի է նորատուս ընդ Թերցուած յաւնոց 'ի ժամագիրս հարեանց , ուր է բարի բարին եւ խոտանքն են կցկցեալ , եւ յայսմ անօրէնքն անգամ է արդարս գրեալ . զոր արժան է լսել երկայնմտուԹ . քանզի 'ի դեկտ. 19. դնի անդ նախ վկայուԹիւ .

* 'Ի կիւրակէն՝ որ յառաջ քան զծնունդն քնի , (յիշա_
„ տակ) սրբոց Հարցն . . . Պարտ է գիտել . զի եԹէ
„ հանդիպի կիւրակէն սրբոց հարցն արտաքոյ Ե աւուր
„ ամսոյն , նախատօնակն (ծննդեան քնի) ոչ նուաղի ,
„ այլ միայն սրբոց հարցն՝ հանդերձ սովորական պաշտա_
„ մամբք յարուԹ . . . ապա եԹէ լինիցի կիւրակէն սրբոց
„ հարցն 'ի ԻԵ աւուր առաջիկայ ամսոյս , ոչ եւս նուա_
„ զեսցէ պայծառուԹեն ||: Եւ յետ այլոց բանից 'ի վերայ
բերի :

* Յայսմ աւուր 'ի կիւրակէի՝ որ յառաջ քան զծնունդն
„ քնի , յիշատակ առնել կարգաւ ոք եւ ըմծազգեաց
„ հարցն , ամենեցուն՝ որ 'ի յաւիտենից բարեհաճոյա_
„ ցան այ՝ արդարոց հարանց , յադամայ մինչեւ 'ի յով_
„ սէփ փեսայացեալն . որ աւետարանին մատԹէոս (եւ
„ ղուկաս) պատմողաբար 'ի Թիւ արկ . նոյն_
„ պէս եւ մարգարէից եւ մարգարէուհեաց : Յիշատակ
„ նախատարգծիցն՝ ադամայ , եւ եւայի , (հանդերձ երկ_
ասող տուանաւորաւ , եԹէ վն սոցա , եւ եԹէ վն յետա_
գայից առ հասարակ) . . . յիշատակ աբելի արդարոյ՝
„ որդւոյ ադամայ . յիշատակ արդարոյն սէԹայ որդւոյ
„ ադամայ . արդարոյն ենովսայ . արդարոյն կայնանայ .
„ արդարոյն մաղաղէելի . արդարոյն յարեդայ . արդա_
„ րոյն ենովքայ . արդարոյն մաԹուսաղայի . արդարոյն
„ ղա_

„ զամէնայ· արդարոյն Նոյի· արդարոյն Սեմայ· արդա-
„ րոյն Յաբեթի· արդարոյն Արփաքսադայ· արդարոյն
„ Կայնանայ· արդարոյն Սաղայի· արդարոյն Եբերայ՝
„ յորմէ և Հրէայք Եբրայեցիք կոչեցան· արդարոյն Փա-
„ ղեկայ, Ռագաւայ· արդարոյն Սերուքայ· արդարոյն
„ Նաքովրայ· արդարոյն Թարայի: Նահապետին Աբ-
„ րահամու, Նահապետին Իսահակայ· Նահ՟ Յակոբայ·
„ Նահ՟ Ռուբենի· Նահ՟ Շմաւոնի· Նհ· Ղեւեայ· Նհ·
„ Յուդայի· Նհ· Զաբուղոնի· Նհ· Իսաքարայ· Նհ· Դա-
„ նայ· Նհ· Գադայ· Ասերայ· Նհ· Նեփթաղիմայ· Նհ·
„ Յովսեփայ· Նհ· Բենիամենի: Փարեզի և Զարայի եր-
„ կուորեկաց· Եսրոնայ (կամ Եզրոնայ)· Արամայ· Ա-
„ մինադաբայ· Նաասոնի· Սաղմոնայ· Բոոսի· Ովբե-
„ դայ· Յեսսեայ: Դաւթի արքայի· Սողոմոնի արքայի·
„ Ռոբովամու արք՟· Աբիայ արք· Ասայ արք· Յովսա-
„ փատայ արք· Յովրամայ արք· Ոզիայ արք· Յովաթա-
„ մայ արք· Աքազու արք· Եզեկիայ արք· Մանասէի
„ արք՟· Ամոնի արք· Յովսիայ արք· Յեքոնիայ արք՟:
„ Սաղաթիէլի· Զօրաբաբելի· Աբիուդայ· Եղիակիմայ·
„ Ազովրայ· Սադովկայ· Աքիմայ· Եղիուդայ· Եղիազա-
„ րու· Մատթանայ· Յակոբայ· Յովսեփայ փեսայացելոյ:
„ Արդարոյն Մելքիսեդեկի· արդարոյն Յոբայ· ս՟ց
„ մարգարէիցն՝ Մովսէսի, Ովրայ, և Ահարոնի· Յեսուայ
„ որդւոյ Նաւեայ· ս՟յ մարգարէին Սամուէլի· Նաթա-
„ նայ մարգարէի· ս՟ց երից մանկանց: Սառայի ար-
„ դարոյ՝ կնոջ Աբրահամու· Ռեբեկայ արդարոյ· Լիայի
„ արդարոյ· Հռաքելայ արդարոյ· Ասանեթայ արդա-
„ րոյ՝ կնոջ ամենագեղեցկին Յովսեփայ· Մարիամու ար-
„ դարոյ քեռն Մովսէսի· Դեբովրայ արդարոյ· Հռութայ
„ արդարոյ· Սարեփթուհւոյ արդարոյ՝ առ որ Եղիա
„ առաքեցաւ· Սոմնացւոյն արդարոյ՝ որ հիւրընկալեա
„ զԵղիսէ· Յուդիթայ արդարոյ՝ որ սատակեաց զՀոլո-
„ փեռնէս· Եսթերայ արդարոյ՝ որ ազատեաց զԻ՟էլ ՚ի
„ մահուանէ· Աննայի արդարոյ՝ մօրն Սամուէլի մարգա-
„ րէի· Շուշանայ արդարոյ՝ զգաստացն օրինակի: Սոցին
„ Տր՟ մաղթանօք քո ողորմեա և փրկեա զմեզ· ամէն ||:

Որ կարօղն է տանել՝ տարցի· և ո՞ կարէ տանել զխառ-
նակուռ խառնուակ արանց, և չարաց անգամ ՚ի բարիս·
եթէ առ հայս գտանէր նշմարանք ինչ այսպիսի անհե-
թեթ բանից, զի՞նչ ոչ ասէին յոյնք: Ո՛չ գիտեմ, զի՞նչ
ունէին ասել բողբոջեալք, եթէ ՚ի լոյս ելանէին վեր-
ջին հատորք գործոց նց· ուր ինքն բոլլանդ. այսպէս
հար-

Հարեանցն նշանակելոյ մեղմով 'ի 4· փեսոյ · * Իսկ 'ի
" Կեսարակէն՝ որ յառաջ քան զծնունդն Քնի, կատա_
" րեն յոյնք զյիշատակ ազատմոյ և եւայլ և այլոց ար_
" դարոց · որք ունիմք առեալ 'ի 19· գլխոյ ||: Այլ մեք
'ի կարծեաց տասնացուք · պարտ է կարծել 'ի ժամանակաց
յունաց զայգապիսի խառնաբնդոր բանս 'ի յետնոց ազգե_
աց մուծեալս · շատ է, զի գիտեն անդ եւամոյք և ա_
զոհեք պէսպէս 'ի նախնեաց յօրինեալք ըստ ռւոյր պատ_
շաճի · յորս յիշատակի գալուստ փրկչին՝ 'ի նորոգել զա_
զգամ և արդարացուցանել զնա, կատարել զուխտն՝ որ
առ նահապետս, և այլ եւս բանք այսպիսիք՝ յիշատա_
կութիւ անուանց երևելի նահապետացն՝ աբրահամու,
իսահակայ, յակոբայ, մովսէսի, ահարոնի, սամուէլի,
և այլոց գլխաւոր մարգարէից · որովք միաբանին ընդ
ճշմարտութեան :

(2) Վն ազատմոյ և որդւոց նո և Թաանց՝ կայ պատ_
մական յիշատակ 'ի Հ· մարտի · 14· ըստ սպ", և ըստ նոր
Ձեռագրաց · այլ ոչ 'ի հինս : Բայց պարտ էր՝ որոց յա_
ւելլին զպատմութիւն մն պիտայից ասենն, որ կայ 'ի սա_
նացոյցս, շատանալ պատմութիւն մը գրոց, և պարզապա_
նութիւն ըստ ամեն մը վեպաց, որք մեզս արարեալ փաքր 'ի
շատէ, և ոչ պատուհասանել զանազանս և զանգիտան ա_
ւանդութիւս հրէից և պատաւանց՝ որք յածին 'ի ժողո_
վածու գիրս յետնոց :

Յոյնք բաց յԷհանոսր յիշատակէ նախնի հարց՝ ըստ նա_
խանշանակեալն ճշմարտութեանց 'ի գլխոյ· 19· ուրոյն
եւս ունին 'ի փեսոյ· 4· ըստ ժամագր· յիշատակ այսպիսի·
* Յայսմաւուր, որ 'ի մը պատէք կեսարակէ պանրա_
" կերութե, յայնժամ զյիշատակն արասցուք ելիցն ('ի
" գրախտէ) նախաստեղծին ||· և յարի ասանաւոր բա_
նիւ · * Աշխարհ զատն արատաւորաց ողբակից լիցի
" նախածնողաց, անկեալ յերկիր Է անկելոցն 'ի Ձեռն
" քաղցր ճաշակաց : նոցին մը մաղթանօք ||· եւ : Իւ
'ի կարգի աղօթից · * Անաղան քն ծնանի 'ի կուսէ, առ
" 'ի հօրէ անառակականապար, որդի նախ քան զարա_
" րեալ, փրկօղն զադամ ||: Իւր այսչափ ինչ նշանակէ
բոլլանդ · 'ի մ· հատ· փեսոյ· 'ի 4 նորին ամսոյ · * Մէյն
" ազատմոյ, և անյն եւայի նախաստեղծից ելյն 'ի դրախ_
" տէն՝ բարեկրօն ազգ կատարէ 'ի յունաց 'ի ժամա_
" գիրս նշ յայսմ աւուր : (իսկ առ լատինս) Այս օր
" գինչ աստղեն, յորում (իմն, եթէ զատեկն անկցի
" 'ի 11 · ապրիլի) հանդիսական մեծարացանութիւ յուշ
" եւ

ս ըմբռնել զգնացեալսն այն, թէ յերկրային ծնեալ մարդ, զի հողեա, ս և ՚ի հող դարձցես. այն է մահուան՝ զոր եդ սա ՚ի մի ս ազգածնայ յառաջնորդելն զնա ('ի դրախտէն) ||: Այլ ՚ի մեզ, որք և յայս է՝ միշտ դրախտին գեղեցիկ նմանութեան ՚ի բանն բարեկենդանի, և նման ՚ի դրախտն ՚ի մի ջերմ ասաւել ՚ի պաշտաման յանձնարք կենդանիք պահոց. Լուսաւորք թերևս ազգաւորին ըստ ամենին առն յերկրաւորէ մի նախահայրն առ հասարակ. բայց մանաւանդ երևելիսց եղ, որք ՚ի գերմանիս և ՚ի պատմանիս, կատարեն զմիջամտ նախատակերէցն ազգածնայ և եւայի յաւաղ բանն զծնունդն զմի. Թող զի յայլ պաշտամանս հաւանելոցացն և մեծ եղբայրացնոց յետ զօրհնու փրկչին ՚ի փրկութեան նախատակերէց: Իսկ ՚ի մաղթանս՝ զոր ՚ի կեր առնու երկրորդին սա մնացեալ ամենայն, մարդկան կոչեցելոց ՚ի հանդէս, մերձաւոր այսպէս. * Մի ազգամ, աղօթեմ մի մեր ||:

Եւ երևելի ծնողացն նոցա, մանաւանդ լուսաւորական մերասաց կեր պետեցի. Է ըմբռնեցենոյ, աստնիգելոյ. պետերայ, նախահայրոյ աշխարհածնին են, զնոսն մանաւանդ եղբայրացութի ընդգեմ աստուածային եղևպատնեան ազգադասաւորի՝ տասներորդի սեռականաց (որ աւարտեալ զփրկութիւն ազգածնայ), թէ ստուգապէս ազգամ ըղձացաւ ՚ի մեզագն, և եհաս փրկութեան յաւիտենից. զոր և բազմօք առաջացուցանեն բանիւք որ մեղաց. և ծնողանանեն պատմառաց. զորս ասելոց է մեզ երկրորդել: Թողում ՚ի հարց (որք նշանակեն մերասա) եղբին, թէ յաւուր խաչելութեան ՚ի յաւանդել բազում մարմնոց նշխարելոց սրբոց, յարեան և նախատակերքն. այլ այն է ամենաբանիցս, թէ Է զմի համբարձման հօգին նոյ ընդ երամս արդարոց յերկինս: Յաւելու մերասաս, թէ ՚ի հաստատութիւն իրացս հայր և այն հանդերձեցեալ աւանդութի մի թագաւորն ազգածնայ ՚ի գաղղաթա. Է որոյ առն և ՚ի շարակնոցի, * մինչ ՚ի սուրբ գողգոթային, յորում ես զերաղ մարդն առաջին ||. զոր և մեզն նշանակեն սքանչ կերպարանս, արգաղինես. սքն եպիփան, որ ասերաբերան, սքն օգոստինոս, և այլք յաւելն՝ թէ զմի մեռաւ ՚ի մի զերեզմանին ազգածնայ ՚ի փրկել զնա ցօղով արեան իւրոյ: Եւ հերոնիմոս գլխովին՝ որ անյայտ աւանդութի կոչեաց զայդ, տակաւին խորև հաւանելի զոր ՚ի Թուղթն առ մարկեղա ՚ի գլխոյ պաւղոսի և եւստոքեայ՝ մինչգեռ եր յեհէմ, այսպէս. * ՚ի քաղաքի աստ՝ մանաւանդ ս. թէ ՚ի տեղն յայս ասէ ազամ յայնժամ բնակեալ առն և

ս մա-

» մեռանել ազգաց. սնանի և անէղին՝ յաղթեալ խաչեցեալ
» Տէրն մեր, կատարեալ ... կոչի, կամ ամէղի գաղափարաւ,
» մի անդամոք լինել(ոյ) զգլխոյն սուրբին մարդոյն. որպէս
» զի արիւնն երկիրոք ազգանց իբր քնի՝ կարէլ 'ի խաչ-
» ցին, զսաստկոյն ազգանց, զսա եւեղ անկեալ նախա-
» սանդղին լուսացէ զեկեղ. որով և սպասելոյն կատարե-
» բան. որէ որ ննջեսց, և կանգնեալց 'ի մեռելոց, և
» լուսաւոր լիցի քեզ քն ||։

(3) Այս նոյն կայ յիշատակ 'ի Հ. մայիսի. 18. ըստ ձեռ." և 17. ըստ տպ. համաձայն յաւելուածով մի ժամանակի ծննդեան նոյն զերկու որդիս, և խոստովանի հետևանաց մի պարկեշտութեան և սրբութեան երեցանց. զնի և յանկուցանող աւանդից՝ զոր յետէ և վարդան, թէ նոյ յետ ըղեկե-ղեցին ծնաւ և որդի մի մանկիւն անուամբ, և գուստր մի ստանդիկ անուամբ. 'Ի սոցին սակս խանս խնձ և զաւանդն սեբ-բեկլական. զի երևելին 'ի սեպհականս եղիթէքա (տ. կար-մրկի) կոչեցեալ, զոր 'եկեղեցին ... թէ նեղին եր նա նոյն, իբր մի 'ի հարսանց որդւոց նր, և է նմա եր 'ի տապանի անդ առ ըղեկեղեցւ։

(4) Այս մեղքսեալեկեկի զերեալն ընդարձակ պատմութիւն 'ի Հ. մարտի. 25. է սնոտայք և մասցածին զերաբա-րանեաց հրէից՝ Թարգմանեալ 'ի յունականն կամ յասորի գրոց, 'ի ցուցանել՝ թէ ոյր որդի էր նա, և զերդ-եկին յանձանձանօթութիւն, և քահանայացու առաքելական. զի ոչ 'ի գրոց և ոչ 'ի հարց ինչ ունի հիմն վաւերականի։

(5) Այս առաքելական նահատակին կայ ուրոյն յիշատակ 'ի Հ. յունուարի. 4. քաղուածոյ պատմութիւն՝ կեա մի 'ի մը գրոց, և կեա մի 'ի հրէական աւանդութեանց։ Իսկ ու-րոյն եւ 'ի սեպտեմ. 29. յիշատակ երից նահատակաց՝ աբրահ. և յակ. մինչ 'ի վախճան յովսեփու, նոյնպէս պատմութեամբ պատմութեան 'ի գրոց և յաւանդութեանց։

(6) Այս յովսեփայ նահատակի, ոյր մը զերին սակէ՝ թէ քսան զանհեկանի վաճառեցին զնա եղբարքն, հնարի Հ. սոյ մեկնութի իմն Ճարտար՝ առ ասնել զԹիւն ե-րեսուն. զի նմանեցի վաճառմանն քնի 'ի մատնչէն. քանզի զնէ, թէ * վաճառեցին զյովսէփ երեսուն զա-հեկանի զարգ և զան. և զսատն զողացան, և զքսանն ցուցին եղբարց իւրեանց ||։ Կարող էր եւ ասել, թէ քսան զանհեկանն առ յովսեփաւ՝ արժէր առ քնի ե-րեսուն. զի զին գրանոց հետզհետէ փոխի՝ ըստ ժամա-նակի անփոփոխ նիւթոյն և թանկանալով վաճառուց. կամ թէ զանհեկանք անուան է անորոշ, մինչ զի ըստ այլ և այլ հաշ-

հաշուէ նոյնանոյ գին քսան և երեսուն կմ բաւականն զանհեկանաց. այլ զմինչ այժմ են յաւելորդ բանս կըր- թիւ:

(7) Վն մովսեսի բազում են բանք հրէական աւանդից և մանաւանդ առ յովսեպոսի երբայեցւոյ. յորոց առեալ գրի և ՚ի Հ. սեպտ. 18. պէտպխապատասխանատու առաքելատու- նութի. որպիսի է և պատմութիւն վն կնոջ եթովպացւոյ՝ զոր առ մովսէս. եթէ հայիմք ՚ի մեկնիչս, նոքա նոյնացուցանեն զէ առաջին կնոջ մովսեսի, զը զէ սեպ- փորայ մադիանացւոյ. որ վն մեծամեծ գործոց եղելոց ՚ի ձեռն առն իւրոյ՝ նուէր և պանծանայր առեն ՚ի վէ մարիամու. և յայնմանէ եղ մախանք և տրտունջ: Յով- հաննէս տոկլոնինգ բոլլանդեան հոխագոյն խօսի զմով- սիսէ երկարապատում խնդրովք և վիճաբանական քըն- նութեք. այլ այդ չէ մեզ անկ. թող մեկնիչք և զարձակ վիպասանք տեսցեն. մեր փոյթ եղև զյայտնի վարս և զառաքինութիս մովսեսի նշանակել, զի նմանօղ լինի- ցիմք որ վարուց սէց ըն կարի:

Բայց ՚ի զանազան եկեղեցեաց կառուցելոց յանուն նա- խամարգարէին մովսեսի, յորոց մին և առաւել հռչա- կաւոր է ՚ի վենետիկ, երբեմն անշուք շինեալ յամի տն. 796. և ապա յամի. 1637, ՚ի հիմանց գեղեցիկ կառու- ցեալ, գոյր առեն ՚ի վաղ ժամուց և՝ եկեղեցի և վանք. մեծաշէն յանուն մովսեսի ՚ի թաբոր լերին. որոյ փո- խան յետոյ շինեցաւ փոքր և անշուք ՚ի նմին տեղւոջ՝ ՚ի յիշատակ երից տաղաւարաց զէ այլ մնացուածս: Աւե- լինել և ընդ մէջ յորդանանու և եղէմ ամաշար յանուն մովսեսի իբրև ՚ի տեղւոջ գերեզմանի նր. որ յետոյ եղև մզկիթ այլազգեաց. բայց մեք անյայտ գիտեմք մեր- ձաւորի գերեզմանի նր ըն գրոց: Իսկ վն թաղման նորա՝ են որ ասեն, թէ ինքնին եմուտ ՚ի գերեզման, և թա- ղեցաւ անյայտ ՚ի մարդկանէ. և են՝ որ գրեն, թէ յե- սու և եղիազար թաղեցին զնա, և ոչ ումեք պատմեցին զտեղին: Հին վէպք հասարակօրէն աւանդեն, թէ ած ՚ի ձեռն միքայէլ հրեշտակապետի եւս թաղել զմարմին մովսեսի և անյայտացուցանել. և ՚ի կամիլ սատանայի՝ զի յերեւելի տեղւոջ դիցի առ ՚ի լինել պաշտելի ՚ի ժո- ղովրդենէ, սաստեաց նմա հրեշտակն բանիւ տն. և յայս միտ խմնան զբանն յուդայի առաքելոյ վն վիճ- մանն եղելոյ զմովսիսեան մարմնոյ ՚ի մէջ միքայէլի և բանսարկուին. բայց յայտ է թէ այլք բազմօրինակ մեկ- նեն:

 (8)

(Թ) [illegible]
ծանօթութիւնք առ [illegible]
Մեզ կարեւոր թուի փոքր 'ի շատէ ծանուցանել զայսոսիկ
եւեթ: Յայտ է 'ի մեր [illegible]. թէ հաւատք՝ որ է
[illegible]

„ [illegible]

,, ցեն զայդ. այլ յայտ է՝ թէ ոչ կարասցեն. իսկ բարե-
,, կամին այ հրամանն տայր արարածոց բարեկամին. կամ
,, թէ ասել, աղաչելոց զբարեկամն իւր, և անդէն հնա-
,, զանդէին սմա՝ որք նախն ծառայէին. և աստուածս այս
,, հրամանատար լինէր վերնոց: Տեառնն, զի նոքա ՚ի
,, ծառայութիւն են կարգեալ՝ լինել զանհնազանդ ըն-
,, թացս: Մեծ եւս է այս քան զոր առ մակաբերն զոր-
,, ծեցան. Էհե՞ր արդեօք. զի զի ոչ զուգահաւասար է
,, հրամանն առալ ծովու, և որոց յերկիրն են. զի թէպէտ
,, և այն մեծ, և յոյժ մեծ, այլ ոչ հաւասար այսմ: Այլ
,, լսէր, թէ յոր սակս այսպիսի ինչ գործեցաւ, եր ա-
,, ղաղաւ: Անուանն յեսուեայ էր ունել պատկերին քնի.
,, ապա յայն սակս և զի այգր անուանակոչութ ՚ի պատա-
,, կերի՝ պատկառ կալաւ արարածն: Եւ զի՞նչ. միթէ
,, ոչ մե՞ այլ՝ յեսու կի՞ յիսուս անուան ընկալաւ: Այլ
,, այս՝ զի կոչեցաւ, իբրև օրինակ ճշմարտին անուանե-
,, ցաւ ||:

Յեսուեայ գերեզմանն իբրև ուխտատեղի զայս օրինակ յիշատակի ՚ի հերմոնիմոսէ յարձանակունն սրբաւհեալն պաւղայի. * Յայց եւ պաւղա յարգանոք և գերեզմա-
,, նացն յեսուեայ որդւոյ նաւեայ ՚ի լերինն եփրեմ, և
,, եղիազարու որդւոյ ահարոնի քահանայի՝ ՚ի հանդիպոյ
,, նո. յորոց առաջինն թաղեցաւ ՚ի թամնաթսարա ՚ի
,, հիւսիսոյ կողմանէ լերինն գաաշաու, և երկրորդն ՚ի
,, գաբաա որդւոյ իւրոյ փենեհեսի: Եւ զարմանք կա-
,, լաւ զնա յոյժ, զի այն՝ որ բաժանեաց զժառանգու-
,, թիւս, ընտրեալ էր անձին անդէս լեռնայինս և առա-
,, պարս ||:

Սա նոյն հերոնիմոս ՚ի գիրսն յաղագս եբրայական ան-
ւանց, զոր թարգմանեաց ՚ի յունականն բանից եւսեբի
կեսարացւոյ, գրէ այսպէս. * Գաասս լեառն է՝ ՚ի ցեղէն
,, եփրեմի. յորոյ ՚ի հիւսիսակողմն թաղեցաւ յեսու նա-
,, ւեան. և մինչև ցայսօր ցուցանի հոյակապ գերեզմանն
,, նր մօտ ՚ի գիւղն թամնա ||. Յաւելու սերապիոն ՚ի
գլ. իդ. յես. խնդ. ծէ. թէ ըստ աւանդութեան բազմաց
* ՚ի վմ գերեզմանին յեսուեայ եդաւ պատկեր արեգա-
,, կան, մանաւանդ թէ արձան, ՚ի յաւերժական յիշա-
,, տակ աղ յեսունոց՝ վասն մեծահրաշ ասպարիսիւմն ա-
,, րեւու, զոր արար յեսու բանիւն այ ||: Են և ասէ՝
որք ասեն, թէ քարինք գերեզմանին յեսուեայ [illegible]-
սարութ, դոյզն յեռեալ պարթենա մարթի գրել
յեբրայականն թամնաթսերեա, (որ և գրի ՚ի դատ. Բ.
9.

Գ. Ը եւրր.) որ Թարգմանի քաղաք արեգական, կամ արեգ. քաղաք, որպէս թէ ՚ի գործոյ անտի յեսուեայ ասել իցէ զանուն.

Թուի ինձ եւ զանուանս դայսս, կամ կաճառս, որ է տասանութիւն կամ շարժումն, ասացին առաջնոք խորհրդով եգեալ լերինն եփրեմի՝ ուր Թաղեցաւ յեսու. քանզի առանց ասեն, ՚ի ժամու մահուան նորա Թաղման յեսուեայ՝ շարժումն լինել մեծ ՚ի լերինն անդ. որ եթէ ստոյգ իցէ. ՚ի գէտ գայ ՚ի նշանակել զանուն Ճշմարտին յեսուեայ, Քրիստոսի. յորոյ ՚ի մահուան երկիր շարժեցաւ, եւ վէմք պատառեցան :

Գրէ եւ սբն գրիգոր տուրոնացի ՚ի գիրսն յաղագս փառաց վկայից. գլ. 18. Թէ * են եւ առ լեռինս քաղաքաւ
« ջերմաջուրք, յորս սովոր էր լուանալ զանձն յեսու
« նաւեան. ուր եւ նմանապէս բորոտք բժշկեալ լինէին.
« եւ է անդէն երկոտասան մղոնաւ հեռի յերիքովէ.: Իսկ
« մօտ յերիքով կան ծառք ապարանքը. քանզի տան ար-
« տաքս գդմանձեւ՝ խիստ պտտեսեալ, ըստ գեղմանց ՚ի
« նկրքուսա. եւ ՚ի սոցունց ասեն կազմեալ լինել զգեստ
« յեսուեայ որդւոյ նաւեայ: Բայց նաեւ մինչեւ ցօր ցայս
« նոյնպէս ընծայեն գղաւթս. որոց եւ մեք տեսող եղաք
« ՚ի բերել ոմանց, եւ զարմացաք ընդ սպիտակութեն եւ ընդ
« նրբութիւն նոցին միանգամայն ||: Նոյն բայս երեւի,
զոր եւ մեք տեսաք ՚ի սեկելիա, եւ եւ յիտալիա :

Այլ վասն լիւիադայ քաղաքին, զորմէ ասէ տուրոնացին ՚ի նոյն. գլ. 19. Թէ ջերմաջուրք նոր եւ առ մեզ եատուն զժշկութեն բորոտաց. յորոց առնուն զբազումս, համարին քննիչք՝ Թէ այն իցէ երեւելի քաղաքն ՚ի ցեղին ռուբենի, զոր հերովդէս շինեաց ՚ի պատիւ լիւիայ դշխոյի՝ մօրն տիբերեայ կայսեր. վասն եւ կոչի լիւիաս կամ լիւիադա :

Սոյն եւ է՝ զոր գրէ նա ինքն սբն գրիգոր տուրոննացի վասն յայտնի սքանչելեաց եղելոց ՚ի ձեռն յեսուեայ՝ առ իւրեւ, ունելով բանիւն այսպէս ՚ի գիրսն յաղագս փառաց խոստովանողաց. գլ. 40. * Բայց եւ զայն (ասէ)
« ոչ վարկպարազի է հաւատալ, թէ բազում անգամ
« ՚ի ձեռն ցուցականութե անձնեանց արժանի համարի տր
« յայտնել, եթէ որպէս արժան իցէ պատուել զսբս.
« կամ ընդունել զբժշկութեն հիւանդաց: Քանզի յուշ
« անեմ զգործ մանկութեա, զի յորժամ հայրն իմ վշտա-
« նայր ՚ի հիւանդութէ պատագրականն ախտի, եւ տա-
« պով ջերման եւ բազմապատիկ ցաւօք հիւծեալ՝ ան-

« կեալ գներ ՚ի մահիճս, ասէ ես յանուրջս գիշերոյ
« զամս՝ որ ասէր ցիս. ընթերցեալ իցէ քո զգիրս յե-
« սուայ Նաւեան: Եւ ես ասեմ ցնա. ոչ այլ ինչ գիրս
« ծանուցեալ՝ բաց ՚ի նշանագրաց, յորոց յուսուցին գեղե-
« րել ասանձիմ յաւուրս յայսոսիկ. իսկ թէ կայցէ գիրք
« այնպիսի՝ զոր դուդ ասես, և ոչ իսկ լուեալ է իմ.
« Ասէ ցիս այրն. Արթ և արա քեզ պնակիտ փոքրիկ
« ՚ի փայտէ, որ կարիցէ ամփոփել զանուանս զայս (յեսու-
« Նաւեան). և գրեալ ՚ի նմա զայդ մեկնեալ՝ տարցես
« և դիցես ՚ի մտառս հօր քո իբրև յիշատակ զկեանդ.
« և այն լինիցի նմա զարմանալ օգնականութիւն, եթէ զոր
« առնցես՝ կատարեսցես: Իբրև այգ եղև, պատմեցի
« մօր իմում՝ զոր անսի. և նա հրամայեաց լնուլ զպատ-
« ուէր անուրջանն: Եւ յորժամ արարի զայն, իսկ և իսկ
« ողջացաւ հայրն իմ ՚ի խոթութենէ անտի ||:

Իսկ զոր գրէ մատենս ՚ի սարբագրութիւն բանանիոյ. ասացա. 1. թէ անդ ՚ի պղնձեայ յեկեղեցւոջ ամ ազգ պա-հին երկու աստուածք և այլ նշխարք յեսուայ, են ան-տոյգ. Թերևս է համանման սէլ ուսեալ չխոթել: Թէև զչխոթելն արարչին զանուն յեսուայ է այլեայլ ա-րանց կարծեցեալ հսկայից. յորոց միոյն գերեզմանն գնի ՚ի լեառն ընծաբեռնոյ ՚ի սահմանս լիբանանու և արե-ալոյ՝ քան և մեծ ոստակաժ յերկայնութի. և միւսոյն ՚ի ներքուստ բիւզանդիոնի ՚ի լեառն եսուա կոչեցեալ. զորմէ անս յամարանոցն. էջս. 222:

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սբց մարտիրոսացն Սահակայ և Յովսեփայ, որք 'ի կարնոյ քաղաքէն կատարեցան։

Հ. յունվարի. 22. որ և արաց ծե. կամ ծէ։ Ղ՛ն աւրնս. Բ՝. երես. ՉԿԴ=ՉԿԸ։ Սամուէլ։ Կիրակոս. ԼԶ։

ՓԱՌԱՒՈՐ ՎԿԱՅՔՆ քսի, սբյն Սահակ և սբյն Յովսէփ կարնեցիք, պարծանք բարձր Հայոց, էին յամս նիկեփորայ կայսեր յունաց, և Հարոնայ կմ Ահարոնայ ամիրապետին իսմայէլացւոց, բնակք 'ի կարնոյ քաղաքի, որ և Թէոդուպօլիս կմ Երզրուում կոչեցաւ։ Հայր սոցա էր այլազգի 'ի ցեղէն, որ կոչիւր կայս, և մայրն քրիստոնեայ՝ 'ի Հայոց ազնուի կարնեցւոց. էր նոցա միւս ևս եղբայր, որոյ անուն ոչ նշանակի 'ի գիրս։ Երկոքին այս եղբարք 'ի բարեպաշտ մօրէն իւրեանց խրատեալք և վարժեալք 'ի մանկութենէ քրիստոնեական հաւատով և կարգաւորութեամբ 'ի քս, եռային հոգւով ըս առաքելոյ բանին, և յուսով խնդային, և աղօթից ստէպ կային, և 'ի պէտս սբց հաղորդէին, և անձնայօրդոր էին 'ի բարեպաշտութեան

ընթացս . այլ 'ի ծածուկ ունէին զքրիստո-
նէութիւն յաղագս երկիւղի հօրն և ազգին
առ ժամանակ մի՝ մինչև 'ի կատարումն ման-
կական տիոցն . և յայնմ հետէ ցանկային
յայտնապէս ունել զսբ հաւատս :

Այլ հնարս խորհեալ է միմեանս մտ իւրեանց՝
ծանուցին նիկեփոռայ կայսեր 'ի ձեռն գրոյ
և դեսպանի զքրիստոնէութիւն իւրեանց . միան-
գամայն և զկամս երթալոյն առ նա , զայլ-
ազգի զգեստս արհամարհելով , և առասպելս
մերկանելով : Այլ թագաւորն սիրով ընկա-
լեալ զբանս նոցա՝ յոյժ ուրախ եղև 'ի սր .
ապա առաքէ հրովարտակ , և երամէ զնոսա
մտ 'ի քս հաւատոցն . և երդմամբք խոստա-
նայ զամ ինչ առնել՝ զոր ինչ կամիցին , բայց
միայն փութով եկեսցեն : Այլ նոցա ուրախ
եղեալ է մխիթարութե թղթոյն՝ պատրաս-
տէին 'ի ճանապարհորդել . և 'ի նոյն միտս
յորդորէին զայլ ևս ազգակիցս իւրեանց՝ որ
զնոյն փոյթ հաւատոց ունէին 'ի քս . մինչև
ազդ եղև բանն 'ի ձեռն մատնչաց 'ի լսելիս
հօր նոցա . և նա անդէն և անդ խափանեաց
զպատրաստեալ ճանապարհորդութիւն . բայց
մին յեղբարց անտի (կրտսերագոյնն յերից ,)
մինչ այս մինչ այն խոյս ետ 'ի տանէ հօրն ,
և գնացեալ անկաւ 'ի տրութի յունաց :

Զնոյն խորհէին առնել և յովսէփ և սահակ .
այլ ոչ կարէին . քանզի յովսէփ՝ (որ և յու-
սուփ , կմեուսուֆ , երիցագոյնն հասակաւ)
ամուսնացեալ էր , և ունէր որդիս . և զի
ցանկայր նաև նա մկրտութեն , ոչ կարէր թո-
ղուլ

ղաւլ զնս և մեկնիլ . և յաղագս այնորիկ ար-
գելաւ յառանձին փախստենէ . և սահակ եղ-
բայրն յանձն էառ վասն սիրոյ եղբօրն՝ մնալ
ընդ նմա, հաւանել նորա կամացն՝ սպասել
ժամանակին յաջողելոյ . մինչև հնարեսցին
ամենայն ընտանեօքն երթալ առաջնորդու-
թեամբն այ ։

Եւ եղև յետ աւուրց լուր առին, թէ տէրն
մամիկոնէից քուրդիկ անուն իշխան հայոց
խորհի անցանել 'ի տէրուն կայսեր՝ յաղագս
երկիւղի ապստամբութեն, որով ամբաստա-
նեալ էր 'ի չարախօսաց ։ Յայնժամ պատ-
ճառանօք իւիք գնայցին առ նա առանձինն
յովսէփ և սահակ, և պատմեցին նմա զխոր-
հուրդ իւրեանց . և նա յանձն էառ տանել
զնս ընդ իւր ամ ընտանեօքն ։ Բայց քանզի
յապաղէր աստացեալն, զի և ինքն քուրդիկ
պարապոյ սպասէր, ելին երկոքին եղբարքն
դառնալ 'ի կարին առ իւրեանցն . և 'ի ճա-
նապարհի պատահեցան գործակալի ումեք
քաղաքապետին կարնոյ, որ զօրօք շրջէր 'ի
գաւառի անդ, և դիտէր զել և զմուտ Ծին .
և հարցաքննեալ զերկոսին եղբարսն՝ թէ
ո՞յք իցեն և ուստի՞ գան, 'ի վերայ եհաս ընդ
գուշակելոյն՝ թէ զի՞նչ խորհուրդ իցէ եր-
թևեկութեն նց . վոյ և առեալ էած զնս ընդ
իւր առ քաղաքապետն, որ զիշխանութի ունէր
քաղաքին և գաւառին կարնոյ . և զեկուցա-
նէր նմա մի ընդ միոջէ վն արանցն ։

Տեսեալ սահակայ և յովսեփայ՝ թէ ոչ են
հնար է ծածկել իրացն, գիտացին այնուհե-

ու՝ եթէ կամիս՝ մա է խափանիլ նոցա 'ի կա-
մաց փախչելոյ յօտարութիւն, և ցուցանել
զսէր խորհրդոց 'ի մասայ հանդերձից նահատա-
կութեան. մինչ յաղօթս ապաշխարան եղեալ՝
խնդրէին յԱյ հասանել նոցա 'ի թիկունս
օգնականութեան յաստուծոյ պատերազմին.
և լցեալ հոգւով՝ քաջալերէին եղբարք զեղ-
բայր 'ի մէր: Հրաման ետ իշխանն ածել զնո
զաստուածեան, և սկսաւ հարցանել յառաջնոց,
յո՞ր օրէնս իցեն, և յի՞նչ խորհուրդս կայցեն
կամ զի՞նչ խորհին յանձինս, եթէ զիտեն՝ թէ
աստուածն կայ նոցա մի յերկնից առաւ. կամ
պաշտել զդևն հայրենի, և կամ անյոյս լի-
նել 'ի կենաց:

Յայնժամ երկրպագեալ նոցա երանելեացն յանձ
խոստովանութեամբ՝ մեծապէս համարձակութեամբ
ընդ մի բերան քարոզէին զաստուածն ամենեցուն,
և ասէին. քրիստոնեայք եմք, և որ հաւատ-
հեցաք զմիւս սնունդ անմահ մեր հայրե-
նի, զի ճշմարտութեամբ լցաք աշակերտք. և
ծանեաք և հաւատացաք, զի քո է որդի մի
արարիչ և տէր երկնի և երկրի, և որ 'ի նմա
արարածք իցեն: Ոչ յաղագս խօսից մարդա-
սիրութեան և փրկութեան մերոյ խոնարհեցաւ
և էառ մարմին 'ի սրբ աստուածածին կուսէն մա-
րիամայ. և էանց ընդ ամ կիրս մարդկայինս
կենցաղոյս կամաւորութեամբ առանց մեղաց.
և խաչեցաւ, թաղեցաւ, և յարեաւ յերրորդ
աւուր, և համբարձաւ յերկինս, և նստաւ
ը աջմէ հօր 'ի բարձունս՝ ուր էրն յառաջ,
նովին մարմնով՝ զոր էառ 'ի մէնջ: Սմա ամ
նա

նախահարք և մարգարէք վկայեն, և առաքելոց անձինք. և յամ ազգս քարոզի անուան նորա և ածութիւն 'ի ձեռն հրեշտակաց, և զօրութեանցն՝ որ երևեցան յերկիր ։ Այս գալոց է փառաց՝ յայտուցանել զմեծամեծս, և հատուցանել ըն բարեաց գործոց հատուցանելոց՝ որք զնա ած իմացան. Միանգամայն և անհնազանդիցն ըն գործս նոցա, որք զհետ չքնան անխրատութեան և հայհոյութե այ և անբիծ հաւատոց, որ 'ի հայր և յորդին և 'ի սբ հոգին ։

Բայց հաւանեսցուք մեք և հաստատեսցուք՝ խոստովանիմք զհայր և զորդի և զսբ հոգին՝ ածութիւն մի, միով փառօք և պատուով և բնութբ և թագաւորութբ ։ Յայս հաւատասցուք, յայս մկրտեցաք, և յայս և 'ի սոյն հաստատեալ կամք՝ 'ի յայս կենացս յաւիտենից, և ոչ խոտորեսցուք յայս խոստովանութե յայլ կողմն, որ ոչ գոյ այլ. զի այլն ամ մոլորութիւն է մտաց ։ Մինչև ոչ իշխանութիւն, ոչ մեծութիւնք, ոչ պարգևք, ոչ գութք ընտանեաց, ոչ սուր, ոչ հուր, և ոչ ազգի ազգի տանջանք, և ոչ մահ, և ոչ այլ ինչ արարած կարէ մեկնել զմեզ 'ի սիրոյն քսի . հանապազ զոր ինչ կամիս՝ արա՛ փառվաղակի ։

Իսկ իշխանին և ամ ատեանին զարմանայլն ըն համարձակութե երանելեացն, միանգամայն ըն խոստովանութիւն և ըն հզօր բանսն. և ոչ ա կարէր ոչինչ առնել բանիցն զօրութե, և հողւոյն՝ որով քարոզէին զճշմարտութիւն 'ի

քս

կենդանի է. և որ ոք ոչ ատեայ զհայր իւր և
զմայր զհանգստական ճշմարտութեն, և առ-
նու զխաչ և երթայ զհետ քո, ոչ կարէ ա-
զի լինել հօրն երկնաւորի և ժառանգակից
քո։ Իբրև և սոքա հայրն են, եթէ ամենեքին
չխոտորեցան 'ի բանից իւր, 'ի բաց գնաց լա-
լով և կոծելով յաղագս մահու նց։ Իսկ նց
զանց արարեալ զնց աղաղակօքն և զողբօք
և զհառաչանօքն, գիտելով թէ այն է հնարք
բանսարկուին չարի առ 'ի խափանումն վկայ-
ական մահուան իւրեանց, խնդամիտ կային
'ի մէջ, և ցանկային ելանել յաշխէ բարի խոս-
տովանութբ։

Եւ զայս 'ի բանտին աղօթս մատուցանէին.
Տէր Այ ամենակալ՝ գոհանամք զքէն, որ պա-
հեցեր հաստատուն զյոյսն մեր՝ որ 'ի քեզ;
և յարգեցեր զմեզ 'ի խաւարէ 'ի լոյս, յան-
գիտութէ յԱծգիտութի, յանօրէնութէ
յարդարութի. և հաստատեցեր մինչև 'ի տեղիս
յայս 'ի տուն կապանաց վս անուան քո սբյ,
և 'ի հանդէս վկայութե՝ խոստովանելով զքեզ
Այ ճշմարիտ առաջի արեւլեաց քոց աներ-
կիւղ համարձակութբ։ Ոչինչ այլ փոխա-
րէնս տացուք ձնորհաց քոց, որ առատացու
'ի մեզ իմաստութբ և գիտութբ, և ցուցեր
մեզ խորհուրդս կամաց Այ հաճութե քո.
բայց եթէ անձինք մեր եղիցին վկայք ճշմար-
տութեդ՝ մեռանել վասն անուանդ քո մեծի
և ահաւորի։ Արդ ընկալ զմահս մեր, որ
վս անուանդ քո՝ Տր սիրելիս քո, որք սիրե-
ցին զքեզ յամ անձինս և 'ի զօրութէ. և խառ-

նեա

Նեռն զմեզ 'ի թիւս վկայից քոց, որք մեռան վն քո և կենդանացան. և վայելեսցեն յանփոփոխման և յանսպառ բարիսն որ յաւիտենից. զի քո է փառաւորութիւն և երկրպագութիւն յամ արարածոց՝ այժմ և յաւիտեանս յաւիտենից ։

Այլ որք 'ի բանտին էին՝ ասացեալ զամենին, փառս մատուցանէին այ. քանզի կային և այլ հաւատացեալ տոհմականք, զորս կալեալ ածեալ էին 'ի բանտն 'ի խոշտանգանս, և ստիպէին 'ի բաց կալ 'ի քնէ. այլ սոքին քաջալերէին զնս մի զանգիտել 'ի մահուանէ, յիշելով զասացեալն՝ եթէ ոչ են արժանի չարչարանք ժամանակիս այսորիկ հանդերձեալ փառացն, որ յայտնելոց է 'ի մեզ ։ Այլ ահա եկեալ հասանէր հրաման յիշխանէն վն երանելեացն սահակայ և յովսեփայ սպանմանն ։

Իբրև տարան զնոսա 'ի տեղի կատարմանն, աղաչեաց սբն յովսէփ զդահիճսն, զի նախ զերանելին սահակ կատարեսցեն (վն մանկագոյն հասակին). և նա յօժարութբ ըղ-պարանոցն խոնարհեցուցանէր. և դահիճն ձգեաց զսուրն, և եհատ զգլուխն. ապա ըստ նմին օրինակի և երանելին յովսէփ կատարեցաւ. (և ըստ այսմ կարգի կատարմանն եղաւ տօն յիշատակի սրբոցն սահակայ և յովսեփայ ։) Այսպէս վկայեցին սոքին 'ի կարին բարի խոստովանութբ 'ի քս, 'ի թուին հայոց մծէ. յամի փրկչին. 808. յարաց ամսոյ ժե. որ ըստ ժամանակին անկանէր 'ի հոկտեմ-
բե-

ըներ. 19. այլ ըստ հաշուի յայսմաւուրաց դնի 'ի յունվարի. 22:

Յակ զմարմինս սրբոցն քարշեցին և ընկեցին 'ի բացի՝ կերակուր լինել շանց և թռչնոց. և քարոզն աղաղակէր, թէ մի ոք մերձեսցի 'ի նոսա. ապա եթէ ոք յանդգնեսցի, ընդ նոցին օրինակի կորիցէ. և պահապանքն պահէին հրամանաւ իշխանին զմարմինս սրբոցն, զի մի ոք տարցի զնոսա: Իսկ ահա տեսիլ սքանչելի երևեցաւ 'ի գիշերին յայնմիկ, լոյս 'ի վերուստ իջեալ 'ի վերայ սրբոցն. և զարմացումն և ահ 'ի վերայ ամենեցուն լինէր. և արհաւիրք 'ի մտնէ 'ի վերայ իշխանին անկանէին: Այլ զարհուրեալ հրամայէր քարոզել, զի որք կամիցին առնուլ զմարմինս սպանելոցն, համարձակ լիցին. և որք 'ի բանտին էին՝ զամենեսեան արձակեաց առանց պատուհասի: Իսկ հաւատացելոցն մեծաւ խնդութեամբ բարձեալ զնշխարս սրբոցն՝ մատուցին 'ի տեղի հանգըստեան. և (յետ ժամանակաց ինչ) շինեցին 'ի վերայ վկայարան վայելուչ. ուր և բազում բժշկութիւնք կատարէին բարեխօսութեամբ սրբոցն 'ի փառս ամենասուրբ երրորդութեան. որում վայելէ ամ փառաւորութիւն և պատիւ յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն: Կարնեցիք մինչև ցայսօր ցուցանեն զտեղի գերեզմանաց սրբոց մօտ 'ի տաճար սրբ ածածնի յարևմտանս քաղաքին, և են որ 'ի բուն քաղաքին ասեն. ցուցանի և ուխտատեղի՝ նահատակի աղբիւր կոչեցեալ՝ 'ի տեղւոջ կատարման սրբոց:

ՅՈՒ-

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ Գ.

(1) Քանզի սովորական է ազգիս մեր վկայիցս նահատակելոց 'ի մէջի մարտում, նմին իրի չունի ուղիղ խորզարկութեն այլեւայլք : Հարազատ վկայաբանութիւնս գրեթէ բառ առ բառ վերծանի 'ի Բ. հին Ճառընտիր անգ., ուստի օրինակեցաք. որոյ համառօտութիւն է և գրեալն 'ի Հ. յայսմ. ԺԷ. ամ. և 'ի հին Ճաշոցս նոյնպէս նշանակի՝ ապրիլ ԺԵ, կամ ԺԷ. իսկ թէ ընդէ՞ր յայս միջոց վերածեալ իցէ զտօն սոցա տօնացոյցն, զայդ թողումք այլոց խնամատարել :

Ա. այժմ երկու ինչ մարթ եղև մեզ դուշակել. Մի՝ զի Թէոդիկեան յայսմ միջոցի եղեալ սէքն հատապահորէն են կատարեալքն յամառնային ամիս, բայց և ամենք յաշխարհի այսոր են փոխադրեալ՝ առ 'ի լինել առաւ զվեղոցս եօթնեկից յայլոց աւուրց ատաւել խառնելոց : Եւ միւս եւս՝ զի սեռանելով աղդեաց զերկուսին երգարկս համանունեան Է երկուց 'ի նահատակաց մեծամեծաց, զնին նախահայրց են կարգեալ՝ ըստ օրինակ Ճառընտրաց սանոց 'ի մէջ այլուրեանի յարմարելոց :

ՎԱՐՔ ԵՒ ԿԱՏԱՐՈՒՄՆ

Երկոտասան Մարգարէից ։

ԶՈՐ ՕՐԻՆԱԿ ՉՈՐԵ-քեան մեծանուն մարգարէք, Եսայի, Երեմիա, Եզեկիէլ և Դանիէլ, մեծամեծ մատենիւք և անուանմբք կենդանի օրինակ եղեն չորե-ցունց աւետարանչաց, նոյնպէս և երկոտա-սանեքին մարգարէքս բնաւորեալք ի թուոյ երկոտասան ցեղիցն իէլի՝ եղեն նախանկար առաքելոցն երկոտասանից, առա-քեալք յայ 'ի քարոզել աւետարան. կենաց բանիւ և գրով, խօսք երկնաւորք փողփողմն-թեանք 'ի պատմել զհրամանս այն և զնշա-նակս գալստեան միածնին յծ ։

Որք անուանեցան յանուանց մարգարէքս այս՝ առաւել ի համառօտագրութե գրոց խո-րանոց, յորս մեծամեծ խորհուրդք պարունա-կին ուղիղ է հաստ 'ի տասնից չորից մարգարէ-ից. և ահաւոր և զօրաւոր տեսիլք և պատ-գամք, հանդերձ խորհրդ՝ միածնականն և հա-ղեշտոյ քարոզութե. զի ոչ եթէ ի կամաց մարդկան տուաւ երբեք մարգարէութիւն, առ վէճս հաւատոյ, այլ 'ի հոգւոյն սբյ կրեալք խօսեցան մարդիկն այ. որք մի որոց

Յկ. 'ի

'ի մեզ եղեն շնորհք՝ մարգարէանալին . այլ զայսոցանէ մեկնեսցուք : Նաև մեզ մնայ նշանակել զհամառօտ պատմական յիշատակ միոյ միոյ յերկոտասան աւետարանողացս իցէ , ըստ որում զասանելեք աւանդելով 'ի նախնեաց . յորս եղկեփանն և գործելոց կարծեն հնագոյն հաւաքօղք աւանդիցս . և 'ի նոյն բանից են առեալ՝ որ լինչ դդրոշմեալ զաւանդին յօրինակս լինչ անծանօթի և ձանօթի , որպէս և առ մեծայարգանս և առ մեկնիչս՝ պէսպէս յարմարութէ :

ՈՎՍԷԷ :

Հ. հոկտ. 18 : Յ. հոկ. 17 : Լ. յուլ. 4 :

Ովսէէ (որ թարգմանի փրկող կամ փրկեալ, յեբրայականն ձայնելոյ եւ շա , եթէ փրկեաց կամ ապրեցոյց ,) էր որդի բէերայ 'ի բէլամովթայ , կամ բուրայ 'ի բեթլէմոթայ , 'ի ցեղէն իսաքարայ : Մարգարէացաւ յաւուրս թագաւորացն իսրայէլի և յուդայ՝ առ համօրէն տանն յակոբայ , յառաջագոյն զամ-ցեաւ քան զամենայն մարգարէս , ժամանակակից եսայեայ , և երեցագոյն Ծաղկա-քան զնա՝ սկսեալ յաւուրցն ոզիայ արքային յուդայ . Մարգարէացաւ իսկ զհարուածս 'ի ձեռաց ասորեստանեայց՝ զոր մեղացն յերոբովամայ որդւոյ նաբատայ . և բարկա՝ զաշակեաց աղգին յուդայ զոր բաբելացւոցն

եզեկիայ. աւետարանեաց զգալուստ փրկ-չին յծ 'ի փրկութիւն հաւատացելոց 'ի նմա, որ են ճշմարիտ իէլացիք: Մեկնին օրինա-կեաց զմերժումն հինին իէլի, և զկոչումն հեթանոսաց, երբ հրամանաւ տն էառ կին պոռնիկ, և ծնաւ որդիս 'ի նմանէ. առաջ-նոյն եդ անուն Եզրայել. (որ թարգմանի զաւակ այ, կամ բազուկ այ, կամ ցրուեաց ած). երկրորդին՝ չողորմեալ. և երրորդին՝ ոչ ժողովուրդ իմ: Մեռաւ խաղաղութեամբ, և թաղեցաւ յագարակի իւրում փառաւո-րապէս:

ՅՈՎԷԼ:

Հ. Յ. նախ. 19: Լ. յուլ. 13:

Սա էր որդի բաթուէլի 'ի ցեղէն ռուբենի՝ յագարակէն բեթորայ կմ բեթոմերոնայ: Ըստ ոմանց՝ ժամանակակից կարծեցեալ եղի-սէի մարգարէի, և ըստ այլոց՝ կանխագոյն ևս եսայեաւ և ովսէիւ: Խօսի առաւելա-պէս առ տունն յուդայ. սպառնայ զգերութին քաղդէացւոց. յորդորելով յապաշխարութի. գուշակէ զգալուստ քսի, և զիջանել հոգ-ւոյն սբյ. որպէս և զերկրորդ գալուստն տն ահաւոր նշանօք, և զօրինակ դատաստանին, և զհատուցումն արդարոց և ամպարշ-տաց: Մեռաւ խաղաղութեամբ, և թաղեցաւ յագարակի իւրում փառօք: Ի. սանգութե.

է

է դաղմատացւոց, թէ մարմինն յաւէլեալ մարգարէի փոխադրեալ իցէ 'ի քաղաքն իւրեանց ադրեայ՝ կիմծարա, և թաղեալ յաթոռանիստ եկեղեցւոջ 'ի ներքոյ աւագ սեղանն. զոր և աւանդ է բանս հինգ ամենայն յիշատակեն բոլլանդեանք :

ԱՄՈՎՍ:

Հ. մարտի. 2 : Յ. յունիս. 16 : Լ. մարտ. 31 :

Սա էր հովիւ 'ի Թեկուայ՝ էր վեց. մղոնաւ հեռի 'ի բեթղեհեմէ ընդ հարաւ. կոչի 'ի մարգարէութիւն յաւուրս ոզիեայ, և եսայեայ. որում և հայր կարծեցաւ յոմանց. բայց ոչ նոյն ճանաչի : Նախաձայնեաց ամովս զգալուստ փրկչին տիեզերաց. պատմեաց կանխաւ և զգերութիւն իէլի յասորեստան, և զդարձն 'ի բաբելոնէ, կշտամբելով զչարութիւն հրէից, և առաւել զանօրէնութիւն. 'Ի մարգարէանալ նր 'ի բեթէլ՝ սաստեաց նմա ամասիա քուրմ բեթէլայ. Երթ առէ 'ի յուդա, զի չէ՛ օրէն քեզ մարգարէանալ 'ի տեղւոջ երինջոցն՝ զոր կանգնեաց յերոբովամ արքայ իէլի. բայց ամովս յայտ արար, թէ ո՛չ հրամայեաց նմա տր անդ խօսել ունի զպատգամս նր : Այլ ասեն չարչարեաց ամասիա քուրմն զամովս. և ապա ոզիա որդին ամասեայ մխեաց զաւազան երկաթի ընդ ծամելիս նր. և այնպէս կիսա-

 մահ

մահ բարձեալ ածաւ 'ի Թեկուէա , և յետ ա-
ւուրց մեռաւ 'ի ցաւոց անտի , և անդ թա-
ղեցաւ յերկրի Իտալիոյ . և գերեզմանն նորա
երեւի 'ի նմին վայրի մինչև 'ի ժամանակս քրիս-
տոնէութեան : Իսկ ոչ ամենայն միայն , այլ և բա-
զումք 'ի դպրաց և յանգիրս մարգարէից մե-
կնչական մահուամբ ելին յաշխարհէ . այլ ոչ ա-
ւանդեցաւ գրով . յայտ է 'ի բանիցն քնի և
առաքելոց՝ որք յանդիմանէին զՀրէայս իբ-
րև զորդիս մարգարէասպանաց հարց :

ՈԲԴԻՈՍ

Հ. նոյեմբ. 11 : Յ. և Լ. նոյ. 19 :

Ոբդիու կամ Աբդիաս (այս է՝ ծառայ Տնյ)
'ի Բեթաքարամն աւանէ երկրին Սիւքեմայ ,
է նա նոյն հազարապետեան Աքայարքայ , և նը-
րոգն այն յիշատակեալ առաքելոյ յորջորջեալ
ազգային է առ Եղիա . որ խոնարհութիւն ցածոյց
զանձն Եղիայի . և կրեաց հալածանս ոչ սա-
կաւ 'ի պատճառս նորա . այլ և յառաջագոյն
պահեաց զՀարիւր մարգարէս յայրս ծա-
ծուկս յերեսաց հալածողացն յԵզաբելէ . և
յետ աշակերտելոյն Եղիայի ընտրեցաւ 'ի
պաշտօն մարգարէութեան : Իսկ այս Ե աստուա-
ծութեան երրորդեցաւ , և բազմաց 'ի նախ-
նեաց . բայց կան և հարք և մեկնիչք , որք
ասեն՝ թէ ուրիշ էր մարգարէն Աբդիաս , այլ
թէ յաւուրս Եսայեայ : Ոմանք աբդիու Հայէին
'ի

'ի գերութեն քաղդէացւոց և 'ի դարձ գերութեն, օրինակելով զփրկութիւն մեր քրիստոսիւ 'ի գերութենէ բանսարկուին ։ Թաղեցաւ 'ի տաճարին . ուր և յայտնեցան նշխարք նորա յաւուրս քրիստոնէութեան ընդ ոսկերաց եղիսէի մարգարէին, և յովհաննու մկրտչին ։

ՅՈՆԱՆ ։

Հ. Յ. սեպտ. 22 ։ Լ. սեպտ. 21 ։

Յովնան որդի ամաթեայ էր յերկրէն զաբուղոնի 'ի գէթ քաղաքէ քոփերայ կամ ագոբերայ, որ յետոյ դիոկեսարիա կոչեցաւ ։ Ոմանք 'ի հարց ըստ եբրայական աւանդողաց համարեցան զյովնան լինել որդի կնոջ այրւոյ, այն՝ զոր յարոյց եղիա . ոմանք թէ լինել նմա 'ի համարի աշակերտաց եղիայի, և ապա մարգարէական քարոզութեամբ առաքիլ 'ի մեծն 'ի Նինուէ . որ և 'ի դարձին իւրում խոյս ետ ասեն անդրէն հանդերձ մարբն յասորեստան, զի մի անգոսնեսցի 'ի հրէից, եթէ ոչ ելեւ 'ի գլուխ բանն նորա վս. կործանմանն Նինուէի ։ Եւ որ զի ոմանք ասացին՝ թէ Ամաթիաս հայրն յովնանու իցէ նա կինքն աղախնա մարգարէին ։ Իսկ այլք՝ թէ յովնան իցէ աշակերտ եղիսէի՝ առաքեալն 'ի նմանէ յօծանել զյէու 'ի թագաւոր ։

Այլ ստոյգն այն է, թէ յովնան էր 'ի ժամանակս յերոբովամայ որդւոյ յովասու թա-

քայլի ինէլ · որպէս է՝ տեսանել 'ի գիրս (Գ · Թագ · Ժէ · 25) · վ՛նյ և ժամանակակից Ովսէի և Եսայեայ ։ Նաև ըստ այսմ քարոզութեան յաջողանաւ 'ի նինուէ լինի ձախողակի յաւուրս առաջնորդայ արքային ասորեստանեայց , առ որով տիրեալ էր յոյժ դեղխութիւն և անառակութիւն 'ի նինուէացիս ։ Նորա թէպէտև առ ժամն զղջացաւ թ՛ըն և ամ՛ քաղաքն , որով ապրեցան 'ի կործանմանէ ըստ անբառ մարգարէութեան բարձրելոյն , բայց յետ անցանելոյ պատուհասին առ փոքր փոքր 'ի նոյն զառածանէին չարիս · վ՛նյ և իբր մատնեաց զնա 'ի ձեռս վարբակայ մարաց արքայի , որում գործակից էին բեղեսի բաբելոնացի , և պարոյր առաջին պատկառոր արքայ հայոց ։ Սոյն և տօբիթ պատուիրէր որդւոյ իւրում թողուլ զնինուէ · զի գիտէր ասէ՝ զի կործանեսցի քաղաքս ըստ բանին յովնանու մարգարէի ։

Մեծամեծ խորհուրդք նկարագրեցան յանձին յովնանու , որ եղև ակամայ քարոզ հեթանոսաց՝ իբրև առաքեալ 'ի կարգի մարգարէից · և պատկեր օրինակի փրկչին , առաւել ըստ թաղմանն և երեքօրեայ յարութեն · զորմէ բազում են բանք առ ս՛բ վ՛դպս ։ Ընդ ննջեցեալս յարուցեալս առ խաչելութ՛բ փրկչին թուէին ոմանք և զյովնան · որոյ գերեզմանն էր 'ի գեթ գաւառդին · այլ են՝ որք չփոյթ են զայն ը՛ գեթ քաղաքի փղշտացւոց ։

Պատմէ մեծն գրիգոր հռոմայ հայրապետ, թէ

Թէ ոմն 'ի սէր միայնակեցաց ունրոց մերձ յերկր հոգւոյն եսես 'ի տեսլեան զերեսն սէր մարգարէին, գլխոյն, զերեկէլն և զդանիէլ. և մեծարանօք խօսելով ընդ նոսա՝ աւանդեաց զօղըն 'ի ձեռս նոյ.

Մ Ի Ք Ի Ա Ս .

Գ. տող. 21. և յառաջոր. 5. Ե. յաւել. 15.

Միքիա մարգարէն՝ ի մէջ մանկաց էր. մարգարէացի 'ի ցեղէն յուդայ, և ի այլոց մարգարէացն 'ի ցեղէն եփրեմի. Մանուք կարծեցին, թէ սա այն է՝ որ մարգարէացաւ առաջի աքայաբու. և զի ոչ բաժ կամն արքայի խօսեցաւ, յանձնեցաւ 'ի ձեռս յակոբամայ արքայորդւոյ 'ի տառապանս բանտի և սովու. այլ յուշ դաւանեալ աքայաբու կենդանի 'ի պատերազմէ՝ ի գուշակելոյ մարգարէին բանիւ սրն, յովրամ սպան զնա առեն վկայական մահուամբ՝ զահավէժ առնելով կամ կախելով։ Բայց ճշմարտագոյն է ասել ի այլոց, թէ միքիան այն մարգարէ որդի յեմլեայ յաւուրս աքայաբու և յովրամայ՝ զանազանել է 'ի միքիայ մարգարէէ, որ գրեաց զգիրս մարգարէութեն յետ ժամանակաց, փայլեալ 'ի մէջ յուդայ՝ քան իէլի, յաւուրս յովաթամայ, աքազու և եզեկիայ. և սա եւս առն վկայական մահուամբ սրոյ կատարեալ։ Որեն բաղումք ի սոզամենոսի՝ թէ յաւուրս

մեծին Թէոդոսի կայսեր, կամ որդւոց նորա արկածեալ և շնորհօք յայտնեցան նշխարք սրբոյն Միքիայ մարգարէի և Ամբակումայ՝ ի Հրէաստան, 'ի ձեռն տեսլեան՝ որ եղև առ Զեբեննոս ծերոյ եղև Էլեւթերուպօլսոյ. քանզի և մարտաւոր աւանն մօտ է յԷլեւթերուպօլիս: Մարմինն Միքիայ գտաւ թաղեալ 'ի սեղին կոչեցեալ Բարաթման. զորոյ զգերեզմանն բնակիչք տեղւոյն կոչէին նեֆսամա նեէմանայ, կամ մէֆսամմէէմանայ. Նոյ գերեզման և յիշատակ կոչի հաւատարիմ, ոչ գիտելով զանուն սրբոյն. այլ յայտնեցաւ յետոյ, թէ նա էր մարմին Միքիայ մարգարէին է: Պատմեալ հանգստեան վկայութիւնն նոր վասն ծննդեան քոյ 'ի Բեթղեհէմ յաւուրս Հերովդի արքայի:

ՆԱՒՈՒՄ:

Անունս Նաւում, ըստ եբրայեցւոց՝ նախում կմնահում, որ թարգմանի մխիթարութիւն, նոյն համարեալ է ըստ անուանն նոյ: Սա էր յեղկեսեայ քաղաքէ յայնկոյս յորդանանու յերկրին բեգաբարայ՝ 'ի ցեղէն Շմաւոնի: Սկսաւ մարգարէանալ յաւուրս Եզեկիայ արքայի, յորում ժամանակի գերեցաւ իէլ յասորեստան և 'ի Նինուէ. վասն մխիթարել զժողովուրդն՝ գուշակելով զդարձ գերութեան նց: Պատմեաց սա և նինուէացւոց աւերակործանութիւն հրով և երկրաշարժ յանկարծ՝ իբր յետոյ և

և ևս աւելի ամօք յետոյ քան զնա. և յոչ դառնալով նոցա 'ի չարեացն, և 'ի տառապեցուցանել զորդիս իւր, սպառնացաւ նոցա դժնդակ կործանմամբ և գերութեամբ. և այս կատարեցաւ յետ իբր 140 ամաց, յորժամ առին քաղդէացիք զԵրուսաղէմ, և բարձին անտի զԹագաւորութիւն ասորեստանեայց: Այլ Նաւում՝ մխիթարելով է հայեալ և զՆինուէացւոց նմին առ եղերկիւոյն, թէ ոչ մնասցէ արքային Նինուէ յետ նմ: Այսուամ մնալ խաղաղութիւն յերկիրն իւրում 'ի քնդարար:

ԱՄԲԱԿՈՒՄ:

Հ: գլխ. 7 : Յ. գլխ. 2 : Լ. յաւել. 15 :

Ամբակում (և այլոց՝ Համպագուգ) առաւ յամանց լինել որդի Սոմնացւոյն, զոր Եղիսէ դարձոյց 'ի կեանս. այլք ասացին լինել ըղժամանակին Անդրիանեայ. այլ միայն թէ էր որդի առաքելոյ՝ 'ի ցեղէն Շմաւոնի 'ի բեթէկուկար կամ բեթզաքարուանէ: Ասաւել սուրբականն կարծիք է, թէ էր յաւուրս Եզեկիայ և Մանասէի, մի 'ի մարգարէից՝ զորս առաքեաց Տէր 'ի յանդիմանել զչարիսն Մանասէի: Նոյց մէ զուշակելոյն զգերութիւն և զդարձ ազգին յուդայ յերկիրն քաղդէացւոց՝ բազումք ևս եղին զնա լինել ժամանակակից Դանիելի, և թէ սա ինքն էր՝ որ տարաւ առ նա կերակուր 'ի ձեռն հրեշտակի

նոր

ձին 'ի գուբն առիւծուց. այլ առաքեալն այլք՝ երկու ամբակումս ոչ էին : Ընդ գերութեամբ մարմնոյ միքեայ մարգարէի՝ ոմն ասացաք, եգիտ և զմարմին ամբակումայ սերբեննա եկեղ եւ եւթերապօլայ՝ 'ի քաղաքն կոչեցեալ կալլա կէմ կիլա, առաւն առաքարկզաւ Հեալ 'ի գերեզմանէն միքեայ : Տօնք են պատարագամք ամբակումայ, և յայտնեաց՝ աչհատուր գուշակութիւք նմ 'ի վերջ փրկչէն ընթանալոյ զգիտական 'ի մէջ երկուց աւազակաց էր գագաթանց :

ՍՈՓՈՆԻԱ :

Հ. գլուխ. 7 : Ը. և Լ. գլուխ. 3 :

Սա էր որդի Քուսեայ որդւոյ Գոդողիայ որդւոյ Ամարեայ որդւոյ Եզեկիայ 'ի լերանցն Սարաբաթայ 'ի ցեղէն Շմաւոնի : Մարգարէացաւ յաւուրս յովսեայ բարեպաշտ արքայի յուդայ. յորում ժամանակի էր և Երեմիա մարգարէ. ում և ողջա կէին մարգարէ : Նանիք Սոփոնիայ Հայրենն առ երկուս ցեղս մնացեալս, զի առ տանն յուդայ և բենիամենի, գուշակէ լալ միանգամայն զգալոյծ գերութեան. Հրէից յօրինակ ազատութեան ազդէ մարգարէն 'ի ձեռն փրկչին : Մեռաւ խաղաղութեամբ 'ի տան իւրում :

ԱՆԳԷԱՍ, ԿԱՄ ԱՆԳԷԼՈՍ.

Յ. դեկտ. 16 ։ Ն. յուլիս. 4 ։

Սա էր մի 'ի դարձելոց 'ի գերութենէն բաբե- լացւոց 'ի Հրէաստան 'ի մանկութեան իւրում առ. կիւրոսիւ . և սկսաւ մարգարէանալ յերկրորդ ամի դարեհի յաւուրս շինութեան տաճարին զօրաբաբելի՝ ձայնակցութեամբ զա- քարիայ մարգարէի, գուշակելով յայտնա- պէս զփառաւորութին տաճարին 'ի գալստեան մեսիայի։ Ընդ էսա առ եբրայեցիս ասի խագ- գայի, որ թարգմանի խրախ կամ տօնաղը- հարձ . և արդարև էր խրախարար անուամն իւրոյ զուարթացայց զժողովուրդն այ՝ աւե- տարանելով զմերձակայ գալուստ փրկչին յս . որ եղև յետ իբր 500 ամաց ։ Սա կոչի հրեշտակ. նոն անմնակալի , որում 'ի դէպ գայ անուն նոր էր ։ յունականին անգելոս . կմ աղգէոս . ոմ թէ անգեղոս , որ է հրեշտակ . մինչև շփոթել զնա ոմանց ընդ մաղաքիայ՝ որ եբրայեցերէն հրեշտակ լսի . և արդարև եր- կոքեանն իսկ հրեշտակք էին 'ի մարմնի . որպ և նմ. մարգարէք՝ հրեշտակք այ , ։ քն պատ- գամաւորք նոն առ մարդիկ . որոց մերձիմնն եղև հրեշտակ հռաչալի՝ մկրտիչն յովհան- նէս ։ Ընդ յայսպիսի խորհրդաւոր անուանց տխմարական մոլորութին եհան ասեն ոմանք ի- նէս , այնչափ մեծացուցանելով զանգէոս

և

և զմաղաքիա և զյովհաննէս մկրտիչ, մին-չև ասել, թէ նոքա յառաջին հրեշտակք էին, և ապա մարմին առեալ՝ եկին 'ի քարոզել 'ի մէջ մարդկան. փոխանակ ասելոյ՝ թէ մարդիկ էին հրեշտակահանգէտք վարուք և պատուադամասութբ. որ հեռանիմս ասէ 'ի վերայ պօղոսի առաքելականի. * Նայլ եղիա „ մեզ երևի մեծ քան զմիայնակեացս, և „ յովհաննէս քան զծնեալսն կնոջ յառաջ „ սկսեալ մարգարէանալ. և ողքա այլապի- „ տեքս նախնիք և անապատաւորք 'ի վեր „ քան զմնուքս են: բայց ոչ եթէ առաւօ-քոյ են համարոյ մարդկութեն:

ԶԱՔԱՐԻԱ:

Հ. Ծաղկ. 16 : Յ. Փետր. 8 : Լ. Նեպտ. 6.

Զաքարիա, որ թէ զէքէր իա, կմ զիքր եահ, քն յիշեալց զնծ, կմ յիշատակ տն, էր որդի բարաքեայ, ժամանակակից անգեայ մարգարէի. զի և սա յերկրորդ ամի դարեհի սկսաւ մարգարէանալ. թէպէտև նա յամսեանն վեցերորդի, և սա յութերորդի ամսեանն: Յաճախագոյն են խորհրդաւոր տեսածք և տեսիլք զաքարեայ քան զայլոցն, պէսպէս օրինակաւ գուշակելով զգալուստ քի և զկարգ անօրինականն գործոց նր, խաւ-րագոյն տեսութբ. մինչև ասել ումեմն 'ի հարց մն գիրս զաքարիայ մարգարէի. խորք խա-

խորոց կարգան 'ի ձայն ասհանացն այ . զի
Թէ սպառ խօսեալ էր , ոչ այնչափ մարգա-
րէութիւն , որչափ աւետարանական առաքելութէ
երևէր , 'ի նախաձայնեալսն անդ իբրու զման-
նեն ըն քնի փառօք յեկեալ յաւուր արմաւենեաց,
զմանկանութին յուդայի , զխորհուրդ հաղոր-
դութե , զմէրս ձեռացն քնի . զէջս նորա 'ի
դժոխս՝ 'ի մեր հանել զերամն արդարոց .
զյարութե նռն և զփառաւորութե . այլ և
զկոչումն հեթանոսաց , և զմիաձայնութեան եկե-
ղեցւոյ : Ասանք հանմարին զզաքարեայ՝ քա-
հանայ լինել և յաղթել զեւոսացի . և քաղումա-
սա. սա հայեցուցանեն զբանն նռն մա զաքա-
րիայ որդւոյ բարաքեայ , որ մկայական մահու-
ամբ կատարեցաւ ը մէջ տաճարին և սե-
ղանոյն . զորմէ Տէրն յիշատակէ տաճարին ծանօթու-
Թե յաւանդեալն տունն նորին զաքարիայ մար-
գարէի՝ աւուրնթեր մնոփրկաւի ու հօրն :

ՄԱՂԱՔԻԱ .

Յ . յունվար . 3 : Լ . յունվ . 14 :

Սա է երրորդական ձայնի՝ Մաղաքեայ , հրեշտակ
լսի . (յորմէ ասացեալն՝ մեղաքիէ .) իսկ մա-
ղաքի , հրեշտակ իմ . և մաղաքիա՝ հրեշտակ
այ . զորմէ ասեն ոմանք , Թէ յառաջինմէ
այլ ամենայն էր նա . և մա ասէին ուսանելոյ
զհրեշտակ այ 'ի տեսլեան , և ընանելոյ 'ի
նմանէ զխորհուրդս և զմեկնութիւն մարգա-
րէ

բէութեց , հրեշտակ կոչեցաւ․ բայց յայտ է թէ ըմբիկ անուն նէր էր հրեշտակ , որ և 'ի նոր օրէնս գնիին անուանք հրեշտակաց՝ միքայէլ, գաբրիէլ, ռափայէլ, եւս և սերոբէ, քերովբէ , առ. սմանս նաև անգեղոս կոչեան- ձէլոյս՝ որ հրեշտակ․ և այս մի ջերմեռանդն փափաքման առ հրեշտակս՝ ճանաչել զգաստե- խոսութի նց , և յորդորամիս լինել 'ի նմա-
նութի մաքրութե նց։

Յաւելլին ուսարկաւել , թէ մաղաքիա մարգարէն կոչէ նոյն իսկ լինքն եղբայս քահանայ՝ զվէշ օրինաց․ և յայս միայն եղեն նաև ոմանք 'ի հարց և 'ի մեկնչաց։ Այլ ստուգագոյն կարծիք է , թէ մաղաքիաս եղև վերջին 'ի մարգարէս 'ի ցեղէն զաբուղոնի յերկրէն սոփայ , կմ յազգէն ղեւեայ , ժամանակակից անգեայ և զաքարիայ՝ կրտսեր քան զնս․ զի համառի ակիղան մարգարէութե նր յետոյ լինել քան զկատարումն շինութեան տաճարին զօրաբաբէլի․ որ և խրատէ զքահանայս տաճարին․ գուշակէ զխափանումն ահարոնեան քահանայութե․ և աւետարանէ զգալուստ քնի յծ՝ յառաջընթացութե հրեշտակին իւրոյ երկրորդ եղիայի , որ յովհաննու կարապետի․ սոյնպէս և այլ ինչ բազում պարզօրէն գուշակէ խորև մերձաւոր նորոյ օրինացս քան զշատս ուսուցողաց։ Սեռաւ սակն խաղաղութե յերկնապարգեւն ,
և թաղեցաւ յագարակի իւրում։

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սրբոյն Աթանագինեայ եպիսկոպոսի, եւ երկու, կամ տասն աշակերտաց նորա. եւ Հինգ վկայից առ Նովաւ կատարելոց :

Հ. Յ. Լ. յուլիսի. 17. կամ 16 : Ճառընտիր. Գր. յուլ. 19. եր. ... եւ Գր. յուլ. ... Բոլլանդեանն ... 'ի Ժ. հատ. յուլ. 17 : Տիլլեմոնդիոս : Ս. Եփրեմի. առ տարի. յուլ. 17. հատ. Ժ. եր. 223. եւ այլն :

ԱԹԱՆԱԳԻՆԷՍ ԵՒ ԸՍՏ այլոց՝ Աթենոգինէս, ըստ Աթէնածին, էր յամս կայսերութեան Դիոկղետիանոսի, քրիստոնեայ ծնողաց զաւակ, եղբայր մարտիրոսուհւոյ որբա-նեար ամուսնոյ սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչի, 'ի սահմանաց Սեբաստիոյ քաղաքի՝ որ յառաջին Հայս, յեպիսկոպոսաց անուանեալ գաւառի՝ որ ըստ առաջնոց էր 'ի մասին կապադովկացւոց Ծի : Սորա անուամբ Աթանագինեայ 'ի մանկութէ 'ի վարս բարեպաշտութեան գովելի եղեւ եւ զարմանալի յաչս ամ Հաւատացելոց. եւ էր զօրաւոր բանիւ եւ գործով, եւ վարժ 'ի գիտութիւն քան զիմաստութիւն ժամանակին : Այլ իբրեւ եհաս հասակ բարե-

բերկրութիւն նոր 'ի լոյս երկրորդին սերաբովբէից ,
կալաւ զնա առ իւր , եւ եդ զնա քահանայ . եւ
առաջնորդ ընտրեալ հոգւոյ նոր 'ի խնամարկել
հոգւոց՝ կացոյց զնա քարոզիչ ճշմարտութեան , այս է
անասուն գառանց իւրոց՝ խոցել աջակից եւ
գործակից իւր յանդի . Արդ նա արժանի լինել
առաքելական քահի եւ Ք ծառայութեան առանց
գոյց հայրենեալ զժողովուրդ իւր՝ պատուիրանս
յորինեալ զհաւատս եկեղեցւոյ 'ի փառս եւ 'ի
զօրութիւն անմահականին :

Այլ եւ 'ի ժամանակին յանձնելոյ՝ եկեալ հաւ
ատն առաջին բարեպաշտութեան յԱստուածոյ , եւ
'ի գերութիւն փարեցին զպատուամ զօրս եւ զկա-
նայս եւ զմանկունս , եւ առաքեաց յԱստուծոյ իւրեանց .
Արդ սոքա ամենայն հաւատարիմ քրիստոնեայ
առաջնորդ 'ի մէջ գերելոցն . եւ Հնազանդ խրախ-
ճեալ մեր աղօթութիւն նոցա՝ ժողովուրդ 'ի մխի-
թարելով ժողովրդեանն նոցա բարեպաշտ , եւ զերկիր
եղեալ զնոսա յԱստուծոյ բարեպաշտութեան՝ փրկել զգե-
րեալսն , եւ անդրէն դարձուցանել զիւր ոչ-
խարսն՝ ուր եւ գտանիցէ . զի էր հովիւ բարի
եւ առաքինի .

Այլ յերթալն զձանապարհաւ՝ եհաս 'ի
գիւղ ուրեմն , ուր մնաց կայր լեառն , եւ ծա-
ռայ մի անդ խորին յայր . ուր ընակեալ էր
մի չար մի մեծ եւ ահաւոր , որ բազում փորձանս
'ի մէջ անցեր բնակչաց աշխարհին , եւ յաղթահա-
րէր զանասունս նոցա եւ զարգայս . Այլ եւ հե-
թանոսք բնակիչք դառնութեամբ այնպիսի երկիւղ,
զի՞ մեծաւ ընդդիմացաւ՝ աստուածութիւն էին առա-
ջեալ ընտրել ընդ ժամանակս ժամանակս

 մա

մանուկ մի վիճակաւ՝ իբր դիւական խորհր-
դօք, եւ ընկենուլ յորձ վիշապին. զի մահ-
ուամբ նորա հաշտեսցի ընդ նոսա վիշապն։ Արդ
իբրեւ մերձեցաւ երանելին աստուածայինն ՚ի
տեղի անդր, տեսեալ զմանուկ մի կապեալ
անմռունչ, զարմացաւ ընդ իրսն. եւ հարցեալ
ուսաւ նախ ՚ի մանկանէն, եւ ապա յորոց
մերձն կային, զպատճառս իրացն, եթէ ՚ի
պէտս կերակրոյ վիշապին է կապեալ։
Յայնժամ գթացեալ սրտին ՚ի վերայ մանկանն՝
ուսոյց զնա կարդալ առ Աստուած բարձրեալ, եւ
խնդրել զօգնականութիւն նորա. եւ ինքն յաղօթս
եկաց, եւ ասէ. Տէր Աստուած յաւիտենից՝ օգնա-
կան լեր մանկանս այսմիկ։ Ապա կնքեալ
զմանուկն նշանաւ սրբոյ խաչին՝ ելոյծ զկա-
պանս նորա. եւ մերձ կացեալ առ նմա՝ կարդայր
զանուն Տեառն Յիսուսի, եւ ասէր, Տէ՛ր Աստուած՝ որ քոյին
հրամանաւդ յաջողեցեր ինձ հասանել ՚ի
տեղիս յայս, ուր հանդերձեալ էր մանուկս
այս ծախիլ ՚ի գազանէն, լո՛ւր Տէր ծառայի
քում, եւ առաւել եւս մանկանս բարբառե-
լոյ առ քեզ սրտի ուրախ՛. Եկ Տէր յօգնականու-
թիւն, եւ ցո՛յց աստ զզօրութիւն բարերարութեան
քո. եւ զհզօր վիշապն արա՛ անզօր՝ հարկա-
նելով զնա. որպէս զի բնակիչք տեղւոյս տե-
սեալ եւ ուսեալ զանուն եւ զանհասանելի
զօրութիւն քո՝ փառաւորեսցեն զԱստուած եւ զսքան-
չելի անուն քո յաւիտեան. եւ ես ծառայ քո
ուրախ եղեալ գնացից զճանապարհս իմ՝
առաջնորդեալ անուամբդ քո։
Իսկ մինչդեռ յաղօթս կայր սուրբն, սողեցաւ

եկն միշտայն արտաքս , և երևեցաւ սարսա-
փելի և ահաւոր տեսիլ նմ : Յայնժամ սբն
աթանագինէ հայեցեալ յերկինս , և մեծա-
պէս հառաչեալ առ ած՝ եհար երեսս յանուն
ամենասուրբ երրորդութեն ՚ի վն գլխոյ միշա-
պին սոտիւրակեայ գաւազանաւն՝ զոր ունէր
՚ի ձեռին իւրում , և առժամայն հերձեալ
գազանն սատակեցաւ : Նպա արձակեաց
այլոցն ևս զմանուկն ՚ի տունն իւր . և ինքն կա-
մէր գնալ զճանապարհ իւր . իսկ ծնողաց
մանկանն տեսեալ զորդն՝ լի եղեն ուրախու-
թբ . և առ մեծի խնդութենն կամեցան փա-
խուցէնս տալ սբյն զորդի իւրեանց իբրև ՚ի
նուէր այ նմ . իսկ սբն քարոզեաց նց և մեր-
ձակայ հեթանոսաց զհաւատս քի . և յղեաց
զնս առ եպսն՝ որ նստէր ՚ի գաւառի անդ :
Զայն տեսեալ եպսի տեղւոյն , և յմծայլին
յայտնութէ իմացեալ զարժանաւորութէ
աթանագինեայ , ետ բերել զնա առ ինքն .
և բանադրատեալ ձեռնադրեաց եպս զմծա-
ւէր այլոցն . զի այսպիսիքն են սոքա՝ որ կարօղն
են դէտ լինել հօտւոց :

Իսկ երանելին աթանագինէ՝ այսպիսի շնոր-
հաց հասեալ , չէառ յանձն մնալ յերկիր սուրբ .
այլ միայն առեալ զմանուկն՝ զոր աղերեցայց ,
ըն հաւատոց ծնողացն յիւր արբանեկութի ,
փութացաւ գնալ զճանապարհ իւր . և հա-
սեալ յծն քարքարոտաց (՚ի վերին կողմանս
պոնտացւոց)՝ դարձոյց զբազումս ՚ի դե-
րեաց . և նստեալ ՚ի գաւառն սեբաստիոյ՝ եա
յիւրաքանչիւր անդի եղբարց և ծնողաց իւ-
րեանց :

րեանց ։ Այլ ինքն եկեալ նստաւ առանձինն յիւր գիւղն, որ կոչիւր փիլաքթաղէ կմ փետաքթանէ. բայց ոչ եհան ումեք 'ի վեր գեղջաութեն շնորհս՝ զոր ընկալեալն էր յուղեղջնացութեան իւրում. այլ զի մի տրտմեցուսցէ զսեբաստացւոց զեկեղն, որ առաջ էր քորեպիսկոպոս. և անդ լինէր հանդերձ որդւովն իւրով, որում անուն կոչեցաւ պապառաղիկյան՝ այս է հայրապետ. (որ Ը օրհնակաւորաց ինչ նոյն կարծի Ը մանկանն առաքեցելոյ 'ի վիշապեն.) որ և զկնի կատարմանն սրբոյն զաւթաքարեպաշտութեն խոստովանութՆ արժանի եղև

Ընունել ։

Յետ այսորիկ զարձեալ հանդեր քաղաքաւորացն յՏն յայն, և բազում աւեր 'ի վերայ ածեալ, հուր արկին և յեկեղեցեացն՝ որ կային 'ի գիւղն, զոր իւր իսկ սրբոյն անթառնազինեալ շինեալ էր. և մինչդեռ բորբոքէր սաստկապէն, տեսեալ զայն սրբոյն՝ կարդաց առ Այ պահել զեկեղեցին իւր. և յանկարծակի եկ հողմ ջրախառն 'ի միջոցէ օդաչի եկեղեցւոյն, և շիջոյց զհուրն. և մնաց յիշատակ սքանչելեացն զբազում ժամանակս. զի ցուցեալ լինէր անմեղացն տեղին՝ ուստի եկ հողմն, և առ նմին շինուածք ինչ եկեղեցւոյն կիսայրեացք ։ Նաև բազում և այլ սքանչելիս արար սրբոյն անթառնազինեալ ըստ շնորհացն՝ զոր ընկալաւ 'ի Տնէ յԱյ. և զբազումս յանհաւատից եած 'ի սբ հաւատս Քս աւետելոյ խմաստութե իւրոյ և քանիբանն զիտութեն. և զանհնարին խրատեր միաբանութեն կեալ, և սի

X 2 բով

Մ [illegible] սրբոյն
ընկալաւ մխիթարանս:

Իսկ էր ագարակ մի երեւելի գռողէ կոչեցեալ 'ի սպասաւորաց սահմանի՝ հինգ կամ վեց մղոնաւ հեռի 'ի փիլակեթովեայ. եւ եղեւ հակառակութիւն յոմանց միջի մեր մատակաց (զի մատակ երիվարաց) արածելոց 'ի տեղւոջ անդ. կոչեաց զնա երանելին աթանագինէս, եւ արար նշ դատաստան, եւ կարգեաց իւրաքանչիւր իրաւունս, զի անկախ լինիցին. այլ նշ միաբանգամ բորբոքեալ ընդդէմ իրերաց, եւ անտես արարեալ զկարգադրութիւն սրբոյն՝ սուր հանեալ կատաղութբ այր ը եղբօր, մինչեւ ամենք 'ի նոցանէ վիրաւորեալք վախճանեցան: Յայն իբրեւ լուաւ սրբոյն, տրտմեցաւ 'ի վերայ այնչափ հակառակութեան նց. եւ ձգեալ զձեռս իւր առ ած՝ աղաչեաց սատակել զբոլոփանդակ մատակսն ագարակին, վոյ եւ կռուին իսկ էր. եւ կնքեաց նզովիւք, զի մի եւս լիցի անդ վտառք մատակաց. եւ նոյնժամայն կատարեցան բանք սրբոյն. քանզի փութանակի սատակեցան անասունքն: Նա զգլխումն անկաւ 'ի տեարս մատակացն մի չար գործոց իւրեանց. եւ եկեալ բազմութբ անկանէին յոտս սրբոյն, եւ աղաչէին առնել աղօթս, եւ բառնալ զնզովսն: Իսկ սրբոյն ոչ հաւանեցաւ խոնարհել յաղաչանս նոցա. այլ ասէ. զլեալսն առ ած զխնդրուածս յաղագս արդար պատճառին՝ լուծանել ոչ կարեմ. բայց խնդրեցից 'ի տնէ այ տալ ձեզ ը մատակացն այլ մեծ մխիթարութիւն՝ զյաջողումն ծննդոց նմ անասնոց. եւ յայնմհետէ

թէ

Թեպետեւ անսասանամտոյց գտաւ երկիրն գա-ւառէ , այլ ոչ լինէր անդ միաւակ ձի : Այլ թէ իշխեսցին 'ի ներքս մուծանել , մահ անսա-նոց պատուհասէր · մինչեւ ասել զգրչին իբրեւ ա-կանատես իւրացն , եթէ 'ի մերձակայ սահ-մանս՝ ուր ոչ եղեն նզովք , կան միաւակք անձիաս , այլ 'ի գաւառէ ոչ երբէք :

Ընդ այն ժամանակս յարեաւ դառն հալա-ծումն 'ի վերայ քրիստոնէից հրամանաւ բռնա-ւոր կայսերացն Դիոկղետիանոսի եւ Մաքսի-միանոսի · որոց իշխանութեն եւ հիւգեմոնին սեբաստիոյ (այս է դատաւոր կամ իշխան) Ագրիկողայոս անուն՝ այր անաստուածոյն՝ զբա-զումս ձերբակալ առնէր 'ի քրիստոնէից · եւ զորս չառնուին յանձն զոհել դիւաց կռոցն , չարաչար տանջանօք սպանանէր : Այլ ա-նօրէնն եւ զարս հինգ անուանիս 'ի քրիստո-նէից · որոց անուանք էին Եւտոփրաստոս (կմ Թէոփրաստոս) , Մաքսիմիանոս , Պատրո-փիղոս , Հիւոկիքոս (կմ Հիպիքոս) , եւ Աղեսո-նիկոս (կամ Կղինիկոս) · զորս իբրեւ ածին կապանօք առաջի Ագրիկողայոսի՝ յետ հար-ցափորձի ետ չարչարել զնս · եւ ինչ ոչ օգտեալ՝ հրամայեաց 'ի բանտ արկանել զհնգեսին վկայսն :

Զայն գիտացեալ սրբոյն աթանագինեայ՝ չո-գաւ 'ի փիլաքթոմեայ 'ի սեբաստիա տեսա-նել զսրբ նահատակսն · եւ այցելութեամբ իւրով եւ հոգեւորական վարդապետութեամբ զօրացոյց զնս , եւ մխիթարութեամբ լցոյց զսիրտս նոցա : Այլ իբրեւ դարձաւ 'ի տեղի իւր , յաւել առաքել առ

նոր և Թուղթ մխիթարական՝ առ առաւել քաջալերութիւն, ունելով զօրինակ զայս. * Տեառնց իմոց երանելեաց՝ ընտրելոց միաբանից քոց, որոց անուանքն 'ի գիրն կենաց դրոշմեալ են, յաթանասքինեալ 'ի Տէր խնդալ: Ունեալ ձեր իւրաքանչիւր ուրուք զձեռն երկնաւորի զօրութեան՝ ակն ունիք փորձոց հաւատոցմանն ԺԸ վարատակացդ՝ զոր ընդունիք. և փորձել ծանեարուք (կամ ծանեայք), եթէ ոչինչ մեծագոյն է քան զայդ առ 'ի յարդարութեան լինել կամ ընտրել կամ երանելի, եթէ ոչ՝ միշտանալ և կապել և չարչարել վասն Քրիստոսի, և հաղորդականից լինել նոյնակերպ աշխատութեց, և նշաւակ և ծաղր լինել վասն երկնաւորին, և ձաղանօք և աշխատանօք և նեղութեամբ հաճոյ լինել բարերարին: Արդ՝ ա լերուք. առ զայրև երանելի է ձեզ. վասն զի և ես յօժարաբար ոչ միայն եկեալ առ ձեզ՝ ցուցի զիմ սէրն, այլ և 'ի ձեռն գրեցելոցդ զցանկութիւն իմ ցուցի. արդ և զսա զփոխարէնս այսորիկ հատուցէք յաւուր մեծի յետ քո առ մեզ: Նաև ձեզ ընդ բարի գործոցդ և լաւ ընտրութեամբ, յորժամ վախճանեսջիք, 'ի մերձակայ ունելով յայտնեսցի. և բազմաց լուեալ զհամբաւ ձեր զայդպիսի ձգնութեանդ՝ հաստատեցին 'ի հաւատս: Նաև զի՞նչ պարտ էր լինել առնել՝ որ գրեմս, եթէ ոչ այսպիսի յօժարականն գրով հաստատել զձեր ոգիսդ՝ ընդ լցեալս 'ամ բարութե և զառաւելեալսդ և զյաղթօղսդ, նայելով 'ի ձեր համբերութիւնդ, որով և այլք խրատեսցին: Այլ և մեք այսու-

հե-

հետեւ աղօթեմք անդադար վասն ձեր առ-
երկնաւորն Այ՝ տալ ձեզ զկատարեալ շնորհն-
ամն զի (լիցի) առնուլ ձեզ զյաղթանակ վե-
րին կոչմանն Այ ձերում յօժարութե կամացդ.
եւ ամն աղաչեցաք զձեզ, 'ի գալստեան Տն՝
յորժամ արժանի լինիք նահատակական պը-
սակին, վա մեր բարեխօսեցէք առ փրկիչն
մեր յա քս՝ արժանի լինել եւ մեզ մասին
ձերոյ ||:

Օ այսօրիկ գրեալ մեծին Աթանագինեի առ-
սբ վկայն՝ իրաւացի համարեցաւ պատրաս-
տել եւ սնդ՝ 'ի փկյաբթոյէ մասն հանգստեանն.
եւ այսպիսի գեղեցիկ խորհրդով յառաջ քան
զկատարումն նդ սկսաւ շինել վկայարան մն
սբց վկայիցն. քանզի համբաւ հանեալ՝ եթէ
լոկ ապարանս իւր շինէ, շինեաց տուն աղօ-
թարան ութանկիւնի որահաձեւ ձեւով,
որ մինչեւ ցայժմ գումբէթաձեւով կոչի (առէ
պատմաբանն ժամանակակից). եւ զայս մա
այն արար, զի ութանկիւնի լինելով մի ե-
րեւեսցի որոշ մի կողմն 'ի դէմս արեւելից լի-
նել, եւ յայտնի լինիցի՝ թէ եկեղեցի է շի-
նեալն. որպիսի էր միւսն այն եկեղեցի վա-
ղագոյն շինեալ 'ի նմանէ 'ի նոյն գիւղ: Իսկ
'ի ներքս գումբէթին շինեաց գետնափոր
գերեզման սբցն. ուր եւ հանգոյց զհնգեսին նա-
խատացեալ վկայսն, որք կատարեցան զկնի
սակաւ աւուրց. * եւ ինքն իսկ այժմ սբն ա-
թանագինէս 'ի նոյն գերս սբյ տանն կայ ||,
առէ վկայաբանն՝ որ 'ի նոյն ամս գրեր զայ-
սօրիկ, նախ քան զփոխադրիլ մարմնոյ սբյն

աթանագինեայ՝ 'ի ձեռն սրբ. լուսաւորչին 'ի
Հայս :

Որդ՝ 'ի տարածիլ համբաւոյ բարեպաշտու-
թե. սուրբ նշխ. աթանագինեայ ընդ ամ. կողմանս
ընդ այնոսիկ, հասեալ էր համբաւն մինչև 'ի
լսելիս թագաւորին (որ նստէր 'ի Նիկոմի-
դիա բիւթանացւոց). որոյ առաջի դժկա-
մակ լինէին իշխանքն, եթէ զաղանդն քրիս-
տոնէից մեծացուցանէ դա. և փութացու-
ցանէին պատուէր առաքել առ ագրիկողայոս
դատաւոր սեբաստիոյ, զի փութով կարճե-
ցէ 'ի կենաց զաթանագինէ. և թագաւորն
յղեաց հրաման առ ագրիկողայոս ըստ բանիցն
ըստ այնոցիկ: Այլ նա կարգեաց զօրականս՝ եր-
թալ որսնել, թէ ուր իցէ աթանագինէ,
զորմէ այսպիսի իրս լսեմ ասէ :

Այլ լուեալ երանելոյն, ոչ կամեցաւ վասն
օգտի բազմաց՝ իսկ և իսկ 'ի բուռն. անկա-
նիլ անօրինացն. այլ թաքուցանելով զինքն
յուր իսկ գիւղն 'ի փիլաքթողէ՝ քաջալերէր
'ի ծածուկ զհաւատացեալսն : Իսկ 'ի բազ-
մանալ խնդրակացն՝ ելեալ գաղտ 'ի գեղջէն՝
գնաց 'ի լեառն մի բարձր ուրեք՝ հանդէպ
գեղջն վէմոռի, որ էր տեղի անջրդի և ա-
նապատ. և անդ զբաղում ժամս ժուժկա-
լեալ՝ նստաւ 'ի քարայրի միում. և 'ի սաս-
տիկ տօթոյն ծարաւեալ յանջուր վայրին՝
կարդաց առ տր. ած, և ասէ. Տր. քս ցոյց
ինձ ծառայի քում զմեծ զօրութե. շնորհաց՝
որ 'ի ծառայս քո. Մի՛ անտես առներ զտա-
ռապանս իմ մարդաանէր, որ արբուցեր զժո-
ղո

զովուրդն յանապատին . և հանն ջուր 'ի վիմէս յայօմանէ . ահա զի արբից և զովացայց , և ոչ դադարեցայց 'ի փառաւորելոյ զքեզ ։ Այս իբրև այսպէս աղօթեաց 'ի բոլոր սրտէ , առ ժամի եղև շնորհին՝ զոր հայցեաց . քանզի բերանացեալ վիմին՝ եհան ջուր յորդառատ . ուստի արբեալ սիրտն՝ գոհացաւ զԱստուծոյն . և մնաց 'ի տեղին յայն աղբիւր 'ի յիշատակ յետնոց՝ բղխեալ 'ի փապարեալ վիմէ . որոյ և քարայրն տեղի հանգստեան սրբոյն ծանօթ էր բնակչաց տեղւոյն առ յապայ ։

Այլ և ոչ գտին խնդրակքն զսուրբն , եղև աւուրս ինչ հանդարտութի . յայնժամ էջ սուրբն 'ի լեռնէն անտի , և եկեալ մերձ 'ի փիլաքթաղէ 'ի տեղի մի դալարի՝ եգիտ զաշակերտս իւր , որք սպասէին նմա . և կամեցաւ հանգչել անդ փոքր մի . և հրամայեաց իւրոցն պահ ունել ճանապարհին վն խնդրակաց իշխանին . և ինքն ննջեաց ։ Այլ տեսանէր յանուրջս 'ի հասարակ աւուր աստղ լուսապայծառ փայլեալ 'ի վր իւր . և իսկոյն զարթուցեալ՝ 'ի միտ էառ այլն ածանէր , եթէ աստղն այն զառաջիկայ մարտիրոսութի իւր ցուցանէ ։ Այլ հրամանն տուեալ՝ որոց ընդ իւրն էին՝ աղօթել , անդադրէն ննջեաց . և տեսանէ դարձեալ յանուրջս , զի բազմութիւն մրջմանց յուզելոց նեղէին զնա . և իբրև զարթեաւ , գիտաց զխռովութին՝ որ հանդերձեալ էր հասանել 'ի վր իւր ։ Վյյ գոհացաւ զԱծ , և յանձն արար զինքն և զիւրսն 'ի խնամս մարդասիրին ։

Մինչ-

Մ՝ինչդեռ սորա անդէն կային, եկեալ անդանէին 'ի զինուց կազմանէ զօրականք պատուասորին, որք տանէին կապանօք զամենեսեան 'ի քրիստոնէից Ը Հայաստանեայց սեբաստացւոյ. և տեսեալ զօրականացն զաԹանագինէ և զաշակերտս նր մերձ 'ի Հայաստանեայցն, և ոչ գիտելով Թէ ոյք իցեն, խառնուրեցան առ նմա. և եկեալ հարցանէին զաԹանագինէ. գիտացե՞ս արդեօք՝ ո՞ւր բնակեալ իցէ աԹանագինէսն, ցո՛յց մեզ: Նա ասէ. զԺռուծարքնս խնդրէք. այլ Թէ երԹայք յանդաստանն փիլաւեԹոյն, և անդ հարցանէք զմի իւրաց, տեսանիք զՃշմարիտն. և նոքա զէմ եդեալ զնային անդր. իսկ տեղին այն (ասէ մեկնաբանն) մինչև ցայժմ անուն ժառանգեաց 'ի պատահմանէն. քանզի կոչի՝ ուր ՃՌն ըմբռնեցաւ:

Ապա 'ի միասին եկեալ սոյն աԹանագինեայ, մի՛ զացէ երԹեալ զօրականաց 'ի գիւղ իւր՝ խառնվաւի աղաչեցեն, և նեղեցեցեն զորս յերկրպագողաց 'ի պատուհասս իւր, յարուցեալ եհաս նմա փուԹայէս. և աղաչեաց զնոսա զալ ընդ իւր և հանգչել անդ 'ի փիլաւեԹով. և ճաշակել յիւրում տանն. և նոքա ԹեղզԹեր և ոչ կամէին, այլ հազի՛ւ ուրեմն հաւանեցան՝ սրբագործեալք 'ի պատուհասս տեսելնել առանն, և 'ի փառացի ծերունի հաւակէն:

Ապա եդեալ սեղան առաջի զօրականացն՝ ոչ եւս Թողոյց զինքն ուտել և քաղց նահատակին. ասէ. որդեակք, աԹանագինէսն՝

զոր

զոր խնդրեցէք, նա եւ, առաւելք է իս, որպէս իշխանին ձեր հրամայեաց։ Յայտնածածուկ ակնածա֊ աւրքն հայել յերկրաւոր մխիթարանաց, և ոչ գիտակէին՝ թէ զինչ արարացեն այնպիսուամ մտադրաւոր. և տառապեալք ծերունեաց. ունելին է խորհեալ երկրաւոր կապանաւ, այլ զանոզաւաջէին առնել֊ նել զերանելիւն ՚ի շղթայսն. և ասեն զնա֊ զու կայց մնա, և թռաքիր ոտս և կամիս. և մեք երթամք ասեմք այնմիկ՝ որ տառաքեացն

զմեզ, թէ ոչ գտաք։

Նաև սոքին ոչ էառ յանձն զայն բանն. այլ ասէ ցնոս. Ես զայս աղաչեմ զձեզ, զի մինչ ցաւհ֊ մանն գերեզման իմոյ ելանեմք, մի կապեցէք զիս, զի մի լիցի խափանութիւն մեռ իմ. և յորժամ է այս անցանելոց, յայնժամ արկէք զինև թղ֊ շղթայսդ, և տարայք՝ ուր հրամայեսցէ ձեզ. զի մի և զաւք անկանիցիք է ցասմամբ իշ֊ խանին ձերոյ. քանզի և ես պատարագաւոր եմ չարչարելոյ վասն անուանն Քսի։ Նոցա նման զա֊ րակասնքն, և արարին է բանին նոցա. և առեալ զնա ածին նստոյ ՚ի գիւղ մի՝ որ կոչիւր առ֊ գաւլինէ. և ՚ի գաղտարել նոցա անդր առաւաւ քանի մի՝ կոչեաց սրբն զզաւառականն երկրպագութեան, և խրատեաց զնա, և ծանոյց զմերձաւորալ կա֊ տարումն իւր. և ասէ. Եղբարք և հարք, աղաւաք և պատուականք, հայրենիք և բա֊ րեկամք, սիրելիք և որդեակք իմ՝ մնա ժա֊ ղովուրդք, աղօթս արարէք պահօք հան֊ դերձ վասն իմ, որ զի տացէ ինձ Աստուած կատա֊ րել զգործս յոժարութեան նահատակութեան, և ի փափագանաց իմոց զաւանել շնորհս տա֊

ընդ ձեզ . որպէս զի և ես այնուհետև բարեխօսեմ վս ձեր ամենեցուն առ Տր . Իսկ եթէ դիպեսցի ինձ իբրև զմարդ վտանգաւորել և դատաւորք լինել , և փախչիցիմ 'ի մարտիրոսութենէն , աղաչեմ զձեզ , զի պատուեալ զինև՝ քարոզմունք և փշովք հալածիցէք զիս . բայց յուսամ 'ի տր յս , եթէ ոչ թողցէ զիս նորա մարդասիրութիւնն :

Յետ այսորիկ ասէ առանձինն ցերիցունսն . այժմ յայտնեմ ձեզ եղբարք և հարք և տեարք իմ , քանզի 'ի վաղնջուց հետէ արժանի եղէ աստիճանի եպսութեն . և ոչ կամեցայ զայս յայտնել , զի զերծայց 'ի սնապարծութենէ : Բայց յիշեցէք տեարք և եղբարք ամենեքեան զխրատս իմ , զոր ասէի խօսէի ընդ ձեզ իբրև քորեպս գիւղորէից գաւառին . որպէս զի զեմ կանոնականն գործս և զպաշտօնատարութիւն ձեր պինդ ունիցիք , անփոփոխ պահելով զկարգս նախապապաց և պատարագաց և զայլ ևս զանազան եկեղեցական խրատս յիւրաքանչիւր գիւղս . և մի՛ իւիք նուազեսցի յիմոց կարգելոցն . զի մի՛ և դուք ընդ արդար դատաստանաւն այ անկանիցիք . այլ ջանացարուք յաւելուլ 'ի կարգեալսն՝ քան եթէ նուազեցուցանել . զի և դուք մեծագոյն վարձս ընդունիցիք 'ի քէն այ : Արդ՝ զի մի՛ ամենևին անպտուղ լինիցին և կուրասցին՝ որ յիս շնորհքն են 'ի ձեռնադրութենէ եպսութեն , կամիմ երկուս ոմանս 'ի վիճակաւորութեն ածել՝ զորս փորձեցի , և թողուլ ձեզ :

Եւ

Եւ ձեռնադրեալ զերկուս յընտրելոց ան-տի աշակերտաց իւրոց 'ի քահանայութիւն, գրեաց և առ եպսն քաղաքին սեբաստիոյ՝ ողջացուցանելով և հաւանեցուցանելով ըզ-միտս Նրս, եթէ ոչ փառաւորելով ինչ արարի զայս, այլ զի մի զատուցանիցեն որ յիս չողոհեք: Յայնժամ ամենեքեան՝ որ 'ի տեղւոջն հան-դիպեցան, անկանէին արտասուօք առ ոտս սրբոյ եպսին աթանագինեայ, և ասէին. ա-ղաչեմք զքեզ հայր ծերունի, աղօթս արա 'ի վր. մեր: Եւ Նրս յանձնեալ զնս և զգա-ւառն եպսի քաղաքին սեբաստիոյ, որպէս և զանդաստանն իւր զփիլաքթուէ, ողջունեաց զբազմութիւն, և գնաց:

Այլ մինչդեռ տանէին զօրականքն զաթանագինէս 'ի սեբաստիա, յառաջ քան զժամանել նց 'ի քաղաք անդր՝ կալեալ էր ադրիկողայոսի զերկուսին աշակերտս նորին. յորոց մին գրակարդաց էր Նր՝ արիստոն ա-նուն, և միւսն սաղմոսերգող՝ մեծաւխանոս կոչեցեալ: Վասնզի երկոքեան այս երիտա-սարդք 'ի յառնել անդ հալածանաց՝ առաջ-դայման նախանձու վառեալ՝ ցանկացող է-ղեն մարտիրոսութե, և յօժարեցուցին զին-քեանս առ նահատակութի առանց գիտե-լոյ սրբոյ եպսին. և դիմեալք 'ի սեբաստիա քղք՝ մատուցին անխորհրդաբար գիր յան-ուանէ իւրեանց առ իշխանն ադրիկողայոս, գրեալ 'ի նմ բազում թշնամանս ընդդէմ թա-գաւորաց և իշխանաց, այլ թէ ամբարշտա-բար հալածեն զքրիստոնեայս, և ոչ են ար-

ժան

ժամն ի թագաւորութեան և դատաւորութեան . զայս և տեսանել քան զայն են ծանրագոյն գործոց՝ մատուցին իշխանքն , որք զի ընթերցեալ նոր զթուղթն՝ ապանցէ զնա փողփողակի , և մարտնչուցելոցն .

Որք իբրև էին իշխանն աշխարհակալայ ընթացեալն , և խնայցաւ զգրեալն , յանհնարինն զայրացաւ ՚ի մի նոյ , և նա ունել զնա և դնել ՚ի կալանս . այլ տեսանել ծանրացաւ տանն եղև ՚ի մի օձին աթանանդինէի , յորժամ զխոսոց՝ եթէ աշակերտք նոր են . քանզի զի կարծեաց՝ եթէ նոր կամաւ եղև զիրն . Որպս ունեւեալ՝ թէ յանմէ զալրունան աթանագինեայ , յաւուր մեռանելոյ յառենի նախ քան զհինգ կաղանդացն յունիսի՝ հրամայեաց ածել ՚ի նորքս զարխատն և զսեւերիանոս . և ասէ ցնա . զգիրդ՝ զոր հրամայաբանկն ատամչն ըերինք , ո՞ չարաբանել գրեաց . Յայնժամ ՚ի ծուփս խորհրդոց վարանեալ սեւերիանոս՝ որ սկզբնատիթ էր նորացն . իսկ տարբինին արխատն յառաջ մատեաւ , և ասէ . Ես : Եւ նա իշխանն . և ընկերդ քո այդ Է քո՞ղ էր : Արխատն ասէ . այո՛ Է իս էր . քանզի զմ առաց , և ես գրեցի : Ագրիկոլայոս ասէ . քանզի գրեցիք ՚ի գրեն բարբառ ինչ Էըղէմ թագաւորաց և իշխանաց , զոր ոչ է արժան ասել կա՞մ լսել , գիտեցէ՞ք արդեօք զի անարատեհս գրեցիք . և զի դրոշմեալ եա էր ՚ի թղթին , եթէ մեհեանս այրեցաք , տեսա՞յք է՝ եթէ ոչ . և յորո՞ւմ վայրի : Արխատն . ընդ ո՛ր և անցաք և գտաք՝ այրեցաք .

կացք. բայց զանեղեաց անուանս ոչ զխոնարհեցից
երբեք:

Յայնժամ ասէ իշխանն ցամպարտութեանն. կալ խնդրեցէք զդա և քերեցէք: Իսկ սրբութիւն ընկալեալ երանելւոյն աշխատանս զքերանսն, քանզի եհաս փափագանաց իւրոց. և աղօթելով ասէր. զոհանամ զքէն Տէր, որ արժանի արարեր զիս՝ չարչարանաց Քրիստոսի մերոյ փառաւորեալ անուանդ քո. և այժմ արժանի արարեր մեռանել զփրկական մահն. և զօրացո զիմ տկարութիւնս մեծաւ զօրութեամբ քով. զի կարող ես յամենայնի. և դու ես փառաց և պատուոյ
արժանի.

Եւ իբրև քերեցին յերկար, ասէ իշխանն ցդահիճսն. խնայեցէք 'ի դա, զի տեսցէ, թէ ուստի՞ և յումմէ՞ խրատեալ և զրգեալ՝ զրգռեցաւ յայս կամս դաւ: Սուրբն պատասխանի ասէ. ես յոչ ումեքէ առաքեցայ, այլ՝ Յիսուսի խոկ Տէրն մեռանել վասն նորա: Յանդիմանէր զնա արքեպիսկոպոսն ասել, թէ զեր մեհեանս այրեցեր. ժողովեալ ասէ առ քեզ զվիրս քո, և դարձիր յանձն քո: Ասէ երանելին. ես զիմ միտս առ իս ունիմ, և հող եմ հոգւով: Պատասխանեաց իշխանն, և հրամայեաց կրկին անգամ քերել զնա: Իսկ առաքինին 'ի սանձանն կարողայր առ Տէր, և ասէր. Տէր Յիսուս օգնեա ինձ, և ընկալ զյօժարութիւն ծառայի քո 'ի բարիս:

Եւ իբրև ետես արքեպիսկոպոսն՝ թէ ոչ յաղթէ առաքինոյն քաջ նահատակի տանջանօք, ետ իջուցանել զնա 'ի կախաղանէն, և հանել
զանե.

զսեւերոսխանոս. Եւ իբրեւ կանխեցին, ասէ ցնոսա իշխանն. պատմեա՛ մեզ յառաջ՝ մինչեւ ի-ցես քերթեալ, զո՞ր մեհեանս այրեցիք. իսկ նա ասէ. ոչ գիտեմ: Ասէ ցնա իշխանն. ա-սա՛, ո՞յր որդի ես: Իսկ սեւերոսխանոս բանդա-զուշեալ ասէր ծաղրելով. ոչ հայր ունիմ եւ ոչ մայր: Յայս յասել ագրիկողայոսի, եւ զիւրոց ծնողաց, ասէ. ոչ գիտեմ: Նախակացա-դատաւորն, եւ ասաց սաստիկ քերել զնա. եւ ասէր հարցանէր. զո՞ր մեհեան այրեցիք: Իբրեւ սաստկացուցին 'ի վերայ զտանջանսն, թուլացեալ սեւերիանոսի եւ պակասեալ 'ի շնորհացն այ՝ ասէ ցդահիճսն, թողէք զիս, եւ ես ասեմ. եւ իբրեւ թողացուցին, ասէ ցդատաւորն. մեհեան ինչ ոչ այրեցաք մեք. այլ ես հնարեցայ ասել զայդ սուտ առ 'ի բարեկացուցանելոյ զքեզ Տէղէմ մեր: Օ այս թերեւս ճշմարտութ խօսեցաւ. այլ յաւել զայլ սուտ թն. ապիրատութն 'ի մատնել զվէրս իւր, եւ ազատել զանձն. քանզի 'ի բըռ-նադատել իշխանին, թէ ո՞ առաքեաց զձեզ այսր, կա՛մ ո՞ հաւանեցոյց գրել զայն գիր, ասէ սեւերիանոս. յորդորիչ մեր եղեւ վրդպն մեր ալթանազինէ բնակեալն յանդաստանս փիլաքթոլեայ, որոյ սահմանակիցն կային սագուպինէ. քանզի ասաց ցմեզ, թէ այսպէս առարէք եւ մաքափրատանայք. եւ ինքն իսկ գրեաց զթուղթն յանուն մեր, եւ ետ մեզ:

Զյայնժամ ասէ ագրիկողայոս. ես վրէժ խնդրեցից 'ի նմանէ 'ի մօտոյ. այլ դու եթէ

կամիս կեալ, երթ 'ի մեհեանն և զոհեա՛ ։ Իսկ հեգնացեալն Սեւերիանոս պղտորեալ յոգւ իւր՝ ասէ ցդատաւորն ․ եկեաց ընդ իս և Արխատոն, զի 'ի միասին զոհեսցէ ։ Իսկ իշխանն ասէ ցնա ․ դու հրամանաց մերոց հաւանեա՛լ երթ ընդ կռանելի դաւատապետի և զոհեա՛ ․ և թո՛ղ տեսից զԱրխատոն ։ Նա և իբրև գնաց զզօրմեալն այն, հրամայեաց դատաւորն ածել առ ինքն զքաջն Արխատոն ․ խօսել սկսաւ ընդ նմա սաստկութեամբ, զի թերևս մարթասցի խախտել զհաստատութիւն մտացն նորա ․ և ասէ ցնա ․ ամբարտաւան քո բարքդ, և պիղծ մտածութիւնդ թաքչել ոչ կարացին ․ զի 'ի վեր ել խորհուրդ չարութեան ձերոյ ։ Արխատոն ասէ ․ որ ինչ եղև յինէն կողմանէ, ոչ 'ի բարին յաղթողեսցէ ․ քանզի և ես (որ Արխատոն կոչիմ, որ քաջ և հաճոյական) ոչ ոյ իմում ևեթ հաճոյ լինել կամիմ ․ և 'ի նա եմ յուսացեալ, և ո՛չ 'ի խորհուրդս իմ և 'ի մտածութիւնս ։

Իշխանն ասէ ․ ահա ընկեր քո զոհեաց ։ Նա Արխատոն ասէ ․ վասն զի ոչ կարաց համբերել հաւատոյն քում՝ որպէս պարտականն էր ։ Իշխանն ասէ ․ իսկ քո մարմինն անցաւոր է ։ Նա ասէ ․ կամօքն Այ ։ Ագրիկողայոս ասէ ․ մի թէ յերկնից ես դու ։ Արխատոն ասէ ․ այո՛ յերկնից եմ, և յերկինս փութամ ելանել ։ Ապա իշխանն ծանուցեալ զանփոփոխելի միտս նորա՝ վճիռ հատանէր 'ի վերայ նորա, և ասէր ․ Նա զի ոչ ժամանակաց քննութիւն, և ոչ մարդասիրութիւն անձնայաղթ տերանց մե-

րոց ինքնակալաց կարացին ածել զքեզ 'ի լուսաւորութիւն , 'ի վեր այսպիսի ժառանգութեան զքոյ` զոր մատուցեր իմում պատուաւորութեան , վասն հրոյ մատնել զքեզ հրամայեմ : Այսպիսի հրամանաց եղև նահատակութիւն սքեմին [illegible] քաղաքագլխ մեծային նախ քան զ[illegible]տանն կայսերագին օգոստեայ , յ'ի յաւուր ար . իէ .

Այս ինչ հետև կոչել զատաւորին զանձնիւրիսանոս ուրացօղն` հարցանէր . զոհեցե՞ր ամենայն . և յանձն ե՞տ` այժ , աւա՞ ցնա անարէնն աղզիկացայա . պարկեշտ մարդասիրութիւն ամենայն մերոց և ինքնակալ կայսերաց և քաղութիւն ամենայն զքեզ 'ի լուսաւորութիւն ածին . իսկ զարդարան վե՞ր յանձնանութիւ 'ի մնլորութեան ամենայն` հաւատցին արժանեայն խորհուրդ . բայց առայժմ և զքեզ 'ի բանտի հրամայեմ պահել խնամարկութեամբ , մինչև 'ի գալն աթանապենէսի . Այլ ո՞ կարէ պատմել զկսկիծ սրտի թշնամացեալոյն անհերձանելի , երբ աստանէր զանձն զրկել 'ի պասէ նոր ընկերին իւրոյ ապիստանի , միանգամայն և 'ի գլխաւոր բանտի արգելեալ չար խորհրդո ուրացողն :

Այս անօր առաց գիտել հաւատարիմ վկայաբանն Ժամկաշկէց , թէ զո՞րն արխտանն` որ զլրազմինակ նահատակեցաւ հրով 'ի նեպատրիա , ամենայն յանձնեսա 'ի լոյս աճել չքնաթենն Ը սքեմին հանգիհնատի , որ և էր մի 'ի սղասասուրաց կմ՞ յաշտնկերաց սքեմին աթանագինեայ . այլ զիտացեալ աւէ խորաքանչիւր որ , զի սքեմ հանգիհնա ոչ 'ի նեպատրիա կատարեցաւ`,

այլ`

այլ ՚ի նեշոկեատրիա քաղաքի. և անդ է վկայարանն նոր մինչև ցայսօր: Զի ՚ի մի յոյժ սաստիկ հալածմանց եկեղեցւոյն ՚ի ժամանակին՝ անդ էր առաքեալ զնա ոխին աթանագինէի. որպէս զի քննեսցէ և ուսցի զքրիստոնէիցն զպատուհասութիւնն և զեղօ, և պատմեսցէ նմա. իսկ հալածչացն իմացեալ զգալուստ հաւեգինոսի ՚ի քաղաքն անդր՝ ըմբռնեցին ըզնա և չարչարեցին. և նա զոհացեալ զնմին՝ բարւոք կատարեցաւ. Այսմինիկս ուխտիւք իմանայ և մի այլոց աշակերտաց աթանագինեանէ կատարելոց ՚ի ժամանակին. զորս առանց անուանն՝ տաւն առնեն լինել:

Որք ոխին աթանագինէի զկատարումն ոխին հաւեգինոսի լուաւ, մինչդեռ էր ՚ի սագուղինն, և փառաւորեաց զԱծ. այլ մի անուցեցն արիստոնի և սեւերիանոսի ոչինչ գիտէր. մինչև առեալ ածին զնա զինուորքն ՚ի սեբաստիա: Յայնժամ վայրի կենին աղքիկողոյսի լուեալ զգալուստ առն Այ՝ զորոյ պատմէին զսքանչելի քաջաքարոզութիւն և զնշանագործ սրբութիւն, փութացաւ ել ընդ առաջ նոր զանխուլ յառնեն, և անկեալ առ ոտս ոխին՝ ասէր. ուսայ Տէր իմ, և առաւել հաւատացեալ եմ, զի արժանաւոր ծառայ ես կոչեցելոյն քոյ, և զինչ խնդրես ՚ի նմանէ՝ տայ քեզ. արդ աղաչելով անխափանելի առաջի քո, որպէս զի և ինձ շնորհեսցես զխնդիրս իմ անձնախանձարար. քանզի է իմ դուստր ՚ի բազում ժամանակաց հիւանդ ըմբռնեալ ՚ի դեւէ պղծոյ. արդ աղօթեա ՚ի բաց հալածել

զնա 'ի նմա. և ես թախանձեցուցից զայրն իմ, և հաւանեցուցից զնա՝ արձակել զքեզ անվնաս: Ասէ ցնա սրբն. եթէ հաւատաս զիս արժանի լինել շնորհի նորա իմոյ, վն հաւատոց քոց յայսմ հետէ մի՛ իշխեսցէ զենեղել զդուստրն քո. բայց զգո՛յշ լեր, զի թէ խօսեսցիս ինչ վն աղքատութեան իմոյ, և պատճառ լինիցիս զրկել զիս 'ի նահատակութենէս, և խափանել զիմ կոչումն, հանապազ զօր վտանգեսցէ զնա դեւն առաւել քան զառաջինն. այլ ընկալեալ զքոյդ՝ երթ գնա՛ խաղաղութեամբ 'ի տուն քո: Իսկ նա մեծապէս ուրախացեալ յուղարկեալ զնա 'ի քաղաքն՝ դարձաւ 'ի տուն իւր. և եգիտ զդուստրն զգաստացեալ:

Իսկ յորժամ մտանէին զինուորքն զօրէն աթանագինէ յապարանս դատաւորին, հրամայեաց ադրիկողայոս ածել զայրն առաջի առաջի իւր կապանօքն հանդերձ: Սկսաւ հարցանել զնա, և ասէ. Ճանաչե՞ս զարիստոն եւ զսեւերիանոս: Այն աթանագինէս ասէ. զո՞ս: Իշխանն ասէ. զքո իսկ զաշակերտսդ. յորոց արիստոն յաղագս յանդգնութեան իւրոյ ապաքինեալ պատուհասի ըմբռնեցաւ. իսկ սեւերիանոս դեռ 'ի մէջի կայ. որ եւս վկայութի վն քո, եթէ զիա՛րդ եկիր 'ի թշնամանել զմեծամեծս և զթագաւորս անարժան բանիւ. բանզի եւ մեզ գիր լցեալ չարութեամբ բանիւ քով: Յայնժամ ասէ սրբն երանն. այդ որ իկ անուանքն են աշակերտաց իմոց՝ զոր հարցեր, ոչ ուրանամ. բայց զորոյդ զործոյ անմտենէին

ասար

տեսար եմ. զի և տէրն իմ յոյժ քո եցոյց ինձ այս պիտոյ ինչ գործ ոչ գործել. վնոյ և ոչ գրել կարեի։

Ս. Դերկեղայրոս ասէ. գէթ լռեալ, զի՞նչ արարին աշակերտաքն քո։ Միւն ասէ. ոչ գիտեմ։ Իշխանն ասէ. ոչ վայել է քեզ ստել. մանաւանդ զի լռեալ՝ եթէ եղկո ես։ Ս. ասյս ես պինդ ախտանագինէ. մեզ ուսուցանէ տեծայլին գիրն՝ ոչ ստել. քանզի գրեալ է 'ի նմա, թէ կորուսանէ տէր զամենայն՝ որք խօսին ստուտ. եթէ ստեցի, ընդ նովին կորուստեամբ անկեալ եմ իբրև զսուտ։ Ս. պա ասէ դատաւորն. եթէ քո բանն ճշմարիտ է, ասա յանդիմանի սուտն սևերիանոսի։

Սա կոչել զսևերիանոս, և ասէ ցնա. Ճանաչե՞ս զծերունիս զայս. և զի՞նչ կոչի։ Սանա ասէ. այո. ախտանագինէս կոչի։ Իշխանն ասէ. զգիրն՝ զոր առաջի իմ բերեր զու և արխատն, ո՞ւ ետ ձեզ. սևերիանոս ասէ. ոչ։ Բարկացաւ իշխանն և ասէ. ասա ուրեմն մատուցար՝ զոր յառաջագոյն վկայեցեր, և յիշատակս ստորագրեցեր. (քանզի տէր ատենախօսութիւն գրոշմեալ լինէր 'ի դիւան յիշատակաց)։ Նակ նա ասէ. ու վասնզի վկայեցի զայն։ Յայնժամ ասէ իշխանն. կախեսցի սևերիանոս։ Նակ նոր երկուցեալ 'ի տանջանաց՝ անդրէն ստեաց, և ասէ. ոս ես ինձ։ Նու յետ բազում ինչ այլ [illegible] այլոյ շաղփաղփելոյ՝ ասէ ցնա դատաւորն. զուցէ յումեքէ դրօշեալ անձն անձես, կի՞ ու երկիւղի ստես զառնելո զայսմանէ. և նա ու աշի ա-

 սաց,

տաց, ոչ ասեմ. Եւ կուտեաց զնմ ամբաստանութիւն 'ի վն վկայելն իւրոյ:

Ապա հայեցեալ դատաւորին 'ի վն սրբոյն՝ ասէ. զի՞նչ ասես աթանագինէ. քեզ ասեմ, ընդէ՞ր այսօրս յանդգնեցար: Նա պատասխանի ետ. օտար եմ 'ի շատախօսութենէդ յայդմանէ. և ոչ գիտեմ՝ զի՞նչ ասէ, և ոչ ունիմ ինչ այսպիսի: Դատաւորն ասէ. կամի՞ս թէ տանջեսցի սեւերիանոս: Աթանագինէս ասէ. այդ ոչ է իմ գործ, դու գիտես: Ադրիկողայոս ասէ. ոչ է այս փայլարապատ ամբաստանութի՝ որ վքենոր եղև: Սրբն ասէ. ո՞րք կամիս՝ դատեա՛ զիս. զի յիմում գիտութե այսպիսի ինչ ոչ գոյ. Տեսեալ դատաւորին՝ թէ չկարէ որսալ բանիւ 'ի բերանոյ սրբոյն, զի պարտեսցէ զնա իբրև թշնամանօղ թագաւորաց՝ քան որպէս քրիստոնեայ, դրձլ եհարց զսեւերիանոս. ո՞ ետ ասէ քեզ զայս գիր լի թշնամանօք ընդդէմ ինքնակալաց. իսկ ուրացօղն ասէ. սա ինքն աթանագինէս ետ ինձ: Յայնժամ ասէ ադրիկողայոս. ահա՛ լուար զնմ ա՛թանագինէ, եթէ ոչինչ պակաս թողեր 'ի քննութե և 'ի պատուհասից, և զնոյն բանն պնդեաց այրդ: Ասէ սրբն. որպէս կամիս՝ և ուելլի ևս դատեա՛ զիս. բայց ես ասացի քեզ, թէ յայդպիսի իրս ես ոչ գտանիմ. իսկ թէ դա դև ունի և մոլի՛, ես զի՞նչ առնեմ:

Դարձեալ միւսանգամ ստիպէր դատաւորն զսեւերիանոս ասել զճշմարիտն, թէ աթանագինէ՞ս ետ քեզ զգիրն զայն, և ո՞ւր և

ե՞րբ,

Երբ, անձամբ՝ եթէ 'ի ձեռն այլոյ ուրուք ։ Յայնժամ ուրացողն կարկամեալ զայլ ստութին՝ ասէ . ոչ ստեմ զմտաւոր, սա ես իսկ . քանզի տառապեալ առ իս զմանկեզանիս մայրն իմ 'ի գիւղն՝ ուր եսն կայի, և կոչեալ զիս առ ինքն՝ ես գաղտ զթուղթն ։ Յայնժամ ասէ ցնա դատաւորն . 'ի մարդոյ ուրեմն ծրնեալ ես, և մայր ունիս աւագիկ, զոր երբեմն յուրաստ լինեիր, և յերկնից իջեալ ասեիր զքեզ ընդ արխստոնի ։ Իսկ ուրացողն կորագլուխ ամաչեցեալ՝ ասէ . այն խորհուրդքն սպառեցան ։ Հարցանէր դատաւորն ցաթանագինէ . Ճանաչե՞ս զմայր սորա մանկեզանիս . աթանագինէս ասէ . և ո՛չ զայգ գիտեմ ։ Իսկ ցսեւերիանոս եհարց անդրէն իշխանն, արդարև աթանագինէն ես ձեզ գդիրն, և զի՞նչ ասաց 'ի տանն ։ Ասէ ուրացողն . սա ես, և ասաց, երթա՛յք և մարտիւրոսանայք ։ Ասա որ ասէ դատաւորն . այլ դու ո՛չ իբրև զնո մեռանիս՝ որք մարտիրոսն կոչին, այլ իբրև զամբարիշտ և զհայհոյիչ ։ Զայս ասացեալ՝ եհան զնա յատենէ . և տարա կորոյս 'ի կենաց զգերեալն 'ի սատանայէ . որ միանգամայն զրկեալ եղև յերկնաւորացն և յերկրաւորացս ։

Ապա դարձաւ ագրիկողայոս, և ասէ ցնոսն ոսյ . յայդպիսի համակի և յայդպիսի սպառնի եղեալ քո՝ ոչ պարտ էիր այնպիսի գերշարագրել, և հաւանեցուցանել զքեզ աշակերտս առ իս բերել զայն ։ Ասէ աթանագինէս . իբրև զամբարիշտ ունիմ զատել

յայն, եթէ սուտ ինչ խօսեցայ, կամ յայտնապէս գիր ձեռն արկի։ Պատասուորն ասէ. այսպա-քէն սոտախօս լինել ցուցանես զսեւերիանոս, և զքեզ ճշմարիտ. բայց քանզի դու վիշտ ես քրիստոնէից, ՚ի դէպ է՝ թէ դու ասասցես գրել կամ ինքնին գրեցեր զայն թշնամանս ընդդէմ մեր. այսպէս եթէ չէ քո գրեալ, ամէ յանդիմանեա՛ զայն՝ որ սուտեացն։ Ն՛յսու նենգաւորք խորհէր զատասուորն, զի ո՛չ կամ յանձն առնել զգիրն իբրև զիւր՝ պատասու-ւոր զոտցի մահու, և կամ յանդիմանել զատու-թիւն սեւերիանոսի՝ մերժեացէ և զգիրն, և զամէն լեցի դեմնի ինքնակալաց։

Իսկ ո՛չ հայհոյութեան արար այնմնի, և ասէ. անձնասպանօղն լինէին՝ Քս որում յանձնառեալ է, ինքն գիտէ. ես ո՛չ լինիմ նմա պատճառ աւելի տանջանաց. բայց բազում անգամ ա-սացի քեզ, եթէ ո՛չ զխոստակցութ̃ մնաց կեցցէ ՚ի տղայական հասակէն. և թէ կամիս, քննեա՛ և հա՛րց զբազոր ՚նն պաշտօնէի, եթէ զի՛արդ կեցի. և ըստ հրամանի տն իմոյ ու-սուցանէի ես տալ զկայսերն՝ կայսեր, և զա՛յն՝ ա՛յ. ուստի ո՛չ կարելի է ինձ զատահակս իմանալ.

Նգրիկողայոս ասէ. եթէ արդարև որբանիս կեցեր, և լաւ փարթամ զքեզ հաստատեալ ես ՚ի Քս կարգի թագաւորական հրամանաց՝ որք հրամայեն պահել զդեղեցիկ օրէնս, արդ մեք ընդդիմանիմք զուգզդուխս քո. հա՛սպա ապէ զոհեա՛, որպ ամենեքեան մեք, և կեցո՛ ընդ մեզ։ Ո՛գն աթանասկնեցս ասէ. յայդ

օրէնս

որինձ չէ՝ զնացի երբէք, և ո՛չ զնամ. այլ յօրէնս երկնաւորին են կամք իմ. զայն ուսուցի հանապազ, և ուսուցանեմ, և 'ի նմին մեռանիմ։ Ապա եթէ մեծ գործն ամբաստանան է դատել կամիս, զխօսեամ, զի անեկերիանոս տանեաց զխնէն թագաւորին :

Պատուաւորն ասէ. բայց և դու զխօսեամ, զի չէ իբրև զքրիստոնեայ մեռանիս նախ քան զորքել զքեզ 'ի յանցաւորութենէ զգրոյն մեր ամբարշտութեան լցելոյ : Ս՟ճն ասէ. դատեացէս զիս ինձ, եթէ ոչ զճշմարիտն առաջի : Որձն առիպէր աղբերկողայոս ասելով. եթէ այդ այդպէս է, ապա յանդիմանեալ զսերիանոս տուս ըննել. Աթանագինեա ասէ. Հերոդէս. կարծես ունել 'ի քեզ մեծ իմաստութիւն, և 'ի վերայ այսր նմին անխարդախա զիրաց ըստ լ քննել, և դատել զպատճառն Ծանկան կրթանաց. իսկ ես այլ պարզամիտ սատր 'ի սեսութենէ հնարից զխաբող կարեմ դատել զնոյն մաստնութիւն :

Ապա ասէ դատաւորն. զմինես հրամայեմ յառաջիկայ մողորութենէդ, և զթագաւորական հրամանսն արա : Ս՟ճն ասէ. զի՞նչ արարից : Պատուաւորն ասէ. որ ինչ յերկնից աստուածեցաւ իմացականաց : Ս՟ճն ասէ. զի՞նչ ուսանելեցաւ նոցա յերկնից : Ադրիկողայոս ասէ. զի քրիստոնեայք չարաչար կորիցեն, և մի ուրեք երեւեսցին : Յայնժամ ասէ 'պն աթանագինեա. ապա ես քրիստոնեայ եմ ծնեալ, և քրիստոնեայ կեցեալ, և քրիստոնեայ մեռանիմ. ամէն կատարեսցի 'ի վ՟յ իմ

զհրա

զհրամանն թագաւորութեան քո: Պատասխանատուութեան ասէ ոչ տայցի, զի մեռցին. այլ զի կեցցեն՝ թողեալ զմոլորութիւնս: Մինն ասէ. վախճանն ամ է, ուստի կամ նոքա, իմ զբխտամնէնութեանն. և ունիմ բանն ամ, զի եղիցի եմ. զՔոյ այլ ևս չլինել ոչ յօժարիմ, այլ՝ զքրիստոնեայ մեռանիլ:

Նաէ բանն տալով՝ թէ ոչ իբրև զքրիստոնեայ մեռանիս, յորժամ ԺԲ առաքելոյն զաստուածպաշտութիւն են: Նա ասէ յանուն. զնոյն նա՝ որ զծածուկս տեսանէ, զի զայր առաջ բանիցն զլինելն. այդ մի խորհիք ննջել կամ ծնեալ, եթէ յայդպիսի առաւօտէ եղկուցեալ կործանեցայց ՚ի մէջ հաւատոցն իմոց, որ ՚ի մէջ իմ յիս քո. զի այսպէս կացից, և զի նա անունն նորա մեռայց, և ժառանգեցից ըստ պատուիրանին ՚ի սկզբանէ զարքայութիւն: Նա զերկրպագեալս ասէ. և մինչ ոչ հնազանդեցին թագաւորականն հրամանաց, և ոչ հպատակեցին բարբառոյ գիտնոց զհետ իւր մերոյ: Նա թագաւորեցէ եղեն ասէ. զօրէնս անօրէնս և ըստ թագաւորաց նորոց վարեցելոյ ոչ ձանձրացեալ. և ամէն՝ որ զերկինս և զերկիր ոչ առաքելն, կորիցեն ՚ի ներքոյ երկնից:

Յայտնեալ ասէ բանսարկուն. և զի՞նչ այլ եղեն զրկեալքն ՚ի քէն ՚ի թագաւորն անգամ մեռանելոյ, եթէ ոչ այդպիսիք՝ զոր և ընթերցանողք առաջի քոյ բանեցուցանէր: Մինն ասէ. զերկրաւորն չարչարեմ, բայց զմտա նախատանաց ամբոխին իմոյ՝ որ առ ամն, ըստ անձինն պատասխանատուս եղեն՝ զոր լուայք. և ՚ի գալստեան մեռանելոյն. ուստի խա-

խաստ

խաւս մի՛ լինիր : Նոյն անօրէնն ազգրիկողացոյն՝ որ ծարաւի էր արեանն ոչխին , յետ այսորիկ հարցափորձից տեսեալ զանշարժելի միտս նորա՝ փութացաւ ապա վճիռ առնել զգործոյն . եդ վճիռ 'ի վ՛րայ նորին սուր պատուհասանօք՝ որինակ զայս . Սաթանայազինեալ եղեալ , որ ձեռնադրութեամբ հայհոյեաց զա՛ծն և զթագաւորսն և զամենեսեան զմերս՝ այնպիսեօք բռնիւք , զոր և լսել չէ պարտ , այլ և 'ի ձեռն անօրինաց խոստովանողաց սեւերիանոս՝ թէ աթանայագինեայ է գրեալ , որ և ասկաւին եւս 'ի նմին յամառեալ 'ի մոլորութեն . զառ կենդանութեան այրել հանձն եղև նմա . գիտացէք ամենեքեան :

Սայս դատակնիք ասաց անօրէնն բռնաւորն նախս ըկերանով . և ապա այլ ասխարութեն էր , ընթերցել եղև յամենեցուն լսելիս 'ի քաղաքէն : Նու նոյնժամայն ապաստանողքն զատենին արարք եւս քան զզանմն՝ զգործն կատարել , լուցին կրակ մեծ 'ի անդունջն՝ յորում կատարեալ էր նահատակութն որ եղեան սրբաւորոյ պետրոս բարեկամ նորին աթանայագինեայ . որ և յետոյ չինեցաւ փոքր աղօթատունն . և իբրև բորբոքեցին զհուրն , և յարդարեցին զմա՛ննոց , յառաջ ասացան զբա՛նս : Այլ նա խնդրել 'ի դահճաց ներել նմա փոքր մի՝ եկաց յաղօթս առ ա՛ծ մեծաւ զոհութեամբ . և բազում խնդրուածս հայցեաց . որոց կատարումն յայտնի երեւեցաւ յետոյ 'ի վը նշխարա նորա :

Մինչդեռ աղօթէր երանելին , յառաջ մատեաւ

տեաւ կին ոմն հեթանոս մեծատուն և ազնուազգի՝ յորում ակնածէին սպասաւորք ատենին. և անուն նորա Եւսեբիա. անկաւ առաջի սրբոյն մեծաւ հառաչմամբ, և ասէ. աղօթեա՛ վս իմ սբդ այ, զի թեթևասցին մեղք իմ։ Իսկ սբ եպսն ասէ ցնա քաղցրութբ. հաւատա՛ 'ի տր յս քս 'ի սբ սրտէ, և զոր պատուիրեմ քեզ՝ արա՛, և կատարին խնդրուածք քո յամենեցունց տնէն. արդ ասեմ քեզ. զմարմին իմ ամբողջ հասո՛ յագարակն փիլաքթուղէ, և դի՛ր 'ի տանն՝ զոր ինձէն աշխատեալ շինեցի 'ի հանգիստ սբցն. որոց անուանքն են թէոփրաստոս, մաքսիմիոս, պատրոփիլոս, հիւսիքոս, և կղէոնիկոս. անդ տուր և զմարմինս իմ դնել։ Եւ կինն յօժարաբար ընկալեալ զհրամանն՝ ողջունեաց զսբն։

Ապա մատուցին զինուորքն զերանելին աթանագինէս 'ի տեղի կատարմանն. և նա մեծաւ ուրախութբ կնքեաց զամ անդամս իւր 'ի կնիքն քսի. և մտեալ 'ի հուրն՝ վաղվաղակի աւանդեաց զհոգին 'ի ձեռս տն։ Յայնժամ Եւսեբիայ երթեալ առ դատաւորն ագրիկողայոս՝ խնդրեաց զմարմին սբ. վկային. և նա շնորհեաց նմա գաղտ 'ի բազմուէն 'ի պատիւ երեսաց մեծազգի կնոջն. զոր ընկալեալ պատեաց Եւսեբիա ազնիւ պատանօք հանդերձ խնկօք և իւղովք անուշիւք. և եդեալ 'ի կառս՝ տարաւ 'ի ձեռն հաւատարիմ ծառայից 'ի փիլաքթուղէ 'ի հրամայեալ հանգստարանն. և ետ դնել

զնա

վրա է հնգետասն սրբ. վկայսն : Նոյն եղև կա-տարումն սրբոյն աթանագինեայ եպիսկոպոսի՝ յամ-սեանն յուլիսի . յամի տեառն իբր 285, կամ 290 : Իսկ յետ իբր տասն կամ հնգետասան ամաց՝ ի յամի տեառն. 302 . յորժամ եկն սրբ. լուսաւորիչն մեր գրիգոր ՚ի կեսարիա վս ձեռնադրութե, խնդրեաց ՚ի սրբոյն ղեւոնդեայ և եհաւ է այլ նշխարս սրբոց և զմարմին սրբոյն աթանագի-նեայ եղբօր կնոջ իւրոյ մարիամայ, և տա-րաւ ՚ի հայս . զի է իշխանութե պատրիար-գին կեսարիոյ էր փիլարքթայն տեղի հան-գստեան սրբոյն՝ ոչինչ հեռի և ՚ի սեբաստիոյ : Բայց մասունք յոսկերաց մնացին արդեօք և ՚ի փիլարքթայն . զի տապան նորին՝ որպէս յա-ռաջ, նոյնպէս և զկնի անսպական առնէր՝ սքանչելիս ՚ի վր տմ նեղելոց՝ որք հաւա-տով դիմէին առ նա : Եւ էր անուն նորին ա-թանագինեայ և արդիւնք գործոց նր քա-ջողեալ յոյժ ՚ի կենդանութե նր և յետ մահ-ուանն է տմ կողմանս կեսարացւոց և սե-բաստացւոց . զորմէ զայս օրինակ վերջաբա-նէ հին վկայագիր Ճառընտրաց մերոց՝ ա-ռեալ ՚ի հիւլարիոնէ ժամանակակից և ակա-նատես վկայաբանէ :

*Բայց պարտ է (ասէ) ոչ զանց առնել ըզ-շնորհօք երանելւոյն՝ զոր առ ՚ի մնէ, է ո-րում խնդրեաց առաջի մահուանն՝ որք յու-ղարկէին զնա ՚ի հրայրեցութիւն : Նախ՝ ըզ-փրկութի կնոջն, որ պաղատեցաւն առ նա . և այլ ևս մեծագոյն, զի և ոչ զբարեպաշ-տութի կնոջն եւսեբիայ եթող սրբ նահա-տակն

տանկն տուանց շնորհականութե. այլ ա̃ծ խառա-
մնեն խորով մերձ եկաց առ. նա 'ի տես-
լեանն, և ասէ. յառաջնում կարգի պատգա-
մաւորաց խնդիր մազթեցի մարգարէիւն քոյ մի-
քա. և առաւ՛ն խնձ խնդիրքն. և թողան քեզ
մեղքն քո՝ մի մտերմութե հաւատոյն քո
խնդիր խորատուն, և ամփոփեայն զիս: Այլ
և զա̃ւմ ժամանակս կենաց իւրոց տարւոյ 'ի
տարի զայլ կենն 'ի նոր տեղին մեծաւ պա-
տարագօք և խնկովք և իւղովք անուշիւք.
և զարժանաւոր պատիւն հատուցանէր. և
զաղաղումն հաստատէր 'ի հաւատս ա̃ծ մերոյ
յանի քոյ.

Պարծեցաւ՝ յորժամ նստէր նորին աթոռակալ-
նէ 'ի Թագաւորեան լեռին 'ի նորոգեալ վիմութեան,
զոր աղախնայացոյց, նորհեալ 'ի քում եւ մնա.
և Թուէր նմա երազ տեսանել, որպէս Թէ տա-
րեալ իցէն զնա առ իշխանն, և 'ի զոհելոյն
առնեալ իցէ նմա Հաշակել. և զարթուցեալ
խառնեցաւ 'ի վերայ այցելիկ. և կրկնեաց
ծունր, և աղօթեաց բարբառով սրտի փութով
'ի բազում զերադոյն. որ եղև իսկ: Նոյն յորժամ
Հանգերձեալ էր կատարել հրով, յիշեաց և
զայս, և խնդրեաց մի ա̃ծ մարգարէ զարհուրե-
լոյ յանդորրես. և ա̃ծ այնմ որ մխանգամ բարե-
խօս ունէր զնորին աթոռակալէ 'ի տեսանելէն
խառնակեալն խնչ երազ, մխարեալ լինէր 'ի
գծուծագրութե, և 'ի լաւ անգր փոխեր.

Այս եւս ասէ՝ քանզի յամենայնն յաւիտեանի կա-
տարեալ յիշատակ նոյն, և ասէ բազում լինի,
բարեխօս ունին զնա զաւատարակինքն Աստուած
նէ.

նեղութեանց եղանակին՝ յերկեւոյ երաշտի, և
բազմութե ճանճից. և յաւուրս յիշատակի նո
ազատանան յամ գժուարութեանց. և ամ խն-
դիրք ուխտաւորացն կատարին բարեխօսու-
թբ սոցին։ Մեք. մեզ զի ոչ է արժան պակա-
սեցուցանել 'ի կարգելոց տօնս, զոր 'ի կեն-
դանութեան սորա նշանօ, և զոր 'ի փոխմանն
իւրում օրհնութի եթող, այսր աղագաւ սա
կաւուք նշանակեցաք։

Օրհնեցէք և զկարգս նր՝ սուրբ Գայիանէ,
և շուրջ զաւուրքն ամ պահեն մինչև ցայ-
սօր. քանզի կարգեաց զամառնային բարեխօ-
սութեամբ եկեղեցեացն և սրբատեղեաց քա-
ղաքին խորհրդականաց. և օրհնեալ զամենե-
սեան՝ յանձն արար նց զիւր որդին զպատ-
րոփիլոս նստուցանել յաթոռ քահանայութե,
որ արժանի իսկ էր. և յամ ժամ պայծառ-
ունել զկարգս եկեղեցեաց. և զօրն տօնն որ
'ի փոխմանն՝ յանձնեաց նմա։

Իսկ սմն Հերակլիոն (կամ Հիլարիոն) լաւ և
անձնակէր, որ յայնժամ խորհրդականութե
դիմաւոր էր, որդի Հիպատեայ քահանայի մե-
ծափառի և պատուականի, որոնեալ ուսու-
ցիչս և զհաւատակութի մկրտութե նոցա
աթանագինէի. և ժողովեալ խնամակալու-
թե՝ Հրեշտակապետս դպրոցաց զպատմութիս
զայս. և այսպէս թղթով ուղղափառեաց
զձաեցեալս. Նոյն Հերակլիոս այս խոր-
հրդեալ էր յերանելոյն աթանագինէ 'ի կեն-
դանութե իւրում զնի 'ի հնդից օրհնութեցն
գլուխ՝ զոր արարեալ էր սոցին. և մինչև ցայս,
որ

որ պաշտեն զորդիք և տունն Հերգարեայ (կամ Հեւլարիանի) ուսեալք 'ի միմեանց զեր յիշատակի արդարութեան երանեալ վկային ։

Սատարեսցէ մեզ եղկան աստուածայինքս 'ի հուր մատուցումականն պատկար՝ քարի խոստովանողէ և ուղղափառաց 'ի քո յո 'ի մերն մեր. որում վայել է փառք, իշխանութիւն և պատիւ այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն ։

Զայս ամ ակնարկէ և մեծն բարսեղ կեսարացի՝ յիշեցուցանելով պանծալի նմն վկայ. ութ. յաղագս ամծուն հոգւոյն սրբոյ առ ամփիլոքիոս. գլ. ԻԹ. յասեալս. * Որ միանգամ
,, զխոստովան իցէ որ հնութեան աստուածայինեայ,
,, ղոր իրքև ասանդ պարզականն՝ ողջամբ
,, միայլոյ՝ եթող խուրոց աշակերտաց, այն
,, յինչ փութայր ձեռպէք 'ի կատարումն՝ որ
,, եղև հրով, այնպիսին իրագես զասանի՝
,, թէ յինչ միտս իցէ վկայն յաղագս հոգ-
,, ւոյն սրբոյ ։ 'Ի բանից աստի և յայլոց միթէ՞ն զբուցաց նախնեաց մարթ է իմանալ մեզ, թէ զուցէ յորհնութեանց անտի նոյն աստուածայինեայ առեալ և եղեալ իցէ նոր լուսաւորիչն մեր 'ի ժամերգութեան եկեղեցւոյ հայաստանեայց զԱ[ ]ոյս զուարթն, և զ( )որհնեալ նոր որ ընկալեալ զ. եան, 'ի բեբեւ անոր զնշխարս աստուածայինի և յանձնանու մկրտչի 'ի վիճակ իւր ։ (1)

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ Ք.

(1) Պանծ պատուականն գանձեցաւ յԹէոս Հայոց 'ի ձեռն սբ լուսաւորչին մերոյ մարմին սբյն աստուածաբանեալ եղեւ ընդ նշխարաց սբյ կարապետին. սոյ Ծննդգոյն խաւսեցաք յատանձին տանի փոխադրութ այն նշխարաց՝ վկայութիւն ականատես մատենագրաց մերոց պատմագրողաց և շինողաց։ Եւ կրկնակի զանձ պահեցաւ յաղագս մերում հարազատ և պանծալի այս. վկայաբանութիւն, անգիտա առ այլս, և զատեալ առ մեզ յերկուց Ծնունդեանցս Գ. և Դ. որ յօրինեալ է զառաջինն 'ի հեղարինակէ ականատես անձինս, և ապա աւանդեալ յայլս հին օրինակագիրս. զոր չէ առեալ մատենագրութեան, նախն երբ և 'ի լոյս արգելոյ կէր յանհաւատալի գրչաց յարմարագրեալ զայլ վկայաբանութի. ուստի և լինի յետնոց բաղձանս վստահել, և սակաւ շահել։

Անգիտա անուն առ այլս. զի Թէոդէսոս առ ժամանակաւ սբյն բարիւղէ սոյն առ մերս օրինակ էր 'ի ձեռս յաւնոց, սոյ և յայս առնել ձայնակցութի բարւոք է վկայաբանիս, բայց յետոյ անյայտացաւ 'ի աւետութէ նց. զի առ մեզ եկեղեցիք քրիստոնէից կատարեն զյիշատակ սբյն աստուածածինեալ, 'ի սոյն պատմութին անծանօթ լինել երեւի այլ ազգաց՝ բաց 'ի Հայոց։ Թողեալ զասորիս, զեգիպտացիս, զմոսկովս. և, յորոց 'ի տօնացոյցի անուանն եւեթ սբյս զատանի՝ քան եթէ յիշատակ վարուց. յոյնք և լատինք՝ զերկուս անծանօթ աւանդս 'ի մէջ բերեն մասնանաւոր, և զժամանակին զեւլս իւրացն զատանել։ Առաջինն ըստոյգ աւանդն է, զոր ընթեռնուն առ մեծին բարւոք, թէ սբն աստուածածինն հրով կատարեցաւ. այլ թէ մեղեա կէր զկնորդ, խնդրեն և ոչ գտանեն. զոր առնա լնուլ ընծայէ նց այժմիկ վկայաբանիս մեր։ Իսկ երկրորդ աւանդն անստոյգ այն է, զոր ընթեռնուն առ մատենագրաց սեւսի կէր առ Թարգմանի նորա սուրիասի. որոյ և բաղձանն է 'ի Ց. բաւական, և առ այլ յոյն և լատին վկայագիրս յետին գործոց. սոյ թէ սբն աստուածածինն սրով իցէ նահատակեալ 'ի սերաստիա՝ տասն աշակերտաւք հանդերձ. որոց չէք անուն 'ի մէջ. և այն՝ առանց յիշատակութե երկուց աշակերտաց յանուանէ իշխա-

կելոց առ մեզ, նոյնպէս և աստանց յիշատակութիւն հինգ վկայից յանուանէ գրելոց առ մեզ 'ի կարգի հայրապետա վկայաբանութեանս :

Արդ՝ առ 'ի չգոյէ մերձաւորի ստուգութեան առ քննիչս. հարկեցան ոմանք 'ի նշէ ասել Է բարանկաւ, թէ այլ աթանագինէ կցէ հրով կատարեալ Ը բարուք, և այլ սրով՝ ըստ մետափրաստեսի. բայց տակաւին մնայր առ_ բակայս, թէ որ այն կցէ սոնելին և սոնեալն առ անե_ նեսին. ընդրէին ասել՝ թէ սոնն հայր առ նա, զայրոյ զենահատակութեան պատմեն առ մետափրաստեսի. բայց խղճէին հանել 'ի ձեռաց պյիշատակելոյն 'ի մեծէն բարսղէ այնպիսի գովութիւն։ Այլս այլք 'ի քննչաց, ժամանակագրողն ախլեմանոսս, և հուակ յետոյ ուլէրիոս բոլլան_ դեան՝ ընտրեցին հաստատել, թէ մի միայն է աթանա_ գինէս, և այն՝ սոնելի առ անձնեսին, հրով կատարեալ Ը բարուք. զոր մետափրաստես վրիպակաւ գրէ՝ սրով նահատակեալ։

Այս ուրեմն վճարեալ է ամ բան սոցին ենթադրութիւն, զոր խոզ ապացուցանէ մերս վկայաբանութիւն. զի և մեծապէս սխալէ ... որ յետ քաղեալ զսոյն հայրապետ վկայաբանութիւն ճառընտրաց՝ պատահմամբ 'ի նոյն իրս իրս և 'ի մետափրաստեան բանից. և այն առ 'ի կարօղ լինելոյ միաբանել զյիշատակ սոցին աշակերտաց՝ ընդ նշանակին 'ի սոնացուցի, և ոչ գտանին 'ի ճառընտիրս, բայց գտանին առ մետափրաստեսի՝ թէպէտև աստանց անուանն. այլ մեզ հնարել է այլազգ միաբանել. զի ոչ նոր վկայաբանութիւն յօրինել աթանագինեայ և սոցին աշա_ կերտաց նշ Ը մետափրաստեսի, այլ 'ի սմին հայրապետա վկայաբանութեան մերում՝ ուր յիշէին հինգ վկայք յանուանէ, և այլ երկու աշակերտք սորին նոյնպէս յանուանէ, խմանալ զօրութ և զայլ բանից մի նահատակելոյ 'ի ժա_ մանակին՝ եթէ հրով, և եթէ սրով։ Այլոց օրինակաց ընթացայք մեք յայսմ անհրաժեշտ պատմութ. ապա թէ ոչ՝ եթէ մասամբ միով մերձենալ կամիցաք 'ի մետափրաս_ տեան պատմութի, ժամանեցաք յանել լաքիւրինթոս կի 'ի կնճիռն անլուծանելի. յորմէ ոչ ապահովացուցանէ զմեզ երկրայրի կարծիք քննչաց, եթէ ոչ խղճելով զմո_ ղմանս։ Այս մեկն ստուգութիւն իրացս՝ եղից առս զմետա_ փրաստեսի անուանեալ նոր վկայաբանութ, Ը սուրբե_ նեան օրինակի.

* Ըստ ժամանակս զիռակզերոխանսի կայսեր էր անհնա_
" րին ցասումն Ճգէմ քրիստոնէից, մինչև 'ի վատնդի
" Ա

„ ըմպել ամենեցուն ը այլ քաղաքացւոցն ։ Վեր 'ի վայր
„ վերջացեալ ամենայն առ 'ի բանական գառն մաքրեցեալ
„ թեան ։ և բաղձալի իսկ 'ի մերձաւորաց մանկէին 'ի
„ մահ զմեռեալս, հայր զորդի, եղբայր զեղբայր ։ բա-
„ րեկամք զբարեկամս առ ահի խնդրախաւրին ։ Արդ եկն
„ եմուտ 'ի քաղաքն սրբասուրբ դատաւոր ընդ փիլիսոփա-
„ յից առնուն ։ որ եւ հրաման փողս և ծնծղայս հարկա-
„ նել առաջի իւր, և քրմաց գիրն պատկերս զոհս մա-
„ տուցանել ։ Իսկ նախալ յառաջին առաջ 'ի ձեռն քա-
„ բանք ։ լուսաւորիչ ի քաղաքացիք, և որ 'ի ձեռն նշանա-
„ ւորք իշխն, զհրովարտակ թագաւորին, և մանկունք զո-
„ հեցէք ամենայն ։ Աղաղակեաց բազմութիւն ժողովրդեանն,
„ և ասէ ։ քրիստոնեայք եմք, և գիտ ոչ զոհեմք ։ և բրա-
„ նաւորն զբաղումս յամբոխեալն է ամենայնս արկեալ
„ եղբարձ 'ի կենաց ։ իսկ այլքն նահատակել ընդ քեզ ընդ-
„ կալան զփրկութեան վերին կոչմանն ։
„ Իբրեւ մատուցեալ առ դատաւորն ընդ 'ի գաղղիաց աշխա-
„ րհին նիկողայոսանուն՝ ասէ ։ ամէր դատաւոր՝ է այդ
„ ընդ աթենագինէս անուանեալ, որ է քարտէզս, և մա-
„ րեցուցանէ զգրեթէ զԾ հաւատքն, և է բնակութիւն
„ նր 'ի փեռաքթեան՝ 'ի վանս ։ Իբրեւ զայս լուեալ դա-
„ տաւորն, առաքեաց զօրականս՝ ունել զնա ։ և նոցա
„ եկեալ 'ի վանսն, և ոչ գտեալ անդ զարքայն՝ կալան
„ զաշակերտս նր, և ածին 'ի սրբասուրբ ։ Իսկ դատա-
„ ւորին տեսեալ զնոսա հրամայեաց տանել 'ի բանտ, և պա-
„ հել զգուշութ ։ և զզօրականսն ասէ ։ գնացէք խնդրեսցէք զա-
„ ռաջնորդ զոցա ։ Մինչդեռ նք այսր անդր յուղէին,
„ զի Թերեւս կարասցեն ուրեք գտանել զսքն, եկեալ սքն
„ այ 'ի վանս, և ոչ գտեալ զեղբարսն, գնաց յաղօթարանն,
„ և ողբալով ասէր առ խաչն՝ որ անդ կայր ։ Տէր Տր
„ եղբարցն՝ զորս քեզ յանձն արարի ։ մ զաւակորդականս ա-
„ զօթան է իս առ Ած վերստացեալ ։ Տէր Տր զերծանել
„ սոսա ձեռնրչ ։ Ե՞ր եղև ինձ այս ։ Իբրեւ էր սքն
„ յանձկութեան ողբոյ ։ և մինչ զգնայր 'ի ձեռնմեկնան, եւ
„ է առաջի նորա եղն՝ զոր փոքր մի յառաջ տեսեալ էր
„ նր ։ և ընթացեալ առ նա՝ համբուրէր զձեռս սքն ։
„ Յայնժամ մատեաւ մի ընդ, և ասէ ցնա ։ Տէր էիր Տր,
„ յորժամ ըմբռնեցան քո աշակերտքդ ։ քանզի յղեալ
„ դատաւորին զօրականս՝ եւ առնել զնա 'ի քաղաքն սր-
„ բասուրացն, ուր ածին մարտիրոսանալ ։ Զայն իբրեւ
„ լուեալ սքն, լայր խնդութի ։ և հարցեալ է երկինս՝
„ ձեռս ասէ ։ գոհանամ զքէն Տր յԴ քս, զի զուարճա-

» ցեալ սուտ քո կոչեցեր յերկնաւոր արքայութիւն։ Ապա
» դարձաւ եղնն և օրհնեաց զնոյն. և յանձն արարեալ
» զնա այլ՝ եւ գնաց 'ի սեբաստիա քաղաք առ եղբարսն.
» Իբրև եհաս անդ, եկաց յանդիման սպարապետին զօ-
» րաւորին, և սկսաւ ասել. Ընդէ՞ր կողոպտեցեր զեկե-
» ղեցի իմ ով բռնաւոր. ածցէ ած զտառապանս նր,
» և ծանրացուսցէ 'ի վերայ զպատուհաս իւր։ Յայնժամ
» վաղվաղակի կոչեցին զսբն առ զօրաւորն, և ասա-
» ցին ցնա. ահաւասիկ սա է աթանագինէան՝ զոր
» խնդրեիր. որ և ծանուցս գանգատէ զեծութենէդ
» ձերմէ. և նոյնժամայն հրաման ետ զօրաւորն արկա-
» նել զսբն 'ի բանտ, ուր արգելեալ կային և եղբարքն
» նորա։ Տեսեալ սբյն զնն՝ ուրախ եղև յոյժ, և ասէ
» ցնն. խաղաղութի աստուածոյ առ ձեզ, և շնորհքն այ
» եղիցի ընդ ձեզ որդեակք իմ. քանզի գանք շնորհս աստու-
» ծոյ այ, նա ինքն կոչեաց զձեզ յերկնաւոր կոչումն, և
» արդ զօրացարուք, որդեակք, և մի երկնչիք 'ի
» սպառնալեաց բռնաւորին. քանզի շնորհօքն այ 'ի վա-
» ղիւն առնլուք զկատարումն, և լինիջիք պարակից ընդ
» հրեշտակս յարքայութիւն՝ մշտնջենաւորն ուրախութեամբ
» հանապազ փառաւորելով զՏէրն երկնաւոր։
» Ապա 'ի վաղիւն անդր նստեալ բռնաւորն յատեան՝
» հրամայեաց ածել զառաջեաւ զսբն աթանագինէս և
» զաշակերտս նր. և ասէ ցնն. զոհեցէք աստուածոցն
» ըստ հրամանի ինքնակալին. ապա թէ ոչ հնազանդիք,
» հարկեցուցանեմ զձեզ աղէտի աղէտի տանջանօք բառնալ
» զձեզ 'ի միջոյ՝ ըստ օրինակի նց, որք յառաջ քան զձեզ
» յամառեցան յայն միտս չարութե, և չարաչար կո-
» րեան։ Եւ պատասխանի սբն աթանագինէս, և ասէ ցբռնա-
» ւորն. զորոց գուցէ ասես՝ թէ կորեան, նք ոչ կո-
» րեան, այլ՝ են յերկինս պարակից հրեշտակաց։ Բռնա-
» ւորն ասէ. մի զիս աղխատ առներ աթանագինէ,
» այլ փութասջիր քոյովքդ հանդերձ անսալ ինձ, և
» զոհեա դիցն. զի մի չարաչար կորիցես։ Պատասխանի ետ սբն
» աթանագինէս, և ասէ ցբռնաւորն. անզգամ և լիրբ
» շուն, ոչ ահացուցանես զմեզ սպառնալեօք քովք. արդ
» զոր ինչ և կամիս. քանզի պատրաստ եմք չարչարել վն
» քնի։
» Յայնժամ բարկացեալ զօրաւորն՝ հրամայեաց կա-
» խել զաշակերտսն նորա, և հարկանել. եւ
» սբքն 'ի հարուածսն անդ ասէին. մեք 'ի տանջանս
» պատրաստ եմք վն անմահին քնի. ոչ ուրանամք զՏէր
» մր.

» Տէր ։ Իբրեւ ետես թագաւորն զհաստատութիւն եւ զանփո-
» փոխելի միտս նոյ եւս քան զեւս, մինչեւ ոչ իմիք ապա-
» շաւել նմա, հրաման ետ սրով վախճանել զնա ։ Եւ կա-
» տարեցաւ սկիզբն բարի խոստովանութեան, եւ հասին փա-
» ռաց յարքայութեանն ։

» Կոչեաց ապա թագաւորն զայրն աստուածասէր, եւ ասէ
» ցնա ։ Ո՞վ է քեզն քո՛ զոր դու ասես ։ զի՞ է՝ զի ոչ ապ-
» րեցոյց զաշակերտս քո 'ի ձեռաց իմոց, Եւ հրամա-
» յեաց զնա եւս կախել զփայտէ, եւ հարկանել ։ Եւ սա
» 'ի կախաղանի անդ ասէր ։ փառք քեզ Տէր, զի արժա-
» նի համարեցար զիս՝ չարչարել վս անուան քո ։ Իսկ
» թագաւորն ասէ ։ ընդէ՞ր եւ զքեզ ոչ փրկէ Տէր քո 'ի
» ձեռաց իմոց ։ Վկայն ասէ ։ Եւ զնա փրկեաց, եւ զիս
» փրկեսցէ, ոչ անօրէն 'ի չարաչարեալ հնարից քոց ։
» Հրաման ետ թագաւորն իջուցանել զնա 'ի փայտէ,
» եւ բրածեծ առնել ԺԲ կողմն փառաւորէն ։ Իսկ սր նահա-
» տակն քեզ՝ մինչդեռ յանհնարին տանջանան էր, ասէ ։
» 'ի քեզ Տէր յուսացայ, փրկեա զիս արդարութեամբ քով ։
» Եւ եղեւ առ նա ձայն յայն, որ ասէր ։ քաջալերեաց ըն-
» կերակից իմ, եւ մի երկնչիր ։ զի ես եմ Տէր այն քո՛ որ
» պահեմ զքեզ ։ Եւ որք լուան զձայնն, զարհուրեալ
» դողացան ։ Իսկ դահճիքն՝ որ զնա տանջէին, ընդար-
» մացան, եւ ոչ կարէին չարչարել ։

» Իսկ փիլիսոփայ ընթերցակաց իշխանին ասէ ։ մի՛ ապա-
» ցի քեզ թագաւոր, Թէ մոգ են դոքա ։ հնարս զաւ եւս
» բարձ վաղվաղակի 'ի մէնջ ։ Յայնժամ հրամայեաց թա-
» գաւորն սպանանել եւ զնա սրով ։ Իսկ սր վկայն աղա-
» չեաց զթագաւորն եւ ասէ ։ աղաչեմ զքեզ մի՛ թագա-
» ւոր՝ հրաման տալ սպանանել զիս 'ի վանս իմ, եւ անդ
» առնել իմձ վախճան ։ Եւ թագաւորն ետ հրաման՝ զի
» այնպէս լիցի ։ Եւ մինչդեռ տանէին զնա, ուրախ եւ
» զուարթ սրտիւ նուագէր այսպէս ։ Տէր վերծանեցիր
» Տէր՝ Տէր վերծանեցիր աղաւօրէն արար ։

» Իբրեւ մերձեցաւ 'ի վանսն, ընդ առաջ ել նմա եղն,
» եւ երկիր եպագ առաջի ոտից նր ։ Եւ ասէ ցնա սր ։
» զրկեցար յեղբարց ։ ահա զրկեցայ եւ յինէն 'ի գար-
» մանալէ ։ ասացէ՝ Տէր Տէր յաւիտենից, զի ոչ դու եւ
» ոչ զաւակ քո մատնեսջիք 'ի ձեռս որսողաց ։ այլ լի-
» ցի զաւակ քո ընծայաբերել զմնունդս իւր 'ի յիշա-
» տակ իմ, որչ զի 'ի փառս այ ծախեսցի ։ Իսկ եղն լա-
» լով անկաւ առ ոտս նորա ։ Եւ սր վկայն կնքեալ 'ի մէ
» նր՝ ասէ, Տէր խաղաղութ ։

,, Եւ յորժամ եհաս (կամ մօտ եղև) 'ի վանս, յաղօթս
,, եկաց՝ ասելով. Տէր իմ ընկալ զհոգի իմ 'ի խաղաղու-
,, թի. և արժանի արա զիս լինել ընդ եղբարս իմ յամ
,, յաւիտեանս. զի փառաւորեսցուք զսէր անուանդ քո.
,, տուր Տէր իմ ինձ և որոց կատարեն զյիշատակ մեր,
,, զմշտնջենաւոր օրհնութիւն քո. և որոց կարդան զսէրդ
,, Տէր վասն իմ, տուր շնորհս ամենեցուն. և եթէ յառ-
,, կանս ինչ գացեն, եթէ 'ի մեծ կարիս, եթէ յերկիւ-
,, ղածին գաւառաւանի, եթէ 'ի չար երազս. և կար-
,, դասցեն զանուն սրբ քո յանուն ծառայի քո. պարգևեա
,, նց Տէր զաղորմութիւն քո, և կատարեա զխնդրուածս
,, նոցա:

,, Եւ յաղօթել նր եղև ձայն այս առ նա, որ ասէր. ու-
,, րախ լեր նահատակդ իմ աթանագինէ՝ ընտրեալդ իմ,
,, այսօր է իս իցես յարքայութեան ընդ աշակերտաւն քո:
,, Եւ մի շնորհեն՝ զոր յինէն խնդրեցեր, ահա եհաս
,, քեզ զխնդրուածս քո. որ միաբանեալ կարդասցէ առ
,, իս մի անուամբ քո, և յորում աւուր ընթերցցեալ լիցի
,, յիշատակ քո. ազատեսցի յամ վտանգ և 'ի կարեաց, և
,, զմեղս նց 'ի մոռացօնս արկից: Իսկ դու ընտրեալդ
,, իմ լինիջիր խնամածու Տէր այրեաց, դատաւորիչ որ-
,, բոց, յարկ աղաւթիցի տառապաց, սեւուշ աղքատաց,
,, բժիշկք հիւանդաց, և հալածիչք այսոց չարաց:
,, Եւ է լինել առ նա ձայնի այն՝ կատարեցաւ սրբն
,, աթանագինէս. և այնպէս աւանդեաց զհոգին իւր 'ի
,, բարւոք խաղաղութի: Կատարեցան սրբս վկայութի
,, 'ի սեբաստիա 'ի ժամանակս զիոկղետիանոսի կայսեր.
,, և թաղեցան 'ի փետրուարի: Կատարի յիշատակ սրբն
,, աթանագինեայ և որոց ընդ նմա վկայից, յամենայն
,, յուլիսի. ԺԷ. ըստ հառոմայեցւոց հաշուի: Իսկ եղև
,, դայ 'ի յիշատակի սրբց վկայիցն՝ մատուցանելով Տյ
,, ընծայ զորթն. և յորժամ ընթեռնուն զաւետարանն
,, սրբ, մատուցանել զայն 'ի սեղան ամենեցուն, և աղօթէ
,, ծնրադրութբ. և թողուլ զորթն իւր՝ զնոյ խաղա-
,, ղութբ 'ի տեղի իւր. և ծախի որթն 'ի փառս Տյ, և
,, 'ի պատիւ սրբց վկայիցն||:

Այս պատմութիւն է կերպակարծ և անստոյգ, որ յածի յանուն մետափրաստեսի առ սուրիոսի, անման և 'ի մետափրաստեան արերմախոսուէ. զորս՝ ոչ գիտեմ որ- պիսեաց առն հաւանի, թէպէտև հնագոյնի, բայց բաղ- մաց յեռանդագունի քան զվկայաբանն մեր և քան զսէրն բար- ձեալ, յորոց տառապանաց. և անձն աւանդելոց ամփոփ ծն-

ծա-

ծածկելի կացուցանէ ընթերցանելեաց զկարծս սէց : Եւս այն է զարմանալին. զի Յ. բս. առ չգտանելոյ զառոյգ մկայարանն մեր՝ զայդ անառոյգդ քաղէ. և Հ. որպէս և Հ=Յ. զանառոյգն Է առոյգն բաղադրել կամի. զնոյն արար և Թր իէլ. բայց 'ի դուրս ձգելով զդիպուածն եղին : Եւ սք բաղադրիչք երկուց պատմութեց այսպէս միաբանեն զկատարելն հրով Է կատարման սրով. զի համարին նախ գլխատել, և ապա 'ի հուր արկեալ զմարմին սէյն, և անմխիթարելի համել. բայց մեզ չէ արժան թողուլ զառոյգ բանս, և գեղեցիկ յանառոյգս : Թող ընթերցողք առցեն մեկնութիւն, թէ զիարդ անհնարին առարկեր է այս մեատափրասահան կէր սուրբանեան պատմութե 'ի մերձէս զմի և զնոյն մկայէ 'ի նմին ժամանակի 'ի նոյն քաղաքի. մեք ոչ խոստովանեցաք և ոչ խոստովանիմք յայլում մասին 'ի Ճառընտրաց մերոց, որք ունին զերբեանց հեղինակութի մի քան զմի գեղեցիկ. քանզի Ճառընտ. Գ. որ է բուն մկայաբանութի հին առեալ 'ի հելլենացւոց ժամանակէ, սկսանի այսպէս. ※ Սէս այս առ „ Թանագինէս՝ եղեալ 'ի քրիստոնեայ ծնողաց յեպի-„ կոպոսաց գաւառին, և առ 'ի բարեպաշտութե լինե-„ լեալ հաւատացեալ ծնողքն. և համբաւ բարեպաշտ-„ տութե նր յամենեցունց յականջս հնչելով զարմացու-„ ցանէր զամենեսեան ||. ևն : Եւ Ճառընտ. Դ. որ ըն-նոյն պատմութի քաղէ ըԸ խմբագրեց, և ուրեք ըԸ բառից. սկսանի այսպէս. ※ 'Ի բազմաց խնդիր արարեալ զկարծեաց և „ զհնգաւոր երանելոյն սԹանագինէի՝ հաւաքէ ուրեմն զսր „ զպատմութիս : Սէս այս էր քրիստոնեայ՝ հաւատացե-„ լոց որդի 'ի կապադովկեցւոց գաւառէն. և համբաւ „ բարեպաշտութեն հասեալ յամենեցուն լսելիս՝ զար-„ մացուցանէր զամենեսեան ||. ևն : Արդ մեք օրինակեցաք յառաջինոյն՝ որ էր ամբողջ. հայելով և 'ի միւսոյ երկրորդին, որ է պակասաւոր 'ի միրջոյ :

Մի միայն բան ձգնէ զկուզմն հարազատ մկայաբանութեա, զի անյիշատակութի տասն աշակերտաց՝ որք յիշին 'ի տօնացուցի մերում հանդերձ Հ. Յ. Լ. հետևողաց մեատափրասահան պատմուե : Արդ եթէ չկայցէ յայսմ մասին համաձայնութի ինչ 'ի Թիէզ պան, կմ անհօրդութի իմն 'ի դրիչս, ասելի է՝ թէ բուն մկայաբան մեր հելլենացւոց ժամանակից փոյթ կալեալ գրել միայն զատենախօսութի և զկատարումն սէյն սԹանագինեայ 'ի սերամափս, և զերկուց յաշակերտացն՝ զմիոյն ընթերումն և զնահատակութե, զի զսէյն արիութի, և զմիւսոյն անարգու-

ԽՄ և զհորասոս՝ յոր զանհերիանոսի ուրացողն. և հարկանե-
ցի նշանակերաց նաև զմիւս նր աշակերտն զհատաւորուեն,
յոր զհանդիմնոսի. այլ և զհենգ մեյյեղն Թադէոսյ յանԹա-
նագիներայ յեւրաքերա մեյյարանի. որոց մերձ լինի
'ի հնուլ զԹիւհ ասաանց. Թեղ զոր ևնԹադրէ զայլոց
բազմաց զհատաւորուեն 'ի ժամանակին. և մեք կասկածեմք.
չասացից՝ Թէ անտարակոյս՝ ևմք, զի մեր 'ի մերոյ հաշ-
ւեմ և չփոԹ համարաւղ գրեալ է 'ի մեռուսփրասաւինէ
և 'ի նմանեաց նորա՝ Թիւ ասանց աշակերտաց. զոր և
մեք ցանկայսք այլևւս տուագել :

Ուր յայսմաւուրք զանազան ազգաց գտնեն զաԹանագե-
նեա 'ի ժէ. յուլիսի կատարեալ. հին ճաշոցք մեր հա-
մաձայն ճառընտրաց գտնեն 'ի ժԹ յուլիսի. բայց և այն
երեկի յաւեա որ կատարման սկզբն արկասնի, որ ասի
նահատակեալ յաւուր է զատան կաղանդայ օգոստոսի.
որ լինի 'ի յուլիսի ամսոյ իէ. մեյ և կատարուեն ա-
Թանագինեայ քանի մի աւուրք զինի հանգիստ. բայց
չէ ինչ խափր ընդ այս և ընդ այն որ 'ի մի և 'ի նոյն մի-
ջոցի :

'Ի վախճանի՝ եԹէ չիցէ յանդգնուԹ զաւշակել ինչ յան-
տոյգս, խիԹալի երևի ինձ, Թէ գործն եւսեբեայ աԹե-
նոյ՝ որ Թարգմանեաց զՉըքն աԹանագինէ, և ամբաս ասէ-
պաշտէր ընծա. ինք զատապան նր, չփոԹեալ իցէ յամանց
Է եզին կմ եղերուԵի առ հոմաձայնուԹԻ ինչ. զի՝ եԹէ
ոչ զատուիԹայն՝ որ Թարգմանի այծեամնիկ, յայծեամն
փոխադեբեր յեաին պապալանդք :

Ա.ԿՐ.

ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

Սրբոյն Անտոնինոսի աղեքսանդրացւոյ.

Հ. օգոստ. 9, կամ 10 : Յ. օգոստ. 8 եւ 9 :
Բոլլանդեանն գիրքն 'ի Է. հատ. օգ. եր. 413 :

ՎԿԱՅՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԱՆտոնինոս՝ ազգաւ աղեքսանդրացի յեգիպտոսէ, եր յաւուրս հալածանացն հեթանոսաց, առ դեկոսիւ, (ըստ այլոց՝ առ դիոկղետիանոսիւ), քրիստոնեայ հաւատով, բարեպաշտ եւ երկիւղած : Զոր կալեալ կռապաշտիցն՝ կացուցին առաջի իշխանին, եւ ստիպէին զնա՝ ուրանալ զՔս, եւ զոհել կռոցն : Իսկ նա համարձակ խոստովանէր զՔս, եւ անարգէր զկուռսն, եւ զդեւս անուանէր, եւ զկռապաշտսն՝ դիւապաշտս : Ընդ որ բարկացեալ դատաւորն՝ հրամայեաց կախել զնա մերկ զփայտէ, եւ քերել զմարմինն. եւ նա արիաբար համբերէր տանջանացն՝ զօրութեամբ շնորհացն Քի, եւ գոհանայր զԱծ զուարթ երեսօք :

Իբրեւ ետես իշխանն, թէ ոչ միաբանեցաւ անտի, եւ ոչ թուլացաւ 'ի խորհրդոցն, վճռեաց հրով այրել զնա : Եւ յորժամ տարան 'ի տեղին

զին բաղձանօք ամենախին , լցեալ ոգի վկային հոգւով սրբով՝ խրատ սքանչելի աւանդեաց յաւերժական յիշատակի արժանի՝ որոց անդըրն կային . ասէ . Եղբա՛րք իմ և սիրելիք , մի զանձամբ առաւել կենաց ծառայեսցուք մարմնոց մերոց , այլ՝ յիշեսցուք զհոգիս մեր , որ յոյժ տուժանս մեզ ։ Այլ եթէ ջանամք խնամել և հոգալ զեղբարս և զաղքատս , որպէս զի մերձաւորք մեր են և սիրելիք , քանի՞ ևս պարտ է մեզ խնամ ունել ՚ի վ͞ս հոգւոց մերոց . Հա՛պա ջանացարո՛ւք զհոգիս մաքուր և անարատ առաջի ա͞յ կացուցանել , մինչ՛ անպարտ՝ ո͞գի և առաք իսկ ։

Զայս ասացեալ՝ եմուտ զո՛վարթագին ՚ի հա՛րն , և տարածեցաւ ախորժ կամօք ո͞գի ՚ի վ͞ր անկողնոյ . և այնպէս աւանդեաց զհոգին իւր ՚ի ձեռս ա͞յ ։ Այլ երթեալ հաւատացեալքն հանին զնա ՚ի հրոյն . և գտին ո͞գի ՚ի քուն , անշշուկ ամենևին . զի և մազ մի ՚ի գլխոյն ո՛չ էր կիզեալ . և տարեալ թաղեցին զնա ՚ի տեղի նշանաւոր . ուր և լինէին նշանք ոչ սակաւ՝ որոց հաւատով աղաւէր նէին ՚ի բարեխօսութիւն սրբոյն ։

Այսպէս եւեթ հաւատով պատմեցաւ զատնեմք ՚ի յայսմաւուրս և ՚ի վկայաբանս վասն սրբոյն անտոնինոսի , կարօտեալք լրակատար վկայաբանութեան՝ որ ոչն երևի ՚ի մէջ ։

Ու դեկտեմբ երևի լինել վկայս , զի սրբոյն մեռանելն եպիսկոպոսս ասէր յայնժամ , ահա և ես զնամ զկնի սրբոյն Ոնոփրիոսի , և Լաւրենտիոսի ։

ՎԿԱՅ-

ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

Սրբոյն Թէոդփիլեայ սարկաւագի լիբէացւոյ.

Հ. Յ. Լ. յունուարի 8 : Ըստ լատինաց յուլիս. ամս :

ԲԱԶՈՒՄ ԵՆ ՎԿԱՅՔ Թէոդփիլոս կամ Թէոփիլէ անուամբ՝ որ թարգմանի աստուածասէր, ՚ի վկայագիրս իւրաքանչիւր եկեղեցեաց, է որ եպս, է որ միայնակեաց, է որ սարկաւագ, և է որ յաշխարհական կարգէ՝ իշխան և զօրական կամ ռամկական. վասն դժուարին է որոշել՝ թէ ո՞ր այն իցէ, զոր մեքս առնեմք յայսմ միջոցի ՃԷ սրբոյն անտոնինեանսի : Բայց քանզի ՚ի յայսմաւուրս մեր տաւնել որոշ աւանդի համաձայն այլոց Թէոդփիլոս սարկաւագ լիբէացի, և ՚ի ճառընտիրս համդրկացեալ է Թէոդփիլոս ան փառաւոր վկայ ընտանեօքն համդերձ (որ և մարթի լինել նոյն), առաջի կայ մեզ աւանդել զկրկնակի պատմութի, այլ և զիւրդ դասք :

Արդ՝ ըստ յայսմաւուրաց, ՚նա Թէոդփիլոս վկայն էր ՚ի Լիբիոյ, աստիճանաւ սարկաւագ, յաւուրս հալածանաց մաքսիմիանոսի արքայի, այր իմաստուն և զգաստ, ժուժկալ և պարկեշտ, հմուտ աստուածային գիտութե գրոց.

դլոց․ զոր ընթեռնոյր համարձակ, և քա-
րոզէր զքն ած․ և զօրացուցանէր զհաւա-
տացեալս։ Սոյ կալան զնա կռապաշտք, ընդ
նմին և զայր մի քրիստոնեայ յծախկան կալ-
գեն՝ ընդ ոմանց հեղաղխաս կամ էլլատխոս ա-
նուն․ և կացուցեալ զնա առաջի բդեշխին՝
հարցանէին զնա հաւատոց․ և նք յայտնապէս
խոստովան եղեն զճշմարտութիւն քնի։
Յետ բազում խոստամանց և սպառնալեաց
և գանից՝ իբրև ոչ կարացին խախտել զմիտս
նց, քերեցին երկաթի քերչօք զմարմինս նց․
յետ այնորիկ եդին հուր՝ի թիկնամէջս նց,
կամ խանձողեցին զքերեալ մարմինս երա-
նելեացն․ և սուր խեցեաւ ծակոտեցին ըղ-
ղլուխս նց։ Իսկ նորին թէոփիլոս ձայնակցու-
թն նահատակակիցին իւրոյ բացեալ զբերան
իւր՝ աներկիւղ դաւանէր և քարոզէր ըղ-
ծնեալն՝ի կուսէն մարիամայ, և զմկրտեալն
՝ի յովհաննէ՝ի յորդանան գետ, ած և որդի
ած ճշմարիտ։ Իսկ այսպիսի զրուն և խիստ
տանջանօք յերկարեալ՝ի չարչարանսն, և ոչ
թերացեալ՝ի քնական հաւատոց, ընդ ոմանց՝
ջարդմամբ անդամոց, և ըստ այլոց՝ 'ի մէջ
հրոյ աւանդեցին զհոգիս իւրեանց առ ած։
Ս․ յուշաւի իւնչ զնորայն թէոփիլոսէ ընդ զանա-
նազան յայսմաւուրաց․ ժամն է լսել և զլխա-
կատար պատմութն թէոփիլոսի վկայի՝ ընդ ձա-
ուընորաց, հաւատարիմ թարգմանութեամբ
նախնեաց մերոց․ զորայ զանկղանադիրն ոչ
զանձանսմբ յաւուր յայսմիկ առ յոյնս կմ առ
հռովմայեցիս։

ՍԿՐՅ

ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ

Այլն Թէոփիլոսի, և Պատրոնիկէի կնոջ նր, և որդւոյ նր Պռամաղիայ :

Ճառընթեր · Ի · ամս · ճշե=ջ :

Ի ԴԻՍԱՌՃԽ ՍԻԿՊՐՊԻ Ա-սաւերիոն (կոչեցեալ 'ի մկայաքանեն, Թերեւս սեւերոս անուն գործակալ յափրիկէ, կամ յաստրակայ երկրի ստորին լիբիոյ, և կամ 'ի կողմանց ասսարայ՝ որ 'ի կեսարիա մաւրիտանացւոց), որոյ առեալ էր իշխանութիւն յինքնակալաց հռովմայեցւոց հալածել զքրիստոնեայս, գգեցեալ զզէն սատանայի, և մուծեալ ինքն 'ի պաշտօն կռոցն, հարկ առնէր և ամենեցուն զնոյն գործել : Այս եղև յաւուր միում մինչդեռ ամենայն հեթանոսականքն ժողովեալ էին 'ի պաշտօն հանդիսական զոհից, կեսարիոս քրմապետ ասէ ցզօրավարն. Հրամայեցէ՛ք ձեր քաջութիդ՝ զմոլորեցուցիչսն և զստորս յանձոցն զքրիստոնեայս ածել 'ի պաշտօնս, զի զոհեսցեն. ապա թէ ոչ հաւանեսցին, զանհաւատիցն պատիժս կրեսցեն :

Այս 'ի հրամայել անդ դքեշխին՝ շրջան զօ-

րա

րականք բազում. և մտեալ յեկեղեցին՝ յափշտակեցին իբրև զգայլս՝ ՚ի հօտէն քո՛յ ոչխար մի պարարտ հաւատովք, հաստատուն խորհրդովք, և արթուն մտօք. որում անուն էր Թէոփիլոս. և ածին առ իշխանն: Իսկ նորա գայր ցնծութեամբ իբրև ՚ի ճաշ թագաւորական. ասէր. զճանապարհս քո տէր ծանո՛ ինձ, և զշաւիղս քո ուսո՛ ինձ. առաջնորդեա՛ ՚ի ճշմարտութեան քում: Եւ իբրև յանդիման եղև ատենին, ասէ ցնա բդեաշխն. զի՞նչ ազգ ես: Թէոփիլոս ասէ. ծառայ այ բարձ-րելոյ՝ անապականն. այլ ըստ մարմնաւորական կարգի՝ ազատ:

Բդեաշխն ասաց. տեսանեմ ցած (այ խո-նարհ) վարս ՚ի քեզ, և պատուիրեմ զգեզ ե-րեսաց քոց. զԹամ ՚ի մէջ երկնաւորդական հասարակիդ. մ՞ոյ խրատ տամ քեզ զոհել. զի սիրելի լիցիս Թագաւորին, և բազում ընչից տիրեսցես: Թէոփիլոս ասէ. ոչ շողոքելի բա-նիւք քովք հաւանեցուսցես զիս, և ոչ ձըր-մամբ խաղալից քոց Թակարդեսցես զիս. քանզի ունիմ մարգարէս և առաքեալս, որ հրա-մայեն արդարութեամբ ծառայել այ կենդան-ւոյ. և զածս սուտանուանեալս՝ հանձերս կոչեն:

Բդեաշխն ասէ. կախեցէ՛ք և քերեցէ՛ք: Մինչդեռ քերէին լինէր նորա, մեծաւ ձայնիւ՛ ասէր. Տէր՝ որ խաչեցար ՚ի մէջ փայտի, որ զմահ՝ մահու խափանեցեր, զլուսաւորսն խա-ւարեցուցեր, և զխաւարեալս լուսաւորեցեր. որ յանօրինաց Թուք յերեսս առեր, և քոյով նու Թքովդ լոյս ձնորհեցեր. բաց ինձ զդրունս

ար-

արդարութեան , զոր մնաց ՟Ը այն , եւ խոստովանիմ եղէց ՟Ք աստուածանդ քում . զի դու ես՝ որ փրկես զյուսացեալսն 'ի քեզ : Իսկ յաւել վկայն զայսոսիկ՝ քարոզն աղաղակէր դահճաց , մի՛ դանդաղել , այլ ժողովել 'ի քերանս նախահա- տակին . եւ ցայնժամ քերեցաւ , մինչեւ մեր- կացան ամ ոսկերքն նր . եւ նա առ ոչինչ հա- մարեալ զցաւսն՝ ասէ . յայտնեմ ես 'ի հրեշտա- կանս ած , ՟Ք բարձրում զօրութեան քո լո՛ւր ինձ , եւ ձեռնարկութեամբ փրկութեան քո կեցո՛ զիս : Յայնժամ ասէ դատաւորն . շատ կախարդս տանջեցի եւ սպանի , այլ այդպէս ժուժկալ՝ ո՛չ ես , եւ ո՛չ այլ ոք յիշխանացն տեսես . եւ ասէ ցզօրսն հեղձնելով . երդուեալ զծառայքն՝ 'ի ձեռն- տանջանացդ ես զեղեցկացուցանեմ զքեզ . արդ մատի՛ր զոհեա՛ , զի հաշտեցուսցես զքեզ ընդ նոսա : Թէոփիլոս ասաց . ո՛րոց ողջոց : Բդեաշխն ասէ . արամազդայ եւ ապողոնին , եւ մեծին դիոնիսի (որ է բաքոս) : Թէոփի- լոս ասաց . եւ ո՛վ ոք 'ի նցէ՝ զորս դու ածս կարծես , կարէ չար առնել ումեք կամ բարի : Բդեաշխն ասէ . ամենեքեան : Թէոփիլոս ասէ . խաբիս ո՛ դատաւոր , դոքա կուռք են համերք եւ կոյրք , եւ ոչ կարեն ումեք բարի ինչ առնել . վ՟այ պարտ է փախչել 'ի նոցանէ . քանզի կենդանեաւն եւ մշտնջենաւորն ած ա- սաց՝ նման նց լինել զյուսացեալսն 'ի նոսա : Բդեաշխն ասէ . մի՛ հայհոյեր , մատի՛ր եւ զոհեա՛ : Թէոփիլոս ասէ . զած ո՛չ հայհոյեմ , այլ՝ զկուռս եւ զդեւս աղտեղիս . քանզի քրիս- տոնեայ եմ , եւ ո՛չ զոհեմ , զի մի՛ մեռայց

հոգ ,

Հոգւով։

Յայնժամ բդեաշխն հրամայեաց հուր լու-
ցանել, և ընկենուլ զնա ՚ի ներքս։ Այլ երկե-
արկլին զ՚ոգն, կացեալ ՚ի մէջ հրոյն՝ ասէր.
Տէր անյաղթ թագաւոր, անհասանելի զաւակ, որ
արարիչդ էր, մարդասէր փրկիչ, որ եմ յիս քո,
որ զզօրութիւն Հոգւոյդ ամէյ առաքեցեր երից
մանկանցն ՚ի հնոցին. որք զփառս քո խոս-
տովանեցին առաջի մարդկան, զքաղցրու-
թիւն քո ջերմացուցեր նոցա, և զբոց հնոցին
ցրտացուցեր. Ած զթութեանց, Ած մխիթա-
րութեանց, Ած հարցն, նոյնպէս առաքեա ՚ի
ժամուս յայսմիկ զհրեշտակ օգնականութեան,
և ցրտացո զբոցս զայս. Ած կենդանի է ա-
նուանդ քո յաւիտեանս։

Այլ զայս երկու ասաց նորա, ցրտեցաւ բոցն.
և նա կայր ՚ի մէջ հնոցին, և փառաւորէր
զԱծ։ Բարկացեալ բդեաշխն՝ հրամայեաց
տանել զնա ՚ի բանտ. և զդժուշութեամբ պահել
զաւուր և զգիշեր. որպէս զի սովով և ծարաւով
մեռցի. և էր ՚ի ներքնումն բանտին՝ փառա-
ւորելով զԱծ սաղմոսիւք և օրհնութեամբ։

Իսկ կին երանելւոյն պատրիկին անուն՝ Ե-
կեղ կայր առ դուրս բանտին, և ունէր ման-
կիկ փոքրիկ ՚ի գրկին. և աղաչէր զբանտա-
պետսն, զի թողլ տացէ նմա մտանել առ նա։
Այլ բանտապետն զգացուցեալ ծանոյց բդեաշ-
խին վասն կնոջն, թէ ունի մանուկ փոքրիկ,
և կամի տեսանել զերանելին. և հրամայեաց
բդեաշխն մտանել, զի թերևս դարձցի վկայն
՚ի տեսանել զկինն և զզաւակն՝ վասն գթոյ
աղեացն։

տգետացն : Իսկ բարեպաշտ կնոջն մնեալ 'ի ներքս , և տեսեալ զնահատակն , ընկենայր զմանուկն առաջի նր , և ասէր ցնա . երկի՛ր յոյս տէր իմ , և փառաւորեա զանձն իմ . կաց Աե՛ 'ի խոստովանութեան յայդմիկ . յուշ լե-ցին արք արդարք , որք վն քո կապեցան , և անհապաղ զանձունցն արժանի եղեն . յիշեա՛ զայն՝ որ ասացաւն , եթէ՝ որ թողու զհայր կամ զմայր կամ զկին կամ զորդիս վն իմ , ժա-ռանգորդ լինիցի երկնից արքայութե : Հաս-տատեա՛ն կաց 'ի նահատակութեան , զի կոչե-ցայց ես այրանէր , (ուր դուռ ես նծանէր ,) և ծանօթ եղէց քրիստոսիրաց . արհամարհեա՛ զժամանակս վասն յաւիտենականն անանցանից առաջնակայ . վազեա՛ 'ի խորոյս 'ի բարձրն , ընտրեա՛ զերկնաւորն , և սիրեա՛ ստացիր քեզ զքս : Մի՛ և կոչեցայց այրի՝ քո զինուո-րելովդ 'ի գունդն քսի . և ոչ ոք անգոսնես-ցէ զիս՝ քո զօրելովդ 'ի համար թագաւորին երկնից :

Եւ զայս ասացեալ՝ առ զմանկիկն , և մա-տեաւ 'ի հրաժարել . և բուռն հարեալ զծըն-գաց նորա՝ ասէ . առ ժամանակ մի են կեանք քո այս տէր իմ , իսկ աներևոյթքն յաւիտե-նականք : Եւ երանելին ասաց . որհնեալ է նծ , որ փառաւորեաց զքեզ . և զխորհուրդս քո խաղաղութբ պահեսցէ : Եւ այնպէս գնաց կինն 'ի տուն իւր՝ փառաւորելով զած . և բանտապետն փակեաց զդուրսն , և եկեալ պատմեաց զամ բդեշխին . և նր հարցեալ եթէ կերակուր ինչ եկեր նմա , և իմացեալ՝

եթէ ամենեւին ոչ, պատուիրեաց մեծաւ զգուշութեամբ պահել զնա ։

Այլ յետ հնգից աւուրց հրամայեաց ածել զաւազակն․ և մինչդեռ գայր նա, ասէ․ աջ Տն արար զօրութիւն, աջ Տն բարձր արար զիս․ ոչ մեռայց, այլ կեցից․ Տր է իմ օգնական, և ես տեսից զթշնամիս իմ․ Ո կնի նր երթայր պատրօնիկէ, և ասէր․ զօրացոյց մտեր իմ ի մէջ սատանայի․ կատարեալ զգեթայսքս, մինչդեռ պատրաստ է պարապեալ․ իբրև զայլրասէր երեւեցայց ես՝ քո զընթացս կատարելով․ և զհապաղեալ զորդեակս մեր զցանկալի յանձն արա քրիստոնէից, քանզի հանգերձեալ եմ և ես պատարագիլ Տն՝ զկնի գալով քոյոյ հետոյդ․ քանզի լաւ է ինձ քեզ ժառանգել զկեանսն՝ քան մնալ ի թշնամութեան Տն ։

Այլ իբրև ածին առաջի իշխանին զնոսն, ասէ բդեաշխին․ զոհեա՛ զերկնից․ Թէոփիլոս ասաց․ ոչ զոհեմ, քանզի քրիստոնեայ եմ ։ Բդեաշխին ասէ․ չես քրիստոնեայ, այլ՝ կախարդ․ վայ ես կորուսանեմ զքեզ իբրև զմի ի նոցանէ․ և հրամայեաց ածել զաւազակն ի տառապելոյն, և զերամնեալսն մուծանել անդ ։ Իսկ կինն նորա աղաղակեաց յամբոխին, և ասէ․ Թէոփիլէ նահատակն Քի, յիշեա՛ զըղջամիրել, և զաղանք վայրենի խաղաղանան ԱԾ քեզ․ և ամբոխին լուեալ զձայնն՝ երանեցին զնա ամենեքեան ։

Այլ արձակեցին նմա առիւծ մի մեծ․ և առիւծուն երթեալ մինչելով՝ եկաց առ նմա ։

Իսկ

Խաչ ՚ի քեզ առնէ. քեզ՝ որ քաւիչդ ես մեղաւո-
րաց, որ լուծեր զմեղսաստակրութիւնն սատա-
նայի. որ զգանձ ամենութիւնդ քո ՚ի մեզ յայտնե-
ցեր, յայտնեա՛ և յիս տառապեալս զփառս
քո. զի հասից՝ որում ցանկամն: Նա ընդ-
առել զայս ողջոյն՝ փաղկեաց առ խուծն, և եհաս
զնա. և այնպէս աւանդեաց զոգին ՚ի տէր:
Յետ յղուելոյ ամենախոսին՝ երանելին պատ-
րաստեալ առեալ զսէր մարմին նորա՝ եդ ՚ի տա-
պանի. և ասէր ցնա, յանուն յիս ՚ի մի ընկալ
և զիս խաղաղութ. քանզի փութամ տեսա-
նել զքեզ որ պատկերացն զքեզ: Իսկ բարեշխին
իբրև լուաւ զայն սա, հրամայեաց ածել և
զնա. և իբրև ած զնա առաջի, ասէ ցնա. զյա-
մառութեան խնքնահամձայնութ առն քո տեսեր
և զիտացեր, զի անհաւանեալ հրամանին
իմում՝ մեռաւ. արդ դու մի իբրև զնա,
այլ իբրև զայր մարդ՝ ցոյց ինձ զքաջութիւն
քո. և զոհեա ինձ, զի մի չարաչար մեռա-
ցիս: Կինն եա ՚ի քեն պատասխանիկէ. և ասէ.
Թէև մարմնով կին եմ, այլ խորհրդով
կամ առաջի քո իբրև զայր. պատրաստ եմ
յաղթել հնարիցդ քոց առաքինի վաստա-
կովք՝ որ [illegible]:

Զայն լուեալ բռնաւորին՝ հրամայեաց ընկե-
նուլ և զնա ՚ի ստադն. և արձակեցին նմա
մատակ առիւծ մի: Նա նշան մտեալ ՚ի ներքս՝
ունելով զմանկիկն ՚ի գիրկն, հայեցաւ յեր-
կինս և ասաց. օրհնեալ ես տէր տէր, որ ըն-
կալար զպատարագն աբրահամու, և օրհնե-
ցեր զիսահակ, և զյակոբ փառաւորեցեր.

և զօրհնութիւն նոցա բազմացուցեր. և զամենամայրին մարդկան պտղաբերեցեր լնուլ օրհնութեամբ քո. հայեաց յէն Տէր յանապարտան աղախնին քո, և խաղաղութեամբ պահեա. մեր Տէր ծառայից քո Թեսաղոնիկեցի, ընդ քեզ ընդունելի և հաճոյական պատարագ. և մանկունս

այս դամբանիս:

Իսկ մատակ առաւուծն եկեղեալ եկեաց մեծ աննա. և մանուկն երանելի տեսեալ զգազանան՝ ժպտեցաւ. և ասէ. ամէն յերկինս, ամէն հօր, ամէն որդւոյ, ամէն հոգւոյն Տէր, ամէն ալէլուիա: Իսկ այսպէս փախձանեալ Տէրն և երանելին պատրոնիկէ՝ ի գազանէն կատարեցաւ համզերձ մանկամբն՝ յանուն հօր և որդւոյ և հոգւոյն Տէր. որում փառք

և զօրութիւն յաւիտեանս. ամէն:

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սբյն Անթիմոսի և Փառմինոսի:

Հ. օգոստ. 12: Յ. օգոստ. 11: Լ. օգոստ. 12:
Սուրիոս. անդ. ըստ Մետափրաստու": Յունարէնն յոյն:
Բոլլանդեանք. 'ի Է. հատ. օգոստ. երես. 705.
և այլն: (1)

ԸՆԴ ԲԱԶՈՒՄՍ ՚Ի այլոց վկայից նահատակելոց 'ի մեծ հալածանս դիոկղետիանոսի՝ գտանեն սբն անթիմոս և փառմինոս, և գուցէ յառաջագոյն քան զայլսն ամ սկիզբն եղև կապանաց և չարչարանաց նց. քանզի յամի տն 302. կմ 303. յորում ժմկն յետ առանձինն հանդիսից ոմանց ոմանց 'ի վկայից՝ եւ հրովարտակ արքունի վս տիեզերատարած հալածանաց, և ընթերցեալ եղև զառաջինն 'ի նիկոմիդիա քաղաքի, նախագրաւ նահատակ հանդիսացան երկոքին ոք՝ նորին քաղաքի քաղաքացիք, որք երևելիք և նշանաւորք: Օր 'ի նոյն աւուրս՝ մինչդեռ 'ի նիկոմիդիա էր դիոկղետիանոս եւ նստաւ հրապարակաւ յերևելի տեղւոջ, և սկսաւ խրոխտ բանիւք ահ արկանել քրիստոնէից. ա՛ ոք իշխեաց առնել զանձն քրիստո-

[illegible] անմահ դեղ, մահու զաստուածային ընկալցի. Հրամանայեաց պատարագանել և զանազան անօթս [illegible] անդէն զառաջեաւ, և ընդառնայր նոքօք ընդ դէմ քրիստոնէից. [illegible] որ սրբեւ և դողայր յահէ [illegible] տանջանացն.

[illegible]

նէ զանձամբ դնէ զործս անարժանութեան եւ ըղձ-
ձայրս անմտութեան. եւ զիա՞րդ ոչ է այսպիսեաց
անձանց օրէնս իցէ արարչական պատշաճ ըն-
ծայել եւ ած անուանել։ Իսկ առաջ յայտ
կնքեր զբանն, թէ քո միայն է Ճշմարիտ ած
հանդերձ հարբ եւ ամենասուրբ հոգւովն։
Ի լուր բանիցս անփիլիպոսի յառաջութեան ըն-
բեռալ բազմութեան ամբոխին հեթանոսաց, եւ
բնզուամբ 'ի նոցանէ 'ի մերոյս լուսաւորեալ'
'ի հաւատութեան եկին, եւ յայտնապէս հաւա-
տացին 'ի քս։ Որ աւետեալ թագաւորին՝
բարկացաւ յոյժ, եւ առ անհնարին ցասմանն՝
պատառեաց զօձիսն, եւ արտաքսեաց զթա-
գաւորական քղամիդն. եւ եւս հրամանն տը-
բակայնոցն՝ 'ի բաց առնել յերեւաց իւրոց
զամ փիլոսոփայսն, եւ կոտորել զամենեսին
սրով։ Սոյն աստուածեղէն ամբերկիղ ար-
դել, եւ ցածոյց զբարկութեն թագաւորին։ (4)
Մ.ՃԼ. վերջին անփիլիպոսս՝ ... ... արքայն
քն՝ այնչափ հարբին ուժգին՝ արիւնաշիրօք,
մինչեւ ոսկերքն բացան։ Իսկ առաջ կապեալ
ոտիւք եւ ձեռօք՝ արկին առաջի առիւծու, որ
էր մեծամարմին եւ ահաւոր տեսլեամբ՝ ամե-
հի յոյժ։ Ցորոյ 'ի զաժանասանել դիմացն
եւ յանհաղթանակելին մանչելոյ երկեաւ անփիլ-
ոոսս մինչեւ քրտունքն խառնեալն յերեսաց նոր,
եւ սկսաւ բոլորով սրտիւ կարդալ առ նոր։
Իսկ 'ի խոնարհոյս նոյ՝ զաղաղանն այն ահագին
'ի հեզութիւն փոխեալ քան զգառն անմեղ, եւ
զորովահայեաց աչօք ողորմութեամբ նայեցեալ ոչ
կարեկցեալ, հեզիկ մօտեցաւ առ նա, եւ ամ

թաթովն և լեզուաւն ընդ ապաւինակաւ ոտքեր զքրտունս. երեսաց նոցա : Յորժամ գոչացաւ նորա անհնարին. և ըստ պատուհասելոյն հրացեալ՝ փառս ետ Այ, օրհնելով զամենակալն հա-

մանաւորութեան բարերարին :

Նա մինչդեռ նորա յաղօթս կայր, զահիճքն դարձեալ տանջել սկսան. և ահա նոյնժա-մայն եղև շարժումն մեծ, և անկեալ կոր-ծանեցաւ բագինն հերակլեայ, և մանրեալ խորտակեցաւ. ըստ նմին վայրաբերեալ քայքայե-ցան և տունք բագնում՝ ՚ի հիւսիսակողմն քա-ղաքին. և յոլովք յանհաւատիցն մեռան յարկածից անտի : Նոյն որ զայրացեալ թա-գաւորին, միանգամայն և զահի հարեալ՝ զի մի և այլ նմանք մեծամեծք գործիցին, փու-թանակի ետ հրաման սրով սպանանել զա-նխկատս : Այլ ՚ի վերայուցանել զահճին

զատուսերն ՚ի վեր՝ գոսացաւ ձեռն նր : (5)

Յայնժամ այլք ՚ի զահճացն կապեցին զնորա ՚ի վզն անուանոյ կմձախապակի, ըստ որում սովո-րեալ էին կայծակունք հրոյ. զի ՚ի հոլովել անուանոյն՝ ջարդեսցին ոսկերք նորա, և մար-մինն ողջոյն խանձողեսցի ՚ի հրոյ անտի : (6)

Մինչդեռ յայն տանջանս էր նորա, յաղօթս եկաց առ Այծ. և առժամայն կապանք նորա լուծան, անիւն մնաց անշարժելի, և հուրն շիջաւ : Նա դարձեալ արկին զնա յեռացուցեալ կատարայրին. և նոյնժամայն ցրտացաւ կառա-սայն ՚ի ձեռն հրեշտակի Այ, որ երևեցաւ նոյն. և նա մնաց ամբողջ : Նա զայն տե-սեալ դիւակզերտփանս՝ հայհոյեաց զկուռսն,

և

և նզովեաց զճաճն ։

Յայնժամ վայրի ընթացեալ ՚րքն փութանօր ՚ի
մէջ ամբոխին, և գիրկս արկեալ համբու-
րեաց զոտն անիկտոսի. և յանդիմանեաց զար-
քայն ՚ի սնոտի մոլորութիւն ։ Յայնժամ և
զնա կալեալ կապեցին, և ածանէին երկաթի
կապանօք զերկոսեանսն ՚ի բանտ ։ Իսկ ՚ի Ճա-
նապարհի հանդիպեցաւ նց սբ եպսկն զաւ-
կիանոս՝ (7) աշակերտօք իւրովք, որ և ինքն
իսկ ՚ի կապանս էր վս մկայութեն քնի հրա-
մանաւ մաքսիմիանոսի. և համբուրեալ զմի-
մեանս ՚ի համբոյր սրբութե, և քաջալերեալ
զնոսա համբերութեամբ կալ ՚ի հաւատս քնի, և
ինքն անցեալ գնաց ։

Իսկ յետ աւուրց հանին զերանելիսն ՚ի բան-
տէն, և տարեալ յատեանն հարցանէին. և
քննեալ զնոսա՝ տեսին անշարժ ՚ի հաւատս
քնի ։ Ապա քերեալ զմարմինս նց չարաչար՝
մատուցին ՚ի ներքոյ հուր ՚ի խանձողել զնս.
և տեսեալ՝ թէ ոչ մեռանին այսպիսի դառն
տանջանօք, հանին զնս ՚ի թատրոն, և անդ
քարկոծեցին զնս՝ մինչև ծածկեցան ՚ի քա-
րանցն. այլ զօրութն այ անխնաս պահե-
ցան ։ Կապեցին զնս յամեհի երիվարս՝ ար-
կեալ փայտ յոտս նոցա, զի արշաւեսցեն և
խախտեսցեն զանդամս սրբցն. և անդէն ՚ի
՚ի տեղւոջն կառեալ կապեցան երիվարքն,
և ոչ շարժեցան. և սրբցն կապանքն խզեցան.
և կանգնեալ յոտին՝ օրհնէին զած ։

Յետ այսորիկ եւ թագաւորն գան հարկա-
նել զնս ասատիկ, և ՚ի մէջ խոցոտածոց դա-
նիցն

Նոցին ցանկալ աղ: և զարդարեալ արկ զծառս 'ի բանսա. և եթող անդէն անխնամ զաանն են. ըէք. և նոքա ուրախութ աանելին վշտացն, և զուարթ փառաւորելն զմեծ:

Այլ յետ երից աւուրց հանելին զնա 'ի բանտէն, և արկին 'ի ջեռուցեալ բաղանիս՝ զոր անտանելի արարին, զերիս աւուրս: Այլ եղեն 'ի յաղօթս կալ սրբոյն՝ պաղատանացն մեծաց, և ընկեցին 'ի մէջ բաղանեացն ջուր ցուրտ, և առաւօտ զբաղանիսն. և եղև նոյն առողջ երբև պարտեզ ջերմն և դիւախոտ փափկութեամբ. Չիետ նմա պատրաստեցին հնոց մեծ, և արկին զնա 'ի մէջ հրոյն. և նոքա սկսան աղօթել յերկար, և ասէին. Պահպանեաք զքեզ, և փառաւորեմք զքեզ՝ Տէր յու քո սուրբ ոչ մեռ ծին, զի արժանի արարեր զմեզ զաւ յայս հանդէս զեկեղեցին խոստովանութեամբ քո. զամ Տէր՝ որ զանմարմն բազմաձեռն քո աստուածեցեր 'ի վերայ խաչափայտին, և զհակառակորդ թշնամին և զասոնս հալածող մերոց՝ մահուան տպաներ, մի անտես առներ զմեզ և զանազնրատեն ծառայս քո, այլ՝ ընկալ զհոգիս մեր, և զտառապեալ է ոգիս քո: Տեր հեամ մեր և մի զխաղաղաւորն քո. և այժմ ծառայեցեալքս են 'ի գիտութիւն քումն, առաջ նոյ մեր, զի ծանիցեն զքեզ և զամենայնին հայր քո և զմեծ մեր, և զկենդանաբար հոգին քո մի. զի և նոյ փրկութիւն հաստատիցեն՝ զերծեալք 'ի պատրանաց սկզբնաչար բանսարկուին. և փառաւորեսցեն զքեզ մեօք հանդերձ, որ ես օրհնեալ և փառաւորեալ յա-

ւե

յաւիտեանս : Նա 'ի կատարել աղօթիցն՝ ասա-
ցեալ զամէնն , աւանդեցին զհոգիս իւրեանց
առ Տէր՝ յօգոստոսի ժԲ , յամի Տն 305 . կամ
306 :

Նաև մարմինք նոցա մնացին 'ի մէջ կայծականց
հրոյ իբրև կենդանիք մինչև ցվեց ժամս . և
ապա պատուաւորքն արքունի 'ի դուրս ձգե-
ցին զմարմինս նոցա երկաթի երկեքժանեօք :
Նա եկեալ աղքատական աղախնայն՝ գտանէր զնոսա անա-
պական 'ի հրոյն , որ և մազ մի 'ի գլխոց նոցա
ոչ էր այրեցեալ . և տարեալ սպասաւորացն
խնկս բզմ՝ բարձին զնա ; և տարեալ թաղե-
ցին մեծաւ պատուով պատեալ խնկօք և
կտաւովք : Նա յետ այնորիկ գնացին ամենեքեան
որք հաւատացեալ էին 'ի Քս բանին նոցա ,
և համարձակութբ աղաղակէին՝ թէ քրիս-
տոնեայ եմք , և զՔս Տր հաւատամք . և առ-
ժամայն արկին զնոսա 'ի հուր , մինչև լնուլ
հնոցին 'ի բազմութէ . և այնպէս կատարե-
ցան բանաւոր ողջակէզքն 'ի սէր անմահին
Քսի՝ ուրախութբ օրհնելով զՏր ցաւանդումն
հոգւոց իւրեանց :

Նաև եղև զկնի ժամանակաց իբրև եգիտ դուղ-
կիտոս քրիստոնեայն զմարմինս նոցա , և
ամփոփեաց զնոսա 'ի մկայարանս՝ զորս կանգ-
նեաց յանուն նոցա : Ապա գնեցաւ և 'ի կոստան-
դինուպօլիս մկայարան , ուր և յայլ տեղիս՝
յանուն նոցա մկայիցս : Մի 'ի մկայարանաց
անտի յանուն նոցա անկարոյ և փոխեալ
էր 'ի դամբանայ կղզւոյն եգիպտական ծովու՝
ը մէջ սամոսի և լեսբայ , նշանօք բժշկութեանց
ե-

երևելի. ուր խուռն ընթանային հաւատա-
ցեալք յաւուր յիշատակի երանելեացն ամ-
ըստ ամէ: (8)

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ.

(1) Անիկիտոս՝ որ է յունարէն Անիկէտոս, Թարգմանի
Անյաղթ. իսկ Փոտինոս՝ որ գրի հաստատակօրէն առ Նա
Փօտինոս, Թարգմանի լուսաւոր. այլ սակայն 'ի տօնացուցն
հռովմայեցւոց և առ սուրիոսի գրի Փօտինոս, որ է ա-
ռաւել համաձայն հայումս: Յն. ժամագր. գնէ այսպէ-
սի տառնաւոր՝ ըստ յարմարութեն անուանց սոցա. *Լու-
" սաւորիչն հրով՝ առատէն փորձեցան, Անյաղթ՝ Լուսադինոս՝
" փայլեալք ըստ անուան. 'ի յարկն լուսոյ՝ վերբերեալ
" սերտան, յանյաղթ վկայից՝ պերճ հանդիսարան||:
Արդ՝ 'ի մէջ բազմապատիկ վկայաբանութեց սոցա՝ որ
գտանի յայլեայլ ազգս, և մանաւանդ առ յոյնս՝ ըստ ար-
ձակ և համառօտ, զորս յիշատակեն բոլլանդեանք, գտա-
նի և օրինակ մի հնագոյն յունարէն 'ի վաղ ժամանակաց,
մինչև անծանօթ լինել և անուան հեղինակի. զոր և ան-
նիման՝ ընդ անուան յորջորջմամբ առաջի դնի 'ի գիրս
բոլլանդեանց. 'ի Յ. հատ. օգ. երես. 707: Այս օրի-
նակ՝ որում քան զամ հաւան ցուցանեն զինքեանս և
քննիչքս, առաւելքան զայլս համաձայն ելանէ այնմ՝
որ դնի 'ի յայսմաւուրս հայոց. մինչև վստահիմք ասել՝
թէ անտի իսկ թարգմանեալ իցէ. զի և ըստ ոճոյն և կար-
գի բառիցն ամենևին նոյնանան. և այնպէս համեմատու-
թիւ օրինակացդ կարգեցաք զվկայաբանութիւնս:

(2) Զօրավար ոչ լինելն Անիկիտոսի ըստ զարմին՝ զանց
առնեն յիշատակել Հ. և Յ: Բայց 'ի Լ. և առ սուրիո-
սի, են, յիշի ըստ եղելոցս՝ կոմս անուանմբ մակագրեալ
'ի բազմաց:

(3) Փոտինոս 'ի Հ. կոչի լոկ՝ ազգական Անիկիտոսի. և այս
խորհրդով. զի 'ի Յ. առ անանունմասի ադելֆիդոս գնի.
ա? և 'ի բասիլեանն անէփսիոս. որոց երկաքանչիւրն իսկ
է համաձայն անուն մերձաւոր ազգականի, և կարէ ան-
խտիր նշանակել զեղբօրորդի և զքեռորդի. զոր և լատին
վկայաբանք կրկին եղեբօր բացատրեն՝ այսպէս. փառմե-
նոս

նաս եղբօրորդի կմ քեռորդի անիկասաի։ Իսկ զոր դնեն
ոմանք՝ Եղէազր. և կմ հօրաղբօր անիկասաի, երևի թէ ըն-
թերցեալ է նոցա՝ ոփէլճօ, փոխն բառին առէլֆիտոս։
Հաստատելոց ամն հեղինակ որոշէ նշանակել առա զեղբա-
օրդի. բայց այլք ոչ հաւանին. զի ը հաճոյս է առեն
որոշումն դայդ. մանաւանդ զի ը մեզ 'ի ՌԲ գիրս՝ ուր
ուրեք կայ բառս առէլֆիտոս՝ կմ որ նոյն է առէլֆի-
տոււս, դնի 'ի հայումս միշտ Եղբօրորդի կմ Եղբօրորդեակ.
ոտք է տեսանել սակս յերգս երգոց։ Աւաւել ք զայս
համաձայնութն տեսանի և 'ի միւս գծի ազգակցութե.
Իբր զի 'ի Ե. ոչն անիկասա առի լինել Թէյօս փոխինա-
կի. որ երբեմն նշանակէ զհօրեղբայր, և երբեմն զմօրեղ-
բայր, այն է՝ քեռի։

(4) Անուն սորատելսատին՝ դնի 'ի Հ. ասլաւկիդաս. իսկ
'ի Ե գրի բլաքիտաս. որ վերածի 'ի հայն՝ սլաւկիդաս։
Այլ այս տարբերութն գտանի և 'ի վարս ոճյն եւա-
տաքեասի, որ զնոյն անուն կրէր նախ քան զհաւատալն
'ի քս։

(5) 'Ի Հ. դնի յաղնակի, ձեռք դաշնակացն դօսացան. իսկ
անանիմաս Ե. որպէս և բասիլեանն՝ եղակի դնեն առա՝
դաշխիճ. և մեք ևս այնպէս եդաք. զի առաւել 'ի դէպ
գայ կարգի բանին։ Այլ և ոճն հասկասակ՝ 'ի բասիլեանն
յոգնակի յեղին ատախոծք. այլ մեք եդաք եզակի՝ ըստ
հայումս և ը անանիմասի։

(6) 'Ի Հ. դնի լոկ, կատարեցին զնա, և 'ի հաւր տրկէն ։
եՏ. բայց 'ի Ե. անան՝. որոշ եա յիշատակի հանդերձ ան-
տեռով. ոտք և եդաք։ Եւ ընդ. Գակատակն 'ի Ե. ոչ յեղէ
կատարեալ մնայն երիվարաց. բայց 'ի բանէն խմացելի լի-
նի. այնմ խմն և զայլոց թեթև տարբերութեց բանից։
(7) 'Ի Հ. գրի ռաշխադաս. առ. և ձեռ. և յօրինակս ինչ
ռաշխադաս. բայց թուի լինել յայլամի յետատասաղութն և
վրիպակ առաւէլց. զի 'ի Ե. գրի լաքիադաս, որ է զալիքա-
դաս։ Իսկ թէ ըստ հանդերձեալցաւ ոճյն, 'ի հայումս դնի՝
յերթալն նդ 'ի բանտ, ոտք և եդաք ը շարադրութեան
յայտնատուրացն։ Իսկ 'ի գիրս բովանդակեալց Թարգմա-
նեալ տեսանի 'ի յուշատակարանէն, Եղէկցն 'ի Բաբէլ. զի յոյն
բառն է համաձայն. և սակայն 'ի յաշխարհ տարակաա-
կերպ խնդիրն հայերով՝ որ դնի 'ի յուշատակարանն այսպէս,
ակիլիանէն ԷԲԻ ԴԻՆ ԲԵԴԴԻՆ, խմացեալ լինի. փոխելոց 'ի
Բաբել. առա թէ ոչ պարտ էր դնել ակօ ԴԻՆ ԲԵԴԴԻՆ։
(8) Այս ժամանակի կատարման ոճյս երկարբանք լինին
'ի վէճս բովանդակեալց. յորոց մարթի քաղել. թէ ակիպքն
կա-

կարգաւորաց մինչ եղև յամի Տն. 302. կամ 303. իսկ կա-
տարումն շինի երից ամաց՝ որք յետ Ե ամ Վկայաբանու-
թեան. մի ըստ յամի. 305. կամ 306. բայց քանզի ըս հաշ-
ուէր ժամանակագրաց՝ յայտնի վերջին ամս հրաման-
քեալ առի գիտակցեալականս 'ի կայսերութեն. եւ գին ասենք՝
թէ Թեոդեոս սկիզբն չորրորդ այսպես եղև 'ի գիտակցե-
ալականս, բայց կատարումն լինել եղև առ մայրաքաղաքա-
ցին գաղտերկուսին վերստին նորա: Դրանիկ և զայս, զի
ասենք 'ի հեղինակաց վկայաբանութեան գնեն 'ի վերջնա-
գրի այսպես. * Վկայաբանութիւն սուրբ անյիկատար և փա-
ափնոսի, և սրոց Ժ նն կատարեցան ||. եւ նշ՝ որք 'ի
վերջին պատմութեան յետին՝ նոյնօրինակ հրամ կատարեալ.
այլ զի անուանք ոչ ոչ ասերք զատանին, մի առ մեր
ճեղն սովորութեն ներգործութեան յարել և զնմ զինի:

ԿԱՏԱՐՈՒՄՆ

Սբց Մակաբայեցւոցն , Եղիազարու քահա-նայքն , և Շամունեայ , և Եօթն որդւոց նորա :

Հ. Յ. Կ. օրհնու. 1 : Խաղաղութեամբ աղքեն-քեա. ձայն : Է. Մակաբ. ԳԼ. Ղ. և Է. նոյն և ա-ման. ա : Յովհաննու : Պետ. ամենայն. ողորմեա-եւ օրհնութեան ՚ի նոյն Մախաբայեցւոց. և այլք.

ՄԱԿԱԲԱՅԵՑԻՔ ԿՈ-չին պատճառաւ մկաբայքս Հնոյ օրէ-նաց գերազանցեալք և զաւա-ռեալք ՚ի նորոյս , զի որսալ վարք և պատմութիւն նց աւանդի ՚ի սբ գիրս Մակա-բայեցւոց , և զի եկին ՚ի ժամանակս քաջին Յուդայ Մակաբայեցի և եղբարց նր . Թէպէտ զի յոյժ եւս պատ զանցքանքն յեօթն եղբարս Մա-կաբայեցս անուանեն . զերկրորդն Աւքեր . զեր-րորդն Մախիրէ . զչորրորդն Յուդաս . զհին-գերորդն Աքաս . զվեցերորդն Աքեմ , և զեօթներորդն Յակոբ : Բայց են որ այլ ան-ուանս ընծայեն միոյ միոյ ՚ի նոցանէ , զի առաջինն է Անդրեաս . միայն զմայր նց անուա-նեն Միասարաունեն կոչել Շամունէ , կամ Սաղոմո-նեա . այլ և անունք Մակաբայեցւոց , այս է

է՝ մանկաբերանց մայր ։

Ի միասին կատարի և տօն եղիպտացւոց քահանայի, զի 'ի նոյն հալածանս անտանելի վկայեաց . զոր և ոմանք համարեցան դաստիարակ լինել եօթանեցունց մանկանցն շամունեայ . և զամենեսին յեէմ կարծեցին նահատակել . բայց ստոյգ եւս է՝ թէ կամ ամենեքեան, և կմ շամունէ և որդիքն յանտիոք քաղաքի կատարեցան ։ Նշան է որոյ 'ի հանդէս վկայութե ոսկւ մասանցն ընծա- յութե ծայլին տաւնից ։ (1)

Անտիոքոս անօրէն արքայ ասորեստանեայց, որ և յունաց և սելևկիացւոց թագաւոր կոչի, 'ի կարգէ յաջորդութե սելևկիոսի՝ միոյն 'ի չորից յաջորդաց մծութե մեծին աղեքսանդրի մակեդոնացւոյ . և մականուն նոր եպիփան, այս երևելի, որդի անտիոքոսի մեծ կոչեցելոյ, այր սէգ և խորոտ, ժանտ և գազանաբարոյ, նստաւ յաթոռ իշխանութե յանկ թագութե յունաց, այն է 'ի թուականութե սելևկիացւոց՝ հարիւրորդի երեսներորդի եօթներորդի, այն է իբր 170 ամօք նախ քան զքս ։ Նա իբրև զօրացաւ 'ի թագաւորութե իւրում, և յաղթեաց պատերազմաւ պտղոմեայ արքային եգիպտացւոց, եկն եհաս յեէմ յամի յունաց 140 . և կողոպտեաց բզտամձարն եէմի . և արար անհնարին չարիս և կոտորած բազում, և եած սուգ մծ 'ի մէջ համօրէն ազգին հրէայեցւոց . և կնքեաց բազում աւարաւ և գերութե դարձաւ 'ի քաղաքն անտիոքացւոց, որ և անտիոքիա կամ

 ան-

անտիոքայ արքայանիստ յաթոռին :

Յետ երկուց ամաց՝ յամի յունաց 142. առաքեաց անտիոքոս զիշխան մի հարկահան՝ ի հրէաստան զօրօք բազմօք . որք մերձեալն աւարեցին և աւերեցին զերէմ , և շինեցին անդ ներքնաբերդ՝ ի բնակութիւն հեթանոսաց . և գործեցին բազում չարիս , և խափանեցին զպաշտամունս եբրայեցւոց՝ ի տաճարէն . որոյ վասն բազումք յերկիւղածաց խոյս ետուն յանապատ և յանշէն վայրս . էն որս և մատաթի քահանայ հայրն մակաբեանց : Այլ բազումք ևս՝ ի թուլամտաց և՝ ի վատաց զհետ չարքան կամացն հեթանոսաց , և զօրացուցին զնոսա՝ ի չարիս , և համարձակ ետուն զանձինս՝ ի կռապաշտութի :

Զայն իբրև գիտաց անտիոքոս , այնուհետև տիրաբար հրամանաւ տայր , զի ամ հրէայք և ամ ազինք որ ը տէրութբ իւրով՝ թողցեն զհայրենի օրէնս , և դարձցին՝ ի կրօնս հեթանոսութե , և կանգնեսցեն զկուռս քաղաքէ քաղաքէ . ետ կանգնել արձան պղծութե և՝ ի տաճարին այ՝ ի վր սեղանոյ սրբութե՝ ի քսաներորդի հինգերորդի աւուր ամսեանն քասղև՝ յամի տէրութե յունաց . 145 . այն ամ է սաստիկ հալածանաց՝ ի վր ամ եբրայեցւոց , յորում եղև և նահատակութեն մակաբայեցւոց ը օրինակիս ը այլովք :

Ի ժամանակին՝ յորում կանգնեցաւ պաշտօն հեթանոսաց՝ ի տաճարն այ , այր ոմն անտիոքացի հնացեալ աւուրբք չարութե աթենացիոս անուն՝ լնոյր զքաղաքն երէմ ամ պղ-

ծութիւն . և արքունի հրամանաւ մահ 'ի վեր ածեր աշխարհին՝ որ ոչն յանձն առնուին թողուլ զմովսիսականն օրէնս . ուստի և զամենայն և՛ կապեալս տանէին առ թագաւորն : Արդ 'ի նմին ժմկի յամսեան յոր ամսի ծննդեան թագաւորին՝ յորում բազմութիւն զոհէին կայր, և առաքէին զամենեսին հարկաւ ըմպել զահից և կեր ճաշակել, կային և զեղխագոյն քահանայ՝ այր ծերունի Եղիազար անուն, զեղեցիկ երեսօք և իմաստուն խորհրդովք, երեւելի պատուով և բարեպաշտութիւն 'ի մէջ նոր հրէից, օրինադէտ և օրինապահ . (որ Է ամաց՝ էր 'ի գեղեցիկ անուն, զորս Է իւր եղբարք անուանեալ յանուանս . և Է այլոց՝ յետոյ տուաքեցան անուն . կին ըմբռնեցան յետոյ :) Արդ եղեալ սկսան անօրէնքն ստիպել զայնուպէլ զայրն պատուականեալ՝ ուրանալ զհրէութիւն, և զոհել դիւց Է հրամանի թագաւորին, նա հաստատուն սրտիւ և պնդեալ մտօքն յանձն էառ զմահ քան զանօրէնն, քան զվերանալ խղճիւ անձին և զայլթանկութիւն ընկերաց . վասն մատուցիւր ընտրեաց զնահատակս առաքինեաց՝ քան 'ի բաց կալ յօրինացն Այ

Աստուծոյ :

Իսկ ապստամբութիւնք թագաւորին զայլ 'ի բերան եդեալ եղբարցն՝ առաքէին ուսել զմիս խոզենի Է եղբարց օրինաց . այլ նա բացէ 'ի բաց հրաժարեր փոխա, և ձեռնարկեց ըմբռթքանել անապաշխարել պարտաւոր հեթանոսաց : Այսպիսի մանկունք 'ի ծանօթ եղբարց տան առաքինութեան առնել փոխ առաքինեաց՝ խորա

տալին

տայլին ապականութեան եւ իւրեանց անձանց խորհրդոյ ։ յանձն առ ամեն զհրաման Թագաւորիդ , եւ մեք քեզ զայլ մեծ մատուցումք ։ զի լուծցես զկարծիսն , որ Թէ խոզենի կերաք , եւ 'ի մահուանէդ ապրեսցիս ։

Իսկ նա (ասէ գիր) գեղեցիկ խորհուրդս համառօտութն յանձին եդեալ զարժանի հասակին ըստ ծերութեան մեծութեան , ըստ երեւելի փայլելութեան , ըստ զանարատածաղիկ ալեացն զանարգացելոց , ըստ գեղեցիկ 'ի մանկութէ մինչեւ յաւագոյթ սննդեանն , մանաւանդ առաւել ըստ աստուածադրած օրէնութեան օրինադիր կրօնից , ամ̄ կարգաւ լի , արագ արագ անէր զպխմնելին ։ Ոչ է արժան , ոչ պատշաճ՝ ասէ , մերոյ չափոյ հասակի՝ կեղծաւորութե մնանել ըստ օրէնութե խաստովանութի ։ Իցեն բազումք 'ի մանկտւոյ այսր՝ որ ըստ ականց հայեցցին , կարծես 'ի մեծի դնիցեն , եւ ասիցեն , եթէ Եղիազարոս՝ իննսնամեան անցեալ ծերութբ՝ հասեալ 'ի գուռն փախճանի , յայլազգութի դարձաւ ։ եւ նոքա մեր իմ կեղծաւորել զայթակղեսցին ։ եւ զայս խիղճ մնաց եւ կեղտ անուն ծերութեանս յետ թողից ։ Իսկ արդ՝ եթէ ամենելին նոյնչափ ժամանակս կենաց չխորհիցեն ինձ , եւ 'ի ձեռս մարդկան լինել այլ ոչ մատնեցիմ , սակայն յաւիտենից 'ի մշտնջենաւոր ձեռաց անտի՝ ոչ կենդանեաց եւ ոչ յետ կենդանութե ուրեք փախչել կարիցեմ ։ Արդ քաջութբ փոխեցայց յայդ աստի , զի արժանի իմոյ ծերութեանս երեւեցայց ։ եւ օրինակ բարեաց եւ առաքինութեան մանկ

կաւոյ Թողից . զի յօժարութիւն և քաղցրութիւն 'ի վե՛ր սրբութեան օրինացն մահուչափ ջանաւ մարթացեն :

Օայս ամ իբրև աւեր , ինքնակամ դիմադրաւ կամակար 'ի վերայս մահուն և տանջանացն դիմէր : Արքայ՝ որ յառաջագոյն շարժմատուցեալ մխիթարելին , զբանս մխիթարութեան 'ի Թշնամութեան դարձուցանելին , և զիմաստութեան խորհրդոյն իբրև մոլորութիւն համարելին . առաւել մատուցեալ 'ի տանջանս տագնապելին : Սա իբրև մերձ եղև 'ի տանջանաց անսալ 'ի վախճան , երբաց զաչքան իւր հեծեծելով . սկսաւ խօսել 'ի տէր՝ որ ունի զգիտութիւն սրբութեան խորհրդոց , և ասէ . Դու յայս մի ինչ յայտ եղև , եթէ 'ի ձեռս իմ էր արձակիլ 'ի մահուս վշտաց . զայս խստութեան տանջանս մարմնոյ ընկալեալ համբերեմ . այլ հոգւով քաջ քաղցրութիւն վասն ահին սաստիցն քո ընդունիմ : Եւ սա զայս օրինակ պատերազմեալ՝ յաշխարհէ փոխեցաւ , ոչ կարծիք նախ հարուածովք զանից , և առաջ հրով :

Յետ այսորիկ կալան զեօթանեսին մանկունս՝ հանդերձ մարբ իւրեանց շամունեաւ , Ը յովսեպոսի 'ի սուսանդրոր գեղջէ . և տարեալ յանտիոք՝ կացուցին յատեան Թագաւորին . և 'ի խոշտանգանս զանի տագնապէին ունել խոզենի : Մի 'ի նոցանէ (ակայր կոչեցեալ 'ի լուսանցս ամծաշնչի) նախատակեցաւ յառաջագոյն . սկսաւ խօսել , և ասէ . զի՞ կայք անցեալ , կա՞ զմեզ զի՞նչ հարցանել

լոց էք. մեք պատրաստ եմք ՚ի մեռանել՝ քան անցանել զօ̅ր օրէնս հայրենիս։ Բարկութ̅ լի եղև թագաւորն. հրամայեաց ջեռուցանել տապակս և կաթսայս, և անթեռս և պէսպէս գործիս տանջանաց պատրաստել, և զնահատակն յառաջ կացուցանել։ Եւ նախ զլե-զուն կտրեցին, և զգլխոյն մորթն զերեսօքն դարձուցին. ապա զոտս և զձեռս առաջի մօրն և եղբարցն ծայրաքաղս առնէին։ Եւ իբրև ՚ի բանից և ՚ի ձեռաց անպիտան ա-նէր, հրամայէր կենդանւոյն ՚ի տապակսն ջեռուցելոյս իջուցանել։ Ապա իբրև ձեն-ձերն ը̅ երկար այնպէս ՚ի տապակէ անտի ե-լեալ դիզացեալ ծառանայր, սկսան եղբարքն ը̅ միմեանս մարքն հանդերձ մխիթարել և ասել. քաջութ̅' մեռցուք, զանուն և զօ-րէնս ժառանգեսցուք. հայր մեր ած ՚ի ձրգ-նութե̅ պատերազմիս մերոյ, և ՚ի ծառայս իւր մխիթարի. որպ̅ յայտնապէս ասաց մով-սէս յօրհնութե̅ իւրում։

Եւ առաջինն զայսօրինակ յետ փոխեցաւ, զերկրորդն (մանկար, թերևս մանքիր, կամ մանկար կոչեցեալ) ՚ի տեղի տանջանացն մա-տուցանէին. և զգլխոյն մորթն վարսիւքն հանդերձ զերեսօքն արկանէին. և անդէն հարցանէին, կերիցես խոզենի միս, մինչև զքո̅ մարմինդ անդամ անդամ լուծեալ է։ Նա ետ պատասխանի հայրենանց բարբառովն, և ասէ. ոչ. վ̅նկ և զսա ՚ի նոյն տանջանս տապակի մատուցին։ Եւ յդուոցն պարզել ապա-ռան եղև, սկսաւ խօսել և ասէ ցթագա-ւորն.

ւորն. այլ դու՝ հպարտ և ամբարտաւան, զոր զմեզ յայսց կենաց ծիս կարծես համա- րիս. նաև այն՝ որ ծնաց թագաւորն է, թէպէտ և մեռանիմք մեք վասն օրինացն, ՚ի կեանսն յաւիտենից ՚ի միւսանգամ ծննդեան զկեանս ժամանակի՝ կենաց ՚ի կեանս դար- ձուցանէ:

Յետ նորա զերրորդն ածին (լեզուն, կամ զձեռս առաջեալ), և զլեզուն խնդրէին. նա փաղփաղակի մատուցանէր, և զձեռսն քաջասիրտ տարածանէր. զի և թագաւորն ինքնին եւս զարմացեալ լինէր ընդ պատա- նւոյն ուշիմ մտացն և սրտին քաջութեանն. զի առ ոչինչ զցաւսն համարեցաւ:

Եւ սա երբեւ փոխեցաւ՝ զչորրորդն ՚ի տեղին մատուցեալ (որ խորհելն զիր), ՚ի նոյն տան- ջանս չարչարէին. Որպէս շունչն փախչէր հատանէր, խօսել սկսաւ այսպէս. մեզ լաւ է՝ զի փոխիմք առ ՚ի մարդկանէ. և յա- ռաջ ակն ունիմք միւսանգամ ծննդեանն յա- րութեան մեռելոց, քան ձեր ՚ի կենդանեաց. զի արգելեալ փակեալ է ՚ի քէն յարութիւն մեռելոց:

Յետ սորա զհինգերորդն (որ առնի անհնա- զանդ) մատուցին ՚ի տանջանս չարչարանացն. երկու զաչս ՚ի վեր եբարձ՝ հայեցաւ ընդ թա- գաւորն, սկսաւ խօսել ընդ նմա, և ասէ. Իշ- խանութիւն առեալ մարդկան՝ և դու մարդ մահկանացու, գործես զինչ և կամիս. բայց մի ՚ի վատութիւն ինչ և զմեր ազգս համարի- ցես, կամ լքեալ թողեալ ինչ ՚ի ձեռաց Այ

Հա

համարեցիր . կա՛ց մնա՛ դու , և տեսցես զզօրութիւն մեծամեծ սքանչելեացն . որ զի զքեզ և զազգատոհմն քո չարաչար հարուածովք չարչարեսցէ :

Յետ այսորիկ ածեալ եղև վեցերորդն (զազիլէ առանձինեալ) . և իբրև մերձ եղև 'ի մեռանել՝ ասէ . զի՞ մոլորեալ ես տարապարտուց . ընդ մեզ այս անցք՝ որ անցանեն վ̃ն մեր մեղաց , զի մեղանչեմք առ ա̃ծ արժանի զարմանալոյ . բայց դու մի՛ ակն ունիցիս ողջ անպատիժ բարեմիտ ապրել՝ յա̃ծամարտ մատուցեալ :

Նաև առաւել բարեաց յիշատակաց արժանի մայրն սքանչելի շամունի անուն . որ զայսպիսի զեօթն որդի յիւրմէ կորուսեալ՝ 'ի միում աւուր վ̃ն յուսոյն ա̃յ , քաջալերեալ սրտապնդեալ զմի մի 'ի նոցանէ մխիթարէր իւրեանց բարբառովն . և զկիրսն և զմիտսն զիգութե̃ անձնապէս վառեալ՝ քաջութե̃ յառաջ մատուցեալ ասէր . չգիտեմ ո՛րպէս բնաւ դուք յարգանդի իմ երևեցայք . և ո՛չ ես ինչ զոգիսդ կամ զկեանսդ ձեր շնորհեցի , և ո՛չ զկերպարանսդ ձեր զիւրաքանչիւր ես նկարեցի . և ո՛չ զհասակսդ ձեր աճեցուցի . այսուհետև ես իմ ինչ ո՛չ համարեցայց . այլ որ Տ̃ր արարիչն է , որ ստեղծ զծնունդս մարդկան , զկեանսդ և զոգիսդ 'ի դալարեան իւրում իւրով ողորմութե̃ 'ի ձեզ դարձուսցէ :

Իսկ Անտիոքոս թէպէտև արհամարհեալ զինքն համարեցաւ վասն արիական բարբառոյ՝ զոր լուաւ 'ի միոյ միոյ 'ի քաջ նահատակացն ,

սակայն մինչդեռ ողիքն կրտսերոյ մանկանն. (Զաղիդէ կոչեցելոյ) առ իւր կային, սկսաւ ոչ միայն բանիւք մխիթարութե մատուցանել, այլև երդմամբք հաստատէր՝ 'ի մեծութիւն և յառաջադութիւն հաստացանել, երանելի առնել յԾի · զործ 'ի ձեռն առեալ, և բարեկամ անուանել թագաւորաց, միայն թէ 'ի Նախնեացն օրինաց փոփոխեսցի ։ Իբրև եստես, թէ ամենևին պատասխանին 'ի բանս թագաւորին ոչ խոստորեցաւ, կոչեաց թագաւորն զմայրն, և աղաչէր լինել պատասխանւոյն կենաց նորին խորհրդական, զի փրկեսցի ։

Իբրև կարի շատ ստիպեաց, յանձն առ խառել Է՛ որդւոյն · խոնարհեցաւ 'ի նա, սկսաւ ծաղր առնել զհպարտ զամբարտաւան թագաւորն, և ասէ · Որդեա՛կ լինձ որդեակ իմ · յո՛ւշ լիցի քեզ, զի կրեցի զքեզ ինն ամիս յարգանդի, և սնուցի զքեզ զերիս ամս 'ի դիրկս ստեամբք, և հասուցի զքեզ յայդ չափ մեծութե հասակի ։ Արդ աղաչեմ զքեզ որդեակ, հայեացիս դու յերկինս և յերկիր, և որ 'ի նոսա արարածք իցեն · յո՛ւշ լիցի քեզ, զի յոչնչէ արար զնոս ած · սոյնպէս և ազգք մարդկան ստեղծան 'ի նմանէ ։ Մի՛ զարհուրիր դու 'ի չարաշուք դահճէ այտի, այլ եղբարցդ արժանի եղեալ՝ ընտրեա՛ զմահ, քան զկեանս Ծի · զի Է այն եղբարս ընկալայց զքեզ 'ի ձեռս ողորմութե մեծին ածյ ։ Եւ մինչդեռ մայրն զայն մխիթարութիւնս մատուցանէր 'ի միւս հաստատուն, սկսաւ խօսել պատանեակն, և ասէ · Ո՞ւմ կայք ·

զի

զի՞ յապաղէք. չե՛մ ինչ լսելոց հրամանի թագա-
ւորին. այլ հրամանաց հնազանդել եմ
օրինաց հարցն մերոց՝ որ տուա՛ն 'ի ձեռն
Մովսիսի։ Եւ դու՝ որ զա՜մ ինչ չարիս խո-
րամանկեցեր 'ի վ՟ր որդւոցդ եբրայեցւոց,
ոչ ապրեսցիս 'ի ձեռաց ա՜յ. զի եթէ առ խրա-
տու պատուհասի կենդանին տ՜ր մեր առ փոքր
մի ինչ բարկացեալ իցէ, դարձեալ հաշտեսցի
ողորմութ՟բ ը՟ ծառայս իւր։ Եւ դու անօրէն
ապստամբ, պի՛ղծ, փա՛տ արանց, զի՞ զուր
հպարտանաս յուսով քոյով. սնոտեաւ 'ի վ՟ր
ծառայից նր՟. սակայն չե՛ս ինչ ապրելոց յա-
մենազէտ յամենակալ դատաստանացն ա՜յ։
Զի այժմիկ մեր եղբարք սակաւ ինչ ցաւոց
համբերեալ վ՟ն կենացն յաւիտենից, և 'ի
վ՟ր ուխտի կտակարանացն ա՜յ, անկեալ կան
մահու տարածեալ։ Եւ ես հաւատով եղ-
բարցն իմոց զշունչ և զմարմին մատնել պատ-
րաստեալ ունիմ 'ի վ՟ր հարցն օրինաց. յու-
սացեալ կարդամ առ ա՜ծ՝ քաւութ՟ի ազգին
ա՜մի գտանել. և զքեզ՝ մեծամեծ տանջա-
նօք հեծեծութ՟բ խոստովանել, զի նա միայն
է ա՜ծ, և այլ ոք չի՛ք. և այնպէս լինել և եղ-
բարցն իմով՝ զա՜մ նիւթեալ սրտմտութ՟ն
բարկութ՟ն ընջել և 'ի բաց անցուցանել։
Յայնչափ քաջութ՟ն սրտի մանկանցն եօթա-
նեցունց որոտաբեկ լինէր թագաւորն. առա-
ւել 'ի վ՟ր կրտսերոյն դառնապէս տանջանս
մատուցանէին. սակայն և սա անարատութ՟բ
և սրբութ՟բ յուսացեալ 'ի տ՜ր՝ մեկնեցաւ յաշ՟է։
Հետ որդւոցն և մայրն երանելի 'ի նոյն
օրէնս

որպէս կատարեցաւ ։

Այսպէս կատարեցան հրաշալի նահատակքս տաւրոսեանք, պանծալի՛ք վկայքն ամենայնի որդւոց, և մեծամեծայ զաւրավարաց փրկչին յաւաղընթաց կարապետք, 163 ամաց յառաջ քան զՔն. զորոց զարմանալի զօրութեան ներգործեալ զօրս 'ի գիրս որ վկայոց, մանաւանդ [illegible], ամենայնի, օգոստոսի, այլովքն հանդերձ ։ Այլ պանծալի են երեքին ձեռք [illegible] 'ի տեղւոջ անդ կատարման նց յանուանդ [illegible], ուր շինեցաւ վկայարան վայելուչ 'ի [illegible] նց յաւուրս քրիստոնէութե ։ Յետ ժամանակաց փոխադրեցան նշխարք նոցա 'ի կոստանդնուպօլիս, 'ի հռովմ, և 'ի կողոնիա. ուր և ցարդ պահին. [illegible] ձօնադրան [illegible] 'ի ծանօթութիւն ։ (2)

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ.

(1') Տեսանեն վերծանողք մեր, զի ակնյայտ պանծալի վկայաբանութեանս՝ ըստ [illegible] յառաջին և յերկրորդ դարոյ մատենագրացն. և [illegible] օրինակեալ է ընթացքն [illegible] յերկրորդ դարոյ [illegible]. զի մի էր արժան մեզ [illegible] վերածել [illegible] վկայաբանին, որք ընդօրինակեն 'ի [illegible] ընթերցանելեաց ։ 'Ի դէպ էր [illegible] հարցն [illegible] ձօնագրութեան [illegible], կամ [illegible] նց Թարգմանօղէն յառաջ բերել. այլ [illegible] յերկարել յայս. [illegible] մատենի [illegible] :

Լատինք [illegible] զեօթն մանկունս հանդերձ մայրն [illegible] 'ի նոյն աւուր. [illegible], 1.

յա-

յորում յիշէ և Հայր զոյգ Է եղիազարու ամենափառին. քահանայից կոչի եղիազար՝ հաւանական իմաստակից բա-նից սբ գրոց. Թէպէտ զի որպէս 'ի մեզ՝ նոյնպէս և առ յոյնս, համաձայն է բազում երէց. կմ բաժանեսցի. զի անխափել նշանակէ զծերն և զքահանայն. և ամուսնան գրեգոր զերեկին միայն հաստատուն 'ի մի եկեղեցւոյ. զոր ընթացրէ 'ի միասին 'ի նոյն քաղաքի նահատակեալ ընդ շամաշնեաց. մանաւանդ թէ և Հայր կոչէ զնա եօթն եղբարց. իսկ ոչ ըստ մարմնոյ, (զի մարմնաւոր հայր նց աւրէնպաս կոչէ յաւանդութիւն). այլ ըստ հոգ-ւոյ՝ իբրև հոգեհայր և դաստիարակ, կամ ուսուցիչ օրինաց։ Ցնծութեան բանին զրէ ամուսնան եղիազարու. * այր քահանայ և ծեր, ուսեալ հեթանոս, ուսեալ և խորհրդական ||. ևն. և մեծ 'ի մեկնութեան սոյն. * Սոցա նմանեցուք քահանայք, և մարք և մանկունք. ,, քահանայք՝ յեղիազարապատուէն հոգևորի հօրն՝ բա-,, նիւ և զօրծով զսուտադրյան ցուցանելով. և մարք յա-,, ռաքինեալ մօրն՝ ծնմարտապէս մանկանցն երեքեանց, ,, և քնի զառ 'ի ձեռին մերձ կացուցանելով. զի և ա-,, մուսնութե սրբեսցի այնուխ պատարագաւ. և մանկ ,, կունքն յանձնայնոց մանկանցն պատկառեսցէք ||։

(2) Վն նշխարաց սրբոց՝ Է տարուացն անտիոքացւոց ա-ւանդութիւն գրեալ է այն բան կեղակարծ 'ի Հ. * Եւ ,, չար Թագաւորն անտիոքոս զկնի նահատակութեան ,, սրբոց դիմահարեցաւ, և չարաչար տանջիւր 'ի դիւացն. ,, զնոյն յերկերին խլամացեալ առողջանալ 'ի դիցն իւրոց։ ,, Եւ տապալին նմա պատասխանի դիցն, եթէ ոչ տաս ,, բերել զոսկերս սրբոցն, զոր սպաներ դու չարաչար, ,, և անկանիս առաջի նց, ոչ առողջանաս. և առաքեաց ,, վաղվաղակի յանտիոք քաղաք, և տարան զնց տաճա-,, ռքն։ Եւ համեալ յաթուխ քաղաք. լուան՝ եթէ քաղա-,, կածեցաւ անտիոքոս 'ի տան չնծուհւոյն իւրոյ վասն ,, չարեաց իւրոց. և դարձան 'ի յաթուխ քաղաք, և ,, Թաղեցին անդէն առ կողմամբ մեծի։ Եւ յետ ժամա-,, նակաց յայտնեցան նշխարք սրբոց յաւուրս քրիստո-,, նէութե. և շինեցաւ տաճար վանք ||։

Յոյնք՝ որ 'ի ժամանակս իւրեանց կոչեն զանուանս եօթն եղբարց, աբիմ, անտոնիոս, գուրիաս, եղիազա-րոս, եւսեբոն, աքիմ, և մարկեղոս, ասեն յետին ըն-նշխարաց նց. բայց մի մօրն՝ զոր սողոմոնիս անուա-նեն, ունին աւանդութիւն թէ 'ի պատրիար-քական եկեղեցւոջ սրբոյն նիկողայոսի, որ 'ի կոստանդնու-

նու

նուագօքն, կայցեն երեք երկաթի տապանակք. յորոց 'ի միումն կայցէ մարմին մօրն Մակաբայեցւոց. միւս և Մակաբէս անուն առն նորա:

Իսկ խաղալիկք 'ի մեծանէ փայլեալն՝ Համաբին, թէ ա- խաբեանս էջէ մարմին մօրն Մակաբայեցւոց՝ ՃԸ անունեան որբութեան փեղիկեկդայի, ՃՌ ոՃ երկանեկոլն, (Թերեւս սանեան 'ի բանից գրոցն, մայրն երանելի ԷՆ,) պատ- մեւմասութԷ պետակես սաանդութեց.

Մեծ եւ է խնդիրն մի ամենայ եօթանեցանց եղ- բարց. զի համեմատեցիք գնեն, թէ յանտախաքայ 'ի համե փոխադրեցան 'ի հին գաւառաց հռոմ. և մեծ մասն պա- հի անուն 'ի նշանաւոր եկեղեցին՝ որ կոչի սրբոյն պետ- րոսի առ շղթայս, այն է յեռակամնութեան լերինն՝ ուր շինեցաւ երբեմն մեհեան յանուն Մակաբայեցւոց. և այլ եւս մասունք յեկեղեցւոյ լատերանու, աւագ մա- րիամու, են: Այլ մասն և 'ի փարէզ քաղաքացւոցն և 'ի սպանիա յեշտառակին նշխարք ինչ յանուն սոցա:

Որոշ եւ են աւանդութիւնք կողոնիացւոց, միայն թէ մարթ էջէ տատսգել տաւնց համառակարանութեան գրչաց: Մերարեան (առ տոլէրինոսի բոլլանդեան) գրէ այսպէս. * 'Ի կողոնիա քաղաքի ագրիպպինեայ կայ վանք
„ կուսանաց և եկեղեցի, որ երբեմն յանուն ամ՟ մաք-
„ գաբէեացւոյն՝ այժմ 'ի չորեքհարիւր ամաց հետէ
„ կոչեցեալ Մակաբայեցւոց. յորոյ յաւագ բեմի գոյ
„ տապանակ ոսկեղօծ, յորում աճիւնեն զլուխք եօ-
„ թանց այս Մակաբայեցւոց և մօր նոցա: Զայսցանէ
„ պատմէ գիրք ոճաղոյն (շարագրեալ 'ի հեզինայ մեր-
„ կերամէ, որ յամի Տն 1504 նորոգեաց զոյն տաճար
„ յայս ձև վայելուչ), թէ զառաջինն յանտախաքայ փո-
„ խադրեցան 'ի կոստանդինուպօլիս. ապա եւստոր-
„ գիոս եպս միլանանու երեր զնոսին 'ի միլանոյն.
„ ուստի էառ զնին 'ի կողոնիա հռեգինոլդոս արքեպս
„ կողոնիոյ, ի մն յամի Տն 1160. յորում փոխադրեաց
„ կայսրն կրկին պաշարեաց զմեդիոլան: Եւ պատ-
„ մէ զայսոսիկ բազմօք միքայէլ կռատեպոլեան 'ի պատ-
„ մութեան արքեպսացն կողոնիացւոց ||. որ և ասէ, թէ
անդ են և մարմինք երից մոգուց. ԵՆ:

Իսկ տասսայսս այսպէս գրէ զնոցին իրաց. * Զասաս
„ (զմակաբայեցիս) պանծալի գովութեք նշխարհեցին
„ հարքյունաց և լատինացւոց, մանաւանդ թէ և նը-
„ աւագելոյն պօղոս այնչափ 'ի յարգի ունէր զնոսա,
„ մինչ զի 'ի վեննա ալեքսաղաց, ուր զերեզմէն կա-

„ ցոյց

,, ցոյց նախնիքն առաջնորդ. զաւակքն նը տուն շինել՝
,, 'ի պատիւ նոցա նուէրերաց. որ և ցարդ տեսանի 'ի
,, փոխարանի գլխաւոր եկեղեցւոյն վենետիկոյ. ուստի
,, ծագեցաւ յարգութին նը նահատակացս, որ մինչև
,, ցարդ զօրացեալ է անդ, երևելի առնախմբութբ առ
,, բնակիչս աւուրոյն նշանաւոր յոյժ:
,, Կայ և 'ի կողմնս աբբայութեան եկեղեցի բենեդիկ-
,, տեան կուսանաց յանուն սբց այս վկայից. յորում
,, մարմինք, կամ ոք նշխարք նց անձեռացեալք պահին
,, պատուով. իսկ գլուխքն առանձինն անթերի պահին՝
,, ընծային և յաւուր յիշատակի 'ի յարգութն ընդունելութն
,, ժողովրդեան: Այլ թէ զիարդ փոխադրեալ իցեն
,, անդր և ամփոփեալ, այսպէս պատմի. յետ Է եր-
,, կար ժամանակս մնացելոյ նը նշխարացս յանապատ քա-
,, ղաքի՝ ուր կատարեցան ամարեալ նահատակքս, երա-
,, նելին հեղինէ մայր կոստանդիանոսի յորժամ գնաց
,, յուխտ Երուսաղեմ հաւատով 'ի պաղեստին, Է ետ բերել
,, զայնոսիկ 'ի կոստանդինուպօլիս. զորս և զկնի յուս-
,, տինիանոս առ աւուրբ պատուելոյ՝ զետեղեաց 'ի
,, հոյակապ տաճարի սբյն սոփիայ 'ի կառուցեալն
,, յիւրմէ, հանդերձ պատուականն նշխարօք երից մո-
,, գուց եկեղեց յերկրպագութն ծննդեանն քնի: Եւ
,, կացին մնացին անդ մինչև 'ի ժամանակս մանուէլի
,, կայսեր. և նա պարգևեաց զայնս մեդիոլանեցւոց.
,, և նց առեալ ամփոփեցին 'ի մայրան անդ՝ որ յետոյ
,, կոչեցաւ յանուն սբյն եւստորգիոսի, և մեծացաւ
,, յոյժ յոյժ յաղագս պաշտաման նց, և վն յիշատակի
,, երից սբ մոգուց. քանզի և նշխարք սոցա անդր փո-
,, խեցան: Բայց յետ այսորիկ 'ի կործանել փրեդերի-
,, կոսի կայսեր զմեդիոլան, ը թախանձելոյ ռէյնալ-
,, դոսի դիտապետին կողոնիոյ՝ որ առանձնապետն էր
,, ինքնակալին, մարմինք մակաբայեցւոց և երից մո-
,, գուց միանգամայն՝ հանդերձ մարմնովք երկուց սբց
,, պաշտպանացն մեդիոլանու, գ փելիքսի և նաբորի,
,, բերեալ եղեն 'ի կողոնիա աբբայութեան 'ի վանս մագ-
,, դաղենացւոյն՝ որ յուրսուլանեան ագարակի, և որ-
,, ժանաւոր պատուով անդ ամփոփեցան. ուր և մին-
,, չև ցայժմ բարեկրօն կարգաւ պահին՝ հանդերձ ան-
,, ուանակոչութբ սբյ տաճարին յանուն մակաբայեց-
,, ւոց, և հանդիսապէս մեծարին ը արժանւոյն յա-
,, ւուր յիշատակի||: Այլ այս առ մեզ Է քննութբ և ընդ-
յարգութբ:

ՎԱՐՔ

ՎԱՐՔ ԵՒ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

Սրբուհւոյն Սոփիայ, և երից դստերաց նորա Պիստիսի, Էղպիսի, և Ագապիի.

Հ. օգոստ. 4։ Յ. սեպտ. 16. կամ 17։ Լ. օգոստ. 1. և սեպտ. 30։ Ուղղափառեանն տօնէ բեա. 'ի ա. կամ. օգոստ. երեւ. 16։ Մենալոգ. ասա ասորէնով. օգոստ. 1. և այլն։(1)

ՍՈՓԻԱ ԴՍՏԵՐՕՔ հանդերձ՝ համանման Շամունեայ և ուստերաց նոր՝ ազաքէն ընծայեալ կարօտէր վկայու ազգի հանդոյն նմ, զի հանդիսացի առաւելութիւն շնորհացն Քի 'ի նորումս քան 'ի հնումն. և երևեսցի յանուանակցի նորոյն Սողոմոնի՝ 'ի Սոփիա անուն, որ թարգմանի Իմաստութիւն, քաջութիւն ծննդոց նորա, որ են Հաւատ, Յոյս, Սէր. զի այս են Գ յանուանակա նին անուանք զաւակաց նոյ, Պիստիս, Եղպիս, և Ագապէ։ Վասն զի երեւեցին բաղդում 'ի վկայաբանից մարգարէիցն պերճաբանութեամբ զայդ Է մեծապատուեսի. այլ տանել տողաւացուցին զինչ փայլմանն վարուց և նահատակութեն նոր՝ սրջափ և տանել հնարեցան ապաձաւձել բանիւք խորհանոց. ուր գեղեցիկ մար

մարդասիրութք , որք և նմանակն պատուհասականն , և ամենայն մեղաւորաց , ոչ խնդրելն զմահ. այլ՝ դարձ յետ-կուէ գոյուն խրատեանց : Սոփին մեր և մեք յա-ռաջ բերեմք զանձն սուրբ պատմութիւն սորա ընդ Համառօտագիր և սուրբ գրոց ասանդանէ յայսմաւուրաց մերոց , շարադրութեամբ տէր Իսրայէլ վարդապետի . որ ունի այսպէս :

Ի Իտալիայ քաղաքի Սոփիա էր 'ի մեծատանց և 'ի փառաւոր ազգէ յերկրէն իտալացւոց : Ունէր զերիս դստերս իւր՝ գնաց 'ի Հռովմ՝ առ-նուլ զդրոշմն քրիստոսի . զորս սնուցեալ էր բա-րեպաշտութեամբ . և նոքա փայլեալ էին նմին իմաստ Հանճարովք : Անուանս նորա Սոփիա զդստերսն իւր յօժար յանմահութիւն . յանձանցն յայտ : Առ-աջինն զանուանէր իւր Պիստիս՝ ժբ. ամաց . և երկրորդն Էլպիս՝ ժա. ամաց . և երրորդն Ագապէ՝ Թ. ամաց . և 'ի բերանն ուսանէ զնմն մարգարէական և առաքելական հրա-մանս :

Այր ոմն մի անօրէն անաստուածական անուն Ադրիա-նոս , որ երթային յեկեղեցին յաւուր կիւրա-կէի . ցանկացաւ գեղոյ կուսանացն , և խնդրեր դդերաց զնա 'ի նոցանէ իւր 'ի կնութիւն : Ոչ գիտէ Սոփիա . մեք քրիստոնեայ եմք , և ընդ-կուսութեան ուխտ զաւակի և պսակադրութիւն Հաւա-տարմութեան և զգուշութեան պահելոյ : Յայնժամ գնաց անօրէնն առ կայսրն Ադրիանոս աղա-չեաց , և ասէ . կին մի ասէր՝ երիս դստե-րօք , երեկ ուսուցէ եկեղեցւոյ տէր , ոչ պա-տուեալ . այլ խաբեալ տայ կանանց և դստերաց մերոց՝ 'ի բաց կալ 'ի պաշտամանէ կռոց . և

որա

տրոշեն 'ի սերզանոյ զոհիցն, եւ յանհնարինոյ մե֊րոյ․ ուսուցանեն եւ նոցա զմի ա̃ծ պաշտել զՀայրն յոր քոյ։

Իսկ սատարքեաց թագաւորն զօրապարզաւուս մի, զի տարցէ զնա առաջի․ եւ ենկեալ կալաւ զե֊րիս քոյրսն․ եւ նմք կալեալ զժամանց ձեռա֊նէ՝ որպէս 'ի պար երթայցեն խնդութ․ զնոյց զՀեա եւ մայրն սոփիա։ Իսկ յործպաստան Հասանեն 'ի դուռն պալատանին, զանձինս խաչեանց առմ֊բացուցին նշանաւ ա̃ր խաչին, եւ մտին առա֊ջի թագաւորին։ Տեսեալ զնա՝ զարմացաւ ե գեղեցկուհի երեսաց նց․ եհարց զմայրն, յորմէ դատաւէ էք․ եւ զի՛ ոչ անուն է քո, եւ կա՛ դստերացդ։ Իսկ նա ասէ․ անուն իմ քրիստոնեայ է․ եւ իմ դստերացդ, միոյն՝ Հաւատ, միոյն յոյս, միոյն․սէր․ եւ իմն մեր քո է․ բայց 'ի ծնողաց իմոց սոփիա կոչիմ․ եւ եմք յերկրէն իտալացւոց․ (ուր ամենք ըն֊թեռնուն՝ միղուլեցւոց, ա̃յ 'ի մերձիոլան քա֊ղաքէ իտալիոյ)․ առաջնորդեաց ինձ ա̃ծ, եւ եկի 'ի քաղաքս յայս․ զի զոդեայ զաւակս իմ ա̃յ պատարագ մատուցից։

Իսկ թոյլ ետ թագաւորն երեք օր, հրամանատուեալ ումեմն իշխանուհւոյ՝ որոյ անուն էր պաղադիա, պահել զնա 'ի տան իւրում։ Իսկ ա̃րն սոփիա խրատ տայր դստերաց իւրոց՝ համբերութեան կալ 'ի հաւատս քո․ 'ի տանջանաց եւ 'ի մահուանէ ոչ երկնչել։ Իսկ յետ երեք աւուրն կոչեաց առաջի իւր թագաւորն, եւ բազում ողոքանօք եւ խոստմամբ խրատ տայր աղջկանցն ուրանալ զքս եւ զոհել կռոցն։

կացցեն ։ Այլ նոքա սուրբն. առանց տանջանաց 'ի մէնջ պատասխանի ոչ լուիցես. քոյով զօրութեամբ չարչարեա՛ զմեզ, որպէս և կամիս. և տեսցես զահեղ զօրութիւն քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ ։ Այլ զարմացեալ թագաւորն ընդ քաջութեան հաստատուն հաւատոց նոցա, եհարց զսոփիա, քանի՞ ամաց են դստերք քո ։ Ասէ սոփիա. առաջին զաւակս իմ պիստիս՝ երկոտասան ամաց է. և երկրորդս եղպիս՝ մետասան ամաց. և երրորդն ագապիս՝ ինն ամաց է ։ Կոչեաց առաջի իւր զպիստիս, և սպառնացաւ յոյժ. և նա անարգեալ թշնամանեաց զթագաւորն և զաստուածս իւր ։ Այլ բարկացեալ հրամայեաց կախել զնա, և գաւազանօք գան հարկանել ուժգին. և նորա ամենևին ոչ ըզգաց զցաւսն, և ոչ վիրաւորեցաւ, և ոչ այլագունեցաւ մարմինն ։

Այլ ապա սուր առեալ՝ ծեծէին զմարմին նորա. և որպէս երկաթ անխոցելի մնայր. Պարձել ընկեցին 'ի շանթս հրացեալս. և հուրն շիջաւ. և շանթն որպէս զսառն ցուրտ եղև ։ Այլ նորա գոհանալով օրհնէր զաստուած. և ասէ. ով թագաւոր՝ տեսեր զզօրութիւն քրիստոսի իմոյ, և զանկարութիւն քոյոյ չարուն մեքենայից ։ Այլ բարկացեալ հրամայեաց սրով հատանել ըզգլուխ նորա ։ Յայնժամ գնաց երանելին առ մայրն և առ քոյրսն իւր. գիրկս արկեալ համբուրեաց արտասուօք. և ասէր ցքոյրսն իւր. մի երկնչիք 'ի տանջանաց, զի ամենևին ես ոչ զգացի. այլ փութացիք և եկայք զհետ իմ. և երթեալ դահճին եհատ զգլուխ նորա ։

Նոյնպէս և զայլ երկու քոյրսն այնպիսի խիստ և զաւան չարչարանօք տանջեցին . և ոչ կարացին դարձուցանել 'ի հաւատոց իւրեանց. և ապա հատին զգլուխ նց : Իսկ յայժ ուրախ եղև սոփիա, զի երեք անարատ հարսունս ետ պարգևս քմի : Նյնժմ կատարեցան բարի խոստովանուԹբ կուսան աղջկունք 'ի քս : Իսկ բարեմիտ մայրն սոփիա ժողովեաց ըզնշխարս դստերաց իւրոց, և եդ զպատուական զլուխսն յիւրաքանչիւր տեղի . պատեաց մաքուր կտաւօք և խնկով, և եդ 'ի սայլս մեծաւ փառօք, և եհան 'ի քաղաքէն ԺԲ. մղոնաւ . և եդ 'ի մարմանդին տապանի . և ննջեաց 'ի վր եկեղեցի Գն արժանեաց : Իսկ անկեալ 'ի վր տապանի արտասուօք աղաչէր զքս, և զդստերսն . և ասէր . ով բարի դաւակք իմ յիշեցէք զծնողն և զսնուցողն ձեր և զքաղցրութիւն, Թէ որպէս ծնայ և սնուցի և յօժարեցուցի զձեզ յերկնից արքայութի . նոյնպէս և զուք կոչեցէք զիս առ ձեզ : Իսկ այնպէս աղօթելով առ ած աւանդեաց զհոգին . և քրիստոնեայ կանայք եդին զնա 'ի տապանի Գ դստերացն իւր :

Պատուականն նշխարք սոցա մինչև ցայսօր աւանդին լինել 'ի հռովմ յերկուս եկեղեցիս՝ սբյն պետրոսի, և սբյն եւդոքսարանի . ոմն և մասն ինչ առ ի փոխադրել յայլ եկեղեն րատոն քաղաք ալսացիոյ . ոմն և այլ մասն 'ի զաղղիա և 'ի սպանիա : Իսկ և որ 'ի բուրգտիա (կամ 'ի պոէմա) փոխադրեալ առեն յամի Տն . 1600 : (2)

Ծ. Մ.

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ.

(1) Ցանկալի էր մեզ ունել զվկայաբանութիւն սորա
'ի Ճառընտիրս, զորս 'ի ձեռին ունիմք. բայց սակայն
թէպէտև պակասի 'ի նոսին, այլ անտարակոյս եմք՝
թէ կայցէ յայլ օրինակս, յորոց հանեալ է համառօ_
տութիւս այս յայսմաւուրաց: Նոյն պատմութիւն է և
առ Մետափրաստեսի, բայց ճոխագոյն ատենախօսութեամբ
և պարագայիւք՝ որք աւանդելիք են: Անտանելիք թերևս
գտան գրուածք յետոց ոմանց յաւելուածս. զորս 'ի
միջ բերէ սուրբերիոս բոլլանդեան, և Ժ՛ւայր հարկանէ.
մանաւանդ զյովհաննու քահանայի մեդիողանեցւոյ, և
բանկայի նորին քաղաքացւոյ, որք իբրաւանդք պարծին
Է.սոփիա և Է գտանելս ՆԲ իբրև Է քաղաքակիցս իւ_
րեանց, որ չէ՛ Էդեմ. բայց ստուգութիւն է խնդրելի 'ի
հին մատենագրաց, որ չերևի 'ի միջի: Արդ իբրաւունս
առնէ՛ սուրբերիոսի 'ի գիմախօսելն այնոցիկ՝ որք առանց
բաւական վկայութեան խօսին, կամ աւելորդանք են. և
սակայն անիրաւել կարծեմք, եթէ զմիաբան աւանդութիւն
ամ եկեղեցեաց՝ մի անտեսանց սրբոյս և գոյացուն պատ_
մութեան նշ, փորձի Է երկբայութեան արկանել. մի գի_
տեմ որպիսի իմաստութեամբ գժուարահաւան զանձն ցու_
ցանելով թէ դիցի յառաջ անուն այսպէս խորհրդա_
ւոր. իմաստութիւն, հաւատ, յոյս, սէր. Է որ երկուց_
նոյն է առաւել զարմանալի՝ քան լինելն իրաց. ուր և
յայտ է. թո՛ղ և զայլ այսպիսի պատճառաբանութիւնս.
Հասարակօրէն ամ վկայաբանք համաձայնեցին Է մեզ, թէ
կատարումն սրբոց եղև 'ի Հռովմ առ Ադրիանոսիւ.
բայց եղեն ոմանք՝ որ 'ի Նիկոմիդիա եդին առ Դիոկղե_
տիանոսիւ: Զանտիոքոսն՝ որ եղև պատճառ նահատա_
կութեան սոց, Մետափրաստէս ցուցանէ լինել դատաւոր
կմ՝ քաղաքապետ Հռովմայ, ուր թէ անձամբ դատե_
կցէ զնս. այլ մեք համաձայն եմք առաւել Է եղանակ
վկայաբանութեան մերոյ: Ե՛ն որ յետ երից աւուրց կա_
տարման դստերացն սուրբ վախճանեալ զոտ՞ն սոփիա.
բայց քանզի և Մետափրաստէս համաձայնի Է մեզ, թէ
չինեաց նա վկայարան 'ի վ՞ր տապանի դստերաց իւ_
րոց, որպիսի և անշուք մատուռն գեղջ իբրև խրճիթ,

 խնդրէ

խնդրէ ժամանակ աւելի․ Սմին նման են և այլ թէթև
տարբերութիւնք վկայագրաց 'ի միմեանց։

Հին վկայագիրք լատինացւոց համաձայն մեզ և յունաց 'ի միում աւուր դնեն զյիշատակ մօրն և զաւակացն․ միայն բարոնիոս զատոյց զյիշատակս նոցա, դնելով զզաւակսն 'ի տօնացոյցն հռովմէական յօգոստ․ 1․ այսպէս․ * 'ի հռովմ՝ նահատակութիւն սրբց կուսանացն, Հաւատոյ, Յուսոյ, և Սիրոյ․ որք յաւուրս իշխանութեան ադրիանոսի ստացան զպսակն վկայութ․ ||․ և զմայրն 'ի սեպտ․ 30․ այսպէս, * 'ի հռովմ (կատարումն) սրբ այրւոյն Սոփիայ՝ մօր սրբց կուսանացն, հաւատոյ, յուսոյ, և սիրոյ ||։ Այլք 'ի լատին գրչաց վաղագոյն մերածեալ էին և զզաւակսն 'ի նոյն սեպտ․ 30․ և ոմանք
նաև զմայրն մերածեալ 'ի 1․ օգոստ։

Ի Ս Ծաղկաքաղ մեծի տաճարին այս ոսկին՝ որ 'ի կոստանդնուպօլիս, 'ի վաղ ժամանակաց հետէ՝ ոմանք կարծէին շինեալ յանուն սրբյն սոփիայ և երից դստերաց նորա․ յայս միտ խօսի և մերս նարեկացի 'ի ճառ խաչին․ բայց տաճարն հանդիսացեալ աստուածութեան է՝ զոր ալենգ ունէին ամ յետոյնք, թէ շինեցաւ յանուն փրկչին, որ է իմաստութիւն հօր յաւիտենական։ Տես յԾա-
գրութեան 'ի հատորն բիւզանդիոյ․ Եջէս․ 143։

(2) Յաղագս նշխարաց սրբցս այսպէս խօսի տօլլերիոս․ ստուգագոյն համարեալ է ասել կարծիք այնոցիկ, որք ասեն՝ թէ նշխարք սրբցս են 'ի հռովմ յեկեղեցիս սրբյն պետրոսի և սրբյն սեղբեստրոսի մինչև ցայսօր, թէ և ամբողջ, գէթ ըստ մեծի մասին։ Այլ անստոյգ թուի աւանդութիւն արգենտացւոց, որք համարին՝ թէ յաւուրս մեծին կարոլոսի հռեմիգիոս եպս հռեմայ փոխադրել իցէ զնշխարս սրբյն սոփիայ և երից դստերաց նր յալսացիա․ թերևս մասունք ինչ յոսկերաց նոցա անդր տարեալ եղեն․ որպս և 'ի սպանիա այլ և այլ մանր մասունք նց սփռեցան։ Անստոյգ թուի և սուտասայոսի ասելն, թէ մարմինք սրբցս փոխադրել իցեն 'ի գաղղիա․ և թէ՝ եդեալ յարծաթի տապանակս պատուեալ լինին յեկեղեցւոջ սրբյն մարիամու միգանեան 'ի կասսուկեան ագարակի։ Բայց են՝ որ ասեն, թէ չէին գրելոյ սուտասայոսի զայսոսիկ՝ զորս բարձին յեկեղեցւոյ անտի զայն նշխարս։ Սուր թուղթք զայն, զի գտանք սրբ կուսանացս պատուէով ասին պահիլ այժմ 'ի վանս կուսանաց 'ի բելլանկուրիա 'ի արեւելեան թեմն կարգէ կեստերեանց։ Այլք բերեն զայս յիշատակարան

կե

կմ՝ զատագանագիր՝ գտանել՝ի պահել յեկեղեցւոջ կու-
սանոցի սրբուհւոյն յուլիայ ․ * Այսր բերեալ եղեն
„ (սբ. նշխարքս) 'ի հին եկեղեցւոյ՝ սբց կուսանաց և
„ մկայուհեաց՝ յուլիայ , պիստեսի , եղպիսի , ագապի ,
„ և սոփեայ մօր նց են ․․․ որոց մարմինք անհամար
„ մք նշխարաց համեդերձ , 'ի ժամանակս կղեմայ ութե-
„ րորդի ․․․ փոխադրեալ եղեն 'ի յոբելեան ամին 1600 ․
„ 'ի 16 ․ աւուր կաղանդացն յունվարի ||:

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սրբոյն Քրիստափորի, և որոց ընդ նմա։ (1)

Հ. չէ. մայիսի. 11։ Տօն ենէլ. մայ. 9։ զադ. յունիսի. 14։ Յ. մայիս. 9։ Լ. յուլիս. 24. և 25։ Պատարագք. Ի. ՉԿԷ=ՉՅԷ։ Բոլլանդեանն գրէ նահա. ՚ի Է հար. յաւ. եք. 125=149։ Սարգիս ՚ի քաղաքականաց. և այլք ենաւանք։ (2)

ՔՐԻՍՏԱՓՈՐ ՕՐՀՆԵԱԼ ՆԻ մարգարտափայլ՝ մեծայաղթ վկայն Քրիստոսի քրիստափոր էր ՚ի բարբարոսաց ազգէն, յազգէ ըս-կիւթացւոց կամ հնդկաց, որք շնագլուխք կոչէին ՚ի դժնէհայեաց և յանհագնատեսիլ դիմաց, և ՚ի թանձրահասակ և ՚ի ղօղան-ջական կոկորդաձայնութենէ (3)։ Նա էր առա-ջին անուն նորա Մարգարիտ (4), որ ՚ի բարբառ հնդկաց պէրպէտուի կամ վէ-ավէտուի ասի (որ և առ արեւմտեայս՝ ռամկօրէն բեբաւա), ծնեալ ՚ի հեթանոս ծնողաց. այլ ՚ի հասանել յա-րուեան՝ մտեալ ՚ի զինուորութիւն բարբարոսաց, ըմբռնեցաւ ՚ի քրիստոնէից, որ ՚ի զօրաց կա-տանդեայ կայսեր որդւոյ կոստանդիանոսի. և տեղեկացեալ ճանապարհին ճշմարտու-թեան դաշտէր զքրիստոնէական հաւատս, և փափագէր

Էա.

Ճունել վըր մկրտութեն ։

Յաւուրսն յայնոսիկ Թագաւորեաց ուրա-ցողն Քի յուլիանոս . և մի ոմն ՚ի պաշտօնէից նոր ողիբրիոս անուն (5) , կարգեցաւ կուսակալ և դատաւոր ՚ի վը կողմանցն սարուց երկրի փոխարքայ (զոր այժմ շրիֆեն է գենար կայսեր , և անունք դագնոս Թագաւոր կոչեն) ։ Սա էր հալածումն քրիստոնէից , և հայհոյեալ ըմբեր անուն նորին . և նեղէին ըզքրիստոնեայս սոմ ուրեք ։ Նոյն յայնժամ ժամանակի մարգարիտն շանտագլաւիս էր յաստրիս . քանզի եղիտ զնա կոմս մի ՚ի պատերազմին , և զինուորեցոյց ՚ի զօրս իւր . և ՚ի գալ յուլիանոսի յանտիոք՝ եհան զնա առ Թագաւորն երկրի այր անձնեայ և կորովի և զօռ պատերազմօղ . վայ և պատուեալ ըզնէր յաշս մեծի և փոքու ՚ի մէջ զօրականնին ։

Նաև նոյն մարգարիտ՝ որ առնն ունէր յերկիր անօգ քրիստոնէից համարձակ պաշտել զՔս , երբեմն տեսանէր զգործս ամբարշտութե որ քան զոր զօրացեալ , զայրանայր յոգի իւր և խռովէր ։ Սա շարժմամբ սրտին ՚ի շնորհաց հոգւոյն սբյ՝ աղաչէր զԱծ ըմբել ձեռնտու և ապաւէն յամի . և խնդրէր՝ զի համարձակեսցի խօսել զբանն կենաց նովին բարբառով և լեզուաւ , զոր վարէին զօրքն արքունի և հալածիչքն , ոյք յունարէն . զի ոչ էր տեղեակ լեզուացն . և Թերևս անկարանայր կոկորդահնչիւն լեզուաւն վարել ըզբերկրելի հեղլենախօսութի ։ Սա ամ շնորհեաց

 նմա

նմա զտմ̃ խնդրելին. զի շնորհեալ լինէր նմա 'ի վերին զօրութենէն (ասէ վկայաբանն) համ-բաւոյ հաստատութի̃, և գիտութի̃ ճշմար-տութե̃, և բանի հաղորդութի̃, և ցանկալի առ Քս̃. և զօրացեալ փառաւորէր զա̃ծ ։ Եւ այլք յայսմաւուրք մեկնաբանեն, եթէ առ նա հրեշտակ յերկնից, և ասէ. մարգարիտ ա-րիացիր և քաջ լեր. և մերձեցաւ հրեշտակն 'ի շրթունս նր̃. և առ ժամայն սկսաւ խօ-սել պարզ և յստակ յունարէն ։

Յետ այսորիկ գէալ եղև նմա տեսանել, զի չարչարէին զքրիստոնեայսն զինուորք դա-տաւորին դիկոսի. և յանդիմանեաց զհալա-ծիչսն ։ Եւ այր մի անուն բաքոս՝ եհար զնա ուժգին կզ̃ ապտակեաց ։ Նա ետ այլմի, և ասէ. համբերեմ վս̃ քս̃ին իմոյ. ապա թէ ոչ՝ լաւ էս կարօղ էի ես հարկանել. և ոչ թագաւորն ձեր կարէր կալ ընդդէմ իմ ։ Զայս ասացեալ՝ լցաւ հոգւով, և ասէ ցչար-չարօղս սն̃ցն. պաշտօնեայք ամբարշտու-թե̃, և ըմբռնեալք 'ի ձեռս սատանայի, դուք պերկիւղածս ա̃յ ի̃ ձե̃զ կամիք կոտո-րանել. և այլ բազում ինչ խօսեցաւ առ նս̃ 'ի մեծութի̃ փառացն ա̃յ, և յանարգանս հե-թանոսական մոլորութե̃ ։

Իսկ զինուորքն զարմացեալ ը̃ զօրաւոր բանս նր̃, միանգամայն և զահի հարեալ յահա-ւոր տեսլենէ առն, ոչ իշխեցին ձեռն ար-կանել 'ի նա. այլ գնացին պատմեցին դա-տաւորին դիկոսի զվրէժխնդրութի̃ նորա 'ի վ̃ր քրիստոնէից, և զա̃մ զբանս նր̃. արդ ա-

ասեն

տեսն՝ որպէս հաճոյ Թուի, արասցես : Յայն ժամ առաքեաց դատաւորն զօրական երկերիւր՝ տեղեկանալ վս այնր, և ածել զնա յատեանն, զի սուրդադոյնս գիտասցէ վս նորա :

Իսկ երանելին յայնժամ պահու երթեալ էր 'ի տուն աղօթից, և կայր յաղօթս 'ի ծածուկ առաջի քեմին, և ասէր առ ած. Գոհանամ զքէն տր վս մեծի շնորհաց քոց, զոր շնորհեցեր ինձ ճանաչել զքեզ, և առնել զկամս քո. և այժմ մի՛ թողուր զիս 'ի քումմէ օգնականութէ, այլ առաջնորդեա՛ ինձ 'ի խորհուրդս կամաց քոց տր հաճոյ քում. և բաց զբերան իմ 'ի խօսել զբանն կենաց առաջի Թագաւորաց և դատաւորաց վասն անուանն քո 'ի վկայութի. զի բարձրասցի անունն քո և փառաւորեսցի. զի դու միայն ես փառաց և պատուոյ արժանի : Զայս և զայսմին նման պաղատէր երանելին առաջի այ ջերմ արտասուօք :

Եւ ահա 'ի վր հասին զինուորքն, և պատմեցին նմ զբանս դատաւորին. և ասեն՝ Թէ տանել զքեզ եկաք հանդերձ կապանօք յատեան : Իսկ նա ասէ արիաբար. քս արձակեաց զիս 'ի կապանաց սատանայի և յամ 'ի պատրանաց նր, և առաջնորդեաց 'ի խաւարէ 'ի լոյս, յանածութէ յածգիտութիւն ճշմարիտ. խնդութի ընդունիմ զկապանս և զչարչարանս և զմահ վս քո. զի նա վս իմ կրեաց զայս ամ կամաւորու, որ տրն է երկնի և երկրի. և որ ծանեան զնա և հա-

ւա

ստացողին 'ի նմա, զամենեսեան լուսաւորելով
և կոչելով յիւր արքայութիւն, և եթէ զոր
կամիք, քանզի է զուարճ ողորմութիւն նորա, և
Է ունիք զձեզ:

Այսմանակ զայնի հարկեալ առաջնոց եկեղեց յառաջադրելոց երեւման սքչին՝ զոր մեր երգեց նոյ, և լուսաւորեալ յայն՝ որ էքաց զարդար նոյ Քրիստոսել զքանան կենաց, զոր քարոզել երանելին քաղզմաք, հաւատացողին երկեքինքեան առ հաստատեալ յամենայնի երրորդութիւն: Նախ երանելին սկսաւ գոհանալ զնմին, և առնել զաղաչանս զայս. սուրբ որհնեցեք զմեր ծառայք նա զնոր, որք եկիք 'ի սուրբ նոր և 'ի զաւակութիւն մայ մերոյ. համբարձէք զձեռս ձեր 'ի սրբութիւն, և օրհնեցէք զնոր: Այլ կատարեալ զաղաչանս, և կացեալ յաղօթս՝ գոհանայր զնմին ամենեցուն համազգեացն, և օրհնէր զնոր 'ի մէջ անարատ արժանաւորացն Ս. որ եւ կոչել 'ի ծառայել զերեց սրբ. առեւոյն այնորիկ, որում անուն էր պետրոս. և աղաչեաց զնա մերձենալ զենմզն և զորս Քս նման. և նա առեալ մերձեցաւ զամենեսեան յանուն հօր և որդւոյ և հոգւոյն սրբոյ. և փոխեալ զանունն երանելւոյն մարգարէի՝ անուանեաց զնա Պրոխորոն, այն է Քս յանուանակոչեալ քրիստոֆորոս, որ թարգմանի քրիստոսակիր, կամ քրիստոնեայ. յորժամ առեալ սմանց՝ չփաթելով արդեօք Քս անցս այլոյ ուրուամն սրբ ծերոյ, ստացին թէ քրիստոսակիր կոչեաց զնա յուս իւր, յերկնից նմ եկաց զմանուկ և 'ի կամիլ անցանել Քս գետն. և թէ զաւազանն

քրիս

քրիստոսափողի արժանաւորեցաւ առաւելն զօրանկա-
նաց , և այլ ևս աւանդեալ յերանեաց՝ աղօթա-
քոյ Հէին և Հաւատացեալ մեծայարգանութեան ։(6)
Նա՝ երեկն , որ մեծապէս զքրիստոսափոր ,
և զերկերեւր զօրականաց , յանձն առաքեալ
զնա չնորհացն՝ որ 'ի քեզ յա , զնոյն 'ի նոցանէ ։
Իսկ երանելին քրիստոսափոր մխիթարեալ բա-
կաւ զնորահաւատան . ասէ . որդեակք իմ՝
զորս 'ի քեզ յաւետարանաւն ծնայ , անեալք՝
եթէ ում երասաք զանձինս ձեր 'ի ծառայութե .
հնազանդութեան կայցէք յամ 'ի զործս աղաղաքու-
թե . և հաճոյ եղեալ քեզ յաւայն մերոյ՝ ժա-
ռանգեսցիք զփառսն յաւիտենից ։ Այլ նոքա
մեծաքանն [illegible] ամենեքին , եթէ է քեզ եղ
'ի կեալ և 'ի մեռանել . զոր ինչ կամիս՝ արա ։
Այլ ասէ ցնա . երթիցուք յաստեան . և որդեա
հրամայեցաւն ձեզ 'ի զաստառութե , կարգա-
նօք տարցիք զիս Է ձեզ . և ՆԷ ոչ կամիցիմ .
այլ նոա հաւանեցուցանէր անոալ . Այլ եղև
իբրև տարան զերանեալն կապանօք առաջի
դատաւորին զինքն , առհասարակ [illegible]
երևեցաւ նման [illegible] 'ի ձեռն չնորհացն քոյ ,
թող զմեծաւորականն [illegible] առհաւատչեա . և
հարցանէր ցնա մեղմով . զի՞նչ է այս՝ զոր
լսեմս զքէն , վասն [illegible] լինել քրիստոնեից ,
և զԱծծան արհամարհել և զՀրամանս թա-
գաւորաց . զի՞նչ անուն է քո , կամ յորմէ
ազգէ ես . [illegible] տառաւորութե ։
Գրեսի [illegible] . զազգն իմ կերպարանօքս ցու-
ցանեն . և անուն իմ 'ի քրիստոսափոր փոխե-
ցաւ մեծութե , զի զքեզ զգեցեալ եմ . և
մեր

մերկացեալ զխաւար կռապաշտութեան՝ փառաւորեմ զԱծ Ճշմարիտ, և արհամարհեմ զկուռս կանգնեալս կործանեալս և աւարեալս. այլ և զհրամանս թագաւորաց զհականակս Ճշմարտին այլ և թագաւորին երկնաւորի, որ միայն ունի զանմահութիւն բնակեալ 'ի լոյս անմատոյց: Ասէ դատաւորն. մի՛ այդպէս յանդուգն բարբառիր. այլ հաւանեալ զոհեա՛, և պարգևս մեծամեծս ընդունիցիս 'ի թագաւորէն և պատիւ և իշխանութիւնս. ապա թէ ոչ կամիցիս, ազգի ազգի տանջանօք նեղեալ զքեզ վտանգեմ, մինչև անդէն մեռանիցիս. և ոչ փրկէ զքեզ քո 'ի ձեռաց իմոց: Քրիստոսափոր ասէ. ոչ իշխանութիւնդ քո պիտոյ է ինձ, և ոչ պատիւդ և ոչ պարգևքդ, զոր խոստանաս ատ 'ի հաւանեցուցանել զիս. և ոչ 'ի տանջանացդ քոց երկուցեալ հաւանիմ, և ոչ 'ի մահուանէ՝ զոր ածելոց ես 'ի վերայ իմ. ես յԱծ փրկիչ եմ յուսացեալ, որ կարօղն է անշարժ պահել զիս 'ի Ճշմարիտ խոստովանութեան. գիտա՛ց ես ոչ զոհեմ. զոր ինչ ածելոց ես, արա՛ վաղվաղակի:

Յայնժամ հրամայեաց դատաւորն կախել զնա. և քերել և այնպէս ընդերկար տանջեալ՝ ամենևին ոչ խոտորեցաւ 'ի բանս բանաւորին, այլ միայն գոհանայր և օրհնէր զԱծ. մինչև զարմանալ դիւկոսի, զի առ ոչինչ համարեցաւ զտանջանսն. և խորհէր՝ թէ զի՞նչ արասցէ: Ապա մատուցեալ ուրումն յանօրինաց՝ ասէ ցիշխանն. կոչեսցեն կանայք պոռնիկք, և արգելցեն զնա 'ի տան ու-

րեք

րեք նոքօք . և այնպէս հաւանեցի 'ի ձեռն նոցա : Հանձայ թուեցաւ դատաւորին խոր-հուրդն չար . և հրամայեաց կոչել երկուս պոռնիկ կանայս , որոց անուանք էին Կալ-լինիկէ և Ակիւլինէ . և խրատ ետ նոցա զայ-դարիլ , և կերպարանօք պոռնկութեան լուծա-նել զնորա 'ի զգաստութենէն . և այնպէս ածել զնա 'ի հաւանութիւն կամաց իւրոց :

Իբրև տարան զ՛քրիստոսափոր 'ի տունն , և ըզ-պոռնիկսն ընդ նմին , յաղօթս եկաց նոյն առ Աստուած՝ խնդրելով զդարձ պոռնկացն . Հեղոյր զար-տասուսն առաջի Քրիստոսի վասն նոցա փրկութեան և թո-ղութեան մեղաց , և առաջի արկանէր զշնորհա-մարդասիրութեան . զի քո են ամենայն արարածք , և քեզ լիցին երկրպագուք՝ սրբեալ 'ի մեղաց հաւատով և մկրտութեամբ արեան 'ի փառս քո : Եւ յետ աղօթիցն սկսաւ քարոզել նոցա զբանն կենաց և սրբութեան : Եւ նոքա հաւանեցին յազդ-մանէ Աստուծոյ 'ի ձեռն աղօթից նորին . քանզի հա-ւատացին յաւուր յայնմիկ երկոքեանն իսկ յԱստուած , և խոստովանին եղեն և լացին դառն մտօք զմեղս իւրեանց . և յանձին առին զսըր-բութիւն և զմահ վասն Քրիստոսի . միայն թէ ընկալցի ասէին զմեղաւորքս ողորմած Աստուած :

Եհաս հրաման 'ի դատաւորէն՝ կոչել զնոս-ա առ ինքն . և իբրև գնացին , հարցանէր դա-տաւորն առանձինն ցկալլինիկէ և ցակիւլի-նէ . Հաւանեցուցէ՞ք զայրն այլազգի 'ի կամս ձեր և 'ի փառս դիցն . Նոքա ասեն . ո՛չ եթէ դա 'ի մեր կողմն դարձաւ , այլ մեք զօրաւ ծանեաք զՔրիստոս Աստուած , և զկուռսն արհա-

մար-

մաքրեցաք. և զդատաստանս 'ի սրբութիւն յայսմ հետէ. և քանզի ո՛չ փառս հատուցաք և հատուցանիցաք. 'Ի բարկութիւն բորբոքեցաւ դատաւորն, և փութացաւ հրամանս ետ կախել զերկաթն զխայթոցն, և ասանձել զերկ կար, մինչև անդէն մեռցին: Իսկ նորա քրիստոսիւք յաղօթս կային առ նա՝ ասելով առ նա զղջութ մաքրագործէր ընդհանուր, որով կեանս առ հասարակ արդարոց և մեղաւորաց. Իսկ երանելի կանանցն համբերել աստուածայնոցն՝ աւանդեցին զոգիս իւրեանց բարի խոստովանութիւն և վկայութիւն, որպէսզի յաւէտ 'ի մեղաց 'ի ձեռն հեղմանն արեանն իւրեանց՝ ընդհանուր և մարդասիրութիւն քրիստոսի. և հրամայեաց բանտուորն այրել զմարմինս երանելեացն:

Յետ այսորիկ հրաման ետ ածել զդատաւորեալ զքրիստոսասէր, և առնէ զնա դատաւորն. չարաչար և չարաչարեաց՝ մինչև յե՞րբ կաս 'ի յամառութեան, և ոչ հաւանիս հրամանաց թագաւորին 'ի փառս զոհելոյ: Նա ասէ, Ես հրամանացն ո՛չ իմոյ հաւանեցայց եմ. և նախ մատուցանեմ յանձն ժամ փառաւորեմ և յաւէտեանս: Յայնժամ վառէր ձայն բարձեալ երկիրեայ սպասոց՝ որք յառաջագոյն հաւատացեալ նորա 'ի քս, ասացին զամենայն՝ ձայնակցելով ընդ նմին. և խոստովանեցին զմիւսեանս քրիստոնեայս առաջի ատենին: Յայնժամ զայրացեալ բռնաւորին ընդ համարձակութեանն սրանցն՝ հրաման ետ դահճաց առնուլ 'ի մէջոյ զնոսա և կառուցել զնոսա մի առ մի. որք և ասէին

'ի

՚ի ժամ կատարման իւրեանց . փութա՛ք քեզ
քո , որ արժանի արարեր զմեզ մեռանելոյ վա
անուանս քո մեծի . և արդ ընկա՛լ զմեզ յա
. նուէն քո է որ քո ՚ի հաւ անուշից ։
Նոքա այսպէս հեշտեալ զերանելի՛ն ՚ի նոյն քրիստոս
փոր ՚ի պատերազմին տանջանս հրամայեաց
արկանել բանտարկն . զի մի՛ առնէ արտաք լիցի
է այլս փութով փախստեան նոր իւրեա զաւակա-
ւանեալ . մինչ եւ ընդ ելեալ ձեռն և ձիով , և առ-
կանել ՚ի տան մեծ պաշտաց , և կացուցանել
զնահատակին յերանութեան ։ Նա վեռնա առաքեալ
լինէր ՚ի վերայ զօրաւորն . և ՚ի տեսիլ ազգա
չերեւեցին բազմաց հաւատացելոցն ՚ի նոր . և
բանտաւորն յառաջեալ լինէր հանդերձ զօրծանս-
ցանն իւրով սատանայիւ՛ ։ Նոքա ևս քան զևս
՚ի բարկութիւն բորբոքեալ բանտաւորն՝ հրա-
մայեաց սրով բառնալ ՚ի կենաց՝ զորս հա-
ւատացին , և զմարմինս նոց ՚ի հուր արկել ։
Իսկ ընդ նոքա քրիստոնեայք հրամայեաց քար
կոծել , և քարշել ընդ երկիր . սակայն և այն
պէս ոչ մեռաւ . այլ կայր մեծաւ ուժով՝ չարա-
չինէն նոցա . և զոհանայր զամենայն . որ զայսոսիկ
ած զչարչարանս վ՛ն անուան նոր արժանի եղև
ընդունել . և զարմացեալ լինէր բանտաւորն
է ժամ կարգաւորէ նոր ։ Նա ետ բանտաւորն . զի՞նչ
եղիր ՚ի մէջ , և զի՞նչ ունիս առնել . Հաւա-
նեա՞ս արդեօք յայս հեռանալ ՚ի կամս մեր , որ
յայդպիսի տանջանս մատնեցար . և քեզ քո
զեղ ոչ օգնեաց՝ յոր յուսացեալն էիր զեր-
ծանիլ նորա ։ Քրիստոնեայքն ասէ . ծանիք
զանձնասպանութիւնդ քո և զդաղձութիւնս մ՛
բանտ

բռնաւոր, զի ոչ կարացեր հաւանեցուցանել զիս տանջանօքդ՝ զոր ածեր 'ի վ[երայ] իմ. այլ զօրութիւն Ք[րիստոս]ի մարտեաւ և յաղթեցի այնմ, որ 'ի ծածուկն քև պատերազմի ընդ իս, և յամօթ արարի: Այլ արդ փութամ ելանել 'ի մարմնոյս, և մտանել առ Տ[է]ր՝ ընդ այնոսիկ, որք վկայեցին և փոխեցան 'ի ձեռն քո առ Ք[րիստո]ս յոյսն մեր. զի մեր կեանք Ք[րիստո]ս է, և մեռանելն շահ. և նոյն Տ[է]ր է կենդանեաց և մեռելոց, որ հատուցանէ բարեգործաց բարիս, և չարագործացն տանջանս յաւիտենից, որ երբեք զերծ լիցեն անմարիչս. զոր տալոց ես վրէժս յաւուրն այցելութեան. այլ Ք[րիստոս]ի կեցի, և վ[ասն] անուան նորա մեռայց՝ որ կեցուցանէն զիս:

Արդ ետես բռնաւորն զմիտս ս[ր]բոյն հաստատուն, և զյոյսն յաղթահարեալ յ[ի]մէ, խռովեցաւ փութով կործանել զնա 'ի կենաց, զի մի և այլք հաւատասցեն նմա 'ի Ք[րիստո]ս; և արհամարհեսցին սնոտի պաշտամունքն. վ[ասն]յ հրամայեաց որով բառնալ 'ի կենացս զերանելին: Այլ երբեք տարան 'ի տեղի սպանմանն, աղաչեաց զդահիճսն անսալ սակաւիկ մի, զի յաղօթս կացցէ. և խաղաղհեցուցեալ ծունր՝ առեր համբերձ արտասուօք այսպէս.

Տ[է]ր Ա[ստուա]ծ յիշեա զիս, որ վ[ասն] անուան քո մեռանիմ. և ընկալ զիս Ք[րիստո]ս այնոսիկ, որոց փառաւորեալ են մահք. խուրեանց առաջի քոյոյ Տէրութեանդ. որ փրկեցեր զմեզ յ[ա]մ[ենայն] նեղութենէ չարչարանաց, և զատելիս մեր յամօթ արարեր.

բեր ։ և զլոյսն իմ հաստատուն պահեսցէր՝ որ առ քեզ ։ Այլ ես զի՞նչ տաց տրիտուր Տեառն ընդ ամենայնի՝ զոր և ետուր ինձ , այլ զբաժակ մահու ընկալայց , և զանուն Տեառն կարդացից ։ և խոստովան եղէց քեզ Տէր վասն ողորմութեան և ճշմարտութեան քո ։

Տէր յոյս իմ և կեանք և փառք , տո՛ւր շնորհս համբերութեան իմոյ՝ յօգուտ հաւատացելոց վասն փառաւորութեան անուա՛ն քո ։ զի որք յիշեսցեն զչարչարանս իմ , որ վասն անուա՛ն քո Տէր , և մերձեսցին 'ի նշխարս ոսկերաց իմոց , որք նեղեալ են 'ի պէսպէս ցաւս և 'ի տանջանս , եղիցի բժշկութի մարդոյ և անասնոյ ։ դիւա՛ց հալածումն , հիւա՛նդաց առողջութի , մեղաց լուծումն , պատերազմողաց հաւատացելոց յաղթութի ։ և ամենայն շնչոյ կենդանւոյ՝ որ տուա՛ն 'ի պէտս մարդկան , և բուսոց և տնկոց աճումն և պահպանութի ։ 'ի վերայ եկելոյ բարկութեան 'ի հրամանէ քումմէ՝ դարձումն ամենայնի յամենայնէ ։ զի դու ես Տէր և արարիչ ամենայն արարածոց ։ որ հարկանես և բժշկես ողորմութբ քո , որպէս և կամիս ։ Այլ զիս ընկա՛լ ընդ արժանաւորս քո 'ի յարկսդ յաւիտենից ։ յորմէ փախուցեալ են մեղք , և արդարութի հանգուցեալ՝ 'ի Քրիստոս Յիսուս 'ի Տէր մեր ։ ընդ որում և ես հանգեայց և փառաւորեցից զամենասուրբ զերրորդութիւնդ ընդ սրբս քո այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից ։

ամէն ։

Այս եղև յանկարծակի որոտումն , և ձայն՝ զի ասէր ։ Եկ զինուո՛ր Քրիստոսի 'ի տեղին , զոր

պատրաստեաց ընդ սիրելեաց իւրոց. և մնա-
յեալ զանդադարումն բարկին ընդ եղբարս քո
յաւիտենականս։ Այր 'ի վ̃ր ամենայն մկայադիրն. Նոյն
'ի տեղւոջ սպանմանն և 'ի հաւատացելոց
որք ամենք հաւատարիմք՝ որք լուան, և
պատմեցին զայս ամ̃ն։ Այս անգէն վաղվաղա-
կի հասաւ զլուխ երանելւոյն որով յամ-
ենայն մեհեկանի ե̃ն Ճառընտրին մերոյ և ե̃ն
Ճաշոցի, որ ոչ հինգ էր ամսոյն. ե̃ն այլոց 'ի
մայիսի կե՞ 'ի յունիսի, և կե՞ 'ի յուլիսի. յա-
մի տ̃ն իւր 362։

Այս լուաւ եկեան աթանաս 'ի քաղաքէն տա-
լեայ՝ որ էր սահմանակից պարսից, և եկն
յանտառս. և ետ երեքհարիւր դահեկան
ստրատիոտաց՝ որք պահէին զմարմին երանե-
լոյն. և տարաւ 'ի քաղաքն իւր, և շինեաց
վկայարան. և անդ եդ զնշխարս սրբ̃ մկային
մեծաւ պատուով. յորում բազում բժշկութիւնք
լինէին 'ի ձեռն երանելի վկային քրիստոսափո-
րի՝ ե̃ն յաջողութե զօրութենն ա̃յ, և ե̃ն հա-
ւատոց մերձեցելոցն 'ի տապան սրբոյն։ (7)

Նոյն յետ ժամանակաց պատուական նշխարք
սրբոյն սորին փոխադրեցան 'ի կոստանդնուպօ-
լիս. և անտի սփռեցան յամենայն, տարածեալ
'ի հռոմ, 'ի վենետիկ, 'ի բոնոնիա, 'ի հաւ-
ւէննա, և ա̃յլն (8)։ Բազմաց հաստատեն բոլլան-
դեանն քննիչք, թէ սրբոյն քրիստոսափորն է մին
'ի նշանաւոր վկայից՝ պատուեալ յամ եկե-
ղեցիս քրիստոնէից, և փայլեալ սքանչելեօք՝
մանաւանդ յաղագս ... 'ի ժամանակիս կամ
'ի մահատարածանէ, և 'ի բժշկութե ապա-
հա

հայրաց . Թող զերկուսին նոյն բազմաց 'ի տեսլեան , և զձեռնտուութի յամ կարիս հոգւոյ և մարմնոյ ։ Այս և բազում խորանք և վկայարանք , եկեղեցիք և վանորայք յիշատակին շինեալ յանուն նորին քրիստափորի յամ երևլի քաղաքս արևելից և արևմտից 'ի հին դարուց հետէ . որպ 'ի հռոմ , 'ի վենետիկ , 'ի փարէզ , 'ի միդիոլան , 'ի հռաւեննա , 'ի տողոմենա սիկիլիոյ . 'ի կոստանդինուպօլիս , յանկիւրիա . և ա ։

'Ի բազմաց անտի հին աւանդից՝ իբրև սատուգագոյն յառաջ բերէ պլինիոս բոլլանդեանն զերկուսին սոյն քրիստափորի 'ի վանս՝ որ յանուն իւր 'ի գաղատիա . զի է որում գրէ 'ի վերս նորին Թէոդորոսի սիկեովտացւոյ մեն յաշակերտաց նորա , ածեալ եղև երբեմն առ նա մանուկ ումն արուեստ անուն լլկեալ 'ի դիւէն . և զի ծառայն քնի Թէոդորոս կամէր գնալ յայցելութի 'ի վանս կուսանաց՝ որ յանուն նորին քրիստափորի վկային , է իւր առեալ տարաւ զարուեստն . և իբրև մերձ եղեն 'ի վանս , սկսաւ դևն շարժել և լլկել զմանկունն և 'ի վեր ամբառնալ . և տագնապեալ դիւէն յինքեանն՝ ասէր . ելանեմ ձգ երկաԹակուլ , միայն արձակեա զիս , և նոյնժամայն 'ի բաց մեկնեցայց ։ Իբր զայս ասացեալ՝ անտանել վեր վկային քնի զքրիստափոր , զի դայր է առաջ ծառայիւն եյ . յայնժամ գոչեաց դևն մեծաձայն , և զզետնեալ զմանկունն առ տոտ նր՝ ել 'ի նմանէ . և մանուկն զգաստացեալ՝ գնաց է երանելւոյն Թէոդո-

րասի 'ի սամձար նոյն քրիստոսափորի . և դարձա-
ցաւ զնոյ՝ որ աքանչելին է 'ի նքս իւր :

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ.

(1) 'Ի յոլովագոյն և 'ի հնագոյն օրինակս ասնացուցի և Ճաշոցի, պարզապէս գնի տասանոր մայն անուն * Քրիստոսափորի միայն ||, կամ * սքյն քրիստոսափորի ||. այլ և յոմանս՝ * քրիստոսափորի շանագլխոյն, կամ շնագլխոյն || : 'Ի սակաւ օրինակս, և այն առաւել 'ի յետինս՝ առեալ 'ի պատմութենէն՝ յաւելեալ է . * և կանանցն որ ը̅ նմա ||, կամ * և երկուց պաշտօնեից կանանցն՝ որք ը̅ նմա կատարեցան ||. որպէս և 'ի յետնագոյն տպագրութեան՝ որ է այժմ սովորական , * և երկուց կանանց կալլինիկեայ և ակիւլինեայ , որք ը̅ նմա կատարեցան || : Մեք հայելով 'ի կարգ մկայաբանութեան՝ եդաք ը̅հանրապէս, "և որոց ը̅ նմա" :

Յոյնք ևս ոչ այնչափ ներդաշնութիւն, որչափ զօրութիւն ունեն զերկուսին սոյն կանայքս ը̅ քրիստոսափորի՝ նովին անուամբ գալլինիկէ (որ է քաղցրաղէթ, բարեյաղթ), և ագիլլինէ (որ է արծուային) . իսկ լատինք ուրոյն ունեն զայսոսիկ՝ միով աւուրբ յառաջ քան զքրիստոսափոր . և այն՝ ի օրինակաց ինչ զկալլինիկէ կոչելով նիկեաս կամ նիկէա (որ է յաղթական), և զակուլինզէնէ՝ ակիւղինա . որ է նոյն : Իսկ օրինակն սլաւոնական գրէ՝ եկասատ և անկիւլենա : Նայ և այլ ակիւլինէ կամ ակուլինզինա մկայուհի 'ի Հ. և Յ. 'ի յունիսի. 13 : Թող զթիւ բազմութեան հաւատացելոց և նահատակելոց ընդ քրիստոսափորի. զի բնմ տարբերութիւն է առ բազմօրինակ գրիչս մկայաբանութեանս. զորս ժամ է ասել :

(2) Որչափ և զմեծացուք և զոհացուցուք զնորին գրիգորէ մկայաբերէ միրմէ զհաւաքոտէ և զթարգմանչէ մարուց սոց՝ որ 'ի Ճառընտիրս , այլ և զայլոց նմանօրինակ երկասիրաց , արժան է և իրաւ . զի յոմն՝ կամ գոնէ իբր 'ի բազում՝ պանծալի և պարզերես գտանին յընթացութեան իւրեանց , որով ոչ անիրաւք , այլ՝ խորհրդով զլաւագոյնս և զընտրագոյնս թարգմանեալ են 'ի հին մկայաբանութեանց . յորոց սակի անարգիւս փայլէ

և

և առաքինական վկայաբանութիւն սորին քրիստոսափորի, զոր առաք 'ի ճառընտրէն նշանակելոյ՝ ուրեք ի իմաստից, և ուրեք ի բանից․ ուր առ այլս մանաւանդ առ լատինս՝ պակասի հարազատ պատմութիւն սորա ։

Տեսելի է Հ․ և Հ=Ց․ Է Ց․ բա․ և ժմ․ որք համարին խեր հաւատառութիւն մատեփրատեայ, կա սուրբոսի, որոյ արդարացեալ են բանք առ համեմատութիւն այլոց վկայագրաց գտելոց յարեւմուտս մի քան զմի բարգաւաճութիւն և անհեթեթ հանգամանօք լի․ մինչ զի գծուծարին է իմաստնոց զտել զնսին յատաստելոց․ այլ զի Է քերան մասնեան ալինիս և սոլերիոս բոլլանդեանք, զի գտնէ զգայութիւն սորին քրիստոսափորի պաշտպանեացէն գրեթէ առանց կարօտ լինելոյ պահել զգուացութիւն պատմութեանց գտելոց 'ի մէջ իւրեանց․ յորս հայեցեալ նորագանգից՝ կեղծիք անուանեցին զանձն և զանուն սորին ամ աւանդութիւնք հանդերձ որ զնմանէ ։

Յայս անսարան ակնարկեալ մեր՝ երկու ինչ իմաստասիրեցաք․ նախ՝ թէ զանձ մեծ պարգեւեալ լինէր բոլլանդեանց, եթէ 'ի ձեռս առոյր նչ ոք զօրինակ հարազատ վկայաբանութեան մերոյ, յորում չէք և ոչ մի 'ի խորտակուցիչ պարագայից, կամ 'ի սասյօգ բանից անտի․ և երկրորդ՝ թէ չէր արժան սոլերիոսի և ընկերաց նչ աշխատիլ 'ի հանել Էգիմութիւնս յամ վարուց սորա․ այլ միայն այգպիսի սաելարան օրինակաց ընդդէմ կալ, զի երեւեցի ընտրուն նչ անաչառ․ ոչ դիւրաւ մնաստու լինել թ օրինակի նորագանգից՝ առ համեմելոյ ըղձիւսս նչ, այլ ասել՝ թէ ամ վարք ունին զօրինակ հարթ և անհարթ, ճշմարիտ և սուտ․ և ցորչափ չունէին 'ի ձեռին զհարթ և զճշմարիտ օրինակ, պարտ էր խոստովանել՝ թէ ոչ կարեմք գտանել որոշել, թէ որ բան իցէ սասյօգ 'ի խարդախեալ օրինակս, մինչև 'ի ձեռս եկեսցուք զատուգապատասնում օրինակ ։

Այսպիսէն ալինիսս բոլլանդեան եկեալ բազմապատիկ օրինակս վկայաբանութեան ամսյոյս լինի ընտրել և ոչ զմին․ բայց քանզի Ծաղարով վկայ ճանաչէ զքրիստոփոր, ճգնի զայն եւեթ ցուցանել՝ թէ գոյ իրօք սա այս անուն հաչակեալ 'ի սկզբանէ հետէ յամ եկեղեցիս․ և եկրէ զՀարձակ միաբանութիւն սոլերիոսի վն սոցին իրաց, թէ թէև պատմութիւն ուրուք 'ի սմա իցէ երկբայական, բայց ինքն սա ոչ աներկբայելի ։ Իւ որ զարմանալին է, զի սա ինքն սոլերիոս՝ որ ոչ կամէր ընդունել զնշանական յատուկ անուն սորին ստիխսյ և

գաւառաց նր, ասա 'ի պահել զմնէ զանձն սրբյն քրիստափորի՝ հարկի շառագողել և զանուն նր, ցուցանելով (որ չէր կարօտ ցուցման՝) թէ բաղումք 'ի սրբց (զօայսւելլ և յանոնց) նշանակեն անուն առին, և՛ զի 'ի զործոց, և է՛ զի ըստ պատահման. սոյնպէս շանայ ցուցանել՝ թէ նաև այր հսկայ և այլանդակ գիմօք կարէ լինել սբ. և մ' տարակուսի յ այս. այլ պայծառ էր շատանալ այսու ևեթ բանիւ, թէ զսրբյն քրիստափորի զհզօրութիւն և զշնորհազլխութիւն պատմէ մարգարէն և զխանդօրէն իմանալ, և ոչ անբանօրէն կամ առասպելաբար, որպէս ոմանք 'ի տգիտաց ձևացուցանեն:

Սպարէն և առ յոյնս կայ'ն տարապայման առասպելանք զքրիստափորէ, բայց իմաստնոյքն 'ի նո ոչ զգայացուցեն պատմութեան ստեցին, այլ ըստ կարի ընտրուեն արարին. և եթէ սխալեցան 'ի պարագայս պատմութեան, ոչ սխալեցան 'ի գոյացութեն: Օրինակ լեցի բանիւքն վկայագիրն. որ ունի այսպէս. 'ի մայիսի. 9. * Նահատակութիւն թն սրբյն քրիստափորի վկայի:

« Յաղագս սրբյս քաջ առին յաժմանց ինչ ինչ առաջեցաւ ցեղք և հրեշտակութք. որպ թէ շանագէմ էր յառաջն. և մարդկեկ ուտէր. և ապա յետ հաւատալոյն 'ի քս կերպարանափոխ եղև: Բայց չէ՛ այդ. այլ՝ ոմանք զնա այնպէս համարեցան վս հեթանոս զոլոյն և վայրենի և ահաւոր: Մինանգամայն էր առ թագաւորութեն դեկոսի. և ընթանէր 'ի պատերազմ 'ի կոմսէն, ոչ կարելով խօսել յունարէն՝ աղօթեաց առ ած. և առաքեցաւ նմա հրեշտակ, որ ասէր. արիացիր. և մերձեցեալ 'ի շրթունս նր՝ ետ նմա խօսել յունարէն: Արդ՝ մտեալ 'ի քաղաքն՝ քարոզէր զքս. և առաքեն զօրականք ունել զնա. և 'ի բազմաշխել զաւաղանի նր՝ հաւատացին 'ի քս, և համբերձ նոքաւ մկրտեին յանտիոք 'ի սրբյն բաբիլայ. ուր և քրիստափոր անուանեցաւ: Ապա ածեալ առ թագաւորն, և բազմօք չարչարեալ յառաջնորդոյն՝ զլխի գլխատեցաւ ||:

Որպ ըստ մեզ չէք ինչ օտարոտի ասացմանեալ ի. այլ՝ զմեծելի ամիէ ըստ յառաջնորդանին. և միայն ուղղագրելի յամենայն զեկոսի թագաւորի՝ փոխանակ զնելոյ զեկոս զատաւոր առ յուլիանոսիէ ըստ վկայաբանիս մերում ըստ նմին ուղղագրելի լինի և անուն բաբելայ՝ փոխ զնելոյ պետրոս. (զի վս զեկոսի փոխեալ է և անուն բաբելայ:) Զեր ՃՁեմ և բաղմաշխել զաւաղանին, բայց մեզ ներելի կարծ թուի՝ ոչ մեոյն, զի անծանօթ է վկայաբանիս մե-

մերում, այլ և երեք առաւել յանուանց ուսանողութէ՝ որ մն անդուցանելոյ քրիստոսի զմարգին է գեր՝ յեցել 'ի գաւառան, է որս և զմանկացելոյն յն. որ ոչ առաւ յաջ՝ է սուրբ դաշնութի անուան քրիստոսի. այսէ քննելիր կմ քննողելոց: Այսու օրինակաւ դիւրին է ուղղագրել և զմանաւանդս յունաց և զայլազգաւուրս հայոց և զայլս, որք ը օրինակի բառիլեան յայլազգաւու-րաց, կմ ը մատենագրաւտեսի խօսեցան:

Իսկ զատուցանելեան և 'ի սոցանէ, և զխառնելոյն այլ ես անտառանելի բանիւք, զանանուն մկայագիրս արեւմտեայս՝ զորս 'ի մէջ բերեն բոլլանդեանք և է մայր հարկաննէ, և ոչ իսկ արժանի համարիմք ուղղագրելոյ. այլ թէ կայցէ ինչ արժանի ունքնութե, ասացես 'ի կարգիս:

(3) Պարզապէս առէ Ճառընտիրն մեր, թէ սէն քրիստոսափոր եր աղջաւ շանագլուխ, առանց ամենեին յաւելուածս առնելոյ՝ թէ զկերպ պարս է խմանալ զշանագլուխն լինել, որպէս ոմանք յաւելաբանեն ցյայս և յայն մասս խօսեցան: Արդ թէ կայինն մարդիկք յայն կերպարան և անուն, թող Տոգկիրք ասացեն. մեք այսոցիկ ծանուցուք, թէ աւլոս գելլիոս կմ ագելլիոս լատին գերթօղ և մատենագիր անուանի յաթէնս յերկիրդ դարու, գրէ 'ի Ի. գիրս ագթից. գլ. 41. թէ * կային 'ի » լերինս Տին հնդկաց մարդիկ շանագլուխք և զաղան- » լեզք ||: Այլ է և այզ մարդակերպաց յԾին սկիւթաց ասոց 'ի հիւսիսակողման՝ ը ալլինիոսի և այլոց հնախօսից: Այսպ 'ի զուր է ոմանց 'ի յետնոց երկուճանալն՝ թէ գուցէ փոխանակ գրելոյ մն սէյն քրիստոսափորի յազգէ քանանացւոց (որ ասի 'ի լատ" քանանէոս), գրեալ իցէ քանինէոս, որ է շանական. և ա առաւել ծաղրական՝ գըտնելն ուրումն յանխմասս գըշոց, թէ սրման կանանացին մկրտեաց զքրիստափոր, և յայնմանէ կոչեցաւ քանանէոս. ուր ըմ մկայագիրք հյ. յն. և լտ. բացայայտ գրեն, շանագլուխ, այլ և ոմանք շանագէմ կամ շանե-րես:

(4) Դարձեալ պարզապէս գրէ Ճառընտիրն 'ի մէրնագրի և 'ի կարգի պատմութեն, թէ անուն սէյն եր յառաջ Մարփորիք. և այն եւ՝ առանց այլազգական հնչման. բայց մեզ հարկ եղև յաւելուլ՝ աստ 'ի բառնալ զխառնակս այլոց գըշոց. քանզի 'ի Հ. եդեալ էր այսպէս. * ռեպրոբրէ (կմ ռեպրոբատէ, ըստ ոմ իմէլ), որ » թարգմանի մերժարիս. քանզի այս էր առաջին ա-» նուն նորա ||: արդ ոչ այլ բառ զառանձին յայլ այլոց

նշա-

նշանակիչ մարգարէ՝ մատ յայս ձայն. բայց զի հնգեկեալ և ամենեքեան 'ի պարսից խակ զմարգարէութիւն կոչեն պետապետի կմ վերծեալ. այլ և արևմտեայք բեռայ. որ եղանի և 'ի կարծիք ծածկէ, որ լատինացիքն ասեն նմանէ առնգամ, ի իմացանմանայն ընթացքեալ հնչման. և այսպէս ի մեզ վճարի գիրս և խորհուրդ անուանս. և եթէ հարկ լինէր այլագունակ ... 'ի խնդիր լինելոյ այլ լեզու բառի:

Բայց ահա ինձ զանազանութիւն խնդիր արևմտեան քննչաց անկանելոյ լեալ 'ի յայն 'ի և լատին օրինակս, յորս ասացեալ գրի՝ թէ անուն այնմ էր յատուկ ...իլս, կմ ...ս, ...ց յիշելոյ զնշանակութիւն մարգարէի. և զի բառ ինքեան այդ ձայն է բառ լատին, որ նշանակէ՝ անարգ, մերժելի, ևն, սկսանին քննիչք ասել զպարսագայս անուանափոխութիւն այնմ. զի ոչ գոյր ասեն ամբարութիւն յարմարելս կմ առ յոյնս գտանել զայնպիսի անուն նշանական 'ի լատին բարբառ. մինչ ամենք իշխեցին ասել, թէ գուցէ նովին նշանակութիւն յատուկ էր կոչեցեալ ապաքինեալ, որ է անհամեմատ կամ անարգ. Բայց 'ի զուր. նախ՝ զի վրիպակ է յանուանս ...ս, որ պարտ լինել այլ ձայն այլազգական նշանակիչ մարգարէի: Երկրորդ՝ թէև չլինէր անուն այնմ մարգարէանշան, խնդրելի էր այլ անուն յարմար երկրի և ազգի նր. Եր վասնզի կմ բարբարոս, որ է պատապարք, է անուն այնպիսի՝ որ զխուժադուժս և զայլազգիս նշանակէ. յորոց էր և քրիստոփոր: զարմնալ պետպեր կմ վերմեր, է անուն միոյ 'ի գաւառացն ափրիկոյ. և գուցէ անուն էր քրիստափոր. զի չունիմք զանուն որոշ գաւառի նորա: Մնալից ասել՝ թէ յատուկ անունն է բուռն զօրութեան, կմ ահագին. անդի էր քրիստափոր. չասացից՝ թէ նաև ռեւռոֆόρου, որ է գաւազանակիր, կամ բրաւոր, 'ի դէպ գայ քրիստափորի՝ մի կերպարան վկայաբանաց. այլ մեք չկամիմք այլ ինչ արտաքոյ հաւաստեաց վկայաբանութեանս մերոց: Հնար է մեզ ասել նաև թէ նեսոր ընծայեաց. * զոր կոչէն նորա պետպեար. յորմէ „ ակն մարգարէս ||:

(5) Զանուան կոստանդեայ կայսեր խորհրդով յաւելեալ որ էր նախորդ յուլիանոսի. ի որում չփութեցալ յայտմանութեան սլաւոառուսաց՝ գրէ, թէ քրիստափոր նահատակեցաւ առ կոստանդեաւ. զոր գիրսս մերոյն քննիչք՝ ասելով, թէ նա էր քրիստոնէից թագաւոր. ...յ ոչ յարմարի. այլ 'ի դէպ է ասել զնել դեկոս թագա_

պատուոյ կատարածի: Արդ քանզի Ծառընտիրն մեր գնէ զքրիստոսափոր առ յուլիանոսիւ նահատակեալ 'ի զինուորս դասասաւորէ, մեք դիւրաւ ուղղագրեմք զերկաքանչիւր կողման սխալանս, գնելով զքրիստոսափոր ըմբռնեալ 'ի գերութեն առ կոստանդեաւ, և նահատակեալ առ յուլիանոսիւ 'ի զինուորս :

Սխալանք անուանն գեհոսի կայսեր առ բողոքումս է. իսկ որք դասաւոր գիտաս կամին առնել, նա եւ կոչեն զնա դագնոս կուսակալ կամ Թագաւորին կամ Թագաւոր: Սուլերիոս՝ որ ըմբռնէ գեհոս կայսր առնել, վայրապար պատմութանէ զերրաւոցն զայն քան կոմբեֆիզայ առն եմաստնոյ. * Այսպէս պատարանաց եղև բարոնիոսի անուանս դագնոս, որով համարեցաւ՝ թէ քրիստոսափոր
,, առ գեհոսիւ նիզակակալաւ մեկայեալ իցէ. ուր անուանն
,, այն ոչ գիտայր, այլ՝ զմեղբքեն Թագաւոր և զկուսա_
,, կալ ցուցանէ յայտնապէս, որ ունէր իշխանութիւն
,, այնու օրինակաւ նեղել զքրիստոնեայս ||: Զյուլիանոս յանուանէ յիշէ ա մեզ միայն Թոմմաս ոմն աբուգիլլեան, յայտ է թէ յլեառիր օրինակաց ուսանք զանել: (6) Եթէ առ լատինս լոկ այդ աւանդութն լինէր, թէ քրիստոսափոր բարձեալ իցէ յաւս իւր զքն, ոչինչ զարմանալութն էր մեզ ներել այդմ. բայց զի խմացիս՝ թէ որք այսպիսի յաւելուածս ունին, զողջոյն իսկ պատմութենն տարապայման բանիւք կցկցեն, կամ յառաջատեղապատում գրչաց են քաղեալ, նշանակեցից զբանի. մի գիւտս անանխման ցը անանուն լատին հեղինակի՝ ըստ յաւալ ըերելոյ բոլլանդեանց իրաւացի գծկամակուէ. որով և յարգ հարազատ վկայաբանութեան քաջ եւ ծանիցի:

Դնէ անանխման այն, թէ քրիստոսափոր եկն 'ի կղզւոյ ուստեք յազգէ շանականաց 'ի սամոս քաղաք ասորւոց (Թերեւս խմանոյ զշամ, որ է դամասկոս) 'ի Թշրութե դագնոսի. և 'ի մերուսա լուսաւորեալ՝ յարծամ աղօթէր առ Ած, լոյս ծագեաց 'ի մը նր. և յերկնից ընկալաւ լուսաւոր ամպով զմկրտութի: Եւ ցուցանէ զնա յառաջնագոյն իբր անբան ոք լինել, և ապա ընկալեալ զխօսուն զօրն. նմին իրի և գնէ 'ի բերան նր աղօթս գոհութե, փառք քեզ Ած սաէ՝ * որ փոխես զերզուս գազանաց, և ասա նը լեզու մարդկային ||:

Դնէ՝ թէ նախ կին ոմն հեթանոս եսես զնա, և զարհուրեցաւ. քանզի մարմինն՝ մարդոյ, և գլուխն՝ շան եբեկր. և կոչեաց զայլս 'ի տեսանել զնա. և 'ի ժողովելն բազ_

բազմութիւն՝ աղօթեաց քրիստոսասէր մի զարմէ նոցա. և զզաւազանն երկաթի՝ զոր ՚ի ձեռին ունէր, ամենեցուն յերկիր, և աղօթիւք ծաղկեցոյց զայն. զոր անտառ հաւատացին՝ ութեւտասն հազար անձինք. և մկրտեցան ՚ի ձեռն նր: Լուեալ զայսոսիկ Թզիր. և առաքեաց երկե-րեւր զօրականս՝ բերել զնա առ ինքն. նոքա երթեալ զարհուրեցան. եկին այլ երկերբեւր զինուորք. և առին զնա. ասէր, ցանկայ թագաւորն սպանանել զքեզ. և նա ասէ. եթէ կամիմ, գամ. եթէ ոչ, ոչ գամ. այլ առաքեաց եկից ընդ ձեզ:

Գնաց՝ թէ Է սպանանել թագաւորին զայրն մեծափառ հսկայ, առ աչօք ամենայն յաթոռոյն. և ապա յարուցեալ՝ եհարց զանուն նր. և նա ասէ. ՚ի ծննդենէ ինձ անէ քրիստոնեայ կոչեցայ. յետ մկրտութե՝ քրիստոսաէր. Նորա-պէս ՚ի սպանանել կանանց առ նա՝ սուսերն զերեաս նր երկ-րէ բաց հրոյ, և անկան ՚ի վր երեսաց յերկրորդ ժամէ-սաւուրն մինչ ցերեկորդ ժամ. և նա յարոյց ասէ զնա և զարձոյց, երկրպագութեամբ բանիւք:

՚Ի սախարել առ Թէոդորին զկանանցն՝ նէ խաղանաց յանձն սաւին զոհել, միայն թէ քարոզեսցի Է քաղաքն, զի սոլ ժողովուրդն եկեսցէ ՚ի մկրտութիւն. և առ զխաչ սրբոցն երեկս. զինք հեթանոսաց լուծարուք մեզ. և ապա ասէն. գուցէ ՚ի քոյն են, և ոչ լսեն. ապա լուծեալ զզաւրսն՝ քարշեցին նորա զարձանս զխաչ և սպաղանի, և ընկե-ցեալ յերկիր՝ փշրեցին. մի ետ Թէոդոր կապել զանկեալ-նէ շղթայիւք, և զնել քարինս ՚ի վր սանց նր. և այն-պէս քայքայեցաւ և մեռաւ. յետոյ կապեցին զմեկենս. և հանին մի առ մի զամ անդամս նր. և ապա այր-կին ՚ի խարոյկ բորբոքեալ. և անմեղ զոհեց ՚ի հրոյ՝ զկատարեցաւ:

Իսկ զքրիստոսաէր եռ կապել Թէոդորն, և հարկանել եր-կաթի գաւազանաւ, և զնել ՚ի գլուխ նր սաղաւարտ հրացեալ. և ՚ի կշտամբել երից խարշերգակաց զխա-զաւորն՝ եռ գլխատել զնա: Իսկ մի քրիստոսաէրն եռ շինել աթոռ երկաթի Ը հատանի նր. և յանկեցին Խաչ-տուրք զհատակ նր երկոտասան կանթեղս. արդ նոքին աթոռով եդեալ զնա ՚ի հրապարակ՝ հուր վառեցին ՚ի ներքոյ, և արկին ՚ի վր ձէթ քառասուն որկոյս (որ է չափ ամանոյ). և եղև աթոռն իբրև զմոմ. և սբն կայր զուարթ իբրև մարգ ազայծու. յայնժամ յանհէն ամենա-Թէոդորն ՚ի վր երեսաց իւրոց յառաջին ժամէ սաւուրն մինչև ցմետասներորդ ժամ. ՚ի վաղիւն անդր եր. կապել

զսբն

զՄիջն 'ի փայտ ԽԵ հասակի նի, և ասաց զօրաց՝ զի երկու երկու ներս ձգեսցեն 'ի նա. և ներսաձիգք եղին յառաջին ժամս առաւօտն մինչև 'ի ժամս երկրորդ աւուրն. բայց ներքս նչ յօգս 'ի կարս մնային ։ Այպս եարկ Թիզն զնա 'ի բանս. և եկեալ 'ի տեղս նի յայլ օր՝ ասէր. ո՜ւր է ած քո, Թող փրկեսցէ զքեզ 'ի ներաց իմոց. և նոյն ժամայն մեռեցաւ մին 'ի ներաց յայս Թիզքն, և կուրացաւ միւս ։

Յայնժամ դաւանեսցաւ քրիստոսի, և ասաց ցԹիզն. վաղիւ յանՔէրդ ժամու ընկալայց ես զմահանառակութիւն, և քրիստոնեայք ամփոփեսցեն զիս 'ի տուն աղօթից. յայնժամ եկ դու սուրբ, արա կուռ հանգերձ արեամբ յանուն մն. և գիր յայս քո, և բժշկեսցիս ։ Եւ եղև այնպէս. և այնպիսի կատարեցաւ սէնն (ապրիլ) յամենայնն յուլիսի, 'ի Է կաղանդից օգոստոսի ։ Եւ եղին՝ որք հաւատացին 'ի քո 'ի ձեռն սէյն քրիստոսի՝ ոգիք քառասուն հազար, հարիւր և հինգ. ամենայն գնեն՝ Թէ նաև Թիզքն եղև քրիստոնեայ ։

Այլք յանանուն զրուցց՝ որք վկայն խմբր 'ի նոյն աշխարհ զանգուն, այլևայլս գնեն զԹիւ հաւատացելոց. ոմն 40105. ոմն 48000. ոմն 18105. ոմն 8000. ԽԵ. Թիւ և և զգլխաւորս երԹեալս յղկեալ զոմն՝ և նահատակեալ զինի՝ ասեն 400. զոր այլք 40 միայն գնեն ։

Արդ որչափ ստոյգ է, Թէ այս ամ է տարաբեկել աշատյօք՝ բարբառել 'ի վերք ճշմարիտ պատմութեան մատենագրացն բանիւք, նոյնչափ և ստէպ ես նորադարձից ընդդիմացութեան պատմութեան և զոմն գլխովին ուրանալ. իսկ այլոց ոմանց յիմաստնոց և յանմնաց ստուգ եւսն այսպիսի սուտ Թէք՝ նոյնին կշռութեամբ զատել և զվարս բաղդման 'ի միջ. որ է անհանդերձ կշռութիւն. զի ուր կայ հարազատ պատմութիւն՝ բաղդատութեամբ նի գիւտին է ըմբռնել զստութիւն սուտարար բանից. իսկ ուր միայն նորանութիւն է զմէյ ումեքէ կո՛ չեք բան բաւական յեղծանելն նի, 'ի զուր է զհետս պնդել նի ։ Մեք զայս գիտեմք, զի կարգաւորն ստոյգ պատմութեան քրիստոնէից՝ հաստատեալ է 'ի զանազան սէից զայլևայլ հրաշալիս անցս, և 'ի մի խուռն հրեշից կապեալ զամն անհեթեթ օրինակաւ ։

(7) Ըստ իմիք միաձայնի Ճառընտրիս մէրուն աստանօր՝ յանուանն օրինակին վասիկանեան, յեւելով զքաղաքն պարսից Նիպուրիս անուն, որ 'ի մեզ զրի փուրիս. և զանուն եպսին պեսարոս կոչելով փոխանակ աԹանասի,

եւր զի չփութէ Է պետրոսի երեցու՝ որ միջնակաց զսրբն քրիստափոր : Աշխարհագիրք ասեն, թէ բաց յիտալիոյ Ցէն եւրոպիոյ, և յիտալիա հին գաւառէ մեծին յունաստանի՝ որ այժմ կալաբրիա կոչի հանդէպ սիկիլիոյ, կոչէր ՚ի նախնումն և այլ գաւառ կմ քաղաք արաբերան համանուն. յոր թերևս հայի և յիշատակեալն ՚ի գիրս եղիշէի խառնակեան կոչմանց :

Հ. զհետ երբեմն նախատացեալ յունականն օրինակի՝ փոխք ինչ տարբերութ դրեալ այսպես. * պետրոս ,, եպիսկ անտիոքիոյ, որ է մերձ յանտարք, ասեալ զմար- ,, տին սրբյն՝ առաք ՚ի քաղաքն իւր ||. եւն : Թողում զնմել և զայլ տարբերութիւնս Հ. յորում կան ինչ ինչ համաձայն ճառընտրի, և այլ ինչ համաձայն զանազան գրչագ յունաց և լատինացւոց. մեք ոչ առանձնեմք զլուծն քան զՃառընտիր մեր :

(8) Ըստ պէսպիսութեն աւանդից արևմտեայց զսրբյն քրիստափորէ, պէսպիսանան և աւանդութիւք նց ըղնչխարաց նր. զորոմք զանց առնեմք՝ առ խորշելոյ յերկարութէ բանից. օրինակի մն՝ զմի ինչ եւեթ յիշեցից. զի կայ ՚ի վենետիկ՝ ի սրբում և ակնատես իսկ եղեաք, ՚ի մեծաշէն եկեղեցւոջ յնեանց ըստ միով ՚ի խորանաց՝ ահաւոր նշխար ինչ ոսկերաց, որ ազդր կմ զիստ սրբյն քրիստափորի, այնչափ մեծութ՝ որ ենթադրէ զառակավկիթիար հսկայ ըզ արտաքոյ կարգի. արդ թէպէտև հասարակաց է աւանդութի, թէ հսկայ ոմն էր քրիստափոր, այլ թէ նր իցէ կամ ոչ և այս ոսկր, մեզ չէ անկ քննել :

ՏՕՆ ԵՓԵՍՈՍԻ ՄԻ ԺՈՂՈՎՈՅ

Երկու հարիւր հայրապետացն:

Հ. Կոչմ. 14. և Գիրք. 5: Տե՛ս Եւս. Գիրք. 6:
Սեանկոր. կամ պատմութեան ժողովոյ: Կյուրեղ. և
այլք:

ԳԵՂԵՑԻԿ ԽՈՐՀՐԴՈՎ յայսմ վայրի յառաջ քան զշա՛բաթապահս ըստ աստուածածնի՝ միով շաբաթով յառաջ քան զվերափոխումն նորին, կարգեցաւ ՚ի մեզ յիշատակ սրբոյ ժողովոյս, որ եղև վրէժխնդիր պատուոյ աստուածամայրութե՛ սրբոյ կուսին, և փառաց աստուածորդւոյ նորա միածնի, ընդդէմ չար հերձուածոյ մարդադաւանին Նեստորի: Քանզի այս Նեստոր աշակերտ Թէոդորոսի Մոպսուեստացւոյ՝ աշակերտակցին Դիոդորի Տարսոնացւոյ, ազգաւ՝ ոմն ասի՝ ասորի Նասորանի, անարժանութեամբ նստեալ յաթոռ պատրիարգութե՛ կոստանդնուպօլսոյ զկնի արսակիոսի և ատտիկոսի յաջորդացն ոսկեբերանի՝ յամի տն. 428. չարաչար մոլորութեն հերետիկան ՚ի վեր երևեցոյց ՚ի խորհուրդ հրաշալի մարդեղութե բանին այ, և հայհոյեաց զամենամաքուր կոյսն ոչ գոլ աստուածածին, այլ՝ լոկ քրիստոսածին, որպէս թէ

մար-

մարգարէին ։ Սա զի ժխտէր զհաղորդութիւն յառաքելոցն Քնի, և զատանէր զմին զատո֊րոգելս Քնի յերկուս, զմին ոչ տալով, և զմարդոյն՝ մարդոյ ․ որով և յերկուս դէմս և յերկուս որդիս բաժանէր զմիածինն, ոչ թէ այլ ոմն անձն իցէ ծնեալն 'ի յաւիտե֊նից 'ի Հօրէ՝ Ած և որդի Այ, և այլ ոմն անձն ծնեալն 'ի մարիամայ՝ լոկ մարդ և որդի մար֊դոյ, բարոյապէս և եթ յարակցեալ ընդ բանին ունելութբ և ընկերութբ, այս է շնորհօք որդի եղեալ Այ իբրև որդեգիր՝ ոչինչ ընդհատ 'ի մարգարէից և յայլոց սրբոց, եթէ ոչ իբրև գեր 'ի վերոյ և Աստուածամերձ քան զամենեսին ․ որով ունայնացուցանել խորհեցաւ չարն զխո֊կութիւն խորհրդոյ մարդեղութեան, և զզգայա֊ցական և զանձնաւորական միաւորութիւն եր֊կուց բնութեանց 'ի միում Աստուածային անձին բա֊նին, կամ թէ հնարեցաւ զերրորդութիւն չոր֊րորդութիւն առնել ։

Սա զայսպիսի ոռոմն ամբարշտութեան սկսաւ սերմանել ժամանակս նեստոր Հրապարակաւ 'ի քաղաքի՝ անձամբ և 'ի ձեռն աշակերտաց իւ֊րոց 'ի մէջ եկեղեցւոյ ․ և զի Ջնօղ էր բա֊նիւք, և արտաքին ձևով խորթնազգեաց սուտ Ճգնօղ, դիւրաւ որոգայթ զպարզամիտս 'ի Հաւանս չարութե, արբուցանելով նմա զմահ֊աբեր թոյնս դառնութեան իւրոյ ։ Այլ իբ֊րև տարածեցաւ բանն 'ի լսելիս աշխարհա֊կանաց? վդպաց և եպսկպսաց ժամանակին, իսկ և իսկ փութացան շիջուցանել զբոցն այրեցող Հրո֊ւոյ ։

Հայաստանեայց սատար եղև սբն Պրոկղ՝ աշակերտն ոսկեբերանին՝ եպսն Կիւզիկոնի (որ յետ Նեստորի և Մաքսիմիանոսի եղև պատրիարք Կոստանդնուպօլսոյ) . և առաւել ևս սբն Կիւրեղ աղեքսանդրու հայրապետն , այր լի ամենայնիւ իմաստութեամբ և զօրաւոր գրով . որ զառաջինն 'ի ձեռն թղթոց խրատուց զՆեստոր՝ ձայնակցութեամբ այլոց ուղղափառ եպիսկոպոսաց , 'ի բաց կալ յայնպիսի մոլար վարդապետութենէ . և յանդիմանել նր՝ ծանուցն զնորին կեղծաւորութիւնն Հռովմայ հայրապետին : Այլ իբրև յետ կոչմանց յաճախեցին ազդարարութիւնք առ Նեստոր , և նա անուղղայ գտաւ , գումարեաց մեծն Կիւրեղ ժողով յեպսացն Եգիպտոսի , և գրեաց երկոտասան նզովս ընդդէմ նորաձայն վարդապետութեանն Նեստորի . բայց իշխեաց նա զընդդէմն գրել :

Արդ 'ի յաճախել երկպառակութեանց և շփոթութեանց յեկեղեցւոջ Քրիստոսի , այնուհետև խորհրդով և հաւանութեամբ կայսերն Թէոդոսի փոքու և Կեղեստինոսի պապին Հռոմայեցւոց լինել սիւնհոդոս տիեզերական 'ի փոքրն Ասիա 'ի ծովահայեացն Եփեսոս . և եկին 'ի ժողով անդր փոխանորդք Կեղեստինոսի , և այլ երևելի եպիսկոպոսունք յայլևայլ [illegible] իբր երկերիւր . յորս էր իբրև բերան ժողովոյն սբն Կիւրեղ աղեքսանդրացի , յամի տն 431 :

Անդ միաբան հաւանութեամբ և հոգւովն սբով հաստատեցին զհաւատս ուղղափառութեան , և նզովիւք հերքեցին զչար աղանդն Նեստորի , և դաւանեցին զսբ կոյսն Մարիամ Աստուածածին ,

ծին , և զծնեալն 'ի նմանէ ած և մարդ կա-
տարեալ՝ անբաժանելի միաւորութբ , յեր-
կուց բնութեց մի անձնաւորութի մարմնա-
ցելոյ բանին , մի դէմ , մի քն , մի որդի , նոյն՝
որդի այ ըն ածութե , և նոյն՝ որդի սբյ կու-
սին ըն մարդկութե : Այլ թէպէտ յովհան
անտիոքացի աշակերտակից նեստորի 'ի սկզ-
բանն անդ ըդէմ եկաց ժողովոյն , յոր եկն
դանդաղանօք , և յարոյց հակառակութիւն
ըդէմ կիւրղի , բայց յետոյ և նա միաբանե-
ցաւ յուղղափառութի :

Ջեռնատու եղև նեստորի կանդիտիանոս իշ-
խանն՝ որ կարգեալ էր 'ի կայսերէն 'ի խնա-
մակալութի ժողովելոցն . մինչև խափանել
զճանապարհս , և չթողուլ տանել ումեք առ
կայսրն զստոյգ լուր զժողովոյն , կմ զնզովմն՝
զոր եդ սբ ժողովն ըդէմ նեստորի : Այլ
սակայն սբ հայրապետքն հասուցին զբանն
առ թագաւորն 'ի ձեռն միայնակեցի ուրումն ,
որոյ ձևացեալ սնտ աղքատ ոք մուրացիկ և
ալևոր , և եդեալ զթուղթն 'ի մէջ եղեգան
գաւազանի՝ եբեր առ դաղմատիոս արգելա-
կան ճգնաւոր . և նա տարաւ առ թագա-
ւորն . ապա և 'ի ձեռն այլոց հրեշտակաց
առաւել ստուգեցաւ բանն :

Յայնժամ նեստոր աքսորեցաւ արքունի հրա-
մանաւ 'ի յովասիս , որ 'ի ներքսակողմն ար-
ևելից ցներքին խորաստան կամ 'ի խուժա-
ստան , և կմ յափրիկէ՝ որ և լիբիա . և անդ
չարաչար սատակեցաւ , և բարձաւ չարն 'ի
միջոյ . բայց յերկար մնաց խմոր չարութե

նոր տանել 'ի կողմանս Ասորեստանի, որք Նաստուրիք ըստ նեստորականք կոչեցան, իմ՛իք նման նմա, և իմ՛իք տարօրինակ վրիպելով. որք և զկնի սակաւուց ծայրայեղ խոտորմամբ Եղին Եւտիքեանք՝ խառնակիչք անշփոթ բը-նութեանցն քրի ։ * Նաև ուղղափառքն (տես ձե-
,, ռագիր յայսմաւուրք Հայոց 'ի Հոկտ. ԺԲ.)
,, Հաստատեցան 'ի Հաւատս ամենայն եր-
,, րորդութեն և միաւորական ծնութեն, այլև
,, 'ի մարդեղութեն քրի, և 'ի Ճշմարիտ միու-
,, թեն (կամ՝ 'ի Ճշմարտութեն) երկուց յատուկ
,, բնութեանց քրի մյ միոյ ॥ ։

Այս ժողով հրաւիրեալ էր և սրբոյն սահակ պարթև հայրապետ հայոց. այլ անպատրաստ գտեալ՝ վասն երթևեկելոյ իւրոյ 'ի պարսս, թղթով և եթ յայտնեաց զմիաբանութեն իւր ընդ հարց ժողովելոց. որպէս և յետ աւարտման սոյն ժողովոյն՝ գլխաւոր հարքն առաքեցին առ սուրբն սահակ զվճիռ ժողովոյն և զկանոնս նր հանդերձ առանձինն նամակօք՝ 'ի ձեռն երանելոյն ղևոնդեայ և այլոց աշակերտակցաց նր, որք յայնժամ 'ի կոստանդնուպօլիս դեգերէին վասն թարգմանութե ։ Իսկ մեծն սահակ իբրև ընկալաւ զնոսա, հաստատեաց զնոյն ճշմարտութի ժողովով եպիսկոպոսաց և վրդպաց հայոց. և ընդ իրօք զգուշացոյց և ամրացոյց զհօտ իւր՝ անպարտ խոտորմանութե պարապեալ զամենեսեան 'ի քս յս 'ի մի միտ. որում փառք յաւիտեանս. ամէն ։

ՆՆՋՄԱՆ ԵՒ ՎԵՐԱՓՈԽՄԱՆ

ՄԱՐԻԱՄՈՒ

Սբ կոյս Աստուածածնի։

Հ. Յ. Լ. օգոստ. 15։ Ճաշու և նախատօնակ հարց և վարդապետաց։ Պսակեսցես [illegible] ՛ի յաղթու [illegible]։ Խորհուրդ. [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible]։ Անեղական [illegible]։ Աստուածածին [illegible]։ Յոյժ. [illegible]։ Օրհնեսցէ [illegible]. [illegible]. և ՛ի [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]։

ՏԻՐԱՄՕՐ ԿՈՒՍԻ տօնք տամ, յանապաստ յղութեան նոր ՛ի յերկրի մինչև ՛ի փախումն յերկինս վերին, ՛ի Տէրունական նն կարգի, անդամաժան ՛ի անդրէնական խորհրդոց Աստուածոյ նորոյ. զորոց տանանձին հաստատումն կայ մեզ ասել ձառագեն խորհրդածութիւն։ Այսպ զի մի ըստ թեւարակառար չուզանել զ լրակատար վարս եւ մեկնայարանութիւն սոյն ամեայց յիշատակի մերոյ և զշնչեցի տօն սոյն, անմնորհնեալ Աստուածոյ և Մերա Կուսի անուն, կամ եղև մեզ և ՛ի տօնի սոսա վերափոխման նոր փողքը ՛ի շառաւ-

յել

յիշեցուցանել հաստատեցելոց զընթացս հը-
րաշալի փառաց և կենաց նր̃. ոչ այնչափ ը̃
յղութեն և ծննդեանն և ընծայմանն 'ի տա-
ճարն, որք նշանակեն 'ի պատմութե̃ փառաց
ծննդեան նր̃ յովակիմայ և աննայի, և ոչ ըստ
խորհրդոյ աւետմանն, կամ այցելութե̃, և
կմ̃ ծննդեանն քնի, և քառասնօրեայ գա-
լստեանն 'ի տաճարն, որք տիրապէս տ̃րունա-
կանք են, այլ միայն՝ նախ ը̃ ծաղկաքաղ
յիշատակութե̃ երկնային քաղաքավարութե̃
տիրուհւոյս տիեզերաց 'ի վր̃ երկրի՝ մեզ յօ-
րինակ, որչափ ինչ նշմարեմք 'ի բանս սբ̃ց
աւետարանչաց. և երկրորդ՝ ըստ ցանկալի
կատարածի կենաց նր̃ և յերկինս փոխելու-
թե̃, որպէս և զիարդ ունիմք յաւանդութե̃
կաթողիկէ եկեղեցւոյն մ̃յ ։

Արդ՝ որպ̃ գիտելի է ամենեցուն 'ի սբ̃ աւե-
տարանէ, փառաւորեալ կոյսն Մարիամ
ա̃ծածին, էր 'ի Նազարէթ քաղաքէ գալի-
լեացւոց հրէաստանեայց՝ յազգէ յուդայ, 'ի
տանէ դաւթի, խօսեցեալ ը̃ օրինաց առն
արդարոյ 'ի նմին ցեղէ՝ յովսեփայ հիւսան,
հայրենեօք բեթղեհէմացւոյ, և բնակութ̃
նազարէթացւոյ ։ Նա և եղև, զի մինչև եկեալ
էր նց̃ առ միմեանս, առաքմամբ հրեշտակա-
պետին գաբրիէլի յա̃յ՝ առ սերովբէն հողե-
ղէն մարիամ, յղացաւ կոյսն մաքուր ան-
սերմն յղութե̃ զբանն ա̃ծ՝ հովանաւորութե̃
հոգւոյն սբ̃յ ը̃ հաճութե̃ կամաց բարձրե-
լոյ հօր. և եղև օրիորդն անարատ՝ ոչ ծնող
մարդոյ լոկոյ, այլ՝ ա̃յ մարդացելոյ յանփո-

ձական արգանդի նր. վն զի որդին ոչ եղե որդի մարդոյ՝ մարմին ճշմարիտ զգենլով՛ի սբյ կուսէն, այլ նման մեզ՝ բաց ՛ի մեղաց, առաւելապէս նման մօր իւրոյ և կուսի՝ կերպարանօք և բնաւորականօք, անմայր ծնունդ. հօր է ա͞ծութե ՛ի յաւիտենից՝ եկաւորեալ յանհայր ծնունդ. մօր է մարդկութե ՛ի ժամանակի, յաղագս մեր մարդկան և վն մերոյ փրկութե, է խոստմանն եղելոյ առ նահապետս ա͞ծահայր անուամբ պատուեալս, մանաւանդ առ աբրահամ և առ դաւիթ, որհնիլ ՛ի զաւակի նոցա ա͞մ ազանց :

Եւ քանզի ՛ի վեր էր բանս այս քան զա͞մ միտս և զխորհուրդս, խորհուրդ խորհրդոց՝ հրաշափառագոյն, անճառ և անհաս արարածական տեսութե մտաց, թո՛ղ թէ պատմողական բանիւք է գրով արկանելի, ըստ նմին և վարք կուսին ընտրելոյ յայսպիսի պատիւ անզուգական՝ իմն յա͞ծամայրութիւն, հարկաւ պահիւր ՛ի խորին թաքնութե անթարգմանելի պատմութե, և ոչ թողացուցեալ լինէր ՛ի հոգւոյն արձանագրել աւետարանչաց աւելի ինչ քան զանձնէ նորա, բայց միայն ՛ի պէտս կարգի լման աւետումն մեծի խորհրդոյն. զի զինչ և ասէին, փոքր էր առ նր մեծութին. նմին իրի շատ համարեցան ցուցանել մասամբ, թէ ու՛ է կոյսն այն գուշակեալ ՛ի տեսանողէն. ահա կոյս յղասցի և ծնցի զորդի, և կոչեսցեն զանուն նորա էմմանուէլ, որ թարգմանի ընդ մեզ

մեզ ած ։ Նաւականն համարեցան վկայել՝ մայր յոր զնա զօրլ, և զյն լինել նոյն ինքն քն որդի այ կենդանւոյ, քանն ած ծնեալ 'ի կուսէ ։ Զանուն կուսին նշանակեցին Մարիամ (որ է թր երրայականին Միրեամ, և կմ մարեամ) առ որոշելոյ զնա յամ դըս-տերաց եւայի՝ իբրև մի միայն աստղ լուսա-պայծառ, և զմայրութին նր 'ի կուսութե և զկուսութին 'ի մայրութե յայտնաբանեցին՝

Նշանակ ածային տնտեսութե ։

Նայց թէ ո՞րպիսի էր քաղաքավարութի այս-պիսւոյ անարատ մօր և կուսի, միակ աղա-նոյ կատարելոյ, լռութի առաւել հռչակե-ցին, և մեզ թողին զառաւելագոյնն իմաս-տասիրել յարդեանց գործոց պաշտամանն, յոր ընտրեցաւ, զի 'ի մայրութի որդւոյն այ ․ միանգամայն և ուսուցին խելամուտ լինել զկէթ նշմարանաց գերհրեշտակային առա-քինութեց նր յիրս իրս, զորս արար կմ խո-նարհեցաւ 'ի կարգի տնօրէնութեց միածնին իւ-րոյ։

Զխոնարհութի նր և զգաստութի միան-գամայն խորագոյնս մեզ ծանոյց աւետա-րանիչն, զի է։ առնուլ աւէ զաերկրպալիր ող-ջոյն գաբրիէլեան աւետեաց մեծի, խռո-վեցաւ է այնպիսի բանս գերաստիճան ան-ձին բարձրութե կոյսն շնորհալից ․ և առ նմին զմեծամեծնութին դշխոյական յայտնի կացոյց, զի ոչ երկեաւ ինչ ոնց զայլոն յերկ-նաւոր հրեշտակէ, այլ բան առ բան պինդ առնէր պատրաստութե՝ որ յածակոյս

կոչմանն ։

Նորանոր փայլեաց և գեղեցիկ մարգարիտ կուսական մաքրութեան նա, ծայրագոյն պարկեշտութիւն յայտարարող զնէր ողջախոհութեան՝ ուխտաւորն չափ պահելոյ զանթառամ ծաղիկ անապականն կուսութեան ․ մինչև չառնուլ յանձն և մայր Այ լինել, եթէ ոչ՝ պայմանաւ միշտ կոյս մնալոյ ․ յորում միանգամայն և ՚ հանճար և խոնարհութիւն և ամ ձիրք եօթնարփեան հոգւոյն շնորհաց հանդիսացան տիրապէս, որպէս Է հլու հնազանդութ կամաց բարձրելոյն՝ ՚ի հաւան լինել խորհրդոյ բանին Այ ։

Որք՝ եթէ պատրաստութ կուսին այսպէս, զի՞նչ ասիցէ ոք յետ կատարման խորհրդոյ աստուածամայրութեան ․ լցեալն շնորհօք հոգւոյն լոյս փառօք միածնին Է խնամեալ յարգանդ նորա ․ անդ կատարեցաւ առաւած բանին ․ ամ փառք դստեր թագաւորի ՚ի ներքոյ ․ նոյն ինքն դուստր հօր երկնաւորի, նոյն ինքն հարսն հոգւոյն սրբոյ, և նոյն ինքն մայր բանին Այ ։ Այս խորհուրդ գոչէ հաւատակեր հաւատորն մեր ․ ո՜վ որքան մեծ է ՚ի քեզդ աստուածեալ խորհրդոց որ՛ ընաւ ։ Այլ մեք ՚ի կարգ աստուածածնական պատմութեան յաւելեցուք՝ անկանել ՚ի հրաշակերտս Այ յանձին կուսի և մօր ․ որ մայր Այ ընտրեցաւ և եղև, և տակաւին աղախին զանձն անուանէ, և ՚ի սպասաւորել կամաց նր Ճշմարտի յանձն ։

Ընդ աստուածորութեան զոր ՚ի ծագ կատարելութեան ունէր նա աստուածամայր, խոկ և խոկ պարտ

մեզ

մեզ ընծայեցոյց սիրոյ ընկերին՝ Յի աւետա-
րանագիր կարգի · զի զայս յայտ առնէ ամե-
նայապաղ փոյթ նր երթալ 'ի լեռնակողմն 'ի
խնդակցութի եղիսաբեթի ազգականին իւ-
րոյ յամլութեն և 'ի ծերութեան ծննդական
եղելոյ · ուր և խոնարհութիւն առ ստորինս
անհամեմատ · զի մայր Թագաւորին առ ծա-
ռայածին աղախին կանխէր յայցելութի,
ամենօրհնեալն՝ որ յարգանդի՝ սրբել զկարա-
պետն նր յարգանդի մօրն ։ Յորմէ զարհա-
բեալ եղիսաբեթ, զի ծանեաւ հոգւով՝ զոր
'ի կուսին խորհուրդ գերագոյն, աղաղակէր ·
օրհնեալ ես դու 'ի կանայս, և օրհնեալ է
պտուղ որովայնի քո · և ուստի՞ է ինձ այս,
զի եկեսցէ մայր տն իմոյ առ իս ։ Որով բա-
նիւ՝ նախկին դաւանող ամենամայրութե մա-
րիամու եղև երանելին եղիսաբեթ՝ մկրտչին
մայր · ոչ և ամենութե որդւոյն մարիամու՝
քարոզ առաջին՝ մանուկն յովհաննէս, յորո-
վայնէ յորովայն երկրպագու լինի · զի զի՞նչ
այլ է մայր տն դաւանել զմարիամ, բայց
ամենածին զնա խոստովանել · և զի՞նչ երկիր-
պագանել քնի 'ի որովայնութե, բայց ամ մար-
դացեալ զնա հռչակել ։ Զնոյն և քահա-
նայն զաքարիա յայտնաբարբառ դաւանէր,
մարգարէ բարձրելոյն ձայնելով զմանուկն
իւր յովհաննէս՝ որ կարապետ եղև որդւոյն
այ և կուսի ։

Իսկ զի՞նչ պարտ է ասել զխորհրդական
ամենաբանութէ մեր բանին՝ 'ի մեծացուցանել
նորա նորահրաշ օրհներգութե զամ փրկիչ

իւր, զայն, որ արար ընդ նա մեծամեծս, 'ի մայրութիւն Աստուծոյ բարձրացուցանելով զխոնարհութիւն նր, և երանելի առնելով զնա ամ ազգաց. ոչ և յաւետարանի անդ երանեաց նմա միածնին իւրով՝ կինն, որ ձայն եբարձ 'ի ժողովրդեան, ասելով առ յս. երանի՜ որովայնին որ կրեացն զքեզ, և ստեանց՝ որք դիեցուցին զքեզ: Այլ եթէ յս մեն բանի, նա՛ երանի այնոցիկ է՝ որք լսեն զբանն այ և առնեն, դրձ և 'ի սմին կարգի դասագլուխ մարիամ մայր մն. որոյ ամ խէզ և բան և գործ՝ ո՛չ այլ ինչ էր յամ 'ի կեանս իւր, եթէ ոչ՝ կատարել զխոնարհութիւն այ ըստ բանին այ:

Մծիմաստ տնտեսութն տիրամօր՝ սատանայադեալ յամի հօգւով միածնին արտաքսայլէ յս աւետարանին նաև 'ի զատնալ նր յետ երից ամաց 'ի տուն իւր. զի ո՛չ մն արժան էր 'ի սորա կալ ծննդեան ծառայքն, և ոչ անարատ կուսի մերձ լինել յերկուսն եղխաբեթի:

Ասկ զգօնամիտ և համբերատար լռութիւն՝ ոքանչելի արթնութբ հանդերձ, փայլէ յոչ պատմել իւր յովսեփայ խօսնաան՝ զխորհուրդն մեծ, զոր անգիտանայր արդարն, մինչ և փարանէր, երբ որ քան զօր 'ի մեր երևէր նշանակ մայրութեն 'ի կուսութե. լռել լռեաց մարիամ զանպատմելին, մինչև խնքնին ած հաւատարմացուցանէ յովսեփայ զանհաւատալին:

Հնազանդութն էր անպարտական և երթայն ընդ

ընդ յովսեփայ 'ի բեթղեհէմ 'ի պատճառս ծագրի օգոստոս կայսեր . իսկ ծնանելն զԹագաւորն փառաց յօտարութե, և հանգուցանել յայրի 'ի մսուր անբանից, ծայրագոյն խոնարհութի, համբերութի, աղքատութիւն, և հանդէս կերպարանակցութե մմ փչոնաց միածնին : Որ և անբաւ առաքինութեանց հայելի՝ բովանդակ ժամանակն այն մեծամեծ անցից, 'ի դալ հովուաց՝ հրեշտակին աւետարանութբ, և մոգուց՝ աստեղն առաջնորդութբ, յերկրպագութի ածորդւոյն, և 'ի գերյարգութի ածամօր կուսի : Սամէի անդր հասանել յոտս նոցա անյագ փափաքմամբ, զի թերևս լինէր և ինձ ճաշակ մի առնուլ անթարգմանելի վայելչութեան և սրբութե միածնին և ծնողին :

Ուր թողից զյետ այնորիկ զքառասնօրեայ օրինաց կատարումն 'ի տաճարին, ուր թէ լցան աւուրք սրբութե մօր անդրանկածնի . որում անկարօտ էր կոյսն ամենասուրբ՝ ծնող անարատ սրբուե ոնց հոգւոյն սրբ, ինքնին գոլով տաճար տիրական, որում սուրբ էր տաճարն՝ յոր երթայր : Նաև այն՝ զի 'ի ժամ ուրախութե զյետին տխրուե առնոյր անդ զտպաւորութի, զառաջին վէրս անբուժելի ցփախձան, զյիշատակ ասեմ որդոյն՝ որ ունէր անցանել ը անձն նր ս մարգարէութե ծերունոյն սիմէոնի : Ուր մաքուր աղաւնին զզաւան ոյ ընծայէր հօր 'ի պատարագ բոլորապտուղ, անդ և ինքն ողջակէզ մատչէր՝ կենդանախարակեալ հոգւով :

Ուր

Մ՞եր թողեալց և զոր՝ զկնի զնեղութն հալածա-
նաց 'ի փախստեան անդ յերեսաց հերովդէի
ննջողութեան յեգիպտոս . և զոր այլ ևս զա-
մենամաւալ խորհուրդ մանկանայն թագաւո-
րելոյ , զանուանեալն աւետմ ողջայացելոյն էմմա-
նուէլի 'ի Նազարէթ՝ աղքատութեան մօրն ,
և աղքատութեան յանկեփայ 'ի տեղի հօր .
զի լաւութիւն աղաղակայն քաղաքէ զայսոսիկ
աւետարանն ոչ :

Յորում կարգի խորհրդոյն է և ձևաւէրն խոր-
հուրդ թագաւորութեան յոր երկնատառնամբաց
մանկութ 'ի տաճարի , և խորհրդով իւր՝ եւ զ
խանդաղակաթ մօրն 'ի խնդիր անկորուստ զանձ-
ման՝ սիրոյ 'ի բերան չղջեալով , և հարցանե-
լով զիմաստս ցուցելկիցս և ցծանօթս երկեզ-
րեայ տարածման , առաւել յահէ չարութե
յաշխարհաց մանկանկատարն հերովդէի . մինչև
յօրինակ եօթներայ յարութե՝ գտանել զնա
կենդանի 'ի տաճարին : Ընդ համառօտակեր
տերամայրն ծնողապատ զանգատանօք սի-
րոյ քաղցրանել առ ցանկալի զաւակն . որ
զեւակ զի՞նչ զործ զործեցեր զու ընդ մեզ , զի
աշխատեալ հայր քո և ես տառապեալք խնդ-
րեաք զքեզ . և լուեր որդին փայելչական և
տիրական . զի՞ խնդրէիք զիս , ո՞չ գիտէիք՝
եթէ 'ի տան հօր իմոյ պարտ է ինձ լինել :
Ոչոյ զխորհուրդն ոչ որք այնինչ զեղեցիկ
իմանայր որպէս զմայրն , որ գիտէր՝ թէ զո՞
ծնաւ , և ո՞ է հայր նորա՝ անձ յաւիտենական ,
յորոյ 'ի տուն բնակութե կարգեալ էր չզին-
ւած տաճարին . բայց տակաւին ոչ ունէր
զի-

գիտել զգիտաստութիւն բանին, որդեօք մեզ 'ի տաճարի բնականալ կամի երբեւ 'ի տան Հօր իւրոյ, եթէ իջանել 'ի նազարեթ 'ի տան մօր իւրոյ. մինչեւ յետ լրցելոց իմացաւ եւ զըն-ծացաւ յոգի իւր, զի էջ ը̅ մօրն եւ ը̅ յով-սեփայ 'ի նազարեթ. եւ էր նոցա հնազանդ ։ Որ խորհրդով յայտնաբանէ աւետարա-նիչն, զի ցուցցէ՝ թէ լաւէ 'ի տան նստա-զամ ժամանակս եւ 'ի պատանեկութ̅ե̅ հպա-տակութ̅ե̅ տիրամօր եւ երջանկին յովսեփայ, քան յառաջին 'ի տղայութեան ։

Խնդ խնկելամաւս լիցին հաւատացեալք 'ի որդւոյ իւրեանց՝ հոգեւոր մարդկամբ, թէ ո՛ր-պիսի էր քաղաքավարութ̅ի̅ Ա̅ծամօր ը̅ Ա̅ծորդ-ւոյն՝ 'ի կալ նր̅ ը̅ նմա մինչեւ 'ի չափ երիտա-սարդութ̅ե̅, ա̅պ մինչեւ ցժամանակ մկրտութ̅ե̅ն երեսնամենայ, եւ ցելս 'ի քարոզութ̅ի̅ ։ Ո՛վ սերովբէք, ո՛վ քերովբէք, եւ ա̅մ անմարմինք զուարթունք՝ երկնից քաղաքակիցք, գերա-գունք եւ Ա̅ծամերձք. ասէ՛ք եւ ո՛չ մի համեմա-տութ̅ի̅ ը̅ սրբութ̅ի̅ եւ ը̅ Ա̅ծամերձութ̅ի̅ նր̅ Ա̅ծածնի, եւ համօրէն զաստուց երկնաւորաց. զի մարիամ մայր Ա̅յ, եւ նոքա ծառայք Ա̅յ եւ Ա̅ծամօր ։ Այլ եթէ մարիամ քոյր մարթայի մասն բարի ընտրեաց՝ ը̅ ոտս փրկչին, զի սա ժամ մի յոտս նր̅ նստաւ 'ի լսել զբանս նր̅, ապա ուրեմն մարիամ մայր Ա̅ծն զաւլոյն բարի՝ զաղբիւրն ա̅մ բարութեանց ընտրեաց եւ ժառանգեաց, 'ի լսել եւ 'ի խօսել ը̅ նմա զա̅մ ժամանակս նր̅՝ մայրօրինակ ընտանու-թ̅ե̅, 'ի մնուցանել զնա՝ ջամբելով զկնի կու-

սա

տակաւն կաթին՝ զանշխատուն ձեռաց իւրոց յանձն՝ ՚ի պէտս ամենիաղ բնութե , ՚ի զգեցուցանել և ՚ի հանգուցանել , ՚ի յանձանձել , ՚ի տանել և ՚ի բերել զանտանելին բնութեց բոլորից , ՚ի նստիլ և ՚ի յառնել ընդ նմա . և որ մեծն է՝ ՚ի հրամայել նմա ծնողաբար , և յընտանել ՚ի նմանէ զորդիական պատիւ և զպատկառանս . ուր սէր ընդ սէր միացեալ՝ անճառաւական . զի այծ սէր է , և մարիամ մայր այ՝ մայր գեղեցիկ սիրոյ :

Ահա զայս և առաւել քան զայս քարոզէ մեզ գիրն լռութեամբ՝ ՚ի լռել անոր զմանկութե յսի մինչև ՚ի չափ հասակի կատարելութեան , և զգործոց մօրն յսի ընդ յսի : Այլ ՚ի մերձենալ աւուրց յայտնելոյ նորա զանձն իւր Տի՝ զի՞նչ . իբրև ՚ի հրամանէ մօրն ՚ի կանա գալիլէացւոց սկիզբն արար նշանաց իւր , ընդ աւետարանի . հրաման առեալ մայրօրինակ ակնարկութե և ազդմամբ , որում զառաջինն իբրև գժուարին խնդրոյ գժուարել ցուցանէր այծորդին , զի մեզ օրինակ տացէ անփառունե , ոչ յօժարել դիւրաւ զայնպիսիս գործել՝ ուստի մեզ փառք և պատիւ ծագեն . այլ յայսր ամի վկ մերագոյն գրեաց զհնազանդութեն առ մայր իւր քան զամ ինչ , և առդեամբք ոչ միայն պատուեաց , այլև զովեաց զմայր իւր իբրև գթալիր առ այլս սիրով , զի մի ամաչեսցեն առ պակասութեան գինւոյն ՚ի հարսանիս , և ոչ փոյթ ՚ի բարեխօսել առ միածինն վն ամ պիտոյից մերոց՝ որ հոգևոր և որ մարմնաւոր : Այլ դու սիրե

զի-

զիմաստութիւն մօրն իմաստուն, զի շատ հա-
մարեցաւ առնել, զինի ոչ ունին. ո՛չ ասաց,
աղաչեմ հրաշագործեա՛, կամ կամիմ զի լցու-
ցես զպետս ոցա. գիտէր՝ զի բաւական էր
լսել որդւոյն զկարօտութիւն այլոց միջնորդութեամբ
բերանոյ իւրոյ։ Նա՝ւ զի անտարակոյս էր ա՜ծ
հնազանդութիւն որդւոյն, ցպասաւորան ազ-
դէր հնազանդիլ որդւոյ իւրում. զոր և մեզ
ասէ, զա՜մ որ զի՛նչ ասասցէ ձեզ՝ արասջի՛ք։
Զ՚յետ այսորիկ յիջանել տ՜ն 'ի կափառնաում
էջ ա՜ծ նմա և մայրն. և 'ի շրջիլ այնուհե-
տև միածնին 'ի քարոզութիւն ա՜ծ ա՜մ պաղես-
տին, առաւել 'ի հրէաստան՝ ք՜ս յերկրին յու-
դայ և յե՜մ, և 'ի գալիլեա՝ ուստի էին մե-
ծաւ մասամբ աշակերտքն, թէպէտև ոչ շր-
ջէր մայրն յո՜ւ ա՜ծ նմա, այլ տակայն ա՜ծ ժմկս.
ժամանակս տեղափոխէր՝ ոչինչ կարի հեռի
դեգերելով 'ի նմանէ, և հանդերձ պարկեշտ
կանամբք յայց ելանէր նմա երբեք երբեք.
զի զովացուսցէ զպապաքումն սրտին 'ի տեսու-
թէ ա՜ծ այլին երեսաց ն՜ր և 'ի լրոյ կենարար
վ՜ճպութե՜ն ն՜ր. և զայսօրինակ կցորդ եղև
ա՜մ անցից ա՜ծ որդւոյն 'ի ծննդենէ մինչև 'ի
կատարած։

Այնուհետև զկնի երեքամեայ քարոզութե՜ն
յո՜ւ՝ ո՜ւ հասանէր նմա մահ խաչի կամաւո-
րութե՜բ, նոյնպէս և մօրն կամաւոր խաչակ-
ցութի՜ն ա՜ծ միածնին. զի ա՜ծ թագաւորին վկայից
պսակեսցի և ինքն թագուհի մարտիրոսաց։
Աստանօր կարօտիմ գերմարդկային վկայա-
դրի, որ տակաւուք սոսկերաբերեցէ ինձ

զվկայարանութեն որդւոյն մարդկանս Քս վկայա-
րանութե խաչելեալ փրկչին. այլ 'ի զուր.
զի եթէ աւետարանիչքն չիշեցին զերան. Զմա-
նել, և ոչ հրեշտակ յերկնից կարող է գալ
պատմել զմեծ լինել խնկութե մարդաւորութեն :
Սակ լուսոյ, թէ կայր առ խաչին յետ մա-
րեամ մայր նր. յայս բանս բացայայտեալ
իմացցուք զամ բանս. և զի յանձնեցաւ 'ի յետ
մայր իւր յովհաննու սիրելի աշակերտին 'ի
նորոգելոյ մայրութե 'ի ժամ խաչին անդրանիկ
կատարեալ, և տուաւ մարդկանս փոխան յետ
յովհաննէս 'ի սուրբ որդւոյն, սովոր
զայլն զմի իմաստասիրեսցուք : Մահ մարդկ-
թեան անարատե՝ վկայեալ մեր այսպիսե-
ւոյ՝ 'ի պատահումն հեղման արեան այսպիսի որդ-
ւոյ. ահա վկայարանութեն անբարբառ՝ 'ի
բարբառել միածնին առ ամենածին, կին զա-
ահա որդի քո. և առ աշակերտն, ահա մայր
քո : Որդին այ հնազանդ լինի հօր մահու-
չափ և մահու խաչի. և մայրն այ հնազանդ
լինի որդւոյն՝ նովին չափու խաչակից և մա-
հակից գոլով : Նա 'ի խաչին տարածեալ մար-
մնով. և մարդկանս առ խաչին կանգնեալ կայր
մարմնով, խաչելեալ հոգւով, և բևեռեալ
սրտիւ, և կենդանութեն խորովեալ սիրով.
Որ Քս զոհի, և ողջակէզ Քս ողջակիզի. մի
զի մի էր պատարագ որդւոյն և մօրն՝ 'ի խա-
չին և առ խաչին :

Ընդ զամ անցանէր տիրամայրն անդամոց
փորձս վկայականն տանջանաց՝ չարչարանակցու-
թիւ անպարտական միածնին. արձանացեալ
կայր

կայր 'ի լերին անդ զողջակիզութեայ առաջնոյն որդ-
ւոյն՝ անպարտելի արութիւ ազգայ, մինչեւ
առաջինն Չղմարտութեան յանցդիմանն սրբերգերաց,
Թէ ամ է յոր նախաւորեցի՝ Թագաւոր Հրէից,
խոստացեալն մեսիա՝ փրկիչ Տէր. և եւ ծնող
նոր, որ գիտակ է նմ առանց երբեք, որ մինչեւ
իւրն յառաջին մարմնոյն. ոչ մայր սորա կուսի մա
րիամ։ Այս նածորդին իմ՝ կուսածին մարդա
ցեալ ած իմ յոր, և եկեալ 'ի փրկութիւն բոլո
րից, և Նա ինքն նածամայր մշտակոյս՝ միանգա
կից և խաչակից միածնին, 'ի լինել միանգա
մայն մայր ցաւոց և մայր փրկութեան ։ Աս
աներկծոզ և նորագոյն աղամայ՝ նորն աղամ
հնոյն որդիացեալ. և եւ մօրն եւայի զաւա-
ակր անմահն՝ բարձող անիծից և երկանց նոր՝
սուրբ երկամբք առ. ծառայն կենաց ։

Ս. Նոր անցանէր Ը անձն մարխամու սուրբն ան-
մեռելական. անդ մինէր զերդարդն որդւոյն Ը
սիրոյ մօրն՝ աստուածուր բեհեղօքն Հանդերձ.
անդ 'ի Հուր անծախելի ծախիւր ազին մա-
րիամու. անդ 'ի ջուր ընկղմէր խորագոյն՝
մարիամ, ծով աստղնշանական ուղխից զաւանու
Թէ նմ ցաւոց. անդ սով և ծարաւ անբերելի
զինս տառապէր՝ Ը լսել զձայն ծարաւելոյ
միածնին, և Ը տեսանել զբարձումն նմ
մխիթարութէ՝ յորժամ բարձաւ 'ի նմանէ
միակ մխիթարութի իւր յոր անմխիթար մահ-
ուամբ ։

Մինչ էր առ նախա կիրք աբրահամու 'ի
ժամ զենման որդւոյն. մինչ՝ կակիծ յակո-
բայ Ը լուր զաղանաբեկ լինելոյ յովսեփու՝
'ի

՚ի տես արիւնազանգ պատմուճանին․ ոչի՛նչ սղոց ամովածնեին, և ոչի՛նչ քարկոծուածն մար-գարէից։ Ո՛չ էր յիշելի առ նովաւ անցք Շա-մունեայ՝ որ զհետ որդւոց եօթանեցունց և ինքն նահատակէր մայրն երանելի առնական քաջութ͞ն․ զի ո՞ մայր և մարխամու խաչիւ Ք͞Ս ածեալ միածնին, և զոյգ Ք͞Ս նմա աւանդել զորդին․ ուր կայր մնայր նմա կենդանւոյն մահանալ ընդ մեռանիլ անմահին, որ ան-թարգմանելին է մարդկեղէն մտաց։ Ո՛չ եղ զայս միայն է ասելի․ եթէ դժուարին է մայր լինել, քանի՞ ևս մայր Ա͞յ։

Ա՛յ խրատամբք լռեն աւետարանիչք զցա-ւոց մօրն Ա͞յ ՚ի ժամ չարչարանաց որդւոյն․ նովին խրատամբք լռեցին և զմխիթարութ͞ն՝ որ ՚ի յարութ͞ե միածնին յաւուր երրորդի․ զի երկաքանչիւրն է ՚ի վեր քան զբան։ Ը՛ստ լիցի մեզ որոճել զԴաւթեանն ասած․ ըստ երեկայս հանգիցեն լալիք, առաւօտուց ե-գիցի ուրախութի․ և թէ՝ ըստ բազում ցաւոց սրտի իմոյ մխիթարութի քո ուրախ առնէր զանձն իմ․ մխիթարութի և ուրախութի, որոյ ո՛չ գոյ չափ և ո՛չ կշիռ․ միայն նա գիտէ՝ որ մխիթարեաց, և միայն նա իմանայ՝ որ ուրախացաւ։ Ա՛պա և մեզ լռութ͞ե պատուեսցի նմին, մինչև հասցուք յաստ տիրամօրն ՚ի յերկինս․ և անդ մասնակից լիցուք անճառ և անպատում ուրախութե նորա՝ զոր փոխանակ անասելի տրտմութեանն ընկալաւ։

Ո՛չ այլ յիշեցուցանել ՚ի ժամուս՝ բանիւ զգոր-ծոց առաքելոց, թէ ո՛րպէս զկնի քառասուն

ԻԲ օրայ

ըեայ համբարձման փրկչին՝ ժողովեալ առաքելոց՝ի վերնատուն սիոնի, ուր բնակութիւն էր այնուհետև սրբոյ կուսին ընդ սիրոյ աշակերտին, միաբան յաղօթս կանխէին հանդերձ կանամբք և մարեմաւ մարբն յսի և եղբարբք նորա. յորմէ ուսնիմք իմանալ՝ թէ նորածնեալ եկեղեցւոյ ժողովարան էր բնակարանն մօրն յսի. որ և մայր եկեղեցւոյ՝ նորոյ ափոփնի. և թէ՝ յետ յսի մայրն յսի էր երևեցուցիչ միածնին, որպէս կերպարանօք մարմնոյ՝ նոյնպէս և կերպարանօք հոգւոյ; միակ միխթարութիւն համօրէն դասուց աշակերտելոց. և աղօթք մարիամու էր՝ որ կանխէր զառաքումն հոգւոյն սրբոյ ըստ խոստմանն միածնին. զի լցեալն հոգւով փութացուցանէր զհոգին՝ զեզու յառաքեալս զպարգևս իւր իբրև պտուղ արդեանց էակցին իւրոյ՝ բանին հօր :

Այլ կարի իսկ քաջ, զի հոգին սրբ՝ որ էջ և հովանացաւ կուսին ՚ի հիմնարկութիւն խորհրդոյ փրկութեան մերոյ, անդ իջանէր կրկին ՚ի կատարումն նորին խորհրդեան, ուր կոյս ածածինն նստէր ընդ առաքեալս : Այլ ուր հրեղէն լեզուօք շնորհք բազմաձայն լեզուաց յաշակերտս առատանային՝ աշակերտել զամ տիեզերս, անդ աղբիւր ամ շնորհաց բղխեալ յորդէր յանձնէ մարիամու՝ լռութբ քարոզ եղելոյ բանին այ քան զտիեզերալուր փողս. մինչ զի որ ինչ և շնորհք և զօրութիւնք և նշանք ցուցան առաքելովք, ամե այնորիկ սկզբնաւորի ը միածնին մայրն ձա

Մ Եղափոխման
Նաշի ամենօրհնեալ:

Յայս վայր յիշատակն պատմական տա՛ ՚ի գը-
րոց սրբոց վն տիրամօր կտակի չափով եւ եթ-
ցուցեալ լիցի, առ իմանալոյ փոքր ՚ի շատէ
զընթացս կենաց նորա անարատ քաղաքա-
վարութ ՚ի մարմնի ՚ի վեր քան զանմարմինս.
ժամ է անցանել մեզ յաւանդութի կաթո-
ղիկէ եկեղեցւոյ վն հրաշալի կատարածի եւ
փոխման նր: Արդ օրինակ կամ է ինձ առ-
նուլ յաւետարանէ նախ քան զճմ՝ զինք-
նասաց խոստումն փրկչին առ սիրելի աշա-
կերտն. եթէ կամիմ, զի կացցէ դա՝ մինչեւ
ես գամ: Արդ՝ եթէ վն յովհաննու սիրեցե-
լոյ ՚ի նմանէ եւ որդեգրեցելոյն տիրամօր՝ զայս-
պիսի լսեմք բան գերահրաշ, զոր առ նո-
վաւ իսկ հասարակեցան լսողք լինել նշա-
նակ՝ եթէ աշակերտն այն ոչ մեռանիցի. եւ
այլք զկնի մեկնեցին յեւրեց իւրաց՝ յորժամ
ոչ գտին զմարմին յովհաննու ՚ի գերեզմա-
նի, յոր եմուտ, եթէ յարոյց զնա տր եւ փո-
խադրեաց յերկինս, քանզի ո՞ն առաւել ըզ-
մարմնաւոյ զնոյն է ասելի, ոչ եւ ասէ իսկ
եկեղեցի նոյն ՚ի սկզբանէ անտի մինչեւ ցայ-
սօր: Սօրագոյն ինձ թուի օրինակս, յոր-
ժամ զմտաւ ածեմ՝ թէ բանն տն զյովհան-
նէ, եթէ կամիմ, զի կացցէ դա, մինչեւ ես
գամ, առաւել ՚ի պատճառս տիրամօր առա-
ցաւ՝ որում պահապան կարգեցաւ որդեգ-
րաբ. ոչ թէ ասել, կամիմ՝ զի կացցէ յով-
հաննէս, որում յանձնեցի զիմ մայր, մինչեւ
ես գամ եւ առնում զիմ ծնօղ յերկինս. եղ-

բայր

բայց նր յակոբոս յա՛ջ նահատակեացն , բայց յովհաննէս՝ որ հաւատար նմին ցանկայր բա-ժակի մահու վն իմ, յերկարեացէ ՚ի կեանս՝ մինչև ես գամ ՚ի փոխումն մօրն իմոյ և նր . և յետ այնորիկ եկեալ ՚ի քարոզութի , և ՚ի խորին ծերութե արբեալ զբաժակն , և ասացէ զպր-տակն՝ որ պատրաստեալ է նմա նորօրինակ փախձանաւ թաքուն ՚ի մարդկանէ ։

Այս ո՛չ յանձնէ-ինչ ասեմ , այլ զի տեսա-նեմ և զօր վճռեալ՝ որք յայտնագոյն եա ա-ւանդեն , թէ որն մեր խոստացաւ մօր իւ-րում և կուսի յաւուր համբարձման իւրոյ՝ գալ և իջանել առնուլ զնա ընդ ժամանակին . որ ոչն է երկբայելի ։ Ո՛ ի ո՛չ միայն շարակ-նոցն նուագէ բանիւ կիրակոս վճռեալ երգըն-կալցոյ . * Ճառագայթ հօր ծոցածին՝ յոր-
,, ժամ ելեր առ հայր յերկինս , խոստանայիր
,, բանիւ քոյին՝ ՚ի կատարումն ամենածնին ,
,, քեզ միայնոյ զօրօք քոյին՝ գալ ՚ի փոխումն
,, մօրդ կուսին ‖ , այլև ա՛յն ներսէս շնոր-հալի կանխաւ յեղանակեաց ՚ի գանձն վե-րափոխման . * Երեքօրեայ յարուցեալ՝ համ
,, բարձար առ հայր ՚ի յերկինս . խոստա-
,, ցար կուսին տիրուհւոյ՝ ՚ի տեղի հանգստ-
,, եանց՝ գալ վերստին , առնուլ առ քեզ ,
,, յանձնառ բնակութենն ‖ ։ Ո՛ւս կանխա-գոյն և ձոխագոյն ընդ առաջնոցն աւանդութե այսպէս նկարագրէ զնորան երանելին զաքա-րիա կաթողիկոս ՚ի ճառն վերափոխման ։

* Յորժամ եկաւորեալ լինէր քաւչապետն քն ՚ի լեառն ձիթենեաց , և համբերձեալ

եր համբառնալ 'ի փառս անճառս աստուածութեանն իւրոյ, կացեալ առաջի փառաց Թագաւորին ամեներջանիկն 'ի կանայս՝ թախանձեալ և մորմոքեալ սրտիւ ասէ ցփրկագործն բոլորից. Տէր իմ և Աստուած իմ, և արարիչ իմ և որդի իմ, զի՞նչ հրամայես վասն իմ՝ յորժամ համբառնաս 'ի հայրական փառսն քո. և հե՞մ բացալքեալ թողուս զիս անայցելու և անտէրունչ շրջել յայսմ կենցաղի. քանզի 'ի մէջ հեթանոսաց ոչ գոյ ինձ հանգիստ, և զհրէից զապիրատութիւն և զկատաղելն ապառասանութիւն Տէր դու քաջ գիտես, որ զապանեաց զիտակ ես՝ և յայտնեաց. արդ առ ո՞վ յապահովեալ ապաւինիմ:

Ասէ ցնա փրկագործն բոլորից. Մայր իմ և տաճար և աւագասեղան անճառ մարդեղութեան իմոյ, և խորան բանաւոր անհասանելի, ոչ եթէ արհամարհելով անտես առնեմ ըզքեզ, և կամ թէ բացալքեալ թողում, այլ՝ որպէս յանձն արարի զքեզ սիրելի և հաւատարիմ աշակերտին իմոյ, առ ժամանակ մի թողում զքեզ յոյս 'ի մէջ ընտրելոց իմոց աշակերտացդ. որպէս զի նկատեալ որ ըստ օրէ սփոփեալ մխիթարեսցին. և դու նկատեալ վերատեսցես զարուեստս նշանացն և սքանչելեացն՝ զոր յանուն իմ կատարի 'ի ձեռս նոցա. 'ի զարմանս և 'ի հիացումն բոլոր տիեզերաց: Տեսանես և զանպարտելի զօրութիւն Հոգւոյն սրբոյ՝ գալ իջանել 'ի վերայ ձեր.... Իսկ 'ի լրմանն կետի կենաց քոց՝ ըստ կամաց իմոց սահմանեալ 'ի վերայ քո, ոչ հրեշտակ առաքեցից:

առ քեզ, և ոչ հրեշտակապետ, և ոչ զմի ոք
'ի գերադասնից զօրաց վերնական իշխանու-
թեցն. այլ՝ ես եկեալ պատուեալ զարդա-
փայլեալ և հրաշալի փառօք, առեալ վերա-
փոխեցից զքեզ 'ի հրաշափառ և 'ի տենչալի
գեղապայծառ դրախտն :

Սովին մտօք խօսին և հնագոյն հարք. յոր-
ժամ աւանդեն՝ թէ որպէս բանքն արդիւնք
եղեն. իբր զի ըստ որում գրէ Նիկոդեմոս ումն
'ի կարգի հին հարց, իբրև մերձեցան ա-
ւուրք ննջման և փոխման ածամօր կուսի,
հրեշտակապետն Գաբրիէլ՝ որ զառաջինն ա-
ւետիսն ետ նմա, աւետաբեր եղև և վերջ-
նոյս այս, եթէ ահա 'ի մօտոյ գայ առ քեզ
միածին քո՝ վերառնուլ զքեզ յերկինս: Նոյն
այս աւետումն ասի լինել 'ի լերին Ձիթե-
նեաց՝ ուր ստէպ այց առնէր տիրամայրն իւ-
րև 'ի տեղի յետին համբարձման որդւոյն.
և զի անուամբ դրախտի՝ յերկինս էր հրա-
ւէրն, ընդ նմին բրաբիոն անթառամ յերանա-
ւոր դրախտէ անտի եբեր առեն Գաբրիէլ,
'ի նշանակ անթառամ կուսութե՝ և մշտամը-
ցանակ յաղթութե միանգամայն : Որ զգա-
լի օրինակաւ ասէ լինել Մելիտոն եպս սար-
դիացւոց՝ կարծեցեալ ականատես յովհան-
նու աւետարանչի, և իբրև 'ի նմանէ առեալ
աւանդութե, ոչ թէ զայն բրաբիոն տե-
սեալ իցէ և առաքելոց, և ինքնին յովհան-
նէս որդեգիր կուսին եդեալ իցէ զայն ընդ
կուսին 'ի տապանի նր. զնոյն երկրորդեն
և վկայաբանք ըստ յայսմաւուրաց :

Նայև մեզ չէ արժան ՚ի նիւթականն կապել բանից. չափ է իմանալ ՚ի խորհրդաւոր միտս, Է՛ գեղեցիկ զուգաւորութեանն լոյս շնորհաւորի զիմանալիսն Է՛ զգալիսն, յառել անդ ՚ի գանձն մերձաւորութեան. * Այնպէս եւ երբեմն հրեշտակապետին ՚ի լռութեան խաւարացելոցն, բերեալ զբարբառն կուսին՝ նշան յաղթութեան կերից մեղուցաւորութեան ձայն առ նոյն հնչեալ զաւետիս. Սախկին աւետարաց ընկալ առն այսօր կատարութեան, վերաբերեալ ՚ի տորմնայնոց յիմանալեացն խորանան, հուր անմատոյց լոյս եղբորդութեան՝ փառաց ՚ի փառս փոխելով: Նա քանզի բարբառոյն է իսկ պսակ յաղթութեան, և պսակին բերեալ կուսին՝ առաւել իմանալի էր քան զգալի, նմին իսկ կարի բարբառք ընդ եղանակաւորեալ շարականն ըղխորհրդոցն ՚ի պատմութիւն աւանդութեան, յերգել անդ. * Ահա հեշտեալ երկնայինն՝ յեռեալ յանկանց անմատոյն, բերեալ պսակ ա կուսին՝ յորժամ փոխէր յՔս վերին:

Որդ՝ յետ անճառ փառաւորել կուսին զայս գիւտ աւետիս լիականաւոր խնդութեան, եկն առեն ՚ի վերնատունն արանց, և հրամայեաց յաշխարհանոս սիրելեաց մատուցանել զգերեկական պատարագն, և պաշտել նմա զօր խորհուրդ մարմնոյ և արեան որդւոյն իւրոյ և իւր: Նա յընդունել զայն անձայն փափագանաց անընդհատ մինչև լի միաւորութեան Է՛ միածնին՝ զըսայց, եթէ ժամ է գալստեան նորա առ անուլ զհոգին յերկինս յերկինս. և հրամայեաց ե կուսանաց և կանանց ազգականաց՝ որք պաշտէին

տեւին զնա, և որք միանգամ կային անդ 'ի դասուց աշակերտելոց, լուցանել ջահս և լապտերս, և մաքուր և պայծառ զգեստուք պատրաստել յուղարկել զնա։ Միանգամայն և փափաքեաց տեսանել զդասս առաքելոց՝ որք սփռեալ էին 'ի քարոզութիւն ընդ [illegible] ամ, զի տացէ նմա զվերջին ողջոյն իւր մայրենի։ Նա-զի ոչ տկարանայ առ նոյ նմ բան, և ոչ ու-նայնանայ նմ խնդիր տիրածին կուսի, յան-կարծակի 'ի քթթել ական անդր ժողովեալ զստն նմ առաքեալք և աշակերտք՝ որ միան-գամ տակաւին կենդանի էին. և յառաջի-կայութն նց ներկել միածինն 'ի փոխմանն մօր իւրոյ երևեցի կմ իմանալի որբնակաւ։ Զայս հայեցուցանեն սմանք զատուցեալն 'ի պօղոսէ. Գաղ. Բ. 12. * ապա յետ ամաց չո-րեքտասանից միւսանգամ ելի յԵրմ ընդ Բառ-նաբայ, առեալ ընդ իս և զՏիտոս. և ելի ըստ յայտնութեան. քանզի և ժամանակն կայր 'ի դէպ, ընդ որում փոխմանն սբյ կուսին եղև իբր զկնի երեքտասան կամ չորեքտասան ամի համբարձմանն փրկչին, կամ որ նոյն է՝ նոյն-չափ ամօք զկնի դարձին պօղոսի։

Ս. ՅԼ կիրակոյն պատմօղ այսր աւանդից ընդ դիոնեսիոսի Ճանաչի արիսպագացին՝ աշա-կերտ պօղոսի. և այն՝ ոչ միայն 'ի թուղթն առ տիմոթէոս, որ բազմաց է գիտելի, այլև առաւելապէս 'ի թուղթն առ տիտոս, որ ոչ չափ անծանօթ է այլոց՝ ընդ որում արտաքոյ ուղղափառականն գրոց դիոնեսիոսի, նոյնչափ և ստոյգ 'ի խնդրոյ քննասիրացն, հին թարգ-

մանութիւն պահեալ 'ի հին ճառընտիրս մեր. յոր հաստատեալ են և բանք շարականին մերոյ՝ յօրինելոյ 'ի Խորենացւոյն, և բանք նորին Խորենացւոյ 'ի Թուղթն առ Սահակ Արծրունի: Այլ ունի վկայութիւն սոյն գիտ-

նեսիոսի զերգացս՝ օրինակ զայս:

* Ծանիցէ եղբայրութիւն քո՝ ով վսեմականդ տիրէ. քանզի ըստ ժամանակին՝ յորժամ հանդերձեալ էր ելանել յ[illegible] և յ[illegible]կանացս, ՚ի յերկրաւորս եկեալ, և մտանել 'ի խորանսն լուսոյ վերինն եկեղի, անմեկնելի հրաժարմամբ [illegible] առ 'ի մեզ՝ տարփողական հոգւով սիրով ամենայնին, յայնժամ և դասք Տն առաքելոցն իսկ և իսկ էին ակնկալութեան 'ի բարձանց՝ վսեմականն կամաց ամենայնին հրամանի՝ համահաւաքեալ 'ի վայրկեան ժամանակին, ուր էին միաձակեալք առ 'ի բոլոր ազգաց 'ի քարոզութիւն աւետարանին, գտան զումարեալ համահամար միաբանութիւն սիրոյն, արդարև էր այնմ, Թէ ուր լուծումն մարմնոյ, անդ և արծուիք ժողովեսցին. փարելով (նշ Եր ածն) շուրջ

զամենալըս և զկուսական անձամբն:

Որոց և յայնժամ ամենայն և առաքելական դասուց յանդիման, և բոլոր հաւատացելոցն սերոբիցն, հրաժարեաց յամենեցունց: Տարածեաց յայնժամ որքամանաոյց և որպէս առ ամ ազօթիւք 'ի բարձուն՝ զամենաուս և զանհասելի ձեռս իւր, հայելով լուսափառ փառք անմնչանօք առ որ ծնեալն 'ի նմանէ ամեն մեր և ողջի իւր (որ եղեւ հայու նմա անդ),

հա

Հատոյց ոգի խունկս անոյշս, և աւանդեաց զամենասուրբ հոգին 'ի ձեռս տն : Այլ այնպէս պարազարդեալ առ 'ի հրեշտակական դասուց՝ վերացաւ որպէս փայլակն գերարփի 'ի

փառս վերինն եդեմի :

Սուրբ յայնժամ ապա արտասուաթոր հառաչանօք և ողբերգական ձայնիւ, մանաւանդ թէ յուսապատար խնդամտութեամբ՝ հրաշունական հնչմամբ, ժբց առաքելոցն և բոլորից պատուեալ հաւատացելոցն՝ յարինեալ բարեպաշտաբար զմարմինն աստուածընկալ, ըստ օրինակի ննջեցելոյ՝ զկեցեալն 'ի վեր քան զօրէնսն հասարակաց, հոգեշնորհ երգով և ծաղկազարդ վեհպութբ. զնոյն աւել աստուածաբանական արտաձայնութեամբք՝ ըստ պատշաճին պիտոյից, և ձայնիւ սաղմոսաց, բարձեալ առաքելոցն 'ի վր աստուածարեալ բազկաց իւրեանց զմարմինն ամենասուրբ սուրբ զապէս՝ ոգի զմայր լուսոյն, և զգանձն պատճառ անապականն կենացն ազգի մարդկան .

Որ ըստ ակնարկութեանն 'ի բարձունս հասարակաց փրկչէն ստորիջուցեալք՝ վաղվաղակի հրացեալք աստուածամուխ հրոյն կայծակամբք, եդին 'ի տեղւոջն կոչեցեալ գեթսամանի . լսելով մինչև ցերիս աւուրս 'ի վր ամենասուրբ թաղմանն (տն գերեզմանին·) զսաղմոսերգութիւս հրաշալուրս հրեշտակապետական

ձայնիցն . և այլ ոչ ևս :

Այլ 'ի հաւատարմութի այսոցիկ իրակերտութեց՝ գտաւ ոմն միւս 'ի նոցանէ իսկ յառաքելոցն ոչ ց նուաղեալ 'ի թուոյ նոցա 'ի

ժա-

ժամանակի զուգահաւասարմանն ։ Այսպէս եկեղ-
յեցւոյ բանաւորաւ եւ զառաքելական առ 'ի ցուց-
ցանել, անդ յայտնի զգանձն աննկողոպտելի՝
զմարմին անմահօրհնեալ կուսին ։ Հարկաւո-
րեալք յայնժամ լինել զաւարփուածն եղբօրն,
բացեալ զդերեզմանն՝ գտին ունայն եւ թա-
փուր 'ի սբ մարմնոյն ։ Եւ զգացեալք անուշահոտ
'ի միւս աւուրն, թէ յետ փոխադրելոյ հրեշտա-
կական օրհնութեան՝ փոխադրեալ եղեւ մար-
մինն որ 'ի ձեռն նոցին իսկ հրամանաւն զօրացն
գերաշխարհականս 'ի տեղի մեծափառս եւ մե-
ծապատիւ փառաց ։ որ գիտէ լինելն միայն՝ որ
հրաշալին է նմ, ծածկեալ առ 'ի բնաւոր երկնե-
լի եւ 'ի զգայականս Տէր ։

Այս աւանդեալ է հաստատուն, զոր եկեղեցի
հայաստանեայց գրով ունի յաւուրց անտի
նոցա թարգմանչաց ։ զոր եւ յայնժամ սրբոյն
մովսէս քերթողահայր նոքին ոճով երկրոր-
դեաց 'ի շարականի աւագին պատկերի մե-
րափոխման ։ Եւ զկնի չորրհարիւրին ներբողս նորին
ողբենակ յեղանակեաց յերկրորդ եւ յերրորդ
աւուրն ։ ուստի ԺԵ հաստ եւ կիպրակոս մինչ յամե-
նայնին ամենայնի, այն է Մրքեալք զերաշխիխն ։
Նոյն 'ի մէջ նորին հիման կառուցանելն եւ այլ
աւանդութիւնք, զորս այլուստ յառաջ բերել
խորհեցաքն 'ի պատմութե պատկերին ամենա-
նորին՝ որ 'ի հոգւոց փանս, ազգիս սեպհականս ։
Նոյն աւանդութ հաստատուն թէ իջանէ եւ յայլ
ազգ եկեղեցիս քրիստոնէից՝ զորոշմամբ 'ի գիրս
միջոցաց եւ հարց խորաքանչիւր ազգի, այնու-
պէս նկարագրութ նոցին երաց ։ Թէպէտեւ

չու-

չունեցին այժմ՝ ի ձեռին զնախադրեալ թուղթ
Դիոնեսիոսի առ Տիտոս, ուստի մեք ունիմք :
Միայն ծանուցեալ է ամենեցուն միւս թուղթ
Դիոնեսիոսի առ Տիմոթէոս . որ կան այլ
հանգամանք պատմութեան . զոր և գտանեմք
'ի տօնապատճառս Հայոց յառաջ բերեալ
համաձայն յունականին այսպէս .

* Վկայէ մեծն Դիոնեսիոս, թէ ես և որքան
նախկատարն իմ Յեռոթէոս հանդերձ ածըն-
կալ քհնյպետիւքն մերովք, և բազումք 'ի
սրբազանից եղբարցն մերոց 'ի տեսութիւն
գնացաք կենդանապետականի և ածընկալ
մարմնոյ կուսին . անդ էր և ածեղբայրն Յա-
կոբոս, և Պետրոս գլխաւորն, և երիցագոյն
ածաբանիցն ծայրութիւն Յովհաննէս . ապա
յետ տեսութեն (հանգոյ) թուեցաւ օրհնա-
բանել քահանայապետիցն ըս իւրեանց կա-
րի զանբաւազօր ածպետականին կարութի
('ի զովեստ տկարամբք) : Յետ ածաբանիցն
հզօրագոյն ցուցաւ ածաբանութեն Յեռո-
թէոսի . զի բոլորովիմբ տարածեալ, բոլորո-
վիմբ զարմացմամբք յինքեան, և առ օրհնա-
բանութիւն զհաղորդութի կրելով . և յամե-
նեցունց՝ որք անդ էին, որք գիտէինն և որք
ոչն գիտէին (զյաեթէոս), ածընկալ և
ածային օրհնաբանող կոչիւր . ժամանակի
կրթութե և միայ մաքրութե և ցուցմանց
ստուգութե քան զբազումս տասանելեալ
էր ||:

Ըստ այսմ երկրորդէ պարզաբանութե և լուծ
քննացեալն նեռաքս 'ի ձեռն մեկնասիրականի .

ոսկ

ամս և այլք 'ի մեծապաց այլոց ազգաց ։ Թո՛ղ զոր Նիկոդեմոս յաւելու 'ի բերանոյ պետրոսի և պօղոսի բանս նենգաղականս 'ի մէջ ածէյ կուսին ․ յոր հայր և հարցաքննութիւն պիղատոսի ցմեր՝ ըստ շարականին և վկայաբանից , հիացմամբ է տեսանել աշխարհախառն գերդոյ Հոգւոյն ամենասուրբ տիրամօր է ելանելն 'ի մարմնոյ ․ և պիտանի փրկչին առ նա , եթէ յայտարարի մաքրութեան հոգւոյ ստեղծի եւ զմարդն ․ և յետոյ կրկին եւս նորոգեցի յերկրորդ արարչութեան ։

Ահա այս է պարզ՝ միանգամայն և մթին պատմութիւն ննջման , թաղման , և փոխադրութեանն սբ՟ ածածնի ըստ դիտնականաց և հետևողաց և մեկնչաց բանին նր՟ա ։ Այլ քանզի կան և ինչ ինչ առանձին աւանդութիւնք հարց և մեծապաց 'ի համագամանս նոյն պատմութեան , զգլխաւորսն 'ի նոցանէ յառաջ բերցուք բանիւք հեղինակաց ․ զի մի աւելորդ ինչ մեկնութեան այլուստ խառնեսցի ։

Պատմութիւն պատկերի տիրամօրն ,
'ի Լիորենոյանոյն ։

Գրեալ էր սաՀակ արծրունեաց իշխան առերանելին մովսէս խորենացի , թէ ընթերցաք զգիրս պատմութեան քո՝ որ 'ի խնդրոյ բազմավաստակեաց իշխանին , և ուսեալ զհնութիւն նախնեաց մերոց՝ յոյժ ուրախացաք շնորհակալութբ ․ * Այլ կամիմք (ասէ) ուսանել 'ի քէն զսքանչելագործուն պատկերին ,

որ

որ յանուն տիրամօրն կայ 'ի Հոգւոց վանս (յերկրիս արծրունեաց), եթէ ուստի՞ կամ յորմէ՞ բերաւ յայն տեղի, զի բազում ինչ այլք այլապէս պատմեն իբրս ոչ նմանս միմեանց, և ոչ հաւատացաք ումեք զստոյգն գիտել: Այլ իմ ընկալեալ 'ի ձեռաց սր̄ մատանցդ գիր՝ առաւել յուսով ընկալայց, քան զգիրս բագրատունեաց՝ 'ի ձեռս իմ || : Առ այս՝ ընդարձակ պինի գրեաց խորենացին.

յորում կարգի են և այս բանք:

* Ո խնդիր ա̄ծասէր իշխանիդ՝ որ վ̄ս պատուական պատկերի Տիրամօրն, անմահ քոյին ազգի թողում յիշատակ. զի և զուարճանամ՝ 'ի յիշատակի տիրամօրն, որ զարեգակնն արդարութ̄ե յերկիր ծագեաց, ճշմարիտ արեւելք եղեն արեգականն արդարութ̄ե. զի 'ի նմանէ փրկութին, 'ի նմանէ կենդանութին, 'ի նմանէ և ք̄ս ըստ մարմնոյ. որ է ա̄ծ

օրհնեալ յաւիտեանս. ամէն.....:

Այս խնքն սր̄ կուսին պքանչելի վարուք սրբութ̄ե առաւելեալ քան զա̄մ ոք. ըստ բանիւն սողոմոնի, բազում դստերք ստացան զմեծութին, բայց դու առաւել եղեր. որպ աւետարանեցաւ 'ի նազարէթ 'ի գաբրիէլէ: Միահամուռն ա̄մ ամք կենաց նր̄ վախճանուն ամ. 'ի տասն և հինգ ամին ծնաւ զփրկիչն մր. և լ̄գ ամ մինչև 'ի խաչելութին փրկչին. իսկ յետ համբառնալոյն յերկինս փրկչին՝ ժ̄բ ամ. (ըստ այլոց՝ ժ̄գ. կամ ժէ). որ լինի 'ի սկզբանէ կենաց նորա մինչև 'ի հրաշալի փոխումն՝

կ. ամ (ըստ այլոց՝ կ̄գ)....

Յով-

Զյովսէփ քառասնամեայ էր՝ մինչ կոյսն յանձնեցաւ նմա. և յերեսուն և մի ամի կենդանութեան հանգեաւ 'ի Նազարեթ 'ի տան իւրում (ՀԱ ամաց). և ապաւաւորէր ամէյ կաւոնն յանկոյր արդարոն 'ի յովսեփայ յանձնեալ. զի և առ յովսեփաւ նա հոգայր ծառայանոք՝ հերձն և արդարոյն. մինչև 'ի քնէ յովհաննու յանձնեցաւ: Իսկ սբ կոյսն բազում չարչարանս կրեաց և փառանդ 'ի կայսերաց, և հալածանս 'ի հրէից. զի ոչ տային նմա գնալ 'ի գերեզմանն՝ կալ յաղօթս, կամ 'ի գեթսեմանի պայծառակէս, կամ յայլ տեղիս տնօրինականս փրկչին. բայց միայն գաղտնի: Իսկ հալածեալ զեղբայր տն զյակոբ, երթեալ հօր հարկին տանն՝ յորում կայր որբուհին. և շրջապատեալ հուրն զհրէայսն՝ կիզեաց արս եօթն, և զկայսերաց և զանօնս և զզեկի քահանայապետաց, ոչինչ վնասեալ տանն. և երկուցեալք՝ այլ ոչ ևս իշխէին համարձակել 'ի սբ տանն: Յաւուր միրտութեն տն խաւաւանում ամիրախ հրէից գնացեր հրաաւէք 'ի յորդանանն ըմպանել զանկրամայրն և զյովհաննէս. իսկ հրեշտակ տն եդ զնոսա յայտկայս գետոյն. և հրեայքն անցանել կամեցեալ՝ արս քսան 'ի նոցանէ կորոյս յորդանանն: Իսկ յաւուր համբարձմանն տն, 'ի լեռնան ձիթենեաց յախուռն քարամբք հալածեալ հրէայքն 'ի մէջ սրբուհւոյն՝ առաքեցին յինքեանց արս Ճ քարամբքեծս: Մալ զի զբազում հալածանս գրելով զտիրամայրն՝ Ճառս ձանձրացուցին յընթերցմունս, այսուհետև

'ի

՚ի խնդիր սրբոյ պատկերին զարմայց ։ Հրաւիրեալ որբաւ հէին ՚ի փոխումն առ որդին իւր , յայտնեալ աւետարանչին զփայտն կեպարիս՝ յորմէ կենսաբեր խաչն , մեծաւ թախանձմամբ կերպաձեւէ զպատկեր տիրամօրն , առ ՚ի մնալ նշխար կենաց մերոց , առ անձուկ սրտին իւրոյ յոյժ բաղձացելոյ աւետարանչին ։ Քանզի յետ համբառնալոյ փրկչին մերոյ՝ նովաւ մխիթարէին աշակերտքն , զոր կոյսն տեսանելով որպէս զորդին իւր ։ Նաեւ պետրոս և պօղոս բազում անգամ եկանէին յեկն՝ տեսանել զսբ տեղիսն , և ՚ի տեսութեն իւրուհւոյն ։ Որք ՚ի ժողովել աշակերտացն համագումար միաբանութե՝ ՚ի յղարկել զԱծամայրն իւրեանց , բառ բանին Այն՝ եթէ ուր մարմին է , անդ և արծուիք ժողովեսցին ․ որք թէպէտև ՚ի ժամ խաչելութեն ցրուեցան , այլ ՚ի ժամ յարութենն ժողովեցան ․ քանզի ասաց նորին , քակեցէք զտաճարս զայս , և ես յերիս աւուրս շինեցից զսա ․ զոր մարգարէն ասէ , շինէ զԵմ Տր , և զցրուեալսն իՍրլի ժողովէ ։ Խորհեցելոյ այնուհետեւ յուղարկմանն Է այլ առաքելոյն՝ աղաչել զտիրամայրն իւրեանց , դնել զփայտակերպն անօթն ՚ի վր ծածկոյթ պատկերին իւրոյ , և օրհնել զնա , և խնդրել ՚ի նմանէ բարի առնել երկրի ՚ի փոխմանն իւրում ․ քանզի տխուր բորբոքութեն մեծապէս ցաւանաց եռայր յերկրի ․ բայց յետ Տէմ առաւել կա ։

Արթեալ պօղոսի և յոհաննու համբերձ միաբան զնոդինն աղաչել զտիրամայրն , ասէ

պօ-

պօղոս յամենօրհնեալ սբ կուսին . անարատ աստուածածին Այ բանին՝ աղաչեմ զքեզ, ընկալ զփայլուեցելն պատկերս զայս զնկարեալս 'ի յոհանաննէ 'ի սբ ձեռս քո, եւ օրհնեա զսա. եւ առեր զանուանն կենաց Տի. եւ աղաչեմ զորդին քո եւ զծնօղն մեր՝ բառնալ 'ի ձեռն պատկերիս զարարողութի յորդւոց 'ի մարդկանէ, որք ապաւինին 'ի քո բարեխօսութիդ ։

Աղաչեմ եւս ամենօրհնեալ սբ կուսին, եւ աղեցեմ. եւ զիա՞րդ հարկեցուցանէք զիս զաղախին քո՝ տանել յանուն իմ էրս, որ չէ արժան ։ Դուք աշակերտք գոլով արարչին մերոյ քսի՝ ձեզ շնորհեաց իշխանութի հալածել զդեւս, եւ բժշկել զախտս եւ զհիւանդութիս, կապել զաներեւոյթ գազանն, եւ բառնալ յԱծէ զկռապաշտութի ։ Դուք վս որոյ էրէք եւ կամիք, աղաչեցէք զՏր ձեր եւ զծնն, եւ լինիցի ձեզ. զի թէ զերկինս փակել իշխանութի առէք յերկրի, եւ կարգեցայք իշխանք ընդ ոլորտս տիեզերաց, եւ զձեզ բարեկամս իւր կոչեաց Տր, եւ նշանք հրաշալիք վս ձեր լինին, եւ ուր ոտք ձեր հասանեն, ոչինչ անհնար լինիցի ձեզ...

Նաեւ պօղոս. կոյս սբ եւ մայր Այ, մեք ծառայք անպիտանք եմք արարչին Տի, որ հաձեցաւ 'ի քէն մարմնանալ. արժանաւորեալք եւ մեք յորդւոյն քումմէ եւ յԱյն մերոյ՝ առաքելական շնորհիս այսմիկ, զոր ունիմք. իսկ դու տիրամայր գոլով մեր, եւ մեք հրովարտակք ընդ Տս. դու հարսն երրորդութեն, եւ մեք փոքր հնչեցեալք զան-

դռան ծնունդն որ 'ի քէն ։ Աղաչեմք զքեզ ,
որում մեզ նշանս զպատկերս զայս . որք և միա-
ծնին որդիդ քո , որ զփայտ մահուն խաչոյ՝
անմահութեան գործարան եառ մեզ , և զանձն
կենաց՝ հալածիչ դիւաց ։ Եւ այժմ շնոր-
հեա , զի սա լիցի բժիշկ վիրաւորեցելոց , և
նշխար հաւատացելոց . զի տեսանելով զսա՝
որք փափագեն տեսանել զքեզ , լցեալ եղի-
ցին խնդրուածք իւրեանց ։

Յայնժամ առեալ ամենօրհնեալ սրբուհոյն
զպատկերն նկարեալ 'ի սրբ ձեռս իւր՝ տա-
րածեաց զածընկալ ձեռս իւր յերկինս , և
ասէ . Տէր ած ամենակալ , հայր տն մերոյ
յի քի , բարերար և բազումողորմ , որ առա-
քեցեր զմիածին որդիդ քո վն կենաց մեր
մարմնանալ յանարատ աղախնոյս քո . որ
կատարեաց 'ի մարմնի իւրում զգրեալսն օրէ-
նաց և մարգարէից . և դարձեալ համբար-
ձաւ առ քեզ 'ի հայրենի քո փառս ։ Աղա-
չեմ զքեզ այժմ և խնդրեմ 'ի քէն , բարձր տր
զախտ բորոտութեան 'ի մարդկանէ՝ 'ի ձեռն
այսր նկարեալ փայտեղէն պատկերիս , զզա-
րութիւն երրորդութեան տպաւորելով 'ի սմա ,
'ի ձեռն իմոյ աղաչանացս և խնդրոյս . որ
բարձեր զյանցանս առաջին մարդոյն 'ի ձեռն
միածնի որդւոյ քո տն մերոյ և փրկչին յի
քի , որ կատարեաց 'ի մարմնի իւրում զկամս
առաքողիդ հօր . կատարեա և այժմ զխնդիրս
աղանց ընտրելոցս այսոցիկ , որ բանիւ քո
առաքեցան 'ի փրկութիւն մեր՝ աւետարանել
զերրորդութիւնդ սբ . զի քեզ լիցին երկրպագու-

զուք և փառաբանիչք՝ Հօր և որդւոյ և սբ Հոգւոյդ յաւիտեանս, ամէն։

Այս տասցեալ առաքելոցն զամէնն, նոյնժամայն կամաւոր լուսեղէն եկաց 'ի մէջ սրբուհւոյն. և լոյս ամպեղէն խաչանման կաթեաց 'ի սբ պատկերն։ Այս եղեալ սրբուհւոյն զսբ պատկերն 'ի մէջ երեսաց իւրոց, և թողեալ յորդառատ արտասուօքն՝ զոր հեղոյր առաջի նն։ Այս առեալ առաքելոցն պետրոսի և պօղոսի զպատկերն 'ի ձեռաց սրբուհւոյն. և ամենեքեան երկրպագեցին։

Իսկ յորժամ աւանդեաց զհոգին իւր սբ անարատ կոյսն 'ի ձեռս նն, ամբոխ հրէիցն յուզէր. և հասեալ 'ի մէջ առաքելոցն՝ կամելով յափշտակել զմարմին կուսին. և հարան ամենեքեան կուրութբ. Իսկ այր ոմն անուն տոփոնիայ բուռն եհար (զպատգարակէն). քանզի առաքելոցն բարձեալ տանէին 'ի հանգստեան սբ տեղին 'ի կոչեցեալն գեթսեմանի։ Այս մնաց ձեռք տոփոնիայ կախեալ յարմկացն զմահճաց. լայր և աղաչէր այրն, եդուկ զինքն կոչելով մինչև 'ի գերեզմանն։ Ասէ պետրոս. ով մոլորեալ հրէայք, մինչև ցե՞րբ կայք մոլորեալ և յամառեալ. զիա՞րդ ոչ զղջանայք յանզեղջ սիրտս ձեր. այլ կայք յետս հեստեալք՝ ըստ հայրն ձեր սատանայ. և լալիւն մեծ էր հրէիցն։ Ասէ պօղոս. դարձարուք առ տր, և խոստովանեցէք ածածինն զսբ կոյսն. և զթասցի 'ի ձեռն։ Աղաղակեաց ամ ամբոխն, և ասեն. խոստովանիմք զքս որդի այ հօր. որ եառ մարմին անձառա

տայէս 'ի օձ կուսեղ . զոր մեքն խաչեցաք անգիտութք՝ Հակառակ ամյ կարծելով . միայն զԹացի 'ի մեզ : Եւ առեալ զձեռանէ նր պետրոսի՝ եբեր մերձեցոյց 'ի Հատուածս ձեռացն, և միացեալ յարեցան իբրև զառաջինն : Եւ լուսաւորեցան խաւարեալքն . և մկրտեցան Հրէայք և ՀեԹանոսք յոյժ յոյժ բազմութք . և բորոտք՝ որ էին 'ի քաղաքին . Նշայլին առ առաքեալսն, և օծանէին իւղով, և մնապրէին ով պատկերաւն, և առժամայն բժշկէին յախտիցն. և ամ ախտաժետք դայլին 'ի Համբաւն՝ 'ի նոյնժամն առողջանային . և լինէին նոյն ժամայն ողջացեալք . մինչ զի Համբաւն ընդ ամ Հրէաստան ընԹանայր՝ ծագմանն լուսոյն :

Սոյն բարԹողոմէոս առաքեալն մի յերկոտասանիցն ոչ գոյր ընդ նմա 'ի զուգահաւաքման կուսին . վս զի կամք էին նմա այսպ այսպէս լինել . զի ընդ Թովմայի 'ի Հնդիկս էր երԹեալ :

Եւ եկեալ նա յետոյ յառաքեալսն՝ բանադբօսեաց զնմ՝ ցուցանել նմ զգանձն ամենայնի զմարմինն ամենօրհնեալ կուսին : Եւ յօժարեալ նքա լինել զփափագ . անենչանաց եղբօրն իւրեանց, բացեալ այնուհետև զդուռն գերեզմանին՝ գտին ունայն յամենակիր մարմնոյն : Եւ հիացեալք իմացան, Թէ 'ի դադարել օրհնութեն Հրեշտակացն և սաղմոսերգութեցն՝ զկնի երից աւուրց, 'ի նոցանէ փոխադրեցաւ մարմինն նր՝ 'ի ձեռն նոցին Հրեշտակաց դասուցն :

Ապա յորժ ստացեալ Բարթողոմէոս, զի ոչ ժամանեաց նա տեսութեն 'որ կոչմն, և ոչ լուաւ զօրհնութիւնն մերձին՝ սոյն զայլ առաքեալսն և զաշակերտսն նոր, և ոչ 'ի գերեզմանին եգիտ, սորամբ առաւել քան զառաքելսն: Այն տեսեալ երանելին առաքեալքն՝ մխիթարել զեղբայրսն իւրեանց կամեցեալ, ետուն նմա զպատկեր տիրամօրն, որ էր 'ի փայտն նկարեալ՝ ըստ առաջեալ զօրութ: Ապ առեալ Բարթողոմէոսի՝ զուարճացաւ, և եկեալ է կենդանեայ համբուրեալ նայեր: Ապա մեծաւ փութով ել 'ի Հայս հրամանաւն ոգ. Հոգւոյն, զի զԹադէոս առաքեալ սպանեալ էր Սանատրուկ արքայ՝ յառաջ գալստեւ Հայոց:

Յորժ նա եկեալ 'ի Հայս՝ գնաց յերկիրն Մեդաց և Պարսից. և հասեալ 'ի քաղաքս Թագաւորութեան նց, որոյ այժմ անի Խորասան քարոզաւ իւրեանց: Նա արար է մեծ կրկարանին սուրբ լուսոյ հրեղէն. և կալեալ զսէ պատկերն ընդդէմ արեգականն (զոր պաշտէին ընդ հրոյ), և արգել զճառագայթս նորա, և խաւարեցոյց զմեծ ժամս. և ոչ հաւատացին. բայց միայն ուժ 'ի մեդուցն յայնցանէ, որք երկրպագեցին փրկչին, և եկեալ մկրտեցան յառաքելոյն. զորս հանեալ է իւր 'ի միջոյ ամպարշտացն, և բերեալ 'ի Հայս. և եկեալ յԱն անձաւացելոյ 'ի համբաւ քարի մրոջ. քանզի որք բազմութիւն բնակեալ էին անդ, և պատարագէին զմարզիկ տեղւոյն, առեալ յայնմ տեղւոջէ գեղա

ակ

սխալականն՝ սա 'ի կատարել զպղծութիւն ախտից, կռամոլաձայնս դարբնաց ահաւոր հրաշիւք արհաւիրս գործէին. յորս մարդիկ ծին սովորեալք՝ մինչ ու քրայլին դեգերէին, սուեալ 'ի չղծոցն ծրարս թարախածորս 'ի պատիր ախտիցն, որպէս զծրարն կիւպրիանոսի սա 'ի պատիր յուստինեայ կուսի. և անուանեքին զանուն տեղւոյն այնորիկ դարբնաց քար:

Ջանալ ոչ առաքելոյն Թփ մնդ՝ հալածեաց զդարբինսն զզօրծօնեայս չարիս, և զկուռսն փշրեաց՝ որ յանուն անահտայ էր: Յոր ժողովեալ բազմութիւն դիմացն 'ի վերայ լերինն բարձու 'ի հիւսիւսոյ կողմանէ, քարամբք զս առնելով անթիւ բազմութիւն յոյժ, և ձայնս և ձիչս և գոչիւնս սաստիկ արձակէին: Իսկ ոչ առաքելոյն Թնագրեաց խաչ մի փոքրիկ, և կանգնեաց 'ի վերայ քարի լերինն. և անդէն դևքն չիք լինէին: Օ որ յետոյ ոչ հայրապետն գրիգորիոս զխաչն առաքելական է իւր չքեցուցանէր՝ մինչև 'ի թողուլ նոյ զՏէ. իսկ յետ ժամանակի եդաւ 'ի վերայ գերեզմանին սրբաստայ արքայի հայոց:

Այլ է տեղին այն՝ յորում դևքն էին, լեռնամէջ վիմաց՝ 'ի վերայ գետոյն մեծի, որ կոչի տիգրիս, հուպ 'ի թերդն ամուր՝ որ կոչի կանգուամար, և միւսոյն՝ ազուաւաց քար. սուտի Ջուրք բազումք հոսին 'ի լերանց ամրոցին 'ի գարնանային մտտանցն, զան անցանեն 'ի հիմունս տաճարի տիրուհոյն, խառնեալ ժամանակէն զգետն մեծ տիգրիս: Այնք

Հիմնարկեալ ս՟ր առաքեալն զհիմն տաճարի որբուհայն իւրովք իսկ ձեռօքն, շինեալ եկեղեցի փոքրագոյն. և անուանեաց զնա ս՟ր ա՟ծածին. և եղ 'ի նմա զպատկեր որբուհոյն ։ Այս տայ զնա ս՟բ կանանց, և գլուխ կացուցանէ անդ զքոյր յուսկանն, և զքոյրն որմզդատայ, և զմաքովարի. և զայլ կանայսն ԺԲ ձեռամբ նց՟ կացուցանէ, շինէ խրճիթս վանիցն. և տեսուչս հրամայէ լինել հաւատացելոցն. և քահանայ կացուցանէ անդ յիւրոց աշակերտացն. և անուանէ զտեղին հոգեաց վանս՝ յանուն սրբամօրն և ս՟ր կուսին. զի բազում սքանչելիս կատարէր ա՟ծ 'ի ձեռն ս՟բ կուսին յայնմ եկեղեցւոջ ։ Այս ինքն ս՟բ առաքեալն եղեւ աւետարանել 'ի հայս. և կատարեցաւ յուրբանոս քաղաքի՝ 'ի բարմ (կի՟մ բարտ) անուանեալ եկեղեցին յանուն առաքելոյն ։

Իսկ քոյր յուսկանն մարիամ կոչեցեալ՝ անցանէր յայնկոյս գետոյն մեծի, շինէր իւր խրճիթ առ ստորոտով քարին փոքրագունի. և միայնացեալ կատարեցաւ ։ Այս 'ի նմին տեղւոջ կացուցանէ տեսուչս եկեղեցւոյն զքոյրն զաննա և զմարթա, և զքոյրն որմզդատայ և մաքովարի ։ Իսկ աննա շինէր իւր խրճիթ յայնկոյս ձորոյն՝ որ զարբնաքարն կոչեն. միայնացեալ անդ կատարեցաւ, տուեալ զտեսչութիւն եկեղեցւոյն մարթայի. և բազում նշանս և սքանչելիս կատարէր ա՟ծ 'ի ձեռն ս՟ր կանանցն ։

Որ եկեալ յետոյ ս՟ւյն գրիգորի՝ վանս

հաս

հաստատեաց զտեղին , շինեալ եկեղեցիս . բայց զտաճար սրբուհոյն ոչ քակեաց . զի ձեռագործ տաճարելական էր , թողեալ զնա 'ի փառս և 'ի պատիւ ամենայնի երրորդութեան . և կայ մինչև ցայսօր ժամանակի . յարուամ բժշկութիւք բազումք լինին , և ուրախութիւք ոչ սակաւք . և լուսաւորէ զախտացեալս նոյն , որ գան առ նա հաւատով և յուսով . ունելով (ըստ ունօղքն) բարեխօս զծնօղ միածնի բանին առ ծնեալն 'ի նմանէ որդին իւր և ած բոլորից , խնդրուն պարգևօք և ողորմութ. հոգւոյն սրբոյ , փառաւորելով զամենայն զերրորդութիւնն՝ այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից , ամէն ։

Հանգոյն այս աւանդից խորհնացւոյն՝ որ գտանի 'ի Ճառընտիրն մեր () . երես . յէե=յծէ . կայ նոյն պատմութի ըստ իմանաստից քաղուածով 'ի տօնապատճառն հին . երես . 343 . Ա. . միայն յաւելեալ 'ի յակոբայ սրձեցւոյն զնկարագրութի հանդիսի իջման միածնին ըստ գաւառք հրեշտակաց և արդարոց 'ի փոխումն կուսին 'ի վէրն բանից դիոնեսիոսի , որ 'ի թղթոյն առ տիտոս և առ տիմոթէոս . և թէ՝ զմարմին կուսին պատեաց ըստ կուսանին յովհաննէս . և 'ի վերջոյ յարեւլով զայս աւանդութի աղգայոյն . * Յայնժամ երգեաց թամաս . Փառաւորեալ և օրհնեալ միշտ որ կոյս ածածին մարիամ մայր քի՝ մատն զաղաչանս մեր որդւոյ քո և այ մերոյ . զի կենդանի ես տաճարի այ ։ Ն. սէն՝ թէ կիրակէ էր յարութեն օրն . 'ի գիշերի աւետիս տարեալ .

 և

և 'ի ննջելն ծնեալ զորն. յորում և խնդրեն էր ծնեալ յիւր ծննդեան յամենայն, 'ի նմին աւուր վախճանի, և (յետ երից աւուրց) 'ի կերակէ յասանէ։

Պատմութիւնք յաղագս վերափոխման, 'ի Դամասկացւոյն, և յայլոց։

Բազմօք յետոյ էր ժամանակաւ քան զնա քննացին՝ Մեծանուն վէպք յունաց Յովհան Դամասկացի. որ 'ի ճառն ննջման և վերափոխման կուսին Ա. Բ. և Գ. բազում մատամբ միաձայնի ոչ միայն է գիտնականք, այլև է խորհնացւոյն (բաց 'ի պատմութենէ պատկերին բերելոյ 'ի Հայս. զոր եթէ գիտէր՝ գիտանի լինէր նմա 'ի բանս իւր, որ ընդդէմ պատկերամարտից)։ Նաև աստանձին աւանդութեամբ յաւելու զամանակացին 'ի ճառն. Բ. նախ՝ զատորագրութիւն եկեղեցւոյն եղեն, որ կոչի 'ՊՃ սիոն, այն է առուն վերնատանն, ուր եղև աստ ննջումն կուսին, ոչ յորդելոյ յորգիս աւանդութեամբ ընկալաք. * Սիոն ասեմ, յորում լցեալ լինի օրէնքն գրոյ, և թելադրի օրէնք Հոգւոյն. յորում զզատիկն օրհնական օրհնատուրն քո կատարեաց. և զզատիկն ճշմարիտ՝ Հնոյն և Նորոյս ուխտի ածն՝ աւանդեաց... յորում քո առաքելոցն երևի 'ի մեռելոց յարուցեալ, և զԹովմաս Հաւատացուցանէ և նովաւ զաշխարհս... սա՛ եկեղեցեաց ամենուր բարձր. սա աշակերտացն

տայցէ ծաղրական․ 'ի սմա ամենայն է հա-
ւասոյն բազմաձայն և բազմալեզու և հրա-
կերպեան եկաւորութիւն զեղու յառաքեալս․
'ի սմա մեծարանն զաստուածածինն ընկալեալ՝
պաշտէր զպետութ․ սա մայր անդաստին է մեր
տիեզերս եկեղեցեաց՝ մօրն մերոյ բնակարան
բնաւորեցաւ, յետ որդւոյն 'ի մեռելոց վերա-
բերութեն․ արդ 'ի սմա երանելի կոյսն յեր-
ջանիկ մահիւն անկեալ ննջէր ||։

Արդ 'ի վերայ բերէ զհամահաւաքումն առա-
քելոց յանկարծակի, երկրորդելով ըստ Դիո-
նեսիոսի և ըստ խորենացւոյն զայն՝ թէ ուր
մարմինն է, անդր ժողովեսցին արծուիք․
անդ եկին ասէ և դասք զուարթնոց և նմ
ոյց․ ինձ այսպէս թուի ասէ, թէ՝ և խնկս
թագաւորն փառաց անձամբ իջեալ՝ որ և
մեծային ձեռաք առնոյր զմաքրական հոգի
տիրամօրն․ որ և՝ այդ 'ի դէպ է ասել, ասէր․
'ի ձեռս քո որդեակ իմ զհոգի իմ յանձն առ-
նեմ, այլ ամենայն հանդերձ․ ուր և նկարագրէ
զօրհնաբանութիւն հրեշտակական, և զբա-
նալն առաքելոց զմարմինն կալեալն և զտա-
նելն 'ի թաղել։ Ի մէջ բերէ և զաւանդու-
թիւն՝ որ վերայ իջանելոյ հրէից յարձակել 'ի վերայ
դագաղին, և զպատուհասին և զբժշկելն
ափանիայ՝ առանց տալոյ զանունն նորա։ Իսկ
յետ գրելոյ զթաղումն 'ի գեթսեմանի՝ սա-
բագրէ զվերափոխումն մարմնով յերկինս,
տալով և պատճառս վերայ այսպէս վայելուչ
գոլոյն՝ իմաստնօրէն։

Սոյնօրինակ խօսմն և այլք վերայ օրինակի է մե-
տա

տափրատուեալ. Թող զի յաւելու անդրէնա կրեսցի զՀ՟ լերինն սիոնի, թէ * զամենայն որք մարմնոյն ծնընդրութիւն ասացանոր՝ իւր պայծառ ձայնիւ քարոզէն առաքեալքն յառաջկին ։ Տօնապատճառ հայոց եւս յետ ասելոյն՝ թէ որք կոյսն միշտ բնակեցաւ ՚ի տեղւոջ ծննդեան իւրոյ, սաէ՝ թէ ՚ի սիոն եղենննջմանն կուսին. ուր եւ զաքարիա կաթողիկոս գրէ. * բնակէր երանելին որք կոյսն յեՀմ ՚ի տեղի ծննդեան իւրոյ. և սպասաւորէր նմա յովհաննէս, և քարոզէր զամենն կենաց ՚ի թլփատութեան ։ Սուտ յայտ է՝ թէ յովհաննէս ոչ յառաջին, այլ՝ յետ փոխման կուսին փոխեցաւ զբնակութիւն իւր ՚ի վիճակ իւր եփեսոս. և զի անդ շինեցաւ եկեղեցի յանուն որք ԱՍածնի, զոր յիշէ ժողովն եփեսոսի պարծանօք, վրիպակաւ կարծեցին ոմանք՝ թէ անդր եկեալ իցէ և ննջեն որք կոյսն ։

Երկրորդ աւանդութիւն առանձինն բերէ դամասկացին ՚ի նոյն ճառն է. ՚ի պատմութեան եւթիմեայ, թէ յաւուրս մարկիանոսի կայսեր շինեցաւ տաճար ՚ի վլաքեռնա կոստանդնուպօլսոյ յանուն սբ ԱՍածնի. և ՚ի խնդրել պողքերի թագուհւոյն ՚ի յոբնաղայ պատրիարգէն եՀմի պարզմտութ, զի մարմինն կուսին կամ նշխարք ինչ նմա տացին խնդրեան՝ դնել յեկեղեցւոջ անդ, յայտ արար յոբնաղ՝ թէ թէպէտ և գերեզման ԱՍածնի է ՚ի միջի մերում ՚ի գեթսեմանի, այլ մարմինն նորա ոչ է անդ, այլ՝ յերկինս ։ Նորա յերկրորդդել դամասկացւոյն աստանօր զպատմութիւն

մե-

վերափոխմանն է հին աւանդութ̃ համբերձ բանիւք դիոնեսիոսի 'ի Թղթոյն որ առ տի-մոթէոս, իբրև 'ի բերանոյ յորինադրայ, այ-սու եւեթ տարրերի 'ի խորենացւոյն՝ զի փո-խանակ բարթուղիմեայ զԹովմաս համարի յետոյ եկեալ, և 'ի խնդրոյ Թովմայի բա-ցեալ զտապան տիրամօր ։ Իւ է այսմ խոստե-ցան նաև այլ յոյն և լատին գրիչք ․ բայց քանզի չիք հնագոյն և ստուգագոյն աւանդ 'ի սուրբն կարգի քան զխորենացւոյն, որ զամ̅ հանգամանօք զիրսն հետազօտեաց, վ̅ն որոյ զայն ունիմք և մեք իբրև անտարակոյս ։

Ս̅ն դիոնեսիոս զմի յառաքելոց ասաց յետոյ եկեալ՝ առանց անուան ․ խորենացին զբար-թուղիմէոս համառօտեաց համառօտութեան ա-ւանդութ̃ ազգին վ̅ն պատկերի տիրամօրն՝ որ 'ի հոգւոց վանս ․ իսկ այլք զԹովմաս ա-ռնեն՝ որպէս կարծեմ, հայեցեալ յայն՝ թէ Թովմաս պակասեաց գտաւ 'ի ժողովիլ առա-քելոց և 'ի վերնատանն յաւուր յարութ̃ ք̅ի ․ ապա թէ ոչ՝ Թերևս շփոթեալ իցէ ոմանց զպատկեր կուսին՝ զոր երբեր բարթու-ղիմէոս 'ի Հայս, ընդ միւս փայտեայ պատկե-րի՝ զոր ցուցանեն 'ի մատրաս հնդկաց իբրև յիշատակ կամ ձեռագործ անձին Թովմայի ․ ոմ̅ և ոմանք զնոյն ասեն վ̅ն արձանի կուսին՝ որ 'ի լաւրետոն կ̅ա 'ի տան նազարեթի յա-րեւմուտս ։ Այլ և ոչ մի 'ի սոցանէ Է̅ղէմե-լանէ աւանդութ̃ ազգիս մերոյ ․ օգտէր 'ի նպաստ կարծեաց այլոց՝ առնելն մեր զԹով-մաս առաքեալ զկնի վերափոխման ․ բայց

լաւ

ղաւեա օգնէ մեզ մանկունք արեւմտեայց զհամբ-
թուղիմէոս տարաքեալ յետ աւուրց վերա-
փոխման ։

Իսկ այն՝ թէ զիա՞րդ յաւուրս յոբնաղայ, որ ժամանակից էր Քաղկեդոնացւոյն, տակաւին կայսրն կամ թագուհին անգէտ ցուցանէր զինքն վերափոխման Տր. Ածածնի Մարիամու յերկինս, չէ ինչ զարմանք . զի որ ինչ ոչ աւանդի ՚ի Տր. գիրս, ՚ի սկզբան անդ է մթին աւանդութիւն էր, եւ առժամանակ մի ընդ խնդրով կայ արկանի . մինչեւ ստուգեսցի ՚ի հնագոյն եւ ՚ի յօլովագոյն հարց ։ Ըստ այսմ օրէն Եպիփան ՚ի գիրս Հերձուածոց . Գլ. ԿԵ. գրեաց զայն բան . * Ո՛վ հետազօտեսցէ որք ՚ի Տր. գիրս, այլ ոչ գտցէ ՚ի նոսին յիշատակ ինչ յաղագս վախճանին Մարիամու, մեռա՞ւ արդեօք՝ եթէ ոչ մեռաւ . կամ թէ թաղեցա՞ւ, եթէ ոչ թաղեցաւ . . . Ի՛ զի ասէ զնմանէ, եւ ընդ քո իսկ անձն անցցէ սուր . եւ է՝ զի գրի զնմանէ ՚ի յայտնութեան յովհաննու, թէ վիշապն զհետ եղեւ կնոջն, եւ տուեան նմա թեւք արծուոյ, եւ փոխադրեցաւ յանապատն՝ զի մի՛ ըմբռնեսցէ զնա վիշապն . եւ այս մարթի լինել լցեալ ՚ի նմա ։ Բայց ո՛չ ասեմ իրօք զայդ հաստատեմ . ո՛չ սահմանեմ, թէ անմահ եկաց մնաց գլխովին . եւ ո՛չ ունիմ ասել, եթէ մեռաւ . քանզի Տր. գիրն զեր ՚ի վերոյ զմարդկային միտս անցեալ՝ ՚ի կախ եթող զիրսն, որ յաղագս անօթին եւ գերապանծ անօթոյն . զի մի՛ ոք իմն միտ ածիցէ ինչ յաղթաւորաց եւ ՚ի մարմնաւորաց մտ նք. ։

Ապր

Աւր երկրպագութեն Եպիփանու՝ ասացեալ ՚ի զոր կամիմքս հաստատել զվերափոխումն կուսին, ոչ թէ որժամն էր նմա և առանց մեռանելոյ փոխադրիլ յերկինս . և յիրաւի, զի չէր պարտական մահու . ոչ և նարեկացին ասէ, մարմին՝ յորմէ պատկանեալ անօթով պարտիքն մահու . զի էր ազատ ՚ի նախաստեղծիցն յանցուածոյ, անկցորդ ՚ի մասնէ հողածնելոցս հասարակաց . վ̄յ և ոչ պարտաւոր մահու կամ հողադարձութեն . այլ առ ՚ի նմանօղ լինելոյ անպարտական միածնին՝ մեռաւ ճշմարտապէս, և ՚ի ձեռն միածնին յարեաւ ը̄ն նմին երեքօրեայ . այս է վերափոխումն յերկինս յետ ննջմանն .

Ի հաստատութիւն ասացելոցս գրէ և անդրէաս կրետացի՝ ՚ի սկիզբն առաջին ճառի վերափոխմանն . * Խորհուրդ է տօնս առաջիկայ՝ ննջումն առձայնեալ ա̄ծամօր ; ՚ի վեր քան զբան : Խորհուրդ՝ որ երբեմն ոչ առ բազումս հռչակեալ, այժմ յամենեցունց վերապատուեալ և տօնելի . . . ոչ ոչ թէ նորոգ գտեալ, այլ ՚ի նախնիքն իւր վերածեալ պայելչութի . Օր ի ոչ եթէ յայն սակս՝ զի սմանց նախ քան զմեզ եղելոց անծանօթացաւ, և այժմ լուեալ արժանի իցէ, այլ զի ոչ խափան անհետացաւ, զայն սրբութ̄ օրէնն է քարոզել : Այս արդ՝ մի տօն է հասարակաց այսօր, երկնաւորաց և երկրաւորաց ‖ . և որ ՚ի կարգին .

Այլ առանց Ը բանս ինչ ածելոյ՝ ոչ ՚ի մերոյ ս̄րն մինչեւ խորհեսցին ՚ի հինգերորդ դարու

րու անեզրականոյ խօսի զվերափոխմանէ. կաւ-
սէն, նոյնպէս և առ այլս՝ սկսն զերկրորդ տու-
րնջենցի ՚ի Դ աւուր. սկսն խղճելփոխնուս տա-
լեռացի, և մտածեսցես պատրաստ. եՏնմի ՚ի
Տ աւուր. անդրէաս կրեստացի՝ զոր յիշեցաք,
երբեմն միայնակեաց և երեց եՏմացի, ՚ի Տ
և Ը աւուր. սկսն զերմանոս, սկսն յովհան
դամասկացի, փոտ և այլք ՚ի Ը աւուր. Թող
զորս զկնի. որպէս և զայլս յառաջնոց՝ որոց
կամ անուանք կամ գործք կամ դարքն չեն այն-
չափ քաջածանօթ։

Նակ Թէ որպէս ՚ի հինգերորդ դարէ և անդր
տուեալ հատատեցաւ աւանդութիւնս՝ որ
տուաքելոց անուն իջեալ, գեղեցիկ տնտե-
սութի զիտեմք լինել առ յոյս, հանդերձ
քնաւորական պատճառաւ. զի ոչ յայտ է
յոյժ եկեղեցական աւանդից՝ եթէ ՚ի հա-
ւատոյս, և եթէ ՚ի պատմական, ցորչափ
չլինի Ն դիմութիւն ՚ի հերետիկոսաց կամ ՚ի
դիմախօսից՝ առ վՏպութի ինչ և կամ առ ստ-
վորութի ինչ եկեղեցւոյ, մԹինս զտանի Ը
ինքեան. այլ յետ այնորիկ որ քան զոր պայ-
ծառանայ։ Նպաքէն ամուԹի որդւոյն՝ որ
հին է հաւատոց քրիստոնէից, նոյնպէս և
հոգւոյն. սՏյ, նախ քան զաւուրս արիոսի և
մակեդոնի՝ չէր այնչափ բացայայտ ՚ի գիրս
վՏպաց, կամ չէր այնչափ յերևան եկեղ քան
առաջնոց յայտարար խրացս, ոչ զկնի առ-
փիափայլ պայծառացաւ, նոյնպէս և ամծա-
մայրութի կուսին յետ դիմակացութ նեստ-
որի եւս քան զեւս արտափայլեաց. Ը նախնի

և

և զօժտութիւնք ոխրամտօր վայելչագայն հանդի-
սացան 'ի բանս վիճագաց զկնի եկելոց , հան-
դերձ ստուգութե պատմական աւանդութեա՝
որ վն վերափոխման նորա . և յայնմհետէ
տուաւել մեկն իմանամք զայսելն ոչ ածածնի.
* յայսմհետէ երանեսցեն ինձ ամ ազգք || :

Արգիւնան տօնի Վերափոխման.

Յազգի մերում տօն վերափոխման Ձանաչի
առաքելական աւանդ՝ առեալ 'ի սբյն բար-
թուղիմէոսէ , և հաստատեալ 'ի ս. Լուսա-
ւորչէն . զի և խորհնացին՝ որ փոքր մի յետոյ
է , ենթադրէ՝ թէ դոյր յազգին տօնն այն
իբրև վաղեմի սովորութիւն . և առէ իսկ ու-
սանհակ արծրունի՝ որ հրաւիրէր զնա , թէ
* այժմ ոչ ժամանեմ առ հզօր իշխանդ 'ի
,, տեսուն , մինչև կատարեսցի տօն իսկուհ-
,, ւոյն || : Այլ որպէս յայտ է՝ 'ի նոյն խոր-
հուրդ յօրինեաց շարական վերափոխման
զատուածին :

Սովին մտօք գրէ և զաքարիա կաթողիկոս զառա-
քելոց՝ մօտ 'ի վախճան Ճառի վերափոխման .
* Այս կարգեալ արձանացուցին զյիշատակս
,, նորա՝ յօգոստոս ամսոյ տասն և հինգն || .
և 'ի վերայ բերէ վերջաբանութիւն այսպիսի .
* Արդ՝ ամենօրհնեալ ով ածածին , ոսկի և
,, արծաթ և կնդրուկ և զմուռ ոչ գոյ իմ ,
,, զի է մոգուցն ընծայեցաւ քեզ 'ի քո հրա-
,, շափառ ծննդեանն ընծայաբերեցից , և
,, կմ գեղեցկատես և բարձր տաճար շինէի .

,, այլ

„ այլ յաղթող է ’ի չքաւոր մտաց իմոց
„ դաւանեալ երանաշնորհական բանսն քեզ յաղ-
„ թաւորեցից . վերընկալ ’ի հանճարս քեզ, և
„ բարեխօսեա վասն մեր առ Տէր բոլորից ։ :
Արդ թերևս ոք իմանալ, թէ յուրեմն է
յօրինեալ ’ի կարգի ծննդեան շարականն վե-
րափոխման Ն'նեսանդ ծաղկէի . զոր վարդան
վէպ ’ի տեսութեան նորին ամենայն թողու,
խորհրդածութիւն իցէ արդեօք, եթէ բարոզք
ձանձր, և կ՞այլոյ . այլ շատանամ կոչել * ա-
„ ռաջին հարց բան և երգ ։ . կք * ամենակեցն
„ ծնընդեանց մեր բանսն ։ : Այսն ’ի ձայն զա-
քարիայ կթողկոփ նշմարանք ոճոյ նորին շարա-
կանին . բայց շարականն անհամեմատ զե-
րազանց քան զձայնն . ոճ և այլոցն պահան-
ջեն : Յաղագս ասել զզատկեր երգս և եր-
րորդ աւուր վերափոխմանն, զոր յօրինեաց
ընդհանուր ոճ հայրապետին Ներսէսի կէս մի [illegible]
համեմատութեան ոճոյ իւրոյ, և կէս մի հետևո-
ղութեն բարձրագոյն ձևոյ խորհրդածութեան . և
այնպէս զմիօրեայ տօն վերափոխման եօ-
թեայ տաւհմանեաց՝ երեքս կրկնութեն նորին
շարականաց զաւուրս հինն, [illegible] թուոյ հինգեակ
դասուց հրեշտակաց փառաբանչաց կուսին
[illegible] ամենօրհնութեան : Յայտնի է և ներքնոյ ոճյն
զրիգորի նարեկացւոյ ’ի ոճ ամենամեծին ’ի տա-
նի փոխման նոր, ըր հոգւով և սքանչելի յօ-
րինուածով :

Հիմն է և առ յոյժ՝ անգիտանալի ժամանակաւ՝
տօն վերափոխման, ոճ և առ լատինս . վասն
քննիչք՝ Նա որ առնէ յառաջերեց անուն Ռոբեր-
տոս

Են որ առ ժամանակօք ժողովոյն եփեսոսի սահմանեալ, և են՝ որ դնեն 'ի վեցերորդ դարու եղեալ. յորս ստոյգ կարծի այն, թէ 'ի սկզբանէ հետէ տօնէին յանուն փոխման կուսին կ̃ն ննջման. այլ զստուգութի մարմ-նով վերափոխման ոչ ամենեքին գիտէին, մինչև 'ի վեցերորդ դար. Նաև զօրն իսկ տօ-նին ոչ միօրինակ ասեն պահեալ. զի թէ ըս-տոյգ իցէ ասելն նիկեփորոսի կալլիստեան Գիրք. ԺԷ. Գլ. 28. յոյնք յառաջին տօնէին ԶԸ աստղիս 'ի յունվարի 18. և ապա մօրիկ կայսր հայկազն 'ի վեցերորդ դարու՝ փոխեաց 'ի 15. օգոստոսի:

Իսկ առ լատինս թէպէտև չէ յայտ, թէ յա-ռաջին երբ և որպէս տօնէին, բայց այս ինչ իբրև ստոյգ աւանդի, թէ Լևոն չորրորդ յա-մի տն 847. սահմանեաց զութօրէս տօնի վերափոխման. քանզի պատմի, թէ 'ի սկզբան քահանայապետութե նր՝ վասիլիսկոս վիշապ մի բունեալ 'ի հռովմ մերձ յեկեղեցի սրբուհ-ւոյն լուկիայ, մահաշունչ թունիւք մեռանէր անցաւորաց. վյ յաւուր տօնի վերափոխման (իմա՛ 'ի 15. օգոստ) հրամայեաց հայրա-պետն թափոր կազմել, և տանել յառաջոյ զպատկեր տիրամօրն. և եկեալ ուխտիւ ե-կեղեցւոյն և ամժ բազմութ 'ի տեղին՝ ուր որջացեալ էր վիշապն, եկաց յաղօթս և խնդ-րեաց յԱյ զազատութի քաղաքին 'ի մահա-բեր գազանէն. և յայնմ օրէ հետէ անդնդա-սոյզ կորեաւ վիշապն: Սրբ՝ 'ի յիշատակ այսր սքանչելեաց սահմանեաց ասեն հայր-

բաղկեալն, զի ամ՝ յամէ ուխտօրէնք կատա-րեսցի յիշատակ վերափոխման կուսին՝ համ-դերձ հոգևորականօք և պաշտօնէիւք՝ ՚ի տաճա-րի անդ սրբ. Աստուածածնի, որ արտաքոյ պարսպին՝ մերձ ՚ի վկայարան սրբոյն Լուսընթացորոն(?) վը-կայի։

Ակնարկեսցուք զձեռս գեղեցիկ բովանդակութ. խորհրդոյ տօնիս ՚ի մեծէն վարդապետէ ՚ի տե-սութիւն անթառամ ծաղկին. ուր ՚ի բանին շարականին, * Վերափոխեցար յարքայութիւն որդւոյ քո և Տեառն մերոյ *, ասէ. * Այսօր փո-խեցաւ թագուհին հոգւով մայրն Թագա-ւորին ՚ի թագաւորութիւն որդւոյն իւրոյ և Տեառն մե-րոյ. և մարմինն լուսանշոյլ և Աստուածամուխ ՚ի գերեզմանն եդեալ ՚ի գեթսեմանի՝ ջահիւք և լապտերօք ՚ի ձեռն ջահից կուսեցելոյ. և սիւն լուսոյ, և շող երկնային վայր իջեալ ՚ի բարձանց ակն յայտնի տեսողաց մինչև յերկին-ս աւուրս, խառնեալ է լուսոյն լուսեղինացն զօրաց՝ յերգս հոգևորս զուարճէին, գգուէին, մեծարէին, օրհնէին, մեծապայծառացուցանէին ան-ձառելի ձայնիւ զմարմինն տիրակիր Աստուա-ծածնին, Աստուածասնոյց, Աստուածահամբոյր, Աստուածաշօշափ, Աստուածամուխ և գերածնի։ Այս յերրորդում ա-ւուր յարուցեալ է միածնի որդւոյ իւրոյ երկ-նաւորք լուսանձն և դասուք հրեշտակաց վե-րանայ յարքայութիւն որդւոյ իւրոյ, զանմա-հականն առեալ թագաւորութիւն անսպառ յաւիտենիւ, անցեալ է զգալի և է իմա-նալեացն ն, յԱստուածականն հասեալ խորան, ՚ի ուր՚ն սրբոց կոչեցեալ, ՚ի ներքին կողմն վարա-

գու

զորին, յանհատական փառս և յանզուգական պատիւն Ս :

Աւանդութիւնք յաղագս գօտւոյ և հանդերձից սբ Ածածնի :

Ըստ յայսմաւուրաց Հայոց և Յունաց՝ յօգոստոսի ԼԱ, լինի յիշատակ Գիւտի պատուական գօտւոյ Ածածնի . որ պահեալ կայր ամենն հանդերձ հանդերձիւք նորին ընդ բազում ժամանակս առ. ումեմն կուսի յեհեմ. մինչև կայսրն արկադէոս որդի մեծին Թէոդդոսի 'ի խնդիր ելեալ սբ գօտւոյն՝ եւ բերել զայն 'ի կոստանդնուպօլիս . որում ընդ առաջ ելեալ թագաւորն՝ ընկալաւ զայն պատուով: Եւ այս եդեալ 'ի փառաւոր գզրոցի՝ ընդ 'ի փոքրիկ արկեղ, և կնքեալ արքունի մատանեաւ՝ հանդերձ յիշատակագրութեամբ տարւոյ և աւուր գիւտին կամ փոխադրութեան, եդ պահել 'ի նորաշէն եկեղեցին Ածածնի: Եւ յետ իբր յիսուն ամաց. 'ի տանջիլ զոյի Թագուհւոյն Լեւոնի կայսեր յայսոյն չարէ՝ եբաց կայսրն զայն գզրոց . և առեալ պատրիարգին զսբ գօտի տիրամօրն՝ մերձեցոյց 'ի զոյի . որով ազատեցաւ նա 'ի ցաւոց իւրոց: Այլ թէ զինչ եղև յետ այնորիկ, ոչ ինչ ստոյգ յիշատակութի:

Դարձեալ՝ յերկրորդ աւուր յուլիսի յիշի ընդ Հայոց՝ Գիւտ պատուական տփին, յորում եդեալ էր գլխադիր սբյ կուսին . կամ ըստ յունաց՝ Փոխադրութի պատուական զգես-

տու անմնացորդ կոչումն , ըստ օրինակին ըստ այսմիկ ։ Յաւուրս նախասացեալ Լեւոնի կայսերական , որ թագաւորեաց յամի տն 457 , եղբարք երկու պատրիկք՝ Գալբիոս և Կանդիդոս , Շնորհօք ամենօրհնեալ Աստուածածնի դարձեալք յարիոսի աղանդոյն յուղղափառութիւն , ողջունեցին զկայսրն և գնացին յեղմ վն ուխտի . ուր ՚ի շրջիլ իւրեանց ՚ի Գալիլեա՝ տեսանեն առ դուրս պառաւ կնոջ միոյ այրւոյ հրէի զբազմութիւն ախտաժետաց , և ՚ի ներքս ՚ի տան տապանակ մի , հանդերձ մոմեղինօք լուցելովք և բուրմամբ խնկոց . և հարցեալ զպատճառսն , և բազում աղաչանօք բռնադատեալ զկինն հրէայ պատմել նոցա զիրսն , լուան ՚ի նմանէ , թէ ՚ի տապանակիս աստ է զգլխադիրն , որ ծածկոյթ գլխոյն , կմ հանդերձն Մարեմայ մօրն յսի . յորմէ լինէին սքանչելիք յամ̃ նեղեալս ։ Այնժամ իջեւանս կալեալ ՚ի տան անդ իշխանքն եղբարքն . և յետ աւուրց հնարիւք եդեալ ՚ի տեղւոջն զայլ տապանակ համեմատ և յար և նման առաջնոյն՝ բարձին զայն , և բերին ՚ի Կոստանդնուպօլիս ։ Որ մեծաւ հանդիսիւ ընկալեալ թագաւորին և պատրիարգին՝ տարան և եդին ՚ի տաճար ս̃բ Աստուածածնին՝ որ ՚ի տեղին Վլաշեռնաս կոչեցեալ , կատարելով տօն ցնծութեն ըստ գիւտս պատուական գանձուն . ուր և մինչեւ ցայսօր յիշատակ տօնիս ՚ի յուլիսի Է ։ Բայց գանձն այն կմ ըստ բոլորին և կամ ըստ մասին անկաւ յետոյ ՚ի ձեռս Հռովմայեցւոց , թերեւս յառմանն Կոստանդնուպօլսոյ ՚ի

'ի լատինացւոց. և անտի եկն այն մասունք ղղեւտոսու կիմ գլխադրի կուսին, որք գտանեին մանրամասն բաշխեալ 'ի զանազան տեղիս. Աղղից ասել և զմասանց ինչ հերաց կուսին, որք եթէ տայց իցեն՝ գուցէ 'ի ձեռն աւետարանչին յանձնաննու. կամ մարիամու մագդաղինացւոյ հատեալ մատամբ յաւուր ննջման կուսին՝ պահեալ իցեն 'ի մխիթարութիւն հաւատացելոց. այլ թէ ոչ՝ մնացեալ ամբողջութիւն հերացն ոչ է 'ի մէջ երկրի, այլ յերկինս ընդ փառաւորեալ մարմնոյ վերափոխելոյ: Ըստ լեցին մեզ 'ի յիշատակ անմահութեան այլ ամ գանձք ձեռահաց և ողորմութեան որ ածամօրն՝ հանդերձ օրհնակագերահրաշ փարաց սրբութեան նոր, և զօրաւոր բարեխօսութիւն և հովանաւորութիւն 'ի վերայ ջերմեռանդն պաշտօնէից իւրոց:

Ընդ որս լեցի և մեզ մասն և վիճակ ընդ-նել՝ արժանի լինելոյ անտանել յերկինս ընդ-ախրամայր ոք կոյսն Մարիամ ածածին, և փառաւորել յաւէժապար ընդ միածնի իւրում որ է 'ի վերայ ամի ած օրհնեալ յաւիտեանս ընդ հօր և ամենասուրբ հոգւոյն:

Տենչ փծառղայս ։

Սրբաբաղձեալդ՝ կոյս փառաւոր,
յերկնից խորան՝ արժանաւոր .
Դու տապանակ՝ խորհրդաւոր,
յորում հանգչէր Բանն ահաւոր ։
Տաճարդ վերին՝ զարմանաւոր,
խոնարհութե՛ն՝ սկզբանաւոր,
ով հրաշակերտ՝ հիմնեալ 'ի խոր,
յո՞ր բարձրութե՛ն՝ հասեր, և ո՞ւր ։
Ով շնորհալիդ դեռ. երկրաւոր,
որքան եցես՝ արդ երկնաւոր .
ուր շուք փառացդ՝ ա̄ծամօր,
պսակ 'ի գլուխդ՝ ականաւոր ։
Մեր անպատում՝ մնաց երկիր,
եղէ՛ յերկինս՝ թագդամին ոք գայր .
այլ ոչ հրեշտակք, և ոչ արդարք,
զինքն ճառել՝ գոգ հնարաւոր ։
Պարածածկեալ՝ խորհուրդ 'ի խոր,
յերեքսրբեանն՝ դու մերձաւոր .
յաջմէ որդւոյդ՝ որ յաջմէ հօր,
դշխոյ փառաց՝ մայր միաւոր ։
Արդ աղաչեմք՝ աղերսաւոր,
տօնակատարք՝ միահամուռ .
լո՛ւր տի՛րամայր, աղաչեմք, լո՛ւր,
պաղատանացս՝ մեր ը̄հանուր ։
Կէսք են հիւանդ, ողջութի՛ տուր .
բազումք մեռեալ, կեանք կարեւոր .
յոլովք աղքատ, ժանեն ընչնորհ,
են առաւել ևս չքաւոր ։

Ն՞

Ա՛յն որ անյոյս՝ մտամոլոր ,
կամ հօգեւոր՝ կամ մարմնաւոր .
գիտես զմեր՝ կարիս բոլոր ,
ողորմեա՛ մա՛յր՝ դու շնորհաւոր :
Ա՛յն որ կարծին՝ վարուք մաքուր ,
այլ դու յաւե՛լ՝ մաքրութիւն նոր .
զի մեք մեղչէն՝ միշտ մեղաւոր ,
արդարացուք՝ արդեամբք մեր մօր :
Որով հասեալք՝ երբեմն յանդորր ,
յերկնից գաւառ՝ յանսերէկ օր .
տեսցուք ըղձափառող՝ մեր տիրամօր ,
հուպ 'ի յանմերձ՝ եղին աթոռ :
Փառըս տացուք Հօր երկնաւոր ,
ընդ Միածնիդ քո եւ իւր Հօր .
համանգերձ Հոգւովդ՝ սբ միաւոր ,
յաւէժաբար՝ յերգ նորանոր :

ՆՈՒԷՐ

Հոգեւորինաց՝ 'ի ջերմաց Տիրամօր կուսի յաղթանակս երգեաց:

'Ի ծովէ՝ աշխարհի՝ ամբարձայ՝ յանհուն ծով,
անսահման՝ մինչ էիս՝ իմ որդեակս՝ սասանծով:
Հիացուածս՝ անպատուած՝ զիս ունի՝ հրճուելով,
վիճակէ՝ 'ի վիճակ՝ ծիր անչափ՝ չափելով:
Անդանօր՝ անցաւոր՝ այլայլակ՝ էր ալիք,
տասանօր՝ տասեւոր՝ անփոփոխ՝ մինչ բարիք:
Ցեղեղուկ՝ անհանգիստ՝ սիրտ մարդոյ՝ անդ տարտամ,
աստ հանգչի՝ յիւր հաստիչ՝ յանկորուստ՝ գանձ փարթամ:
Բննական՝ լոյսն անճառ՝ Է քօղով անդ նսեմ,
բիւրարփի՝ շողշողէ՝ յանգիման՝ աստ վսեմ:
Մաքրութիւն՝ հոգեղէն՝ անդ երեկ՝ ընդաղօտ,
սրբափայլ՝ ճաճանչեղ՝ աստ առնէ՝ առաւօտ:
Կուրօրէն՝ տեսութիւն՝ խարխափէ՝ 'ի մարմնի,
յաներեկ՝ միջօրեայ՝ լոյս շողէ՝ աստ հոգի:
Բարութեանց՝ իմաստից՝ հանճարոյ՝ այն կաթիլ,
Թող անցէ՝ զայս ըղբաւն՝ ովկիանոս՝ յընկղմիլ:
Տիրամէս՝ երջանիկ՝ չէ՞ ուրեք՝ ով երբէք,
եթէ ոչ՝ գտանէ, զոր փափի. գիտասցէք:
Իւղ հոգւոյն՝ զիմ հոգի՝ օծ ներքոյ՝ արտաքոյ,
զորոյ զինկն՝ անկար է՝ իմանալ, բայց հոգւոյ:
Ընաշխարհ՝ ճոխութիւն՝ գերազանց՝ իմ մտաց,
անընկալ՝ չափաւոր՝ ամենոյ՝ լսելեաց:
Վայելեմ, զայն գիտեմ. ծայրագոյն՝ զբարին,
զանհման՝ զպայման՝ անգիտեմ՝ անբաւին:
Արարածս՝ արարչին՝ հաղորդեալ՝ միութիւն,
զգեցայ՝ զնա յիս՝ յիւր պայծառ՝ սեպհութիւն:
Բնամայր՝ աշխիճան՝ անձնման՝ գերածայր,
զիս կացոյց՝ Է որդւոյս՝ և հոգւոյն՝ հուսկ աւ հայր:
Դասք սրբոց՝ երկնայնոց՝ երկրայնոց՝ զարդք երկնից,
առ ինեւ՝ են ստուերք՝ որբանեակք՝ արեգիս:
Աստանձին՝ գաս կաղմեմ՝ վերանիստ՝ բոլորից,
մի միայն՝ Որ էնն. այն՝ գեր 'ի վեր՝ է քան զիս:

Պար

Գործարար՝ չեմ որ էն՝ ինքնադոյ՝ խնկաւէս,
այլ ունիմ՝ յիս նուէրս՝ զՔմ՝ լիապէս:
Երանի՜ Ոք սրտից՝ ոյք տեսցեն՝ զ'Տր Ած,
երանի՜ և որոց՝ զիս տեսցեն՝ Է Ած:
Տիրական՝ այս վիճակ՝ ինձ տուեալ՝ տիրուհւոյս,
յայտնեսցի՝ յարգասեաց՝ բարելից՝ իմ գանձուս:
Նական՝ անսպառ՝ գանձ բարեաց՝ բարձրելոյս,
յիմ յանձնեալ՝ է 'ի ձեռս՝ ձիր բաշխել՝ Թ հաճոյս:
Աղքատաց՝ մեծատանց՝ որ հոգւով՝ որ մարմնով,
այցելու՝ խնամօղ՝ կարգեցայ՝ խորհրդով:
Խեղճելոց՝ նեղելոց՝ գթասիրտ՝ եղեալ մայր,
արգահատ՝ սփոփիչ՝ միշտ լինիմ՝ գիւրաբար:
Գորովիմ՝ խորովիմ՝ 'ի սիրոյ՝ մայրութեան,
յանձանձեմ՝ հայթհայթեմ՝ դեղ 'ի հնար՝ փրկութե՛ն:
Եթէ ոք՝ զիս ունի՝ իւր պաշտպան՝ օժանդակ,
զՔմ՝ ըղբարի՝ ունիցի՝ բովանդակ:
Բամք չարեաց՝ սանաննեն՝ ոչ նմա՝ 'ի յերկրի,
այլ աւէթք են բարեաց՝ և փառաց՝ 'ի յերկնի:
Ես սիրեմ՝ զոր սիրեն՝ զիս տոայգ եռանդիւն,
զան գործեալ՝ նմանել՝ իմ որդւոյս՝ ով սրտիւ:
Ա՛ռ զխաչ, եկ զհետ միածնիս՝ մինչ 'ի մահ,
հասանես, ուր եմ ես՝ Է նմա, ըՇր անահ:
Նշանակ՝ փրկութե՛ն՝ եղիցի՝ հաւատոյ,
քեզ հանդէս՝ Խմվարուցս՝ և Որդւոյս՝ 'ի սրտի:

ՑՐ․ԼԿ

ՅԱՆԿ ՎԱՐՈՒՑ ՍՐԲՈՑ

որ ՚ի հատորն Գ.

ԺԲ.

ՎԱԽՃԱՆ

Հատորիս :

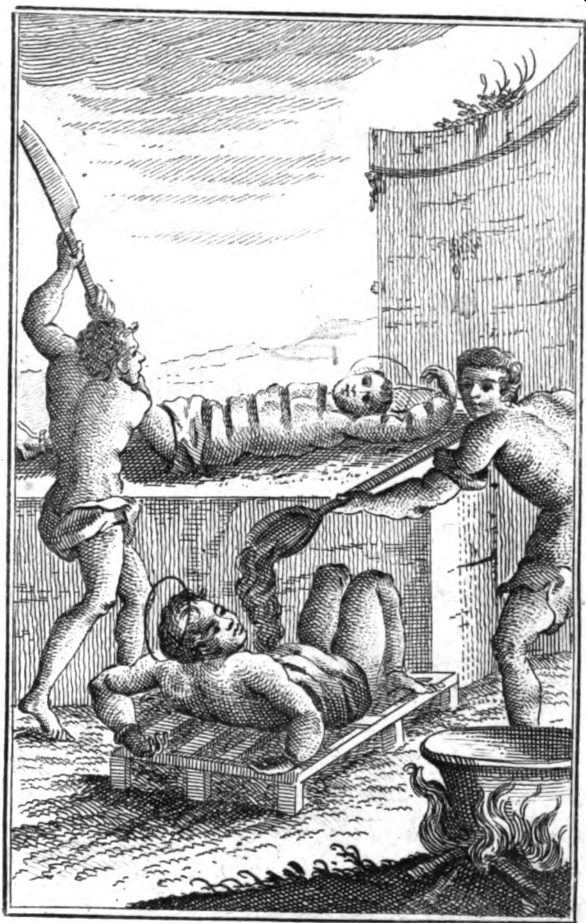
Հարմնարան արանց արդարոց. և՝ի սմն
շող ամենեղէն՝ի հօրէ լուսոյ ծագեալ : Ղար.

Էին հանապազորդեալք հանդերձ
Մարեմաւ մարբն յնի ։

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 04146 2402

